

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ
ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ
ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

Διδακτορική διατριβή
του
Στράτου Γεωργούλα

ΑΘΗΝΑ
1998

NR: 20197
KOE: 7420

ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΜΗΜΑ ΚΟΙΝΩΝΙΟΛΟΓΙΑΣ

ΤΟΜΕΑΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑΣ

05 ΑΠΡ. 1999

**ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗ ΚΑΙ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ
ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ**

Διδακτορική διατριβή
του
Στράτου Γεωργούλα

**ΑΘΗΝΑ
1998**

ΤΡΙΜΕΛΗΣ ΣΥΜΒΟΥΛΕΥΤΙΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ

Α.Μαγγανάς (Επιβλέπων, Καθηγητής Πάντειο Πανεπιστήμιο)

Ι.Φαρσεδάκης (Μέλος, Καθηγητής Πάντειο Πανεπιστήμιο)

Ε.Λαμπροπούλου (Μέλος, Επ.Καθηγήτρια Πάντειο Πανεπιστήμιο)

Η παρούσα εργασία ολοκληρώθηκε χάρη στη βοήθεια συγκεκριμένων ανθρώπων τους οποίους και ευχαριστώ. Η μνημόνευση των ονομάτων τους δεν είναι τυπική. Είναι χρέος μου.

Ευχαριστώ τον καθηγητή Αντώνη Μαγγανά για τη πολύτιμη βοήθεια και συμπαράσταση σε όλα τα στάδια εκπόνησης της διατριβής. Τον καθηγητή Ιάκωβο Φαρσεδάκη και την καθηγήτρια Έφη Λαμπροπούλου για τις παρατηρήσεις τους που βελτίωσαν την εργασία μου. Τον καθηγητή Λάμπη Δημόπουλο για τις συμβουλές του. Το Γιώργο Νικολόπουλο. Το Γρηγόρη Λάζο. Την Κατερίνα Κριτσωταλάκη για τη βοήθεια στη βιβλιογραφική έρευνα και τη μετάφραση και πάνω από όλα τη συμπαράστασή της. Την Ειρήνη Ανυφαντή για τη βοήθειά της στην επεξεργασία των ερευνητικών δεδομένων. Την Κέλυ Καλαματιανού για τη βοήθεια στις δακτυλογραφήσεις. Τη Στέλλα Παπαμιχαήλ για τα δεδομένα του INTERNET που μου παραχώρησε. Τους φοιτητές- ερευνητές. Τον πατέρα μου, χωρίς την οικονομική συμπαράσταση του οποίου η διατριβή δεν θα γινόταν πραγματικότητα.

Σε αυτούς αφιερώνω την εργασία μου. Στους δασκάλους μου, τους φίλους μου και την οικογένειά μου.

ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΑ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ-ΟΠΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

A. <u>ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ</u>	2
B. <u>ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ</u>	
1. <u>Σημειωτική-Εγκληματολογία:Χρησιμότητα της λειτουργικής σύνδεσης</u>	8
2. <u>Έννοια της κοινωνικής αναπαράστασης</u>	13

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ: ΑΝΑΔΟΜΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ

A. ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ ΣΤΗ ΠΡΑΞΗ

1.Θεωρίες που τονίζουν τους ατομικούς παράγοντες

α. Το φύλο	19
β. Η φυσιογνωμία	22
γ. Κληρονομικότητα και άλλοι βιολογικοί παράγοντες	26
i. Όταν το «στίγμα» της παραβατικότητας είναι κληρονομικό	26
ii. Γενετικές ανωμαλίες	28
iii. Άλλες οργανικές δυσλειτουργίες	29
δ. Ψυχική υγεία	31
i. Ψυχική ασθένεια	31
ii. Διανοητική καθυστέρηση	38
ε. Στοιχεία αντικοινωνικής προσωπικότητας	39
i. Ψυχολογικές και ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις	39
ii. «Ανωριμότητα» και νεανική ηλικία	46
iii. «Ισχύς» και «αυτονομία» της προσωπικότητας	52

α) Θεωρητικό μοντέλο	52
β) Οριοθέτηση των εννοιών «ισχύς» και «αυτονομία»	52
γ) Πως η αυτονομία μπορεί να οδηγήσει σε παραβατική συμπεριφορά	53
γα) Μέσω μείωσης του κοινωνικού ελέγχου	53
γβ) Μέσω διευκόλυνσης της προμήθειας «αθέμιτων» μέσων	54
γγ) Οι παράγοντες περάσματος στη πράξη	54
2. <u>Θεωρίες που τονίζουν τους κοινωνικούς παράγοντες</u>	56
α. Οικογένεια	58
β. Παιδεία, σχολείο και μαθησιακές δυσκολίες	66
γ. Οικολογικές προσεγγίσεις	74
δ. Σύγχρονα μέσα επικοινωνίας και πρότυπα συμπεριφοράς	78
ε. Εργασία	86
στ. Πολιτιστική διαφορετικότητα	88
ζ. Κοινωνική τάξη- Πολιτικό status	91
η. Φίλοι- Συμμορίες	96
3. <u>Προεγκληματικές καταστάσεις</u>	103
<u>Β. ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ</u>	108
<u>1 Εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης</u>	109
<u>2. Θυματολογική προσέγγιση</u>	114
α. Ορισμός κακοποίησης-παραμέλησης	114
β. Συσχέτιση μεταξύ κακοποίησης-παραμέλησης και εμφάνιση μελλοντικής παραβατικής συμπεριφοράς (το θύμα του σήμερα, θύτης αύριο)	116
i. Θεωρητικό μοντέλο	116

ii. Το θεωρητικό παράδειγμα της Μεταψυχοβιολογίας	119
iii. Έρευνες	120
γ. Κριτική της ερευνητικής συσχέτισης	123

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

A. ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΟΥ

ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

<u>1. Η Αντιμετώπιση Σήμερα- Μια εισαγωγή</u>	126
--	------------

<u>2. Φορείς επίσημου κοινωνικού ελέγχου</u>	131
---	------------

α. Υπ. Δικαιοσύνης-Διεύθυνση Πρόληψης Εγκληματικότητας και Σωφρ/κής Αγωγής Ανηλίκων	131
---	-----

β. Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων	133
---------------------------------	-----

γ. Εισαγγελέας-Δικαστής Ανηλίκων	135
----------------------------------	-----

δ. Αστυνομία	137
--------------	-----

ε. Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων	140
---------------------------------	-----

στ. Ιδρύματα Αγωγής	144
---------------------	-----

ζ. Ιατρικό μοντέλο αντιμετώπισης	147
----------------------------------	-----

<u>B. ΝΕΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ</u>	149
---	------------

<u>1. Κριτική του θεσμικού πλαισίου αντιμετώπισης</u>	150
--	------------

<u>2. Το ενδιαφέρον στην «αποτελεσματικότητα»</u>	153
--	------------

α. Προγράμματα τροποποίησης της συμπεριφοράς	153
--	-----

i. Θεωρητικό μοντέλο	153
----------------------	-----

ii. Κρατική παρέμβαση	154
-----------------------	-----

α) Σωματικές ποινές	154
---------------------	-----

β) Μέθοδοι βραχείας μεταχείρισης	156
γ) Ο έλεγχος του DNA	156
δ) Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα	157
ε) Ηλεκτρονική παρακολούθηση	157
εα) Με κάμερες	157
εβ) Ατομικός εντοπισμός	159
1. Με φορητές συσκευές	159
2. Με ενσωματωμένες, στον οργανισμό, συσκευές	161
στ) Τροποποίηση με φαρμακευτικές ουσίες	161
ζ) Τροποποίηση σε ειδικούς χώρους	162
η) Τροποποίηση σε ανοικτό περιβάλλον	163
iii. Παρέμβαση από κοινωνικές ομάδες	163
β. Ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού ελέγχου- Προγράμματα	
περιστασιακής πρόληψης	165
i. Θεωρητικό μοντέλο	165
ii. Αυτοπροστασία	167
iii. Προγράμματα κοινοτικής επιτήρησης	167
iv. Ιδιωτική αστυνόμευση από μεγάλες εταιρείες	169
<u>3. Το ενδιαφέρον στη προστασία</u>	
<u>Προγράμματα κοινωνικής πολιτικής και προστασίας</u>	172
α. Προγράμματα περιβαλλοντικού σχεδιασμού	172
β. Προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και απασχόλησης	175
γ. Προγράμματα ειδικής πολιτικής προστασίας της νεότητας	179
δ. Προγράμματα αντιμετώπισης στη τοπική κοινότητα	181

4. <u>Μία άλλη αντιμετώπιση</u>	188
 <u>ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ</u>	
<u>ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ ΤΟΥ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ</u>	198
<u>Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ- ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ</u>	199
<u>Β. ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ</u>	
1. Διατύπωση ερωτηματολογίου-Εκπόνηση έρευνας	201
2. Περιγραφή διαδικασίας στατιστικής ανάλυσης	209
<u>Γ. ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ</u>	
1. ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ	210
2. ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΙ	217
3. ΦΟΙΤΗΤΕΣ	223
4. ΓΕΝΙΚΟΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ	229
5. ΔΙΚΑΣΤΕΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ	237
<u>Δ. ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΨΕΩΝ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ</u>	242
<u>Ε. ΔΙΚΑΙΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ</u>	260
 <u>INDEX</u>	262
<u>INDEX ΠΙΝΑΚΩΝ</u>	266
 <u>BIBΛΙΟΓΡΑΦΙΑ</u>	
1. ΕΛΛΗΝΙΚΗ	268
2. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ	274

1. Ονόματα φοιτητών- ερευνητών
2. Έκθεση της Ειδικής Νομοπαρασκευαστικής Επιτροπής για τα ιδρύματα αγωγής
3. Έκθεση της Διεύθυνσης Επιμελητών Ανηλίκων του Δικαστηρίου Αθηνών
4. Έκθεση του τμήματος Πρόληψης της Εγκληματικότητας Ανηλίκων του Υπουργείου Δικαιοσύνης για τις Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων
5. Ατομικό Δελτίο του Ανηλίκου-Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων

ΕΙΣΑΓΩΓΗ

ΟΠΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗΣ

Α. ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Όταν ο Ferri ονόμαζε τις κυρώσεις πριν την τέλεση του εγκλήματος, προληπτικά μέτρα, τα οποία αποβλέπουν στην εξυγίανση της αντικοινωνικής νοσηρότητας του υποκειμένου και αφετέρου στην εξυγίανση των εγκληματογόνων παραγόντων του περιβάλλοντος του μελλοντικού παραβάτη, γνώριζε ότι δεν δημιουργούσε μια νέα κοινωνική πραγματικότητα. Απλώς υποστήριζε ένα θεωρητικό μοντέλο με εφαρμογή στην ήδη υπάρχουσα αντιμετώπιση της προεγκληματικής επικινδυνότητας των ανηλίκων. Και αυτά τα μέτρα αντιμετώπισης, γνωστά και ως *ante delictum*, μέτρο ασφαλείας, ο χαρακτήρας των οποίων είναι κατασταλτικός, αποτελούν «προληπτικές ή ασφαλιστικές κυρώσεις οι οποίες επιβάλλονται με κριτήριο την επικινδυνότητα του ατόμου και αποβλέπουν στην κοινωνική προστασία, εξυπηρετώντας και σκοπούς παιδαγωγικούς. Εφόσον τα μέτρα αυτά έχουν αποκλειστικά χαρακτήρα προφυλακτικό και βελτιωτικό, πρέπει να επιβάλλονται *ante delictum*, μόλις διαπιστωθεί η κατάσταση επικινδυνότητας»¹.

Αργότερα, και κάτω από την επίδραση της σχολής του εκλεκτικισμού και της Διεθνούς Εγκληματολογικής Ένωσης, σχεδιάστηκε το δυαδικό σύστημα αντεγκληματικών κυρώσεων που ισχύει μέχρι και σήμερα, δηλαδή η ταυτόχρονη εφαρμογή ποινών και μέτρων ασφαλείας.

Βέβαιως, η αντιμετώπιση ενός νέου με τάσεις παρέκκλισης δε γινόταν πάντα με βάση τη πρόληψη και τη θεραπεία. Στα βάθη της ιστορίας της δυτικής Ευρώπης, στα πλαίσια της «*patria potestas*» του Αρχαίου Ρωμαϊκού Δικαίου, ο πατέρας είχε την απόλυτη εξουσία πάνω στο παιδί του. Μπορούσε να το σκοτώσει όπως στον Καϊάδα της Αρχαίας Σπάρτης, ή να το τιμωρήσει αρκετά αυστηρά.

Ανάλογα παραδείγματα έχουμε και στο Αρχαίο Γερμανικό Δίκαιο επί Καρόλου του Μεγάλου, αλλά και στην τουρκοκρατούμενη Ελλάδα², όπου το εθιμικό δίκαιο ήταν αρκετά αυστηρό. Μόνη παρασπονδία στον κανόνα, η εφαρμογή στο Δίκαιο της Αθηναϊκής Δημοκρατίας της διάταξης περί «γραφής κακώσεως»³, όπου με στόχο την προστασία των ανηλίκων και άλλων αδυνάτων, που δεν μπορούν να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους, εφαρμόζονται η «κάκωσις γονέων» και η «κάκωσις ορφανών».

Η καταστολή και η εξωιδρυματική τιμωρία συνεχίζονται να εφαρμόζονται για αρκετά ακόμα χρόνια μέχρι να υιοθετηθεί ο θεσμός της φυλάκισης και να επεκταθεί ο εγκλεισμός και για τους ανήλικους. Αναφορές, βέβαια για «ευαγή ιδρύματα» που ανήκουν στην εκκλησία και τα μοναστήρια και διαπαιδαγωγούν παιδιά σε ηθικό κίνδυνο, υπάρχουν από τον 13^ο και τον 14^ο αιώνα. Μετά τα χρόνια του

¹ Χ. Δημόπουλος, Η προεγκληματική επικινδυνότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπιση της. (σελ.233-234) -- Εκδ. Σάκουλα - Αθήνα-Κομοτηνή 1988

² Α. Χάϊδου. Το θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου των ανηλίκων Νομική βιβλιοθήκη, (1989, σελ.22)

³ J. Thonissen, Le droit penal de la Republique Athenienne, 1875, σελ. 287-επ.

Μεσαίωνα όμως, στην Ευρώπη, αρχίζει να εφαρμόζεται πιο συχνά το μέτρο του εγκλεισμού, του αντικοινωνικού ανηλίκου, σε ιδρύματα για να προστατευτεί και να δεχθεί την κατάλληλη αγωγή.

Κάτω από την επίδραση των νέων θεωριών της Μεταρρύθμισης, που δίνουν μεγαλύτερη αξία στην πρόληψη και όχι στην τιμωρία, ή για άλλους κάτω από την επίδραση άμεσων οικονομικών και κοινωνικών αναγκών (θεωρίες της κοινωνικής αντίδρασης), ανήλικοι δυσκοινωνικοί, κλείνονται σε αναμορφωτήρια, και μαθαίνουν την εργασία και την προσευχή. Τέτοια ιδρύματα ήταν τα «houses of corrections»⁴ στο Λονδίνο το 1575 και μετά, τα bridewells στην ίδια πόλη, τα άσυλα στην Ολλανδία, τη Φλωρεντία, τη Ρώμη, τη Γάνδη, τη Βόρεια Αμερική, τα industrial schools που αφορούν νέους που έχουν ανάγκη προστασίας και επίβλεψης και το σύστημα Borstal για την επιβολή του οποίου μέτρου, «απαραίτητη είναι η διαπίστωση της ανάγκης για βαθύτερη αγωγή του νεαρού». Η ουσιαστική αλλαγή, όμως γίνεται με την εφαρμογή νόμων, στα τέλη του περασμένου αιώνα, με τους οποίους ανήλικοι που παραβιάζουν μια διάταξη και ανήλικοι που ήταν σε κίνδυνο τοποθετούνται στην ίδια μοίρα. Χαρακτηριστικός είναι ο νόμος της πολιτείας του Ιλλινόϊς των Η.Π.Α. το 1899, ο οποίος συνέστησε το πρώτο Δικαστήριο Ανηλίκων και ο οποίος αφορά ανηλίκους «οι οποίοι συναναστρέφονται με ανήθικα ή διεφθαρμένα άτομα, οι οποίοι είναι αδιόρθωτοι ή ανυπάκουοι ή περιφέρονται στις γραμμές των τρένων ή επιβιβάζονται σε κινούμενο τρένο ή χρησιμοποιούν συστηματικά άσεμνη, χυδαία γλώσσα»⁵. «Η παρέμβαση είχε προνοιακό χαρακτήρα και στόχευε κυρίως να διερευνηθούν οι αιτίες της μη προσαρμογής του νέου με σκοπό να τον βοηθήσουμε, επιμορφώσουμε ή κοινωνικοποιήσουμε και όχι να προσδιορίσουμε την ευθύνη του, ώστε να του επιβληθεί μια δίκαιη ποινή».⁶

Στον ελληνικό χώρο, η πρώτη αναφορά για προπαραβατικούς ανηλίκους γίνεται στον Ποινικό Νόμο του 1834, με την οποία ακόμη και αν ένας ανήλικος αθωωθεί από την κατηγορία διάπραξης μιας παράβασης ή κριθεί ότι ενεργούσε «άνευ διακρίσεως», προβλέπεται η δυνατότητα εγκλεισμού του για λόγους διαπαιδαγώγησης, σε επανορθωτικό κατάστημα με εντολή του δικαστή.⁷ Τον επόμενο αιώνα, αρχίζουν να εφαρμόζονται οι πρώτοι νόμοι που αφορούν την πρόληψη και προστασία ενός ανηλίκου από τις κακές έξεις (νόμοι για επαίτες, αλήτες, προστασία από άσεμνα δημοσιεύματα και ακατάλληλες κινηματογραφικές ταινίες)⁸, ενώ ταυτόχρονα αρχίζουν να λειτουργούν

⁴ Πιο αναλυτικά στο Α. Χάϊδου - Η ιδρυματική και εξωιδρυματική μεταχείριση των ανηλίκων στην Ελλάδα και το Εξωτερικό, Νομική Βιβλιοθήκη, 1990 σελ.12-επ.

⁵ Κ. Σπινέλη - Ζ. Λούτση, Κοινωνική ανισότητα και ηθική παρεκτροπή, στο Αφιέρωμα στον Η.Δασκαλάκη, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1991, σελ.613

⁶ Α. Μαγγανά, κριτική στο Revue Criminologie, La criminologie comparee Hommage a Dennis Szabo, Vol XXVI, No 2, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, 11-16, 1993-5, σελ.390-επ.

⁷ Α. Χάϊδου, Το θεωρητικό, ο.π. σελ.24

⁸ Ι. Φαρσεδάκη, Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη,

και τα πρώτα άσυλα για ανηλίκους.⁹ Αυτά είναι το Άσυλο του Παιδιού Θεσσαλονίκης, το Εμπειρίκειο Άσυλο αστέγων παιδών στην Αθήνα και το Αναμορφωτικό Σχολείο Αρρένων στον Ωρωπό.¹⁰ Το πεδίο είναι σχεδόν έτοιμο για την εφαρμογή του νόμου 2724/1940. Λείπει μόνο η εφαρμογή των διατάξεων για τη λειτουργία των Δικαστηρίων Ανηλίκων, η οποία καθυστερεί κυρίως γιατί υπήρχε η παρεμβολή διαφόρων κοινωφελών συλλόγων κυριών, που θεωρούσαν πάρεργο τους την πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων.¹¹

Η πρώτη συνεδρίαση του δικαστηρίου θα συμπέσει με τη χρονιά που εφαρμόζεται ο 2724.

Πριν εξεταστεί όμως η υπάρχουσα αντιμετώπιση, θα πρέπει να ορίσουμε το αντικείμενο, όλων αυτών των πρακτικών αντεγκληματικής πολιτικής, δηλαδή τον προπαραβατικό ανήλικο. Οι «ετικέτες» που έχουν χρησιμοποιηθεί για να περιγραφεί η προβληματική κατάσταση αυτού του ανηλίκου είναι πολλές. Στην διεθνή και ελληνική βιβλιογραφία, οι πιο συνηθισμένες είναι «προεγκληματικά επίκινδυνος», «ευάλωτος», «ιδιότροπος», «θύμα», «προβληματικό και δύσκολο παιδί». Οι θεωρίες που έχουν αναπτυχθεί, μέσα από τις οποίες οι μελετητές προσπαθούν να οριοθετήσουν και να κατανοήσουν την «πραγματικότητα» αυτού του παιδιού, είναι παρά πολλές. Η απλή αναφορά αυτών των θεωριών, όχι μόνο είναι - σε γενικές γραμμές - ανέφικτη, αλλά και αν γίνει κατορθωτή, δεν μπορεί να εξυπηρετήσει κανένα σκοπό, όσον αφορά τον σχεδιασμό και υποστήριξη μιας νέας πρότασης αντιμετώπισης, τόσο θεωρητικά, όσο και ερευνητικά, που είναι και ο σκοπός αυτής της διατριβής. Αντ' αυτού, θα προτιμήσουμε να καταγράψουμε, με την βοήθεια της κοινωνιοσημειωτικής μεθόδου τις θεωρίες, που θα μας βοηθήσουν στην αναδόμηση της κοινωνικής αναπαράστασης του προπαραβατικού ανηλίκου. Γι' αυτό άλλωστε, προτιμήσαμε τον ουδέτερο όρο «προπαραβατικός», αφενός για να αποφύγουμε τους «φορτισμένους», από συγκεκριμένες εγκληματολογικές σχολές, όρους, όπως αναφέρθηκαν πιο πάνω, αφετέρου για να μπορούμε, ευκολότερα, να αναιρέσουμε τον «αποφορτισμένο» αυτό όρο, αποδεχόμενοι τα ερευνητικά πορίσματα που θα υποστηρίξουν το θεωρητικό μας μοντέλο.

Τα στοιχεία ενός προπαραβατικού ανηλίκου, διαμορφώνονται μέσα από την αναπαραγωγή των θεωριών της εγκληματολογικής επιστήμης. Στα πλαίσια της θεωρίας του περάσματος στην πράξη, θα αναδομηθεί ο ανήλικος αυτός, βάσει χαρακτηριστικών ατομικών παραγόντων, κοινωνικών παραγόντων και προεγκληματικών καταστάσεων. Ο ανήλικος αυτός κατέχει κάποια «ιδιαίτερα» ατομικά

Αθήνα 1985, σελ. 158-160.

⁹ Λίγο πριν, βέβαια είχε δημιουργηθεί ο νόμος περί Αβερωφείου Σωφρονιστηρίου των ανηλίκων, χωρίς, όμως να εφαρμοστεί. (περ. «Θέμις» Ζ', 1896, 566-571, και Ν. Κουράκης Εγκληματολογικοί ορίζοντες Α', Κεφ. ΙΙΙ, Δίκαιο ανηλίκων και Δικαιωμάτων του Ανθρώπου, Εκδ. Α. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1991, σελ. 53.

¹⁰ Α. Χαϊδου, Η Ιδρυματική ο.π. σελ. 18

¹¹ Γ. Ληξουριώτης, Κοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί τον πρώτο αιώνα του Νεοελληνικού κράτους, Δωδώνη, Αθήνα, Γιάννενα 1986 σελ. 198

χαρακτηριστικά ή ανήκει σε «ιδιαιτέρα» περιβάλλοντα. Στην τελευταία περίπτωση, η επικινδυνότητά του θα έγκειται στον ευάλωτο χαρακτήρα του, απέναντι στις εγκληματογενείς επιδράσεις δυσμενών κοινωνικών παραγόντων.

Στα πλαίσια της εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης, ο προπαραβατικός ανήλικος είναι ο ευάλωτος στο στίγμα των φορέων του κοινωνικού ελέγχου. Δεν έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, απλώς γίνεται το εύκολο θύμα στη διαμάχη για την κατανομή ισχύος στη κοινωνία ή σε κοινωνικά σύνολα¹². Τέλος, η θυματολογία τονίζει τη σημασία προβληματικών καταστάσεων, όπως η παραμέληση και η κακοποίηση, συνθήκες που ευνοούν την αιτιολογική συσχέτιση των μηχανισμών θυματοποίησης και υιοθέτησης παραβατικής συμπεριφοράς.

Βέβαια, σε κάθε θεωρητικό μοντέλο που θα αναφερθεί, σε κάθε «σημείο» ενός προπαραβατικού ανηλίκου, υπάρχει και ο αντίλογος. Η κριτική αυτή θα μας βοηθήσει στη δόμηση ενός νέου ερμηνευτικού σχήματος για την εννοιολογική οριοθέτηση του ανηλίκου αυτού.

Το δεύτερο μέρος της μελέτης, αφορά την αντιμετώπιση του προπαραβατικού ανηλίκου. Η καταγραφή της αντιμετώπισης στην Ελλάδα, γίνεται με αναφορά στο θεσμικό πλαίσιο και τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Ο αναγκαστικός νόμος 2724 του 1940 ήταν αυτός που έθεσε τα θεμέλια της υπάρχουσας αντιμετώπισης, ενώ ο νόμος 2298/1995 είναι αυτός που τον διαδέχθηκε. Ο «ηθικός κίνδυνος» έγινε «δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής» και ο διοικητικός εγκλεισμός αντικαταστάθηκε με την φιλοξενία σε Στέγες ή με τον εγκλεισμό σε ίδρυμα ως έσχατο μέτρο, κατόπιν απόφασης δικαστή ανηλίκων. Ταυτόχρονα, και στα πλαίσια της προνοιακής αντιμετώπισης, το ιατρικό μοντέλο παρουσιάζει μια δυναμική και στην Ελλάδα, επιδιώκοντας να αντικαταστήσει τα άλλα μέτρα, συμβάλλοντας έτσι στις προσπάθειες για την αποφυγή του στιγματισμού και της κοινωνικής απομόνωσης.

Η Ελλάδα όμως, ακολουθώντας την πρακτική άλλων χωρών, σταδιακά απομακρύνεται από το σύστημα που βασίζεται αποκλειστικά στην αποκατάσταση (προνοιακό μοντέλο) και κατευθύνεται προς ένα σύστημα που θα στηρίζεται και στο δίκαιο των ενηλίκων. Τα προβλήματα της αποτελεσματικότητας και της στέρησης βασικών διαδικαστικών και άλλων δικαιωμάτων του ανηλίκου, έχουν οδηγήσει σε κρίση το υπάρχον σύστημα αντιμετώπισης.

Αναζητείται ένα καινούργιο μοντέλο, που θα περιορίζει βέβαια στο ελάχιστο τη δικαστική παρέμβαση, ταυτόχρονα όμως θα προτάσσει τα δικαιώματα του ανηλίκου, θα προτείνει εναλλακτικά μέτρα και θα βασίζεται στην «υπευθυνopoίηση» του προπαραβατικού.

¹² όπως τεκμηριώνεται στη βάση του συγκρουσιακού προτύπου από τον Η. Δασκαλάκη στο Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, εκδ. Α.Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1985, σελ.34-επ.

Στα πλαίσια αυτά κινείται η πρόταση της ειδικής επιτροπής που συνέστησε ο Υπουργός Δικαιοσύνης τον Δεκέμβριο του 1996, σύμφωνα με την οποία θα πρέπει να δημιουργηθούν Μονάδες Μέριμνας Νέων.

Η δημιουργία όμως ενός νέου μοντέλου αντιμετώπισης, προϋποθέτει την κατανόηση των νέων κατευθύνσεων αντιμετώπισης του προπαραβατικού ανηλίκου που εφαρμόζονται ή προτείνονται στην Ευρώπη και την Αμερική. Η κωδικοποίηση των κατευθύνσεων αυτών, έγινε με βάση δύο αρχές. Την αποτελεσματικότητα και την προστασία των δικαιωμάτων των ανηλίκων.

Το πρώτο μοντέλο αντεγκληματικής πολιτικής, προτείνει την αλλαγή της υπάρχουσας αντιμετώπισης, στην κατεύθυνση προγραμμάτων τροποποίησης συμπεριφοράς ή ιδιωτικοποίησης του κοινωνικού ελέγχου¹³.

Αντίθετα, το δεύτερο μοντέλο «της προστασίας των δικαιωμάτων των ανηλίκων» στοχεύει στο να μειωθεί η εγκληματογόνα επίδραση των συνθηκών εκείνων που περιβάλλουν τον προπαραβατικό ανήλικο. Ο σχεδιασμός των σχετικών προγραμμάτων βασίζεται σε διεθνείς χάρτες και συμβάσεις των δικαιωμάτων των ανηλίκων, χωρίς όμως αυτό να είναι πάντοτε δυνατό, καθώς συχνά συνυπάρχουν με άλλα μέτρα τα οποία και δυσχεραίνουν την όποια αναμορφωτική προσπάθεια της συγκεκριμένης πολιτικής.

Τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής, μπορούν να αντικαταστήσουν το θεσμικό πλαίσιο που καθορίζουν οι επίσημοι φορείς του κοινωνικού ελέγχου για την προβληματική κατάσταση του προπαραβατικού ανηλίκου. Η συνύπαρξη των δύο μοντέλων, τουλάχιστον στο θέμα της αντιμετώπισης της προεγκληματικής επικινδυνότητας των ανηλίκων, ίσως να αναιρέσει τα όποια θετικά στοιχεία της πολιτικής προστασίας. Σε κάθε περίπτωση, πάντως, θα πρέπει να αποφευχθεί η ιδρυματοποίηση του ανηλίκου. Αναγκαία είναι η παροχή εγγυήσεων που θα συμβάλλουν στο να μετατραπεί ο ανήλικος εκτός από δικαιούχος και ενεργός φορέας των δικαιωμάτων του, στα πλαίσια της «υπευθυνολογίας του».

Η πολιτική όμως αυτή, δεν μπορεί να υποστηριχθεί μόνο θεωρητικά αλλά και εμπειρικά. Το θέμα αυτό εξετάζεται στο τρίτο μέρος της εργασίας. Σ' αυτή την κατεύθυνση η παρούσα έρευνα στοχεύει στην:

α) αποκάλυψη της «κοινωνικής ερμηνείας» για την εννοιολογική οριοθέτηση του προπαραβατικού ανηλίκου, μέσα από την αποδοχή ή

¹³ Σε κάθε περίπτωση πάντως, το ζητούμενο είναι η αυστηρότερη μεταχείριση που θα αποφέρει τα επιθυμητά αποτελέσματα, μια συντηρητικοποίηση δηλαδή του μοντέλου αντιμετώπισης που μπορεί και να περιλαμβάνει τη χρησιμοποίηση νέων τεχνολογικών καινοτομιών. Το συγκεκριμένο μοντέλο αντεγκληματικής πολιτικής προσδιορίζεται σαφέστερα και αναλυτικότερα στο κεφάλαιο «Νέες προτάσεις Αντιμετώπισης- Το ενδιαφέρον στην αποτελεσματικότητα».

απόρριψη των «σημείων» των θεωριών και των «ετικετών» που αυτές προδίδουν σε έναν τέτοιο ανήλικο¹⁴.

β) απόρριψη ή αποδοχή της υπάρχουσας και προτεινόμενης αντεγκληματικής πολιτικής, όπως θα ορισθεί στο δεύτερο μέρος της μελέτης

γ) καταγραφή του «φόβου θυματοποίησης» και των κοινωνικών στάσεων απέναντι σε έναν τέτοιο ανήλικο.

Η έρευνα έγινε σε αντιπροσωπευτικό δείγμα του γενικού πληθυσμού, καθώς και σε ειδικές πληθυσμιακές ομάδες των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου : στο σύνολο των επιμελητών ανηλίκων Αθήνας και Πειραιά, σε δείγμα σπουδαστών της Αστυνομικής Ακαδημίας και σε δείγμα δικαστικών λειτουργών με εμπειρία στην άσκηση των καθηκόντων του δικαστή ανηλίκων (με ειδική συνέντευξη). Ως ομάδα ελέγχου χρησιμοποιήσαμε δείγμα φοιτητικού πληθυσμού με γνώση εγκληματολογικών θεμάτων.

Επίσης, σημαντική θα είναι η σύγκριση των ερευνητικών πορισμάτων μεταξύ του πληθυσμού και των δειγμάτων των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Πάνω απ' όλα όμως, θα προσπαθήσουμε να αποδείξουμε τη βασική μας υπόθεση εργασίας, που αποτελεί και προαπαιτούμενο για την κοινωνική αποδοχή και στήριξη, της θεωρητικής μας πρότασης για μια «άλλη» αντιμετώπιση: Παρά το φόβο θυματοποίησης του κοινού, υπάρχει μια θετική εικόνα του προπαραβατικού ανηλίκου η οποία και θα πρέπει να επηρεάσει ανάλογα και τις προτεινόμενες λύσεις αντεγκληματικής πολιτικής. Απόρριψη του εγκλεισμού σε ίδρυμα, μη αποδοχή των μέτρων τροποποίησης της συμπεριφοράς και ιδιωτικοποίησης του ελέγχου, αλλά ευρεία αποδοχή των μέτρων κοινωνικής πολιτικής με παράλληλο σεβασμό στα δικαιώματα του ανηλίκου.

¹⁴ Σ'αυτά τα πλαίσια η οριοθέτηση των μεθοδολογικών μας εργαλείων, της σημειωτικής και της έννοιας της κοινωνικής αναπαράστασης, αποκτά ιδιαίτερη σημασία.

Β. ΤΑ ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΚΑ ΕΡΓΑΛΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ ΚΑΙ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ: ΧΡΗΣΙΜΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΛΕΙΤΟΥΡΓΙΚΗΣ ΣΥΝΔΕΣΗΣ¹

Πως είναι δομημένη η επικοινωνία στη σύγχρονη εποχή; Ο Jean Baudrillard² σημειώνει: <<Στο μέτρο που αυτή η ηλεκτρονική εγκεφαλοποίηση, αυτή η μικροσκοπικοποίηση κυκλωμάτων και ενέργειας, αυτή η τρανζιστοροποίηση του περιβάλλοντος καταδικάζουν σε αχρηστία, σε βαθμιαία εξαφάνιση όλα εκείνα που κάποτε συνιστούσαν τη σκηνή της ζωής μας... Τώρα όλα αδιακρίτως γίνονται με άμεσο τρόπο διαφανή, ορατά εκτεθειμένα στο σκληρό και αδυσώπητο φως της αποξένωσης, αλλά βρισκόμαστε μέσα στην έκσταση της επικοινωνίας>>. Ακριβώς αυτή η μορφή επικοινωνίας, αυτή η συνεχής ροή πληροφοριών εντείνει τις προϋποθέσεις - που άλλωστε προϋπάρχουν - που καλλιεργούν την καθολική χρησιμοποίηση των εννοιών ως <<συμβόλων>> και <<σημείων>> για την καλύτερη οριοθέτηση του πραγματικού στη σφαίρα της κοινωνικής αντίληψης.

¹ Το συγκεκριμένο κείμενο αποτελεί απλώς ένα εισαγωγικό σημείωμα. Το θέμα, βέβαια, της λειτουργικής σύνδεσης σημειωτικής και εγκληματολογίας, εγείρει αρκετούς προβληματισμούς οι οποίοι δεν είναι δυνατόν να διατυπωθούν μέσα στο περιορισμένο χώρο της εισαγωγής της παρούσας μελέτης. Η προβληματική της Σημειωτικής, έρχεται να υποστηρίξει το κείμενο. Ως εκ τούτου, δεν είναι δυνατή - ούτε ακόμα, επιθυμητή - η εκτενής ανάπτυξη των θέσεων, οι οποίες, κατά καιρούς, έχουν διατυπωθεί στα πλαίσια αυτής - της κατά άλλα κρίσιμης - προβληματικής.

Φρονούμε ωστόσο, ότι οι επιστημονικές αντιλήψεις του U. Eco, αποτελούν κοινή παραδοχή, για την πλειοψηφία των ειδικών. Κατά συνέπεια, η υιοθέτηση ορισμένων παρατηρήσεων, από το έργο του κορυφαίου αυτού επιστήμονα, αποτελεί λύση ως προς την αναγκαιότητα να δομήσουμε την "κοινωνική ερμηνεία" με την βοήθεια της κοινωνιοσημειωτικής μεθόδου και να εξηγήσουμε έστω και συνοπτικά την μέθοδο προσέγγισης αυτής: <<ίσως να είναι το πεπρωμένο της σημειωτικής να ξεπεράσει ένα από τα φυσικά της όρια και να μην είναι απλώς μια θεωρία των κωδίκων κάθε 'επιθυμίας για παραγωγή σημείων' ... όμως ... η πιο αξιόπιστη πρόσβαση που θα μπορέσει να έχει η σημειωτική σε μια τόσο υποκειμενική δραστηριότητα είναι αυτή που προσφέρει η θεωρία των κωδικών: το υποκείμενο κάθε έρευνας δεν είναι παρά το σημειωτικό υποκείμενο της σημείωσης, δηλαδή το ιστορικό και Κοινωνικό αποτέλεσμα της κατάτμησης του κόσμου την οποία κάνει προσιτή η μελέτη του Σημασιολογικού χώρου>>. (U. Eco, θεωρία Σημειωτικής, Β' έκδοση, εκδόσεις Γνώση, Αθήνα, 1989 σελ 463).

² Jean Baudrillard. Η έκσταση της επικοινωνίας, εκδ. Καρδαμίτσα, 1991, σελ. 20.

Έτσι ανάμεσα στο πραγματικό αντικείμενο και την εικόνα του, παρεμβάλλεται η έννοια του αντιληπτικού μοντέλου, ενός εσωτερικού δηλαδή συστήματος σημασιών, που δημιουργείται απ' τις αλληλεπιδράσεις βιολογικών, ψυχολογικών, κοινωνικών και πολιτιστικών παραγόντων, μέσα απ' το οποίο ο άνθρωπος κατανοεί την πραγματικότητα και αναγνωρίζει τις εικονιστικές μεταγραφές της^{3,4}.

Αυτές οι αλληλεπιδράσεις των παραγόντων δημιουργούν μια ιδεολογική παραγωγή του πραγματικού χώρου, της κοινωνίας ως <<είναι>> και <<γίνεσθαι>> η οποία χαρακτηρίζεται απ' τα εξής στοιχεία⁵: << α) Στην περίπτωση προγραμματισμένης επέμβασης απ' τα αστικά μοντέλα, η εφαρμογή των οποίων είναι πολύ περιορισμένη απ' τις ιδεολογικές θέσεις, ανάμεσα στις οποίες κυριαρχούν ο ωφελιμιστικός και ο οικονομικός κώδικας που καθοδηγούν τη χρήση των επιστημονικών και τεχνικών δεδομένων.β) Στην περίπτωση μεμονωμένης δράσης απ' τη ιδεολογία του αστικού χώρου που υπόκειται στους περιορισμούς της πραγματικότητας>>.

Έτσι λοιπόν όχι μόνο η αντίληψη, αλλά και η κοινωνική και η ατομική δράση, στη σύγχρονη κοινωνία σημασιολογούνται. Αυτό είναι άλλωστε παραδεκτό. Το αντίθετο θα ήταν αδύνατο, καθώς δεν είμαστε <<tabula rasa>>⁶.

Ο κυρίαρχος τρόπος για να κατανοήσουμε την σημασιολόγηση της αντίληψης και της δράσης είναι να κατανοήσουμε τους κώδικες επικοινωνίας και τα <<σημεία>>.

³ Κλήμης Ναυρίδης. Ένας μοντέρνος τρόπος ύπνου ή η απόδραση του εμπορεύματος, σελ. 187 - επ. Στο Ελληνική Σημειωτική Εταιρεία, Η δυναμική των σημείων, Θεσ/νίκη, Παρατηρητής, 1986.

⁴ Άλλωστε << σε παγκόσμια κλίμακα οδεύουμε προς μια επικοινωνία - προς μια κοινωνία μέσων μαζικής ενημέρωσης, όπου η φαντασία, η ψευδαίσθηση, ο προσδιορισμός της πραγματικότητας αναλαμβάνουν μεγαλύτερο ρόλο από την ίδια την πραγματικότητα, όπου οι άνθρωποι επιθυμούν τη συνεχή ψυχαγωγία τους και όπου δίνεται μεγαλύτερη έμφαση στην περιγραφή του περιεχομένου παρά στο ίδιο το περιεχόμενο (H. J. Schneider, το έγκλημα στα ΜΜΕ, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας 3-4/1989, σελ. 89).

⁵ Α-Φ. Λαγόπουλος. Κοινωνιοσημειωτική του χώρου. Τρόπος παραγωγής και σημειωτικές αστικές δομές στο Ελληνική Σημειωτική Εταιρεία, Σημειωτική και Κοινωνία, Οδυσσέας, 1980, σελ. 111 - επ.

⁶ Όπως αναφέρει ο Helmut Willke στο Εισαγωγή στη συστηματική θεωρία, εκδ. Κριτική Αθήνα 1997, σελ. 64 <<τα συμβολικά συστήματα νοήματος ή οι <<νοηματικοί κόσμοι>> δημιουργούν τάξη. Ο συμβολικός κόσμος νοήματος βάζει τάξη στην υποκειμενική στάση απέναντι στην προσωπική εμπειρία>>. Έτσι εξυπηρετείται και ο στόχος της συστηματικής σκέψης ο οποίος είναι <<η καθολικότητα, δηλαδή η προσέγγιση κάθε κοινωνικά σημαντικού φαινομένου ως συστήματος>>. (Ν. Λίβος στον πρόλογο του μεταφραστή στο παραπάνω βιβλίο, σελ. 11).

Αντίθετα όμως με την επικρατούσα άποψη, θα πρέπει να δεχτούμε ότι οι κώδικες ποικίλουν. Αν και ζούμε στην <<έκσταση της επικοινωνίας>> η αφομοίωση των πληροφοριών δεν γίνεται κατά τρόπο ομοιογενή. Παρά το γεγονός ότι οι κοινωνικές και γενικότερα πολιτισμικές διαφορές δεν είναι τόσο οξυμένες όπως παλαιότερα, ένας άνθρωπος, ή ένα σύνολο διατηρεί μια κάποια ιδιαιτερότητα στην αντιληπτική του ικανότητα. Μολονότι ζούμε σε μια πιο μαζικοποιημένη κοινωνία, τα άτομα δεν είναι μάζα. Και αυτό φαίνεται πολύ περισσότερο στην συμβολική οριοθέτηση εννοιών, όπου ο ιδιωτικός χώρος υπάρχει, ενώ δεν υπάρχει στην οικονομία και την πολιτική. Μπορεί δηλαδή να δουλεύουμε σε μια μαζική απρόσωπη επιχείρηση, να ζούμε σε πολυκατοικίες με στενούς τοίχους, αλλά αυτό το απρόσωπο στοιχείο δεν αποκλείει την καλλιέργεια προσωπικών συμβολικών εννοιολογήσεων. Το να καταφέρουμε να τις διατηρήσουμε και να τις ενισχύσουμε αποτελεί μια λύση, ένα ζητούμενο. Όπως έλεγε και ο Jean Baudrillard <<Η επανάσταση θα είναι συμβολική ή δεν θα είναι καθόλου>>⁷.

Ένα παράδειγμα των διαφορετικών συμβολισμών⁸ : Σ' ένα δημοτικό σχολείο, αφού οι μαθητές διάβασαν την λέξη <<πίνακας ζωγραφιστός>> τους ζητήθηκε να την εξηγήσουν. Οι εξηγήσεις ποικίλουν από <<τηλεόραση>> μέχρι <<πίνακας του σχολείου>>.

Η έννοια <<του ζωγραφιστού πίνακα>> σημασιολογείται ανάλογα με τη καταγραφή της πραγματικότητας, σύμφωνα με τον γλωσσικό κώδικα και την πολιτισμική προέλευση του μαθητή, ίσως και με στοιχεία που έγκειται στην ψυχολογία του παιδιού.

Γι' αυτό και είχαμε διαφορετικές απαντήσεις - <<σημεία>>.

Αυτοί οι κώδικες ενοιολόγησης και δράσης δεν ήταν δυνατόν να μην λειτουργούν και σε σχέση με τη νεότητα. Πιο συγκεκριμένα, με τον τρόπο που οι νέοι αντιλαμβάνονται τον εαυτό τους και πως εμείς οι υπόλοιποι οριοθετούμε την νεανική ταυτότητα. Όπως αναφέρει σχετικά ο Eco⁹ <<μια γενιά αναγνωρίζει τον εαυτό της σε μια συγκεκριμένη μουσική παραγωγή· προσέξτε δεν τη χρησιμοποιεί απλώς, την ενστερνίζεται σαν λάβαρο. Σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που όταν τους ρώτησαν για την πιθανή επίδραση της βιομηχανίας του τραγουδιού, έτειναν να επιβεβαιώσουν με θέρμη, ότι αυτοί οι ίδιοι διαλέγουν, ότι κανένας διαφημιστικός πειθαναγκασμός δεν επιδρά πραγματικά και σε βάθος στη συμπεριφορά τους>>. Όσον αφορά το ενδιαφέρον που η γενιά των ενηλίκων δείχνει για τους νέους <<συνοδεύεται συχνά από έκπληξη ή δυσκολία κατανόησης ή ακόμη από έκδηλη ανησυχία. Οι νέοι εμφανίζονται ως φορείς καινούργιων τρόπων συμπεριφοράς.

⁷ J. Baudrillard, ο.π.

⁸ Βάσω Τοκατλίδου. Σχολικά βιβλία και επικοινωνία στην τάξη, στο Η δυναμική των σημείων, ο.π. σελ. 377- επ.

⁹ U. Eco· Κήνσορες και θεράποντες Β' έκδοση εκδ. Γνώση, 1987, σελ. 242

Μπροστά στην τεράστια ποικιλία αυτών των τρόπων ζωής, το βλέμμα των ενήλικων σταματά συχνότερα στις λεγόμενες αρνητικές συμπεριφορές>>¹⁰.

Αυτή η τάση χαρακτηρίζεται συχνά από γενικεύσεις και στιγματισμούς που αφορούν το σύνολο της συμπεριφοράς των νέων. Οι ενήλικοι δεν αναφέρονται σε ορισμένες ομάδες νέων, αλλά στην "νεολαία" που εμφανίζεται έτσι, με ένα είδος αρνητικής ταυτότητας.

Πως όμως θα συνδυαστεί η σημασιολόγηση κάποιων κοινωνικών αναπαραστάσεων με τις επιστημονικές θεωρίες, πως μπαίνει δηλαδή η σημειωτική στο χώρο της εγκληματολογίας.

Είναι ίσως εύκολο να αποδεχτούμε ότι σε άλλο χώρο εξετάζονται οι κοινωνικές αναπαραστάσεις και σε άλλο οι καθαρά επιστημονικές θεωρήσεις - οι αντικειμενικές, ορθολογικές αναλύσεις που διαφέρουν τόσο απ' τις κοινωνικές αντιλήψεις, όσο και η Επιστήμη από την Τέχνη. Όμως δεν πρέπει να μας διαφεύγει το γεγονός ότι η διαφορά δεν βρίσκεται στο διαχωρισμό μεταξύ αντικειμένου - μετρήσιμου, σαφούς και πραγματικού με τον υποκειμενικό, απροσδιόριστο και συχνά νεφελώδες κοινό νου.

<<Το μυαλό που στοχάζεται και εκείνο που ονειροπολεί συνεχίζει να παραμένει στο ίδιο>>¹¹.

Άλλωστε η Σημειωτική και η Επιστημολογία έχουν κοινές βάσεις. Ο επιστημονικός λόγος δεν εμφανίζεται στο κοινό του με μια αδαμιαία αθωότητα. Απ' την άλλη πλευρά, οι επιστήμονες είναι ένας απ' τους παράγοντες που περισσότερο ή λιγότερο συνειδητά, με μεγαλύτερη ή μικρότερη υπευθυνότητα διαμορφώνουν την <<ιστορική λογική>> την οποία ενσωματώνουν οι νέοι. Σ' αυτές τις αρχές δικαιολογείται να χρησιμοποιήσουμε την κοινωνιοσημειωτική μέθοδο στην κοινή ανάλυση κοινωνικών αναπαραστάσεων και εγκληματολογικών θεωρήσεων, ακολουθώντας τα βήματα επιφανών επιστημόνων-σημειολόγων που έχουν πράξει το ίδιο.

Πως όμως θα γίνει αυτή η σύνδεση σημειωτικής και εγκληματολογίας; Πως θα χρησιμοποιήσουμε το εργαλείο της κοινωνιοσημειωτικής μεθόδου για να έχουμε τα ζητούμενα αποτελέσματα; και αυτά δε μπορεί να είναι άλλα απ' την καλύτερη αναγνώριση του ομιχλώδους τοπίου της εννοιολόγησης του προπαραβατικού ανηλίκου, μέσω της ανακάλυψης του πόσο ισχυρός είναι ο παράγοντας <<επιστημονικές θεωρήσεις>> με παράλληλη κατάδειξη της ύπαρξης διαφορετικών-ποικίλων κοινωνικών αναπαραστάσεων, που διαφέρουν τόσο όσο οι διαφορετικές επιστημονικές θεωρήσεις το ευνοούν.

¹⁰ Α. Κορωναίου Νέοι και Μ.Μ.Ε., Οδυσσέας 1992 σελ. 149 - επ.

¹¹ Πέτρος Μαρτινίδης, Σημειωτική του αληθοφανούς λόγου, στο Σημειωτική και Κοινωνία ο.π., σελ. 231 - επ.

Τα παραπάνω ερωτήματα απαντώνται εύκολα, αν επιχειρήσουμε να εξηγήσουμε ποια είναι η σημειωτική και κατ' επέκταση η κοινωνιοσημειωτική μέθοδος έρευνας. Ξεκινώντας με πρωτεργάτες τους F. de Saussure, C. Peirce, C. Morris, C. Levi-Strauss, R. Barthes, U. Eco, V. Prapp μια καινούργια επιστήμη δομείται¹². Έχει σχέση με τα φαινόμενα επικοινωνίας και η βασική της έννοια είναι το <<σημείο>> είτε ως ένδειξη (index), ή ως σημείο καθ' αυτό (sign), είτε ως εικονικό (icon) ή σύμβολο (symbol). Αποτελείται από δύο μέρη - <<σημαίνον>> και <<σημαινόμενο>>, ενώ μπορούμε να βρούμε και δύο ειδών <<σημασίας>> : την <<κυριολεκτικότητα>> (denotation) και την <<συνειρμικότητα>> (connotation)¹³.

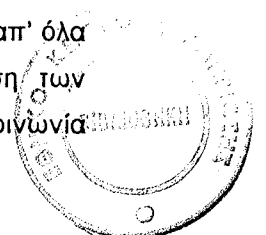
Επίσης άλλες λέξεις κλειδιά είναι ο Κώδικας (code) και το μήνυμα (message). Τα σημειωτικά όμως συστήματα (codes) είναι κοινωνικά προϊόντα που λειτουργούν μέσα στα πλαίσια μιας συνολικής κοινωνικής δομής και παράγονται απ' τη συνολική λειτουργία της. Σαν κοινωνικά προϊόντα, τα σημειωτικά συστήματα αποτελούν μέρος της ιδεολογικής υπερδομής μιας κοινωνίας, όπως άλλωστε και οι επιστημονικές θεωρίες¹⁴.

Θα ήταν λάθος, βέβαια, να θεωρηθεί ότι όλα δημιουργήθηκαν από τον de Saussure, ή τον Eco. Για να υπάρξει πειθαρχία στο προσδιορισμό των εννοιών που χρησιμοποιούμε και για να μην θεωρηθεί ότι η κοινωνιοσημειωτική είναι μια μέθοδος που εμφανίστηκε από το πουθενά, είναι αναγκαίο να υπάρξει μια αναφορά στο παρελθόν σε σχέση με προηγούμενες έννοιες και θεωρίες επιφανών κοινωνικών επιστημόνων. Μια κοινωνιολογική προσέγγιση του θέματος του προπαραβατικού ανηλίκου δεν είναι δυνατόν να καταγραφεί αν δεν

¹² Όπως την ορίζει ο R. Barthes. Η φαντασία της επιστήμης (η επιστήμη ως φαντασία): η γλωσσολογία διατυπώνει βέβαια την αλήθεια για τη γλώσσα, αλλά μονάχα κατά τούτο: <<Πως δεν διαπράττεται καμιά ενσυνείδητη αυταπάτη>> : αυτό όμως είναι ακριβώς ο ορισμός του φανταστικού : ημισυνείδηση του ασύνειδου. (P. Μπάρτ. Η απόλαυση του κειμένου, εκδ. Ράππα, Αθήνα, 1995, σελ. 56).

¹³ Για τη συνειρμικότητα και τις συνειρμικές σχέσεις, ο F. De Saussure, ο πατέρας της σημειωτικής αναφέρει: <<Οι ομάδες που σχηματίστηκαν με νοητικό συνειρμό δεν περιορίζονται στο να συνδέσουν τους όρους που παρουσιάζουν κάτι το κοινό. Ο νους συλλαμβάνει επίσης τη φύση των σχέσεων που τις συνδέουν σε κάθε περίπτωση και δημιουργεί από δω και πέρα τόσες συνειρμικές σειρές όσες διαφορετικές σχέσεις υπάρχουν>>. (F. De Saussure, Μαθήματα Γενικής Γλωσσολογίας εκδ. Παπαζήση, 1979, σελ. 165).

¹⁴ " Η παραγωγή των ιδεών, των αναπαραστάσεων και της συνειδήσεως είναι πριν απ' όλα άμεσα και στενά δεμένα με την υλική δραστηριότητα και την υλική συσχέτιση των ανθρώπων, είναι η γλώσσα της πραγματικής ζωής ", Κ. Marx στο Γ. Σ. Βέλτσος. Κοινωνία και γλώσσα, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1976, σελ. 11.

σημειωθεί η προσφορά του Schutz και της φαινομενολογικής κοινωνιολογίας του, με τους μαθητές του Berger και Luckmann. Η έμφαση στον άνθρωπο ως δημιουργού μάλλον παρά ως δημιουργήματος της κοινωνίας, στην αφετηρία του υποκειμενικού νοήματος του Weber, οδήγησε στην ερμηνευτική κατανόηση της ανθρώπινης δράσης. Όπως αναφέρουν οι Berger και Luckmann «η κοινωνία είναι ένα ανθρώπινο προϊόν. Η κοινωνία είναι μια αντικειμενική πραγματικότητα. Ο άνθρωπος είναι ένα κοινωνικό προϊόν».^{15 16} Η κοινωνία δεν είναι ένα σύστημα εξωτερικό προς τον άνθρωπο, αλλά ένα σύστημα αντιλήψεων και σχέσεων που διαμορφώνεται και αναπλάθεται συνεχώς μέσα από μια διαδικασία επικοινωνίας και αμοιβαίων επιδράσεων.

Χρονικά είχαν προηγηθεί οι ανάλογες θέσεις των Cooley και Mead. Ο Cooley ονομάζει τον εαυτό «κοινωνικό» ο οποίος ορίζεται ως κάθε ιδέα ή σύστημα ιδεών που ο νους αντλεί από την επικοινωνιακή ζωή και το θεωρεί δικό του. Ο εαυτός διαμορφώνεται μέσα από την επικοινωνία του ατόμου με τους άλλους, μάλλον σαν παιχνίδι, που έχει στη βάση του την εικόνα «του εγώ». Οι κοινωνικές αντιδράσεις στη συμπεριφορά του, αντανakλούν αυτήν την εικόνα, τον κατοπτρικό εαυτό¹⁷.

Ο Mead προχωρά ακόμη περισσότερο προς την ίδια κατεύθυνση. Ο εαυτός είναι κάτι που δημιουργείται κατά τη διαδικασία της κοινωνικής εμπειρίας. Έχει δύο όψεις, μια υποκειμενική και μια αντικειμενική, τον κοινωνικά διαμορφούμενο εαυτό που θεμελιώνεται στις αναπαραστάσεις και απαιτήσεις του συνόλου. Ο αυτοέλεγχος είναι ένας έμμεσος κοινωνικός έλεγχος από τους άλλους¹⁸.

Ιδιαίτερη σημασία για την προβληματική μας έχει η θεώρηση του Mead για το «ομαδικό παιχνίδι» ως ένα σύνολο οργανωμένων ρόλων¹⁹. Από αυτό προκύπτει ένας «άλλος» που συνίσταται από την οργάνωση των στάσεων όσων συμμετέχουν στην ίδια διαδικασία. Αυτές οι στάσεις και αναπαραστάσεις αντιπροσωπεύουν ένα συγκεκριμένο υποπολιτισμό σε αναφορά και σχέση με τον ευρύτερο πολιτισμό της κοινωνίας. Έτσι, το άτομο ενσωματώνεται αυτόματα στην κοινωνία, αποκτώντας μια κοινωνική ταυτότητα που αντιστοιχεί σε συγκεκριμένο στρώμα ή τάξη.

¹⁵ Berger, P and Luckmann, T, the Social construction of Reality. An Essay in the Sociology of Knowledge. Garden City, N.Y. 1966, σελ. 79.

¹⁶ Η θεωρία του Habermas και της σχολής της Φρανκφούρτης, όπως αναπτύσσεται στο κεφάλαιο «Μια Άλλη Αντιμετώπιση», αναπτύχθηκε στα πλαίσια της «ανθρωπιστικής παράδοσης» και εμπνεύστηκε ενμέρει και από τη Φαινομενολογία.

¹⁷ Για τον κατοπτρικό εαυτό, του Cooley στα έργα του Social Organisation και Human Nature and the Social Order, καθώς και στο έργο του T. Parsons, Theories of Society, Foundations of Modern Sociological Theory, N.Y., Free Press, 1965.

¹⁸ Ιμωγκεν Ζέγκερ, Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία, Μπουκουμάνης, Αθήνα, Γ' έκδοση, 1977, σελ. 96.

¹⁹ Δ. Γ. Τσαούση, Η Κοινωνία του Άνθρωπου, Gutenberg, Αθήνα, 1989, σελ. 152-4. Επίσης για τον Mead στο Bottomore T.B., Κοινωνιολογία, Gutenberg, Αθήνα 1990 και στο έργο του Mead Mind, Self and Society, Univ. of Chicago Press, στην έκδοση του 1972.

Η χρήση της κοινωνιοσημειωτικής μεθόδου, όπως την οριοθετήσαμε σ' ένα εισαγωγικό επίπεδο, μας βοηθά στην αναδόμηση της «εικόνας» του προπαραβατικού ανηλίκου στο θεωρητικό μέρος, αλλά και στη δόμηση της «κοινωνικής ερμηνείας», στο εμπειρικό κομμάτι της εργασίας. Για τον ίδιο σκοπό, αρωγός είναι και η έννοια της κοινωνικής αναπαράστασης, όπως αναπτύσσεται στο επόμενο κεφάλαιο.

2. ΕΝΝΟΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ

Οι ανθρώπινες σχέσεις προϋποθέτουν την ύπαρξη των κοινωνικών αναπαραστάσεων. «Έχουμε δηλαδή ορισμένες προκατασκευασμένες ιδέες, εκφράζουμε κάποιες προσδοκίες, ανάγουμε τη σκέψη μας και την κρίση μας σε ορισμένα διανοητικά σχήματα, αναφερόμαστε στη «γνώση» που έχουμε για τη συγκεκριμένη ομάδα ή κοινωνική κατηγορία». ¹ Δεν χαρακτηρίζονται από κάποια συστηματική δομή, ο κόσμος των αναπαραστάσεων είναι διάχυτος, ευμετάβλητος και διατελεί σε συνεχή κίνηση.

Όπως παρατήρησε ο Moscovici², ο πρώτος που ανέλυσε τις κοινωνικές αναπαραστάσεις τη δεκαετία του 1960 συνεχίζοντας τη σκέψη του Durkheim για τις συλλογικές αναπαραστάσεις, σε ένα διαφορετικό επίπεδο βέβαια, οι αναπαραστάσεις κατέχουν μια εξέχουσα θέση ανάμεσα στην έννοια και την εικόνα. Αν και μεταβάλλονται σε συνάρτηση με τις κατά τόπους και χρόνους διαφορετικές σχέσεις επικοινωνίας, δύο διαδικασίες που χαρακτηρίζουν τη λειτουργία τους παραμένουν κοινές. Αυτές είναι η αντικειμενικοποίηση - η οποία συγκεκριμενοποιεί το αφηρημένο, μετατρέπει μια έννοια σε εικόνα, και η επικέντρωση - η οποία μας επιτρέπει να ενσωματώσουμε στη γνωστική μας δομή κάτι που μας είναι άγνωστο.

Οι δύο αυτές κοινές διαδικασίες που χαρακτηρίζουν τη λειτουργία τους, μας δίνουν και μια γενική εικόνα για το πως δημιουργούνται. Στην ουσία οι αναπαραστάσεις αποτελούν ένα αξιόλογο τμήμα της ατομικότητας: συμμετέχουν ενεργά στη διαμόρφωση και λειτουργία της ατομικής συνείδησης με τη μορφή ιδεών, εννοιών, κατηγοριών και κινήτρων, μετατρέποντας την ατομική συμπεριφορά σε συλλογική πρακτική και συλλογικά συναισθήματα ή συγκινήσεις. Με αυτό το τρόπο αποστασιοποιούνται από τις ατομικές λειτουργίες και δυναμικές, καθώς είναι «πραγματικότητες που τις ασπάζονται, τις δημιουργούν και τις αναπαράγουν πολλά άτομα στη διάρκεια της συλλογικής τους ζωής... άσχετα αν τις μεταφέρουν συχνά και στην προσωπική, στην ιδιωτική τους ζωή»³. Η κοινωνική αναπαράσταση, η «κοινή λογική» μεταβάλλεται, αλλάζει status και γίνεται η ίδια αντικείμενο διαμάχης και έναυσμα συλλογικών κινήματων⁴.

Η λειτουργία τους όμως και η χρησιμότητα τους, συνδέεται άμεσα με τα ύψη συμπεριφορών. Έτσι, «τα ύψη συμπεριφορών δεν περιορίζονται στο να παράγουν, να υποβάλλουν νέες εικόνες: στη

¹ Σ. Παπαστάμου, Εγχειρίδιο Κοινωνικής Ψυχολογίας, εκδ. Οδυσσέας, Γ' έκδοση, 1989, σελ. 416

² S. Moscovici, La psychanalyse, son image et son public, Paris, Presses Universitaires de France, 1961.

³ Σ. Παπαστάμου, ο.π., σελ. 418 και 481.

⁴ Όπως συνάγεται και από την έρευνα της C. Herzlich στο Sante et maladie. Analyse d' une representation sociale, Paris, Mouton, 1969.

πραγματικότητα ενεργοποιούν ήδη οργανωμένες και συμβατικοποιημένες κοινωνικές αναπαραστάσεις, οι οποίες θα χρησιμεύσουν ως το σταθερό σημείο γύρω από το οποίο θα πραγματοποιηθεί η επεξεργασία των σημασιών».⁵

Στην παρούσα εργασία θα χρησιμοποιήσουμε και τον όρο στερεότυπο. Θα μπορούσαμε να το ορίσουμε απλώς ως ένα σύνολο (αρνητικών κατά κανόνα) γνωρισμάτων που αποδίδονται με τρόπο γενικό και μεροληπτικό στα μέλη μιας κατηγορίας προσώπων.⁶ Η έννοια αυτή όμως, συνδέεται άμεσα με την προβληματική των κοινωνικών αναπαραστάσεων, όπως έχει τονίσει και ο Moscovici.⁷ Πιο συγκεκριμένα, εξετάζοντας τρεις διαφορετικές σχέσεις, τη διάδοση, τη μετάδοση και τη προπαγάνδα, στα πλαίσια της ανάλυσης της δημιουργίας των κοινωνικών αναπαραστάσεων, ο Γάλλος κοινωνικός ψυχολόγος αναφέρει ότι αντιστοιχούν στη γνώμη, στη στάση και στα στερεότυπα, τα οποία και χαρακτηρίζονται από σταθερότητα, ακαμψία και δογματισμό. Η σύνδεση όμως, των δύο εννοιών είναι αμφίδρομη. Κατά τη λειτουργία αιτιολόγησης και συγκεκριμένα στο επίπεδο των προκαταλήψεων, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αιτιολογούν την ενεργοποίηση των κοινωνικών στερεοτύπων, που με τη σειρά τους εκφράζονται στο επίπεδο της συμπεριφοράς, η οποία αναπαράγει τις αντίστοιχες κοινωνικές αναπαραστάσεις.

Σύμφωνα με μια άλλη οπτική περισσότερο φροϋδική, ο πολιτισμός αντιμετωπίζει την επικίνδυνη επιθετικότητα του ατόμου και τη στρέφει εναντίον του εγκαθιστώντας μέσα του έναν μηχανισμό αστυνόμευσης. «Οι περιορισμοί τους οποίους ζητεί να επιβάλλει το Υπερεγώ στο Εγώ μπορούν να επιτευχθούν μόνο όταν το συνειδητό τμήμα του Εγώ μπορεί να περιμένει κάποιο αντάλλαγμα που θα κάνει τους περιορισμούς να φαίνονται σαν λογικό αντίτιμο αυτού του ανταλλάγματος. Αν δεν γίνει αυτό, τότε το άτομο προσπαθεί να απαλλαγεί από τις ενοχές του με τη βοήθεια ψευδαισθήσεων».⁸ Το Εγώ που δυναστεύεται από το συνειδητό, στρέφει και πάλι την επιθετικότητα προς τα έξω, με τη βοήθεια των κοινωνικών αναπαραστάσεων.

Είτε λοιπόν ως μηχανισμός απελευθέρωσης του Εγώ, είτε ως εργαλείο κατανόησης της πραγματικότητας, οι κοινωνικές αναπαραστάσεις κατέχουν πρωτεύοντα ρόλο στη γνώση και τη πρακτική. Στην εννοιολόγηση και την κοινωνική αντίδραση.

⁵ G. Mugny Σ. Παπαστάμου, Τα ύφη συμπεριφοράς και η κοινωνική τους αναπαράσταση, στο συλλογικό τόμο Η Κοινωνική Επιρροή, εκδ. Οδυσσέας, 1989, σελ. 454.

⁶ Δ.Γ. Τσαούση, Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας, Gutenberg, Αθήνα, 1989, σελ.244.

⁷ S. Moscovici, ο.π.

⁸ K. Lenk Πολιτική Κοινωνιολογία, εκδ. Παρατηρητής, Θεσ/νίκη, 1990, σελ. 185-6.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟ

ΑΝΑΔΟΜΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΑΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ

Α.ΘΕΩΡΙΕΣ ΤΟΥ ΠΕΡΑΣΜΑΤΟΣ ΣΤΗΝ ΠΡΑΞΗ

1.ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΟΥ ΤΟΝΙΖΟΥΝ ΤΟΥΣ ΑΤΟΜΙΚΟΥΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

α. ΦΥΛΟ ΤΟΥ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

Αναφερόμαστε στον προπαραβατικό ανήλικο, στον αντικοινωνικό ανήλικο ή στον «ιδιότροπο» ανήλικο, λίγοι όμως θα χρησιμοποιήσουν με διαζευτικό και το θηλυκό άρθρο και ακόμα λιγότεροι θα μιλήσουν για την προπαραβατική ανήλικη αποκλειστικά. Έχει διατυπωθεί, βέβαια, από πολλούς σημειολόγους το πρόβλημα του σεξισμού στη γλώσσα, ένα πρόβλημα που φτάνει στο σημείο κάθε προσπάθεια αναδιατύπωσης του λόγου να γίνεται στα πλαίσια μιας «πολιτικά ορθής» αλλά και ακραίας αντιμετώπισης. Θα πρέπει, όμως πρώτα, να διευκρινιστεί, αν ένας τέτοιος γλωσσικός κώδικας επηρεάζει ή /και επηρεάζεται από ανάλογες κοινωνικές αναπαραστάσεις στο πεδίο της οριοθέτησης μιας προπαραβατικής και αντικοινωνικής κατάστασης ενός ανηλίκου, με ανάλογη, βέβαια, σημασιολόγηση της.

Πιο συγκεκριμένα, θα πρέπει να ανακαλύψουμε αν δομείται, ένα ανάλογο στερεότυπο στις επιστημονικές θεωρίες που ασχολούνται με τη γένεση προβληματικών καταστάσεων στους ανήλικους. (Στο τρίτο μέρος της παρούσας μελέτης, θα δεχθεί ότι το «σημείο» φύλο υιοθετείται στα πλαίσια μιας ευρύτερης κοινωνικής αναπαράστασης της έννοιας του προπαραβατικού ανηλίκου, και κάτω από ποια οπτική, αυτή η αναπαράσταση διαφοροποιείται).

Η θέση μας αυτή δεν μπορεί να είναι ανεξάρτητη, από ένα γενικότερο πολιτισμικό πλαίσιο σημασιολόγησης, όσον αφορά το ευρύτερο ζήτημα της διάκρισης των δύο φύλων. Αλλά και αυτό το γενικότερο πολιτισμικό πλαίσιο, θα πρέπει να παρουσιαστεί με την ανάλογη δυναμική που προσδίδει η κοινωνία και οι αλλαγές της. Έτσι αφενός, θα πρέπει να σταθούμε στο πολιτισμικό στερεότυπο περί κατωτερότητας της γυναίκας, η οποία σε κάποια συγκεκριμένη ηλικία, θα πρέπει να «δεχτεί ανατροφή και διαπαιδαγώγηση» που διαφοροποιείται απ' την αντίστοιχη ανατροφή και διαπαιδαγώγηση των αγοριών.¹

Υποδύεται έναν ρόλο που συγκεκριμένοι θεσμοί επιτάσσουν. Και σ' αυτό το ρόλο, η βία δεν έχει λόγο. Τα παιχνίδια της δεν είναι τα στρατιωτάκια, αλλά οι κούκλες. Δε θα βγεί στο δρόμο σαν «αλητάκι» να παίζει πόλεμο ή «κλέφτες και αστυνομιοί». Δεν θα ασκήσει βία σε συνομήλικό της. Σε αντίθετη περίπτωση δεν θα είναι μια «μικρή κυρία» αλλά ένα «αγοροκόριτσο», ρόλος που δεν αρμόζει στη θηλυκή φύση της. Το σημειωτικό κλειδί στη συγκεκριμένη περίπτωση είναι η έννοια «βία». Όταν η αναπαράσταση ενός προπαραβατικού ανηλίκου, εμπεριέχει και τη βία, έννοια σαφώς αόριστη και συγκεχυμένη, τότε το φύλο αυτού του ανηλίκου, αποτελεί ένα συνειρμικό κώδικα οριοθέτησης της συγκεκριμένης κοινωνικής αναπαράστασης.

Όμως αντικοινωνικές ανήλικες υπάρχουν. Η αντικοινωνικότητα τους έγκειται κυρίως στο χώρο της ηθικής. Σύμφωνα μ' αυτή την οπτική τα προπαραβατικά κορίτσια δεν έχουν βίαιο χαρακτήρα, αλλά είναι «ανήθικα». Ο όρος αυτός περιλαμβάνει μια μεγάλη γκάμα

¹ Το συγκεκριμένο στερεότυπο, υποχωρεί στις μέρες μας, όπως αποδεικνύεται παρακάτω.

συμπεριφορών, απ' την προκλητική εμφάνιση, την άστατη σεξουαλική δραστηριότητα που έχει αρχίσει νωρίς, μέχρι την επικινδυνότητα να επιδοθεί αργότερα στη πορνεία και να καταγραφεί ως παραβάτης ενός εγκλήματος χωρίς θύμα.

Αντίθετα στα πλαίσια μιας δυναμικής προσέγγισης, και κάτω απ' την πίεση κοινωνικών αλλαγών, κυρίως στο χώρο της οικονομίας, της οικογένειας και της πολιτικής, αλλά και του φεμινιστικού κινήματος, οι στάσεις και άρα οι αναπαραστάσεις για το συγκεκριμένο φαινόμενο, έχουν διαφοροποιηθεί.

Το προπαραβατικό κορίτσι δεν χρειάζεται να είναι μόνο ανήθικο. Διεκδικεί και την ταυτότητα του βίαιου ατόμου, ρόλο που κατείχε μόνο το αγόρι. Σ' αυτά τα πλαίσια, η εγκληματολογία έχει αρχίσει να ερευνά παράγοντες εγκληματογένεσης, κυρίως στο βιολογικό τομέα, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα στην έννοια του σκοτεινού αριθμού εγκληματικότητας.

Ανακεφαλαιώνοντας, ως προς το «σημείο» φύλο, διακρίνουμε δύο ειδών «κώδικες» που βέβαια επιδρούν ανάλογα στην δόμηση της κοινωνικής αναπαράστασης του προπαραβατικού ανηλίκου. Μια πιο συντηρητική οπτική, απεικονίζει τον συγκεκριμένο ανήλικο - αγόρι να είναι κάτοχος ενός, εν δυνάμει, βίαιου χαρακτήρα, ενώ το αντίστοιχο κορίτσι χαρακτηρίζεται ανήθικο.

Το κορίτσι δεν μπορεί να είναι βίαιο, αντικοινωνικό άτομο, λόγω υποδεέστερης σωματικής κατασκευής, μειωμένης φυσικής δύναμης ή λόγω πολιτισμικών διαφορών στην υιοθέτηση ρόλων κάτω απ' τις επιταγές μια συγκεκριμένης κοινωνικοποίησης.

Έρευνες που στήριζαν τα πιο πάνω δεδομένα, και μελέτες που υιοθετούσαν το συγκεκριμένο διχοτομικό σχήμα είχαν γίνει ακόμα και απ' τους έλληνες φιλοσόφους της αρχαιότητας,² αλλά από εγκληματολόγους του εικοστού αιώνα.

Ο δεύτερος «κώδικας», με τον οποίο δομείται μια δεύτερη κοινωνική αναπαράσταση, δίνει δικαιώματα στο κορίτσι να διεκδικήσει τον «βίαιο» ρόλο μιας, όποιας, αντικοινωνικής του συμπεριφοράς, ένα ρόλο μέχρι πρότινος αποκλειστικά αντρικό ή καλύτερα αγορίστικο. Έτσι, πάνω σ' αυτό το πεδίο αναφοράς έχουν αναπτυχθεί θεωρίες που στοχεύουν σ' ένα τριπλό πλαίσιο δράσης.

Πρώτα απ' όλα καταδεικνύουν τον «μύθο» της θηλυκής κατωτερότητας. «Βιολογικές και επιδημιολογικές μελέτες έδειξαν ότι η γυναικεία αντοχή όχι μόνο δεν είναι υποδεέστερη, αλλά σε πολλούς τομείς ξεπερνάει την αντρική».³ Δεύτερον, δίνονται επιστημονικές εξηγήσεις, είτε σ' ένα αιτιολογικό πλαίσιο εγκληματογένεσης, είτε ενσωματωμένες, σ' ένα πλάνο προεγκληματικών καταστάσεων,

² Ι. Φαρσεδάκη. Η εγκληματολογική σκέψη απ' την αρχαιότητα ως τις μέρες μας, τεύχος Α', Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1990 σελ. 20 και 33

³ Α. Χαΐδου Θεωρητική Εγκληματολογία. Κοινωνιολογικές και ατομικές προσεγγίσεις ΠΑΝΤΕΙΟΣ Α.Σ.Π.Ε. παραδόσεις 1988-89, σελ 66.

εξηγήσεις που αφορούν κυρίως ορμονικές διαταραχές ή βιολογικές ιδιαιτερότητες όπως η εμμηνορρύση⁴ ή η εγκυμοσύνη.

Σ' ένα τρίτο, τέλος, πλαίσιο, επιχειρείται να εξηγηθεί η χαμηλή γυναικεία εγκληματικότητα στις στατιστικές, με την ύπαρξη ενός μεγάλου σκοτεινού αριθμού εγκληματικότητας, ο οποίος οφείλεται είτε στο είδος των αντικοινωνικών συμπεριφορών, είτε στο αντικοινωνικό ρόλο που υιοθετούν τα κορίτσια και ο οποίος δεν είναι «ευάλωτος» στον επίσημο κοινωνικό έλεγχο. Αυτή η αιτιολόγηση, όμως στηρίζεται στην κοινωνική αναπαράσταση της «μη - βίαιης» αντικοινωνικής ανήλικης, όπως εκθέσαμε προηγουμένως, υιοθετώντας την άποψη, ότι οι φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου στηρίζονται στην συντηρητική οπτική, περί εννοιολόγησης και οριοθέτησης του προπαραβατικού ανηλίκου, με βάση το φύλο.

Οι νεώτερες θεωρήσεις περί προπαραβατικότητας ανηλίκων δεν παρουσιάζουν τον παράγοντα φύλο ως πρωτεύοντα στη στήριξη ενός πλάνου με προβληματικές καταστάσεις, που τείνουν να εξελιχθούν σε εγκληματική συμπεριφορά. Όσες όμως διαπραγματεύονται αυτό το θέμα, υποστηρίζουν ότι η βιαιότητα μπορεί να θεωρηθεί ένας παράγοντας διαφοροποίησης προπαραβατικότητας των δύο φύλων. Στα πλαίσια αυτά παρουσιάζεται ένας πίνακας βασισμένος σε έρευνα με μεταβλητή το φύλο όπου έχουν οριστεί τα αντικοινωνικά παιδιά (antisocial disorders) με βάση τα βίαια χαρακτηριστικά τους και τα άλλα «μη-ομαλά» (other disorders) με βάση ανωμαλίες συμπεριφοράς (όπως μαθησιακές δυσκολίες κ.α.)⁵.

	ΟΜΑΔΑ ΠΑΙΔΙΩΝ		
Μεταβλητή - Φύλο	«Ομαλά»	Αντικοινωνικά	Άλλα «μη ομαλά»
Αγόρια	49%	78%	68%
Κορίτσια	51%	22%	32%

Ενδιαφέροντα είναι και τα συμπεράσματα που συνάγονται από άλλες σύγχρονες προσεγγίσεις.⁶ Οι ιδιαιτερότητες της γυναικείας εγκληματικότητας οφείλονται τον ρόλο και τη θέση της γυναίκας στη κοινωνία. Καθώς αυτός ο ρόλος και η θέση αλλάζουν η γυναικεία εγκληματικότητα θα διαφοροποιηθεί ποσοτικά και ποιοτικά.

Οι προσπάθειες για εφαρμογή της ισότητας των δύο φύλων, θα έχει ως συνέπεια την αύξηση της γυναικείας εγκληματικότητας και τη

⁴ Βλ. και στο Ε. Τριβιζάς, Το προεμμηνορυσιακό σύνδρομο και η γυναικεία εγκληματικότητα, Ελλην. Επιθ. Εγκληματολογίας 11-16, 1993-5, σελ. 67-επ.

⁵ J.White,T.Moffit,F.Earls,L.Robins,P.Silva How early can we tell? Predictors of childhood disorder and adolescent delinquency, Criminology, Vol.28, No4, 1990, pp507-533

⁶ Στο Marangopoulos foundation for human rights, The peculiarities of female criminality and the causes. A human rights perspective. A. Yotopoulos - Marangopoulos Esperia Publ. Ltd 1992 και επίσης στα F. Alder, Sisters in Crime, New York Mc Crow, Till 1975. A.Campbell, Girl delinquents, Oxford, B. Blackwell, 1981. M. Casburn, Girls will be girls, London, Womens research and resources center, 1979. J Cowie, V. Cowie, E. Slater. Delinquency in girls London, Heinemann 1968.

μείωση της ανδρικής, χωρίς όμως να φτάσουμε στα ίδια ποσοστά. Η συνολική εγκληματικότητα θα παραμείνει ίδια, καθώς αυτή εξαρτάται από άλλους παράγοντες. Αυτή η διαφοροποίηση είναι όμως δικαιολογημένη γιατί μια μικρή αύξηση στον αριθμό των εγκλημάτων που διαπράττονται από γυναίκες ακόμα και αν αυτή περιλαμβάνει και σοβαρά εγκλήματα θα είναι λιγότερο «κακό» από την συνεχιζόμενη καταπίεση του γυναικείου φύλου.⁷

Β. ΦΥΣΙΟΓΝΩΜΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

Ο προπαραβατικός ανήλικος είναι ένα φυσιογνωμικό τέρας ; (Deviant as a freak). Η σοβαρή σωματική μειονεξία του Κουασιμόδου στην «Παναγία των Παρισίων» του Β. Ουγκό, σηματοδοτούσε μια έκδηλη αντικοινωνική νοοτροπία και συνακόλουθα το φόβο εκδήλωσης μιας ανάλογης συμπεριφοράς. Ο φόβος και ο τρόμος που προκαλείται, είναι οι έννοιες που μας βοηθούν να καταλάβουμε με ποιο τρόπο δομείται η αναπαράσταση του προπαραβατικού ως «τέρας». « Η τέρψη του τρόμου, θα φαινόταν ως έκφραση νεύρωσης, ως αναζήτηση και αντικειμενοποίηση, μέσα από τις ιδιαίτερες συμπτώσεις του δαίμονα που εισηγείται ο Γιούνγκ.... Το Ζόμπι, ή ο Βρυκόλακας, ο Γκόργκο ή ο Γκοτζίλα, τα τέρατα εκπροσωπούν την παραβίαση των φυσικών νόμων, τον κίνδυνο που ελλοχεύει, το μη έλλογο που δεν μπορούμε πια να το ελέγξουμε».⁸

Αυτό το συγκεκριμένο στερεότυπο, διατυπώνεται στις εγκληματολογικές θεωρίες, κυρίως μέσα απ' το λομπροζιανό μύθο του εκ γεννητής εγκληματία, ο οποίος επηρέασε με τη σειρά του και νεώτερες θεωρήσεις, ειδικευμένες στο χώρο του περάσματος στη παραβατική πράξη, των ανηλίκων. Πριν απ' αυτό όμως, είχαν προηγηθεί δεκάδες θεωρίες του φυσιογνωμικού ρεύματος. Ήδη απ' την αρχαία Ελλάδα, ο Αλκμαίων ο Κροτωνιάτης μελέτησε την ανατομία του εγκεφάλου όπως και τον 17^ο αιώνα ο Della Porta, ο οποίος προσπάθησε να αποδείξει την ύπαρξη σχέσης μεταξύ της φυσιογνωμίας ορισμένων εγκληματιών και της κεφαλής άγριων θηρίων. Το φυσιογνωμικό ρεύμα δημιουργήθηκε επίσημα ως ιδιαίτερος κλάδος με τον J.G. Lavater και κυρίως το έργο του «Φυσιογνωμικά αποσπάσματα».^{9, 10}

Κατά την ίδια περίοδο ο Gall υποστήριξε ότι υπάρχει σχέση μεταξύ κρανιακής διάπλασης και ιδιοτήτων του χαρακτήρα, που μπορεί να ενέχονται σε μια προεγκληματική κατάσταση. Πιο συγκεκριμένα, ο Gall και ο Spurzheim κατέγραψαν τις περιοχές στο κρανίο, που παρατηρούνται εξογκώματα σε περιοχές της μεμβράνης του μυελού

⁷ Α. Υοτοπούλος - Μαραγκοπούλος, ο.π. σελ. 143.

⁸ Ουμπέρτο Έκο, Κήνσορες και Θεραπόντες, Β' έκδοση, εκδ. Γνώση 1987 σελ. 463 - επ.

⁹ Ι. Φαρσεδάκη, Η εγκληματική σκέψη ο.π. σελ. 100, 115.

¹⁰ Βλ. επίσης και Α. Χαΐδου Θετιστική Εγκληματολογία, Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα, 1996, και ειδικά στο Γ. Πανούση, Φυσιογνωμική, εκδ. Σάκκουλα Αθήνα - Κομοτηνή 1988, σελ. 20, 26 επ, 42 επ. Και Ι. Φαρσεδάκη, Στοιχεία Εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1996 σελ. 1.

όπου αντανακλούνται ιδιότητες όπως ζήλεια, εριστικότητα, καταστροφικότητα, ερωτισμός, απληστία.

Το σημείο, όμως της «φυσιογνωμίας», και τη θέση που παίρνει στην δόμηση του σημειωτικού κώδικα, που καλύπτει το πέρασμα στην πράξη ενός προπαραβατικού, παίρνει τις πραγματικές του διαστάσεις μέσα απ' την αταβιστική εξήγηση της εγκληματικότητας που επιχείρησε ο C. Lombroso. Επηρεασμένος απ' την επιστήμη της Αθρωπολογίας και τη θεωρία του Δαρβίνου, σκέφτηκε ότι, ο εγκληματίας πρέπει να είναι ένα ανθρωπολογικό είδος, που δεν είχε ομαλή βιολογική εξέλιξη, ένας άνθρωπος με μερικά χαρακτηριστικά κατώτερου βιολογικού είδους. Τα στίγματα - σωματικά γνωρίσματα που έχει αυτός ο άνθρωπος, συναντιούνται στα πιθηκοειδή. «Ανάμεσα σ' αυτά είναι : ασυμμετρία του κρανίου ή του προσώπου, μεγάλο ινιακό τμήμα (στη βάση του κρανίου), μέτωπο πολύ μικρό, και προς τα πίσω, μάτια βυθισμένα στις κόγχες και βλέμμα αγριωπό, σαρκώδη και προεξέχοντα χείλια, ανώμαλη οδοντοφυΐα, διαστροφές των γενετήσιων χαρακτηριστικών στα γεννητικά όργανα, προγναθισμός εξαιρετικού βαθμού, υπερβολικά μεγάλο άνοιγμα των δύο χεριών, έλλειψη από γένια, μογγολισμός, υπεράριθμα δόντια ή δάκτυλα κ.λ.π.». ¹¹

Όταν ο προεγκληματικά επικίνδυνος, βιολογικά κατώτερος, άνθρωπος συγκεντρώνει τουλάχιστον πέντε απ' τα πιο πάνω χαρακτηριστικά είναι ένας «εκ γενετής», εγκληματίας, ένα «τέρας» που μας προκαλεί φόβο με την επικινδυνότητά του, με το δεδομένο παραβατικό μέλλον του. Ένας φόβος, γιατί εμείς που δεν είμαστε φυσιογνωμικά τέρατα, είμαστε πιθανά θύματα του.

Στο συγκεκριμένο πλαίσιο, που αφορά τις εγκληματολογικές θεωρίες για τα κριτήρια επικινδυνότητας ενός ανηλίκου, οι έρευνες που διεξήχθησαν, σχετικά με τη σωματική κατασκευή, υπογράμμιζαν το ίδιο στερεότυπο, της επικινδυνότητας του «διαφορετικού».

Στις αρχές του αιώνα ο Ernst Kretschmer περιγράφει τέσσερις τύπους σωματικής δομής, σχετίζοντας τους με ανάλογες ψυχικές διαθέσεις. Πιο συγκεκριμένα ¹², υπάρχει ο τύπος αθλητικής δομής με ψυχική διάθεση επιλεπτοειδή, στον οποίο αντιστοιχούν εγκλήματα που ενέχουν βία. Επίσης ο τύπος ασθενικής δομής με ψυχική διάθεση σχιζοθυμική, στον οποίο αντιστοιχούν μικρές κλοπές και λαθρεμπόριο. Ανάλογα και στους τύπους στρογγυλοπής δομής (πυκνόμορφοί ή *ryknic*) και διαπλαστικής δομής έχουμε απάτη και εγκλήματα σεξουαλικής μορφής αντίστοιχα. Κάτω απ' την επίδραση των πορισμάτων του Kretschmer, ο Sheldon δημιούργησε μια αντίστοιχη τυπολογία, την οποία και προσπάθησε να επιβεβαιώσει με μια έρευνα σε πληθυσμό 4.000 νέων και 200 ανηλίκων παραβατών.

¹¹ Α.Γιωτοπούλου - Μαραγκοπούλου, Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1984 σελ. 87 - επ.

¹² Δ. Καλογερόπουλος «Επιλογές επιστημολογικές θεωρητικές και μεθοδολογικές στην Εγκληματολογία, Σημειώσεις, 1988-89, σελ. 39-επ.

Οι τρεις κεφαλαιώδεις τύποι μορφολογικοί, ήταν ο ενδομορφικός, ο εξωμορφικός και ο μεσομορφικός στους οποίους αντιστοιχούν σύνολα χαρακτηριστικών γνωρισμάτων τα οποία διαμορφώνουν¹³:

α) τον σπλαγχοτονικό τύπο, ο οποίος διακρίνεται για την νωθρότητα, την αγάπη προς τις ανέσεις, την κοινωνικότητα, την ευθυμία και ευζωία,

β) τον σωματοτονικό τύπο, στον οποίο επικρατεί η επίδειξη μυϊκής ισχύος και

γ) τον εγκεφαλοτονικό τύπο όπου δεσπάζει η επιφυλακτικότητα, η διστακτικότητα και η αποφυγή επίδειξης και αυτοπροβολής.

Οι Eleanor και Sheldon Clueck στους πίνακες πρόβλεψης της εγκληματικής συμπεριφοράς, σε έρευνα σύγκρισης, ανάμεσα σε 500 αγόρια από αναμορφωτικά σχολεία και 500 από δημόσια σχολεία της Βοστώνης, το 1939, υπογράμμισαν τη σημασία του μεσομορφικού τύπου. Πιο συγκεκριμένα, έφθασαν στο συμπέρασμα, ότι η μεσομορφία συναντάτο σε 60,1 % των περιπτώσεων στο δείγμα πληθυσμού εγκληματιών και σε 30,7% των περιπτώσεων, στο δείγμα πληθυσμού μη - εγκληματιών.

Παράλληλα, εκτός απ' τις έρευνες για τη σωματική κατασκευή, ανάλογες έρευνες διεξήχθησαν, για να αποδειχθεί μια πιθανή επίδραση φυσικών ασθενειών και μειονεξιών, στην εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς των ανηλίκων. Θετικοί συσχετισμοί, μάλιστα, αποδείχθηκαν όσον αφορά την συχνότερη εισαγωγή σε νοσοκομείο κατά τα πρώτα παιδικά χρόνια, ενώ έρευνες έγιναν με μεταβλητές τις επιπλοκές στη κύηση ή το τοκετό, τις κακώσεις στο κεφάλι και το πρόσωπο, και τις εγκεφαλικές βλάβες¹⁴

Ανακεφαλαιώνοντας, σχετικά με το σημείο «φυσιογνωμία» του προπαραβατικού ανηλίκου, διακρίνουμε δύο ειδών σημειωτικούς κώδικες που εκπορεύονται από δύο αντίστοιχες εγκληματολογικές σχολές του λεγόμενου φυσιογνωμικού ρεύματος. Η μια, αφορά τις θεωρήσεις που σχετίζονται με την αταβιστική εξήγηση της εγκληματικότητας και το λομπροζιανό μύθο του «εκ γενετής εγκληματία». Τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα αυτής της προσέγγισης αφορούν μια φυσιογνωμική «διαφορετικότητα» που αγγίζει το τερατόμορφο. Σημάδια βιολογικής κατωτερότητας, που ανακινούν το φόβο θυματοποίησης των «ομαλών». Έτσι ένας προπαραβατικός ανήλικος, σύμφωνα μ' αυτή τη θεώρηση, διακατέχεται από εμφανή σημάδια, «ανώμαλης» σωματικής διάπλασης, και άρα η προεγκληματική του κατάσταση, είναι εύκολα αναγνωρίσιμη. Είναι ένα «τέρας» ανάμεσα μας.

¹³ Μ. Μπακατσούλας Η διάπλασις της προσωπικότητας του ανηλίκου. Χαρακτηριστικά τινές περιπτώσεις στο ΜΝΗΜΗ II Τομέας Ποινικών Επιστημών, Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Αθηνών, εκδ. Α. Σάκουλας, σελ. 915 -επ.

¹⁴ Ι. Φαρσεδάκη Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος των ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1985 σελ. 41

Η δεύτερη οπτική που εκπορεύεται κυρίως από εγκληματολογικές θεωρήσεις του εικοστού αιώνα, πάνω στην επικινδυνότητα ενός ανηλίκου, με βάση το σωματότυπο του, τονίζει μια άλλη φυσιογνωμική «διαφορετικότητα». Δεδομένα ερευνών μεταφράζονται σε αποδείξεις επικινδυνότητας ενός ανηλίκου, που έχει σωματότυπο «μεσόμορφο» σύμφωνα με τους Clueck και Sheldon ή αθλητικόμορφο σύμφωνα με τον Kretschmer. Ο εξωστρεφής, επιθετικός με έντονη σωματική δύναμη, μπορεί να μην έχει σημάδια βιολογικής κατωτερότητας, όπως ο λομπροζιανός «atavus», αλλά είναι «διαφορετικός» απ' το μέσο όρο των ενδόμορφων ή εξώμορφων στην κοινωνία μας, που δεν χαρακτηρίζονται από ανάλογη επικινδυνότητα. Με άλλα λόγια, στη συγκεκριμένη περίπτωση, ο τύπος του ομαλού, είναι ένας ανήλικος λεπτόμορφος, εσωστρεφής, ήρεμος, ίσως με γυαλιά, που ασχολείται με τα μαθήματα του ενώ ένας προπαραβατικός ανήλικος διακρίνεται από μια διάπλαση που φανερώνει σωματική ρώμη και έντονη διάθεση εξωστρέφειας.

Η έννοια κλειδί για να εννοιογραφήσουμε τους δύο σωματότυπους είναι η βία. Ο μεσόμορφος θεωρείται προπαραβατικός γιατί η σωματική του διάπλαση σχετίζεται πιο άμεσα με μια ενδεχόμενη χρήση βίας, σ' ένα αόριστο επίπεδο, που αφορά το φόβο θυματοποίησης των άλλων ανηλίκων ή και των ενηλίκων. Πιο εύκολα φοβόμαστε ένα ρωμαλέο παιδί να ασκήσει ή να ανταποδώσει βία σε συνομήλικους, γονείς ή ξένους.

Έρευνες που επιχειρούν να αποδείξουν το πιο πάνω στερεότυπο, συνεχίστηκαν να διενεργούνται και μετά το δεύτερο μισό του εικοστού αιώνα. « Η πιο γνωστή είναι η έρευνα των Cortes και Gatti (1972), έρευνα σε 100 νέους εγκληματίες και 100 νέους μη εγκληματίες, που διήρκεσε 10 χρόνια. Εδώ ξαναβρίσκουμε τη μεσομορφία, την οποία οι J. Cortes και F. Gatti συναντούν σε 57% των εγκληματιών και μόνο σε 19% των μη εγκληματιών»¹⁵.

Στα ίδια πλαίσια, το 1986 το «διεθνές μάθημα εγκληματολογίας» που διοργανώθηκε στη Γερμανία από τη Διεθνή Εταιρία Εγκληματολογίας είχε σαν αφετηρία την εξέταση μεθόδων ταχείας σύλληψης των χαρακτηριστικών, που βοηθούν την πρόβλεψη της εγκληματικότητας του ατόμου. Παρατηρούμε δηλαδή, την ανάδυση ενός ρεύματος επιστροφής στους ατομικούς παράγοντες περάσματος στη πράξη, που συνδυάζεται με ένα αντίστοιχο ρεύμα αντεγκληματικής πολιτικής, τροποποίησης της συμπεριφοράς. Και απ' αυτό το ρεύμα, δεν είναι δυνατόν να λείψουν οι φυσιογνωμικοί παράγοντες.

Αντιδράσεις υπάρχουν, όμως πολλές. Δεν είναι μόνο οι χαμηλοί συσχετισμοί (ή και ανύπαρκτοι) μεταξύ φυσικών χαρακτηριστικών, και παραβατικής συμπεριφοράς¹⁶, τα μικρά δείγματα, η ακατάλληλη επιλογή ομάδων ελέγχου, στις έρευνες. Ο εγκληματικός πληθυσμός είχε επιλεχθεί ήδη, εφόσον τον διάλεξαν μέσα από ιδρύματα αναμορφωτικά για νέους. Άρα, δεν μπορεί να μιλάμε για προπαραβατικότητα και πέρασμα στην πράξη όταν η πράξη έχει ήδη συντελεστεί, όπως και το

¹⁵ Δ. Καλογερόπουλος, ο.π. σελ. 44-45

¹⁶ Ι. Φαρσεδάκης Παραβατικότητα.... ο.π. σελ. 41

στίγμα έχει ήδη δωθεί. Και αυτό αποτελεί εμπόδιο για να γενικεύσουμε τα συμπεράσματα. Επίσης οι ίδιοι οι ερευνητές τονίζουν, ότι η φυσική μορφολογία δεν μπορεί ποτέ μόνη της, να εξηγήσει την εγκληματική και προεγκληματική συμπεριφορά.

Πέρα όμως, απ' τα όποια αρνητικά, το βασικό συμπέρασμα είναι ότι «παρουσιάζεται η μεσομορφία σαν ένα στοιχείο αναφοράς για τη πρόβλεψη μελλοντικής συμπεριφοράς με κίνδυνο σχηματισμού μιας τάσης προκατάληψης αρνητικής σε σχέση με παιδιά με δυνατή μεσομορφική συνιστώσα. Και παράλληλα μιας τάσης υποτίμησης των μηχανισμών κοινωνικής λειτουργίας στη διεξαγωγή συγκέντρωσης των συνθηκών που ευνοούν την εμπλοκή σε μια εγκληματική συμπεριφορά»¹⁷.

Υ.ΚΛΗΡΟΝΟΜΙΚΟΤΗΤΑ ΚΑΙ ΑΛΛΟΙ ΒΙΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

ι. Όταν το «στίγμα» της παραβατικότητας είναι κληρονομικό

Όταν ο παππούς ήταν ή είναι αλκοολικός, ο ανήλικος εγγονός θα πρέπει να οριοθετηθεί ως επικίνδυνος να διαπράξει, μελλοντικά, παράβαση του νόμου; Όταν ο φυσικός πατέρας ενός υιοθετημένου ανηλίκου είναι έγκλειστος στην φυλακή, αρκεί για να χαρακτηριστεί ο ανήλικος αυτός, προπαραβατικός; Και αν δεν αρκεί, η κληρονομικότητα μπορεί να θεωρηθεί ως ένας απ' τους παράγοντες που μπορούν να συντελέσουν, ώστε ο ανήλικος, αργότερα, να διαπράξει αξιόποινη πράξη; Απαντήσεις σ' αυτά τα ερωτήματα, έχουν δοθεί από αρκετές θεωρίες οι οποίες λειτουργούν μεθοδολογικά κάτω απ' την επίδραση των νόμων της κληρονομικότητας του αυστριακού μοναχού Mendel¹⁸.

Σ' αυτή τη βάση, θα δειχθεί πως λειτουργεί το σημείο «κληρονομικότητα» στη δόμηση της αναπαράστασης του προπαραβατικού ανηλίκου, απ' τις εγκληματολογικές θεωρίες.

Πριν αναπτυχθεί, επίσημα ο κλάδος της εγκληματολογίας, οι αρχαίοι έλληνες συγγραφείς, είχαν τονίσει το ρόλο της κληρονομικότητας στο σύνολο της προσωπικότητας (Ευρυπίδης, Πλούταρχος, Αριστοτέλης, Πλάτωνας)^{19, 20}.

Οι εγκληματολογικές έρευνες αναπτύχθηκαν πάνω σε δύο πλάνα δράσης. Το πρώτο αφορά την «κάθετη» λειτουργία της κληρονομικότητας, δηλαδή τη μελέτη πάνω στη μεταβίβαση μιας «κληρονομιάς» παραβατικής απ' τους γονείς στα παιδιά, από γενιά σε γενιά. Το δεύτερο πλάνο αφορά τη μελέτη των διδύμων, ώστε να

¹⁷ Δ. Καλογερόπουλος, ο.π. σελ. 45

¹⁸ Για τις θεωρίες του Mendel στο Α. Χαΐδου, ο.π. σελ.81

¹⁹ Δες συγκεκριμένα Ι. Φαρσεδάκη, ο.π. σελ. 33-34

²⁰ Πολύ αργότερα, και κάτω απ' τη επίδραση της διδασκαλίας του Mendel, τέθηκε το ζήτημα κατά πόσο εκτός απ' τις σωματικές μεταβιβάζονται και οι ψυχικές ιδιότητες, και συγκεκριμένα για το θέμα της εγκληματικότητας, κατά πόσο μεταβιβάζονται ορισμένες βιοψυχικές και ιδίως χαρακτηρισολογικές ιδιότητες, ο συνδυασμός των οποίων θα μπορούσε να δημιουργήσει μια εγκληματική ροπή.

ερευνηθεί ο παράγοντας κληρονομικότητα, με όσο το δυνατόν λιγότερη επίδραση από περιβαντολλογικούς παράγοντες.

Όσον αφορά, το πρώτο πλάνο ερευνητικής προσπάθειας, διακρίνουμε τον έλεγχο, πρώτα απ' όλα, της υπόθεσης κληρονομικής τάσης προς εγκληματικότητα μέσω της μελέτης απογόνων και γενεαλογικών δέντρων εξετασθέντων οικογενειών. Ο Dugdale, συγκεκριμένα, ανασυγκρότησε το γενεαλογικό δέντρο της οικογένειας των JUKES, όπου βρήκε ανάμεσα σε 709 απογόνους ενός κοινού προγόνου αλκοολικού, 72% εγκληματίες, αλήτες, πόρνες και μαστροπούς²¹.

Οι έρευνες όμως σε γενεαλογικά δέντρα οικογενειών, ενέχουν τον κίνδυνο, της άμεσης επίδρασης της μεταβλητής, οικογενειακό περιβάλλον. Γι' αυτό το λόγο οι έρευνες που επιχειρούν να αποδείξουν την επίδραση του παράγοντα «κληρονομικότητα» ως προς την εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς μεταφέρονται στον τομέα των υιοθετημένων παιδιών, που οι φυσικοί τους γονείς είχαν μια κάποια, εγκληματική σταδιοδρομία.

Τα παιδιά αυτά υιοθετήθηκαν σε πολύ μικρή ηλικία από τρίτους, μη συγγενείς, θετούς γονείς. Τέτοιες έρευνες είναι του Kuttner στη Γερμανία, του Schulsinger με μεταβλητή την ψυχοπάθεια, του Crowe στην Αϊοβα, όπως και του Cadoret. Τα δείγματα αυτών των ερευνών όμως ήταν σχετικά μικρά, όχι όμως και της έρευνας των Hutching και Mednick (1977)²².

Συνολικά καταγράφηκαν 14.427 υιοθεσίες από μη συγγενείς, τα έτη 1924-47. Αυτά, που είχαν φυσικούς πατέρες με κάποιο βεβαρημένο παρελθόν, χωρίς να τους έχουν γνωρίσει, είχαν περισσότερες πιθανότητες να διαπράξουν κάποιο αδίκημα, απ' όσους οι θετοί γονείς είχαν ποινικό μητρώο, χωρίς να έχουν οι φυσικοί γονείς. Οι συγκεκριμένες έρευνες δέχθηκαν πολλές κριτικές κυρίως στο γεγονός ότι οι αρμόδιες υπηρεσίες υιοθεσίας προσπαθούν να βρουν, για τα προς υιοθεσία παιδιά οικογένειες παρόμοιες με τη φυσική. Μ' αυτό το τρόπο, οι κοινωνικοί παράγοντες παρέμεναν πάντα ενεργοί. Όμως το συμπέρασμα ότι η κληρονομικότητα θεωρήθηκε και θεωρείται ως ένας απ' τους παράγοντες που αυξάνει τη πιθανότητα της παραβατικής συμπεριφοράς, και άρα ως ένα «σημείο» στη επιστημονική δόμηση της αναπαράστασης του προπαραβατικού ανηλίκου, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί.

Για να επιβεβαιώθουν ακόμη περισσότερο τα ευρήματα αυτών των ερευνών, το πλάνο εργασίας τους μετατοπίστηκε στην μελέτη των μονοζυγωτικών και των διζυγωτικών ζευγαριών - αδερφών. Οι έρευνες των Lange, Newman, Freeman και Holzinger, Legras, Rosanoff, Stumpfl, Kranz, Borgstrom, Slater, Yoshimasu και βέβαια η μεγάλη έρευνα του Christiansen στη Δανία κατέληξαν στο συμπέρασμα, ότι στις

²¹ Δ. Καλογερόπουλος, ο.π. σελ. 49-50

²² Ι. Φαρσεδάκης Παραβατικότητα ανηλίκων, ο.π. σελ. 40 και Α. Χαΐδου, Σημειώσεις ο.π. σελ. 60, επ.

περιπτώσεις των μονοζυγωτικών διδύμων όταν ο ένας αδερφός είναι παραβατικός, τότε ο άλλος έχει περισσότερες πιθανότητες να εγκληματήσει, απ' ό,τι στα διζυγωτικά δίδυμα. Μ' αυτές τις έρευνες δεν εξαλείφεται η επίδραση των κοινωνικών και ψυχολογικών παραγόντων, αλλά εντέλει αποδεικνύεται ότι ο ρόλος της κληρονομικότητας στην υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς δεν είναι ασήμαντος. Με άλλα λόγια η εγκληματολογική επιστήμη τονίζει το ρόλο της κληρονομικότητας στη διάγνωση της προεγκληματικής κατάστασης ενός ανηλίκου.

ii. Γενετικές ανωμαλίες

Συνεχίζοντας την παράδοση του λομπροζιανού μύθου του «εκ γενετής» εγκληματία, νεώτερες εγκληματολογικές έρευνες, έστρεψαν το ενδιαφέρον τους στη μελέτη, πέρα απ' τα φυσιογνωμικά χαρακτηριστικά, και σε ορισμένες οργανικές δυσλειτουργίες²³.

Ο προπαραβατικός ανήλικος, με βάση αυτές τις θεωρίες, σημασιολογείται, ως ένα βιολογικό «τέρας», ένας «υπάνθρωπος» ή έστω απλώς δομείται μια διαφορετικότητα οργανικής φύσης που αγγίζει τα όρια της αρρώστιας. Οι συγκεκριμένες, όμως, έρευνες, εκτός απ' το να σκιαγράφουν μια προεγκληματική κατάσταση, μια «προπαραβατικότητα» του ανηλίκου, έχουν χρησιμοποιηθεί και για την προσπάθεια νομικής απόδειξης του ακαταλόγιστου.

Όσον αφορά τις ανωμαλίες στο γενετικό υλικό, η εγκληματολογική έρευνα, έστρεψε το ενδιαφέρον της στο λεγόμενο φυλετικό ζεύγος χρωμοσωμάτων του άνδρα και συγκεκριμένα στις ανωμαλίες ύπαρξης, ενός επιπλέον χρωματοσώματος. Το σύνδρομο Klinefelter ή σύνδρομο ΧΧΥ ερευνήθηκε αρχικά για να αποδειχτεί ότι παρουσιάζεται σε μεγάλο αριθμό εγκλείστων σε ιδρύματα σε σχέση με το συνολικό πληθυσμό. Όμως οι άνδρες με σύνδρομο Klinefelter είναι επιρρεπείς προς τον αλκοολισμό και την ομοφυλοφιλία. Και καθώς δεν υπάρχουν ενδείξεις για αυξημένη επιθετικότητα, οι έρευνες πάνω σ' αυτό το σύνδρομο, σταμάτησαν. Το επιπλέον χρωμόσωμα στο φυλετικό ζεύγος ΧΥ ήταν το Χ δηλαδή το «θηλυκό» χρωμόσωμα. Η αναπαράσταση ενός «θηλυπρεπούς» ατόμου δεν καταδεικνύει μια προεγκληματική κατάσταση. Όπως δείχθηκε και στον παράγοντα «φύλο», σημειολογικά οι γυναίκες δεν χαρακτηρίζονται από μια βίαιη συμπεριφορά και άρα δεν εμπλέκονται σ' ένα σημειωτικό κώδικα «προπαραβατικότητας».

Το αντίθετο συμβαίνει με τους «υπεράρρενες» μ' αυτούς που έχουν το σύνδρομο ΧΥΥ. Αρκετές εγκληματολογικές έρευνες έχουν γίνει, για να αποδειχτεί η υπόθεση ότι τα άτομα με σύνδρομο ΧΥΥ είναι πιο επικίνδυνα να υιοθετήσουν μια παραβατική συμπεριφορά. Οι έρευνες της Ρ. Jacobs, της L. Moor και του Μασσανιώτη στο Νοσοκομείο Αγ. Σοφία για τους ανήλικους παραβάτες έδειξαν ένα στατιστικά σημαντικό ποσοστό των παραβατικών, έναντι της ομάδας ελέγχου των μη παραβατικών²⁴.

²³ Στ. Αλεξιάδης Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Εκδ. Σάκουλα, Θεσ/νίκη 1996 σελ. 61-62

²⁴ Ι. Φαρσεδάκης, ο.π. σελ.38

Από κει και πέρα όμως, το στερεότυπο επεκτάθηκε και σε φυσιολογικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά. Ερευνητές όπως οι Sardin και Miller, ο Hunter, ο Rosenthal, ο R.Fox, οι Davison και Neale και ο Witkin στη Δανία²⁵ υπογράμμισαν τη σημασία παραγόντων όπως η μεγάλη σωματική διάπλαση και ο μικρός δείκτης ευφυΐας που συνδέονται με το σύνδρομο ΧΥΥ, και κάνουν τα άτομα αυτά περισσότερο ευάλωτα στον επίσημο κοινωνικό έλεγχο. Χωρίς να είναι περισσότερο επιθετικοί, έχουν λιγότερες ικανότητες να διαφύγουν τον εντοπισμό, να παραμείνουν στο σκοτεινό αριθμό εγκληματικότητας. Η σημειολογική λειτουργία του στερεότυπου του γενετικά «ανώμαλου», ή «διαφορετικού» ατόμου και η άμεση σύνδεσή του με την έννοια της «προπααραβατικότητας» παραμένει ισχυρή.

iii) Άλλες οργανικές δυσλειτουργίες

Η προσπάθεια ανασύνθεσης της έννοιας του «προπααραβατικού» ως οργανικά και φυσιολογικά «διαφορετικού» συνεχίζεται επιστημονικά από εγκληματολογικές έρευνες, που ασχολούνται με την επίδραση ενδοκρινικών και άλλων οργανικών δυσλειτουργιών. Στη συγκεκριμένη περίπτωση ορμονικές διαταραχές, κυρίως ενδοκρινικής φύσεως χρησιμοποιούνται για την εξήγηση της υιοθέτησης, μελλονικά εγκληματικής συμπεριφοράς, μέσω βιοχημικών θεραπειών. Σ' αυτά τα πλαίσια οι Schlapp και Smith, ο Berman και άλλοι²⁶, κατέδειξαν μέσα απ' τις έρευνές τους ένα στατιστικά σημαντικό ποσοστό, δυσλειτουργίας ενδοκρινικών αδένων στους εγκληματίες σε σύγκριση με την ομάδα των μη εγκληματιών. Παράλληλα, και πέρα απ' τα όποια αδενικά προβλήματα, έρευνες έγιναν για τη μέτρηση και του επιπέδου δερμικής αγωγιμότητας ως ανεξάρτητου παράγοντα, που επιδρά στην υιοθέτηση ενός εγκληματικού status. Έρευνες, όπως αυτές των Loeb και Mednick (1977), των Siddie, Nicol και Foggitt (1973) στην Αγγλία και άλλων έδειξαν ότι ανήλικοι που στη συνέχεια έγιναν παραβατικοί εμφάνιζαν χαμηλότερο επίπεδο δερμικής αγωγιμότητας ή εμφάνισαν σημαντικά ποσοστά, αργότερης ανάπτυξης δερμικής αγωγιμότητας²⁷. Το δείγμα των ερευνών ήταν βέβαια μικρό και δεν είναι δυνατόν να συναχθούν γενικά συμπεράσματα, ενώ η εμπλοκή και άλλων μη βιολογικών παραγόντων, είναι δεδομένη. Όπως, άλλωστε, είχε δηλώσει και ο Ο. Kinberg «κάθε άτομο αντιδρά στα ερεθίσματα του εξωτερικού περιβάλλοντος ανάλογα με τη δική του βιολογική δομή. Ορισμένοι αντιδρούν κατά τρόπο εγκληματικό εξαιτίας της παρουσίας διαφόρων βιολογικών χαρακτηριστικών στη δομή της προσωπικότητάς τους²⁸».

Έτσι, όσον αφορά τις αδενικές δυσλειτουργίες, οι ανωμαλίες αυτές μπορούν να παρέμβουν, είτε στην ιδιοσυγκρασία του ατόμου είτε τυχαία και προσωρινά. Τότε θα μιλάμε για την εμφάνιση μιας παροδικής

²⁵ Βλ. στο Καλογερόπουλος ο.π. και Χάιδου ο.π.

²⁶ Πηγές μας τα προαναφερθέντα κείμενα

²⁷ Ι. Φαρσεδάκης ο.π. σελ. 42

²⁸ Ι. Φαρσεδάκης Η εγκληματολογική σκέψη ... ο.π. σελ. 409-10

παραβατικότητας που θα οφείλεται είτε σε υπερέκκριση ορμονών, είτε σε μη ομαλή παραγωγή των περιφερειακών και κεντρικών βιογενετικών αμινών, είτε ακόμα και σε περίπτωση ενδεχόμενης υπογλυκαιμίας²⁹.

Ταυτόχρονα, με την αναφορά σε αδενικές, και δερματικής αγωγιμότητας, ανωμαλίες, εγκληματολογικές έρευνες σημειώνουν και τον ρόλο των εγκεφαλικών αλλοιώσεων ως παράγοντα - «σημείο» που επικαθορίζει τη «σύσταση» ενός προπαραβατικού ανηλίκου. Βασιζόμενες, στη θεωρία του Ιταλού N. Bende, που θεωρεί ως βάση της εγκληματικής συμπεριφοράς τις εγκεφαλικές αλλοιώσεις που οφείλονται σε ενδοκρινικές διαταραχές και βέβαια στα πρώτα ευρήματα του Lauvergne από το 1840 σχετικά με τις σχέσεις αιτιότητας μεταξύ ροπής στην εγκληματικότητα και ανώμαλης ανάπτυξης της παρεγκεφαλίτιδας, εγκληματολογικές έρευνες ασχολήθηκαν με την καταγραφή και μέτρηση της εγκεφαλικής δραστηριότητας, μέσω του εγκεφαλογραφήματος και ηλεκτροεγκεφαλογράφου, συνδέοντας αυτή τη δραστηριότητα με πιθανή εγκληματική δράση. Μέσα από τις έρευνες των Gibbs, Bagchi, Bloomberg, των Hill, Pond και ειδικά για τους ανηλίκους, των Ellenberger, Mednick, Volavka και άλλων δείχθηκε ότι τα ανώμαλα εγκεφαλογραφήματα ήταν σημαντικά περισσότερα, στο δείγμα των παραβατικών, απ' ό,τι στο δείγμα των μη παραβατικών ανηλίκων. Άρα, μ' αυτό τον τρόπο προσδιορίζεται μια ενδεχόμενη σχέση μεταξύ ανώμαλης λειτουργίας εγκεφάλου και παραβατικότητας. Με άλλα λόγια, δομείται η μη φυσιολογική εγκεφαλική λειτουργία ως ένα «σημείο» σύστασης ενός σημειωτικού κώδικα του προπαραβατικού ανηλίκου, στις επιστημονικές, εγκληματολογικές έρευνες.

Βέβαια δεν αποδεικνύεται η μοναδικότητα της μεταβλητής, μέσω μιας βιολογικής ντετερμινιστικής θεωρίας, που καταδεικνύει μια τυχόν αποκλειστική αιτιώδη σχέση. Όμως βιολογικές λειτουργίες και δυσλειτουργίες, όπως αδеноπάθειες, ενδοκρινικές διαταραχές, χαμηλή δερμική αγωγιμότητα, εγκεφαλοπάθειες ή απλώς χαμηλή εγκεφαλική λειτουργία, θεωρούνται στίγματα ανασύνθεσης του προπαραβατικού ανηλίκου, «σημάδια», ενός βιολογικά «διαφορετικού».

²⁹ Ι. Φαρσεδάκης Παραβατικότητα ανηλίκων ... ο.π., σελ 46.

Δ. ΨΥΧΙΚΗ ΥΓΕΙΑ ΤΟΥ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ³⁰

Ένας ψυχικά άρρωστος ανήλικος, είναι ικανός να διαπράξει μελλοντικά κάποια παραβατική πράξη; Η λειτουργία του στερεοτύπου του παρεκκλίνοντα ως αρρώστου (*deviant as a sick*), ερευνάται μέσα από επιστημονικές θεωρίες, που προσπαθούν να δομήσουν την έννοια του προπαραβατικού ανήλικου. Παράλληλα, εκτός από το <<σημείο>>, <<ψυχική ανωμαλία>>, που περιλαμβάνει τις ψυχώσεις, τις ψυχοπάθειες και τις νευρώσεις, εξετάζεται το <<σημείο>>, 'διανοητική καθυστέρηση', η οποία σύμφωνα, με την Ευρωπαϊκή Συμβουλευτική Επιτροπή για την Πρόληψη του Εγκλήματος και τη Μεταχείριση των Εγκληματιών, στην Τέταρτη σύνοδό της, που ασχολήθηκε με το θέμα του καθορισμού της έννοιας και του περιεχομένου του όρου <<ψυχικά ανώμαλοι εγκληματίες>>, εντάσσεται στις ψυχικές ανωμαλίες με το τίτλο <<ολιγοφρένειες>>.

Ι. Ψυχική ασθένεια³¹

Η έννοια της επικινδυνότητας, αναπτύχθηκε κυρίως μέσα απ' τις θεωρητικές προσεγγίσεις τις Ιταλικής Θετικιστικής Σχολής (Lobroso, Garofalo, Ferri) και κυρίως μέσα από τις έννοιες, εγκληματική ικανότητα και κοινωνική προσαρμοστικότητα, που πρώτος ο Garofalo στοιχειοθέτησε.

Συνεχίζοντας τη σκέψη του Lobroso ότι ο <<εκ γενετής>> εγκληματίας είναι γεννημένος με σοβαρή εγκληματική ροπή για λόγους αταβιστικούς ή εκφυλιστικούς ή ψυχικής αρρώστιας, ο Garofalo οριοθέτησε αυτόν τον <<επικίνδυνο>> άνθρωπο ως ένα μη φυσιολογικό που στερείται τα αισθήματα του οίκτου και της εντιμότητας άτομο, με έντονη ανηθικότητα και άρα, υπό αυτή την έννοια, ένα ψυχικά ανώμαλο άτομο με διαρκή διαστροφή.

Η ασθένεια της ψυχής λοιπόν, είναι το δεδομένο στην συγκεκριμένη περίπτωση, όπως χιλιάδες χρόνια πιο πριν, είχε θέσει και

³⁰ Ενδιαφέρουσες μελέτες έχουν συγγράψει οι: Σ. Αλεξιάδης. Οι διανοητικώς καθυστερημένοι εγκληματίες, Διδ. Διατριβή, Επιστημονική επετηρίς Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών Α.Π. Θεσσαλονίκη 1971. Α. Γιωτοπούλου - Μαραγκοπούλου: Η μεταχείριση των ψυχικών ανωμάτων εγκληματιών τ.Α'. Ψυχικά ανωμαλία και έγκλημα, Αθήνα 1975. Ε. Κοκολάκης : Αι ψυχικά νόσοι ως αιτία εγκλημάτων, Αθήνα, Θεσ/νίκη 1980.

³¹ Για το θέμα της ψυχικής ασθένειας, ολοκληρωμένες είναι οι μελέτες της Φ. Τσαλικογλου: Ο μύθος του επικίνδυνου ψυχασθενή. Οι λειτουργίες μιας κοινωνικής κατασκευής, Παπαζήσης, Αθήνα 1987. Μυθολογίες βίας και καταστολής, Παπαζήσης Αθήνα 1989 και Σχιζοφρένεια και φόνος. Μια ψυχολογική εγκληματολογική έρευνα, Β' έκδοση, Παπαζήσης 1989.

ο Πλάτωνας, όταν υποστήριζε ότι το έγκλημα μπορεί να ήταν και εκφρασή της. Η προεγκληματική επικινδυνότητα στην κλινική ψυχολογία και ψυχιατρική, είναι ένα οντολογικό, άλλωστε, δεδομένο που επιδέχεται αιτιολογική προσέγγιση. Αφορά τις περιπτώσεις των ψυχασθενών που πάσχουν από ορισμένης μορφής ψύχωση. Εμφανίζουν ποιοτικές αποκλίσεις στη συμπεριφορά τους έναντι του ιδεατού, κοινωνικά προσαρμοσμένου τύπου. Τέτοιες, εμφανίζουν άτομα που εμφορούνται από ορισμένης μορφή ψύχωση. Με τον όρο ψύχωση, ο Schneider εννοεί διάφορα ψυχικά νοσήματα, όπως τοξικώσεις, προχωρημένη παράλυση, ορισμένες λοιμώξεις, ανωμαλίες της εγκεφαλικής διάπλασης, εγκεφαλικά τραύματα, αρτηριοσκλήρωση εγκεφαλικών αγγείων, ιδιοπαθής επιληψία, οξεία θόλωση συνείδησης, χρόνια αποδόμηση προσωπικότητας, κυκλοθυμία, σχιζοφρένεια³². Όλοι αυτοί οι παράγοντες αρκούν για να χαρακτηριστεί, κλινικά η επικινδυνότητα ενός ατόμου ως χρόνια, στα κριτήρια που έχουν θέσει οι De Asua και Loudet.

Λίγα χρόνια πριν η Εγκληματολογία αναπτυχθεί ως αυτοτελής επιστήμη και εστιάσει το ενδιαφέρον της στους ψυχικά ασθενείς, οριοθετώντας τους ως επικίνδυνους, η ψυχιατρική ως επιστημονικός κλάδος ασχολείται με τον εγκληματία και το εγκληματικό φαινόμενο. Ο J. C. Prichard (1835) καθιερώνει τον όρο <<ηθική παραφροσύνη>>³³, συνεχίζοντας τη σκέψη του Pinel και Esquirol. Αυτός ο συγκεκριμένος όρος, σημειολογικά μας παραπέμπει στους όρους του <<ηθικού κινδύνου>> και της <<ηθικής παρεκτροπής>> που με τον νόμο 2724/1940 επεξηγούσαν την ιδιαίτερη φύση ενός προπαραβατικού ανηλίκου.

Αλλά και μετά την ανάπτυξη των θέσεων της Ιταλικής Θετικιστικής Σχολής, εκπρόσωποι της ψυχιατρικής σχολής, αντιδρώντας στη θέση του Lobroso για τον *atavus* εγκληματία, αντιτάσσουν, αρχικά τη θεωρία του εκφυλισμού, όπως την είχε ορίσει ο Morel, και αργότερα οι Magnan, Corre, Laurent και ο Dure, στηρίχθηκαν στη θεωρία των ενστικτωδών διαστροφών που συνέδεε την εγκληματικότητα με διάφορες ψυχοφυσιολογικές διαταραχές. Έτσι στηρίχθηκε επιστημονικά, η ύπαρξη ενός ιδιοσυστασιακά διαστραμμένου τύπου με αλλοιώσεις των συναισθημάτων, της σεξουαλικότητας και άλλων ψυχικών γνωρισμάτων.

Η ψυχοπαθητική αντίδραση της προσωπικότητας στα ερεθίσματα, ερευνήθηκε πρώτα από Γερμανούς ερευνητές (Kraepelin, Kurt Schneider, Kahn, κ.ά.). Αντικαταστάθηκε όμως ο όρος αυτός από Αμερικανούς επιστήμονες με την έκφραση <<διαταραχές>>, <<εις τας οποίας περιλαμβάνουν τας κυριωτέρας ψυχοπαθητικές μορφάς ήτοι: διαταραχές αναγομένες εις παρεκκλίνοντα χαρακτηριστικά, εις σχιζοειδή συμπτώματα, εις επιθετικότητα, παθητικότητα, εις κοινωνιοπαθητικήν

³² Για περισσότερα, στη διδακτορική διατριβή του Χ. Δημόπουλου. Η προεγκληματική επικινδυνότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπιση της Σάκκουλας. Αθήνα, Κομοτηνή 1988.

³³ Ι. Φαρσεδάκη: Η εγκληματολογική σκέψη ..., ο.π., σελ. 109, 129.

διαταραχήν εις την οποίας καταλήγουν τας αντικοινωνικάς αντιδράσεις προσαρμογήν, την γενετησίον εκτροπήν, τον αλκοολισμό, την τοξικομανία, κ.ά.³⁴ >>. Έτσι, πέρα απ' το σημείο <<ψυχική ανωμαλία>>, συγκροτείται μια ολόκληρη σημειωτική αναφορά στην προσωπικότητα και στην επικινδυνότητα ενός ψυχασθενή.

Όσον αφορά πιο συγκεκριμένα, το πεδίο των εγκληματολογικών ερευνών που αφορούν αποκλειστικά την προπαραβατικότητα ανηλίκων, αναπτύσσεται ένα ανάλογο ψυχιατρικό ρεύμα, μ' αυτό που προαναφέρθηκε, τον εικοστό αιώνα. Το ψυχιατρικό αυτό, ρεύμα, γίνεται ανταγωνιστικό του ρεύματος που στηριζόταν στη φυσιολογία του προπαραβατικού για να εξηγήσει μια πιθανή εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς. Ο W. Healy, διευθυντής του Ινστιτούτου ψυχοπαθολογίας νέων, όπου κλείνονταν νέοι προπαραβατικοί, που είχαν χαρακτηριστεί έτσι απ' τα δικαστήρια ανηλίκων, στις αρχές του αιώνα, μαζί με την A. Bronner διεξήγαγαν έρευνα στο BOSTON, DETROIT και NEW HAVEN με επανεξέταση ατόμων του δείγματος δύο χρόνια μετά (FOLLOW-UP STUDY). Τα ερευνητικά αποτελέσματα τα παρουσίασαν στο βιβλίο *New light on delinquency and its treatment* (1936)³⁵. Οι Healy και Bronner προσπάθησαν να προσεγγίσουν το είδος της επιρροής, που χρειάζεται για να επηρεαστεί και να αλλάξει μια συμπεριφορά. Η απάντηση που έδωσαν, αφορούσε τη ψυχική λειτουργία και συγκεκριμένα τις συγκινησιακές διαταράξεις που έζησε το παιδί στη μικρή του ηλικία, σε συγκρούσεις μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον. Κατέληξαν μάλιστα στο ερευνητικό συμπέρασμα ότι όταν η προσωπικότητα των ενδιαφερομένων είναι σοβαρά διαταραγμένη, οι πιθανότητες κοινωνικής αναπροσαρμογής είναι λιγότερες. Η ερευνητική προσπάθεια βέβαια, των Healy και Bronner, δεν είχε στο κέντρο του ενδιαφέροντος την ανακάλυψη των παραγόντων που γεννούν τη παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων. Αντίθετα, το δείγμα τους αποτελείτο από παιδιά που επέμεναν σε συμπεριφορά που χαρακτηριζόταν από αξιόποινες πράξεις, παιδιά δηλαδή που ήδη είχαν <<περάσει στην πράξη>>. Τα χώριζαν μάλιστα σε τρεις υποομάδες:

α) προσωπικότητες βαθιά νευρωτικές που υπέφεραν από ψυχικές ανωμαλίες, β) ψυχικά διαταραγμένοι, γ) ανήλικοι που παρουσιάζουν στοιχεία με σύγκλιση αισιόδοξης προοπτικής. Ο λόγος όμως, που οι μελέτες του Healy έχουν βαρύνουσα σημασία στο ψυχιατρικό ρεύμα του εικοστού αιώνα που αφορά ανηλίκους προπαραβατικούς, είναι ότι η διεξαγωγή των ερευνών, δεν είναι αποκλειστικά συστασιακή, αλλά είναι και ψυχογενής. Δηλαδή δεν μιλάμε για τον ψυχικά ασθενή ως προπαραβατική οντότητα εκ συστάσεως, αλλά για μια δυναμική διαδικασία υιοθέτησης παραβατικού ρόλου λόγω ψυχικών ανωμαλιών

³⁴ Μ. Μπακατσούλα, ο.π., σελ. 915 - επ.

³⁵ Α. Χάϊδου, Θετική Εγκληματολογία, ο.π., σελ. 253-4

που εκτυλίσσονται κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου και ιδιαίτερα μέσα από τις συγκρούσεις στο οικογενειακό περιβάλλον.

Αρκετά χρόνια αργότερα, οι θεωρίες που προτάθηκαν για την εξήγηση της παραβατικότητας των ανηλίκων, και που εντάσσονται στο ψυχιατρικό ρεύμα, προσπαθούν να συνδυάσουν τα δύο αυτά στοιχεία που συνθέτουν το σημείο του <<ψυχασθενούς και άρα προπαραβατικού ανηλίκου>>. Δηλαδή τη ψυχική ανωμαλία εκ συστάσεως, και τις όποιες ψυχικές ανωμαλίες εμφανιστούν αργότερα κατά τη διάρκεια της ζωής, κάτω απ' την βαρύνουσα σημασία τυχαίων ή μη, βιολογικών και κοινωνικών παραγόντων.

Σύμφωνα με τον Quay, <<η ψυχοπάθεια, όχι μόνο αποτελεί κίνητρο παραβατικής συμπεριφοράς, αλλά όσοι εμφανίζουν αργότερα εμφανή ψυχοπαθητική συμπεριφορά, γεννιούνται με νευρικό σύστημα που είναι υπο-αντιδραστικό στα ερεθίσματα. Αυτό σημαίνει μεταξύ άλλων, πως το παιδί αναπτύσσει φυσιολογικές και ανάλογες απαντήσεις στον πόνο (φυσικό και κοινωνικό). Έτσι, είναι δύσκολο στη μεταχείριση>>³⁶. Μπαίνουμε όμως μ' αυτό το τρόπο, σ' ένα φαύλο κύκλο, όπου οι γονείς αντιδρούν με επιθετική και τιμωρητική συμπεριφορά και το παιδί ανταπαντά με ολοένα αύξηση της τάσης του για παρέκκληση. Όμοια κατά τον Eysenk, η αντικοινωνική, παραβατική και ψυχοπαθητική συμπεριφορά, συνδέεται με στοιχεία της προσωπικότητας που καθορίζονται γενετικά, οριοθετώντας ταυτόχρονα και την έννοια της <<δευτερογενούς ψυχοπάθειας>>, συνδέοντάς την με μια υποτιθέμενη μικρή προσαρμοστική δυνατότητα. Τέλος ο Robins, διακρίνει σε μια <<κοινωνικο-παθητική προσωπικότητα>> ανηλίκου, συμπτώματα, τα ίδια που οι γονείς και οι συγγενείς εξ αίματος εμφάνιζαν, ορίζοντας αυτή τη προσωπικότητα, ως μια κατάσταση ψυχικής ασθένειας που αποτελεί ένα σύνδρομο που δημιουργείται από μια μεγάλη ποικιλία, αντικοινωνικών συμπεριφορών, που εμφανίζονται κατά την παιδική ηλικία.

Πέρα όμως από τις εγκληματολογικές έρευνες που εντάσσονται στο ψυχιατρικό ρεύμα, και δίνουν ένα γενικό επιστημονικό περίγραμμα για τη σημασιολόγηση ενός προπαραβατικού ανηλίκου, με βάση το σημείο <<ψυχική ανωμαλία>>, υπάρχουν και άλλες έρευνες που, πιο εξειδικευμένα, προσεγγίζουν κάθε ένα απ' τα πολλά είδη ψυχασθενειών σημειώνοντας το αντίστοιχο εγκληματολογικό ενδιαφέρον. Μ' αυτό το τρόπο, ανασυντίθεται, στα πιο βασικά του <<σημεία>>, η εννοιολογική οριοθέτηση της ψυχικής αρρώστιας και άρα ταυτόχρονα και το στίγμα του προπαραβατικού, ψυχασθενή, ανηλίκου.

Με βάση αυτές τις θεωρίες³⁷, διακρίνουμε τις ψυχώσεις (ενδογενείς και εξωγενείς) τις ψυχοπάθειες, τις κυρώσεις και βέβαια τις ολιγοφρένειες που θα εξεταστούν αυτοτελώς, στη παράγραφο <<διανοητική καθυστέρηση>>.

³⁶ Ι. Φαρσεδάκη, Παραβατικότητα ανηλίκων, ο.π., σελ. 102-104

³⁷ Για μια συνολική, περιεκτική εικόνα στις σημειώσεις της Α. Χαΐδου, ο.π., σελ. 81-97

Όσον αφορά τις εξωγενείς ή οργανικές ψυχώσεις αυτές δηλαδή που προέρχονται από οργανικές βλάβες του εγκεφάλου από εξωτερικές αιτίες, ιδιαίτερη σημασία έχουν οι εγκεφαλικές βλάβες της νηπιακής ηλικίας, που δημιουργούν διάφορες ψυχικές ανωμαλίες, κινητικής, ολιγοφρενικής ή χαρακτηρολογικής φύσης. Σύμφωνα με έρευνες, αποτέλεσμα αυτών των ανωμαλιών μπορεί να είναι μια σοβαρή ανικανότητα προσαρμογής στο κοινωνικό περιβάλλον (ένας απ' τους δύο όρους για να διαγνωστεί η επικινδυνότητα, σύμφωνα με τον Garofalo), και ίσως το ενδεχόμενο μιας παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς ως αποτέλεσμα των χαρακτηρολογικών, κυρίως, ανωμαλιών.

Απ' την πλευρά των ενδογενών ψυχώσεων, ψυχώσεων που προέρχονται απ' το εσωτερικό κόσμο του ατόμου, ένας προεγκληματικά επικίνδυνος ανήλικος, μπορεί να διακατέχεται από μια μορφή σχιζοφρένειας, και κυρίως λόγω ηλικίας, της ηβηφρενικής σχιζοφρένειας, που μοιάζει με κρίση εφηβείας. Ο σχιζοφρενής, προσπαθεί να σχηματίσει ενιαία προσωπικότητα αλλά λείπει μια ενιαία <<κατεύθυνση>>, μια αμοιβαία συνεργασία της νόησης, του συναισθήματος και της βούλησης. Ο σχιζοφρενής είτε απλός, είτε ηβηφρενής, είτε κατατονικός, είτε κυρίως παρανοϊκός, έχει θεωρηθεί ως κατεξοχήν επικίνδυνο άτομο για εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς, εγείρωντας ταυτόχρονα συναισθήματα φόβου, ανάλογα μ' αυτά που εγείρει η εικόνα του <<τέρατος>>. Στην κοινωνική αναπαράσταση, ενός ψυχικά αρρώστου ατόμου, η σχιζοφρένεια συναντάται συχνά ως επεξήγηση αυτής της αρρώστιας. Έτσι, δεν είναι τυχαίο που αρκετές έρευνες έθεσαν τη σχιζοφρένεια ως μεταβλητή, αναζητώντας αποτελέσματα, στατιστικώς σημαντικά, για να εξηγήσουν το πέρασμα στην εγκληματική πράξη. Τέτοια αποτελέσματα όμως, δεν υπήρχαν. Αντίθετα, έχει υποστηριχθεί ότι <<περισσότερους σχιζοφρενείς βρίσκουμε σε μη εγκληματίες, παρά στα άτομα που έχουν εκδηλώσει εγκληματική συμπεριφορά>>³⁸.

Ανάλογες έρευνες, στον τομέα των ενδογενών ψυχώσεων, έχουν γίνει σε μανιοκαταθλιπτικούς ή κυκλοθυμικούς, καθώς και σε επιληπτικούς. Στα πλαίσια αυτών των ερευνών, έχει υποστηριχθεί ότι οι κυκλοθυμικοί έχουν τάση για αυτοκτονία, και οι μανιοκαταθλιπτικοί παρουσιάζουν συμπτώματα υιοθέτησης βίαιης συμπεριφοράς προς τρίτους. Για τους επιληπτικούς, έρευνες έχουν δείξει ότι το ποσοστό των ατόμων που εγκληματούν ανάμεσα στους επιληπτικούς, είναι μεγαλύτερο, παρά στα μη επιληπτικά άτομα.

Όσον αφορά τις ψυχοπάθειες, πολλές εγκληματολογικές έρευνες έχουν γίνει και συγκεκριμένα για ανηλίκους, γνωστές είναι οι έρευνες του Frey (1951). Πρόβλημα υπάρχει όμως και αφορά τις διαφορετικές οριοθετήσεις της έννοιας <<ψυχοπάθειας>>, που καταλήγουν σε αντιφατικούς ισχυρισμούς. Ακολουθώντας διαφορετικού είδους ψυχιατρικές αντιλήψεις από περιοχή σε περιοχή και από εποχή σε

³⁸ Α. Χάϊδου, ο.π., σελ. 85

εποχή, έχουμε και διαφορετικές εκτιμήσεις για το πως εννοείται το <<σημείο>> <<ψυχοπαθής ανήλικος>>, καθώς και διαφορετικά στατιστικά αποτελέσματα, σ' αυτές τις έρευνες. Είναι ενδεικτικό, ότι στις δύο έρευνες του Frey, που έγιναν την ίδια εποχή, τα αποτελέσματα είναι αντιφατικά. Στην πρώτη έρευνα σε 160 ανήλικους εγκληματίες, το 60%, ήταν ψυχοπαθητικές προσωπικότητες, ενώ σε μια άλλη, σε σύγκριση 27 κατ' επανάληψη υπότροπων ανηλίκων με 70 υπότροπους μιας ομάδας ελέγχου, το αποτέλεσμα είναι 100%. Πρόσφατες όμως έρευνες, αποδεικνύουν ότι η σχιζοφρένεια συνδέεται θετικά με την παρουσίαση μιας εγκληματικής συμπεριφοράς³⁹. Αναφέρουμε συγκεκριμένα ότι από μια έρευνα, ένα δείγμα 644 σχιζοφρενών, οι οποίοι παρακολουθούνταν για 15 χρόνια μετά την πρώτη τους εισαγωγή σε νοσοκομείο, διέπραξαν τέσσερις φορές περισσότερα βίαια εγκλήματα απ' ότι ο γενικός πληθυσμός⁴⁰.

Το σημειωτικό όμως αποτέλεσμα, παραμένει το ίδιο. Στην εννοιολόγηση ενός προπαραβατικού ανηλίκου, εγκληματολογικές έρευνες δίνουν ιδιαίτερη βαρύτητα σημείο, <<ψυχοπάθεια>>. Και για να αναλύσουμε περισσότερο τη δομή μιας ψυχοπάθειας, αρκεί να ακολουθήσουμε τις 10 βασικές κατηγορίες του K. Schneider⁴¹, για να δομήσουμε ολόκληρο το στερεότυπο του ψυχοπαθούς: Υπερθυμικοί, καταθυμικοί, στερούμενοι εμπιστοσύνης, φανατικοί, έχοντας ανάγκη αυτοπροβολής, ασταθούς διάθεσης, εκρηκτικοί, συναισθηματικά αναίσθητοι, άβουλοι και ασθενικοί. Παρατηρούμε σε αυτές τις κατηγορίες, ότι η έννοια της ψυχοπάθειας, αναλύεται σε χαρακτηριστικά μιας προσωπικότητας όχι αποκλειστικά εκ συστάσεως ή λόγω κάποιας ψύχωσης εξωγενής, ψυχικά ανώμαλης. Δομείται μια προσωπικότητα, προεγκληματικά επικίνδυνη, που συντίθεται μέσα από αρκετά και συχνά, διφορούμενα επιστημονικά και μεθοδολογικά ρεύματα. Κατά όμοιο τρόπο λειτουργούν σημασιολογικά και οι επιστημονικές θεωρήσεις που ερευνούν το ρόλο των νευρώσεων, ως βιωμάτων που είναι σε θέση να προκαλέσουν ψυχικά τραύματα.

Ανακεφαλαιώνοντας, τα πορίσματα εγκληματολογικών ερευνών που αφορούν τη μεταβλητή <<ψυχική ανωμαλία>> ως παράγοντα γένεσης εγκληματικής πράξης, μπορούμε να ορίσουμε με ακρίβεια όλα τα συστατικά στοιχεία με τα οποία συντίθεται το στερεότυπο του προπαραβατικού ως ψυχικά άρρωστου. Και αυτά τα σημεία, είναι η ύπαρξη ενός ιδιοσυστασιακά διεστραμμένου τύπου με αλλοιώσεις συναισθημάτων και σεξουαλικότητας, υποαντιδραστικού στα

³⁹ Βλ. Στο J. Bartels, R.E. Drake, M.A. Walach et coll. Characteristic hostility in schizophrenic out patients, Schizophrenia Bulletin vol 17 1991 p.p. 163-171 και στο B. G. Link, H. Andrews et F.T. Cullen, The violent and illegal behavior of mental patients reconsidered, American Sociological Review vol 57, 1992 pp 275-292

⁴⁰ Frederic Millaud, Troubles Ment aux et violence, GRIMINOLOGIE, vol XXIX, No 1, pg 13

⁴¹ X. Δημόπουλος, ο.π.

ερεθίσματα, μια ενδογενής ψύχωση, κυρίως σχιζοφρένεια και επιληψία ή ακόμα και ψυχικές ανωμαλίες οι οποίες δημιουργούνται κατά τη διάρκεια της ζωής του ατόμου. Τέτοιες είναι οι ανωμαλίες χαρακτηρολογικής φύσης, που έχουν προέλθει από εγκεφαλικές βλάβες της νηπιακής ηλικίας ή ψυχοπάθειες, και νευρώσεις που έχουν προέλθει και από κοινωνικά αίτια.

Βέβαια, η υιοθέτηση ενός τέτοιου σημειωτικού κώδικα στις εγκληματολογικές έρευνες, δεν έχει γίνει χωρίς αντίλογο. Όσον αφορά τις έρευνες αυτές καθ' αυτές, ως αρνητικά στοιχεία, έχουν αναφερθεί τα μικρά ερευνητικά δείγματα, ο ερευνητικός πληθυσμός που έχει ήδη στιγματιστεί ως παραβατικός και έτσι δεν μπορούμε να μιλήσουμε <<για πέρασμα στη πράξη>>, και βέβαια η έλλειψη αποδεικτικών στοιχείων, που θα στηρίξουν τη μονοσήμαντη θέση της αιτιώδους συσχέτισης παραβατικότητας και ατομικών παραγόντων χωρίς να λαμβάνεται υπόψη ο κοινωνικός παράγοντας. Αυτή η κριτική, βρίσκει βάση στήριξης στη διφορούμενη εννοιολόγηση μιας <<ψυχοπάθειας>> όπως αποδείχθηκε και από τα δεδομένα. Άλλωστε, οι ψυχιατρικές εκτιμήσεις της επικινδυνότητας, παραμένουν ένα θέμα προσωπικής κρίσης. Ο εξεταστής ψυχίατρος βασίζεται στη πείρα του. Ακόμα κι αν τέτοιες κρίσεις αποδεικνύονταν επιτυχημένες, δεν μπορούν να αποτελέσουν μια επιστημονική βάση για την ακαθόριστη δέσμευση ενός ατόμου, το οποίο θεωρείται ως επικίνδυνο. Ή, όπως είπε ο Webster <<η ανάμιξη της ψυχιατρικής στον προσδιορισμό της επικινδυνότητας δεν έχει άλλο αποτέλεσμα από τη δυσφήμιση της αξιοπιστίας αυτών των επαγγελμάτων>>⁴².

Δεν πρέπει να μας διαφεύγει όμως το γεγονός, ότι με το να θεωρούμε τον προπαραβατικό ανήλικο ως άρρωστο, έστω και ψυχικά, μεταφέρουμε το πλαίσιο αντεγκληματικής πολιτικής από το τιμωρητικό μοντέλο, σ' ένα μοντέλο θεραπευτικής αντιμετώπισης. Ο ψυχικά άρρωστος, εγείρει το φόβο του διαφορετικού, αλλά και συχνά αισθήματα οίκτου και συμπάθειας, εν αντιθέσει με το φυσιογνωμικό ρεύμα που στιγματίζει τον προπαραβατικό ως <<τέρας>> χωρίς περιθώρια θεραπείας. Βέβαια, το θεραπευτικά μοντέλο δημιουργεί νέα προβλήματα στην οριοθέτηση μιας προεγκληματικής κατάστασης, κυρίως διαπολιτισμικά, καθώς αν ένας ψυχικά άρρωστος σε μια εποχή και κοινωνία θεωρείται προπαραβατικός, σε μια άλλη το στίγμα αυτό δεν ισχύει. Όσον αφορά τη σύγχρονη Ελλάδα, ο υποσυνείδητος συμβολισμός: ψυχικά άρρωστος ανήλικος = προπαραβατικός ανήλικος, παραμένει ενεργός, όταν οι ίδιοι οι Επιμελητές Ανηλίκων καλούνται να αναφέρουν στοιχεία για ενδεχόμενα προβλήματα στη ψυχική υγεία των ανηλίκων που

⁴² Στο Α. Καλομοίρη, Προβλήματα στην πρόβλεψη της επικινδυνότητας, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση της εγκληματικότητας ανηλίκων, Σάκκουλας 1990. Εισηγήσεις Συμποσίου Αθηνών 14-16/10/1988, σελ. 543 - επ.

βρίσκονται σε <<ηθικό κίνδυνο>>, χωρίς μάλιστα να είναι και ειδικοί⁴³. Τότε, το υποκείμενο αυτό ταυτίζεται με ένα σύνολο σκοπιμοτήτων, όχι πάντοτε ορθολογικών, μια προβολή τάσεων, ελπίδων και φόβων στην εικόνα του. Με άλλα λόγια, τον ορίζουν άρρωστο, συχνά αυθαίρετα και επιβεβαιώνουν την επικινδυνότητά του με την επίκληση αισθημάτων φόβου ή και οίκτου.

II. Διανοητική καθυστέρηση του ανηλίκου⁴⁴

Εγκληματολογικές έρευνες προσπαθούν να υποστηρίξουν τη σχέση πιθανής εγκληματικότητας και διανοητικής καθυστέρησης του ανηλίκου, στα πλαίσια της ψυχολογικής ή νεο-λομπροζιανής Εγκληματολογικής σχολής. Ορίζουν την олиγοφρένεια, ως κατάσταση ελλειπτικής διανοητικής ικανότητας που οφείλεται είτε σε κληρονομικούς λόγους, είτε σε οργανικές παθήσεις, χωρίς όμως να παραγνωρίζεται, τουλάχιστον τα νεώτερα χρόνια, η επίδραση κοινωνικών παραγόντων. Παράλληλα και πέρα απ' την επιβράδυνση ή ολόσχερη επίσχεση των διανοητικών λειτουργιών (καθ' αυτό διανοητική καθυστέρηση - *arriération mentale*), διακρίνεται και η συναισθηματική καθυστέρηση (*arriération affective*)⁴⁵. Όσον αφορά το πρώτο είδος, τη διανοητική καθυστέρηση σ' ένα ανήλικο παιδί, εγκληματολογικές έρευνες προσπαθούν να αποδείξουν την αιτιώδη σχέση της με μια προεγκληματικά επικίνδυνη κατάσταση, μέσω της χρησιμοποίησης του δείκτη νοημοσύνης. Μάλιστα, οι διαβαθμίσεις ενός χαμηλού δείκτη νοημοσύνης (I.Q), αντιστοιχούν εννοιολογικά σε τρεις βαθμίδες διανοητικής καθυστέρησης, οι οποίες σύμφωνα με τα πορίσματα των ερευνών, παρουσιάζουν αντίστοιχα αυξανόμενη επικινδυνότητα. Έτσι, η ιδιωτεία ή ηλιθιότητα που αντιστοιχεί σε I.Q κάτω από 25 (ενώ το κανονικό είναι 100) χαρακτηρίζει έναν ανήλικο που αδυνατεί να κατανοήσει τον εξωτερικό του κόσμο και που ξεσπά συχνά σε βίαιες παρορμήσεις προς καταστροφή. Παράλληλα, συνοδεύεται "ενίοτε από δυσπλαστικά σύνδρομα, μορφολογικές ή βιομηχανικές ανωμαλίας κτλ, ή από χρωματοσωματικές ανωμαλίας ως είναι η μογγολοειδής ή ψευδομογγολοειδής ιδιότητα ..."⁴⁶. Μ' αυτό τον τρόπο, το στερεότυπο ενός τέτοιου προπαραβατικού ανηλίκου συμπληρώνεται, εκτός από την ψυχική ανωμαλία-ολιγοφρένεια-ιδιωτεία και από μια φυσιογνωμική τερατομορφία. Αντίστοιχες διαβαθμίσεις "προπαραβατικότητας" έχουμε και στις δύο άλλες κατηγορίες διανοητικά καθυστερημένων. Τους έχοντας "βλακεία" (I.Q : 30-50) και τους έχοντας "μωρία" (I.Q : 50-70).

⁴³ Λουκία Α. Μπέζε, Ανήλικοι παραβάτες, Μελέτη 20 περιπτώσεων, εκδ. ΣΑΚΚΟΥΛΑ, Αθήνα - Κομοτηνή 1985, σελ. 107

⁴⁴ Σ. Αλεξιάδης ο.π. σελ. 63-5.

⁴⁵ Μ. Μπακατσούλα, ο.π., σελ. 915 - επ.

⁴⁶ Μ. Μπακατσούλα, ο.π.

Παράλληλα όμως, έχουμε και την συναισθηματική καθυστέρηση και συγκεκριμένα διαταραγμένη συμπεριφορά με στοιχεία που χαρακτηρίζουν τους απαθείς ή τους ευερέθιστους⁴⁷. Μάλιστα, η δεύτερη κατηγορία περιλαμβάνει και άτομα υψηλού κινδύνου εκδήλωσης παραβατικής συμπεριφοράς γιατί σπάνια προσχεδιάζουν ένα έγκλημα. Η “απόδειξη” της σχέσης διανοητικής καθυστέρησης και επικινδυνότητας βρίσκεται στις έρευνες γνωστών εγκληματολόγων, με μεταβλητή το δείκτη νοημοσύνης. Τέτοιες έρευνες είναι του P. Vervaeck⁴⁸, των West και Farrington (1973) στο Λονδίνο και πολλές άλλες⁴⁹. Οι περισσότερες έρευνες επιβεβαιώνουν τις θετικές συσχετίσεις, ανεξάρτητα από διάφορες κοινωνικές και οικογενειακές μεταβλητές. Όμως οι εξηγήσεις που επιχειρήθηκαν να δωθούν εμπλέκουν και κοινωνικούς παράγοντες, όπως τη σχολική αποτυχία, τις μαθησιακές δυσκολίες, είτε και παράγοντες κοινωνικο-οικογενειακούς κατά τη θεωρία του R. B. Zajonc και G. B. Marcus, είτε στοιχεία του χαρακτήρα των ανηλίκων.

Αντίλογος σ’ αυτές τις έρευνες υπάρχει. Μεταγενέστερες εμπειρικές μελέτες κατέρριψαν τον ισχυρισμό ότι υπάρχει μεγαλύτερο ποσοστό διανοητικά καθυστερημένων ατόμων στον εγκληματικό πληθυσμό. Επίσης, μια πιθανή εξήγηση είναι ότι λόγω χαμηλότερης ευφυΐας, οι ανήλικοι αυτοί δεν μπορούν να παραμένουν στο σκοτεινό αριθμό εγκληματικότητας, αν και ανάλογες έρευνες αυτοομολογουμένης εγκληματικότητας, έχουν κλονίσει αυτή τη θέση. Το βασικό όμως χαρακτηριστικό όλων αυτών των ερευνητικών προσπαθειών παραμένει: Ένας διανοητικά καθυστερημένος ανήλικος θεωρείται ως προπαραβατικός, στα ίδια σημειωτικά πλαίσια ενός ψυχικά αρρώστου με συχνές αναφορές σε φυσιολογικά “τερατόμορφα” χαρακτηριστικά.

Είναι προπαραβατικός γιατί, καθώς δεν έχει επίγνωση του περιβάλλοντος που κατοικεί, είναι απρόβλεπτος σε βλαπτικές εκδηλώσεις και άρα πηγή φόβου για τους <<ομαλούς>>. Άλλωστε γίνεται εύκολα αντιληπτός. Μήπως, όμως, είναι το <<εύκολο θύμα>>;

Ε. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑΣ

Ι. Ψυχολογικές και ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις

⁴⁷ Α. Χάϊδου, ο.π., σελ. 88

⁴⁸ Δ. Καλογερόπουλος, ο.π., σελ. 51, η έρευνα στο *Arriération intellectuelle et recidive chez les enfants delinquants* (1938) (Διανοητική καθυστέρηση και υποτροπή στα εγκληματούντα παιδιά.)

⁴⁹ Δες στο Ι. Φαρσεδάκη, ο.π., σελ. 47-50

Χωρίς να υπάρχει ένα κλειστό θεωρητικό εγκληματολογικό σχήμα, μέσα από πολύπλοκες έρευνες και μελέτες ψυχολογικής χροιάς ή άλλες εμπνευσμένες από το ψυχαναλυτικό ρεύμα, διακρίνεται μια προσπάθεια δόμησης ενός <<προπααραβατικού>> ανηλίκου, στη βάση ύπαρξης μιας διαφορετικής αντικοινωνικής προσωπικότητας, αποτελούμενης από ξεχωριστά στοιχεία - <<σημεία>>.

Η δομή αυτής της προσωπικότητας πηγάζει από διαταραχές μιας <<μέσης>>, <<ομαλής>> προσωπικότητας, διαταραχές οι οποίες οριοθετούνται μέσα από έννοιες κλειδιά, όπως ένστικτα, αποστέρηση, ωθήσεις του <<Αυτό>>, κ.ά. Η συμπεριφορά του νέου με προπααραβατική προσωπικότητα, είναι σε μεγάλο βαθμό προϊόν ψυχοβιολογικών δυνάμεων που δεν εμπίπτουν στη σφαίρα του συνειδητού. Έτσι, αυτός ο ανήλικος αποτελεί μια <<διαφορετικότητα>> στο μέτρο που την αποτελούν και ο προπααραβατικός ανήλικος ως <<άρρωστος>>, ως <<φυσιογνωμικό τέρας>> και ως <<προκαθορισμένος, κληρονομικά, επικίνδυνος>>. Πέρα και πάνω απ' τις δυνάμεις του ο ανήλικος αυτός, θεωρείται ως προεγκληματικά επικίνδυνος, γιατί έτσι είναι <<προγραμμαμένο>> γι' αυτόν. Το έγκλημα δεν είναι προϊόν της βούλησής του αλλά αποτέλεσμα παραγόντων ανεξέλεγκτων, που έγκεινται στη σφαίρα βαθύτερων ψυχολογικών διεργασιών, που μόνο η ψυχαναλυτική θεωρία μπορεί να επισημάνει. Βέβαια, ψυχαναλυτικές προσεγγίσεις αναπληρώνουν αυτή την έλλειψη, δίνοντας ιδιαίτερη βαρύτητα σε κοινωνικές δομές και μηχανισμούς, απ' την πλευρά της ψυχοκοινωνικής προσέγγισης. Σ' αυτά τα πλαίσια, υπογραμμίζουν τη σημασία της κοινωνικοποίησης και των οικογενειακών δεσμών.

Όσον αφορά όμως την πρώτη κατηγορία προσεγγίσεων, θα πρέπει να αναλυθεί τι περιλαμβάνει αυτή, η διαφορετική, προπααραβατική προσωπικότητα του ανηλίκου. Αφενός υπάρχουν ορισμένες πρωτόγονες τάσεις και επιθυμίες, ακόμη και με τη μορφή ενστίκτων, κρυμμένες βαθιά στο ασυνείδητο, που έχουν μια δυναμική μετατροπής τους σε παραβατική συμπεριφορά. Αφετέρου υπάρχουν ψυχολογικές καταστάσεις, κάποια συμβάντα, που αφήνουν ανεξίτηλα σημάδια στην παιδική προσωπικότητα και τα οποία κάτω απ' τις κατάλληλες συνθήκες (τις οποίες και θα καθορίσουν συγκεκριμένες ψυχικές αντιδράσεις απ' την πλευρά του ανηλίκου), μπορεί να οδηγήσουν σε μια παθολογική συμπεριφορά. Έχουμε δηλαδή, στη πρώτη περίπτωση, μια προσωπικότητα <<προπααραβατική>>, γιατί τάσεις και ένστικτα θαμμένα στο ασυνείδητο, την οριοθετούν έτσι, και στη δεύτερη περίπτωση, μια προσωπικότητα προεγκληματικά επικίνδυνη, λόγω μιας δυσπροσαρμοστικής, ψυχολογικά, αντίδρασης, η οποία και θα διαμορφώσει μια ανάλογη συμπεριφορά. Και στις δύο περιπτώσεις ο ανήλικος διαμορφώνει μια αντικοινωνική προσωπικότητα ασυνείδητα, στα πλαίσια της αιτιολογικής προσέγγισης.

Για να δομήσουμε καλύτερα την προπααραβατική συμπεριφορά ενός ανηλίκου στα στοιχεία που τη συνθέτουν, θα πρέπει να δώσουμε

ιδιαίτερη προσοχή σε κάθε μια ξεχωριστά, θεωρητική προσέγγιση που εντάσσεται στο συγκεκριμένο πεδίο εγκληματολογικών μελετών. Και δεν μπορούμε να ξεκινήσουμε, εάν δεν τεθούν οι βάσεις της ψυχανάλυσης, όπως τις έθεσε ο Sigmund Freud: <<Με την εμφάνιση της ψυχανάλυσης παγιώθηκε η αντίληψη ότι οι ορμητικές τάσεις και οι ισχυρές συναισθηματικές πιέσεις είναι εκείνες που κυρίως επιδρούν στη δραστηριότητα του ατόμου και πολύ περισσότερο στην εκδήλωση εγκληματικής συμπεριφοράς>>.⁵⁰

Η αντικοινωνική συμπεριφορά εκδηλώνεται, γιατί έχει αναπτυχθεί <<λανθασμένα>> η προσωπικότητα του ανήλικου. Η εκδήλωση αυτής της συμπεριφοράς έρχεται σαν αποτέλεσμα μιας ασυνείδητης ψυχικής λειτουργίας, που βάση έχει, συνήθως, τον συμβολισμό. Πιο συγκεκριμένα, διάφορες ορμές, συνήθως ηθικά αποδοκιμαζόμενες επιθυμίες, απωθούνται στο ασυνείδητο, στο <<αυτό>>. Το <<αυτό>> είναι όλα αυτά που κληρονομεί κανείς, τα οποία παίρνουν την μορφή <<του ενστίκτου>>. Μεταξύ του <<αυτό>> και του περιβάλλοντος, υπάρχει το <<εγώ>> που σκοπό έχει την αυτοκυριαρχία, τη γνώση της πορείας του ερεθισμού, την εναποθήκευση εμπειριών με σκοπό την δραστηριότητα. Παράλληλα, μια ιδιαίτερη βαθμίδα του <<εγώ>> είναι το <<υπερεγώ>>, η γονική επιρροή, που είναι έντονη τα πρώτα χρόνια ζωής του ανθρώπου. Όταν ο ανήλικος δεν μπορέσει να κρατήσει ισορροπία μεταξύ <<εγώ>> και <<αυτό>> και όταν το <<υπερεγώ>> δεν είναι αρκετά αναπτυγμένο, τότε οι εσωτερικές συγκρούσεις του ατόμου, εκδηλώνονται με τη μορφή αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Ο ανήλικος, δηλαδή, δεν μπορεί να ελέγξει τον εαυτό του και άρα εξελίσσεται σε κοινωνικά απροσάρμοστο άτομο, ακριβώς γιατί ασυνείδητες διεργασίες κυριαρχούν στη προσωπικότητά του.

Άλλες ψυχαναλυτικές θεωρίες συγκεκριμενοποιούν ακόμα περισσότερο αυτές τις διεργασίες, παρεμβάλλοντας και έννοιες - <<σημεία>> που χαρακτηρίζουν το, εν δυνάμει αντικοινωνικό άτομο. Ο Abrahamsen συγκεκριμένα, ορίζει μια εξίσωση $E = T + K/\Psi A$, όπου E =έγκλημα, K =κατάσταση και ΨA =ψυχολογική αντίσταση στις ωθήσεις και παρορμήσεις⁵¹. Παράλληλα, άλλες θεωρίες υπογραμίζουν το ρόλο των ασυνείδητων ενδοψυχικών παραγόντων, των νευρωτικών συγκρούσεων, ενώ κάποιοι άλλοι εντάσσουν και την έννοια της αποστέρησης ως συμπλήρωμα στη θεωρία ενστίκτων. Σύμφωνα με τις αυτές τις θεωρήσεις, διακρίνονται δύο καταστάσεις αποστέρησης, η <<εκ περιορισμού>> και <<εξ' απειλής>> (Maslow). Η <<εκ περιορισμού>>, δεν οδηγεί σε διάπραξη αξιοποιώτων πράξεων. Αντίθετα, είναι αναγκαία για τη δόμηση και την ωρίμανση της προσωπικότητας. Η αποστέρηση <<εξ απειλής>> όμως, επιδρά δυσμενώς στη ζωή του ανήλικου, καθώς περιλαμβάνει <<απαντήσεις>>, όπως **η σκληρότητα, η έλλειψη αγάπης, η αποστροφή**. Παράλληλα, άλλες θεωρίες

⁵⁰ Α. Χάϊδου, ο.π., σελ. 102 και Στ. Αλεξιάδης, ο.π., σελ. 65-68.

⁵¹ Ι. Καλογερόπουλος, ο.π., σελ. 61

(Graumann), θέτουν ένα όριο ανοχής, την ικανότητα του ατόμου να αντισταθεί στην αποστέρηση, χωρίς να αλλοιώσει τα αντικειμενικά γεγονότα της ζωής του. Τα χαρακτηριστικά αυτά του ορίου ανοχής, συνθέτουν τον <<ομαλό>> ανήλικο, και η έλλειψή τους χαρακτηρίζει ένα προπαραβατικό ανήλικο. Αυτά τα χαρακτηριστικά, σύμφωνα με τον Luckert⁵², είναι η ανοχή απ' την παιδική ηλικία, η πνευματική ευκινησία, η ικανότητα προσαρμογής, η ολοκλήρωση της προσωπικότητας, ο βαθμός της κοινωνικότητας, η ετοιμότητα στο άκουσμα της φωνής της συνείδησης, η εσωτερική σταθερότητα δια του ηθικού προσανατολισμού, η συναισθηματική σταθερότητα, η εσωτερική αυτοπειθαρχία και η βίωση των ηθικών αρχών.

Συνεχίζοντας την ίδια πορεία αναγνώρισης των <<σημείων>> που συνθέτουν την προπαραβατική προσωπικότητα ενός ανηλίκου, νεώτερες ψυχαναλυτικές θεωρίες εμμένουν στην διάγνωση της εγκληματικής ικανότητας. Ο Freud εξηγούσε την επιθετικότητα στη βάση ύπαρξης ενός ενστίκτου θανάτου που πρέπει διοχετευθεί έξω από τον ανήλικο, γιατί αλλιώς θα οδηγήσει στην αυτοκαταστροφή. Όμως, οι νεώτερες θεωρήσεις δέχονται την επιθετικότητα ως μια αντίδραση σε ορισμένες καταστάσεις, διακρίνοντας μάλιστα και τέσσερις φάσεις. Η πρώτη φάση της αδιαμόρφωτης συναίνεσης, στη βάση της οποίας υπάρχει ο εγωκεντρισμός (ο οποίος αποτελεί σύμφωνα με τον Freud την άλυτη εσωτερική σύγκρουση του ατόμου κατά την οποία το άτομο δεν έχει εκτοπίσει πλήρως το φανταστικό κόσμο της παιδικής του ηλικίας). Χαρακτηρίζεται από την εμφάνιση συμπτωμάτων ανισόρροπης συναισθηματικής ανάπτυξης και το ναρκισσισμό, που δυσχεραίνουν την διαδικασία κοινωνικοποίησης.

Στη δεύτερη φάση της διατυπωμένης συναίνεσης, κυριαρχεί η **αστάθεια** και η **αμφιταλάντευση**. Βασικά στοιχεία είναι η **έλλειψη αναστολών**, η **κατίσχυση της αρχής της ηδονής** που επιβραδύνει τη διαδικασία περάσματος στη φύση της πραγματικότητας και η **αδυναμία λειτουργικής αξιοποίησης της εμπειρίας**. Η μειωμένη ευαισθησία και η ανικανότητα συναισθηματικής αφοσίωσης, καθιστούν τα άτομα αυτά προβληματικές περιπτώσεις.

Στη τρίτη φάση, την κατάσταση κινδύνου χαρακτηρίζει η **επιθετικότητα**, μια παιδική επιθετικότητα που καθορίζεται από το αίσθημα συναισθηματικής αποστέρησης, το σύμπλεγμα κατωτερότητας και από την αντίδραση της εναντιότητας (Heuyer, Dublineau).

Στην τέταρτη φάση τέλος, που οδηγούμαστε στην πράξη, χαρακτηριστική είναι η **συναισθηματική αδιαφορία**, που εκδηλώνεται κυρίως με **υποσυγκινητικότητα στο φόβο**. Παράλληλα με την εγκληματική ικανότητα, αναπτύσσεται και η κοινωνική δυσπροσαρμοστικότητα λόγω ανεπάρκειας ελέγχου του <<υπερεγώ>>.

⁵² Πιο αναλυτικά Δ. Βαλληνδρά, Η εγκληματολογική σημασία των κινήτρων, Αθήνα, 1971, σελ.

Κοντά στη θεωρία των τεσσάρων σταδίων περάσματος στη πράξη του E. De Greeff και στη θεωρία του Pinatel για τα στοιχεία της εγκληματικής προσωπικότητας, βρίσκονται και άλλες νεώτερες θεωρήσεις της ψυχοθητικής προσέγγισης, υπογραμμίζοντας και άλλα στοιχεία - <<σημεία>> μιας προπαραβατικής προσωπικότητας. Ο Grispigni (1953) αναφέρεται στην **εγωιστική υποσυναίσθηματικότητα** και ο Mailloux (1962) εξετάζει την προσωπικότητα, κάτω απ' το πρίσμα των εννοιών εκφυλισμού, ηθικής τρέλας, ανεπάρκειας ή κενού σε σχέση με το υπερεγώ, ψυχοπαθητικής προσωπικότητας και νευρωτικού χαρακτήρα⁵³. Επίσης, για άλλους, μια προπαραβατική προσωπικότητα χαρακτηρίζεται από μια **νευρωτική συμπεριφορά με μεγάλη ευσυγκινησία** (Alexander Staub). Ο I. Dollard οριοθετεί την επιθετικότητα ως αντίδραση σε καταστάσεις ή εμπειρίες που έχουν βιωθεί από το άτομο ως αποστερήσεις. Επίσης ο H. J. Eysenk θέτει ένα άλλο στοιχείο - <<σημείο>> μιας προπαραβατικής προσωπικότητας. Και αυτό είναι η **υπερβολική εξωστρέφεια**.

Νεώτεροι ψυχολόγοι και ψυχαναλυτές, όπως ο W. Reckless, υιοθετούν μια νέα έννοια - <<σημείο>>, την έννοια του <<εαυτού>> και της <<εγκράτειας>>. Ο ομαλός <<εαυτός>> είναι αποτέλεσμα της κοινωνικοποίησης που προσανατολίζεται προς αξίες της μεσαίας τάξης. Απ' την πλευρά της ψυχολογικής προσέγγισης, ο <<καλός>> εαυτός είναι κυματοθραύστης της πλάνης και των παθών, η <<εγκράτεια>> είναι η δύναμη προστασίας κατά της πτώσης του ηθικού.

Παρατηρούμε, ότι η έννοια της αντικοινωνικής προσωπικότητας δομείται, σύμφωνα με αυτές τις θεωρήσεις, όχι στη βάση ύπαρξης ανεξάρτητων και ασυνείδητων ψυχικών δυνάμεων, αλλά σε αναφορά με ψυχικές διεργασίες που διαμορφώνουν την απάντηση σε εξωτερικά ερεθίσματα, με πρωτεύον αυτό της διαδικασίας κοινωνικοποίησης. Σύμφωνα με αυτά τα δεδομένα, το μικρό παιδί σχηματίζει ασυνείδητα την έννοια του καλού και του κακού, κυρίως απ' τις απαγορεύσεις ή τις προτροπές, απ' την καταπίεση ή την στοργή των γονιών, ή ακόμα και απ' τη διαδικασία της ταύτισης. Όταν όμως αυτές οι εξωτερικές διαδικασίες αποτύχουν, οι ψυχολογικές αντιδράσεις του παιδιού δεν θα είναι οι αναμενόμενες - ομαλές.

Όπως λέει ο Thomas, πολλές συμπεριφοριολογικές αποκλίσεις οφείλονται αρχικά σ' ένα φτωχό ταίριασμα ανάμεσα στην παιδική ιδιοσυγκρασία και στις συναισθηματικές ανάγκες του παιδιού απ' τη μία, και στις γενικές θέσεις και πρακτικές απ' την άλλη. Όταν δηλαδή, έχουμε είτε σκληρή απόρριψη των γονιών, είτε εξωπραγματική προστασία, είτε έντονη οικογενειακή δυσλειτουργία με διαφωνίες ως προς την διαπαιδαγώγηση, το παιδί αντιδρά από κάθε <<pattern>> πειθαρχίας. Μάλιστα, όπως θεωρεί ο Kaplan, επειδή ο φόβος του παιδιού για χάσιμο της αγάπης είναι δυνατός, το παιδί ακολουθεί δουλικά την

⁵³ Δ. Καλογερόπουλος, ο.π., σελ. 68

παραπτωματική ηθική των νέων με την ίδια προσαρμογή που ακολουθήθηκε με τους γονείς του.

Ο Jung έρχεται σε αντίθεση με την Eysenk, παρουσιάζοντας έναν ανήλικο με προπαραβατική προσωπικότητα ως **ενδοστρεφή**, ένα ψυχολογικό τύπο που χαρακτηρίζεται ως **διστακτικό, σχολαστικό, συντηρητικό, μοναχικό**. Όντας <<αποξενωμένος>> απ' την εξωτερική πραγματικότητα, επιθυμεί να επιβληθεί, να είναι ο μοναδικός. Για να δημιουργήσει μια σχετική κίνηση γύρω απ' το όνομά του, ταλαντεύεται μεταξύ συνειδητών επιφυλάξεων και πρωτόγονων επιθυμιών και καταφεύγει πολλές φορές στη διάπραξη <<αντικοινωνικών πράξεων>>⁵⁴.

Η διαμόρφωση της αντικοινωνικής προσωπικότητας ενός νεαρού ατόμου που καταδεικνύει την επικινδυνότητά του, δεν μπορεί παρά να είναι ένα κοινωνικό κατασκεύασμα, καθώς μάλιστα είναι εμπειρικά αδύνατο να προβλέψουμε την επικίνδυνη συμπεριφορά, όταν η ικανότητα των ψυχιάτρων και των ψυχολόγων να προβλέψουν αξιόπιστα μια μελλοντική βίαιη συμπεριφορά, είναι αναπόδεικτη. Παράλληλα, όπως έχει δείχθει, οι παράγοντες που θεωρεί κάποιος, ως τους σημαντικότερους για πρόβλεψη, διαφέρουν από άλλους ψυχολόγους.

Σε γενικές γραμμές όμως και απ' τη σημειολογική σκοπιά που μας ενδιαφέρει, το στίγμα του προπαραβατικού ανηλίκου, σύμφωνα με νεώτερους ψυχολόγους περιλαμβάνει τα εξής⁵⁵: Η διάθεσή τους παρουσιάζει διαταραχές ποικίλες βίαιες, τεχνητές, γρήγορες και όχι αντικειμενικά αιτιολογημένες. Διακρίνονται για την ευερεθιστικότητά τους, την καχυποψία τους, ενώ είναι υπερσυγκινητικοί και συναισθηματικά ανώριμοι. Έχουν σαδομαζοχιστικές τάσεις, είναι μυθομανείς και παρορμητικοί με ανεπάρκεια του ηθικού αισθήματος και δυσπροσαρμοστικότητα. Η συμπεριφορά τους παρουσιάζει <<σημάδια ηθικής παρεκτροπής>>, όπως σκασιαρχεία, σχολική καθυστέρηση, φυγές, κλοπές, κακίες προς φίλους και ζώα και αστάθεια στον εργασιακό τους χώρο. Η ζωή τους, η σεξουαλική και η συναισθηματική, είναι εξίσου ανώμαλη και ασταθής. Ερωτεύονται συγχρόνως με πάθος, ναρκισσιστικά και με ζήλια. Προκαλούν έριδες, φιλονικίες, σκηνές βίας, απειλές για αυτοκτονία, χωρισμούς. Επίσης, διακρίνονται από κλεπτομανία, πυρομανία, φετιχισμό, επιδειξιμανία.

Η ψυχική διεργασία για το πέρασμα στην αντικοινωνική συμπεριφορά, ξεκινάει απ' τις πρώτες συναισθηματικές στερήσεις. Η αποτυχία της οιδιποδειακής φάσης καταλήγει στην ανικανότητα μιας σταθερής σχέσης με τους άλλους και την απουσία ενός προσωποποιημένου Υπερεγώ. Αποτέλεσμα όλων αυτών των μεταβολών, είναι η υιοθέτηση, χωρίς άγχος και χωρίς ενοχές, της

⁵⁴ Α. Χαΐδου, ο.π., σελ. 109

⁵⁵ Δ. Μπούκουρας, Η διαμόρφωση της προσωπικότητας του νεαρού εγκληματία μέσα στην οικογένεια. Οι ψυχολογικές διαστάσεις του προβλήματος, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π.

αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Η ξαναβιωμένη ορμή δεν μπορεί να συγκρατηθεί από κανένα ψυχικό μηχανισμό, γεννάει κατά συνέπεια ένα άγχος μαζικό και ασυγκράτητο, το οποίο βγαίνει σε μια πράξη - βραχυκύκλωμα χωρίς συναίσθημα, σκέψη και λόγο.

Η εγκληματολογική έρευνα έχει όμως προχωρήσει πολύ περισσότερο απ' την απλή αντιπαράβολή δεδομένων σε θεωρητικό επίπεδο, που συγκροτούν στοιχεία της επικινδυνότητας του προπαραβατικού ανηλίκου. Η ατομική κλινική έρευνα αφομοιώνει τα πορίσματα των μελετών που προαναφέρθηκαν. Μ' αυτό το τρόπο <<η εξέταση της προσωπικότητας του εγκληματία μπορεί να αποβλέπει, είτε στη διαπίστωση ενός συγκεκριμένου στοιχείου της προσωπικότητάς του (π.χ. ευφυΐας, ύπαρξης ψυχικής νόσου), είτε στην κατανόηση της όλης προσωπικότητας και της πορείας του ανηλίκου προς την εγκληματική δραστηριότητα ή στην εξιχνίαση της επικινδυνότητάς του, του επίφοβου χαρακτήρα του (*periculosita, temblita*), δηλαδή της αυξημένης πιθανότητας, λόγω ορισμένων ιδιοτήτων του, να περάσει αυτό το συγκεκριμένο άτομο, στην εγκληματική δραστηριότητα: με άλλα λόγια της σταθερής διαστροφής του ή του μεγέθους του κακού που μπορεί κανείς να περιμένει απ' αυτό>>⁵⁶.

Στα πλαίσια αυτής της κλινικής εξέτασης, χρησιμοποιούνται διάφορες μέθοδοι, όπως της συνέντευξης, της ψυχανάλυσης της νακροανάλυσης - νακροδιάγνωσης (εξέταση κατά τη φάση της αφύπνισης από τεχνητή νάρκωση, τη στιγμή που είναι εξουδετερωμένος ο έλεγχος του Εγώ), καθώς και διάφορα άλλα τεστ. Τέτοια είναι τα τεστ ικανοτήτων, προσωπικότητας, προβολής, ηθικής κρίσης, ειλικρίνειας και βέβαια νοημοσύνης. Αυτή όμως ακριβώς, η χρήση της κλινικής έρευνας για τη διάγνωση της επικινδυνότητας του προπαραβατικού ανηλίκου, εγείρει πολλαπλά ερωτήματα και αρνητικές κρίσεις. Πρώτα απ' όλα, στηρίζεται στην έννοια της επικινδυνότητας περιορίζοντάς την σε ορισμένες πτυχές του χαρακτήρα του προσώπου, τη στιγμή μάλιστα που η ίδια η έννοια της επικινδυνότητας αμφισβητείται ως αντιεπιστημονική. Το δεύτερο αρνητικό στοιχείο περιλαμβάνεται στην ίδια τη μεθοδολογία που στηρίζεται αυτή η έρευνα. Υιοθετώντας τα δεδομένα ψυχολογικών και ψυχαναλυτικών μελετών στην ύπαρξη και δόμηση μιας αντικοινωνικής προσωπικότητας, τα διάφορα τεστ προσωπικότητας, κυρίως προσπαθούν να τα επιβεβαιώσουν, στην ουσία όμως αυθυποβάλουν τις απαντήσεις, προκαλώντας μια αντιεπιστημονική επιβεβαίωση. Δηλαδή αμφισβητείται η αντικειμενικότητα των ερωτήσεων, του εξεταστή, του εξεταζόμενου και του ερευνητή που θα συνάγει το αποτέλεσμα, εφόσον δεν έχουμε να κάνουμε με έρευνα εργαστηρίου σε Κ.Σ. (κανονικές συνθήκες), όπως θα λέγαμε σε πείραμα στη χημεία, αλλά με έρευνα μέσα σ' ένα περιβάλλον κοινωνικών σχέσεων που καλλιεργούνται μέσα απ' την ύπαρξη αναγνωρίσιμων στοιχείων σε πομπό και δέκτη επικοινωνίας.

⁵⁶ Α. Γιωτοπούλου - Μαργακοπούλου, Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, ο.π., σελ 125

Το αποτέλεσμα είναι ο ερευνητής να ετοιμάσει μια κλινική εξέταση, η οποία στηρίζεται σε δεδομένα μιας συγκεκριμένης ψυχαναλυτικής μελέτης, τα οποία επιβεβαιώνονται είτε συνειδητά, είτε ασυνείδητα μέσα απ' τα πορίσματα της εξέτασης. Άλλωστε, ειδικά για το τεστ προβολής, αποκαλύπτεται ο ψυχικός και συναισθηματικός κόσμος του εξεταζόμενου, μετά από <<φιλτράρισμα>> μέσα απ' τη προβολή των όποιων αποτελεσμάτων, της απεικόνισης του εξεταστή για το στίγμα του ατόμου που εξετάζει. Η ατομική κλινική εξέταση, ενδυναμώνει <<επιστημονικά>> τη δόμηση στοιχείων μιας αντικοινωνικής προσωπικότητας ενός προπαραβατικού, όπως έχει στιγματιστεί, ανηλίκου. Όμως, συχνά παραβιάζει τα δικαιώματα του ανηλίκου, όπως και κάθε άλλου ανηλίκου στον οποίο εφαρμόζεται, ενώ μέθοδοι, όπως η νακροδιάγνωση, θεωρούνται και είναι επικίνδυνες για τη σωματική υγεία, επιφέροντας παράλληλα, τεράστια προβλήματα και στη ψυχική υγεία.

II. <<Ανωριμότητα>> και νεανική ηλικία⁵⁷

<<Στην κάθε ηλικία, το άτομο έχει διαφορετική βιολογική, ψυχολογική και κοινωνική ωρίμανση. Έτσι αναμφισβήτητα, αποτελεί ένα

⁵⁷ Ενδιαφέρουσα η παρουσίαση των θέσεων της συγκεκριμένης οπτικής από τον Ν. Κουράκη στο Εγκληματολογικό ορίζοντες Α' εκδ. Α. Σάκουλα Αθήνα - Κομοτηνή 1991, στο κεφάλαιο Σύγχρονος πολιτισμός και ανομία των νέων και ειδικά στις σελίδες 80-81,83, όπου αναφέρεται σχετικά: <<Κατά την κρίσιμη περίοδο μεταβάσεως από την παιδική στη νεανική και στην ώριμη ηλικία ο έφηβος παρουσιάζει μεγάλη ένταση και αστάθεια της ψυχικής διαθέσεως. Κυριαρχείται από έντονο συναίσθημα αβεβαιότητας και ανασφάλειας και επιζητεί την κατάφαση, την αναγνώριση και την αγάπη. Διαθέτει έτσι τις δυνάμεις του σε πράξεις τολμηρές, ριζοσπαστικές, αφήνει να τον κυριεύσουν οι ορμές και η φαντασία του, αποβαίνει ανήσυχος, ευαίσθητος και αυθάδης, δεν ανέχεται πιέσεις, επιδεικνύει απειθαρχία απέναντι στον νόμο και την εξουσία (με πρώτο θύμα την οικογένεια και το σχολείο του), έχει την τάση για σύναψη νέων δεσμών πέρα από την οικογένειά του (κυρίως με συνομιλήκους του) και διέπεται από ασίγαστη διάθεση ν' αναλάβει ρόλους και ν' αναλάβει ρόλους και ν' αναπτύξει ενεργό δραστηριότητα υπερ γενικότερων κοινωνικών σκοπών. Δεν απορρίπτει ακόμη και τη χρήση βίας, εφ' όσον θα μπορέσει έτσι να προκαλέσει εντύπωση ή και να ελκύσει την προσοχή στα <<δίκαια>> αιτήματά του. Επίσης αισθάνεται συχνά πλήξη και αποστροφή προς την εργασία, ιδίως κατά την πρώτη περίοδο της εφηβείας>>. Και επίσης: <<είναι αρκετά πιθανό, σύμφωνα με τις πιο πάνω διαπιστώσεις, ότι η αίσθηση ψυχικού κενού, καταπίεσεως και ανασφάλειας που παρατηρείται στους σύγχρονους νέους, αποτελεί τον σημαντικότερο παράγοντα της ανομικής συμπεριφοράς τους, είτε πρόκειται για απλή μη συμμόρφωση, είτε και για έκδηλη απόρριψη των κοινωνικών κανόνων. Ερώτημα ήδη ανακύπτει εάν η ανομική αυτή συμπεριφορά παρουσιάζει κατά τις τελευταίες δεκαετίες ποσοτική έξαρση ή και ποιοτική καθίζηση>>.

στοιχείο της προσωπικότητας, που ασκεί διαφορετική επίδραση στα διάφορα στάδια της ζωής του ανθρώπου, στην ανθρώπινη συμπεριφορά>>⁵⁸.

Ανάμεσα στα στοιχεία της αντικοινωνικής προσωπικότητας - <<σημεία>> της απεικόνισης ενός <<προπααραβατικού>> ανηλίκου, ιδιαίτερη σημασία θα δώσουμε στην <<ανωριμότητά>> του. Και αυτό γιατί, αφενός ιδιαίτερη βαρύτητα δίνει στην <<ωριμότητα>> το δίκαιο ανηλίκων και κατ' επέκταση το ευρύτερο σύστημα της ποινικής αντιμετώπισης των εγκλημάτων, αφετέρου γιατί η έννοια αυτή δεν οριοθετείται μόνο στα πλαίσια ενός ψυχολογικού ή ψυχαναλυτικού ντετερμινισμού, αλλά επεκτείνεται και στα όρια που η έννοια και η κοινωνική απεικόνιση της νεανικής ηλικίας καθορίζουν. <<Ανωριμότητα μπορεί δηλαδή αφενός να σημαίνει την κουφότητα ως αδυναμία εκτιμήσεως της σημασίας των πράξεων, και την έλλειψη περισκέψεως και επιμέλειας για την αντιμετώπιση των υποθέσεων, καθώς και την απειρία ως έλλειψη κοινής πείρας και εξοικείωσης με ορισμένο κύκλο βιωτικών σχέσεων. Αυτή η <<ανωριμότητα>>, είναι μια ιδιαίτερη μορφή <<εσωτερικής>> κατάστασης, δύσκολα αντιληπτή και διαγνώσιμη λόγω της έλλειψης ενός τρόπου ως μεθόδου ή ενός <<εργαλείου>>, βάση του οποίου θα εκτιμηθεί με βεβαιότητα, η κατάσταση του ψυχοκοινωνικού κόσμου ενός δράστη⁵⁹.

Μπορεί όμως και να σημαίνει και το στάδιο εκείνο κατά το οποίο διαμορφώνεται η ταυτότητα της νεότητας, η ουσία της οποίας δεν εντοπίζεται σε κάποια δοσμένα και σταθερά χαρακτηριστικά και ρόλους, αλλά στη σύγκρουση ανάμεσα << στο παρελθόν που πεθαίνει και το εν δυνάμει μέλλον που οφείλουμε να προβλέψουμε>>⁶⁰. Στην πρώτη περίπτωση εννοιολογικής οριοθέτησης, η <<ανωριμότητα>> εξηγείται ως ένα στοιχείο αντικοινωνικής προσωπικότητας καθαρά σε ατομική βάση, στα πλαίσια που έθεσαν οι ψυχολογικές χροιάς μελέτες.

Ο Lagache, ο οποίος ασχολήθηκε με την ψυχολογία του παιδιού, υποστήριξε ότι ήταν αποτέλεσμα των αποτυχημένων διαδικασιών <<ταύτισης>> με τους γονείς και της κοινωνικοποίησης. Η ανωριμότητα σ' αυτή την περίπτωση, συνδέεται άμεσα με τον εγωκεντρικό χαρακτήρα του ανηλίκου. Το άτομο αυτό θα επιδιώκει να ικανοποιεί τις επιθυμίες του, άσχετα αν οι πράξεις του θα έχουν δυσμενή επίδραση στους άλλους. Θα του δημιουργηθούν δηλαδή, τα βασικά χαρακτηριστικά του αντικοινωνικού ανθρώπου, στη προσωπικότητά του θα σχηματιστούν τέτοιες ιδιότητες που θα ευνοούν, κάτω από τις κατάλληλες συνθήκες, την εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς. Βέβαια, υπάρχουν, αρκετές δυσχέρειες στη διάγνωση του σταδίου ωρίμανσης, λόγω των διαφορετικών αντιλήψεων για την ωριμότητα. Όμως σε γενικές γραμμές

⁵⁸ Ε. Ανδριανάκη. Η επίδραση της ηλικίας στην εγκληματική παρεκτροπή. Α' Γενικό Μέρος, εκδ. Κέντρου Εγκληματολογικών Ερευνών Σ.Α., Αθήνα 1982, σελ. 51

⁵⁹ Α. Τρωιανού - Λούλα, Η ωριμότητα στο δίκαιο, στο Μνήμη ΙΙ, ο.π., σελ. 1151 - επ.

⁶⁰ Α. Κορωναίου, Νέοι και Μ.Μ.Ε., ο.π.

υπάρχουν ορισμένα κριτήρια κοινά αποδεκτά, τα οποία αφορούν κυρίως την ικανότητα που έχει το άτομο για κοινωνική προσαρμογή και την ικανότητα να αντιλαμβάνεται τα γεγονότα και να δρα ανάλογα με τις ικανότητες που του παρέχει η ηλικία του.

Όταν η <<ανωριμότητα>> συνδέεται με την έννοια της νεότητας, η εξήγηση ξεφεύγει από ένα στενό ψυχολογικό ντετερμινισμό. Η έννοια κλειδί που θα μας βοηθήσει να καταλάβουμε την λειτουργικότητα της ανωριμότητας λόγω νεανικής ηλικίας στη δόμηση της απεικόνισης του προπαραβατικού ανηλίκου, είναι η έννοια της ταυτότητας. Η αναζήτησή της αφορά, στη συγκεκριμένη περίπτωση, τη διαδικασία υιοθέτησης ενός προσωπικού ρόλου και όχι μιας πολιτιστικής ή εθνικής ιδεολογικής πλατφόρμας, διαδικασία που δεν συνδέεται άμεσα και κύρια μόνο με την νεανική ηλικία ως ατομική μεταβλητή, αλλά με ένα πλέγμα άλλων κοινωνικών χαρακτηριστικών. Σύμφωνα με τον Ε. Έρικσον, η νεότητα είναι η περίοδος που ευνοεί την εμφάνιση μιας αυτόνομης έκφρασης, μιας διαφορετικής αυτόνομης κουλτούρας, η υιοθέτηση της οποίας συνδέεται με την εμφάνιση ποικίλων συγκρούσεων, με την εμφάνιση μιας κρίσης, η οποία λόγω της περιπλοκότητας και της αβεβαιότητας που τη συνοδεύουν, μετατρέπεται από μια κρίσιμη στιγμή σε μόνιμη κατάσταση. Οι νέοι τότε εμφανίζονται στα μάτια των ενηλίκων δίχως τα παραδοσιακά σημεία αναφοράς, δίχως το σύνολο των ιδεωδών και αξιών που χαρακτηρίζουν τους <<ώριμους>> ενήλικες. Οι νέοι έρχονται σε επαφή με φορείς κοινωνικοποίησης πολύ διαφορετικούς απ' αυτούς που μέχρι πρόσφατα κυριαρχούσαν. Όλοι μιλάνε για την κρίση του θεσμού της οικογένειας, για ένα διαφορετικό σχολείο, για την αποδυνάμωση της εκκλησίας ως φορέα κοινωνικοποίησης. Οι νέοι εμφανίζονται ως φορείς καινούργιων τρόπων συμπεριφοράς. Ταυτόχρονα, οι ενήλικοι <<ώριμοι>> διακατέχονται από μια δυσκολία κατανόησης των νέων, αυτών τρόπων συμπεριφοράς. Μπροστά μάλιστα στη τεράστια ποικιλία τους, σταματούν συχνότερα, στις λεγόμενες αρνητικές συμπεριφορές, με τη γενίκευση των οποίων λειτουργεί ο στιγματιστικός μηχανισμός, ο οποίος δρα ως επικαθοριστικός παράγοντας στη γενική εικόνα της νεανικής ταυτότητας. Έτσι, απλά, όταν οι ενήλικες αντιπροσωπεύουν την ομαλή συμπεριφορά, η οποία χαρακτηρίζεται απ' την ωριμότητά της, οι νέοι που στο σύνολό τους διακατέχονται από στοιχεία μιας <<αντικοινωνικής>> ταυτότητας (η οποία είναι επικίνδυνη για να εξελιχθεί σε παραβατική συμπεριφορά), ορίζονται ως το αντίθετο: <<ανώριμοι>>. Ο <<ανώριμος>> νέος δηλαδή, είναι με εννοιακή αφαίρεση, ένας σημειολογικός τύπος, με πλήρη φυσιογνωμία, όχι μόνο εξωτερική (ηλικία), αλλά και διανοητική, ένας αρνητικός <<ήρωας>> στον οποίο <<αναγνωρίζεται>> μια ολόκληρη γενιά.

Πολύ εύστοχα ο U. Eco περιγράφει τη λειτουργικότητα μιας αντίστοιχης απεικόνισης της νεανικής ταυτότητας της <<ανωριμότητας>>, όπως δομείται στο γνωστότατο κόμικ <<Ο

ΚΟΣΜΟΣ ΤΟΥ ΤΣΑΡΛΙ ΜΠΡΑΟΥΝ>>⁶¹. Άλλωστε, όπως αναφέρει ο ίδιος, τα κόμικς αντανακλούν την άδηλη παιδαγωγική ενός συστήματος και λειτουργούν ενισχύοντας τους ισχύοντες μύθους και αξίες. Πιο συγκεκριμένα γράφει: <<Τα παιδιά αυτά μας αγγίζουν βαθύτατα γιατί κατά μια έννοια είναι τέρατα: είναι τερατώδεις παιδικές αναγωγές όλων των νευρώσεων ενός σύγχρονου πολίτη του βιομηχανικού πολιτισμού, είναι τέρατα επειδή εμείς οι μεγάλοι τα κάναμε. Στα παιδιά αυτά ξαναβρίσκουμε τα πάντα, τον απεγνωσμένο αγώνα για επιτυχία, την αναζήτηση συμπαθειών, τη μοναξιά, την αλαζονική αντίδραση, τη παθητική συναίνεση και τη νευρωτική διαμαρτυρία. Όμως ... αυτά τα παιδιά - τέρατα, είναι ξαφνικά ικανά για μια αθωότητα και μια αφέλεια που ξαναβάζει τα πάντα σε αμφιβολία, φιλτράρει όλα τα υπολείμματα και μας αποδίδει ένα κόσμο που είναι ωστόσο και πάντοτε ευγενικός και απλός, που μυρίζει γάλα και καθαριότητα>>.

Τη διφυή αυτή απεικόνιση, τη διακρίνουμε εύκολα και σε εγκληματολογικές μελέτες που ασχολούνται μ' αυτό το ζήτημα. Απ' τη μια, επικινδυνότητα λόγω απειρίας, έλλειψης αυτοελέγχου, λόγω <<ανωριμότητας>> και απ' την άλλη μια αδαμιαία αθωότητα που κάνει το θύτη, θύμα.

Οι ανήλικοι ως κοινωνική κατηγορία, ως ξεχωριστή βιολογική κάστα, σηματοδοτούνταν πάντοτε με τα κοινωνικά χαρακτηριστικά της <<ανωριμότητας>>. Έξι χιλιάδες χρόνια πριν, ένας απογοητευμένος ιερέας στην Αρχαία Αίγυπτο είχε σκαλίσει σε μια πέτρινη πλάκα τις ανησυχίες του για την ολοένα αυξανόμενη επικινδυνότητα των νέων της εποχής. <<Ο κόσμος χάνεται ... τα παιδιά δεν υπακούουν πλέον τους γονείς τους>>⁶². Στην Αρχαία Ελλάδα, ο Αριστοτέλης έγραφε για τους νέους : <<ως προς τα ήθη είναι επιθυμητικοί και ικανοί να πραγματοποιήσουν αυτό που επιθυμούν. Και σχετικά με τις σωματικές επιθυμίες ακολουθούν τη σεξουαλική τους ορμή, ως προς την οποία είναι ακρατείς. Γενικά στις επιθυμίες μεταβάλλονται εύκολα, γρήγορα αισθάνονται κορεσμό και, ενώ έχουν σφοδρές επιθυμίες, γρήγορα ικανοποιούνται και παύουν να τις έχουν, γιατί η θέλησή τους είναι μεν έντονη μα όχι και μεγάλη. Οργίζονται εύκολα και παραφέρονται, γιατί δεν μπορούν να συγκρατήσουν το θυμό τους. Κι αυτό γιατί, από εγωισμό δεν ανέχονται την περιφρόνηση. Αγαπούν τις τιμές και περισσότερο τη νίκη, γιατί επιθυμούν να υπερέχουν. Για τα χρήματα δεν ενδιαφέρονται, επειδή ακόμα δεν έχουν δοκιμάσει τι θα πει φτώχεια. Δεν έχουν κακοήθεια, αλλά είναι μικρόμυαλοι σχετικά με την επιπόνηση πολλών πονηριών. Εύκολα πείθονται και πέφτουν θύματα απάτης. Είναι θερμοί από τη φύση τους, σαν μεθυσμένοι από οινόπνευμα. Αισιοδοξούν, γι' αυτό από τη μια μεριά φοβούνται πολύ και απ' την άλλη έχουν πολύ

⁶¹ U. Eco, Κήνσορες και θεράποντες, Β' έκδοση, εκδ. Γνώση 1987, σελ. 327 - επ.

⁶² στο B. F. Steele *Discovery of Children at Risk for Juvenile Delinquency*, στον συλλογικό τόμο *Early Childhood Intervention and Juvenile Delinquency*, των F. N. Dutille, C.H. Foust, R. D. Webster, Lexington Books, 1982

θάρρος. Σ' όλα είναι υπερβολικοί, γιατί αγαπούν πολύ και μισούν πολύ και όλα νομίζουν και επιμένουν, ότι τα γνωρίζουν>>⁶³.

Από πολύ παλιά, λοιπόν, η νεότητα, ως κοινωνική κατηγορία, θεωρούνταν επικίνδυνη για την διάπραξη παραβατικών πράξεων. Το συμπέρασμα αυτό έχει μεγαλύτερη σημασία, αν αναλογιστούμε ότι το τι θεωρούνταν παράβαση ανά τους αιώνες, συχνά άλλαζε. Ένα αδίκημα, μπορεί με την πάροδο του χρόνου να πάψει να θεωρείται αδίκημα, η εγκληματική παρεκτροπή όμως, η ευρεία έννοια της <<αντικοινωνικής πράξης>>, η προπαραβατική συμπεριφορά ως κοινωνικό <<σημείο>>, είχε πάντα μια αυτοτέλεια και καθολικότητα, κυρίως όταν το περιεχόμενό της παρέμενε ασαφές και απροσδιόριστο. Έτσι, ένας νέος χαρακτηριζόταν ως επικίνδυνος άσχετα αν η σημασία αυτού του χαρακτηρισμού άλλαζε από κοινωνία σε κοινωνία, και από εποχή σε εποχή.

Στην συγκεκριμένη μελέτη, όμως, περιοριζόμαστε, στο να καθορίσουμε την έννοια αυτής της παρεκτροπής με βάση κοινά στοιχεία που αποκομίζουμε από τις εγκληματολογικές θεωρίες που αναπτύχθηκαν στον δυτικό κόσμο, μετά κυρίως από την εμφάνιση της ιταλικής θετικής σχολής. Μ' αυτή τη βάση λοιπόν, καλούμαστε να αναφέρουμε τις επιστημονικές δικαιολογήσεις που δίνονται στην άποψη του E. Ferri, ότι αν ένας ανήλικος και ένας ενήλικος βρεθούν στις δύσκολες περιστάσεις μεγαλύτερη πιθανότητα να διαπράξει έγκλημα, έχει ο ανήλικος⁶⁴. Άλλωστε, υπάρχει και σήμερα, ένα ανάλογο κλίμα, που μεταφράζεται σε <<εκδήλωση>> ανησυχίας για την ολοένα αυξανόμενη παρεκκλίνουσα συμπεριφορά των ανηλίκων.

Οι κυρίαρχες απόψεις που δικαιολογούν αυτή τη θέση, προέρχονται απ' τις ψυχολογικές ή ψυχαναλυτικές μελέτες. Σύμφωνα μ' αυτές, ο έφηβος περνά δύο ψυχοβιολογικές μεταβολές, με αντίστοιχες αλλαγές σε κοινωνικές μεταμορφώσεις. Είναι η μεταβατική φάση του πέρασματος από την παιδική ηλικία στην εφηβική, η οποία προετοιμάζει το πέρασμα στον κόσμο των ενηλίκων. Σ' αυτή την ηλικία, καθώς και στα πρώτα χρόνια της ενήλικης ζωής, ο νέος διακατέχεται από έναν ιδεαλισμό: για άλλους πιο συντηρητικούς, ο ιδεαλισμός δεν είναι τίποτα άλλο από μια <<ανώριμη>> αντιμετώπιση της κοινωνικής ζωής. Ο νέος κατακρίνει την γενιά των γονιών του για ασυδοσία, αμφισβητεί κάθε αυθεντία. Μάχεται για να επιβάλλει τους σκοπούς του και έτσι βρίσκει διέξοδο στην εγκληματική παρεκτροπή, σε αντικοινωνικές πράξεις που προσβάλλουν την καθιερωμένη ηθική, την ιδιοκτησία, το Status quo. Επίσης, ένα άλλο <<σημείο>> της νεανικής ψυχικής λειτουργίας, είναι η

⁶³ Ε. Ανδριανάκη, ο.π., σελ. 53. Στο κλασσικό του κειμένου της <<Ρητορικής>> 1389 α3 - 1389 φ14 σε απόδοση Ηλία Ηλιού, Αθήνα, Κέδρος, 1984, σελ. 183-5 και όπως έχει ενσωματώσει ο Ν. Κουράκης, ως παράρτημα στο Ν. Κουράκη, Η πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα, στο σεμινάριο του Ιδρύματος Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου στις 27/2/97 (υπό δημοσίευση)

⁶⁴ Στο E. Ferri, Sociologia Criminale, 5η έκδοση, 1929, σελ. 274

απότομη αύξηση της γενετήσιας ορμής και ο τρόπος που αυτή θα βρει διέξοδο στη συμπεριφορά του νέου. Είναι συχνό το φαινόμενο, <<ανωριμότητα>> να σημαίνει και έλλειψη <<σύνεσης>> στην ερωτική δραστηριότητα μια <<σύνεση>> που είναι σύμφωνη με τα κρατούντα έθιμα ενός <<ώριμου>> ενήλικου. Είναι περιπτώσεις, που η <<ξεδιαντροπιά>>, ή <<προστυχιά>>, από έννοιες κοινωνικών παραστάσεων, μετατρέπονται σε <<ηθικά σημάδια παρεκτροπής>>. Ένα άλλο στοιχείο ενός τέτοιου νέου, μπορεί να είναι η εσωτερική ανησυχία, η έλλειψη στοργής και η περιέργεια για γνώση του έξω κόσμου. Όλα αυτά τα στοιχεία έχουν θεωρηθεί ότι μπορούν να οδηγήσουν ένα νέο σε αντικοινωνική συμπεριφορά. Τέλος, ένα άλλο στοιχείο ενός νέου που <<συμβάλλει>> στην επικινδυνότητά του, είναι το <<σύνδρομο>> της πρώτευσης σ' όλες τις κοινωνικές εκδηλώσεις, που τον κάνει περισσότερο δραστήριο σε τρόπο, που να διαταράσσει ίσως συχνότερα, τους όρους της ομαλής κοινωνικής ζωής>>⁶⁵. (Κατ' Αριστοτέλη: <<υπεροχήν επιθυμεί η νεότης>>).

Η νεανική ηλικία όμως, δεν είναι μόνο άμεσα επικίνδυνη, στα πλαίσια της κοινωνικής ζωής, αλλά και έμμεσα, μέσω της αδυναμίας, βιολογικής και ψυχολογικής, που την διακρίνει. Λόγω της <<ανωριμότητας>> και του συναισθήματος της μειονεκτικότητας, η νεαρή ηλικία είναι ασθενέστερη απ' τις άλλες, γιατί έχει μικρότερη δύναμη αντίστασης και περισσότερη ανεπτυγμένη την τάση της μίμησης. Είναι ασθενέστερη στα μηνύματα της τηλεόρασης, του κινηματογράφου και των βιβλίων. Κατά τον Κ. Βουγιούκα, αυτοί που μαγνητίζονται περισσότερο απ' τον κινηματογράφο είναι οι ηθικά εγκατελειμμένοι έφηβοι, γιατί γι' αυτούς αποτελεί φυγή απ' το περιβάλλον τους⁶⁶. Είναι επιρρεπείς στα ναρκωτικά, κυρίως λόγω του <<ακατάσχετου ρεύματος ευδαιμονισμού και αυταρέσκειας που τους κυριαρχεί και του κατακλυσμού των ερεθισμών, που προκαλεί η σημερινή κοινωνία της αφθονίας και του άγχους για την επιτυχία στη ζωή>>⁶⁷ και λόγω της <<τάσης για φυγή με την οποία αντιδρούν στον αυταρχισμό, τη διαφορά του χρήματος, τις υλιστικές αξίες, την ανωνυμία, την καταπίεση και την αδιαφορία του περιβάλλοντος>>⁶⁸.

Το συμπέρασμα όλων αυτών των προσεγγίσεων παραμένει ένα. Ο νέος, είτε απεικονισθεί ως θύμα, είτε ως <<επαναστάτης χωρίς αιτία>> παραμένει επικίνδυνος, ακριβώς γιατί είναι νέος. Η νεανική ηλικία δηλαδή, είναι στοιχείο μιας προπαραβατικής συμπεριφοράς, είναι ένα <<σημείο>> στις επιστημονικές προσπάθειες να σχηματιστεί το προφίλ του αντικοινωνικού και ενδυνάμει <<εγκληματικού>> ατόμου.

⁶⁵ Δ. Καρανίκας, <<Οι επικίνδυνοι ανήλικοι>>, 1949, σελ. 19

⁶⁶ Ι. Κ. Βουγιούκα, Η επίδραση του κινηματογράφου επί των κοινωνικών εκδηλώσεων των ανηλίκων, Ποιν. Χρον., 1962, σελ. 578

⁶⁷ Ε. Ανδριανάκης, ο.π., Β' μέρος, σελ. 57

⁶⁸ Μ. Ανδριανάκης, Το έγκλημα απροσάρμοστη διαγωγή, 1970, σελ. 27

III <<Ισχύς>> και <<αυτονομία>> της προσωπικότητας

α) Το θεωρητικό μοντέλο

Πολλοί έφηβοι κατέχουν τρόπους που αυξάνουν την ισχύ και την αυτονομία της προσωπικότητάς τους. Αυτή η ισχύς και η αυτονομία, μπορεί να χρησιμοποιηθεί στο να μειωθεί ο κοινωνικός έλεγχος και να αυξηθούν τα <<αθέμιτα>> μέσα, (όπως τα όριζε ο Merton στην <<ανομία>> του), που με τη σειρά τους αυξάνουν την πιθανότητα παραβατικότητας. Το αν οι έφηβοι χρησιμοποιήσουν την ισχύ και την αυτονομία τους για παραβατικούς σκοπούς, καθορίζεται από πολλούς παράγοντες, κυρίως την εφηβική προδιάθεση για παραβατικότητα, τα κέρδη και τις ζημιές από μια πιθανή παράβαση κ.ά.^{69,70}.

β) Οριοθέτηση των εννοιών <<ισχύς>> και <<αυτονομία>>

1) Η λεγόμενη, ισχύς για τους ανηλίκους, αφορά συγκεκριμένα είδη:

- **Η Ισχύς πίεσης:** Παίξει μεγάλο ρόλο στη ζωή των εφήβων και ιδιαίτερα των παραβατικών. Συχνά οι παραβάτες δίνουν αξία στην σωματική και ψυχική βία και εφαρμόζουν ή απειλούν να εφαρμόσουν τέτοια βία στο να επηρεάσουν τους άλλους⁷¹. Σε ατομικό επίπεδο η ισχύς πίεσης εξαρτάται από α) σωματική δύναμη, β) σωματικό μέγεθος και σχήμα, περιλαμβανομένου και του τύπου του σώματος, γ) ικανότητα για πάλη, δ) πραγματικές εκδηλώσεις βίας ή δύναμης στο παρελθόν. Ειδικά οι έφηβοι μπορεί να αυξήσουν αρκετά αυτήν την ισχύ, κάνοντας συμμαχίες με ισάξιους συνομήλικούς τους.
- **Ισχύς της ανταμοιβής:** Μια κύρια κατηγορία ανταμοιβών είναι η κατοχή υλικών αγαθών. Η ικανότητα παροχής τέτοιων αγαθών θα ήταν σημαντική πηγή ισχύος⁷². Μια δεύτερη

⁶⁹ Robert Agnew, *Adolescent Resources and Delinquency*, Criminology, Volume 28, Number 4, 535-565

⁷⁰ Όπως σημειώνει ο Ν. Κουράκης: <<Οι διαπιστούμενες πράξεις της παραβατικότητας ανηλίκων εμφανίζουν μεν μίαν αξιοσημείωτη έξαρση στην ακμή της εφηβείας, προφανώς στο πλαίσιο μιας προσπάθειας του νεαρού ατόμου να δώσει διέξοδο στον δυναμισμό του, να κάνει τη μικρή του επανάσταση κατά του <<κατεστημένου>> και ν' αποκτήσει έτσι αυτεπίγνωση και αυτοπεποίθηση>> (στο Η πρόληψη της παραβατικότητας, ο.π., σελ. 1)

⁷¹ D. Matza and G. M. Sykes, *Juvenile delinquency and subterranean values*, American Sociological Review 26 (1961), 99, 713-19

⁷² D. Greenberg, *Delinquency and the age structure of society*, Contemporary Crisis 1, 1977, 66-86

σημαντική κατηγορία, αφορά την απονομή κύρους. Μια τρίτη κατηγορία, που σχετίζεται και με τους ενήλικους, είναι η υπακοή - συνεργασία. Ενήλικες, όπως γονείς και δάσκαλοι εξαρτώνται σημαντικά από την υπακοή και συνεργασία των εφήβων και οι έφηβοι μπορεί να εκμεταλλευτούν αυτή την εξάρτηση για να ασκήσουν επιρροή. Επίσης, άλλες μεταβλητές που μπορούν να ενισχύσουν το γόητρο του ανήλικου η σωματική εμφάνιση, η αθλητική ικανότητα, τα κοινωνικά χαρίσματα, το γόητρο των γονιών στην κοινότητα⁷³.

- **ισχύς της συσχέτισης:** Βασίζεται στην έλξη που ασκεί ένα πρόσωπο σ' ένα άλλο εξαιτίας των προτερημάτων του πρώτου. Οι γονείς αγαπούν τα παιδιά τα οποία δεν ανταποδίδουν την αγάπη και βρίσκονται σε εξαιρετικά πλεονεκτική θέση να την εκμεταλλευτούν⁷⁴.

2) Η <αυτονομία> αφορά:

- **συναισθηματική αυτονομία** και κυρίως από τους γονείς, και συγκεκριμένα την ελευθερία από μια υπέρμετρη ανάγκη για αποδοχή, εγγύτητα, αλληλεγγύη και συναισθηματική υποστήριξη⁷⁵.
- **αυτονομία των αξιών**, δηλαδή την ικανότητα να επιτευχθεί μια διαύγεια της διορατικότητας, που επιτρέπει σε κάποιον να υπερβεί τις συνήθειες δόμησης της πραγματικότητας⁷⁶.
- **λειτουργική αυτονομία**, δηλαδή την ικανότητα επίτευξης των προσωπικών αναγκών κάποιου ατόμου χωρίς βοήθεια από άλλους. Τρόποι επίτευξης αυτών των αναγκών είναι τα χρήματα, το αυτοκίνητο, γνώσεις - επιδεξιότητες, δημιουργικότητα, ευφυΐα.

γ) Πως η <<αυτονομία>> μπορεί να οδηγήσει σε παραβατική συμπεριφορά

γ'α) Μέσω μείωσης του κοινωνικού ελέγχου

Πρώτα απ' όλα, μερικά από τα χαρακτηριστικά, όπως αναφέρθηκαν παραπάνω, μπορεί να εμπλέκονται αρνητικά με την εσωτερίκευση συμβατικών αξιών, αυξάνοντας την συναισθηματική αυτονομία του παιδιού από τους γονείς, απειλώντας με αυτό το τρόπο το δεσμό, πάνω στον οποίο στηρίζεται μια αποτελεσματική

⁷³ Σχετικά στον J. Coleman, The Adolescent Society, New York, 1961, Free Press

⁷⁴ Delbert Elliott, D. Huizinga and S. S. Ageton, Explaining delinquency and drug use, Beverly Hills, Calif. (1985), Sage.

⁷⁵ J. A. Hoffman, Psychological separation of late adolescents from their parents, Journal of Counseling Psychology 31, (1984), 89, 170-178

⁷⁶ E. Douran, J. Adelson The Adolescent experience, New York: J. Wiley and Sons, (χ χρ)

κοινωνικοποίηση. Επίσης, έρευνες αναφέρουν ότι η μείωση της εσωτερίκευσης των συμβατικών αξιών, μπορεί να επιτευχθεί και με την πνευματική αυτονομία και ισχύ του παιδιού. Ο Agnew⁷⁷ απέδειξε ότι οι δημιουργικοί έφηβοι έχουν περισσότερες μη συμβατικές αξίες από τους λιγότερους δημιουργικούς. Όσον αφορά τον εξωτερικό κοινωνικό έλεγχο, η ισχύς και η αυτονομία των ανηλίκων μπορεί να οδηγήσουν σε αποτυχία της εφαρμογής των κυρώσεων, ή μπορεί να εξασθενήσουν την επίδραση των επικρίσεων και όταν υπάρχει λειτουργική αυτονομία μπορεί να εκμηδενίσουν την αποτελεσματικότητα των χρηματικών κυρώσεων. Συνολικά δηλαδή, οι έφηβοι μπορούν να χρησιμοποιήσουν την ισχύ και την αυτονομία τους για να υπερνικήσουν τον εσωτερικό και εξωτερικό κοινωνικό έλεγχο, άρα να ασκήσουν επιρροή σε επίπεδα του κοινωνικού ελέγχου.

γβ) Μέσω διευκόλυνσης της προμήθειας <<αθέμιτων>> μέσων

Η παραβατικότητα συχνά απαιτεί κάποιες αξίες, γνώση, επιδεξιότητες. Έφηβοι που στερούνται αυτά τα μέσα, έχουν λιγότερες πιθανότητες για παραβατικότητα. Αντίθετα ένας νέος με ισχύ και αυτονομία της προσωπικότητάς του μπορεί να έρθει σε επαφή με τέτοια μέσα, με δύο τρόπους. Πρώτα απ' όλα άμεσα καθώς με μερικά είδη της ισχύος του όπως με την ικανότητα για πάλη, μπορεί να εμπλακεί σε κάποιους τύπους παραβατικότητας. Έπειτα με την διευκόλυνση της πρόσβασής του σε παραβατικές υποκουλτούρες, καθώς δεδομένης της προδιαθέσής του για παραβατικότητα, είναι περισσότερο ικανός να αντιληφθεί τις απαραίτητες αξίες, να μάθει τις απαιτούμενες πληροφορίες, να αναπτύξει κατάλληλες επιδεξιότητες και να εκμεταλλευτεί τις ευκαιρίες που του παρουσιάζονται για παραβατικότητα. Στην ουσία δηλαδή, το νεαρό άτομο δεν είναι παθητικό, αλλά μπορεί το ίδιο να επιδιώξει την απόκτηση αθέμιτων μέσων⁷⁸.

γγ) Οι παράγοντες περάσματος στη πράξη

Η ισχύς και η αυτονομία ενθαρρύνουν τον έφηβο να ξεπεράσει τους φραγμούς προς την παραβατικότητα, αλλά δεν σημαίνει αναγκαστικά ότι θα χρησιμοποιηθούν για παραβατικούς σκοπούς. Άλλωστε πηγές αυτονομίας μπορούν να χρησιμοποιηθούν τόσο σε κοινωνικές όσο και σε αντικοινωνικές δραστηριότητες. Το πως θα

⁷⁷ R. Agnew Delinquency as a creative enterprise, Criminal Justice and Behavior, 16, (1989), 93-113

⁷⁸ R. Kornhauser, Social Sources of Delinquency Chicago 1978, University of Chicago Press pp161

χρησιμοποιηθούν, εξαρτάται από πολλούς παράγοντες. Και συγκεκριμένα⁷⁹.

α) Εάν οι έφηβοι είναι θετικά διακείμενοι προς την παραβατικότητα, οι πηγές της αυτονομίας είναι πιθανό να χρησιμοποιηθούν γι' αυτόν το σκοπό. Αυτό θα εξαρτηθεί από μεταβλητές, όπως παραβατικοί σύντροφοι, αξίες, καταγωγή κ.ά.

β) Άλλοι παράγοντες, αφορούν το κόστος και το όφελος από την υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς, στη βάση της θεωρίας της επιλογής.

γ) Σημαντικός παράγοντας είναι η αντίληψη του εφήβου για την αποτελεσματικότητά του⁸⁰. Δεν έχει να κάνει με τις επιδεξιότητες που έχει, αλλά με τις κρίσεις που κάνει γι' αυτές. Άλλωστε, πολλοί ανήλικοι με ισχύ και αυτονομία, ακόμα και αν είναι προδιαθετημένοι στην παραβατικότητα, μπορεί να μην αισθάνονται ισχυροί στο να επηρεάσουν το περιβάλλον τους.

Σύμφωνα με έρευνες⁸¹ η αυτονομία σχετίζεται μόνο προβλήματα με το νόμο μεταξύ ατόμων, που βλέπουν τους εαυτούς τους σαν ενεργητικές και αποτελεσματικές δυνάμεις στη δική τους ζωή.

δ) Τέλος, σημαντικός παράγοντας είναι η ίδια η φύση των πηγών ισχύος και αυτονομίας, καθώς άλλες σχετίζονται με κοινωνικές δραστηριότητες, ενώ άλλες όπως η ικανότητα για πάλη, αφορούν κυρίως παραβατική συμπεριφορά.

Το βασικό συμπέρασμα από τις θεωρήσεις που αναφέρουν την ισχύ και την αυτονομία της προσωπικότητας του ανηλίκου ως παράγοντες προπαραβατικότητας, είναι ότι τροποποιείται η συμβατική εικόνα του προεγκληματικά επικίνδυνου νέου. Αντίθετα από τον παθητικό νεανικό παραβάτη, πολλοί έφηβοι κατέχουν πηγές ισχύος και αυτονομίας, τις οποίες και χρησιμοποιούν για να τους παρέχονται διέξοδοι για παραβατικότητα.

⁷⁹ D. Kipniw, The powerholder, in U.T. Tedeschi, Perspectives on Social Power Chicago 1974 Aldine

⁸⁰ A. Bandura Social Foundations of Thought and Action. A. Social Cognitive Theory, Englewood Cliffs, N. J. (1986), Prentice - Hall, 391

⁸¹ C. E. Ross and J. Mirowsky, Normlessness, powerlessness and trouble with law, Criminology 25, 1987, 257-278

2.ΘΕΩΡΙΕΣ ΠΟΥ ΤΟΝΙΖΟΥΝ ΤΟΥΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥΣ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ

Η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από τους ατομικούς, στους κοινωνικούς παράγοντες, ήταν σαφώς ένα δείγμα θετικό, αφενός για την καλύτερη κατανόηση της συγκεκριμένης προβληματικής κατάστασης και αφετέρου για τον σχεδιασμό μιας αποτελεσματικότερης αντιμετώπισής της. Το επίκεντρο, αφορά τώρα πια τις συνθήκες εκείνες που γεννούν την παράβαση, η δυσπροσαρμοστικότητα οφείλεται σε παράγοντες της ευρύτερης κοινωνίας και των ομαδοποιήσεών της και όχι σε ψυχοβιολογικές ιδιαιτερότητες. Η “απάντηση” της κοινωνίας λαμβάνει υπόψη το “ευάλωτο” της ομάδας των ανηλίκων και δεν εθελοτυφλεί ανακαλύπτοντας, παιδιά - “τέρατα” - άτομα, η προσωπική ύπαρξη και συμπεριφορά των οποίων ενέχουν κινδύνους για την κοινωνική ομαλότητα. Η θετική αυτή εξέλιξη, όμως, δεν αποτρέπει το γεγονός του “μετακυλίσματος” αρκετών εγκληματολογικών θεωριών και πρακτικών αντεγκληματικών στην διατύπωση θεωριών για την ιδιαιτερότητα και επικινδυνότητα κοινωνικών ομάδων που επιβουλεύονται την κοινωνική συνοχή (αντι-πολιτισμοί, νεανικές κουλτούρες σύγκρουσης).

Οι θεωρίες που τονίζουν τους κοινωνικούς παράγοντες, εστιάζουν την προσοχή τους είτε στην κοινωνία ευρύτερα¹, είτε στην κοινωνικοποίηση του νέου, μέσα από ομάδες, θεσμούς και πρότυπα, είτε και στο ίδιο το περιβάλλον.

¹ Αξιοσημείωτη είναι η αναφορά του καθ. Le Blanc για τη σχέση νεανικής παραβατικότητας και κοινωνικών αλλαγών.<< Ξεκινά με τη διαπίστωση ότι, για τους νέους μια <<κοινωνία σπανιότητας>> (societe de rarete) διαδέχτηκε την κοινωνία της <<μαζικής κατανάλωσης>> (societe de masse) με κύριες συνέπειες την αύξηση της ανεργίας και της μερικής απασχόλησης, τις οικονομικές κρίσεις, τον πολλαπλασιασμό των οικογενειών με ένα γονέα που φροντίζει για τα παιδιά. Η βασική του υπόθεση είναι ότι στις κοινωνίες <<μαζικής κατανάλωσης>> υπάρχει ένας <<ψυχο-πολιτιστικός>> μηχανισμός εξαναγκασμού ο οποίος κρατά τις μορφές δυσπροσαρμοστικότητας στο ίδιο επίπεδο ανεξάρτητα από τις οποιεσδήποτε κοινωνικο-οικονομικές αλλαγές. Τι συμβαίνει όμως σήμερα με το πέρασμα στην <<κοινωνία της σπανιότητας>>; Συγκρίνοντας τις έρευνες αυτοομολογούμενης ενοχής της δεκαετίας του '70 με εκείνες της δεκαετίας του '80, διαπιστώνει μία σταθερότητα. Ένα ποσοστό 81% των νέων που ρωτήθηκαν το 1985 παραδέχθηκαν ότι είχαν τελέσει ένα αδίκημα, ενώ το 1974 το ποσοστό ήταν 84%.Παρ' όλα αυτά υπήρξε μία μετατόπιση της εγκληματικότητας. Αυξήθηκαν τα σοβαρά αδικήματα κατά του προσώπου και της ιδιοκτησίας και ιδιαίτερα οι βανδαλισμοί.

(Α. Μαγγανά. Κριτική στο Revue Criminologie, La criminologie comparee. Hommage a Dennis Szabo, Vol xxvi, No2 Ελλην. Επιθ. Εγκληματολογίας,ο.π..).

α. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑ

“ Η οικογένεια είναι το πιο βίαιο σύνολο στην κοινωνία με εξαίρεση την αστυνομία και το στρατό.

(Rocsch, A. woman, a dog and a walnut tree, 1984, p.75, από τα δεδομένα του INTERNET)”.

Κατά πόσο, τα “άνθη του κακού”, παράγονται μέσα στο οικογενειακό περιβάλλον; Είναι σημαντικές οι “οικογενειακές μεταβλητές” για την παραβατικότητα των ανηλίκων; Και ποιες είναι αυτές οι “οικογενειακές μεταβλητές”, το σύνολο των οποίων συγκροτούν τη <<στιγματισμένη>> οικογένεια ενός προπαραβατικού παιδιού;

Είναι γεγονός, ότι η οικογένεια είναι το πιο συχνά αναφερόμενο “σημείο” (απ’ τις κοινωνικές μεταβλητές) δόμησης της σημειολογικής πραγματικότητας του προπαραβατικού, στις διάφορες εγκληματολογικές θεωρίες. Η κυρίαρχη οπτική είναι αυτή της άμεσης ή έμμεσης αιτιώδους συσχέτισης δυσμενών οικογενειακών συνθηκών και παραβατικότητας των ανήλικων τέκνων, αν και ορισμένες θεωρίες, που εντάσσονται στο θεωρητικό πεδίο της εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης, υποστηρίζουν πως “οι περισσότερες όψεις ενός αγχωτικού οικογενειακού περιβάλλοντος παράγουν καταδίκες, μάλλον, παρά παραβατική συμπεριφορά, με άλλα λόγια πως είναι πιθανό οι διαφορές που παρατηρήθηκαν στα δύο δείγματα να μην οφείλονταν στην ανάπτυξη παραβατικής δραστηριότητας καθ’ αυτή, αλλά στη λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης και στις δικαστικές αποφάσεις εγκλεισμού παραβατικών ανηλίκων σε ιδρύματα²”.

Πάντως, σε κάθε περίπτωση δομείται η εικόνα μιας οικογένειας ενός προπαραβατικού ανηλίκου, η οποία και φέρει την ευθύνη για την υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς απ’ το παιδί, και η οποία, σε γενικές γραμμές, χαρακτηρίζεται από προβλήματα είτε στις διαπροσωπικές σχέσεις των γονιών, που είναι ασταθείς και ανεύθυνες, είτε στις γονεϊκές τους ικανότητες όπου παραμελούν ή κακοποιούν τα παιδιά τους, αγνοούν τις βασικές συναισθηματικές τους ανάγκες και αναθέτουν εύκολα τη φροντίδα τους σε άλλους.

Κατά κύριο λόγο, οι θεωρίες που ασχολούνται με την οικογένεια ως παράγοντα εγκληματογένεσης, χωρίζονται σε δύο μεγάλους θεματικούς τομείς, ανάλογα με τον τρόπο προσέγγισης και τον παράγοντα, στον οποίο εστιάζουν το ενδιαφέρον τους. Οι θεωρίες που εντάσσονται στη πρώτη οπτική προσέγγισης, δίνουν πρωτεύουσα σημασία στο πεδίο των διαπροσωπικών σχέσεων γονέα - παιδιού, μέσα από θέματα όπως η επίβλεψη, η επιβολή, η διαπαιδαγώγηση και η κοινωνικοποίηση. Η δεύτερη οπτική προσέγγισης, θεωρεί ως σημαντικούς τους αντικειμενικούς παράγοντες που στοιχειοθετούν μια προπαραβατική οικογένεια, όπως το μέγεθος, οι οικονομικοί όροι, οι

² Ι. Φαρσεδάκης, ο.π. σελ. 54

σχέσεις των γονιών μεταξύ τους και το είδος της οικογένειας, χωρίς όμως να παραλείπεται η αναφορά στο ίδιο το παιδί και κυρίως στο πως δέχεται, σημασιολογεί και εντέλει “μεταφράζει” σε συμπεριφορά αυτούς τους αντικειμενικούς όρους. Κοινό στοιχείο δηλαδή, και των δύο οπτικών προσέγγισης είναι η ψυχολογία του ανήλικου προπαραβατικού, είτε αυτή δίνεται μέσα από μια ψυχαναλυτική ερμηνεία διαπροσωπικών σχέσεων είτε μέσα από μια ψυχολογιοποίηση κοινωνικών παραμέτρων.

Όσον αφορά την πρώτη οπτική, οι μεταβλητές που αποτελούν και παράγοντες πρόγνωσης μελλοντικής παραβατικής συμπεριφοράς σχηματίζουν μια “γενική εικόνα”, σε σχετικές έρευνες, που δείχνουν ότι οι γονείς :

- “είναι περισσότερο τιμωρητικοί
- εκδίδουν περισσότερες εντολές
- δίνουν συχνότερα σημασία σε περιπτώση παραβατικής συμπεριφοράς αλλά συγχρόνως
- δεν αντιλαμβάνονται έγκαιρα ενδεχόμενη παραβατική συμπεριφορά
- εμπλέκονται σε διαρκέστερες φάσεις καταναγκαστικών αρνητικών ανταλλαγών με τα παιδιά τους
- δίνουν πιο ασαφείς και αόριστες εντολές
- είναι λιγότερο αποτελεσματικοί στο σταμάτημα της παραβατικής συμπεριφοράς των παιδιών τους³”.

Η σκληρή απόρριψη των γονιών, ή η εξωπραγματική προστασία, σε συνδυασμό με διαφωνίες των γονιών ως προς τη διαπαιδαγώγηση, που προκαλούν μια έντονη οικογενειακή δυσλειτουργία, έχει σαν αποτέλεσμα την αντίδραση του παιδιού και τη διαφυγή από κάθε <<pattern>> πειθαρχίας. Οι γονείς εμφανίζονται ψυχροί και άκαμπτοι, περιοριστικοί και καταπιεστικοί στις μεθόδους ανατροφής. Αυτοί περιγράφουν το παιδί ως αγχώδες, άρρωστο και με φόβο. Επειδή ο φόβος για χάσιμο της αγάπης είναι δυνατός, το παιδί ακολουθεί πιστά την αντικοινωνική ηθική άλλων νέων.

Η σχέση γονέα - παιδιού χαρακτηρίζεται από έλλειψη ζεστασιάς συμπάθειας και στοργής. Η πειθαρχία αγγίζει τα ακραία όρια αφενός της ανυπαρξίας της και αφετέρου της παράλογης αυστηρότητας. Οι γονικές προσδοκίες εμφανίζουν έλλειψη σαφήνειας, η επίβλεψη είναι ασθενής. Όλα αυτά έχουν σαν αποτέλεσμα την επέκταση και διάγνωση της αντιπαλότητας της σχέσης γονέα - παιδιού. Οι γονείς δεν αποδέχονται - σ’ ένα δεύτερο στάδιο - τη νέα συμπεριφορά του παιδιού, το χαρακτηρίζουν “κακό” και του επιβάλλουν ποινές. Είναι αξιοσημείωτο το γεγονός ότι σε μια πρόσφατη έρευνα με punk-rockers, περισσότεροι απ’ τους μισούς θεωρούσαν ότι ήταν παρεξηγημένοι απ’ τους γονείς τους.

³ Ι. Φαρσεδάκης, ο.π. σελ. 55-6

Απ' την άλλη μεριά, οι γονείς διακρίνουν μια έντονη μνησικακία των παιδιών προς αυτούς⁴.

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον, έχουν επιδείξει οι σχετικές έρευνες, στο θέμα των κακοποιημένων ή παραμελημένων παιδιών, που ως γονείς είναι πιθανό να σχηματίσουν μια "προπαραβατική" οικογένεια⁵. Η επιστημονική βιβλιογραφία πάνω στο θέμα αυτό, επισημαίνει πως προβλήματα βίας, παραμέλησης και κακοποίησης παιδιών, εμφανίζονται συχνότερα σε άτομα, που στην παιδική τους ηλικία έχουν υποστεί ανάλογη μεταχείριση. Μελέτες που εξέτασαν την επίδραση παιδικών εμπειριών γονέων πάνω στη συμπεριφορά προς τα παιδιά τους, έδειξαν πως όσοι μεγάλωσαν σε οικογένειες με ασταθείς διαπροσωπικές σχέσεις και συζυγική ένταση εμφάνιζαν συχνότερα διαταραγμένη συμπεριφορά στην παιδική ηλικία και ήταν πιο πιθανό να έχουν έλλειψη αυτοελέγχου σαν ενήλικες καθώς και ασταθείς ή διαταραγμένους γάμους. Για να εξηγήσουν την "μεταδοτικότητα" της συμπεριφοράς κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών από γενιά σε γενιά, ξεκινούσαν απ' την παρατήρηση ότι οι άνθρωποι σ' όλα τα επίπεδα της ύπαρξής τους, προσπαθούν να καταλάβουν τις συγκρούσεις της παιδικής τους ηλικίας και τη διαταραχή της εσωτερικής τους ισορροπίας, που αυτές προκαλούν στην ενήλικη ζωή τους. Στην προσπάθειά τους αυτή, επαναδημιουργούν, σαν ηθοποιοί πάνω στη σκηνή, ξανά και ξανά τις ίδιες συγκρουσιακές καταστάσεις παραμελώντας ή κακοποιώντας τα δικά τους παιδιά. Έτσι, για παράδειγμα, όταν ένα παιδί κλαίει, ο γονιός αισθάνεται φυσιολογικά την ανάγκη να το ηρεμήσει. Όταν όμως ο ίδιος έχει αφεθεί πολλές φορές σαν παιδί να κλαίει, ενώ οι γονείς του αδιαφορούσαν ή τον χτυπούσαν, γενιέται μέσα του η ίδια σύγκρουση που η ανάμνησή της ξαναζωντανεύει αισθήματα θυμού και απογοήτευσης. Καθώς το παιδί συνεχίζει να κλαίει, η υπερένταση του γονιού τον οδηγεί στο να επαναλάβει τη γνωστή σ' αυτόν αντιμετώπιση: ξυλοκοπεί άγρια το παιδί. Το παιδί μεγαλώνοντας αισθάνεται την αδικία που του έγινε, και αντιδρά συχνά με προβλήματα διαγωγής, και διαταραχές συμπεριφοράς. Με τη περιγραφή ενός τέτοιου φαύλου κύκλου, δικαιολογείται απ' τις επιστημονικές έρευνες, η δημιουργία ενός "προπαραβατικού" ανηλίκου από κακοποιημένους ή παραμελημένους, ως παιδιά, γονείς⁶.

Η δεύτερη οπτική προσέγγισης, αφορά την παρουσίαση αντικειμενικών κοινωνικών παραμέτρων, οικογενειακής ζωής και τον

⁴ Δ. Παπαντωνίου - Σ. Ζούμα, Χαρακτηριστικά οικογενειών με παιδιά που εμφανίζουν παραπτωματική συμπεριφορά στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π. σελ. 315 - επ.

⁵ Α. Μπέκα - Μελιοπούλου, προβληματικοί παππούδες, προβληματικοί γονείς, προβληματικά παιδιά. Η ιστορία συνεχίζεται, μύθος και πραγματικότητα στο ΦΩΝΕΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ, Β' Πανελλήνιο Συμπόσιο Επιμελητών Δικαστηρίων Ανηλίκων Βέροια- Παναγιά Σουμελά 4-6/9/92, σελ. 64-68.

⁶ Για περισσότερα στις θυματολογικές προσεγγίσεις, παρακάτω (Νεώτερες θεωρήσεις)

τρόπο με τον οποίο η ψυχολογική πρόσληψή τους απ' τον ανήλικο, τον καθιστούν, σημειωτικά, προπαραβατικό. Μια τέτοια κοινωνική παράμετρος, είναι και η εγκληματικότητα των ίδιων των γονιών, καθώς και άλλα προβλήματα κοινωνικής δυσπροσαρμοστικότητας που τους χαρακτηρίζουν, και που καλλιεργούν τους αναγκαίους όρους υιοθέτησης παραβατικής συμπεριφοράς απ' τα ανήλικα τέκνα. Οι όροι αυτοί, εξηγούνται με βάση τους νόμους της μίμησης που ο Tarde, ανέπτυξε. Σύμφωνα με αυτούς, η μίμηση είναι ο βασικός παράγοντας στις εγκληματικότητες καθώς όλες οι σημαντικές πράξεις τελούνται κάτω απ' την επίδραση του παραδείγματος. Μάλιστα η μίμηση γίνεται πιο έντονη, όσο περισσότερο στενά συνδεδεμένοι είναι το υποκείμενο και το αντικείμενο της μίμησης. Γι' αυτό το λόγο, η αντικοινωνικότητα των γονιών, έχει καταγραφεί επιστημονικά, ως ένας σημαντικός παράγοντας ένδειξης προπαραβατικότητας των ανήλικων παιδιών. Ειδικές έρευνες έχουν γίνει, για να καταγραφεί, μια ανάλογη επικινδυνότητα παιδιών από γονείς αλκολικούς και ιερόδουλες. Τα αποτελέσματα αυτών των ερευνών παρουσιάζουν μια σημαντική υψηλή αναλογία τέτοιων ανηλίκων, στον ήδη κατεγγραμμένο, παραβατικό, πληθυσμό. Σε έρευνες του Sichart στη Γερμανία, του Laurent στη Γαλλία, του Rounroy στο Βέλγιο, του Healy στο Σικάγο και πολλών άλλων, τα ποσοστά κυμαίνονται γύρω στο 30%. Το ποσοστό αυτό εξηγείται (σύμφωνα με αυτές τις μελέτες) εύκολα απ' το γεγονός ότι η αγωγή και το περιβάλλον Κοινωνικοποίησης αυτών των παιδιών, είναι αυτό που τους παρασύρει, αρχικά στην σύμπραξη ως συνεργός στις διάφορες κλοπές των γονιών τους, και εν συνέχεια στην υιοθέτηση του μοναδικού κοινωνικού ρόλου που ξέρουν, της εγκληματικής καριέρας. Όπως ανέφερε σχετικά ο Tarde στην "Ποινική Φιλοσοφία" του και στις "Ποινικές και Κοινωνικές Μελέτες" του, <<η πλειοψηφία των δολοφόνων και κλεπτών ήταν άτομα που στην παιδική τους ηλικία είχαν εγκαταληφθεί κατά τον ένα ή τον άλλο τρόπο. Το πραγματικό σχολείο γι' αυτούς ήταν ο δρόμος⁷>>.

Αναφορά στις συγκεκριμένες μελέτες που ασχολούνται με την πρόγνωση μελλοντικής παραβατικότητας των ανηλίκων, γίνεται και στο αν αυτά τα παιδιά έχουν γεννηθεί εντός ή εκτός γάμου, αν είναι ορφανά, αν είναι θετά, αν είναι μέλη πολύτεκνων οικογενειών και αν οι γονείς τους έχουν πάρει διαζύγιο. Όσον αφορά για τα παιδιά που έχουν γεννηθεί εκτός γάμου, επιστημονικές έρευνες έδειξαν ότι μεταξύ των κρατούμενων σε ιδρύματα αγωγής ανηλίκων, κατέχουν ένα μεγάλο ποσοστό. Ο Ferguson⁸, ο Healy και η Bronner⁹ και οι Glueck¹⁰,

⁷ Ι. Φαρσεδάκη, Η εγκληματολογική σκέψη ... , ο.π. σελ. 204.

⁸ Ferguson, The Young Delinquent in his Social Setting, Οξφόρδη, 1952, σελ. 22 - επ.

⁹ Healy, Bronner, Delinquents and Criminals. Their Making and Unmaking, New York, 1926, σελ. 99 - επ.

¹⁰ S. & Glueck One Thousand Juvenile Delinquents. Their treatment by Court and Clinic, Harvard - Cambridge, Massach, (χ.χρ.), σελ. 73 - επ.

διαπιστώνουν αυξημένη εγκληματικότητα των νόθων, και μια ροπή προς το έγκλημα, τουλάχιστον διπλάσια σε σχέση με τα άτομα από νόμιμες γεννήσεις. Η ισχυρότερη, αυτή, ροπή προς το έγκλημα εξηγείται απ' το γεγονός ότι τα νόθα συχνά εγκαταλείπονται, και όταν γίνεται αυτό, η ανατροφή και η αγωγή που τους παρέχεται, δεν είναι ισοδύναμη με αυτή που παρέχεται στα νόμιμα τέκνα. Αυτό αποδεικνύεται απ' το γεγονός της μεγαλύτερης βρεφικής θνησιμότητας των, κάτω του έτους, εξώγαμων παιδιών, η οποία είναι συχνά κατά 50% ως 100% υψηλότερη των παιδιών εντός γάμου. Η σχέση των εκτός γάμου γεννήσεων και της υψηλής εγκληματικότητας των παιδιών αυτών, τονίζεται στις μελέτες, των H. McKay¹¹, της A. Racine¹², και του Sutherland¹³. Σ' αυτές της μελέτες υποστηρίζεται ότι τα νόθα προέρχονται κυρίως απ' τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα. Η τροφή, η γραμματική και επαγγελματική μόρφωση αυτών των παιδιών, είναι κατώτερη απ' τα νόμιμα τέκνα. Όταν μάλιστα ο πατέρας είναι άγνωστος, το παιδί χάνει κάθε ελπίδα μελλοντικής αναγνώρισης. Έτσι και αλλιώς στερείται την πατρική πειθαρχία, θεωρείται ότι μειονεκτεί απέναντι στα άλλα παιδιά, η κοινωνική του θέση είναι δυσχερής, κάτι που του το υπενθυμίζουν όλοι στο κοινωνικό περιβάλλον που ζει (οικογένεια, σχολείο κ.ά.). Το αίσθημα της μειονεκτικότητας επιτείνεται, μάλιστα, όταν ο ανήλικος ζει σε μια μικρή κοινωνία, όπως είναι το χωριό ή μια επαρχιακή πόλη. Επίσης, όπως αναφέρει σ' αυτές τις έρευνες, οι νόθοι, πράγματι είναι σωματικά και διανοητικά κατώτεροι απ' τα άλλα παιδιά, έχουν μεγαλύτερη ευπάθεια στις αρρώστιες και έχουν μια ροπή στην αυτοκτονία.

Ανάλογες επισημάνσεις έχουν γίνει στο θέμα των ορφανών παιδιών. Η βασική υπόθεση τέτοιων μελετών είναι ότι ένα μεγάλο ποσοστό απ' τα ήδη παραβατικά παιδιά ή τους εγκληματίες ενήλικες είναι ή ήταν παιδιά που μεγάλωσαν χωρίς ένα ή και τους δύο γονείς. Οι Healy και Bronner σε έρευνα στις πόλεις Βοστώνη και Σικάγο, βρήκαν ότι το 32% του δείγματος των εγκληματικών ατόμων, ήταν ορφανοί. Ανάλογα είναι και τα αποτελέσματα, άλλων ερευνών, σε άλλες χώρες, τα οποία δείχνουν σε γενικές γραμμές ότι οι ορφανοί στο δείγμα των παραβατικών είναι διπλάσιος απ' την αναλογία στο συνολικό πληθυσμό. Μ' αυτό τον τρόπο, η έλλειψη του ενός ή και των δύο γονιών, θεωρούνται ως ένας παράγοντας εγκληματογένεσης, ως ένα <<σημείο>> προπαραβατικότητας, δείγμα αυξημένης επικινδυνότητας. Όπως χαρακτηριστικά υποστηρίζουν αυτές οι έρευνες, το παιδί με ένα γονιό αποξενώνεται απ' τον εναπομείναντα γονιό, ο οποίος έτσι και αλλιώς δεν μπορεί να του παρέχει την πρέπουσα ανατροφή. Ειδικά, όταν εκλείπει η μητέρα, τα πράγματα δυσκολεύουν, καθώς η συνεχής της παρουσία είναι στοιχειώδης προϋπόθεση σωστής αγωγής. Σε

¹¹ Henry D. McKay, Social Factors in Juvenile Delinquency, Bno 13, pg. 266

¹² A. Racine, La delinquance juvenile en Belgique, de 1939 a 1957 Brys. 1959

¹³ Sutherland, Journal of Criminal Law and Criminology, Chicago, 1939, pg. 911.

ανάλογες έρευνες, υποστηρίζεται ότι μεταξύ των ορφανών εγκληματιών, τα 2/3 ή και παραπάνω, ήταν ορφανοί από μητέρα. Το παιδί, σ' αυτή τη περίπτωση, παρασύρεται πιο εύκολα απ' το "κακό παράδειγμα" και καθώς του λείπει η οικογενειακή θαλπωρή, ο δρόμος, η γειτονιά, είναι το σπίτι του. Σε μια μεγαλύτερη ηλικία (14-18) όταν η αγωγή στο σπίτι είναι περιορισμένη, μεγαλύτερη επικινδυνότητα έχει ο ορφανός από πατέρα, γιατί δεν υπάρχει η διασφάλιση των μέσων της διαβίωσης που παρέχει αυτός, και είτε αναγκάζεται η μητέρα να δουλέψει σε υποδεέστερη, συχνά, εργασιακή απασχόληση (άλλωστε η κοινωνία μας χαρακτηρίζεται απ' την ισότιμη εργασιακή μεταχείριση των δύο φύλων στη θεωρία και όχι στην πράξη). Το αποτέλεσμα είναι η οικονομική δυσπραγία, η οποία είναι και αυτή μια προϋπόθεση παραβατικότητας. Όταν μάλιστα, ο εναπομείναν γονιός ξαναπαντρεύει, η πράξη αυτή αντί να έχει μια θετική επίδραση, σε ορισμένες μελέτες, έχει κατηγορηθεί ότι επιτείνει την ορφάνια του παιδιού γιατί ο δεύτερος σύζυγος είναι συχνά αδιάφορος ή και εχθρικός απέναντι στο παιδί, όταν μάλιστα έχει ή επιδιώκει να αποκτήσει και δικά του παιδιά, τότε το ορφανό θα θεωρείται παιδί δεύτερης <<διαλογής>>.

Αλλά και το ίδιο το παιδί βλέπει εχθρικά τον πατριό ή την μητριά του, γιατί, όπως υποστηρίζεται, δεν θέλει τη σύγκριση με τον δικό του, χαμένο γονιό, είτε γιατί υπάρχει το αίσθημα της ζήλειας, μήπως και ο σύζυγος μονοπωλήσει την αγάπη του γονιού του.

Για τα θετά παιδιά, το ενδιαφέρον για την επικινδυνότητα της υπόστασής τους μετατοπίζεται στα εμπόδια που ορθώνονται στην ανατροφή τους. Σύμφωνα με τον Cyril Burt, ο οικογενειακός δεσμός δεν είναι τόσο ισχυρός, όσο αυτός που συνδέει τα γνήσια παιδιά με τους γονείς τους. Τα θετά παιδιά, όταν αποκαλυφθεί η υιοθεσία τους, αισθάνονται ότι το περιβάλλον στο οποίο μεγαλώνουν, είναι τεχνητό, επίπλαστο, βασιλεύει η επιφυλακτικότητα, η δυσπιστία και η ψυχική μόνωση. Το αίσθημα της κατωτερότητας είναι και εδώ παρόν, όταν μάλιστα υπάρχουν στην οικογένεια και γνήσια παιδιά. Η οικογενειακή συνοχή διαλύεται εύκολα, όταν αποκαλυφθεί το μεγάλο μυστικό, με αποτέλεσμα να μην υπάρχει συναισθηματική επαφή, να μην υπάρχει σεβασμός και αγάπη. Τότε, το υιοθετημένο παιδί οδηγείται στην ταχύτερη αποκόλλησή του απ' αυτό το περιβάλλον, η οποία επιτυγχάνεται με τη φυγή.

Τα ενδοοικογενειακά προβλήματα και οι συγκρούσεις που μπορεί να οδηγήσουν σε διαζύγιο έχουν κατηγορηθεί ως ένας παράγοντας που σηματοδοτεί μια προπαραβατική κατάσταση ενός ανηλίκου. Οι ενδοοικογενειακές συγκρούσεις που συνδέονται με μια "αυξανόμενη αναποτελεσματικότητα της γονικής επίβλεψης και επιβολής πειθαρχίας, αλλά και παρέχουν πρότυπα επιθετικότητας αλλά και ασυνέπειας, αποτελούν τη βάση για φάσεις καταναγκαστικής οικογενειακής αλληλεπίδρασης και αποτελούν δείγμα της ανυπαρξίας αγάπης και

στοργής των μελών της οικογένειας”¹⁴. Ο συνειρμός, παιδί διαζευγμένων = παιδί σε κίνδυνο για παραπτωματική συμπεριφορά ξεκίνησε πριν από 46 χρόνια με την έρευνα των Glueck στο Cambridge - Somerville (1950). Νεώτερες, βέβαια μελέτες αμφισβήτησαν αυτό το συνειρμό, απομονώνοντας τρεις παράγοντες: χρόνιες και ενδοοικογενειακές συγκρούσεις, κακή οικονομική κατάσταση και αντικοινωνική συμπεριφορά γονιών. Όμως, ο παραπάνω συνειρμός εξακολουθεί να λειτουργεί στο μυαλό όλων, και όχι αδικαιολόγητα, γιατί όσο αυξάνεται ο αριθμός διαζυγίων, τόσο αυξάνεται και ο αριθμός των παιδιών, που είναι πιθανόν να εκτεθούν σε κακές οικονομικές συνθήκες, κακές διαπροσωπικές σχέσεις και κακή ποιότητα ζωής^{15, 16}. Το δυσμενές οικογενειακό περιβάλλον, που προκύπτει από ένα διαζύγιο, έχει άλλωστε κατηγορηθεί, ως ο συνδετικός κρίκος διαζυγίου και εγκληματικότητας όχι μόνο από εγκληματολόγους όπως ο DeGreeff αλλά και από ψυχιάτρους όπως ο Batchelor (στο *British Medical Journal*, 1954 pg. 1343). Τα ψυχικά τραύματα που προξενούνται απ’ τους ενδοοικογενειακούς διαπληκτισμούς, είναι ένας άλλος παράγοντας που συμβάλλει κατά όμοιο τρόπο. Κατά τους Maclean και Wadsworth ξεκινά μια αλυσιδωτή αντίδραση. Η συναισθηματική διαταραχή μετά το διαζύγιο και η πτώση του κοινωνικού και οικονομικού επιπέδου, ακολουθείται από σοβαρότερη συναισθηματική διαταραχή, που κάνει το παιδί να υπολειτουργήσει στο σχολείο, να μη σπουδάσει, με αποτέλεσμα να μειωθούν οι πιθανότητες για κοινωνικοοικονομική άνοδο και, παράλληλα, να αυξηθούν οι πιθανότητες να βρεθεί σε μια κακή οικονομική κατάσταση, που με τη σειρά της αυξάνει τον κίνδυνο να εμπλακεί ο ανήλικος, σε κάποιου είδους αντικοινωνική συμπεριφορά. Η έρευνα όμως έχει προχωρήσει και σε εξειδικευμένα συμπεράσματα. Έχει υποστηριχθεί ότι, η αποδιοργάνωση της οικογένειας βλάπτει περισσότερο τα παιδιά, όταν ο χωρισμός προέρχεται απ’ τη μητέρα¹⁷ ο ανήλικος έχει επίσης αυξημένη πιθανότητα να εγκληματίσει όταν ο χωρισμός των γονιών συμβεί κατά τη νηπιακή ή τη πρώτη παιδική ηλικία, και κυρίως όταν η μητέρα ξαναπαντρευτεί, όταν το παιδί διανύει

¹⁴ Ι. Φαρσεδάκης. Παραβατικότητα ανηλίκων ..., ο.π., σελ. 65

¹⁵ Ολυμπία Σκλείδη. Διαζύγιο: “Το συμφέρον του παιδιού, συμφέρον όλων”, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π., σελ. 550

¹⁶ “Το πρόβλημα είναι στις οικογένειες με έναν γονέα. Θα με εξέπλητε, αν η αύξηση των οικογενειών αυτών δεν μείωνε τον κοινωνικό έλεγχο παράγοντας έναν αύξοντα αριθμό παιδιών ευάλωτων προς την εγκληματικότητα”. Cusson, *Croissance et décroissance du crime*, Paris, P.U.F. 1990. Α. Μαγγανά στη βιβλιοκριτική του, δημοσιευμένη στην Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας 5-10, 1990-2, σελ. 318

¹⁷ Blueck, *Predicting Delinquency and Crime*, Harvard Univ., 1959, pg 43-157.

το 2^ο ή το 3^ο έτος της ηλικίας του¹⁸. Τέλος, έχει αναφερθεί ότι τα ανήλικα κορίτσια διαζευγμένων γονιών κινδυνεύουν τρεις φορές περισσότερο απ' τα αγόρια να γίνουν παραβατικά.

Μια "παραβατική" οικογένεια <<θεωρείται>> επίσης και η πολύτεκνη. Όταν η πυκνότητα της οικογένειας είναι μεγάλη (έχουν αναφερθεί έρευνες για 12 παιδιά) με, ταυτόχρονα, προβληματική την κοινωνικο-επαγγελματική θέση του πατέρα, η διανοητική ανάπτυξη των παιδιών, παρουσιάζεται μειωμένη, σε άμεση αναλογία, μάλιστα, με τα χρονικά διαστήματα που απέχουν οι γεννήσεις (ερευνα Tabah και Sutter 1954). Παράλληλα, το εισόδημα και η γονική επίβλεψη, μειώνονται όσο αυξάνει ο αριθμός των παιδιών μιας οικογένειας.

Όταν μάλιστα, η οικογένεια αυτή χαρακτηρίζεται απ' τη φτώχεια των γονιών, τότε ο ανήλικας είναι "στιγματισμένος" από έρευνες ως πιθανός παραβάτης του νόμου. Η κακή ανατροφή και αγωγή, που συνεπάγονται τα οικονομικά προβλήματα, έχουν αναφερθεί ως πιθανά αίτια παραβατικότητας. Οι κακές συνθήκες, όπως του αλκοολισμού, της αλητείας, της επαιτείας, αλλά και άλλες αντικοινωνικές πράξεις όπως μικροκλοπές και πορνεία, χαρακτηρίζουν περισσότερο οικογένειες με φτωχά ή και ανύπαρκτα εισοδήματα. Η παραβατική συμπεριφορά, είναι η μόνη διέξοδος γι' αυτούς που δεν έχουν τα μέσα, και οι ανήλικοι που διαπαιδαγωγούνται σ' ένα τέτοιο περιβάλλον, είναι επιρρεπείς στο να ακολουθήσουν την ίδια εγκληματική καριέρα, με τους γονείς τους. Άλλος παράγοντας εγκληματικότητας σε μια φτωχή οικογένεια που έχει αναφερθεί, είναι το πρόβλημα των δυσμενών όρων κατοικίας, που επιδρά αρνητικά στην ηθική, (όπως αναφέρεται τουλάχιστον σε παλιότερες έρευνες) ανατροφή των παιδιών. Η συγκατοίκηση πολλών ατόμων στο ίδιο δωμάτιο, όχι μόνο "διεγείρει την σεξουαλική ορμή των ανηλίκων" αλλά είναι και υπαίτια για ένα μεγάλο ποσοστό των αιμομιξιών. "Αν καταργηθεί η σωματική απόσταση άντρα και γυναίκας, η γυναίκα δεν προστατεύεται απ' τα βλέμματα, χειρονομίες και ανεπιθύμητες επαφές, οι οποίες είναι η απαρχή των αισθηματικών απολαύσεων η γενετήσια πράξη επέρχεται έπειτα απ' αυτά, κυρίως αντανakλαστικά¹⁹".

Τέλος, έρευνες προσπάθησαν να αποδείξουν, ότι και η θέση του παιδιού μέσα σε οικογένεια σχετίζεται με παραβατική συμπεριφορά. Τέτοιες υποθέσεις, δεν επαληθεύονται²⁰, όμως αυτό δεν αποτρέπει, παλιότερους κυρίως μελετητές, από το να συγκροτήσουν το στίγμα του "προπαραβατικού" μοναχοπαιδιού, πρωτότοκου, υστερότοκου, μοναχογιού ή μοναχοκόρης. Σύμφωνα με τις υποθέσεις αυτές το

¹⁸ J. W. M. Whiting, R. Kluckhohn, A. Antony, La Fonction des ceremonies d' initiation des males de la puberte στο A. Levy, Psychologie Sociale. Textes fondamentaux anglais et americain, Paris, 1965, pg 77 -.

¹⁹ Henting - Viernstein, Untersuchungen über den luserst, Heidelberg, Winter, 1925.

²⁰ Ι. Φαρσεδάκη, ο.π., σελ. 65.

μοναχοπαίδι συγκεντρώνοντας όλη τη φροντίδα και τη στοργή των γονιών, γίνεται υπερβολικά δειλό και αγχώδες. Δεν παίρνει πρωτοβουλίες, δεν έχει συντροφιά στο παιχνίδι και φίλους, έτσι δυσκολεύεται να καταπολεμήσει τον έμφυτο εγωισμό του. Δεν είναι ανεξάρτητο, ούτε έχει εμπιστοσύνη στις δυνάμεις του. Το πρωτότοκο παιδί, ανατρέφεται σε όμοιες συνθήκες με το μοναχοπαίδι, όταν όμως γενιέται το δεύτερο παιδί, το πρωτότοκο ζηλεύει το δευτερότοκο, θεωρώντας το ως σφετεριστής της αγάπης των γονιών. Τότε, για να τραβήξει το ενδιαφέρον τους οδηγείται, συχνά, σε αντικοινωνικές, ακραίες, πράξεις. Το “στερνοπαίδι” έχει απεικονιστεί ως το “κακοαναθρεμμένο”. Παράγοντας μελλοντικής υιοθέτησης παραβατικής συμπεριφοράς, καθώς όλες οι φροντίδες των γονιών συγκεντρώνονται στην ανατροφή του, ικανοποιώντας κάθε “ιδιοτροπία” του. Και επίσης, ο μοναχογιός, ή η μοναχοκόρη έχουν θεωρηθεί προπαραβατικοί, καθώς αυτά τα παιδιά, επηρεασμένα απ’ το οικείο περιβάλλον, παρουσιάζουν τάσεις, ο μεν πρώτος θηλυπρέπειας, η δε δεύτερη, αρρενωπότητας, τα οποία στη προσπάθειά τους να τα αποβάλλουν, οδηγούνται σε ακραίες περιπτώσεις “επίδειξης ανδρικής υπεροχής” ή “έκδηλης θηλυκότητας” αντίστοιχα, ό,τι και αν σημαίνουν αυτά.

Αντίλογος σ’ όλες αυτές τις έρευνες υπάρχει. Τα στατιστικά αποτελέσματα έχουν κατηγορηθεί ως ανεπαρκή, ενώ οι έρευνες επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στο ήδη στιγματισμένο ως παραβατικό πληθυσμό. Άρα, κάθε προσπάθεια διατύπωσης παραγόντων πρόγνωσης για μια μελλοντική συμπεριφορά δεν έχει λογικό έρεισμα. Αυτό όμως, δεν απαγορεύει, αρκετές νεώτερες έρευνες, να συνεχίζουν να εστιάζουν τη προσοχή τους στη καταγραφή και επιστημονική υποστήριξη οικογενειακών μεταβλητών ως παραγόντων ανήλικης προπαραβατικότητας. Και αυτή η πορεία της επιστημονικής έρευνας, μας αρκεί για να θεωρήσουμε την οικογένεια, τις διαπροσωπικές σχέσεις μέσα σ’ αυτήν, και όλους τους αντικειμενικούς παράγοντες, που την περιβάλλουν και βοηθούν στη μορφοποίησή της, ως “σημεία” δομησης της “προπαραβατικότητας” ενός ανηλίκου.

Β. ΠΑΙΔΕΙΑ, ΣΧΟΛΕΙΟ ΚΑΙ ΜΑΘΗΣΙΑΚΕΣ ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ

“Όταν ανοίγει ένα σχολείο, κλείνει μια φυλακή”

Υπάρχει μια <<εικόνα> στο γενικό πληθυσμό, αλλά και σε ερευνητές, ότι η εκπαίδευση και γενικότερα η παιδεία ανάμεσα στα άλλα καλά, συμβάλλει και στην μείωση της εγκληματικότητας. Η βασική ιδέα είναι, ότι το σχολείο χτίζει το σωστό άνθρωπο, ενώ ο απαίδευτος, ως “ξύλο απελέκητο” ρέπει προς το έγκλημα. Η απαιδευσία, εμποδίζει την άσκηση σωστής αγωγής και τη κοινωνική προπαρασκευή του παιδιού.

Άλλωστε, το σχολείο δεν μεταδίδει μόνο γραμματικές γνώσεις²¹, αλλά παρέχει και ήθος, σφυρηλατεί το χαρακτήρα γιατί εθίζει τα παιδιά (όπως χαρακτηριστικά αναφέρουν αυτές οι θεωρίες), στη τάξη, στη πειθαρχία, στην αποστροφή του ψεύδους και της αδικίας, στην εκμάθηση των κοινωνικών κανόνων συμπεριφοράς. Παράλληλα, μέσω της διδασκαλίας, ασκείται η εγκράτεια των μαθητών, καταργείται η θρασύτητα, η νωθρότητα, αναπτύσσεται η αιδώς, η φιλοτιμία, διανοίγονται οι ηθικοί και διανοητικοί ορίζοντες του παιδιού. Μέσα στο σχολείο χαλιναγωγούνται τα πάθη, το παιδί μαθαίνει να προσαρμόζεται σ' ένα ευρύτερο κοινωνικό περιβάλλον. Μέσα από τη προσαρμογή αυτή, ανακαλύπτονται και τυχόν ατέλειες και μειονεξίες του ανηλίκου, έγκαιρα με αποτέλεσμα την σωστή και αποτελεσματική παρέμβαση. Αντιμετωπίζοντας στο σχολείο περισσότερα και κυρίως αντιτιθέμενα συμφέροντα, αναγκάζεται ο ανήλικος να ακολουθήσει μια κοινωνική στάση, παρά τον εγωιστικό ρόλο του "χαϊδεμένου" παιδιού στην οικογένεια. Η ανάπτυξη της άμιλλας και η διάκριση των διαφόρων χαρακτήρων, παρέχουν στον εκπαιδευόμενο νέο, την κοινωνική γνώση. Αυτή, συμπληρώνεται με τη γνώση των φυσικών επιστημών που θα του εξαλείψει τη δεισιδαιμονία, θα του αποκαλύψει τη φύση και την αιτία ύπαρξης των ηθικών ιδεών και νόμων και την ανάγκη της τήρησής τους. Έτσι θα υιοθετήσει τις αρετές του καλού πολίτη, την ηθική ακεραιότητα και την υποταγή στους νόμους.

Ο απαίδευτος απ' την άλλη πλευρά ενεργεί υπό το καθεστώς στιγμιαίων παρορμήσεων, παρασυρόμενος απ' τη δίνη του πάθους σε πράξεις, τις οποίες δεν θα τόλμαγε να διαπράξει αν είχε οξύτερο νοητικό. Παράλληλα, ο απαίδευτος είναι πιθανότερο, σύμφωνα με τις ίδιες μελέτες, να συλλάβει ανήθικες ή αντικοινωνικές ιδέες από έναν επιστήμονα ή καλλιτέχνη γιατί δεν έχει τους ανασταλτικούς παράγοντες που δημιουργούνται κάτω απ' την επήρρεια της γνώσης των επιστημών και των καλών τεχνών. Για τους λόγους αυτούς, ο ΟΗΕ με τη διακήρυξη των ανθρωπίνων δικαιωμάτων της 10/12/1948 ζήτησε απ' τα κράτη - μέλη, να καταστήσουν τη παιδεία και τη μόρφωση προσιτή, αν είναι δυνατόν, σε όλους, ώστε να προφυλάσσονται απ' τον κίνδυνο της "ραστώνης και της σκνηρίας".

Τα πορίσματα των πιο πάνω μελετών που στοιχειοθετούν μια θετική εικόνα για το σχολείο και τη παιδεία με μια αρνητική συσχέτισή τους με την εγκληματικότητα, αν και τα βρίσκουμε ακόμα και σε

²¹ Ή τουλάχιστον δεν πρέπει να μεταδίδει μόνο αυτές. Όπως σημειώνει ο Ν. Κουράκης θα πρέπει να επαναξεταστεί η σύγχρονη λειτουργία του σχολείου, <<ώστε αυτό από μεταβατικό κέντρο μηχανιστικής αποστήθισης περιττών, συνήθως, γνώσεων αλλά προαπαιτούμενων για την είσοδο σε κάποια ανώτερη ή ανώτατη σχολή, να μετεξελιχθεί επιτέλους σε αυτοτελές κέντρο ουσιαστικής μόρφωσης με κύριο άξονα τη δημιουργία ολοκληρωμένων ανθρώπων, ικανών να αντιμετωπίζουν με αυτενέργεια, μόνοι τους ή και περισσότεροι συλλογικά, τα προβλήματα της ζωής και της επαγγελματικής σταδιοδρομίας. (Ν. Κουράκης, ο.π., σελ. 4).

νεώτερες θεωρίες, εντούτοις από πολύ παλιά, απ' τους πρώτους εγκληματολόγους, έχουν καταρριφθεί, ερευνητικά. Ο Guerry και ο Quetelet, στην πρώτη τους μελέτη για την ηθική στατιστική της Γαλλίας (1834)²², υποστηρίζουν ότι η παιδεία δε συμβάλλει σημαντικά στη μείωση της εγκληματικότητας, καθώς είναι όργανο που μπορεί να του γίνει καλή ή κακή χρήση. Ο Lombroso, επίσης, στα πλαίσια της θεωρίας του για τον εκ γενετής εγκληματία, υποστήριζε ότι η σχολική μόρφωση είναι εντελώς βλαπτική για τους κατάδικους και τους εν γένει εγκληματίες γιατί αναπτύσσεται η διάννοιά τους και τελειοποιούνται τα μέσα που χρησιμοποιούν για να πράττουν το κακό. Όμοια, οι Ferri και Tarde απέρριπταν την άμεση συσχέτιση παιδείας και εγκληματικότητας, υποστηρίζοντας όμως, ότι αυτή η συσχέτιση μπορεί να ισχύσει, εφόσον η μεταβλητή αφορά και το είδος της εγκληματικότητας. Έτσι μια νέα μεθοδολογία αναπτύχθηκε με βασική αρχή το ότι οι αναλφάβητοι και οι απαίδευτοι ρέπουν, κυρίως, προς βαριά εγκλήματα βίας κατά προσώπου, εγκλήματα κατά των ηθών, παιδοκτονία, και κλοπές. Έτσι, το στίγμα μεταφέρεται και εξειδικεύεται, καθώς η ίδια η κοινωνική ζωή έχει καταρρίψει το στερεότυπο της άμεσης συσχέτισης παιδείας και εγκληματικότητας. Ζούμε σε μια εποχή στην οποία οι αναλφάβητοι μειώνονται αλλά η εγκληματικότητα αυξάνει.

Το εξειδικευμένο, αυτό, στίγμα, περιλαμβάνει, τα εγκλήματα έντονης βαναυσότητας, κλοπής, ζωοκλοπής, φόνου, βιασμού, για τους αγράμματους ή στοιχειώδους εκπαίδευσης ανθρώπους, οι οποίοι παρουσιάζουν και το μεγαλύτερο κίνδυνο υποτροπής. Αντίθετα, οι ανώτερης παιδείας άνθρωποι καταδικάζονται για απάτες, απιστίες, αντιποιήσεις και εγκλήματα κατά τιμής. Ανάλογα, και οι ανήλικοι, όταν το στίγμα του προπαραβατικού περιλαμβάνει μια βίαιη, επιθετική, συμπεριφορά, η συσχέτιση με την ελλιπή μόρφωση είναι προφανής. Ο ανήλικος που δεν έχει έστω μια στοιχειώδη εκπαίδευση, δύσκολα θα βρει πόρους για να ζήσει, και έτσι εύκολα θα καταφύγει στη κλοπή ή την αλητεία. Με αυτό τον τρόπο εξηγείται, και γιατί η όποια προληπτική δράση της εκπαίδευσης και της παιδείας εξουδετερώνεται, καθώς αναιρείται απ' τη δράση άλλων παραγόντων, όπως του οικονομικού παράγοντα, καθώς η έλλειψη της παιδείας δυσχεραίνει την τίμια βιοποριστική εργασία.

Άλλες έρευνες, προσπαθώντας να υποστηρίξουν μια άμεση συσχέτιση παιδείας και εγκληματικότητας, επικέντρωσαν το ενδιαφέρον τους σε πιο εξειδικευμένους τομείς. Σύμφωνα μ' αυτές τις έρευνες, η σωματική αγωγή και η ψυχαγωγία έχουν όχι μόνο παιδαγωγική αλλά και ανασχετική, της παρεκκλίνουσας και εγκληματικής συμπεριφοράς ισχύ. Κάτω απ' την επίδραση κειμένων των αρχαίων ελλήνων φιλοσόφων (Αριστοτέλης, Πλάτωνας), νεώτεροι μελετητές υποστηρίζουν ότι: <<Την αναμορφωτικήν αξίαν της σωματικής αγωγής, μάλιστα δε των αθλοπαιδιών επί των ανηλίκων, αναγνωρίζουσα η σύγχρονος

²² Ι. Φαρσεδάκης. Στοιχεία Εγκληματολογίας, ο.π., σελ. 86-7.

Παιδαγωγική, επιδιώκει και δια του μέσου τούτου την βελτίωση της συμπεριφοράς αυτών, μάλιστα δε και επειδή τα ομαδικά αθλήματα προσφέρουν πολλάκις αληθείς ευκαιρίες “προβολής” της προσωπικότητας, η οποία κινείται ανετώτερων και επιτρέπει ακριβεστέραν εκτίμησίν της. Εις ταύτα προσθετέον και ψυχαγωγίας, οι οποίας όμως πρέπει να οργανώνονται και διεξάγονται ούτως, ώστε το παιδί να εθίζεται εις την ομαδικήν συνεργασίαν και αλληλεγγύην, χωρίς να βλάπτει ηθικώς. Διό πρέπει να αποφεύγονται αθλήματα και παίγνια συναναστροφών που διεγείρουν την φιλοκέρδειαν>>²³. Και ως τέτοια παίγνια, έχουν κατηγορηθεί το επαγγελματικό ποδόσφαιρο, και ο ιππόδρομος.

Παράλληλα με τη σωματική αγωγή και τη ψυχαγωγία, εγκληματοπροληπτική πολιτική, έχει θεωρηθεί από άλλους μελετητές, ότι εφαρμόζει και η μάθηση της κλασσικής παιδείας. Σ’ ένα ξεχωριστό επίπεδο απ’ αυτό της στοιχειώδους εκπαίδευσης, τη κλασσική παιδεία, και κυρίως η μελέτη κλασσικών συγγραφέων, έχει θεωρηθεί ότι συντελεί στην ηθική ανάπτυξη του ατόμου, ημερώνει το χαρακτήρα, αμβλύνει την κτηνώδη σκαιοτήτα που συνοδεύει την αμάθεια, μετριάζει τη βιαιότητα των παθών. Μέσα από μια νοερή συνομιλία με τους αρχαίους συγγραφείς το άτομο διακρίνει το αληθινό, το ωφέλιμο και το βλαβερό, ενισχύεται η βούλευσή του, απορρίπτοντας την αργία και τις βλαβερές και αντικοινωνικές ασχολήσεις, όπως το ποτό, συγκρατεί τα ερωτικά πάθη.

Μ’ αυτό το τρόπο, διαμορφώνεται ένα άλλο στερεότυπο, στα πλαίσια της συσχέτισης παιδείας και επικινδυνότητας ανηλίκων. Σύμφωνα μ’ αυτό το στερεότυπο, ο ανήλικος που δεν έχει δεχτεί κλασσική παιδεία είναι επικίνδυνος να εγκληματίσει, είναι ένας προβληματικός. Απόρρεια αυτού του στερεοτύπου είναι και οι θέσεις του κοινού ότι, ο Μέγας Αλέξανδρος κάτω απ’ τη επήρεια των διδασκόντων του Αριστοτέλη, <<εκπολίτισε>> δεκάδες βαρβάρους και πρωτόγονους λαούς, οι Ρωμαίοι μας υποδούλωσαν, αλλά οι αρχαίοι Έλληνες <<έδωσαν τα φώτα τους>> στους κατακτητές, και το κρυφό σχολείο και οι αρχαίοι συγγραφείς ευθύνονται για την αφύπνιση του γένους, το 1821. Και όπως έγραφε ο Ηράκλειτος: <<Γιατί, ω αγράμματοι, προσπαθείτε να με σύρετε από κάθε μεριά; Δεν έγραψα για σας, αλλά γι’ αυτόν που μπορεί να με κατάλαβε. Αυτός ο ένας αξίζει για μένα εκατό χιλιάδες και το πλήθος τίποτα²⁴>>.

Το θέμα της κλασσικής παιδείας, που χαρακτηρίζει τους λίγους και καλούς, ενώ η έλλειψή της χαρακτηρίζει τους πολλούς και όχι <<καλής ποιότητας>> ανθρώπους, έχει πάρει καινούργιες διαστάσεις στη σημερινή κοινωνία. Η κατηγορία που εκτοξεύεται από πολλούς μελετητές είναι ότι η σημερινή γενιά είναι χειρότερη απ’ τις προηγούμενες και αυτό οφείλεται στο ότι η ελληνική γλώσσα, που

²³ Ι. Μαρκαντώνης. Ψυχοσωματική ανάπτυξης του παιδιού, Αθήνα, 1968, σελ. 97 - επ.

²⁴ U. Eco. Κήνσορες και Θεράποντες, ο.π., σελ. 25 - επ.

χρησιμοποιούν οι νέοι, πάσχει από λεξιλογική φτώχεια, υποβαθμισμένη γλωσσική ποιότητα και “ρύπανση” απο ξένες γλώσσες. Το πρόβλημα αυτό οφείλεται, στο ότι η γλώσσα και η παιδεία απομακρύνονται απ’ τις “ρίζες” τους. Έτσι, η θεραπεία που προτείνεται, είναι η μελέτη των αρχαίων συγγραφέων στην αρχαία ελληνική γλώσσα. Οι θεωρίες αυτές, στηρίζουν ένα ολόκληρο εκπαιδευτικό κίνημα, στη πίστη ότι χρειάζεται η γνώση των αρχαίων ελληνικών, για να μάθουν “σωστά” τη σημερινή γλώσσα τα παιδιά, και κατ’ επέκταση να πράττουν ηθικά και όχι αντικοινωνικά. Το κλειδί της ερμηνείας δηλαδή είναι “η επίκληση της αρχαιότητας, που προβάλλεται σαν η μοναδική αξία της ελληνικής εθνικής ταυτότητας. Ο μύθος της παρακμής της ελληνικής γλώσσας, στηρίζεται στην πεποίθηση ότι η ελληνική κοινωνία δεν έχει κανένα στοιχείο εθνικής αξιοπρέπειας, παρά μόνο την αρχαιότητα. Δεν έχει άλλο πολιτισμικό αγαθό, απ’ την αρχαιότητα και την αρχαία γλώσσα. Με άλλα λόγια, ολόκληρη η προφητεία της γλωσσικής παρακμής, είναι ρητορεία της εθνικής απελπισίας²⁵”.

Το ίδιο ζήτημα έχει ανακινηθεί και σ’ άλλες χώρες ειδικά στην Ιταλία, για το οποίο έγραψε ο U. Eco : “ Η έμμονη ιδέα των λατινικών είναι ένα φαινόμενο πολιτιστικής νωθρότητας ή ίσως παράλογου φθόνου. Θέλω να έχουνε και τα παιδιά μου τους στενούς ορίζοντες που είχα εγώ. Διαφορετικά δεν θα υπακούνε όταν τα διατάζω²⁶”.

Περνώντας, απ’ το ευρύτερο πεδίο της παιδείας, στην εξειδικευμένη θεματική, της ποιότητας της σχολικής εκπαίδευσης, διακρίνουμε ανάλογες προσπάθειες συσχέτισής της, με μια ενδεχόμενη επικινδυνότητα των ανηλίκων μαθητών, που είτε αδιαφορούν για το σχολείο και δεν είναι καλοί μαθητές, είτε έχουν μαθησιακές δυσκολίες, και είναι αντικοινωνικοί στο χώρο του σχολείου, είτε αντικειμενικοί σχολικοί παράγοντες, τους ωθούν στην εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς.

Έχει ελεγχθεί ερευνητικά η υπόθεση της συσχέτισης μεταξύ σχολικής απροσαρμοστικότητας και παραβατικότητας. Δηλαδή, όταν σχολικές αποτυχίες και καθυστερήσεις αποτελούν επιβαρυντικές καταστάσεις, (προπαραβατικότητα), που βλάπτουν τη διαδικασία κοινωνικοποίησης του παιδιού. Ο Glueck, σε έρευνά του, έδειξε ότι τα παραβατικά παιδιά είχαν, κατά μέσο όρο, ένα χρόνο σχολική καθυστέρηση σε σχέση με τα μη παραβατικά²⁷. Στο ίδιο επίπεδο, έρευνες και νεώτερες θεωρήσεις, έχουν επιχειρήσει το συσχετισμό

²⁵ Άννα Φραγκουδάκη. Το συστατικό της εθνικής ταυτότητας στην εφημ. ΤΑ ΝΕΑ 9/11/96, Πανόραμα, σελ. 13.

²⁶ U. Eco. Η Σημειολογία στην καθημερινή ζωή, ο.π., σελ. 176

²⁷ Ι. Φαρσεδάκη, ο.π., σελ. 65-70

παραπτωματικής συμπεριφοράς και μαθησιακών δυσκολιών²⁸. Σύμφωνα με αυτό το συσχετισμό, στα πρώτα, κυρίως, χρόνια του σχολείου, τα παραπτωματικά παιδιά παρουσιάζουν ορισμένες χαρακτηριστικές σταθερές, όπως είναι η κακή ως μέτρια σχολική επίδοση, τα μαθησιακά κενά και βέβαια οι μαθησιακές δυσκολίες. Τέτοιες νοούνται ως η δυσλεξία, η δυσγραφία, η δυσανάγνωση, η δυσαριθμησία, τα λάθη οπτικού τύπου και τα εννοιολογικά λάθη. Οι μαθησιακές δυσκολίες οφείλονται σε ανεπάρκεια στην αντίληψη, στην έκφραση, δυσλειτουργία εγκεφάλου και σε περιβαντολλογικούς παράγοντες. Σύμφωνα με την υπόθεση εργασίας αυτού του συσχετισμού, όταν ένα παιδί παρουσιάζει ελλείψεις στο μαθησιακό τομέα, συγκρινόμενο με την πλειονότητα των παιδιών της τάξης του, βρίσκεται σε μειονεκτική θέση γιατί δυσκολεύεται να συναγωνιστεί. Τότε αναπτύσσονται αρνητικά συναισθήματα που με τη σειρά τους προκαλούν τις ανάλογες προς αυτά αντιδράσεις, αντιδράσεις που στοχεύουν στους συμμαθητές, τους δασκάλους και την οικογένεια. Το παιδί τότε, χαρακτηρίζεται διαταρακτικό και δυσπροσάρμοστο στη σχολική πραγματικότητα. Η υπόλοιπη ομάδα το απορρίπτει και το περιθωριοποιεί. Η απάντηση του παιδιού είναι η επιθετική συμπεριφορά, για να προστατεύσει τον εαυτό του. Παράλληλα, αναπτύσσει τάσεις καταστροφικότητας, φυγής, φοβίες, κατάθλιψη και πολλές άλλες, νευρωτικού τύπου, αντιδραστικές συμπεριφορές.

Ένας τέτοιος ανήλικος, παρουσιάζει λόγω μαθησιακών δυσκολιών, αντικοινωνική συμπεριφορά στο σχολείο.

Παράλληλα, ένας άλλος ανήλικος, χωρίς κάποιες μαθησιακές δυσκολίες, που είναι όμως το ίδιο επιθετικός, θεωρείται ως επικίνδυνος να υιοθετήσει ανάλογη συμπεριφορά και στο σύνολο της κοινωνίας. Αυτοί που κάνουν φασαρίες, είναι ανυπάκουοι, κινητικοί, απείθαρχοι, επιθετικοί σε άλλους και αυτοί που αντιγράφουν ή κάνουν σκασιαρχείο, σκιαγράφονται ως κάτοχοι αυτών των πηγών και διεξόδων που θα τους οδηγήσουν, πιο εύκολα, σε ευρύτερες παραβατικές δραστηριότητες, έξω απ' το σχολείο. Άλλωστε, το σχολείο είναι ένας μικρόκοσμος και οι ρόλοι που αποδίδονται και υιοθετούνται απ' τους ανήλικους μαθητές, έχει υποστηριχθεί ότι δεν διαφέρουν πολύ απ' τους κοινωνικούς ρόλους, που καλούνται να "παίξουν" στην ευρύτερη κοινωνία οι ενήλικες, οριοθετώντας μ' αυτό το τρόπο, και το μέλλον τους.

Τι συμβαίνει όμως και πως ο "κακός" μαθητής γίνεται παραβατικός; Οι έρευνες και οι θεωρίες δίστανται. Μια πρώτη οπτική προσέγγισης υιοθετεί τη θέση ότι οι παραβατικοί ανήλικοι, δείχνουν πολύ μικρό ενδιαφέρον ή και καθόλου ενδιαφέρον για το σχολείο. Την αδιαφορία ακολουθεί η αποτυχία, η οποία δίνει ένα καινούργιο έναυσμα στην αδιαφορία του μαθητή. Η παρακολούθηση του σχολείου, ως

²⁸ Σ. Χαρολίδου. Συσχετισμός παραπτωματικής συμπεριφοράς και μαθησιακών δυσκολιών, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π., όπου έχουμε και την αναφορά 11 (ένδεκα) περιπτώσεων - απόδειξης του συσχετισμού αυτού, σελ. 575 - επ.

δραστηριότητα, δεν είναι διεγερτική, και αν δεν ήταν υποχρεωμένοι, αυτοί οι ανήλικοι να πηγαίνουν στο σχολείο, δεν θα το έκαναν. Άλλωστε, όποτε βρίσκουν την ευκαιρία, φεύγουν. Αυτή η έλλειψη ενδιαφέροντος, σύμφωνα με μελέτες, δεν οφείλεται στην έλλειψη ικανοτήτων. Οι ανήλικοι δεν στοχεύουν στην επιτυχία, δεν επιδιώκουν να πετύχουν τους νόμιμους σκοπούς με αθέμιτα μέσα, όπως υποστήριζε ο Merton. Το σχολείο δεν τους ικανοποιεί γιατί όπως έγραφε ο Cusson²⁹, σχολείο σημαίνει εργασία, σημαίνει θεωρία και άρα όχι πραγματική ζωή, σημαίνει κάτι το μακροπρόθεσμο, σημαίνει παθητικότητα, ρουτίνα, μονοτονία, υποταγή στην αυθεντία του δασκάλου. Το σχολείο αντιπροσωπεύει το αντίθετο απ' ότι ενδιαφέρει τον προπαραβατικό ανήλικο που αγαπά την δράση, τη διέγερση, το παιχνίδι.

Σ' ένα δεύτερο επίπεδο παρεμβαίνει και η οικογένεια, η οποία παίζει ένα σημαντικό ρόλο, στη γένεση της σχολικής απροσαρμοστικότητας. Όχι μόνο τα παιδιά δεν έχουν φιλοδοξίες όταν οι γονείς τους δεν έχουν γι' αυτά, αλλά δεν βρίσκουν και την αναγκαία οικογενειακή υποστήριξη, όταν για τους πιο πάνω λόγους νιώθουν, την πίεση του "ανιαρού σχολείου". Το ίδιο σημαντικός είναι και ο ρόλος του δασκάλου, που μαζί με τον γονιό, πρέπει να δείξουν ότι το σχολείο δεν είναι μόνο ρουτίνα, αλλά και βάσεις για ένα καλύτερο μέλλον. Έτσι, σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες, θα αποφευχθεί η σχολική απροσαρμοστικότητα που "γεννά", την αντικοινωνική συμπεριφορά του ανηλίκου. Ή, σε μια άλλη <<ανάγνωση>>, προπαραβατικός είναι αυτός, που λόγου αντικειμενικών, οικογενειακών προβλημάτων δεν βρίσκει την αναγκαία στήριξη να αντεπεξέλθει στις πιέσεις του σχολείου με αποτέλεσμα να χάσει το ενδιαφέρον του, να αποτυγχάνει και να αναζητεί διεξόδους - δράσεις σε αντικοινωνικά περιβάλλοντα.

Σύμφωνα με άλλες θεωρίες, όμως, το πρόβλημα της σχολικής απροσαρμοστικότητας, που είναι μια προπαραβατική συμπεριφορά δεν οφείλεται μόνο στην έλλειψη ενδιαφέροντος που επιδεικνύει ο ανήλικος. Σχολικοί παράγοντες όπως ο αυταρχισμός, η έλλειψη συμμετοχής των μαθητών στη λήψη αποφάσεων, η έλλειψη σύνδεσης σχολείου-κοινότητας, έχουν κατηγορηθεί ότι συμβάλλουν με τη σειρά τους στο πρόβλημα³⁰. Όσον αφορά, ειδικά για τον σχολικό ανταγωνισμό, έχει υποστηριχθεί ότι το είδος του σχολικού απολυτηρίου δεν έχει μόνο σημασία για την επαγγελματική εξέλιξη των νέων, αλλά και σημαντική επιρροή για τη θέση τους στα κοινωνία και τον κοινωνικό τους περίγυρο. "Το σχολείο στις μέρες μας παίρνει μορφή ιδρύματος, στο οποίο γίνεται το ξεκαθάρισμα και η κατανομή των ευκαιριών. Ο συναγωνισμός

²⁹ Ι. Φαρσεδάκης, ο.π., σελ. 73-4

³⁰ Άλλος παράγοντας, επίσης, που έχει αναφερθεί είναι η απογοήτευση των διδασκόντων. Όπως τονίζει ο Cusson στο Α. Μαγγανά βιβλιοκριτική, ο.π., σελ. 319, οι δάσκαλοι κλείνονται μέσα στην ειδικότητά τους και παύουν να αποτελούν παράγοντα κοινωνικού ελέγχου.

μετατρέπεται σε ανταγωνισμό και αντικοινωνική συμπεριφορά³¹. Ταυτόχρονα, η ανάπτυξη υψηλών μαθησιακών επιδόσεων έχει σαν αποτέλεσμα ένα μεγάλο αριθμό αποτυχιών και αύξηση του stress, που πολλές φορές οδηγεί και στην αυτοκτονία. Και βέβαια γίνεται γνωστό ότι “ η αντικοινωνική συμπεριφορά αμοίβεται έμμεσα ή άμεσα με καλύτερους βαθμούς και καλύτερη μεταχείριση. Υπαρξιακά άγχη κάνουν την εμφάνισή τους. Οι μαθητές δεν βλέπουν καμιά μελλοντική δυνατότητα και ικανοποιούν στιγμιαίες ανάγκες με αδιαφορία ή επιθετικότητα³²”.

Όλες αυτές οι θεωρίες που αναφέρθηκαν, δομούν την εικόνα του προπαραβατικού ανηλίκου, ο οποίος είναι είτε ο αμόρφωτος, ή ελλιπούς παιδείας (κυρίως κλασσικής παιδείας), είτε ο σχολικά απροσάρμοστος λόγω έλλειψης ενδιαφέροντος. Σ’ αυτή την εικόνα, παρεμβάλλονται τα στερεότυπα της έλλειψης οικογενειακής στήριξης ή του αυταρχικού, στη δομή και λειτουργία, σχολείου για να συμπληρώσουν το πάζλ της συσχέτισης παιδείας και προεγκληματικής κατάστασης του ανηλίκου. Για να ολοκληρωθεί, όμως η εικόνα της επιστημονικής δόμησης αυτής της συσχέτισης, θα πρέπει να παρεμβάλλουμε και την άποψη των σημειολογικών θεωριών για τη γλώσσα και την εκπαίδευση. Σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες, παρατηρείται το εξής φαινόμενο. Ο καθηγητής κάνει μια ερώτηση και οι μαθητές αντί να απαντήσουν ή να δηλώσουν άγνοια, σιωπούν αμήχανοι. Αυτό οφείλεται γιατί επιβάλλεται, ως κανάλι μοναδικό και υποχρεωτικό για τη μετάδοση των προβλεπόμενων πληροφοριών, ένα και μοναδικό βιβλίο. Ο ρόλος του δασκάλου είναι η αναμετάδοση του περιεχομένου του σχολικού βιβλίου. Όμως, “ο συγγραφέας κωδικοποιεί τα μηνύματα στο δικό του γλωσσικό κώδικα, που παραπέμπει βέβαια στη δική του πραγματικότητα. Αλλά το βιβλίο απευθύνεται σε μαθητικά κοινά, ποικίλης κοινωνικοπολιτικής προέλευσης και συνεπώς, διαφορετικών γλωσσικών κωδίκων. Έτσι κάθε φορά που ο κώδικας του σχολικού βιβλίου προσκρούει στο διαφορετικό κώδικα των παιδιών, το μήνυμα δεν αποκωδικοποιείται όπως αναμενόταν, η πληροφορία δεν εγγράφεται στο γνωστό απόθεμα των παιδιών ώστε να μπορεί να ανακληθεί όταν χρειαστεί, και τα παιδιά σιωπούν³³”.

Μ’ αυτό το τρόπο η ίδια η δομή του σχολείου εμποδίζει τα όποια παιδαγωγικά αποτελέσματα της μόρφωσης και άρα με τη σειρά της, αποτελεί τροχοπέδη στην όλη βελτιωτική διαδικασία της παιδείας στο χαρακτήρα του νέου ατόμου. Άρα, η ίδια η συντηρητική δομή του

³¹ Γ. Γαλάνης. Εγκληματοπροληπτική εκπαίδευση στο σχολείο, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση ο.π., σελ. 558 - επ.

³² Γ. Γαλάνης, ο.π.

³³ Βάσω Τοκατλίδου. Σχολικά βιβλία και επικοινωνία στην τάξη, στο Η δύναμη των σημείων : Πεδία και μέθοδος μιας κοινωνιοσημειωτικής, Α - Φ. Λαγόπουλος κ.ά. (επιμέλεια έκδοσης) Θεσ/νίκη, Παρατηρητής 1985, σελ. 377 - επ.

σχολείου, συμβάλλει στο να μην υπάρχει κάποια θετική συσχέτιση στην παιδεία και τη μείωση της σχολικής απροσαρμοστικότητας και άρα της επικινδυνότητάς τους. Ίσως το αντίθετο, καθώς τα παιδιά με υποπολιτισμικούς γλωσσικούς κώδικες αισθάνονται περιθωριοποιημένα, όχι μόνο με την διαντίδραση με άλλους μαθητές, αλλά και με την επαφή με την αυθεντία του σχολικού βιβλίου.

Υ.ΟΙΚΟΛΟΓΙΚΕΣ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΙΣ

Ο χώρος αποτελεί μια καθοριστική συνιστώσα για τη δόμηση και την αναγνωσιμότητα κάθε μελέτης και θεώρησης, αλλά και κάθε επιμέρους σχεδιασμένου πλαισίου αντεγκληματικής πολιτικής. Αυτές οι χωρικές αναφορές αντιπαρατίθενται σε παραστάσεις χώρων που είναι “φιλικό” και σε χώρους “εχθρικούς”. Στην αφηγηματική γραφή και στην εικόνα οι εχθρικοί χώροι “παρουσιάζονται με χρώματα συνήθως σκοτεινά, γκρίζα ή ωχρά και μερικές φορές εντελώς λευκά, ενώ οι πρώτοι σχεδιάζονται σε πιο συνολική θέα, ανοιχτοί μέχρι τα βάθη των προοπτικών τους και χρωματισμένοι στα γαλάζια, στα ρόζ ή σε πολυχρωμίες³⁴”.

Διατηρώντας το ίδιο πλαίσιο σκέψης για το διαχωρισμό στη σημασιολόγηση φιλικού και εχθρικού χώρου, μελέτες στο χώρο της εγκληματολογίας δομούν το στερεότυπο του περιβάλλοντος - ως πηγή προπαραβατικότητας σε συνάρτηση με το αντίθετό του, την “ιδέα” του “προστατεύσιμου” χώρου. Τέτοιες προσεγγίσεις υπήρχαν και στις σκέψεις των Ελλήνων αρχαίων φιλοσόφων³⁵. Τα νεώτερα χρόνια οι πρώτοι που ανέπτυξαν έναν παρόμοιο συλλογισμό ήταν οι Quetelet και Guerry στα πλαίσια της γαλλο-βελγικής χαρτογραφικής σχολής. Ο Quetelet, μάλιστα, διατύπωσε και τον θερμικό νόμο που βασιζόταν στην επίδραση του φυσικού περιβάλλοντος, και σύμφωνα με τον οποίο υπήρχε διαφορά είδους εγκληματικότητας μεταξύ Βορρά (όπου επικρατούσαν εγκλήματα κατά της περιουσίας) και Νότου (με επικρατέστερα τα εγκλήματα βίας).

Στις αρχές του εικοστού αιώνα, οι οικολογικές προσεγγίσεις συνεχίστηκαν με τις μελέτες των Thomas και Znaniecki. Στις έρευνές τους προσπάθησαν να τεκμηριώσουν επιστημονικά την επικινδυνότητα που αναδύει η διαμονή σε αποδιοργανωμένες φτωχογειτονιές (slums), αποδιοργανωμένες ως προς την αλληλεγγύη των κατοίκων, λόγω της μεγάλης ετερογένειάς τους. Οι εγκληματολόγοι όμως που άφησαν το

³⁴ Π. Μαρτινίδης. Χωρικές παραστάσεις και χώροι αναφοράς στα κόμικς, στο Ελληνική Σημειωτική Εταιρία, ο.π., σελ. 261 - επ.

³⁵ Ι. Φαρσεδάκης. Η εγκληματολογική σκέψη, ο.π., σελ. 33

στίγμα τους σε κάθε μεταγενέστερη προσπάθεια σύνδεσης της μεταβλητής του οικοσυστήματος και της παραβατικότητας των ανηλίκων, ήταν οι Shaw και McKay στα πλαίσια της Σχολής του Σικάγου³⁶. Τα πορίσματα των ερευνών τους σε υπανάπτυκτες περιοχές στη πόλη του Σικάγου, που ήταν ζώνες εγκληματικότητας, χωροταξικά, αφορούσαν περιοχές με εμπορική δραστηριότητα, και βιομηχανίες.

Ταυτόχρονα, αυτές οι περιοχές είχαν την χαμηλότερη οικονομική θέση, μεγαλύτερο ποσοστό ανέργων, ξένων, μαύρων, καθώς και ατόμων με διάφορα κοινωνικά και ψυχολογικά προβλήματα. Αυτές οι ζώνες διαθέτουν μια ξεχωριστή υποκουλτούρα, η οποία παρά την κινητικότητα, παρέμενε αναλλοίωτη παρά τη πάροδο του χρόνου. Όπως ανέφεραν οι Shaw και McKay '<< ... εκεί όπου παρατηρείται μεγάλη συγκέντρωση, περιλαμβάνονται γενικά οι περιοχές που δεν είναι μακριά απ' το επιχειρηματικό κέντρο, μέσα ή κοντά σε περιοχές εμπορίου και ελαφράς βιομηχανίας. Όσο απομακρυνόμαστε απ' τις περιοχές αυτές και φθάνουμε στα προάστια, οι περιπτώσεις παραβατικότητας γίνονται όλο και πιο σπάνιες μέχρι να φθάσουμε στην περιφέρεια της πόλης, όπου γενικά είναι ελάχιστες. Οι συγκεντρώσεις των παραβατών που δεν υπάγονται στην εμπορική περιοχή, βρίσκονται στο μεγαλύτερό τους μέρος κοντά σε περιοχές με βαριά βιομηχανία. ... οι περιοχές αυτές χαρακτηρίζονται κυρίως από μειωμένο πληθυσμό και χαμηλά μισθώματα ενοικίου και από υψηλά ποσοστά οικογενειών που περιθάλπονται³⁷>>'. Οι Shaw και McKay στηρίζουν τα πιο πάνω πορίσματα σε δύο θεωρητικές προτάσεις. Αφενός <<οι τοπικές παραλλαγές στη συμπεριφορά των παιδιών, έτσι όπως συσχετίζονται με τα διαφορετικά ποσοστά της παραβατικότητας, αντικατοπτρίζουν τις διαφορές στις κοινωνικές αξίες, κανόνες και στάσεις στις οποίες εκτίθενται τα παιδιά. Σε μερικά σημεία της πόλης οι στάσεις που υποστηρίζουν και επιδοκιμάζουν την παραβατικότητα είναι αρκετά εκτεταμένες και ικανές να γίνουν οι ελεγχόμενες δυνάμεις στη διαμόρφωση της παραβατικής σταδιοδρομίας ενός σχετικά μεγάλου αριθμού αγοριών και νεαρών ...>>. Αφετέρου <<στην πόλη οι σχέσεις είναι στο μεγαλύτερο μέρος απρόσωπες. Λόγω της ανωνυμίας στη ζωή της πόλης, το άτομο απελευθερώνεται από την λεπτομερή εξέταση και τον έλεγχο, που χαρακτηρίζουν τις καταστάσεις των νεοσύστατων ομάδων στις μικρές πόλεις και τις αγροτικές κοινότητες³⁸>>.

Κάτω απ' την επίδραση αυτών των θεωριών, έχουν διενεργηθεί αρκετές ερευνητικές προσπάθειες απόδειξης της συσχέτισης "εγκληματογενές περιβάλλον - παραβατικότητα ανηλίκων". Οι διαπιστώσεις αυτών των ερευνητικών προσπαθειών επισημαίνουν τις εξής διαφορές. Πρώτα απ' όλα διαφορές στην παραβατικότητα μεταξύ

³⁶ Για τη σχολή του Σικάγου, στον Στ. Αλεξιάδη, ο.π., σελ. 68-70

³⁷ Clifford R. Shaw και Henry D. McKay. Μια Οικολογική Προσέγγιση της Παραβατικότητας Ανηλίκων, στο Ι. Φαρσεδάκης, ο.π., σελ. 420

³⁸ ο.π., σελ. 422-5

πόλης και υπαίθρου, όπου η αύξησή της συμβαδίζει με την αύξηση του πληθυσμού, τη σύνθεση και την κίνηση. Η διαφορές αυτές δεν είναι μόνο ποσοτικές αλλά και ποιοτικές. Στις πόλεις τείνουν να κυριαρχήσουν μορφές κτητικής παραβατικότητας σε βάρος της βίαιης, που επικρατεί σε ύπαιθρο. Έχουμε, δηλαδή μια προσπάθεια επαναφοράς του θερμικού νόμου του Quetelet. Επίσης οι διαφορές δεν ανακαλύπτονται μόνο στα ποσοστά και το είδος της παραβατικότητας, αλλά και σε άλλα κοινωνικά προβλήματα όπως διαταραχές συμπεριφοράς, αλκοολισμό, αυτοκτονίες, με αποτέλεσμα, εύκολα να συνάγεται το συμπέρασμα ότι οι περιοχές αυτές είναι προπαραβατικές ζώνες.

Η δεύτερη διαπίστωση των ερευνητικών προσπαθειών, αφορά τις ενδοαστεακές περιοχές με την παράλληλη εισαγωγή της έννοιας της μειονεκτικής περιοχής/συνοικίας/γειτονιάς. Τέτοια έρευνα έγινε και στην Ελλάδα απ' τους Δ. Τσαούση και Ε. Κορρέ - Crueger, η οποία και έδειξε ότι το Περιστερί και άλλες δυτικές συνοικίες είναι οι πλέον, εγκληματογόνες ζώνες της περιφέρειας της πρωτεύουσας. Όμοια και σ' αυτές τις, εντός της πόλης, "στιγματισμένες" περιοχές ανακαλύπτονται διαφορές και στο είδος και στο σύνολο των κοινωνικών προβλημάτων. Παράλληλα, άλλες έρευνες, για τις περιοχές υψηλής παραβατικότητας, έδειξαν ότι "περισσότεροι κάτοικοι δήλωναν πως δεν τους άρεσε η γειτονιά τους (26% έναντι 15%), λιγότεροι πως γνώριζαν πάνω από πέντε γείτονες (28% έναντι 50%) και λιγότεροι είχαν τα ίδια ενδιαφέροντα και ιδέες με τους συγκατοίκους τους (33% έναντι 59%)³⁹".

Οι επιστημονικές εξηγήσεις που δόθηκαν για να στηρίξουν τις πιο πάνω διαπιστώσεις ποικίλλουν. Για την πρώτη διαπίστωση των διαφορών, μεταξύ πόλης και υπαίθρου, έχει υποστηριχθεί ότι στη πόλη υπάρχουν δυσκολότερες οικονομικο-κοινωνικές συνθήκες, μικρότερη ομοιομορφία και, πολυπλοκότητα επαφών, που προκαλούν αλλοτρίωση και περισσότερες συγκρούσεις. Ταυτόχρονα, ο κοινωνικός έλεγχος είναι μικρότερος, γι' αυτό το λόγο και αρκετά άτομα απ' την επαρχία με διάφορα προβλήματα συρρέουν στη πόλη. Βέβαια, όπως έδειξαν, οι έρευνες, η κινητικότητα του πληθυσμού δεν επηρεάζει τα ερευνητικά δεδομένα, αλλά μια έμμεση επίδραση μπορεί να έχει, μέσω κυρίως της κοινωνικής προσαρμογής για τη πόλη που προσφέρει <<άπειρες γωνιές να κρυφτείς>>. Ταυτόχρονα, στη πόλη, ο θεσμός της εκκλησίας, το ίδιο το κράτος και βέβαια η οικογένεια δεν λειτουργούν όπως στην επαρχία, όπου υπάρχει ένα κλειστό κύκλωμα. Στη μεγάλη πόλη, οι θεσμοί είναι απρόσωποι και συχνά απόντες.

Όσον αφορά τη δεύτερη διαπίστωση των ζωνών υψηλής παραβατικότητας μέσα στην ίδια τη πόλη, οι εξηγήσεις και εδώ ποικίλλουν. Κάποιοι το εξηγούν μέσω της έννοιας της κινητικότητας των μειονεκτούντων ομάδων προς αυτές τις περιοχές που οικονομικά είναι πιο προσίτες γι' αυτούς, (μικρά ενοίκια και άρα χειρότερες κατοικίες, ζώνες κοντά σε βιομηχανίες που απασχολούν εργάτες). Παράλληλα

³⁹ Ι. Φαρσεδάκης. Παραβατικότητα ανηλίκων, ο.π., σελ. 88

κάποιοι άλλοι ερευνητές τονίζουν την ίδια τη χωροταξική υποβάθμιση αυτών των περιοχών. Δεν υπάρχουν δηλαδή κέντρα ψυχαγωγίας, πάρκα, χώροι πράσινου, καλύτερες και νεώτερες κατοικίες, ενώ ταυτόχρονα αυτές οι περιοχές μαστίζονται από προβλήματα μεγάλης πληθυσμιακής πυκνότητας. Τέλος, άλλες θεωρίες επικεντρώνουν το ενδιαφέρον τους στο ίδιο τον πληθυσμό αυτών των περιοχών, τις ανθρώπινες σχέσεις, και τα στερεότυπα που έχει ο κόσμος γι' αυτή τη περιοχή. Σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες, οι περιοχές αυτές είναι προπαραβατικές, γιατί οι κάτοικοι μαστίζονται από προβλήματα που δημιουργούν προεγκληματικές καταστάσεις. Η έλλειψη εργασιακής ασφάλειας, η μη ύπαρξη φίλων και γενικότερα η αρνητική ποιότητα των σχέσεων, και βέβαια το κοινωνικό status της περιοχής, που είναι χαμηλό λόγω της αρνητικής αξιολόγησης του οικιστικού περιβάλλοντος. Αυτό έχει σαν αποτέλεσμα, όχι μόνο να έχουν μια αρνητική εικόνα για τον εαυτό τους αλλά και οι άλλοι να βλέπουν τα παιδιά τέτοιων περιοχών ως παιδιά προπαραβατικά. Άλλη "εικόνα έχει ένα παιδί κάτοικος του Περιστερίου και άλλη ένα παιδί της Κηφισιάς. Και αυτή η εικόνα καθορίζει και τις ευκαιρίες για εργατική απασχόληση, ευκαιρίες να μείνουν στο σκοτεινό αριθμό εγκληματικότητας και αν «κυλήσουν»⁴⁰.

⁴⁰ Στον Ελλαδικό χώρο, σημαντική είναι η συνεισφορά της Χ. Ζαραφωνίτου για το θέμα, ειδικά των ανηλίκων. Ενδεικτική είναι η διδ. διατριβή της " Criminalite violente en contexte urbain: A. Athenes, Produit d' urbanisation rapide, these de Doctorat, Paris II, 1989". Στο "κοινοτική παρέμβαση στη πρόληψη και αντιμετώπιση της βίαιης παραβατικότητας των ανηλίκων στις γειτονιές της πόλης" (Δήμος Καλλιθέας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, Ημερίδα για την αντιμετώπιση και πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων -9 Ιουνίου .1993), Η Χ. Ζαραφωνίτου, αναφέρει ότι:

Η εγκληματικότητα με τη μορφή που εκδηλώνεται στα αστικά κέντρα, αποτέλεσε το αντικείμενο πολλών επιστημονικών προσεγγίσεων. Το περιβάλλον της πόλης συνδέθηκε με την αύξηση της εγκληματικότητας τόσο λόγω των ευκαιριών που προσφέρει, όσο και λόγω της ευκολίας διαφυγής του κοινωνικού ελέγχου. Από τις μελέτες αυτές ενισχυμένος απορρέει ο ρόλος της αστικοποίησης μιας κατ' εξοχήν δυναμικής έννοιας, η οποία εμπεριέχει την κίνηση και τη μεταβολή. Το πληθυσμιακό πέρασμα από το αγροτικό στο αστικό πλαίσιο, είναι η αφετηρία των επιγενόμενων αλλαγών. Όμως η έννοια της αστικοποίησης δεν εξαντλείται σε αυτή τη διαδικασία. Η μορφή και οι δομές του περιβάλλοντος μεταβάλλονται επίσης, η κοινωνική οργάνωση και οι ανθρώπινες αξίες ιδιαιοποιούνται και προσαρμόζονται στο αστικό περιβάλλον. Η αστικοποίηση συγκεκριμενοποιείται κάθε φορά, μέσα από τη διαδικασία της πραγμάτωσής τους.

Οι μετρήσεις εγκληματικότητας επιβεβαιώνουν σε διεθνές επίπεδο τις μεγάλες διαστάσεις που έχει πάρει το φαινόμενο στο πλαίσιο των μεγάλων πόλεων. Επισημαίνεται ιδιαίτερα ο συσχετισμός του συγκεκριμένου πλαισίου με την εκδήλωση βίαιων μορφών συμπεριφοράς. Ο τομέας αυτός με τη μακρόχρονη ερευνητική εμπειρία, μελετάται μέσα από

Το στερεότυπο μιας προπαραβατικής υποβαθμισμένης πόλης ή ζώνης στη πόλη δομείται σε εγκληματολογικές έρευνες που ασχολούνται και με τη παραβατικότητα των ανηλίκων, πάνω στις ερευνητικές διαπιστώσεις και τις εξηγήσεις που τις στηρίζουν, όπως αναφέρθηκαν. Υπάρχουν όμως και εγκληματολογικές θεωρίες που απορρίπτουν την έννοια του εγκληματογενούς, περιβάλλοντος και το στερεότυπο που τη συνοδεύει. Τέτοιες έρευνες⁴¹ είναι του Haynes στην Ιαπωνία που έδειξαν ότι άτομα αν και ζούσαν σε εξαθλιωμένες περιοχές δεν παρουσίαζαν μεγάλη εγκληματικότητα. Τέλος οι Toft και England απορρίπτουν και το στερεότυπο της αποξένωσης σ' αυτές τις υποβαθμισμένες περιοχές, σημειώνοντας ότι οι πολυτελείς και μικρής επικινδυνότητας ζώνες της πόλης είναι σαφώς πιο αποξενωμένες από άλλες, γιατί εκεί δεν υφίσταται, καμμιά, σχεδόν, μορφή κοινοτικής οργάνωσης.

Δ. ΣΥΓΧΡΟΝΑ ΜΕΣΑ ΕΠΙΚΟΙΝΩΝΙΑΣ ΚΑΙ ΠΡΟΤΥΠΑ **ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ**

Ζούμε σήμερα στο “σύμπαν της πληροφορίας”. Νέα μέσα επικοινωνίας που απευθύνονται σε μαζικό και μαζικοποιημένο πληθυσμό έχουν αντικαταστήσει την, ως τώρα, μορφή επικοινωνίας που ίσχυε. Αυτά τα μέσα επικοινωνίας έχουν κατηγορηθεί ότι τείνουν να κυριαρχήσουν στην ίδια την κοινωνική οργάνωση μέσα απ' την

την εξέταση ποικίλων μεταβλητών κοινωνικοοικονομικού και πολιτισμικού χαρακτήρα, οι οποίες συνδέονται με τη δομή και το χαρακτήρα της πόλης.

Οι εμπειρικές προσεγγίσεις συμφωνούν ότι στις σύγχρονες πόλεις οξύνονται τα κοινωνικά προβλήματα μέσα από την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής. Στο πλαίσιο αυτό παρατηρήθηκε ότι η εγκληματικότητα αγγίζει τα υψηλότερα ποσοστά της, ενώ χαρακτηρίζεται ταυτόχρονα από τη βία που συνοδεύει τη διάπραξη αδικημάτων. Το είδος των κατοίκων πυκνοκατοικημένων περιοχών, όπως είναι τα μεγάλα οικιστικά σύνολα, οι ουρανοξύστες κλπ., φαίνεται ότι επηρεάζει, επίσης, το φαινόμενο της βίας. Σύμφωνα με τα πορίσματα μιας έρευνας σε 11 πόλεις της Γαλλίας που έγινε το 1977, οι ερευνητές απομόνωσαν τον παράγοντα αυτό ως εξηγηματικό του 50% των διακυμάνσεων των εγκληματικών συμπεριφορών.

Ο τρόπος ζωής στους συγκεκριμένους τύπους κατοικιών, θεωρήθηκε ότι αυξάνει την ανασφάλεια των ενοίκων τους, οξύνει τις μεταξύ τους σχέσεις, εντείνει τις νευρικές εντάσεις, λόγω του μεγάλου θορύβου που υπάρχει και ευνοεί τη βία. Στα συμπεράσματα αυτά οδηγήθηκαν μέσα από ερωτηματολόγια, στα οποία απάντησαν 200 άτομα από κάθε πόλη, (Comite Peyrefitte, 1977). (σελ. 31-2)

⁴¹ Α. Χαϊδου, ο.π., σελ. 23

παντοδυναμία των προτύπων συμπεριφοράς που προβάλλουν, κυριαρχούν στη διαμόρφωση της συλλογικής συνείδησης, όπως θα έλεγε και ο Ντυρκάϊμ. Σ' αυτά τα πλαίσια, σύγχρονες εγκληματολογικές θεωρίες έχουν εστιάσει το ενδιαφέρον τους στον ρόλο αυτών των μέσων και στην επίδρασή τους ως προς την υιοθέτηση αντικοινωνικών νοοτροπιών και συμπεριφορών κυρίως από τους ανήλικους, οι οποίοι έχουν <<στιγματιστεί>> ως το πλέον ευάλωτο κοινωνικό στρώμα, σε τέτοια μηνύματα.

Τέτοιες θεωρίες, που υπογραμμίζουν την αλλοτριωμένη επίδραση των μέσων, δεν είναι κάτι καινούργιο. Έχουν υπάρξει παλιότερες κατηγορίες ότι η άσεμνη λογοτεχνία και τα λαϊκά αναγνώσματα, σε διάφορες ιστορικές περιόδους, συνέβαλαν ως παράγοντες εγκληματογένεσης. Και στη σύγχρονη κοινωνία, τέτοια αναγνώσματα και κυρίως βίαια κόμικς και περιοδικά κατεγραμμένα ως πορνογραφικό υλικό, έχουν κατηγορηθεί ότι διαταράσσουν τη διαδικασία κοινωνικής ωρίμανσης, εξαπατούν τα πάθη και οδηγούν στην αφομοίωση, απ' τους ανήλικους, στερεοτύπων που δικαιολογούν τον μισογυνισμό και την άσκηση βίας. Ο μηχανισμός που εξηγεί την υιοθέτηση τέτοιων προτύπων, γίνεται κατανοητός μέσα απ' την έννοια της ομαδικής συνείδησης σύμφωνα με τα οποία "το λογοτεχνικό κείμενο είναι ένας απ' τους τρόπους με τους οποίους η κοινωνική ομάδα σκέφτεται τον εαυτό της γνωρίζει και καταλαβαίνει και δίνει νόημα "στον εαυτό της" και τη θέση της στο κοινωνικό-ιστορικό πλαίσιο"⁴². Μ' αυτό το τρόπο, αποδεικνύεται επιστημονικά η υπόθεση εργασίας ότι η ανάγνωση τέτοιων περιοδικών και βιβλίων σηματοδοτεί μια προπαραβατική συμπεριφορά στο ευάλωτο αναγνωστικό κοινό των ανηλίκων⁴³.

Όμοια έχει κατηγορηθεί και η διαφήμιση. Πέρα απ' το γεγονός ότι η διαφήμιση συμβάλλει στην υιοθέτηση αντικοινωνικών στερεοτύπων και προτύπων μέσα από ένα συμβολικό σύστημα αντικειμένων - εμπορευμάτων ή και μηνυμάτων για τους κοινωνικούς ρόλους, όπως καταδεικνύεται στο "story" των διαφημίσεων που μας κατακλύζουν, συμβάλλει και στη τεχνητή δημιουργία αναγκών για καταναλωτικά

⁴² K. Boklund - Λαγοπούλου. Δομές συνειρμικής σημασίας και ανάλυση λογοτεχνικών κειμένων, στο Ελληνική Σημειωτική Εταιρεία, ο.π., σελ. 207 - επ.

⁴³ Άλλωστε, όπως τονίζεται από τη θεωρία του A. Bandura, για την κοινωνική εκμάθηση:

<<η συμπεριφορά μαθαίνεται όχι μόνο σύμφωνα με την επιτυχία της, αλλά και μέσω της παρατήρησης των προτύπων, μέσω της <<υποκαθιστούμενης>> εμπειρίας. Τα άτομα δημιουργούν μέσω της συμπεριφοράς τους κοινωνικές συνθήκες οι οποίες, με την σειρά τους, επηρεάζουν τη συμπεριφορά τους. Τα άτομα δεν μαθαίνουν μόνο τρόπους συμπεριφοράς, αλλά και στάσεις και δικαιολογήσεις αυτής, από κοινωνικά στερεότυπα, κοινωνικές προκαταλήψεις.>>(H. J. Schneider. Το έγκλημα στα ΜΜΕ, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, 3-4 1989, σελ. 93)

αγαθά. Είναι γεγονός ότι αρκετές διαφημίσεις στοχεύουν στο “ευάλωτο”, όπως έχει χαρακτηριστεί, καταναλωτικό κοινό των ανηλίκων.

Οι ανάγκες όμως που δημιουργούνται δεν αντιστοιχούν σε πραγματικές ανάγκες όλων των προϊόντων, οι γονείς αντιδρούν και οι νέοι, πλήρως εξαρτημένοι απ’ τις τεχνητές ανάγκες, επιχειρούν την άμεση αγορά με το χαρτζηλίκι τους’ όταν αυτό δεν φτάνει, τότε οι νέοι οδηγούνται σε μικρο κλοπές και άλλες αντικοινωνικές συμπεριφορές. Η θεωρία της ανομίας του Μέρτον βρίσκει απήχηση σ’ αυτή την υπόθεση εργασίας, νέων που στερούνται τη δυνατότητα νόμιμης απόκτησης των διαφημιζομένων προϊόντων και χρησιμοποιούν παράνομα μέτρα απόκτησής τους.

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι σ’ αυτές τις θεωρίες, το κοινό στοιχείο είναι το “ευάλωτο” του ανήλικου στην αρνητική επίδραση της επικοινωνίας. Όμοια και οι θεωρίες που επισημαίνουν τον αρνητικό ρόλο της σύγχρονης τηλεόρασης, στην ίδια βάση στηρίζονται. Ταυτόχρονα, γίνεται όμως μια λεπτομερής καταγραφή των σημείων εκείνων στα οποία στοιχειοθετείται η προπαραβατική λειτουργία της. Σύμφωνα με αυτά τα “σημεία - στοιχεία” καταρχήν στη σύγχρονη τηλεόραση εκπέμπονται μηνύματα ενός γενικότερου ξεπεσμού. “Τα εκπαιδευτικά συστήματα, οι εκπαιδευτικές μέθοδοι έχουν αποτύχει. Οι πολιτικές τακτικές το ίδιο. Η κοινωνικοποίηση αυτή καθ’ αυτή έχει αποτύχει...”⁴⁴. Παράλληλα, τα ΜΜΕ και ιδιαίτερα η τηλεόραση έχουν κατηγορηθεί ότι συμβάλλουν στη <<δημιουργία και επαύξηση των ανομικών συναισθημάτων στους νέους, τα οποία προέρχονται απ’ τη δυσαναλογία μεταξύ της εικόνας ενός “εξωπραγματικού κόσμου” που παρέχουν και της αδυναμίας εξεύρεσης των μέσων για την κατάκτησή του ...>> Καθώς μάλιστα εξάπτεται η φαντασία των νέων <<υποβάλλονται στις χαμηλότερες ορμές τους και, γενικά η άμεση επίδραση πάνω τους μπορεί να εμφανιστεί με την προέκταση και μετά το θέαμα των ταυτίσεών τους με τους ήρωες>>⁴⁵. Η ίδια η τηλεόραση έχει κατηγορηθεί ότι υποβαθμίζει τον κόσμο σε είδωλα και επομένως εμποδίζει κάθε κριτική αντίδραση και κάθε αποτελεσματική απάντηση απ’ τους οπαδούς της.

Ειδική αναφορά, έχει γίνει σε έρευνες για τον ρόλο των προτύπων - ηρώων της μικρής και μεγάλης οθόνης και την επίδρασή τους στην υιοθέτηση παραβατικών συμπεριφορών από ανηλίκους, Όπως τονίζεται σχετικά, οπότε συμπίπτει, έστω και σε αποχρώσεις, η προσωπική μας κατάσταση με την κατάσταση του ήρωα, η αναγνώριση λειτουργεί ως αρχή μιας ηθικής απόφασης - Είναι η προβολή αυτού που θα θέλαμε να είμαστε. Ενώ αρχικά το αντικείμενο εμφανίζεται ως εκδήλωση της προσωπικότητας, η προσωπικότητα εκμηδενίζεται. Ταυτόχρονα όμως με τον κακό ήρωα, που μας προκαλεί και μας ενθουσιάζει ως “τύπος”

⁴⁴ Κ. Τζαννόνε - Τζώρτζη. Η συμβολή των κοινωνικών παραγόντων στη δημιουργία κοινωνικά αποκλινόντων ατόμων, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π., σελ. 193 - επ.

⁴⁵ Ι. Φαρσεδάκης, ο.π., σελ. 52

και που εύκολα οι “ευάλωτοι” ανήλικοι μπορούν να παρασυρθούν από τις πράξεις του στη σκηνή, οι καλοί ήρωες, οι “Supermen” χρησιμοποιούν τις ιλιγγιώδεις δυνατότητες λειτουργίας τους για να επιτύχουν το ιδανικό της απόλυτης παθητικότητας.

“Από έναν άνθρωπο που θα μπορούσαμε να περιμένουμε τις πιο εξωφρενικές ανατροπές της πολιτικής, οικονομικής, τεχνολογικής τάξης του κόσμου. Απ’ την επίλυση των προβλημάτων της πείνας ως την εκχέρωση μη κατοικήσιμων περιοχών, απ’ την καταστροφή απάνθρωπων συστημάτων...”⁴⁶, τίποτα απ’ αυτά δεν πραγματοποιείται. Έτσι, ο ανήλικος έχει να διαλέξει ανάμεσα σε δύο πρότυπα. Το πρότυπο του κακού - δυναμικού βίαιου και επιτυχημένου ή το πρότυπο του καλού αλλά παθητικού. Μάλιστα, τα τελευταία χρόνια έχει προστεθεί με επιτυχία και ένα τρίτο πρότυπο που έχει μεγάλη επιτυχία και αποδοχή από τον νεανικό κοινό της τηλεόρασης. Είναι ο καλός - δυναμικός που λειτουργεί εκτός νόμου με σκοπό την εκδίκηση και την χρησιμοποίηση της βίας για τη βία. Σε παιδικές εκπομπές όπως οι «Power Rangers» και σε κινηματογραφικές παραγωγές όπως το «Die Hard» ο ήρωας - πρότυπο αφήνει πίσω του μόνο συντρίμια. Η αλόγιστη χρήση βίας για το καλό, είναι το τρίτο στοιχείο της νεανικής παραγωγής των ΜΜΕ.

Ο νέος, δε βλέπει όμως μόνο νεανικές παραγωγές και ταινίες στη τηλεόραση. Είναι μεγάλο καταναλωτικό κοινό και σε βιντεοταινίες. Η πρώτη προτίμηση των ανηλίκων είναι οι περιπέτειες όπου όμως “η ηθική νοσηρότητα ή υπερβολική πολυτέλεια και εύκολη ζωή διαποτίζουν τα περισσότερα θεάματα που προσφέρονται αφειδώς. Οι νέοι ταυτίζουν τους εαυτούς τους με τους δήθεν ήρωες των ταινιών αυτών και η ηρωοποίηση του κακού γίνεται βίωμά τους⁴⁷”. Η δεύτερη προτίμησή τους είναι οι σεξοκωμωδίες. “Οι ταινίες αυτές δεν είναι τόσο “αθώες”, διότι θίγουν ηθικές αξίες, θεσμούς, Πολιτεία και πολλές φορές τείνουν στη διακωμώδηση όλου του φάσματος της κοινωνικής ζωής. Πολύ λίγο προσφέρουν στη σμίλωση υγιών χαρακτήρων, άξιων πολιτών και καλλιεργημένων απόμων⁴⁸”.

Τα μοντέλα που επικρατούν στα προγράμματα της τηλεόρασης επηρεάζουν και διαμορφώνουν, ανάλογες συμπεριφορές. Έρευνες στις Η.Π.Α. και στη Γερμανία απέδειξαν ότι η παρουσίαση αυτοκτονιών στη τηλεόραση οδηγεί σε μια μεγάλη αύξηση των αυτοκτονιών από εφήβους⁴⁹. Άλλες έρευνες αποδεικνύουν ότι “η συνεχής παρακολούθηση βίας στην τηλεόραση από παιδιά, ασκεί μια διαρκή αρνητική επίδραση σ’

⁴⁶ U. Eco, Κήνσορες και θεράπποντες, ο.π.

⁴⁷ Α. Γκιουρτζίδου. “ Η επίδραση του VIDEO στην νεανική ηλικία, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π., σελ. 207 - επ.

⁴⁸ Α. Γκιουρτζίδου, ο.π.

⁴⁹ Έρευνες των David P. Phillips and Lundic L. Carstensen, 1986, Madelyn S. Gould and David Schaffer 1986 και A. Schmidtke and H. Haefner 1986 (H. I. Schneider, σελ. 104).

όλη τη πορεία της ζωής αυτών των παιδιών και ότι μπορεί να οδηγήσει σε βίαιη και εγκληματική συμπεριφορά κατά την εφηβεία και την ενηλικίωσή τους⁵⁰. Όμοια, και η βία στην πορνογραφία οδηγεί σε επιθετική συμπεριφορά κατά των γυναικών, καθώς μέσα από μια “ωραιοποιημένη και πλασματική παρουσίασή της, τα άτομα μαθαίνουν την “ευχάριστη” σεξουαλική επιθετική συμπεριφορά, ειδικά όταν το θέμα αυτό είναι νέο, ανέγγιχτο, και ταμπού.

Επίσης και η παρουσίαση των “επιτευγμάτων” μιας συμμορίας ανηλίκων εντυπωσιάζει άλλες ομάδες, οι οποίες “έλκονται” από τον παραβατικό τρόπο ζωής, ενώ και οι ίδιες οι συμμορίες ευελπιστώντας για περισσότερη δημοσιότητα, αποδέχονται τον ρόλο του κοινωνικά αποκλίνοντος.

Επικοινωνία, όμως δεν είναι μόνο η τηλεόραση, το VIDEO ή ο κινηματογράφος. Η μορφή της επικοινωνίας μάλιστα που κυριαρχεί στους ανήλικους είναι η μουσική. Τα τραγούδια εκφράζουν τα συναισθήματα και τα προβλήματα των νέων. <<Μια γενιά αναγνωρίζει τον εαυτό της σε μια συγκεκριμένη μουσική παραγωγή ... την ενστερνίζεται σαν λάβαρο σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που όταν ρώτησαν τους νέους για την πιθανή επίδραση της βιομηχανίας του τραγουδιού, έτειναν να επιβεβαιώσουν με θερμή ότι αυτοί διαλέγουν...”⁵¹. Τα παιδιά ισχυρίζονται ότι επιλέγουν τα πρότυπα αυτά βάσει της ατομικής τους συμπεριφοράς, δεν αντιλαμβάνονται όμως σε ποιον βαθμό η ατομική συμπεριφορά διαρθρώνεται βάσει του συνεχούς και διαδοχικού καθορισμού των προτύπων. Υπάρχει δηλαδή μια μοναδική βιομηχανοποιημένη πηγή ανταπόκρισης σε κάποιες πραγματικές ανάγκες. Και αυτές οι ανάγκες αποκαλύπτονται όταν, το τραγούδι προβάλλεται ως έκφραση ενός τολμηρού νεανικού αναρχισμού, προγραμματική διακήρυξη εναντίον κάποιου πράγματος, όπου δεν μετράει αυτό το κάτι, αλλά η ενέργεια που απελευθερώνεται με τη διαμαρτυρία.

Το τραγούδι όμως αυτό έχει κατακριθεί ότι αποτελεί από μόνο του, ένα στοιχείο προπαραβατικότητας. Αρκετές θεωρίες έχουν αναπτυχθεί για να υπογραμμίσουν την αρνητική επίδραση της μουσικής ροκ στη νεανική ψυχή. “Το κοινωνικό - μορφωτικό φαινόμενο του ροκ που έκανε την εμφάνισή του τη δεκαετία του ’50, θα έκανε να ξεσπάσει

⁵⁰ Ο.π., σελ. 105. Ο Schneideir επίσης αναφέρει ότι:<< Η τηλεόραση διδάσκει στο κοινό της επιθετικά είδη συμπεριφοράς. Μέσω της αδιάκοπης επανάληψης της βίας, οι τηλεθεατές όχι μόνο εθίζονται σε επιθετικές αντιδράσεις όταν οι περιστάσεις το απαιτούν, αλλά προκαλείται παράλληλα μια μείωση της συγκινησιακής αντίδρασης προς τη βία και μια αυξανόμενη υιοθέτηση επιθετικών στάσεων και αξιών. Η βία στα μέσα ενημέρωσης καταλήγει σε κορεσμό, εθισμό και προσαρμογή της επιθετικότητας, η οποία με τη σειρά της οδηγεί σε μια διαρκή εξασθένηση και τελικά σε εξαφάνιση των συναισθημάτων. Η συνεχής παρουσίαση της βίας στην τηλεόραση δημιουργεί ένα κλίμα επιθετικότητας στην κοινωνία>>.

⁵¹ U. Eco, ο.π., σελ. 356 - επ.

στον κόσμο ένα βαθύ κύμα ανακατωμένο με λάσπη, αναστατώσεις, αίμα και επανάσταση. Τριάντα χρόνια αργότερα, η μουσική ροκ εξελίχθηκε μέχρι που έγινε η πιο ισχυρή επανάσταση των σωμάτων, των πνευμάτων και των καρδιών, που βγήκε ποτέ απ' τα σωθικά της κόλασης. Ίσως η μουσική ροκ παίζει στους καιρούς μας ένα ρόλο αρνητικό. Και χωρίς να τα καταλαβαίνουμε γιατί, ακούγοντας το συγκεκριμένο είδος μουσικής, νέοι καθ' όλα υγιείς, διεγείρονται συναισθηματικά και αντί να διασκεδάσουν και να χαίρονται αντιδρούν ακατανόητα, δημιουργώντας ένα κοινωνικό φαινόμενο και ένα παγκόσμιο πρόβλημα⁵². Το ροκ, επίσης, έχει κατηγορηθεί για συγκολλημένες δοξολογικές επικλίσεις στο Σατανά με αντίστροφες εγγραφές. Ο εγκληματολόγος J. R. Roginbal έχει εξηγήσει στη μελέτη του " Το ροκ-εν-ρολ, βιασμός συνείδησης" ότι στην μουσική υπόκρουση για την εκτύπωση του υποσυνείδητου μηνύματος, χρησιμοποιούνται ορισμένες ειδικές τεχνικές, που μεταβάλλουν σε απειροελάχιστο χρόνο τη συχνότητα και τη ταχύτητα του ήχου και σε συνδυασμό με την εναλλαγή των φωτιστικών χρωμάτων, μεταφέρουν και αποταμιεύουν τάχιστα το μήνυμά τους στο άτομο ή σε ομάδα που ακούει. Άλλωστε και οι ίδιοι οι τραγουδιστές έχουν κατηγορηθεί ότι μαρτυρούν την πλήρη εξάρτησή τους απ' το Σατανά, καθώς εμφανίζονται στην σκηνή με ένα μακιγιάζ τερατώδες και φορώντας ρούχα περίεργα και ανεξήγητα, χορεύοντας εξαντλητικά όπως και στη "τεχνική του βουντού". Ταυτόχρονα, η ένταση του ήχου είναι 80 Desibel, δημιουργώντας στα άτομα "ένα είδος καταπίεσης και μελαγχολίας, οργής και επανάστασης και επιθετική διάθεση, ενώ χρησιμοποιούνται και φωτεινά εφέ τα οποία σκοπό έχουν να μειώσουν την ικανότητα κρίσεως και αντανάκλαστικών των νέων, ώστε να καταστεί εύκολος ο δρόμος της υποβολής σατανιστικών μηνυμάτων⁵³".

Έτσι, λοιπόν, το ροκ έχει σαν σκοπό να τροφοδοτήσει την επανάσταση των νέων ενάντια σ' όλες τις μορφές καταπίεσης : οικογενειακές, θρησκευτικές, διοικητικές, πολιτικές, οικονομικές και στρατιωτικές, και στη κυρίαρχη ηθική, ενώ και οι συναυλίες υποκινούν ομαδικές υστερίες. Όμως, το ροκ επιφέρει και αρνητικά αποτελέσματα και στο ίδιο το άτομο, ως μονάδα. Πρώτα απ' όλα, σε μελέτες έχουν αναφερθεί αλλαγές στο σφυγμό, αυξημένη έκκριση των ενδοκρινών αδένων, αλλαγή στο ποσοστό γλυκόζης στο αίμα, ψευδαισθητικά φαινόμενα και ταυτόχρονα μια αξιοσημείωτη επίπτωση στο εγκεφαλονωτιαίο υγρό. Αυτή η επίπτωση έχει ιδιαίτερη εγκληματική σημασία γιατί το υγρό αυτό προσβάλλει απ' ευθείας την υπόφυση που επιβάλλει την έκκριση ορμονών. "Το τελικό αποτέλεσμα είναι η απώλεια ισορροπίας στις σεξουαλικές και τις επινεφριδικές ορμόνες όπως επίσης και η ριζική αλλαγή του ποσοστού ινσουλίνης στο αίμα, έτσι ώστε σε

⁵² Α. Παναγιώτου, Επιμελήτρια ανηλίκων/Ναυπλίου. Επίδραση της Ροκ μουσικής στους νέους, Φωνές Συμποσίου, ο.π., σελ. 99

⁵³ Α. Παναγιώτου, ο.π., σελ. 101

διάφορες ενέργειες ελέγχου των ηθικών αναστολών να πέφτουν κάτω απ' τα όρια ανοχής ή να εξουδετερώνονται ολοκληρωτικά⁵⁴. Ταυτόχρονα με τα φυσικά αποτελέσματα, έχουν παρατηρηθεί σ' άλλες μελέτες ανάλογα ψυχολογικά αποτελέσματα. Ως τέτοια έχουν αναφερθεί η αλλαγή συγκινησιακών αντιδράσεων, η απώλεια του ελέγχου, σοβαρή σύγχυση της μνήμης, υπνωτική και καταληπτική κατάσταση, καταθλιπτική κατάσταση, τάσεις αυτοκτονίας, αυτο-τιμωρία, και ωθήσεις καταστροφής, βανδαλισμού και εξέγερσης, φαινόμενα με ιδιαίτερα εγκληματολογική σημασία. Τέλος, έχει αναφερθεί και το επιχείρημα <<της συνάφειας των φαινομένων>>. Σύμφωνα με αυτό, "στις δύο χώρες όπου το ροκ είναι πιο δημοφιλές, τις Η.Π.Α. και την Αγγλία, διαπιστώνουμε όχι μόνο το πιο υψηλό στον κόσμο ποσοστό νεανικής εγκληματικότητας, αλλά επίσης την πιο γρήγορη αύξηση του ποσοστού εγκληματικότητας στους νέους, της γεννήσης χωρίς γάμο, πράξεις βίας όλων των ειδών, δολοφονίες και αυτοκτονίες. Τα γεγονότα το αποδεικνύουν. Η επανάσταση του ροκ προκαλεί σε διάστημα τριάντα ετών, τη πιο βαθιά διαφθορά της νεολαίας που η ιστορία γνώρισε ποτέ!"⁵⁵.

Σ' όλες αυτές τις θεωρίες που κατακρίνουν τα σύγχρονα Μ.Μ.Ε. και τα πρότυπα συμπεριφοράς που αυτά προβάλλουν, ως παράγοντες εγκληματογένεσης, νεώτερες μελέτες ασκούν κριτική, υπογραμμίζοντας την μικρή, σε σχέση με άλλους κοινωνικούς παράγοντες, σημασία της δράσης των ΜΜΕ, ως προς την υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς απ' τους ανηλίκους. Σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες, η δράση των ΜΜΕ δεν είναι απόλυτα ομοιογενοποιητική, αλλά περιλαμβάνει ταυτόχρονα ομοιογενοποιητικές και διαφοροποιητικές πλευρές που εξαρτώνται από πολλούς κοινωνικούς παράγοντες. Παράλληλα, η θεωρία που καταγγέλει τα ΜΜΕ ως κυρίαρχα στοιχεία της διάδοσης ενός τρόπου ζωής (αντικοινωνικού), υποτιμά πολλά απ' τα πραγματικά δεδομένα και αποδίδει στα τεχνολογικά μέσα μια παντοδυναμία. Σε αντίθεση με τη γνωστή θεωρία του Μακ Λούαν για το "παγκόσμιο χωριό επικοινωνίας", έχει αναπτυχθεί η θεωρία των "παράλληλων σχολείων" για την κοινωνικοποίηση των ανηλίκων. Έτσι, παραδοσιακά και σύγχρονα ΜΜΕ και ποικίλες εστίες πολιτιστικής και εκπαιδευτικής δράσης που αναπτύσσονται έξω απ' το σχολείο (ενώσεις, σωματεία, σύλλογοι) προχωρούν στην, από κοινού, οργάνωση ποικίλων μορφών εκπαίδευσης για τους νέους. Καταρρίπτεται έτσι η θεωρία για τη παντοδυναμία των ΜΜΕ για την υιοθέτηση τρόπων συμπεριφοράς και άρα όταν αυτοί οι τρόποι συμπεριφοράς είναι αντικοινωνικοί, τα ΜΜΕ δεν μπορούν να χαρακτηριστούν ως αποκλειστικές πηγές προπαραβατικότητας. Άλλωστε σε έρευνες κοινωνικών επιστημόνων έχει αποδεχθεί ότι: <<η επίδραση των μέσων ενημέρωσης στα αισθήματα, στις τάσεις και στη συμπεριφορά των δεκτών τους δεν έχουν

⁵⁴ Α. Παναγιώτου, ο.π., σελ. 103

⁵⁵ Α. Παναγιώτου, ο.π., σελ. 105

τεκμηριωθεί, πως ακόμα και σήμερα δεν έχουν αποδεχθεί εξ ολοκλήρου. Ισχυρίζονται ότι οι μηχανισμοί που λειτουργούν μεταξύ μέσων μαζικής ενημέρωσης και δεκτών είναι πολυσύνθετοι και γι' αυτό το λόγο δεν μπορεί να βρεθεί σαφής αιτιώδης συνάφεια και ακόμα ότι η επίδραση των μέσων ενημέρωσης δεν μπορεί να διαχωρισθεί από τους άλλους παράγοντες επιρροής.>>⁵⁶

Ταυτόχρονα, στα πλαίσια της ίδιας κριτικής και σε συνάρτηση με τα πρότυπα που προβάλλουν τα σύγχρονα ΜΜΕ, καταδεικνύεται η δυναμική άλλων κοινωνικών παραγόντων που η σημασία τους ως φορείς προπαγανδιστικότητας των ανηλίκων, συχνά παρουσιάζεται, ψευδώς, ότι υπόκειται της μεγάλης δύναμης των ΜΜΕ, ενώ συμβαίνει το αντίθετο. Σε έρευνα για τους νέους και τα πρότυπα - είδωλα επικοινωνίας, υποστηρίζεται ότι "μολονότι σ' όλες τις πρακτικές του ελεύθερου χρόνου παρατηρούνται ομοιογενοποιημένες συμπεριφορές, οι σύγχρονες κοινωνιολογικές έρευνες αποδεικνύουν ότι η οικειοποίηση των μηνυμάτων απ' τους δέκτες πραγματοποιείται στη βάση της διαφοράς και της ανισότητας"⁵⁷⁵⁸. Οι νέοι από πλούσιες οικογένειες προτιμούν τα ξένα ακούσματα, τους εκρηκτικούς ρυθμούς και τα ξένα πρότυπα, ενώ οι νέοι από φτωχές οικογένειες υιοθετούν ελληνικά πρότυπα - αστέρες και ακούν ελληνική λαϊκή μουσική. Άλλωστε για να πραγματοποιηθεί η ομοιογένεια σε βάθος, θα έπρεπε τα πολιτιστικά

⁵⁶ Οι έρευνες είναι των Hans - Jurgen Kerner and Thomas Feltes 1980, Martin Kilbas 1983, Thomas Feltes and Christian Ostermann 1985 (Schneider, ο.π., σελ. 107). Επίσης τονίζει παρακάτω (σελ. 109) ότι:<< Μια πρόσφατη μελέτη που διεξήχθη από μια ερευνητική ομάδα της <<Διεθνούς Εταιρείας Μεταδόσεων>> ενός από τα τρία μεγαλύτερα εμπορικά τηλεοπτικά δίκτυα στις ΗΠΑ (J. Ronald Milavsky, Ronald C. Kessler, Horst H. Stipp, William S. Rubens 1982) καταλήγει στο συμπέρασμα πως η παρουσία της βίας στην τηλεόραση δεν έχει καμμία επίπτωση στις στάσεις και στα είδη συμπεριφοράς των τηλεθεατών. Αυτή η μελέτη, που επιχειρεί να αποδώσει τη βίαιη συμπεριφορά αποκλειστικά, στις επιδράσεις της οικογένειας και της γειτονιάς, δεν είναι πειστική. Κι αυτό, γιατί δεν ερμηνεύει τους λόγους για τους οποίους τα επιθετικά πρότυπα που μαθαίνονται μέσα στην οικογένεια και στη γειτονιά επηρεάζουν την συμπεριφορά, ενώ τα πρότυπα της τηλεόρασης δεν επιδρούν.>>

⁵⁷ Α. Κορωναίου, ο.π.

⁵⁸ Άλλωστε σε έρευνά μας που είχαμε διεξάγει στο σύνολο των προγραμμάτων της τηλεόρασης την βδομάδα 4-10 Απριλίου 1994, είχαμε διαπιστώσει τα εξή: πρώτα απ' όλα η ελληνική τηλεόραση εκρίθει βίαιων σκηνών και ιδιαίτερα σε ώρες που παρακολουθούν το πρόγραμμα τα παιδιά (Σαββατοκύριακο, μεσηβρινές ώρες). Όμως το ενδιαφέρον στη διάρκεια της διεξαγωγής της έρευνας ήταν <<οι διαφορές που είχαν μεταξύ τους, όσοι παρακολουθούσαν το ίδιο πρόγραμμα για το τι είναι βία (οι φοιτητές ανά δύο, παρακολουθούσαν το ίδιο πρόγραμμα, και εμείς βγάλαμε το μέσο όρο). Εκεί φάνηκε πως ο καθένας έχει διαφορετική ψυχολογική συνειδητοποίηση της βίας>>. (Συνέντευξη Σ. Γεωργούλα στα ΝΕΑ, Δευτέρα 6 Ιουνίου 1994, σελ. 28).

πρότυπα, που προτείνονται, να αντιστοιχούν στις σύγχρονες, βιωμένες πραγματικότητες, δηλαδή, θα πρέπει να αμφισβητούσαν, ως ένα βαθμό τουλάχιστον, τις παραδοσιακές αξίες. Και τα σύγχρονα ΜΜΕ, μόνο φορείς της επανάστασης κατά της κρατούσας τάξης, δεν μπορούν να κατηγορηθούν. Ταυτόχρονα, άλλες έρευνες αμφισβητούν το αληθές των ερευνητικών διαπιστώσεων της χρήσης των σύγχρονων ΜΜΕ, δηλαδή τη παθητικότητα, την ύπνωση, και την κατάργηση κάθε κριτικού πνεύματος. Τέλος, αμφισβητώντας τις θεωρίες για το “ευάλωτο” των ανήλικων θεατών - τηλεοπτικού κοινού, “διάφορες έρευνες αποδεικνύουν ότι ακόμη και τα δεκάχρονα παιδιά δεν πιστεύουν στην ομοιότητα ανάμεσα στις ιστορίες των κόμικς ή των ταινιών και στη πραγματική ζωή”⁵⁹.

Ε. Η ΕΡΓΑΣΙΑ

Η παιδική εργασία, η ανεργία, η υποαπασχόληση ή η ευκαιριακή απασχόληση των νέων, αλλά και οι δυσμενείς όροι και συνθήκες παροχής της νεανικής εργασίας, οπωσδήποτε ενοχοποιούνται για την εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς στους ανηλίκους και γενικότερα στις νεανικές ηλικίες. Εύστοχα έχει παρατηρηθεί ότι οι νέοι που βρίσκονται στο περιθώριο της απασχόλησης, τοποθετούνται στο κέντρο της δικαστικής προσοχής⁶⁰.

Στο αποτέλεσμα αυτό έχουν καταλήξει αρκετές ερευνητικές προσπάθειες που επιχειρούν να συσχετίσουν την ύπαρξη ή όχι και το είδος της εργασιακής απασχόλησης, με την μελλοντική εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς του ανηλίκου, κυρίως δε να ορίσουν ως προπαραβατικούς παράγοντες συγκεκριμένες εργασιακές συνθήκες και όρους απασχόλησης. Λόγω όμως του νεαρού της ηλικίας, η μεταβλητή “εργασία” δεν ήταν λογικό να οριοθετηθεί ανεξάρτητα απ’ την μεταβλητή “σπουδές”. Ο ανήλικος μέχρι κάποια ηλικία, έχει την υποχρέωση εκπαίδευσης που αποκλείει την εργασιακή του ενασχόληση. Σ’ αυτές τις ηλικίες η δουλειά του ανηλίκου είναι δουλεία, γι’ αυτό και στις περισσότερες αναπτυγμένες χώρες απαγορεύεται με το νόμο, άσχετα αν στην πράξη δεν συμβαίνει αυτό. Πρέπει επίσης να σημειωθεί, ότι ο παράγοντας εργασία δεν είναι δυνατό να νοηθεί ξεχωριστά από τον παράγοντα <<κοινωνική τάξη>>. Αρκετές, άλλωστε, απ’ τις μελέτες που διαπραγματεύονται τη συγκεκριμένη συσχέτιση, εμπεριέχουν το στοιχείο αυτό, απ’ τη στιγμή που η ίδια η εργασία των ανηλίκων αφορά παιδιά φτωχών οικογενειών ή φτωχών κοινωνικών ομάδων.

⁵⁹ Α. Κορωναίου, ο.π.

⁶⁰ Γ. Ληξουριώτης. Οι νέοι με δυσκοινωνική συμπεριφορά στο περιθώριο της απασχόλησης : Επαγγελματική εκπαίδευση και εργασιακή τους ένταξη, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π., σελ. 369 - 371

Το πρώτο “σημείο” του κώδικα που επικαθορίζει τη μεταβλητή “εργασία του παιδιού” ως στοιχείο προπααραβατικότητας, είναι η ανεργία. Παρασυρόμενες απ’ το στερεότυπο του ανεπάγγελτου ενηλίκου ως προεγκληματικά επικίνδυνου, αρκετές θεωρήσεις συμπεραίνουν ότι ο νέος ως προπααραβατικός είναι ασυμβίβαστος με κάθε έννοια τάξης και άρα με τη δουλειά. Οι νέοι αυτοί επιζητούν μια ελεύθερη και περιπετειώδη ζωή μακριά απ’ τις συμβατικότητες της ζωής, δεν αντέχουν τα αφεντικά, δεν συμβιβάζονται με το ωράριο εργασίας, δεν μπαίνουν σε καλούπια απασχόλησης.

Όμως, άλλες έρευνες έχουν δείξει ότι, ο ελεύθερος και ασυμβίβαστος χαρακτήρας του νέου είναι κοινό αγαθό και δεν χαρακτηρίζει μόνο μια ομάδα, η οποία και στιγματίζεται ως προπααραβατική. Τα ζητιανάκια και τα παιδιά του δρόμου, τα γνωστά «παιδιά των φαναριών», πολύ συχνά, είναι αποτελέσματα και όχι υπαίτια της κατάστασης στην οποία βρίσκονται, μιας κατάστασης που μπορεί να τα κάνει θύματα, αλλά σπάνια θύτες.

Μια δεύτερη μεγάλη ομάδα ερευνών, αντικρούει τη θέση, ότι ο προπααραβατικός ανήλικος είναι τεμπέλης και φυγόπονος. Έρευνες που έγιναν στον Ελλαδικό χώρο έδειξαν ότι ένας μεγάλος αριθμός δυσκοινωνικών παιδιών έχουν ήδη εισέλθει στην αγορά εργασίας και ο αριθμός αυτός γίνεται ακόμη μεγαλύτερος όταν αναφερόμαστε στις σοβαρότερες περιπτώσεις παραβατικότητας. Η εργασιακή τους κατάσταση όμως, δεν αφορά σταθερή και πλήρη απασχόληση αλλά πρόσκαιρη απασχόληση ή υποαπασχόληση ή ακόμη και ανεργία. Και μάλιστα, οι νέοι αυτοί παρέχουν ανειδίκευτη, φθηνή εργασία, καθώς όχι μόνο δεν έχουν τύχει καμιάς τεχνικής ή επαγγελματικής εκπαίδευσης, αλλά συχνά δεν έχουν ολοκληρώσει ούτε τη στοιχειώδη εκπαίδευση. Ούτε λόγος, βέβαια δεν γίνεται, για την ολοκλήρωση της υποχρεωτικής εκπαίδευσης, καθώς, η ίδια η οικογένεια φροντίζει να βρεθεί δουλειά, αμέσως μόλις διαγνωστούν τα πρώτα σημάδια μαθησιακών δυσκολιών ή και αδιαφορίας στα σχολικά καθήκοντα. Όπως ενδεικτικά αναφέρει η Χ. Θεοδωράκη - Παναγιωτάκη, επιμελήτρια ανηλίκων: “Από το Σεπτέμβριο του 1987 μέχρι τον Ιούλιο του 1988, το Δικαστήριο επέβαλε αναμορφωτικά μέτρα σε 267 ανηλίκους ηλικίας 9 έως 17 χρονών. Απ’ αυτούς οι 40 ήταν ανεπάγγελτοι και είχαν διακόψει τη βασική εκπαίδευση. Μετά από προσπάθειές μας, βρήκαν εργασία 20 ανήλικοι που μέχρι στιγμής εξελίσσονται ικανοποιητικά. Οι άλλοι 20 που δεν μπορέσαμε να τακτοποιήσουμε επανήλθαν στο Δικαστήριο με νέα αδικήματα”⁶¹.

Το γεγονός όμως της παροχής ανειδίκευτης εργασίας, οδηγεί τον νέο στην “έλλειψη οποιουδήποτε σχεδίου επαγγελματικής σταδιοδρομίας”⁶². Μαζί με την επαγγελματική αστάθεια δημιουργείται μια

⁶¹ Χ. Θεοδωράκη - Παναγιωτάκη. Η εργασία σαν παράγοντας κοινωνικής προσαρμογής, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π., σελ. 373 - 6

⁶² Ι. Φαρσεδάκης, ο.π., σελ. 81

αρνητική στάση έναντι της εργασίας. Και αυτό ακριβώς είναι που χαρακτηρίζει έναν προπαραβατικό ανήλικο, σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες και όχι η, απ' τη φύση του, άρνηση κάθε προγράμματος επαγγελματικής απασχόλησης.

Τέλος, αρκετές θεωρίες, ρίχνουν το βάρος της ερευνητικής μελέτης στους εργασιακούς όρους και τις συνθήκες απασχόλησης, οι οποίοι με τον συνδυασμό και άλλων εγκληματογόνων, περιβαντολλογικών και άλλων κοινωνικών, παραγόντων οδηγούν τον νέο εργαζόμενο στο έγκλημα. Σ' αυτό το πλαίσιο εντάσσονται οι έρευνες των Shaw και McKay για την αυξημένη εγκληματικότητα στις βιομηχανικές ζώνες, αλλά και διάφορες μαρξίζουσες μελέτες για την εγκληματικότητα ως πολιτική απάντηση των εργαζομένων των κατωτέρων κοινωνικών στρωμάτων⁶³.

Στον αντίποδα υπάρχουν έρευνες που σημειώνουν ότι ο ρόλος της εργασίας δεν είναι τόσο σημαντικός, αλλά μάλλον υπερτιμημένος. Σε έρευνες στις Η.Π.Α., φαίνεται να αποδεικνύεται η θέση ότι μαθητές που εγκαταλείπουν πρόωρα το σχολείο και άρα μπαίνουν νωρίτερα στην αγορά εργασίας, << τελούν λιγότερα αδικήματα από τη στιγμή που θα το αφήσουν παρά αν το συνέχιζαν>>⁶⁴.

στ. ΠΟΛΙΤΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΦΟΡΕΤΙΚΟΤΗΤΑ

Ρατσισμός είναι και όταν δομείται το στερεότυπο του προεγκληματικά επικίνδυνου μετανάστη, στη βάση της πολιτιστικής του διαφορετικότητας. Η αντιμετώπιση του κοινού, αλλά και των επίσημων φορέων κοινωνικού ελέγχου, επηρεάζεται αναμφίβολα απ' αυτό το στερεότυπο, που εμφανίζεται και σε κλασσικές εγκληματολογικές θεωρίες και ιδιαίτερα στη θεωρία της πολιτισμικής σύγκρουσης του T. Sellin. Η θεωρητική αυτή κατασκευή, βέβαια, είχε ως βάση την αμερικανική κοινωνία της δεκαετίας του '30, η οποία λόγω του έντονου μεταναστευτικού ρεύματος, χαρακτηριζόταν από μια πολυπλοκότητα εθνικοτήτων, φυλών και θρησκευτικών μειονοτήτων, με ανάλογη πολιτιστική ανομοιογένεια. Το άτομο και ιδιαίτερα ο ανήλικος ήταν προϊόν του πολιτισμικού περιβάλλοντος στο οποίο μεγάλωνε, καθώς όλα τα ιδιαίτερα πολιτιστικά στοιχεία, μετουσιώνονταν σε στοιχεία της προσωπικότητας. Το πέρασμα όμως του ατόμου με τη συμμετοχή σε κοινωνικούς θεσμούς της ευρύτερης κοινωνίας (σχολείο, εργασία), σηματοδοτούσαν μια καινούργια κατάσταση, όπου ο μετανάστης ή το

⁶³ Θα πρέπει βέβαια να υπενθυμίσουμε τη θέση του Engels ότι, για την εγκληματικότητα, υπαίτιο είναι το στρώμα του λούμπεν προλεταριάτου, κατεχοχόν κοινωνικό στρώμα ανενεργό, αντιπαραγωγικό και φυσικά αντίθετο με την έννοια της πάλης μέσα στις παραγωγικές δυνάμεις για την επικράτηση των παραγωγικών σχέσεων της νέας κοινωνίας.

⁶⁴ Α. Μαγγανά, βιβλιοκριτική, στο M. Cusson, ο.π., σελ. 381

μέλος μιας μειονότητας, βρισκόταν αντιμέτωπος με δύο πολιτισμούς. Στη περίπτωση που οι κοινωνικοί κανόνες των δύο πολιτισμών διέφεραν, η σύγκρουση εμφανίζεται ως αναπόφευκτη. Το πολιτιστικά "διαφορετικό" άτομο γίνεται τότε περιθωριακή προσωπικότητα, όταν δεν μπορεί να αποβάλλει τον πολιτισμό με τον οποίο γαλουχήθηκε και δεν μπορεί να υιοθετήσει τον νέο τρόπο ζωής. Ως αποτέλεσμα, έρχεται η παραβίαση του κοινωνικού κανόνα που του ορίζει η "νέα" κοινωνία, γιατί το να παραβεί κανόνα του πολιτισμού του επισύρει μεγαλύτερες ποινές, ενώ εμπόδιο ανυπέρβλητο στέκεται και ο αυτοέλεγχός του.

"Τέτοιου είδους συγκρούσεις εμφανίζονται ιδιαίτερα:

α. Μεταξύ κανόνων συμπεριφοράς παλαιού και νέου τρόπου ζωής και κοινωνικών αξιών.

β. Ως αποτέλεσμα μετακίνησης από αγροτικό σε αστικό περιβάλλον.

γ. Ως αποτέλεσμα μετακίνησης από μία καλά οργανωμένη, ομοιογενή κοινωνία σε άλλη αποδιοργανωμένη, ανομοιογενή κοινωνία"^{65, 66}.

Έτσι λοιπόν δεν μιλάμε μόνο για εξωτερικούς μετανάστες ή για εθνικές και φυλετικές μειονότητες, αλλά τα δεδομένα της θεωρίας του Sellin ισχύουν και για την εσωτερική μετανάστευση.

Στο δεύτερο μισό του αιώνα που διανύουμε, εκπονήθηκαν αρκετές ερευνητικές προσπάθειες με ανεξάρτητη μεταβλητή τη μετανάστευση. Αυτές οι έρευνες βέβαια, δεν επιχειρούν να εξηγήσουν την ολότητα του φαινομένου της παραβατικότητας των ανηλίκων, αλλά διατηρούν τους ίδιους σημειωτικούς κώδικες στη κατανόηση μιας προεγκληματικής κατάστασης ενός ανηλίκου. Σύμφωνα με αυτές τις έρευνες⁶⁷, όσοι μετανάστευσαν ως παιδιά, εμφανίζουν μεγαλύτερη παραβατικότητα, ενώ η δεύτερη γενιά των μεταναστών, τα παιδιά των μεταναστών που γεννήθηκαν στη δεύτερη πατρίδα τους εμφανίζουν μεγαλύτερη εγκληματικότητα από τους γονείς τους και από τους συνομήλικούς τους, αυτόχθονες και τύπο εγκληματικότητας που διαφέρει από τους γονείς τους και μοιάζει με εκείνο των αυτοχθόνων. Παράλληλα, προβλήματα κοινωνικής προσαρμογής εμφανίζουν και κατά την επιστροφή τους στη χώρα καταγωγής.

Μια ενδιαφέρουσα μελέτη που αφορά τα κοινωνικά προβλήματα και την επικινδυνότητα των Ελλήνων ανηλίκων μεταναστών β' γενιάς

⁶⁵ Α. Χάϊδου, σημειώσεις, ο.π., σελ. 43

⁶⁶ Ενδιαφέρουσα είναι η αναφορά της Α. Χάϊδου, στους μετανάστες νέους στο A. Chaidou, Junge Ausländer aus Gastarbeiterfamilien in der Bundesrepublik Deutschland. Ihre Kriminalität nach offizieller Registrierung und nach ihrer Selbstdarstellung, Peter Lang, Frankfurt am Main, Bern. New York 1984 και επίσης η έρευνα του Β. Καρύδη. Η εγκληματικότητα των μεταναστών στην Ελλάδα εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1996

⁶⁷ Ι. Φαρσεδάκης, ο.π., σελ. 97-9

στη Γερμανία, έχει γίνει από την Σ. Αναστασιάδου⁶⁸. Τα ελληνόπουλα στη δεύτερη πατρίδα τους σύμφωνα με αυτή τη μελέτη, ζουν σε καθεστώς <<άρνησης αποδοχής και ενσωμάτωσης των πολιτιστικών χαρακτηριστικών τους, στη γενικότερη λειτουργικότητα της κοινωνικής ζωής και κυρίως την παράλληλη άρνηση της μεταχείρισης με βάση την αρχή των "ίσων δυνατοτήτων" για όλους τους πολίτες>>⁶⁹. Ταυτόχρονα, η καθημερινή τους ζωή έχει "γκετοποιηθεί" ακόμα και χωροταξικά, είναι ανασφαλείς τόσο συναισθηματικά, όσο και νομικά και συχνά οδηγούνται σε κρίση ταυτότητας που τείνει να γίνει μόνιμο πρόβλημα. Στην ουσία ζουν "απ' έξω" απ' τη κοινωνία.

Η επιθυμητή αποδοχή μετατρέπεται σε άρνηση και κοινωνική καταπίεση. Το θεωρητικό μοντέλο της θεωρίας του Sellin βρίσκει απήχηση και σ' αυτό το φαινόμενο. Όμως, και παράλληλα με τα προβλήματα κοινωνικής προσαρμογής που βιώνουν οι πολιτιστικά "διαφορετικοί" ανήλικοι, το ίδιο το κράτος με τους νόμους του, υιοθετεί το στίγμα του επικίνδυνου ανηλίκου - μετανάστη με το να κάνει αδύνατη την αξιοποίηση των Γερμανικών Προστατευτικών Νόμων για τους Νέους αφού προσκρούουν στο Νόμο Περί Αλλοδαπών.

Η πρώτη παράγραφος του Νόμου Προστασίας Νέων ορίζει "κάθε Γερμανόπουλο έχει το δικαίωμα να διαπαιδαγωγηθεί σωματικά και ψυχικά για την ανάπτυξη της κοινωνικής του ικανότητας"⁷⁰. Ο μετανάστης ανήλικος, στοιχειοθετείται ως προπαραβατικός είτε γιατί βιώνει μια πολιτιστική σύγκρουση, είτε γιατί δεν του παρέχεται (απ' ένα κράτος, που παραμμένει συγκολλημένα ρατσιστικό) τα μέσα προστασίας του και κατ' επέκταση οι συνθήκες διαβίωσής του δεν είναι οι ιδανικότερες.

Και βέβαια, τα ίδια ισχύουν και για το στερεότυπο του Αλβανού ή του τσιγγάνου παιδιού, ως προπαραβατικού, στην Ελλάδα. Τα παιδιά των φαναριών, θεωρούνται και είναι, στην μεγάλη τους πλειοψηφία, παιδιά μειονότητας. Το γεγονός όμως ότι έχουν επιλέξει ή καλύτερα επιλεγεί για μια μορφή αντιπαραγωγικής δραστηριότητας, δεν σημαίνει ότι βρίσκονται και σε ένα στάδιο προεγκληματικό, λόγω ιδιόζυγων συνθηκών, αλλά και λόγω "πολιτιστικής - φυλετικής, ιδιοσύστασής" τους. Παρόλα αυτά, όπως η εγκληματικότητα θεωρείται ως έργο των Αλβανών, αν και έχει αποδεχθεί ερευνητικά το αντίθετο,⁷¹ όμοια ένα τσιγγανάκι ή αλβανάκι, προδιαθέτει αρνητικά, όχι μόνο τις επίσημες

⁶⁸ Σ. Αναστασιάδου, Επιμελήτρια Ανηλίκων Ελληνοπαίδων στην Ο.Δ.Γερμανίας - Μια εμπειρία, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π., σελ. 427 - επ.

⁶⁹ Ο.π., σελ. 427

⁷⁰ Ο.π., σελ. 429

⁷¹ Τουλάχιστον όσον αφορά το σύνολο της εγκληματικότητας. Παρόλα αυτά υπάρχει πράγματι υπερεκπροσώπηση των Αλβανών για ορισμένα αδικήματα, όπως οι κλοπές και οι διαρρήξεις (Καρύδης ο.π.)

μορφές του κοινωνικού ελέγχου, αλλά και τις ομάδες των συνομηλίκων τους⁷².

Γ. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΤΑΞΗ - ΠΟΛΙΤΙΚΟ STATUS

Σύμφωνα με την Nanette Davis, τα πορτραίτα των παραβατικών ανηλίκων δίνονται μέσα από πολιτικές εκτιμήσεις που κυμαίνονται απ' τον άκρατο συντηρητισμό ως τον άκρατο ριζοσπαστισμό. Οι νοητικές δημιουργίες είναι συχνά αντανakλάσεις ιδεολογιών όπως ο φιλελευθερισμός, ή ο σοσιαλισμός, αλλά και κοινωνιολογικών θεωριών ευρύτερης κλίμακας, όπως ο δομολειτουργισμός ή η συμβολική διαντίδραση. Ακόμη, όχι σπάνια διέπονται από επαγγελματικές συσχετίσεις δυνάμεων, εκτιμήσεις πρακτικής ερευνητικής συνάρτησης και κοινωνικής πολιτικής και κυρίως γενικότερα πολιτιστικής αξιολόγησης της ανθρώπινης δραστηριότητας⁷³.

Το να είναι ενταγμένος, ο ανήλικος και η οικογένειά του σε μια κοινωνική τάξη, και φορέας ενός συγκεκριμένου πολιτικού status, θεωρήθηκε από πολύ παλιά ως ένας παράγοντας που αξίζει να μελετηθεί ως προς την εγκληματογόνα επίδρασή του. Θεωρίες που έθεταν την εργατική κοινωνική τάξη, ή τις κατώτερες, γενικά, κοινωνικές τάξεις, με μικρή πολιτική ισχύ, ως φορείς προεγκληματικότητας, υπήρχαν και υπάρχουν πολλές, όπως και ανάλογες έρευνες με ανάλογα στατιστικά αποτελέσματα. Απ' την άλλη πλευρά, το θεωρητικό μοντέλο που συνδέει εγκληματικότητα και κοινωνική τάξη δεν αρκείται μόνο στην οπτική του περάσματος στην πράξη, ως προσέγγιση. Οι θεωρίες για τον "ευάλωτο" στον νόμο ανήλικο, όπως και το σύνολο της εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης, έχει τις βάσεις της στην όλη προβληματική που προήλθε απ' το συγκεκριμένο μοντέλο, δοσμένη όμως, σαφώς, σ' ένα άλλο πλάνο εργασίας, που θα εξετάσουμε παρακάτω. Στην παρούσα φάση θα εξετάσουμε πως λειτουργεί ο σημειωτικός κώδικας: <<ανήλικος μιας συγκεκριμένης κοινωνικής τάξης = ανήλικος προπαραβατικός>>, όπου αυτή η συγκεκριμένη κοινωνική τάξη αφορά συνήθως την εργατική και γενικότερα τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα.

Η ιδέα ότι η εγκληματικότητα είναι γέννημα της ανέχειας, αποτέλεσε μια σημαντική πτυχή στην ιστορία της εγκληματολογικής σκέψης. Μπορεί σήμερα να διακρίνουμε τη διασύνδεση τέτοιων θεωριών με ένα συντηρητικό πολιτικό πλαίσιο σκέψης, για την εποχή όμως της Αναγέννησης και του Διαφωτισμού, αποτέλεσε σχεδόν επανάσταση

⁷² Όπως έχουμε αποδείξει σε έρευνά μας σε πληθυσμό μαθητών έκτῃ δημοτικού σε σχολεία της Αττικής που δημοσιεύτηκε στην εφημερίδα Ελεύθερος Τύπος 10/8/97 σελ 13

⁷³ Ν. Τάσης, Θεωρητικοί και μεταθεωρητικοί προβληματισμοί στην κοιν/γία των ανήλικων παραβατών, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π., σελ. 39 - επ.

αφού έστρεφε το ενδιαφέρον από τους βιολογικούς παράγοντες στις κοινωνικές μεταβλητές. Στη βάση της σκέψης του Θωμά Ακινάτη απ' τον Μεσσαίωνα, ο Thomas More και η «Ουτοπία» του, όπως και οι «διαφωτιστές του 16^{ου}, 17^{ου}, 18^{ου} αιώνα, άρχισαν να αντιμετωπίζουν την εγκληματικότητα ως ένα κοινωνικό και οικονομικό φαινόμενο⁷⁴.

Ο Merton έθεσε την κοινωνική τάξη ως ένα παράγοντα προπαραβατικότητας ανηλίκων, μέσα από την επέκταση της έννοιας της ανομίας του Durkheim. «Οι ανήλικοι που ανήκουν στις χαμηλότερες κοινωνικές τάξεις έχοντας εμπειρίες αποστερήσεων από την έλλειψη ευκαιριών συμμετοχής στα αποτελέσματα της οικονομικής επιτυχίας, αντιδρούν, είτε απορρίπτοντας τους πολιτιστικούς στόχους ή τα νόμιμα μέσα, είτε χρησιμοποιώντας παράνομα μέσα για την επίτευξη των στόχων, είτε υποκαθιστώντας ένα νέο σύνολο στόχων και μέσων⁷⁵. Έτσι αφενός, έχουμε την υλική επιτυχία ως παραδεκτό κοινωνικό στόχο του ευρύτερου συνόλου, αλλά ταυτόχρονα, διαφορική διανομή αποστερήσεων και εντάσεων και μια αποκλεισμένη πρόσβαση στα νόμιμα μέσα. Η απάντηση των κατωτέρων κοινωνικών στρωμάτων δεν μπορεί παρά να είναι μια αντικοινωνική πράξη είτε με τη μορφή εγκλήματος (καινοτομία - προσφυγή σε παράνομα μέσα) είτε με την μορφή εγκλήματος χωρίς θύμα (ναρκωτικά, αυτοκτονία), είτε με επανάσταση. Άρα ο Merton καταλήγει στο συμπέρασμα ότι η ίδια η μορφή της σύγχρονης κοινωνίας προσδίδει ένα χαρακτήρα προπαραβατικότητας στη κατώτερη κοινωνική τάξη, όταν η εγκληματικότητα εννοιολογιοποιείται ως «ωφελιμιστική».

Ο Albert Cohen όμως, επέκτεινε το ίδιο σκεπτικό και πέρα απ' τα όρια της οριοθέτησης της πράξης ως «λογικής», με την έννοια της επίτευξης ενός σκοπού που μας ωφελεί άμεσα. Σύμφωνα με έρευνές του, οι ανήλικοι των κατωτέρων στρωμάτων, ζούνε, κοινωνικοποιούνται και εντέλει υιοθετούν ένα διαφορετικό σύστημα αξιών απ' τα παιδιά της μεσαίας τάξης. Μ' αυτό το τρόπο γεννιέται μια υποκουλτούρα στα πλαίσια της ίδιας της κοινωνίας, μια υποκουλτούρα σύγκρουσης απ' την οποία δημιουργείται μια εγκληματικότητα μη ωφελιμιστική. Τα παιδιά των κατωτέρων κοινωνικών τάξεων που ανήκουν σε αυτή την υποκουλτούρα, έρχονται σε σύγκρουση με τη κυρίαρχη, κοινωνικά, κουλτούρα όπως την <<μαθαίνουν>> στο σχολείο, αναπτύσσουν ως αντίδραση μια «εναλλακτική» κοινωνία με ιδιαίτερο λεξιλόγιο, ντύσιμο και κίνηση (υποπολιτισμικές συμμορίες), και στην οποία απορρίπτουν τις αξίες και το τρόπο ζωής της μεσαίας τάξης. Η εμφάνιση αντικοινωνικών πράξεων, έρχεται ως φυσικό επακόλουθο της αναζήτησης, -αυτών των παιδιών-, τρόπων για τη βελτίωση του κοινωνικού τους status, την οποία δεν μπορούν να επιτύχουν στα πλαίσια της κοινωνικής

⁷⁴ Ι. Φαρσεδάκη. Η ιστορία, ο.π., σελ. 99, 112-3

⁷⁵ Ι. Φαρσεδάκη. Παραβατικότητα ανηλίκων, ο.π., σελ. 114 και Στ. Αλεξιάδης, ο.π., σελ. 81-

νομιμότητας. Η προεγκληματική τους κατάσταση δεν εξηγείται μέσα απ' την επίτευξη κάποιου χρήσιμου σκοπού, αλλά μέσα απ' την εξέγερση, τη σύγκρουση αξιών, την αμφισβήτηση της ανύπαρκτης κοινωνικής ισχύς της τάξης στην οποία ανήκουν. Ή, όπως έλεγε ο J. M. Yinger, αναπτύσσονται όχι απλά υποπολιτισμοί αλλά αντι-πολιτισμοί, μέσα στα πλαίσια της σύγχρονης κοινωνίας.

Στην νεανική εγκληματικότητα υπάρχει κάτι περισσότερο από μια πρόθεση και ένα αποτέλεσμα. << Μια "εσωτερική πάλη αξιών" η οποία άλλοτε εκφράζεται με εξωτερικά σύμβολα και άλλοτε διαχέει τους συμβολισμούς μέσα στη μορφή της πράξης ή στα επιχειρήματα του δράστη >>⁷⁶. Η προκλητικότητα των νέων μεταφράζεται ως υπολανθάνουσα αλλά σαφής συνειδητοποίηση της σύγκρουσης. Μπορεί επίσης να μεταφραστεί ως αναζήτηση της "νίκης" ακόμη και με τίμημα τη ζωή του χαμένου κοινωνικά, είτε με τη φυγή. Ο Walter Miller, συνοψίζοντας όλα αυτά αναφέρει ότι <<οι αξίες της εργατικής τάξης συμπεριλαμβάνουν αξίες που παρατηρούνται στον κόσμο των εγκλημάτων. Η πολιτιστική ζωή της εργατικής τάξης, παράγει υποπολιτισμούς βίας και βαναυσότητας, που η κοινωνία αντιλαμβάνεται σαν υποπολιτισμούς εκτροπής>>⁷⁷. Με άλλα λόγια, ο ανήλικος που ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη είναι προπαραβατικός, είτε γιατί σύμφωνα με τους Merton, Cloward και Ohlin, μη έχοντας νόμιμες ευκαιρίες χρησιμοποιεί παράνομα μέσα για την επίτευξη θεμιτών κοινωνικών σκοπών, όπως είναι η απόκτηση εισοδήματος, είτε γιατί πρεσβεύει διαφορετικές αξίες και κύρος απ' τα παιδιά της μεσαίας τάξης, διαφορετικότητα, που για να μην τον οδηγήσει στο χαμηλό status, τον οδηγεί στη σύγκρουση.

Ταυτόχρονα, άλλες θεωρίες υποστηρίζουν ότι η φτώχεια από μόνη της δεν οδηγεί το άτομο στη παραβατικότητα. Παραμένει όμως προπαραβατικός παράγοντας γιατί <<καλλιεργεί τους όρους - κοινωνικούς και της προσωπικότητας - μια και οδηγεί στέρηση πνευματικής και ηθικής μόρφωσης, που έχει ως συνέπεια την μη ανάπτυξη ενός οικοσυστήματος αναστολών. Επιδρά έμμεσα, μια και οι ψυχολογικές διεργασίες που γεννά, δημιουργούν κλίμα ανασφάλειας, αβεβαιότητας και οδηγούν στην αστάθεια και απροσαρμοστικότητα>>⁷⁸.

Στα πλαίσια της ίδιας οπτικής του περάσματος σε πράξη, δεν πρέπει να μας διαφεύγει η θεωρητική προσέγγιση του μαρξιστικού ρεύματος⁷⁹ η οποία ερευνά τις επιδράσεις της ανισότητας των οικονομικών όρων στο ύψος της εγκληματικότητας. Η μαρξιστική προσέγγιση αποτέλεσε τον προπομπό της εγκληματολογίας της

⁷⁶ Γ. Πανούσης. Νεανική Εγκληματικότητα: Το "παιχνίδι" και η "πρόκληση", στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π., σελ. 61 - επ.

⁷⁷ Ι. Καλογερόπουλος, ο.π., σελ. 100

⁷⁸ Ι. Φαρσεδάκης. Παραβατικότητα, ο.π., σελ. 95-96

⁷⁹ Σ. Αλεξιάδης. Ο.π., σελ. 76-81

κοινωνικής αντίδρασης, η ίδια όμως δεν ξεφεύγει απ' τη θεωρητική βάση του περάσματος στην πράξη. Επισημαίνεται ότι από τις κατώτερες τάξεις προέρχονται οι εγκληματίες. Το προπαραβατικό στοιχείο όμως, δεν είναι οι αξίες ή η ανύπαρκτη πρόσβαση στα νομικά μέσα, της εργατικής τάξης. Οι φτωχοί, αναγκάζονται να εγκληματήσουν γιατί οι συνθήκες ζωής του οικονομικού και κοινωνικού συστήματος, τους οδηγούν σ' αυτό το δρόμο. Ο εγκληματίας είναι προϊόν του καπιταλισμού, η άνοδος της κλοπής συνδέεται ερευνητικά με την ύψωση των τιμών των προϊόντων. Όπως σημείωνε ο Bonjer, οι οικονομικές και κοινωνικές περιστάσεις επιδρούν στην εγκληματικότητα ως κοινωνικό φαινόμενο. Το οικονομικό καπιταλιστικό σύστημα, χαρακτηρίζεται από το ότι ο άνθρωπος δεν ενδιαφέρεται για τις ανάγκες των άλλων, παρά μόνο για λόγους κέρδους του. Το οικονομικό αυτό σύστημα οδηγεί σε ανευθυνότητα στην κοινωνία και αναπτύσσει συνθήκες ευνοϊκές για κίνητρα για εγκληματική συμπεριφορά. Ο κοινωνικός πόλεμος, είναι λοιπόν το αίτιο της εγκληματικότητας. Οι νικημένοι, εξαθλιωμένοι, εκδικούνται ενάντια στον εκμεταλλευτή και ταυτόχρονα ικανοποιούν ζωτικά τους προβλήματα.

Ο εγκληματίας είναι ένας άνθρωπος, σύμφωνα με τον Engels, εξαθλιωμένος, χωρίς τη στοιχειώδη ανθρώπινη ελευθερία σκέψης και θέλησης, αναγκασμένος απ' τις κοινωνικο-οικονομικές πιέσεις να εγκληματίσει, θεωρούμενη αυτή του η ενέργεια ως η μοναδική αντίδραση στη καταπίεσή του. Όπως έγραφε ο Thomas More, πρώτα δημιουργείτε τους κλέφτες και μετά τους τιμωρείτε γιατί κλέβουν. Ο Engels όμως, δεν θεωρούσε το έγκλημα σαν ένα ομαλό κοινωνικό φαινόμενο, σαν μια πράξη αντίστασης και επανάστασης. Μπορεί ο εγκληματίας να αναγκαστεί να εγκληματήσει, αλλά η πράξη του αυτή δεν είναι υγιής αντίδραση. Αφορούσε, σε αυτή τη περίπτωση, ανθρώπους κυρίως που δεν έχουν ταξική συνείδηση, είναι δηλαδή το λούμπεν προλεταριάτο, υποκουλτούρα στα πλαίσια της εργατικής υποκουλτούρας, ή όπως έλεγε και ο Hirst, το έγκλημα δεν έχει επαναστατικό χαρακτήρα, και δεν είναι παραγωγική δραστηριότητα.

Οι νεομαρξιστές, συνεχίζοντας τη σκέψη του Engels, επισημαίνουν ότι η προεγκληματική επικινδυνότητα των κατώτερων κοινωνικών τάξεων, οφείλεται στη δομή της κοινωνίας και κυρίως στην οικονομική της βάση, τις παραγωγικές δυνάμεις και σχέσεις. Ο Melossi θεωρούσε ότι το πρόβλημα της εγκληματικότητας σε δεδομένες κοινωνικο-οικονομικές συνθήκες, γίνεται μια άποψη του θέματος της πρωτογενούς συσσώρευσης, και το πρόβλημα της φυλακής συνδέεται με την ανάγκη εξοικίωσης του προλεταριάτου στη πειθαρχία του εργοστασίου. Ο Platt, στην Αγγλία, σημείωνε ως καθοριστική μεταβλητή των αριθμό των ανέργων. Όσο ανεβαίνει ο αριθμός, ανεβαίνει και ο αριθμός των κρατουμένων, γιατί συνδέονται οι λειτουργίες του τιμωρητικού συστήματος με τις ανάλογες ρυθμίσεις των περιθωριοποιημένων τομέων της αγοράς εργασίας. Το γενικό συμπέρασμα, βέβαια, των νεομαρξιστών, είναι ότι τελικά, και στην

παραβατικότητα των ανηλίκων, η παθολογικοποίηση της παρέκλισης και του εγκλήματος εναρμονίζεται με την ανάγκη εξατομίκευσης των κοινωνικών προβλημάτων, ώστε να καλυφθεί η αποτυχία της κοινωνίας, που είναι και η γενεσιουργός αιτία του εγκλήματος. Σύμφωνα με τον Pearson, τόσο η τρέλα, όσο και η εγκληματικότητα εκφράζουν την προσπάθεια του ατόμου να μετατρέψει την προσωπική του αγωνία σ' ένα ψίθυρο ατομικής ή κρυπτοπολιτικής διαμαρτυρίας, που μπορεί να βρει την έκφρασή του, στην εγκατάλειψη της οικογένειας, στη χρήση ναρκωτικών, στο σκασιαρχείο απ' το σχολείο, στις πράξεις βανδαλισμού, στη κλοπή, στην αυτοκτονία. Έτσι, ένα μεγάλο μέρος της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς έχει πολιτικό χαρακτήρα, ή καλύτερα χαρακτήρα σύγκρουσης αξιών, όπως θα έλεγε και ο A. Cohen.

Ακριβώς αυτός ο πολιτικός χαρακτήρας της προπαραβατικότητας των ανηλίκων χρησιμοποιήθηκε ως βάση για να στηριχθούν πολύ νεώτερες θεωρίες, που έχουν κληθεί να εξηγήσουν την αύξηση της παραβατικότητας των ανηλίκων στις δεκαετίες '80 και '90 στην Αγγλία. Ως γενεσιουργός αιτία, θεωρήθηκε η νεοσυντηρητική και θατσερική πολιτική, η οποία στηριζόταν στην απελευθέρωση της αγοράς, στην παραπέρα ανάπτυξη του αστυνομικού κράτους και του ποινικού κώδικα, στην αυταρχικότερη εκπαίδευση και τη πουριτανική ηθική. Και βέβαια, πάνω απ' όλα στη συστηματική αποσύνδεση του προβλήματος της παραβατικότητας ανηλίκων απ' την ανεργία, το νεο-φασισμό, το ρατσισμό, και το σεξισμό. Αυτή <<η αύξηση του αυταρχισμού και η πολιτικοοικονομική επένδυση στο αστυνομικό κράτος, στο ποινικό σύστημα και στα σωφρονιστήρια, είχε σαν αποτέλεσμα τη σημαντική αύξηση και όχι μείωση όλων των μορφών εγκλήματος και βίας σε επίπεδα ρεκόρ ... Τα γενεσιουργά στοιχεία και οι δομικές αιτίες της εγκληματικότητας παραμένουν άθικτα ή και υποβοηθούνται από την συγκεκριμένη μορφή πολιτικής παρέμβασης>>⁸⁰. Άλλωστε το πολιτικό στοιχείο δεν έλλειψε ποτέ και απ' την Ελλάδα στη θεώρηση της κατάστασης ενός ανηλίκου ως προπαραβατικού⁸¹.

⁸⁰ Κ. Κοσκινάς. Δομικές αιτίες της εγκληματικότητας ανηλίκων, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π., σελ. 197 - επ.

⁸¹ Όπως αναφέρεται ο Σ. Αλεξιάδης στο, <<Προς απο-εγκληματοποίηση του (Ποινικού) Δικαίου των ανηλίκων>>, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, η διάκριση ανάμεσα σε ανήλικους εγκληματίες και σε ανήλικους παραβάτες έγινε για πρώτη φορά στην Εγκύκλιο Υπ. Δικ. Αριθ. 59719/35/2 Ιουλίου 1949, η οποία, στη δεύτερη κατηγορία ανηλίκων, υπήγαγε "κυρίως εκείνους, οίτινες παρασύρθησαν εις τας πλοκάμους της αναρχικής προπαγάνδας και εν τη παιδική των αφελεία επίστευσαν εις τας ανατρεπτικές ιδέας, απομακρυνθέντες εκ των κύκλων της Ελληνικής Πατρίδας και υπό το κράτος των τοιούτων αντιλήψεων ενίσχυσαν την ανταρσίαν>>, γι' αυτό και συνιστά <<την εθνική διαπαιδαγώγησιν και αποτοξίνωσιν αυτών από των αναρχικών θεωριών>>.

η. ΦΙΛΟΙ - ΣΥΜΜΟΡΙΕΣ

Η θεωρία του “διαφορικού συγχρωτισμού” του Edwin Sutherland υποστηρίζει ότι η εγκληματική συμπεριφορά “μαθαίνεται με τον συγχρωτισμό με άτομα και ομάδες που την αξιολογούν ευνοϊκά και με την ταυτόχρονη απομόνωση απ’ τα άτομα και τις ομάδες που την αξιολογούν αρνητικά”⁸². Με βάση αυτή τη θεωρία, έχουν αναπτυχθεί αρκετές άλλες, με αντίστοιχες ερευνητικές προσπάθειες, οι οποίες σηματοδοτούν την επίδραση που ασκεί η φιλική παρέα, ή η ένταξη σε μια συμμορία για την υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς απ’ τους ανήλικους. Καταδεικνύονται δηλαδή, η ομάδα των φίλων και η “υποκουλτούρα” μιας συμμορίας ως παράγοντες προπαραβατικότητας και επικινδυνότητας. Οι κύριες θέσεις αυτών των θεωριών⁸³, αφορούν τις υποθέσεις εργασίας ότι: η εγκληματική συμπεριφορά μαθαίνεται (και άρα δεν είναι αποτέλεσμα βιοψυχολογικών δυσλειτουργιών) σε αλληλεπίδραση με άλλα άτομα, μέσα σε μια διαδικασία επικοινωνίας, στα πλαίσια στενών προσωπικών ομάδων. Οι διαφορικές αυτές επαφές αποκτούν σημαντική “προτεραιότητα” όταν το άτομο είναι σε νεαρή ηλικία, όταν εκτίθεται σ’ αυτή την επαφή.

Σε πιο εξειδικευμένες θεωρίες, έχει, επίσης, αναφερθεί ότι δημιουργείται μια “υποκουλτούρα παραβατικότητας”⁸⁴ από μειονεκτούντες μαθητές οι οποίοι δημιουργούν ή εντάσσονται σε “ομάδες φίλων” ανάλογου χαρακτήρα. Η συμπεριφορά της ομάδας στις επιθετικές συμπεριφορές των παιδιών, θα καθορίσει και το είδος και το βαθμό της αντικοινωνικότητας που θα αναπτύξουν οι ανήλικοι. Η διαδικασία βέβαια της διαντίδρασης, είναι πιο πολύπλοκη απ’ τη διαδικασία της μάθησης, που υποστηρίχθηκε απ’ τη θεωρία του διαφορικού συγχρωτισμού.

Ο Cusson, καταρχήν⁸⁵, διακρίνει αυτή τη διαντίδραση σε δύο φάσεις. Τη φάση της αμοιβαίας επίδρασης, όπου η απλή αντικοινωνική συμπεριφορά τείνει, απλώς, στην ικανοποίηση της διέγερσης, του παιχνιδιού, της απόκτησης κύρους και μιας έντονης επιθυμίας. Σε μια δεύτερη φάση όμως, της εκμάθησης της τεχνικής, αναζητείται ένας “δάσκαλος”. Αυτή η φάση αγγίζει τα όρια της ένταξης σε μια ήδη στιγματισμένη ως “αντικοινωνική” ομάδα - υποκουλτούρα παράβασης, τη συμμορία. Πάντως και στις δύο φάσεις η κοινή δράση είναι το συνεκτικό στοιχείο, η οποία μεγιστοποιεί τα κέρδη, αυξάνει την

⁸² Δ. Τσαούσης. Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας, εκδ. Gutenberg, 1989, σελ. 108

⁸³ Α. Χάϊδου. Ο.π., σελ. 37-8

⁸⁴ Ι. Φαρσεδάκης. Ο.π., σελ. 76-79

⁸⁵ Μ. Cusson, On Penal evolution, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας 2, 1988, σελ. 31

ικανοποίηση με την διάπραξη παράτολμων επιχειρήσεων και μειώνει τον κίνδυνο σύλληψης.

Η επικινδυνότητα των συμμοριών έχει υπερτονιστεί στη διεθνή ερευνητική πρακτική, όπως έχει υπερτονιστεί και ο φόβος θυματοποίησης του κόσμου από τέτοιες “εγκληματικές” ομάδες. Η ίδια η λέξη “συμμορία” είναι στιγματισμένη αρνητικά, έχει χρησιμοποιηθεί για να συγκαλύψει αρκετές φορές μια άλλη πραγματικότητα κάτω απ’ το μύθο της χρήσης μιας άλογης βίας από ομάδες που έχουν στόχους άτομα ως μονάδες και όχι άλλες ομάδες (π.χ. “συμμορίες” στον εμφύλιο που “κατέστρεφαν τη χώρα”, “συμμορίες των Εξαρχείων” που “καταστρέφουν τις περιουσίες μας”). Αρκετές απ’ τις έρευνες αυτές, τονίζουν την παντοδυναμία των μηχανισμών και του “αρχηγού” απέναντι στα μέλη, που στην ουσία παρασύρονται ως θύματα. Άλλες θεωρίες, αντιδρώντας στη βάση της θεωρίας του Sutherland, τονίζουν την επιρροή της ελεύθερης βούλησης του ατόμου, την επιλογή του να ενταχθεί σε μια τέτοια ομάδα, παρουσιάζοντας και μια ανάλογη δεκτικότητα. Άλλες τέλος, ρίχνουν το βάρος της έρευνας σε ψυχολογικούς και κοινωνικούς παράγοντες που ωθούν τους ανήλικους να ενταχθούν σε μια τέτοια ομάδα και να υιοθετήσουν παραβατική συμπεριφορά. Αυτή η διαδικασία, που εννοιολογείται ως προπαραβατικότητα, σκιαγραφείται ως εξής: Το πλημμελώς κοινωνικοποιημένο παιδί που τελεί σε σχέση μειονεκτικότητας με τους συνομήλικούς του, οι οποίοι πληρούν το στερεότυπο του κοινωνικά προσαρμοσμένου, σε συνδυασμό με το χαμένο κοινωνικά status και την έλλειψη συναφούς ρόλου του, θα ενταχθεί στις συμμορίες για να “διαμορφώσει ένα super ego και να αποκτήσει μια κοινωνική νομιμοποίηση και μια προσωπική αναφορά. Άλλες θεωρίες τονίζουν την σχέση οικογένειας και ένταξης σε συμμορίες. “Επειδή ο φόβος του παιδιού για χάσιμο της αγάπης είναι δυνατός, το παιδί ακολουθεί δουλικά την παραπτωματική ηθική των νέων με την ίδια προσαρμογή που ακολουθήθηκε με τους γονείς του. Άλλωστε, πριν το παιδί ενταχθεί σε παραπτωματική ομάδα το χαρακτηρίζει η υπερβολική συμμόρφωση και η συμφωνία με τις απόψεις του περιβάλλοντός του”⁸⁶.

Παράλληλα με τις ψυχολογικές προσεγγίσεις, μελέτες έχουν αναφερθεί και σε κοινωνικούς παράγοντες που οδηγούν αναγκαστικά έναν νέο να υιοθετήσει παραβατική συμπεριφορά μέσα απ’ την ένταξη σε συμμορίες. Τέτοιες εξηγήσεις αφορούν τη δημιουργία συμμοριών σύγκρουσης σε μειονεκτικούς κύκλους, σε στιγμές “κυμάτων” μετανάστευσης⁸⁷, σε εποχές όπου παρατηρούνται αύξηση σε φαινόμενα

⁸⁶ Δ. Παπαντωνίου, Σ. Ζούκα, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π.

⁸⁷ Ο Michael Brake, αποδίδει στην μετανάστευση των εκτοπισμένων και οικονομικά κατεστραμμένων αγροτών προς τις πόλεις, κατά τον 16^ο και 17^ο αιώνα, τη δημιουργία της νεανικής αλητείας και του χουλιγκανισμού (Α. Ασρινάκης, Νεανικές Υποκουλτούρες, εκδ. Παπαζήση, Αθήνα 1991, σελ. 23)

όπως : μονογονεϊκές οικογένειες, προβληματικά σχολεία, ανυπαρξία δραστηριοτήτων ελεύθερου χρόνου. Επίσης αναφορά γίνεται στην αντίδραση των σημερινών νέων στις αξίες των γονιών τους, θέτοντας σε αμφισβήτηση την προαγωγή του ατόμου σε βάρος της συλλογικής ζωής, στρεφόμενοι προς τους όμοιούς τους, συμμετέχοντας σε συμμορίες⁸⁸.

Ειδική αναφορά γίνεται στην επικινδυνότητα συμμοριών hooligans, και στο ζήτημα της βίας στα γήπεδα. Μελέτες, παρουσιάζουν αυτές τις ομάδες ως νέους, που χωρίς καθόλου να γνωρίζονται μεταξύ τους ενώνονται ως ομάδα συνήθως εντελώς περιστασιακά με ένα κοινό "ιδεώδες" και στόχο τη βία για τη βία. Τα παιδιά αυτά, όπως σκιαγραφούνται, "πάσχουν από μια ηθική και συναισθηματική πόρωση και δεν θέλουν ή δεν μπορούν πλέον να κάνουν την παραμικρή ιεράρχιση των ανθρώπινων αξιών. Είναι ο τύπος του ρωμαλέου συνήθως νέου με χαμηλώτατη κατά κανόνα πνευματική, κοινωνική και ηθική στάθμη που γίνεται επικίνδυνος, γιατί ο πάσχοντας ο ίδιος από ακρισία γίνεται εύκολα όργανο και υποχείριο του οποιοδήποτε επιτήδειου... Είναι το εκτελεστικό όργανο που πειθήνια υπακούει στον "αρχηγό" ... και επειδή γνωρίζει, πολλές φορές μόνο από ένστικτο ότι το μόνο που διαθέτει είναι η σωματική του ρώμη, την επιδεικνύει κατά τρόπο προκλητικά γελοίο και τη χρησιμοποιεί όμως κατά τρόπο επικίνδυνο⁸⁹".

Οι ομάδες αυτές των νέων, εκδηλώνονται απρόσωπα ως συμπαγής μάζα, μέσα στην οποία αλλοτριώνεται εντελώς η

⁸⁸ Οι J. και H. Schwendinger τονίζουν τη σημασία των υποπρολεταριακών σχηματισμών της νεανικής εγκληματικότητας. Επίσης, η εδαφική περιοχή έχει μεγάλη κοινωνική σημασία. Σε συγκεκριμένες περιοχές η νεότητα όπως και η παιδική ηλικία συντομεύονται αδικαιολόγητα, ενώ επιταχύνεται η ενηλικίωση και η ένταξη στην παραγωγή σε θέσεις εργασίας χωρίς μέλλον. Γι' αυτό άλλωστε η συμπεριφορά αυτής της ομάδας νέων <<αποτελεί ενεργητική και ορθολογική απάντηση στις κοινωνικές ανάγκες και πιέσεις που αυτή αντιμετωπίζει, λόγω της δομικής της θέσης και της κοινωνικής της κατάστασης>> (Α. Αστρινάκης, ο.π., σελ. 27, 31 - επ.)

⁸⁹ Ε. Κατσής. Η βία των ανηλίκων, Φωνές Συμποσίου, ο.π., σελ. 47-51

προσωπικότητά τους⁹⁰. Μάλιστα έχουν αναφερθεί σε έρευνες, η συσχέτιση της βίας στα γήπεδα με πράξεις μικροληστειών (τσαντάκηδες), βιαιοπραγίες και χρήση ναρκωτικών ουσιών. Σε μελέτες στην Αγγλία (Harre) και στην Ιταλία (Solvini) εννοιολογιοποιείται αυτή τη πρακτική ως ένα "φαινόμενο δημιουργίας ενός στερεοτύπου του πραγματικού κακού οπαδού απ' την μετατροπή μιας ηθικής αξίας σ' ένα σύνολο χαρακτηριστικών της προσωπικότητας και αυτό συμβάλλει στη δημιουργία ενός αρνητικού ήρωα ... Ο νεαρός οπαδός ικανοποιώντας τις ανάγκες που έχει ώστε να είναι αποδεκτός απ' τους υπόλοιπους που τον αντιπροσωπεύουν γίνεται μέλος αυτής της ομάδας και δέχεται τους κανόνες της"⁹¹.

Σε μια μεγάλη έρευνα όμως, που έγινε στον ελληνικό χώρο, στα τέλη της περασμένης δεκαετίας, υπό την επίβλεψη του κ. Κουράκη και με τη βοήθεια της Γενικής Γραμματείας Αθλητισμού, τα συγκεκριμένα στερεότυπα καταρρίπτονται. Πιο συγκεκριμένα, οι <<ακραίοι οπαδοί ομάδων.... είναι κατά πλειονότητα νεαρά άτομα μέσης ηλικίας 20 ετών... Προέρχονται κυρίως από γονείς που είναι εργαζόμενοι σε μεγαλύτερο ποσοστό από τον αντίστοιχο γενικό πληθυσμό. Το μηνιαίο καθαρό εισόδημα της οικογένειάς τους εμφανίζεται ως μαλλόν υψηλό... Οι ίδιοι ... είναι εργαζόμενοι σε ποσοστά μεγαλύτερα από τους συνομηλίκους τους... εξάλλου το επίπεδο εκπαίδευσής τους δεν διαφέρει σημαντικά από εκείνο άλλων συνομηλίκων τους ... επίσης... διαπιστώθηκαν προβλήματα στο οικογενειακό περιβάλλον ... και προβλήματα στις

⁹⁰ Όπως γράφει και ο Ν. Κουράκης, στο Εγκληματολογικοί ορίζοντες, Α'. Ο.π., σελ. 8, πολλά από τα μέλη αυτών των ομάδων επικροτούν τη βία απροκάλυπτα, απελπισμένα, ακόμη και σαν άρνηση τρόπου ζωής.

Χαρακτηριστικά είναι τα όσα είπαν κατά καιρούς ορισμένα από τα <<περιθωριακά>> αυτά άτομα (punks, hooligans κλπ.) για τα κίνητρα των ενεργειών τους: (Φιλοσοφία μου είναι) <<βία για τη βία και όπου τραβήξει>>. <<Δεν μ' ενδιαφέρει (αν αυτή η βία για τη βία δεν οδηγεί πουθενά)... <<Θέλω να κάνω αυτό που μ' αρέσει... Δεν με νοιάζει για το αύριο>> (βλ. Σχτ. Συνομιλία <<περιθωριακών>> ηλικίας 17 ετών με τον δημοσιογράφο Γ. Κανελλάκη στην εφημ. <<Ελευθεροτυπία>> της 27.10.1984, σελ. 20-21). (Στο γήπεδο πηγαίνω διότι αυτό) <<είναι εκτόνωση. Λύνεσαι εκεί πέρα, δε σκέφτεσαι τίποτα>> (...) <<Έτσι και χάσει η ομάδα μου δεν ξέρω τι κάνω. Μπορώ να σκοτώσω άνθρωπο εκεί μέσα>> (Χ. 20 ετών, εφημ. <<Ελευθεροτυπία>> 1.9.1982, σελ. 12). <<Για μας η βία δεν είναι τρόπος ζωής, είναι η άρνηση της ζωής που μας προσφέρουν. Είναι πράξη που βγαίνει αυθόρμητα όταν κάτι δεν μας ικανοποιεί>> (Χρ. 18 ετών, εφημ. <<Βήμα - Εβδομάδα>> 28.3.1982, σελ. 6).

⁹¹ Λ. Μαρτίνι - Εμμανουηλίδη. Βία στο Γήπεδο, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση ο.π., σελ. 217 - επ

σχέσεις με τους γονείς τους ... Οι σχέσεις τους με τους συμμαθητές και τους δασκάλους ή καθηγητές τους δεν ήταν πάντα αρμονικές >>⁹².

Ένα άλλο στοιχείο που τονίζει η ομάδα θεωριών που υποδεικνύει τις ομάδες φίλων ή τις συμμορίες ως ένα στοιχείο προπαραβατικότητας, είναι το γεγονός ότι η ένταξη, σ' αυτή την ομάδα, ακολουθείται από μια τελετουργία μύησης, η οποία εξυπηρετεί κάποιο σκοπό. Και αυτός ο σκοπός δεν είναι παρά η μεταβίβαση, περιοδικά και με μορφικά μέσα, των κοινωνικών αξιών της ομάδας ή συμμορίας. Είναι τρόπος επικοινωνίας όπου ο δέκτης δεν δίνει απάντηση και το μήνυμα που μεταβιβάζεται μ' αυτήν είναι ιδεολογικό, δηλαδή περιέχει μεγάλο πλάτος και αφαίρεση, αλλά ταυτόχρονα και μεγάλο συγκινησιακό φορτίο, ώστε να εγγράφεται στο ασυνείδητο σύστημα των μελών της κοινότητας. Μάλιστα, "όταν οι τελετουργίες μύησης χρησιμοποιούνται για τη λειτουργία συντήρησης και αναπαραγωγής της ιδεολογικής υπερδομής της ομάδας, παρουσιάζουν α-διαφάνεια και προβάλλονται ως μορφικοί τύποι"⁹³.

Το σύνολο των θεωριών που διαπραγματεύονται το γεγονός της ένταξης σε μια ομάδα - συμμορία ως σημείο προπαραβατικότητας, θέτουν ως βάση την ύπαρξη μιας ή πολλών υποκουλτούρων παραβατικότητας, τον αντίποδα μιας ενιαίας ταυτότητας του "ομαλού" νέου ενταγμένου όχι σε υποκουλτούρες αλλά στο σύνολο της κοινωνίας, στην κουλτούρα του σύγχρονου πολιτισμού. Κριτική ασκείται σ' αυτές τις μελέτες ακριβώς στο ζήτημα αυτής, της ενιαίας ταυτότητας. Σύμφωνα με αυτή τη κριτική, οι νέοι δεν υιοθετούν ομοιόμορφες συμπεριφορές και άρα είναι λογικό να υπάρχουν περισσότερες υποκουλτούρες στο εσωτερικό της νεολαίας, αρκετές απ' τις οποίες δεν στηρίζουν ούτε στηρίζονται στη συμβατικότητα της καθημερινής ζωής και των καθιερωμένων κοινωνικών αξιών. Στην περίπτωση μάλιστα που ο λόγος για το θέμα της ταυτότητας προέρχεται απ' τους φορείς της εξουσίας, στόχος είναι η απόκρυψη των κοινωνικών, επαγγελματικών και γεωγραφικών ανισοτήτων. Σύμφωνα με τον Α. Τουραίν "το κράτος επικαλείται την ταυτότητα εναντίον των κοινωνικών ρόλων, προσπαθώντας να επιβάλλει την ιδέα μιας ενότητας και μιας ενοποίησης που είναι πάνω απ' όλες τις ιδιαιτερότητες"⁹⁴.

Ένα δεύτερο σημείο κριτικής είναι τα κριτήρια με τα οποία μια νεανική υποκουλτούρα θα στιγματιστεί αρνητικά και μια άλλη όχι. Και είναι άξιο απορίας γι' αυτές τις κριτικές, γιατί έχουν αναφερθεί μελέτες για επικινδυνότητα των rockers, των punks, των hackers⁹⁵ και όχι για τις

⁹² Ν. Κουράκης και συνεργάτες. Έκθεση για τη βία στα ελληνικά γήπεδα, στο Αφιέρωμα στην Ηλία Δασκαλάκη, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1991, σελ. 330-2

⁹³ Ι. Δημητρίου. Η σημειωτική δομή των τελετουργιών μύησης, στο Ελληνική Σημειωτική Εταιρία, Η δυναμική των σημείων, ο.π., σελ. 389 - επ.

⁹⁴ Α. Κορωναίου. Νέοι και ΜΜΕ, ο.π., σελ. 140

⁹⁵ Ομάδες νέων, υποκλεπτικών κεντρικών συστημάτων μηχανοργάνωσης

ομάδες των slackers⁹⁶ ή των yuppies⁹⁷. Ίσως τελικά, να μην είναι η ίδια η ένταξη σε υποκουλτούρες - συμμορίες σημείο προπαραβατικότητας, αλλά οι αξίες που πρεσβεύουν αυτές οι ομάδες, με συνέπεια να συντελείται ένα θεωρητικό πέρασμα σε θεωρίες πολιτισμικής σύγκρουσης ή ταξικής - κοινωνικής θέσης.

Για το συγκεκριμένο ζήτημα, σημαντική είναι η έρευνα των Α. Αστρινάκη κ.ά. για τους υποπολιτισμούς “χέβυ μέταλ, ροκαμπίλι, και φανατικών οπαδών” στην Δυτική Αττική, έρευνα που πραγματοποιήθηκε από τον Ιανουάριο 1992 ως το καλοκαίρι του 1993. Όσον αφορά για τους συγκεκριμένους υποπολιτισμούς, κυριαρχούν τα πολιτισμικά συστήματα της μουσικής και της άθλησης, ως θεμελιώδη συλλογικοί και τοπικοί εδραιωμένοι θεσμοί σχόλης και διασκέδασης. Όμως, <<η έμφαση στη σχόλη και τη διασκέδαση οδηγεί, σε ορισμένες περιπτώσεις, τα μέλη των υποπολιτισμικών ομαδοποιήσεων στην εργαλειακή και κτητική παραβατικότητα>>⁹⁸. Βέβαια, όπως επισημαίνει ο Α. Αστρινάκης << η συλλογική νεανική παραβατικότητα, στις περισσότερες, τουλάχιστον, περιοχές της Δυτικής Αττικής, δεν έχει αυτόνομη βάση ύπαρξης και λειτουργικότητα, δεν διαθέτει δική της υπόσταση. Παράλληλα όμως, διαπιστώνουμε την ανάπτυξη μιας σχετικά ευρείας κλίμακας, εκφραστικής και συγκρουσιακής, κατά πρώτο λόγο, και εργαλειακής, κατά δεύτερο λόγο, παραβατικότητας, η οποία συνιστά αναπόσπαστο χαρακτηριστικό των νοηματικών περιεχομένων, του τρόπου της ζωής και της δράσης των νεανικών σχηματισμών που έχουν πρωτίστως υποπολιτισμική υφή, αλλά και όσων απλώς εντάσσονται σε ό,τι προσδιορίζουμε ως ευρύτερη και κυρίαρχη νεανική κουλτούρα>>⁹⁹.

Συγκεκριμένα, για τις ομάδες του “χέβυ μέταλ”, που αποτελούν και την κυρίαρχη υποπολιτισμική “παραλλαγή” επισημαίνεται ότι : <<εξ αιτίας της χαοτικής και εξεγερτικής, διονυσιακής ή αρνητικής και μηδενιστικής υφής ορισμένων υποπολιτισμικών του προτύπων, το χέβυ μέταλ έχει συμβάλλει στην έκφραση και έχει ενδεχομένως, ευαισθητοποιήσει ήδη λειτουργούσες, διαφορετικής αιτιολογίας διεργασίες σε μικρή μειοψηφία ομάδων ή ατόμων της νεανικής του κοινότητας προς τρεις βασικούς τύπους παρέκκλισης και παραβατικότητας. Ο ένας τύπος, ο οποίος εμπνέεται από τον ρομαντικό και ακατέργαστο αναρχισμό, καταλήγει σε εκφραστικές μορφές παραβατικότητας και σε παραβατικότητα σύγκρουσης ... Ο άλλος

⁹⁶ Αλλιώς, η γενιά μετά τη γενιά χ ή μεταμοντέρνα, που πρεσβεύει ζωή χωρίς στόχους, με όσο το δυνατόν μεγαλύτερη εξοικονόμηση ενέργειας.

⁹⁷ Η γενιά του κουστουμιού, η γενιά των πλήρως ενσωματωμένων στην υπάρχουσα τάξη πραγμάτων

⁹⁸ Α. Αστρινάκη κ.ά., Χέβυ Μέταλ, Ροκαμπίλι, Φανατικοί οπαδοί, εκδ. Ελληνικά Γράμματα, Αθήνα 1995, σελ. 55

⁹⁹ Ο.π., σελ. 551

τύπος... εκφράζεται με μορφές σεξουαλικής παρέκκλισης και παραβατικότητας. Ο τρίτος τύπος, ο οποίος τροφοδοτείται από τα πρότυπα του αρνητισμού και του μηδενισμού, εκφράζεται με μορφές θρησκευτικής παρέκκλισης και ολοκληρωτικής εναντίωσης ή αποξένωσης από το καθολικό πολιτισμικό σύστημα>>¹⁰⁰.

¹⁰⁰ Ο.π., σελ. 564

3. ΠΡΟΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΕΣ ΚΑΤΑΣΤΑΣΕΙΣ

<< Εμβάθυνση στα αίτια της παραβατικότητας και του εγκλήματος μπορεί να επιτευχθεί από κάθε σχεδόν προσέγγιση που γεννά μια λογική σχέση με τη φύση του προβλήματος ... όμως ... γενικά η εξέταση των ερευνών που υπάρχουν για την παραβατικότητα ανηλίκων εμπεριέχει την τάση να υπερεκτιμούμε μια συγκεκριμένη κατεύθυνση ή εξήγηση. Αυτοί που προτείνουν αιτιολογικές θεωρίες, πολύ συχνά επιμένουν ότι η αλήθεια βρίσκεται μόνο στους δικούς τους τομείς έρευνας>>¹.

Οι θεωρίες που έχουν αναφερθεί και που προσπαθούν να σκιαγραφήσουν έναν προπαραβατικό ανήλικο, έριχναν το κύριο βάρος τους σ' έναν κοινωνικό ή ατομικό παράγοντα. Όπως τονίζουν όμως οι Glueck, "τα προβλήματα των κινήτρων και της συμπεριφοράς του ανθρώπου, περιλαμβάνουν την έρευνα τόσο του ανθρώπου, όσο και της κοινωνικής, της φύσης, και της ανατροφής, των τμημάτων ή των μηχανισμών του ανθρώπινου μυαλού αλλά και της συνολικής προσωπικότητας, των προτύπων της άμεσης κοινωνικής δραστηριότητας αλλά και της ευρύτερης κοινωνικής δραστηριότητας ή ακόμα του συνόλου του πολιτισμού! Πρέπει επομένως τα προβλήματα αυτά να ερευνώνται μέσα από τη συμμετοχή διαφόρων θεωριών>>².

Ο προπαραβατικός ανήλικος, ο μελλοντικός παραβάτης σημειολογικά οριοθετήθηκε- με τη πλειοψηφία των εγκληματολογικών θεωριών του πέρασματος στη πράξη- στη βάση ενός ή μερικών χαρακτηριστικών της προσωπικότητας του, ή του κοινωνικού περιβάλλοντος, στο οποίο είναι ενταγμένος. Με τις θεωρίες όμως, για τις προεγκληματικές καταστάσεις, ένας ανήλικος, που είναι πιθανό να εγκληματίσει, αποκαλύπτεται στο σύνολο των στοιχείων που συνθέτουν την προσωπικότητά του. Ατομικοί παράγοντες και κοινωνικές μεταβλητές, καθώς και άλλα στοιχεία, δομούν αυτό που γνωστοί εγκληματολόγοι ορίζουν ως την επικινδυνότητα ενός ανηλίκου, που βρίσκεται σε μια προεγκληματική κατάσταση. Βέβαια, προετοιμασία για το πέρασμα στη θεωρία των προεγκληματικών καταστάσεων, υπήρχε με την επίτευξη εγκληματολογικών συνθέσεων, ήδη από την εποχή της Ιταλικής Θετικής Σχολής με τον Ferri. Το πέρασμα όμως έγινε, με τις θεωρίες για την επικινδυνότητα του Pinatel, του De Geeff, του Kinberg. Στο χώρο, δε, των ανηλίκων, οι Glueck με τους πίνακες της εγκληματικής πρόγνωσης, σηματοδότησαν μια ολοκληρωμένη κωδικοποίηση των στοιχείων που συνθέτουν μια προπαραβατική προσωπικότητα.

¹ S. & E. Glueck. Ας σταματήσουμε να υποθέτουμε για την παραβατικότητα ανηλίκων, μετφρ. Β. Αρτινοπούλου, στο Ι. Φαρσεδάκη, Η εγκληματολογική σκέψη, ο.π., σελ. 485 - επ.

² S. & E. Glueck. ο.π., σελ. 487

Η έννοια της επικινδυνότητας εμφανίστηκε με τις έννοιες της εκκληματικής ικανότητας και της κοινωνικής προσαρμοστικότητας από τους Ιταλούς Θετικιστές. Η προεγκληματική επικινδυνότητα, σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες, είναι το ψυχοκοινωνικό φαινόμενο που χαρακτηρίζεται από ορισμένες ενδείξεις από τις οποίες πιθανολογείται βάσιμα ότι το άτομο πρόκειται να τελέσει έγκλημα. Το επικίνδυνο, αυτό, άτομο διαμορφώνει μακροχρόνια μια προεγκληματική συνείδηση, σχηματίζει μια αντικοινωνική νοοτροπία και προγραμματίζει την εκτέλεση του εγκληματικού σχεδίου. Βέβαια το πέρασμα στην πράξη, επιτυγχάνεται και ως συνέπεια μιας στιγμιαίας αντίδρασης. Ως προπαραβατικός, όμως, ανήλικος νοείται εκείνος που βρίσκεται σε μια μακροχρόνια προεγκληματική κατάσταση. Αυτή η κατάσταση χαρακτηρίζεται από δύο φάσεις ενδείξεων. Η στατική φάση περιλαμβάνει τα ιατροψυχολογικά, και τα κοινωνικά, στοιχεία που τον διαφοροποιούν. Η δυναμική φάση αφορά τους μηχανισμούς περάσματος στην πράξη. Τα στατικά κριτήρια είναι τα εξής: α) τα ιατροψυχολογικά που αφορούν τα ψυχιατρικά σύνδρομα, β) τα κοινωνικά, που είναι οι ανεπαρκείες και οι ελαττωματικότητες του οικογενειακού περιβάλλοντος που γεννούν το παιδί - θύμα, το παθογενές περιβάλλον, η κακή ανατροφή, η εγκατάλειψη.

Στα δυναμικά κριτήρια έχουμε τις συγκρούσεις ανάμεσα στο ego και το super ego και το ρόλο των ασυνείδητων τάσεων. Όσον αφορά για τους ανήλικους σε εγκατάλειψη, ή σε "ηθικό κίνδυνο", η επικινδυνότητά τους οφείλεται κυρίως σε παράγοντες για τους οποίους, αυτοί, δεν φέρουν ευθύνη. Σε έρευνα του Heuyer, τα στατικά κοινωνικά κριτήρια της επικινδυνότητας των ανηλίκων σε κίνδυνο είναι τα εξής³: νέοι γονείς, κακές σωματικές καταστάσεις, ψυχοπάθειες από κληρονομικότητα, φυσική και σεξουαλική ωριμότητα, προσκόληση στη μητέρα, συχνή επίσκεψη σε καφετέριες, κέντρα, γιορτές, κληρονομική σύφυλι, να είναι μοναχοπαιδί, ή γόνος πολυμελούς ή χωρισμένης οικογένειας, να διακρίνεται από έλλειψη εκφοβισμού, κακοήθεια, αδιαφορία, κοινωνικότητα, αστάθεια, υπερπροστατευτική μητέρα και αδύναμο πατέρα. Στην ουσία με τη θεωρία των προεγκληματικών καταστάσεων το ενδιαφέρον της εγκληματολογίας επεκτείνεται σ' όλες εκείνες τις περιπτώσεις, που αν και η δράση η ίδια δεν εμφανίζεται ως σοβαρά αντικοινωνική, εντούτοις πιθανολογεί μελλοντικό κίνδυνο.

Η θεωρία όμως των προεγκληματικών καταστάσεων, δεν είναι μόνο μια συνθετική προσπάθεια να εξηγηθεί το πέρασμα στη πράξη, με συνδυασμό ατομικών και κοινωνικών μεταβλητών. Νέα στοιχεία παρουσιάζονται στην επιφάνεια, στοιχεία που με τη σειρά τους βοηθούν στην κωδικοποίηση του σχηματισμού ενός προεγκληματικά επικινδύνου ατόμου και στη συγκεκριμένη περίπτωση ενός προπαραβατικού ανηλίκου. Τέτοια στοιχεία προσφέρουν οι τοπολογίες

³ Χ. Δημόπουλος. ο.π., σελ. 116

των Kinberg αρχικά, και των Cusson και Gassin τα τελευταία χρόνια⁴. Ο Kinberg διέκρινε τις προεγκληματικές καταστάσεις σε ειδικές - επικίνδυνες, άμορφες και ενδιάμεσες. Στις πρώτες, η ευκαιρία να διαπραχθεί ένα έγκλημα είναι παρούσα, ενώ υπάρχει και μια ώθηση που βασίζεται σε ψυχολογικά χαρακτηριστικά, που δημιουργεί μια προδιάθεση για εγκληματική δραστηριότητα. Αυτή η επικινδυνότητα όμως, εξαντλείται σε συγκεκριμένα θύματα και σε μια συγκεκριμένη πράξη σε σύγκριση με τη δεύτερη κατηγορία, όπου η ευκαιρία θα πρέπει να αναζητηθεί, αλλά οι βλάβες δεν είναι και τόσο βαριές. Ο Gusson επικεντρώνει το ενδιαφέρον της τυπολογίας του σε τρία στοιχεία: Την κοινωνική οργάνωση, τη συγκυρία των τιμών και την επικαιρότητα της στιγμής. Ειδικά για την επικαιρότητα της στιγμής, σημειώνεται η καταλληλότητα σε σχέση με το ευάλωτο του στόχου, όπως ορίζεται σε σχέση με την αμυντική ικανότητα του θύματος και την επίβλεψη από τρίτους. Με την ύπαρξη ή μη του στοιχείου του ευάλωτου του στόχου, επηρεάζεται ο δράστης, καθώς σε μια “καταστασιακή μετάπειση” σταθμίζει κινδύνους και οφέλη. Τα ίδια, σχεδόν, στοιχεία υπογραμμίζει και ο Gassin, δίνοντας βάρος στα δύο επίπεδα απόφασης του δράστη όπως τα όρισε ο Clarke. Το επίπεδο της “αρχικής ανάμειξης”, που δηλώνει μια επικινδυνότητα, λόγω προθυμίας και ετοιμότητας, και το επίπεδο του “εγκληματολογικού συμβάντος”, όπου έχουμε στάθμιση των εξωτερικών κινδύνων.

Ο D. Matza αρχικά σε συνεργασία με τον Sykes, και αργότερα με τα δύο του βιβλία “Delinquency and drift” και “Becoming deviant” υποστήριζε μια προσέγγιση ή οποία αντιτάχθηκε στις θεωρίες που περιγράφουν τον εγκληματία ως αιχμάλωτο του περιβάλλοντός του. Ερευνώντας το πέρασμα στην εγκληματική πράξη, των νέων, το θεώρησε ως προϊόν της ελεύθερης επιλογής τους υιοθετώντας μια καινούργια έννοια το “drift” ή η θεωρία του “παρασύρματος”. Το “drift”, κατεξοχήν χαρακτηριστικό γνώρισμα των προεγκληματικά επικινδύνων ανηλίκων, συνδυάζεται με τον μηχανισμό των “ορθολογικών διοργανώσεων”⁵. Αυτός ο μηχανισμός, αφορά τεχνικές και κατασκευάσματα, στα οποία καταφεύγει για να εξουδετερώσει, ο νέος, την επιρροή που έχουν πάνω του, αξίες, κοινωνικοί έλεγχοι και ο αυτοέλεγχος, που αποτρέπουν το “γλύστρομα”. Οι τεχνικές αυτές εξουδετέρωσης της ηθικής ευθύνης για το έγκλημα, αφορούν επικλήσεις συνθηκών πιο δυνατών απ’ αυτό, άρνηση βλάβης, άρνηση θύματος, επίκληση αφοσίωσης σε κάποια αξία⁶.

⁴ Ε. Παπαθανασόπουλου. Η έννοια της προεγκληματικής κατάστασης στη χάραξη αντεγκληματικής πολιτικής, στο Μνήμη II, ο.π., σελ. 973-979

⁵ Δ. Καλογερόπουλος. ο.π., σελ. 94

⁶ Στα ίδια πλαίσια κινείται και η θεωρία του Beeley. Όπως αναφέρεται σχετικά στο Στ. Αλεξιάδη, ο.π., σελ. 91 <<Κατά τη θεωρία του Beeley η κοινωνική συμπεριφορά ενός ατόμου σε οποιοδήποτε χρόνο παρουσιάζεται ως το αποτέλεσμα της σχέσης που υπάρχει μεταξύ δύο

Πάντως, το μεγάλο πέρασμα απ' τις μεμονωμένες θεωρίες σε μια συστηματική προσέγγιση, το πέρασμα απ' τη σκιαγράφηση μεμονωμένων στοιχείων του προπαραβατικού ανηλίκου σ' ένα <<ολόγραμμα>> είχε επιτευχθεί ήδη με τους πίνακες της εγκληματικής πρόγνωσης μια προσέγγιση "που δεν θα αγνοεί κανένα υποσχόμενο παράδειγμα στην αιτιολογία του προβλήματος, θα καλύπτει όσο το δυνατόν περισσότερους τομείς και θα χρησιμοποιεί τις περισσότερες αξιόπιστες και κατάλληλες τεχνικές έρευνας και όσες μετρήσεις είναι απαραίτητες για ένα σωστό δείγμα των διαφόρων πλευρών ενός σύνθετου βιοκοινωνικού προβλήματος"⁷.

Οι Glueck στις Η.Π.Α., ήταν οι πρώτοι που ακολούθησαν αυτή τη προσέγγιση στους ανήλικους, σε έρευνά τους που ξεκίνησε το 1939 και δημοσιεύτηκε το 1950. Τα τέσσερα βασικά σημεία αναφοράς της έρευνας ήταν απόψεις σωματικές, απόψεις συγκινησιακές και ιδιοσυγκρασίες, απόψεις διανοητικού επιπέδου και κοινωνικοπολιτιστικές. Τα αποτελέσματά τους, αφορούσαν το γεγονός ότι η φυσική μορφολογία δεν μπορεί από μόνη της να εξηγήσει με αρμόζοντα τρόπο την εγκληματική συμπεριφορά, καθώς αυτή είναι αποτέλεσμα συνδρομής πολλών παραγόντων. Βέβαια, διαπιστώθηκαν ορισμένα χαρακτηριστικά γνωρίσματα μιας προεγκληματικής κατάστασης και αυτά αφορούν τους κανόνες ανατροφής και μεταχείρισης του παιδιού τη συνοχή της οικογένειας, τις λίγες δυνατότητες ηρεμίας και ψυχαγωγίας στο σπίτι καθώς και μια συναισθηματική αστάθεια, και παρορμητικότητα, ροπή προς καταστροφή, το φιλύποπτό του χαρακτήρα, αισθήματα προσωπικής ανεπάρκειας και μικρή αντίσταση σε μολυσματικές ασθένειες της παιδικής ηλικίας. Σε ανάλογα συμπεράσματα κατέληξε και η προσπάθεια των CORTES και GATTI, η εργασία των οποίων διήρκεσε 10 χρόνια και απέδειξε ότι η κληρονομικότητα και το περιβάλλον, είναι αδιαχώριστοι όροι για την επεξήγηση της συμπεριφοράς του ανηλίκου.

δυνάμεων : I) της δύναμης προς δράση που πηγάζει από τις εσωτερικές του ορμές και II) της δύναμης προς καταστολή τους που πηγάζει από τον κοινωνικό έλεγχο. Ήδη, το ερώτημα που γεννιέται: ποιοι παράγοντες - μόνοι ή σε συνδυασμό με άλλους - προκαλούν αυτή την αρνητική διατάραξη, που οδηγεί στην τέλεση εγκλήματος. Ο Beeley κατατάσσει τους ενόγω παράγοντες σε δύο κατηγορίες: εκείνους που εξασθενούν τον κοινωνικό έλεγχο και τον αυτοέλεγχο. Παράγοντες οι οποίοι εξασθενούν τον κοινωνικό έλεγχο είναι: οικονομικής φύσης παράγοντες (φτώχεια, ανεργία κ.ά.) η αστυφιλία, μεταβολές των ηθών, αποδιοργάνωση της κοινωνίας, της γειτονιάς, της οικογένειας, κακή λειτουργία της ποινικής δικαιοσύνης, κακή εκπαίδευση κ.ά. Παράγοντες που εξασθενούν τον αυτο-έλεγχο είναι: κληρονομημένα ή επίκτητα φυσικά ή φυσιολογικά ελαττώματα, σωματικές και ψυχικές αρρώστιες, διανοητικές και ψυχο-σωματικές ανωμαλίες, αποδιοργάνωση της προσωπικότητας (από χρήση οινόπνευματος ή ναρκωτικών, χαρτοπαιξία κλπ.) δομή του χαρακτήρα.

⁷ S, E. Glueck. ο.π., σελ. 490

Πίνακες εγκληματικής πρόγνωσης προσπάθησαν να πραγματοποιήσουν και άλλοι ερευνητές μετά τους Glueck. Ο Weeks στο Η.Π.Α., διερεύνησε δύο γκρούπ : Το ένα είχε 420 εγκληματίες ενηλίκους και το άλλο 421 εγκληματίες ανηλίκους. Οι διαφορές που θα ανακαλύπτονταν, θα αποτελούσαν τα προγνωστικά δεδομένα της νεανικής παραβατικότητας. Σ' αυτή την έρευνα, ανήλικοι με διαφορετικά κοινωνικά χαρακτηριστικά, αντέδρασαν διαφορετικά. Σε μια ανάλογη προσπάθεια του Monachesi, διαπιστώθηκε σφάλμα στους προγνώστες. Τέλος, έχουμε και τη προσπάθεια του Sciedt στη Γερμανία, το σύστημα πρόγνωσης με βαθμολογία, σύστημα που ακολούθησαν και άλλοι όπως ο Gerecki. Μέσα απ' την έρευνα των δελτίων ψυχοβιολογικής εξέτασης 500 καταδίκων συντάχθηκαν 15 παράγοντες υποτροπής. Τέτοιοι είναι η κληρονομική επιβάρυνση η εγκληματικότητα των ανιόντων, οι κακοί όροι αγωγής, η κακή επίδοση στο σχολείο, η διακοπή της διδασκαλίας, η έκτακτη εργασία, ψυχική ανωμαλία, οίνοφλυγία και άλλα.

Η πρόγνωση στο στάδιο της προεγκληματικότητας έχει ως αντικείμενο τα παιδιά και τους εφήβους που δεν έχουν γίνει εγκληματίες ακόμα, και στοχεύει στη λήψη μέτρων, προκειμένου να αποτραπεί η μελλοντική διάπραξη του εγκλήματος. Όμως ο αντίλογος υπάρχει. Η διαγνωστική σχετικότητα των κριτηρίων θέτει σε αμφισβήτηση τη δυνατότητα κλινικής έρευνας της προεγκληματικής επικινδυνότητας. Η ανθρώπινη συμπεριφορά είναι δυναμική, γεγονός που μας αποκαλύπτει το ποια είναι η προγνωστική ικανότητα των μεθόδων⁸.

⁸ Για τους πίνακες πρόγνωσης δες και σχετικά στο Χ. Δημόπουλος, ο.π., σελ. 644 - επ. και στο Σ. Αλεξιάδης, ο.π., σελ. 148-9

Επίσης έρευνες ανάλογες για ανηλίκων στο Α. Χαΐδου, Θετικιστική Εγκληματολογία, ο.π., σελ. 254 - επ., όπου παρουσιάζονται οι έρευνες των Ferguson, Gibbens, Mc Cord, Mc Cord και Zola και των West και D. Farrington.

Β.ΝΕΩΤΕΡΕΣ ΘΕΩΡΗΣΕΙΣ

1/ ΕΓΚΛΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΤΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΗΣ

Όταν ο Maounrier, έναν αιώνα πριν, σημείωνε σε υπόμνημά του ότι η εγκληματικότητα είναι αποτέλεσμα μιας διπλής κοινωνικής κατασκευής, της εγκληματοποίησης και των προϋποθέσεων ενεργοποίησης του νόμου, έθετε τις βάσεις για μια αλλαγή παραδείγματος στην εγκληματολογική θεωρία και έρευνα, μια αλλαγή που ολοκληρώθηκε με την εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης. Αλλαγή του παραδείγματος είχαμε όμως και όσον αφορά τα στοιχεία της προπαραβατικότητας των ανηλίκων. Ο προεγκληματικά επικίνδυνος ανήλικος «μεταμορφώνεται» σε ευάλωτο στο κίνδυνο του ποινικού στίγματος και το βαθμό πιθανότητας που αντιμετωπίζει να επιλεγεί από τους μηχανισμούς της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης και να στιγματιστεί.¹ Το ότι ο νόμος λειτουργεί με βάση συγκεκριμένα κριτήρια αποκαλύπτεται από την επιλεκτική και όχι καθολική ποινικοποίηση και το στερεότυπο του εγκληματία ως αποδιοπομπαίου τράγου που συμβάλλει στην συνοχή της κοινωνικής ομάδας με αφομοίωση της αξίας της κοινωνικής συναίνεσης.

Ο Maounrier όμως, προχώρησε και στην κριτική των ήδη υπαρχόντων ερευνών που «αποκάλυπταν» τα στοιχεία ενός μελλοντικού παραβάτη καθώς υπογράμμισε τα προβλήματα της αντιπροσωπευτικότητας των δειγμάτων του πληθυσμού και το πρόβλημα της θεατότητας της εγκληματικότητας μέσα από την ύπαρξη του «σκοτεινού αριθμού». Αυτή η κριτική βοήθησε στο να στραφεί η εγκληματολογική έρευνα και προς τις έρευνες της αυτοομολογούμενης παραβατικότητας ειδικά στον χώρο των ανηλίκων, οι οποίες στήριξαν την υπόθεση ύπαρξης μιας στερεοτυπικής κατανομής του στίγματος στις μεταβλητές αυτές που οι προηγούμενες θεωρίες έθεταν ως παράγοντες εγκληματογένεσης.

Το βασικό μήνυμα της εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης είναι ότι μια συμπεριφορά δεν είναι παρεκκλίνουσα αν δεν αντιμετωπισθεί πρώτα ως τέτοια. Άρα ένας προπαραβατικός ανήλικος δεν είναι ένας «διαφορετικός» κοινωνικά ή ατομικά ανήλικος αλλά ένας ανήλικος όμοιος με όλους τους άλλους που απλά έχει στιγματιστεί, ως αποτέλεσμα της επιλεκτικής λειτουργίας των θεσμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Δηλαδή η προεγκληματική επικινδυνότητα του ανηλίκου δεν διαφέρει από κάποια άλλη εκδήλωση ως προς μία ορισμένη εσωτερική ιδιότητα. Ως οντολογικό στοιχείο είναι ανύπαρκτη και δεν αποτελεί αντικείμενο εμπειρικής έρευνας.

Η θετικιστική εγκληματολογία όριζε την παρέκκλιση των νέων στη βάση ανωμαλιών, ασθενειών ή κοινωνικών προβλημάτων. Το υποκείμενο, με αυτό τον τρόπο, δεν διαπράττει ένα έγκλημα αλλά προστιγματίζεται και υποβάλλεται σε προληπτικές κυρώσεις λόγω της

¹ Η. Δασκαλάκης, Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, εκδ. Σάκκουλα, Αθήνα-Κομοτηνή, 1985, σελ.144.

προσωπικότητάς του, της συμπεριφοράς και του κοινωνικού περιβάλλοντος. Στην εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, όμως, έχουμε μια «δομική» αλλαγή. «Αυτό που διαφοροποιεί τους 'έντιμους' ανθρώπους από τους 'εγκληματίες' είναι μόνο το γεγονός πως οι τελευταίοι ορρωδούν μπροστά στο φόβο της αστυνομίας ενώ οι άλλοι δεν είναι ανέντιμοι, παρά μόνο αν δεν έχουν να διατρέξουν κανένα κίνδυνο».²

Το πρώτο βασικό συμπέρασμα από αυτή την «δομική» αλλαγή είναι η αποκάλυψη της λειτουργίας του ποινικού νόμου και των θεσμών του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Το να αποδεχθεί κανείς τον νομικό ορισμό του εγκλήματος είναι σαν να αποδέχεται το μύθο της ουδετερότητας του νόμου. Ενός νόμου, ενός ποινικού δικαίου που, όπως σημειώνει ο Baratta, είναι το κατ'εξοχήν δίκαιο ανισότητας καθώς ο ποινικός νόμος χρησιμοποιείται για την συρρίκνωση της σφαίρας της πολιτικής δράσης των υποταγμένων τάξεων, κατ'αντίστροφη αναλογία με τις δυνατότητες άσκησης πολιτικού ελέγχου των διαφόρων κοινωνικών κινημάτων. Ένα πολύ καλό παράδειγμα ανάλογης θέσπισης ενός νόμου δίνει ο Chambliss σε έρευνά του για τους νόμους της αλητείας της Αγγλίας.³ Πιο συγκεκριμένα, ο πρώτος νόμος το 1349 εμφανίστηκε ένα μόλις χρόνο από μία φοβερή επιδημία λέπρας που προκάλεσε εκατόμβη θυμάτων και αφαίρεσε εργατική δύναμη από τους γαιοκτήμονες.

Τον 16ο αιώνα ξαναχρησιμοποιήθηκαν οι νόμοι για την αλητεία, αυτή τη φορά όμως, για την διασφάλιση της ακώλυτης διεξαγωγής του εμπορίου από ληστρικές επιθέσεις στα καραβάνια. Δηλαδή, οι νόμοι αυτοί γίνονταν πρόσφορα μέσα εξυπηρέτησης των συμφερόντων των κυρίαρχων κοινωνικών ομάδων.

Ιδιαίτερα όμως στο θέμα της παραβατικότητας των ανηλίκων, ο Turk έθεσε μια νέα οπτική προσέγγισης, πέρα από την σύγκρουση σε επίπεδο εξουσίας πολιτικής, ή κοινωνικής, ή και ταξικής.

Έτσι, εφαρμόζεται το συγκρουσιακό πρότυπο, τοποθετώντας την σύγκρουση σε επίπεδο γενεών. Οι ανήλικοι βρίσκονται σε μία σχέση υποταγής ως προς τους ενήλικους. «Σ'αυτή την σχέση υποταγής ανταποκρίνεται και ένα άλλο επίπεδο σύγκρουσης που αφορά στις διαφορές ανάμεσα στις στάσεις και το νόημα που αποδίδουν στα γεγονότα και τις καταστάσεις οι δύο γενεές. Στο βαθμό που αυτή η σύγκρουση παραμένει εσωτερικευμένη, προσδιορίζεται ως πολιτισμική. Από την στιγμή που θα εκδηλωθεί στον εξωτερικό κόσμο μέσα από κάποιες συγκεκριμένες συμπεριφορές, η σύγκρουση γίνεται κοινωνική».⁴

Εδώ θα πρέπει να σημειωθεί ότι, όπως δέχεται και η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, δεν είναι όλοι οι νόμοι άμεσα αποτελέσματα σύγκρουσης στο πεδίο της εξουσίας, αλλά στην περίπτωση των

² Μανουνριέρ, στο Ι. Φαρσεδάκη, Η εγκληματολογική σκέψη, ο.π σελ.200

³ Η. Δασκαλάκης, ο.π. σελ.66-7.

⁴ Α.Κουκουτσάκη, Κριτική Εγκληματολογία, Σημειώσεις 1988-89, ΠΑΣΠΕ.

«εγκλημάτων χωρίς θύμα», οι νόμοι που ρυθμίζουν τέτοια θέματα είναι απόρροια δράσης των ομάδων συμφερόντων και των «εργολάβων-σταυροφόρων της ηθικής». Τέτοιοι είναι ενώσεις ατόμων, που ανήκουν συνήθως στις μεσαίες κοινωνικο-οικονομικές τάξεις, που πιστεύουν ότι έχουν ιερή αποστολή να αγωνιστούν για ν'αλλάξουν ορισμένα «κακώς κείμενα» γι'αυτούς μέσα στην κοινωνία. Η δράση των «σταυροφόρων της ηθικής», αφορά κυρίως θέματα ανηλίκων και νέων για τους οποίους θεωρούν ότι βρίσκονται σε «ηθικό κίνδυνο» και «ηθική παρεκτροπή», γι'αυτό και επιχειρούν να τους «βάλουν στον σωστό δρόμο» σύμφωνα με τις «ηθικές αρχές», που τυγχάνει να είναι οι δικές τους αρχές.

Το δεύτερο συμπέρασμα που απορρέει από τα πορίσματα της Εγκληματολογίας της Κοινωνικής Αντίδρασης, αφορά την δράση του στερεότυπου του παρεκκλίνοντα ή προπαραβατικού στον κοινωνικό χώρο. Σύμφωνα με τον Erikson, ο παρεκκλίνων από την στιγμή που αναγνωρίζεται ως τέτοιος, προσωποποιεί το κακό, καταδεικνύει την διαφορά ανάμεσα σε αυτούς που βρίσκονται εντός και σε αυτούς που βρίσκονται εκτός των ορίων της ομάδας. Οι φορείς του κοινωνικού ελέγχου απομονώνουν τα στιγματισμένα άτομα στο περιθώριο, όπου με τον μεταξύ τους συγχρωτισμό αλλά και την περαιτέρω κοινωνική απομόνωσή τους, ενισχύεται η ταυτότητα του ξένου προς την κοινωνία, ενώ ταυτόχρονα ενισχύεται και η εσωτερική συνοχή της ομάδας. Το ποια είναι η εικόνα που έχει η ευρύτερη κοινότητα για τους παρεκκλίνοντες, όπως σημειώνει ο Young, καθορίζεται από τα στερεότυπα, από την μη πραγματική εικόνα που προβάλλεται από τα Μ.Μ.Ε. Όπως μάλιστα υπογραμμίζει ο Eco, «σίγουρα είναι πιο εύκολο και για τα άτομα και για τα μέσα πληροφόρησης να μιλάνε για τα φαινόμενα παίζοντας συγκινησιακά με το ξαφνικό, ανησυχητικό, χωρίς ρίζες κακό. Γεννιέται έτσι η θρησκεία της απόγνωσης και το μόνο που μας απομένει είναι να ξορκίσουμε αυτό το κακό. Στην πολιτική αυτό λέγεται άσκηση της εξουσίας μέσω της δεισιδαιμονίας».⁵ Εδώ ακριβώς εισέρχεται και ο ρόλος της σημειωτικής επιστήμης, για να αναλύουμε τη γλώσσα όταν χρησιμοποιείται γι'απάτη ή άλλοθι, να ανακαλύπτουμε τα λόγια που δεν θέλουν να εκφράσουν, να δηλώσουν, αλλά να σκεπάσουν, να κρύψουν την πραγματικότητα.

Άλλωστε, και η ίδια η μεθοδολογία της εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης, όπως είναι δομημένη στο έργο του Mead «Mind, Self and Society», αφορά την ίδια θέση. Όπως αναφέρεται πιο συγκεκριμένα, «το Εγώ είναι η στάση του ατόμου απέναντι στους άλλους, χωρίς την κατανόηση των οποίων είναι αδύνατη οποιαδήποτε αυτεπίγνωσή τους. Η συμβολική επένδυση των αντικειμένων προϋποθέτει την αλληλεπίδραση των δρώντων ατόμων για τη σημασιολόγησή τους. Όπως λοιπόν η σημασία δεν αποτελεί αντικειμενική ιδιότητα αυθύπαρκτη ή ατομική στάση αλλά προϊόν αλληλεπίδρασης, έτσι και η παρέκκλιση συνιστά σημείο με την σημασία

⁵ U.Eco, Η Σημειολογία... ο.π.

που αποδίδει σ'αυτή το κοινωνικό σύστημα.....Η προεγκληματική παρέκκλιση δεν καθορίζεται από υποκειμενικές ή αντικειμενικές μεταβλητές αλλά από τη σημασία που δίνεται σ'αυτή από ένα συγκεκριμένο κοινωνικό σύστημα».⁶

Ή όπως πολύ απλά και πετυχημένα έθεσε ο William Isaac Thomas «αν πιστεύετε ότι ένας ίσκιος είναι ένα φάντασμα, θα αντιδράσετε στον ίσκιο του σαν να πρόκειται για φάντασμα. Όταν καθορίζει κανείς μια κατάσταση σαν πραγματική, είναι πραγματική στις συνέπειές της».⁷

Με την εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης δεν μπορούμε πια να μιλάμε για την επικινδυνότητα ενός ανηλίκου και για τα στοιχεία από τα οποία συντίθεται η «προπαραβατικότητα» του. Όπως αλλάζει το «παράδειγμα» στη θεωρία, αλλάζει και η λεκτική ταυτότητα του υποκειμένου. Είναι ο «ευάλωτος» ανήλικος στο στίγμα του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Τα χαρακτηριστικά του «ευάλωτου» στο στίγμα, είναι τα χαρακτηριστικά που βρίσκονται σε σταθερό στατιστικό συσχετισμό με το στίγμα της ποινικής καταδίκης, δηλαδή τις μεταβλητές εκείνες που οι έρευνες, οι οποίες βασίζονται στο πέρασμα στην πράξη, παρουσιάζουν ως εγκληματογενείς. Και ως τέτοιες μεταβλητές νοούνται το ανδρικό φύλο, το χαμηλό μορφωτικό επίπεδο και η κατώτερη κοινωνικο-οικονομική τάξη. Αυτά είναι και τα στοιχεία του «ευάλωτου» ανηλίκου, ενός ανηλίκου που είναι εκτεθειμένος στον κίνδυνο του ποινικού στίγματος και μπορεί να επιλεγεί από τους μηχανισμούς της επίσημης κοινωνικής αντίδρασης και να στιγματιστεί ως εγκληματίας. Βέβαια, εδώ θα πρέπει να αναφερθεί (στον αντίποδα αυτού του συμπεράσματος) ότι μια σειρά από έρευνες του Jongman στην Ολλανδία καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η κοινωνική τάξη δεν φαίνεται να ασκεί επίδραση όταν οι ύποπτοι είναι κάτω των 18 ετών.⁸

Το γεγονός ότι επιλεκτικά ποινικοποιούνται συμπεριφορές, όπως και επιλεκτικά κατανέμεται το στίγμα του εγκληματία, αποκαλύπτεται και μέσα απ' τις λεγόμενες έρευνες αυτοομολογούμενης εγκληματικότητας. Με αυτές τις έρευνες, σαν απόρροια των πορισμάτων της εγκληματολογίας της κοινωνικής αντίδρασης, επιχειρείται να δοθεί μια διέξοδος στον εγκλωβισμό της επιστημονικής σκέψης στην αναζήτηση αιτιών της παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς των ανηλίκων. Αυτές οι έρευνες κατέδειξαν ότι «οι ανήλικοι των δικαστηρίων δεν έχουν το προνόμιο της παράβασης του νόμου. Αν, για παράδειγμα, το 10% των ανηλίκων που υποβλήθηκαν σε αναμορφωτικά ή θεραπευτικά μέτρα ή σε σωφρονιστικό περιορισμό έχουν διαπράξει μια κλοπή, ξέρουμε από την άλλη μεριά ότι το 26% τουλάχιστον των μαθητών της χώρας μας έχουν στο ενεργητικό τους μια παρόμοια πράξη χωρίς ποτέ να χρειαστεί η δικαιοσύνη να ασχοληθεί μαζί τους».⁹

⁶ Χ. Δημόπουλος, ο.π. σελ.179-επ.

⁷ Δ. Καλογερόπουλος, ο.π. σελ.102.

⁸ Η. Δασκαλάκης, ο.π. σελ.117.

⁹ Λ. Μπεζέ, Δυσκοινωνικότητα των νέων και δυσκολία προσαρμογής του αναμορφωτικού συστήματος, στο Πρόληψη-Αντιμετώπιση, ο.π. σελ 29-επ.

Σε μια μεγάλη έρευνα που έγινε από την Λ.Μπεζέ στον ελλαδικό χώρο σε 3795 μαθητές, σε 67 Γυμνάσια και 12 Λύκεια αποκαλύφθηκαν μεγάλα ποσοστά σε παρεκκλίνουσες συμπεριφορές και πολύ μικρά ποσοστά ενασχόλησης των φορέων επίσημου κοινωνικού ελέγχου με αυτές τις συμπεριφορές. Πιο συγκεκριμένα, το 60,9% των μαθητών βιαιοπραγήσε κατά άλλου ατόμου, το 46,9% έκλεψε χρήματα από πορτοφόλι συγγενούς του, το 73,4% συμμετείχε σε βανδαλισμούς στο σχολείο, το 20% συμμετείχε σε καυγά με ξύλο, μαχαίρι ή πέτρα, το 18,5% έκλεψε σε super market, το 19,1% οδηγούσε χωρίς άδεια, το 14,8% ξεπέρασε το όριο ταχύτητας και το 10,5% έκανε «σουζα». Τέλος, χάπια πήρε το 3,9%. Από όλους αυτούς απλώς παρατηρήσεις της αστυνομίας δέχτηκε το 15,3%.

Σαν συμπέρασμα αυτής της μεγάλης έρευνας, όπως και άλλων ανάλογων ερευνών στο διεθνή χώρο, συνάγεται αφενός η αποτυχία των ερευνών που καταλήγουν σε αφορισμούς «φταίει η ψυχική ασθένεια ή η αποτυχημένη οικογένεια του ανηλίκου».

Αφετέρου, με αυτές τις έρευνες αποκαλύπτεται ότι η παρεκκλίνουσα συμπεριφορά δεν είναι κάτι το ξεχωριστό, κάτι το εύκολα αναγνωρίσιμο στους ανηλίκους, καθώς αφορά μάλλον έναν κοινό τρόπο δράσης του νέου ατόμου στο πέρασμα ακριβώς της διαδικασίας αποδέσμευσης από τους παλιούς φορείς κοινωνικοποίησης σε νέα μοντέλα. Στην ουσία, δηλαδή, το προπαράβατικό παιδί δεν είναι άρρωστο, κακό, επικίνδυνο, ιδιότροπο, γόνος αποτυχημένης οικογένειας ή παιδί που ζει σε υποβαθμισμένη περιοχή. Είναι ένα παιδί σαν όλα τα άλλα που απλώς έχει άδικα στιγματιστεί στη βάση της λειτουργίας του ποινικού νόμου¹⁰.

¹⁰ Όπως θα δούμε παρακάτω (Αντιμετώπιση) αυτή είναι η λειτουργία του ποινικού νόμου με το στίγμα είτε του «ηθικά παρακτρέποντα»(α.ν. 2724/1940), είτε των «δυσχεριών κοινωνικής προσαρμογής» (ν. 2298/1995).

2/ ΘΥΜΑΤΟΛΟΓΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ¹

α/Ορισμός κακοποίησης-παραμέλησης

Η ενεργητική και παθητική βία προς τα παιδιά έχει πολλές μορφές. Συχνά μάλιστα σε έρευνες δεν καθορίζεται ακριβώς, ούτε εξηγούνται και συγκεκριμενοποιούνται οι διάφορες μορφές της κακοποίησης-παραμέλησης, αλλά η έννοια αφήνεται σ'ένα αόριστο και ασαφές πεδίο δόμησης. Όμως, με αυτό τον τρόπο και με την ποικιλομορφία των ορισμών της κακοποίησης-παραμέλησης που παρουσιάζονται, επηρεάζονται τα αποτελέσματα των ερευνών και αμφισβητείται η επιστημονικότητα των θεωρήσεων. Η αναφορά ενός συγκεκριμένου και

¹ Η Θυματολογία αναπτύσσεται ως μία νέα οπτική προσέγγισης που παίρνει την μορφή αυτόνομης επιστήμης στο πλαίσιο της Εγκληματολογίας τα τελευταία χρόνια. Η γέννηση της θυματολογίας χαρακτηρίζεται από δύο κύριες τάσεις, οι οποίες προκύπτουν από τις διαφορετικές απόψεις των θεμελιωτών της (H. von Hentig και Mendelsohn) και σηματοδοτούν την εξέλιξή της έως σήμερα. Η μετατόπιση του επικέντρου αναφοράς από τον δράστη στο θύμα γίνεται στα πλαίσια μιας εξανοικευμένης προοπτικής και κάτω από την επιρροή των απόψεων του H. von Hentig, σχετικών με την συμμετοχή του θύματος στη θυματοποίησή του, ή αλλιώς με το «ένοχο θύμα». Το θύμα δεν αποτελεί πλέον τον ένα πόλο του εγκλήματος, αλλά παρεμβαίνει καθεαυτό, ως οντότητα και συστατικό στοιχείο της εγκληματογενετικής διαδικασίας. Το κύριο χαρακτηριστικό αυτής της περιόδου είναι η απόδοση της ατομικής ευθύνης (responsabilité) στο θύμα. Η θετικιστική θυματολογία θεμελιώνεται μέσα από την ανάλυση του «συμμετοχικού θύματος», που προσεγγίζεται πλέον ως μια νέα, εξηγητική της εγκληματογένεσης, παράμετρος (Β.Αρτινοπούλου, Α.Μαγγανός Θυματολογία και Όψεις Θυματοποίησης», Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1996 σελ.19-20).

Τη δεκαετία 1960-70 παρατηρείται, όμως, μια αλλαγή παραδείγματος. Η κύρια τάση που επικρατεί στη δεκαετία αυτή και σηματοδοτεί την εξάπλωση του θυματολογικού κινήματος είναι η ενασχόληση με το «αθώο θύμα» ειδικά το θύμα των εγκλημάτων σωματικής ή σεξουαλικής βίας. Η μετατόπιση του ενδιαφέροντος από το «ένοχο ή συμμετοχικό θύμα» (blaming the victim) στο «αθώο θύμα» γίνεται φανερό ειδικά στη δεκαετία του '70, όπου η εξάπλωση του φεμινιστικού κινήματος συμβάλλει όχι μόνο στην αναγνώριση των κοινωνικών δικαιωμάτων των γυναικών, αλλά και της θεσμοποιημένης ανδρικής βίας που ασκείται σε βάρος των γυναικών, μέσα και έξω από το σπίτι (σελ.21).

Τέλος, ενδιαφέρον παρουσιάζει το θεωρητικό παράδειγμα της Νέας Θυματολογίας με εκπρόσωπο τον E.Fattah. Πρόκειται για μια «πολιτισμική θυματολογία», όπου επισημαίνεται η πολιτισμική σχετικότητα της έννοιας θυματοποίησης. Το θύμα αντιμετωπίζεται ως «πολιτισμική κατασκευή», αφού δεν υπάρχουν καθολικοί και διαχρονικοί ορισμοί της εγκληματικής συμπεριφοράς. Ιδιαίτερη σημασία αποδίδεται στα πλαίσια αυτής της θεωρητικής τάσης στην «πολιτισμική ηγεμονία» του συστήματος αξιών του δυτικού κόσμου πάνω σε άλλους πολιτισμούς, που έχουν διαφορετικά συστήματα αξιών....

Επεκτείνοντας το σκεπτικό αυτής ακριβώς της πολιτισμικής ηγεμονίας των αξιών, κυρίως στα πλαίσια της ιουδεοχριστιανικής ηθικής, ο θεμελιωτής της Νέας Θυματολογίας E.Fattah, διατυπώνει μια νέα κατηγορία θυμάτων: «τα κατασκευασμένα από το νόμο θύματα» (victimes crées par la loi). Πρόκειται για μια νομική κατασκευή της έννοιας του θύματος, όπου αγνοείται η υποκειμενική βιωματική εμπειρία της θυματοποίησης. Δημιουργούνται δηλαδή «θύματα» μέσω των ποινικών διατάξεων, χωρίς όμως τα ίδια τα υποκείμενα να θεωρούν τον εαυτό τους ως θύματα μιας εγκληματικής ενέργειας. Έτσι, το βίωμα μιας κατάστασης, καθώς και οι υποκειμενικές αξιολογήσεις αποκλίνουν από τον de facto και ταυτόχρονα προκατασκευασμένο ορισμό της θυματοποίησης, που δίδεται από τον ποινικό νόμο και τις θυματολογικές έρευνες. Ως παραδείγματα αυτής της κατηγορίας θυμάτων, ο Fattah αναφέρει τους σχετικούς με την προστασία ανηλίκων νόμους (π.χ. περί απαγόρευσης κατανάλωσης οινοπνευματωδών ποτών από ανηλίκους, ενώ οι ίδιοι οι ανήλικοι δεν θεωρούν τους εαυτούς τους θύματα, όταν σε νεανικά στέκια καταναλώνουν οινόπνευμα) (σελ.35-36).

επίσημου ορισμού της έννοιας είναι στην παρούσα φάση αναγκαία. Γι' αυτό το λόγο θα χρησιμοποιηθεί η σχετική παραπομπή από την εισηγητική έκθεση της Ομάδας Εργασίας που συγκροτήθηκε από το Υπουργείο Υγείας και Πρόνοιας και παραδόθηκε τον Μάρτη του 1984. Η διεπιστημονική αυτή ομάδα εργασίας κατάρτισε μια μελέτη για την αντιμετώπιση του προβλήματος της κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών στην Ελλάδα, μετά από πρόταση του Ινστιτούτου Υγείας του Παιδιού. Σύμφωνα με αυτή την μελέτη οι μορφές του προβλήματος είναι τέσσερις:

«1. Σωματική Κακοποίηση

Κακοποίηση-παραμέληση θεωρείται οποιαδήποτε και καθ' οιονδήποτε τρόπο διαταραχή της ανατομικής ακεραιότητας των ιστών και οποιαδήποτε κατάσταση είναι αποτέλεσμα μη τυχαίας δυσμενούς επίδρασης εξωγενούς παράγοντα (φύσης μηχανικής, φυσικής ή χημικής) ή αποτέλεσμα στέρησης ενός παράγοντα απαραίτητου για την ζωή.

2. Σεξουαλική Κακοποίηση

Θεωρείται οποιαδήποτε πράξη ή ενέργεια γίνεται σε βάρος του παιδιού από άτομο μεγαλύτερο τουλάχιστον κατά 5 χρόνια που αποσκοπεί σε σεξουαλική διέγερση του δράστη.

3. Συναισθηματική Κακοποίηση

Η συστηματική ψυχολογική κακομεταχείριση ενός παιδιού που επηρεάζει ή/και αναστέλλει την φυσιολογική ψυχική του ανάπτυξη.

4. Παραμέληση

Η παραμέληση μπορεί να είναι σωματική και συναισθηματική. Περιλαμβάνει την στέρηση φροντίδας που θέτει σε κίνδυνο τη σωματική και ψυχική του ανάπτυξη ακόμα και τη ζωή του».^{2,3}

² Μελέτη για την αντιμετώπιση του προβλήματος της κακοποίησης και παραμέλησης των παιδιών στην Ελλάδα, εισηγητική έκθεση, Υπουργείο Υγείας κ' Πρόνοιας, Μάρτη 1984, σελ.234-5.

Το συγκεκριμένο κείμενο είναι ανέκδοτο. Έχει παραδοθεί στα Υπουργεία Υγείας-Πρόνοιας, Παιδείας, Δικαιοσύνης, Εσωτερικών, Δημόσιας Τάξης, στη ΓΓ Νέας Γενιάς και σε προνοιακούς φορείς. Η ομάδα εργασίας συγκροτήθηκε με την υπ' αριθ. Πρωτ. Γ2Β851/8.12.83 απόφαση Υπουργού Υγείας και συμμετείχαν οι:

Α. Κουτσελίνης (Ιατροδικαστής -Πρόεδρος), Ε. Αγάθωνος-Γεωργοπούλου(Ινστ. Υγείας Παιδιού), Ρ. Αγρέβη (Επισκέπτρια Υγείας), Α. Ασκούνη(Παιδίατρος), Π. Κακαλής(Εφέτης), Ε. Παπαθεοφίλου (Κοινωνικός Λειτουργός), Μ.Χουρδάκη(Ψυχολόγος), Γ. Τσιάντης(Παιδοψυχίατρος), Σ.Καβαζίδης (Αστυνομικός), Ε. Ξένου(Εκπαιδευτικός), Ε. Κολλιοπούλου(Οδοντίατρος), Ε. Βαλάσση-Αδάμ (Παιδίατρος), Κ. Σπινέλλη(Εγκληματολόγος), Μ. Κουτσιλαίου(Δικηγόρος), Δ. Παπανίκος, Κ. Κατσορίδου, Δ. Καραδή-Μεσσήνη.

³ Για την έννοια και τις ενδείξεις σεξουαλικής καταπίεσης βλέπε «Θυματολογία και Όψεις Θυματοποίησης», Β.Αρτινοπούλου-Α.Μαγγανάς, ο.π. και «Ένα ενδιαφέρον παράδειγμα συντονισμένης αντιμετώπισης της σεξουαλικής κακοποίησης παιδιών: η περίπτωση της πολιτείας της Ν. Υόρκης», Α. Μαγγανάς, σελ.155-164 και ειδικά τις σελ.160-1.

β/Συσχέτιση μεταξύ κακοποίησης-παραμέλησης και εμφάνιση μελλοντικής παραβατικής συμπεριφοράς ή «πως το θύμα του σήμερα γίνεται θύτης αύριο».

ii/ Θεωρητικό Μοντέλο

Το μοντέλο συσχέτισης των εννοιών κακοποίηση-παραμέληση και της έννοιας της επικινδυνότητας παρουσιάζει ιδιαίτερο ενδιαφέρον για τη δόμηση του στερεοτύπου του προπαραβατικού ανηλίκου. Οι θεωρήσεις που τονίζουν την σύνδεση των δύο κοινωνικών πραγματικοτήτων στο ένα και το αυτό πρόσωπο, μας παραπέμπουν σε δύο οπτικές του προβλήματος.⁴

Πρώτα απ' όλα, στις άμεσες συνέπειες της ενέργειας της κακοποίησης-παραμέλησης στο παιδί. Όπως σημειώνεται, τα παιδιά που μεγαλώνουν σε ειδικές ψυχοκοινωνικές συνθήκες, όπως τα παιδιά που κακοποιούνται και παραμελούνται, παρουσιάζουν σε μεγάλο ποσοστό σοβαρά ψυχολογικά προβλήματα και διαταραχές συμπεριφοράς. Σε αυτές τις διαταραχές περιλαμβάνονται προβλήματα στην άρθρωση, μαθησιακές δυσκολίες, διανοητική καθυστέρηση, παράγοντες που σύμφωνα με τις θεωρίες του περάσματος στην πράξη θεωρούνται επιβαρυντικοί ως προς την υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς. Επίσης, ενώ τα περισσότερα παιδιά αμέσως μετά την κακοποίηση είναι παθητικά και εσωστρεφή, αρκετά αντιδρούν με τον αντίθετο τρόπο, είναι επιθετικά. Η ίδια δηλαδή, η άμεση αντίδραση στην κακοποίηση θεωρείται ότι συνδέεται με την επικινδυνότητα. Στα γενικά διαγνωστικά χαρακτηριστικά ενός οδηγού για επαγγελματίες που εκδόθηκε από το Κέντρο Μελέτης και Πρόληψης της Κακοποίησης του Παιδιού αναφέρονται σχετικά η δυσκολία στο να επενδύσει στις σχέσεις με τους ενήλικες, η προσκόλληση σε άγνωστα άτομα, η εξαιρετικά χαμηλή αυτοεκτίμηση, το έκδηλο άγχος, οι δυσκολίες στις

⁴ Όπως αναφέρει και ο καθηγητής κ. Μαγγανάς στο «Παιδιά πρωταγωνιστές μιας νέας μορφής βίας, Θύτες ή Θύματα;», στο «Θυματολογία και Όψεις Θυματοποίησης», ο.π. σελ.123-144:

«Προσωπικά, λοιπόν, μου είναι αδύνατο να ξεχωρίσω την παραβατικότητα των ανηλίκων από την κακοποίηση-παραμέληση παιδιών. Περιοριζόμενος στην παραβατικότητα μου φαίνεται ότι παρουσιάζω μία μόνο πλευρά του θέματος και μία μερική αναπαράσταση της πραγματικότητας.

Η πρόληψη της κακοποίησης των παιδιών αποτελεί εξάλλου μία ουσιαστική αντιμετώπιση του προβλήματος της εγκληματικότητας γενικότερα. Το παιδί θα συμπεριφερθεί όταν μεγαλώσει ανάλογα με τις παραστάσεις και εμπειρίες που είχε όταν ήταν μικρό. Αν πέρασε μία ισορροπημένη παιδική ηλικία θα επιδιώξει να δημιουργήσει μία ανάλογη ζωή αργότερα. Αντίθετα, αν στη μικρή του ηλικία υπήρξε αντικείμενο κακοποίησης ή παραμέλησης, μοιραία η συμπεριφορά αυτή θα αντανakλασθεί στο στενότερό του περιβάλλον την οικογένεια ή στο ευρύτερο την κοινωνία.

⁵ Κακοποίηση-Παραμέληση Παιδιών, Οδηγός για Επαγγελματίες, Κέντρο Μελέτης και Πρόληψης της Κακοποίησης και Παραμέλησης του Παιδιού, Ινστιτούτο Υγείας του Παιδιού, Αθήνα 1992, σελ.9,12-13.

συναναστροφές με συνομήλικους ή ενήλικες και η παλινδρομική συμπεριφορά. Ενώ, συγκεκριμένα, για τα παιδιά που έχουν κακοποιηθεί σεξουαλικά, ο ίδιος οδηγός αναφέρει ως διαγνωστικά στοιχεία, μεταξύ άλλων, τις δυσκολίες στο σχολείο ή την απότομη πτώση της σχολικής επίδοσης, την εξεζητημένη σεξουαλική συμπεριφορά ή τις ασυνήθιστες γνώσεις για την ηλικία τους σχετικά με την σεξουαλικότητά τους, την συναισθηματική ένταση, την κατάθλιψη, το άγχος, την επιθετικότητα, τις εκρήξεις θυμού, απόπειρες αυτοκτονίας, φυγές, χρήση αλκοόλ ή τοξικών ουσιών.⁵

Η δεύτερη οπτική αφορά τις μακροχρόνιες συνέπειες μιας παιδικής κακοποίησης ή παραμέλησης. Το βασικό συμπέρασμα των θεωρήσεων σ' αυτή την οπτική είναι ότι «παιδιά, τα οποία κακοποιήθηκαν ή βασανίστηκαν μέσα στην οικογένεια ή που έζησαν βίαιες σκηνές μεταξύ των γονέων τους, παιδιά που από την νηπιακή τους ηλικία ή και αργότερα αντιλήφθηκαν ότι δεν γίνονται αποδεκτά από την οικογένειά τους, αποκτούν αντικοινωνικότητα και γίνονται ή κοινωνικά και επαγγελματικά άχρηστοι, ή εχθροί της κοινωνίας».⁶

Βέβαια, σ' ένα αρχικό στάδιο, το θύμα μέσω της διαγωγής του, μπορεί να προκαλεί την τέλεση καταστρεπτικών πράξεων για τον ίδιο. Μ' αυτό τον τρόπο στα ζεύγη θύτη-θύματος, ο υπερτονισμός και η μεγαλοποίηση της κακομεταχείρισης από τον θιγόμενο προκαλεί ορισμένες φορές ακόμα και τη διάπραξη ανθρωποκτονίας από αυτόν. Ειδικά για την κατηγορία των νέων ατόμων, οι ρόλοι θύτη και θύματος συγχέονται και εναλλάσσονται στην καθημερινή πρακτική, χωρίς να γίνονται σαφείς οι διαχωριστικές οριοθετήσεις. Άλλωστε, τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα που τους διακρίνουν, συνηγορούν στο ευμετάβλητο των αλλαγών των ρόλων και τέτοια χαρακτηριστικά είναι «η αστάθεια στις ενέργειες και αποφάσεις, η παρορμητική διάθεση, το ευερέθιστο στις αντιδράσεις, η οξυθυμία, ο μιμητισμός στη συμπεριφορά, η αδυναμία θέλησης, η έλλειψη δύναμης αναστολών, η επαναστατικότητα, η ποικιλία αλληλοδιαδοχικών αντιθέσεων και αντιδράσεων, η τάση αυτοανακάλυψης προσωπικής ταυτότητας και ταυτοποίηση με πρότυπα συνήθως δύναμης και εξουσίας, τα προβλήματα στις οικογενειακές σχέσεις, στην επαγγελματική αποκατάσταση, στην παιδεία, στον ελεύθερο ή μη ελεύθερο χρόνο, στις ερωτικές σχέσεις, στον αθλητισμό».⁷

Σ' ένα τρίτο επίπεδο, πέρα από τις άμεσες αντιδράσεις σε προεγκληματικές καταστάσεις και τα χαρακτηριστικά γνωρίσματα των νέων που συνηγορούν στο ευμετάβλητο της υιοθέτησης των ρόλων θύτη και θύματος και οι ψυχολογικές διεργασίες ως έμμονες και μακροχρόνιες συνέπειες μιας θυματοποίησης στην παιδική ηλικία

⁶ Ε. Ανδριανάκη, Η Βία στην Οικογένεια στο: **Θυματολογικά**, εκδόσεις της Ελληνικής Εταιρίας Θυματολογίας, αριθ.1, Αθήνα 1990, σελ.7.

⁷ Α. Τρωιάννου-Λουλά, Σκέψεις και Προβληματισμοί για τη μη Θυματοποίηση των Νέων, Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, οπ.

ευθύνονται για μια πιθανή μελλοντική παραβατική συμπεριφορά του νέου. Δημιουργούνται συμπλέγματα κατωτερότητας, με αντίστοιχες τάσεις προς επικράτηση, με εκδήλωση βιαιότητας, χρήσης τοξικών ουσιών και γενικά μίμηση κακών προτύπων συμπεριφοράς. Το παιδί, αρχικά, κακοποιείται ή παραμελείται, ευρισκόμενο σε αδυναμία απέναντι στους γονείς ή στους κηδεμόνες του, ή ακόμα και λόγω δυσμενών οικονομικών συνθηκών (π.χ. ανεργία). «Ο ανήλικος ο οποίος δοκιμάζει δυσάρεστα συναισθήματα λόγω του ότι βρίσκεται σε απειλητικό περιβάλλον, επιμένει στους παλιούς τρόπους διαγωγής και προσπαθεί για λόγους ασφαλείας να μάθει τρόπους παρεμβολής εμποδίων μεταξύ αυτού και της πραγματικότητας, πράγμα που έχει σαν αποτέλεσμα την δυσπροσαρμοστία του προς το περιβάλλον. Γνώρισμα αυτής της αποστάσεως μεταξύ ατόμου και απειλητικού περιβάλλοντος είναι η αδιαφορία, η δυσκολία συγκεντρώσεως, η αποφυγή ενεργού συμμετοχής στις εκδηλώσεις της ζωής και τέλος η επίδειξη εχθρικής στάσεως απέναντι στο περιβάλλον, το έγκλημα».⁸ Τα παιδιά δηλαδή που κακοποιήθηκαν, που εγκαταλείφθηκαν, που υπέφεραν οικονομικά, που έζησαν σε δυσμενές περιβάλλον, που είχαν γονείς εγκληματίες ή παρεκκλίνοντες γενικά, από θύματα γίνονται θύτες. Ή αλλιώς «ο ανήλικος που διαθέτει λιγότερες δυνάμεις αποφυγής της σύγκρουσης, αφού περάσει το στάδιο του θύματος του περιβάλλοντος γίνεται με την σειρά του θύτης».⁹

Άλλες θεωρίες εξειδικεύουν ακόμα περισσότερο τη διαδικασία του περάσματος από το ρόλο του θύτη στο ρόλο του θύματος, ενώ άλλες εξηγούν την ακριβώς αντίθετη διαδικασία. Πως δηλαδή ένας νέος που ζει μια «παρεκκλίνουσα» ζωή είναι ένα πιθανό θύμα. Μ' αυτό τον τρόπο δεν υπάρχει μια μετάβαση, ένα πέρασμα, αλλά μία συνύπαρξη των δύο ταυτοτήτων. Με άλλα λόγια, το θύμα δεν γίνεται θύτης μόνο λόγω κάποιων αντιδράσεων ή ψυχικών διεργασιών, αλλά κυρίως γιατί οι δύο αυτοί ρόλοι στη νεανική ηλικία αλληλοσυμπληρώνονται και αποτελούν τον ίδιο τρόπο ζωής, σαν ένα νόμισμα με δύο όψεις.

Οι Jensen και Brownfield¹⁰ υπογραμμίζουν δύο στοιχεία στη ζωή των παρεκκλινόντων ατόμων που τους κάνουν πιθανά θύματα: το «ευάλωτο» και το «αίσθημα της ενοχής» όταν έρθουν σε επαφή με άτομα που ανήκουν «στον ίδιο κύκλο ζωής» με αυτούς. Ο Sparks¹¹ σημειώνει ότι οι παρεκκλίνοντες γίνονται ιδεώδη στόχοι, γιατί μπορούν να γίνουν θύματα με σχετική ατιμωρησία. Ως θύματα είναι λιγότερο πιθανό να καλέσουν την αστυνομία και όταν αυτή κληθεί από τρίτους, δεν έχουν την απαιτούμενη αξιοπιστία ως μάρτυρες αλλά και οι ίδιοι οι φορείς του κοινωνικού ελέγχου συχνά θεωρούν ότι «έπαθαν ότι άξιζαν».

⁸ Ε. Ανδριανάκης, Κοινωνική Προσαρμογή των Εγκληματούντων Ανηλίκων με την Αποθυματοποίηση στο Πρόληψη-Αντιμετώπιση, ο.π. σελ.229-233.

⁹ Ε. Ανδριανάκης, Θυματολογία, 1972, σελ.27-36.

¹⁰ Jensen, Gary F. and Brownfield D., Gender, Lifestyles and Victimization: Beyond Routine Activity Theory στο Violence and Victims, 1986, 85-99.

¹¹ Sparks, Richard F., Research on Victims of Crime, Washington D.C., Government Printing Office, 1982.

Ο Singer¹² αναφέρει ως μεταβλητές που συνδέουν τις πραγματικότητες της θυματοποίησης και παραβατικής συμπεριφοράς τις αξίες και νοοτροπίες της υποκοουλτούρας, που εντάσσονται με κεντρικό στοιχείο την βία και την εκδίκηση ενώ σύμφωνα με τον Black¹³ άτομα που έχουν γίνει θύματα, σε απάντηση χρησιμοποιούν τη βία, τη κλοπή ή τον βανδαλισμό ως μια μορφή διευθέτησης της εσωτερικής σύγκρουσης.

Το βασικό συμπέρασμα, όπως το συγκεκριμενοποιεί ο Gottfredson¹⁴, είναι ότι οι παράγοντες που σχετίζονται με τη θυματοποίηση είναι παράγοντες που έχουν βρεθεί να σχετίζονται και με την πιθανότητα υιοθέτησης παραβατικής συμπεριφοράς και άρα τα χαρακτηριστικά πρόγνωσης μιας κατάστασης θυματοποίησης είναι και χαρακτηριστικά πρόγνωσης μιας εγκληματικής συμπεριφοράς. Άρα, οι διαδικασίες για την δημιουργία και των δύο καταστάσεων πρέπει να είναι όμοιες. Το συμπέρασμα, όμως, αυτό, λαθεμένα έχει από πολλούς «μεταφραστεί» ως «κατηγορία στο θύμα». Οι ανήλικοι δηλαδή που έχουν κάποιο παρεκκλίνων τρόπο ζωής αξίζουν την θυματοποίησή τους. Αυτό όμως είναι λάθος, όπως αναγνωρίζεται και από όλες σχεδόν τις νεότερες θεωρήσεις της θυματολογίας, οι οποίες υπογραμμίζουν τον πολυσύνθετο χαρακτήρα της κατάστασης θυματοποίησης ενός νέου, που συχνά «αγγίζει» τις καταστάσεις που οδηγούν ένα νέο στην αντικοινωνική συμπεριφορά.

ii/Το Θεωρητικό Παράδειγμα της Μεταψυχολοβιολογίας.

Μια νέα επιστήμη ανατέλλει και μέσα από αυτή προσφέρεται ένα θεωρητικό παράδειγμα που εντάσσεται στο ευρύτερο πεδίο της θυματολογίας και αφορά την συσχέτιση παραβατικής συμπεριφοράς και θυματοποίησης του νέου. Μέσα από τις θεωρίες των Nazemy, Koestler, Watson και του βιολόγου Sheldrake τονίζεται το εναλλασσόμενο του χαρακτήρα των ρόλων του θύματος και του θύτη στη βάση της ύπαρξης μιας άυλης διασταλτικής δύναμης, ονομαζόμενης «μορφογεννητικό πεδίο».

Σύμφωνα με αυτές τις θεωρίες, από κάθε νέο άτομο εκπέμπονται κύματα ή ακτινοβολίες που προσελκύουν τον αντίστοιχο ρόλο από κάποιο άλλο άτομο με τον αντίθετο προγραμματισμό. Στην ουσία δηλαδή η αναζήτηση του αντίστοιχου ρόλου καλύπτει την ψυχολογική ανάγκη του άλλου. Η κάθε ακτινοβολία εισέρχεται στην κυκλική ροή στο μορφογεννητικό πεδίο, επιστρέφοντας σε όποιον ή σε ότι την εξέπεμψε. Δηλαδή «εισπράττουμε ανάλογα ότι εκπέμπουμε, θετικότητα ή

¹² Singer, Simon I., Homogeneous victim-offender populations: A review and some research implications, *Journal of Criminal Law and Criminology* (1981), 72, pg779-788 και στο *Victims of serious violence and their criminal behavior: Subcultural theory and beyond*, στο *Violence and Victims*, 1, pg61-70 του ίδιου.

¹³ Black J. Donald, *Crime as Social Control*, *American Sociological Review*, 48, pg34-45.

¹⁴ Gottfredson R. Michael, *On the Etiology of Criminal Victimization*, *Journal of Criminal Law and Criminology*, 1981, 72, pg714-726.

αρνητικότητα....και μάλιστα η νοητική συγκινησιακή 'δράση-συναίσθημα' έχει άμεση επίδραση όχι μόνο στην υγεία αλλά και γενικότερα στη συμπεριφορά. Επομένως, με έλεγχο και συνεχή εκπαίδευση (χαλάρωση, θετική σκέψη) επιτυγχάνεται η συνειδητή θετικοποίηση και στη συνέχεια η μεταλλαγή της όλης νοοτροπίας και της συμπεριφοράς». ¹⁵ Και σε ότι αφορά ένα παιδί που ήταν θύμα κακομεταχείρισης, αυτό πιστεύει ότι σκοπός της ζωής του είναι η τιμωρία, εκπέμποντας την ανάλογη ακτινοβολία, η οποία και θα τον φέρει σε επαφή με άτομα του αντίθετου «προγραμματισμού». Ο φαύλος κύκλος σταματά με το να μην αποδέχεται τον ρόλο αυτό, με την μεταλλαγή των πεποιθήσεων και της εσωτερικής του ανάγκης, η αποφυγή δηλαδή της δημιουργίας λανθασμένων πεποιθήσεων, με την πίστη ότι είναι πραγματικές. Λανθασμένες πεποιθήσεις, οι οποίες δεν αφορούν μόνο την ταυτότητα του «θύματος» αλλά και την άσκηση του ρόλου του θύτη, εφόσον τα άτομα αυτά μεταφέρουν τον προσωπικό τους συμβολισμό στα θύματα τους.

iii/Ερευνες

Είναι συχνές οι αναφορές σε εφημερίδες για γεγονότα που υπογραμμίζουν ένα αιματηρό πέρασμα από το ρόλο του θύματος στο ρόλο του θύτη. «Προ ημερών νεαρός ηλικίας 16 ετών εσκότωσε τον πατέρα του με όπλο και κατόπιν ενέδρας. Τον έσυρε στην συνέχεια σε δασώδη περιοχή και ετοποθέτησε το πτώμα σε λάκκο βάθους ενός και ημίσεως μέτρου, τον οποίο είχε ανοίξει προηγουμένως. Όταν απεκαλύφθη, εδήλωσε στον ανακριτή ότι δεν μετανιώνει, διότι η ζωή του ήταν μαρτυρική και ο πατέρας του ήταν βίαιος». Παράλληλα η γαλλική εφημερίδα Dernieres Nouvelles D' Alsace στις 2 Ιανουαρίου 1985 έγραψε ότι «50.000 παιδιά στη Γαλλία κάθε χρόνο είναι αντικείμενο κακομεταχείρισεως. Αυτή η αιτία οδηγεί 13.000 παιδιά να εγκαταλείπουν τα σπίτια τους και 2.000 παιδιά απομακρύνονται οριστικώς χωρίς να εκδηλώνουν επιθυμία επανόδου. Δεν θέλουν επανασύνδεση και διασπούν κάθε δεσμό με τους γονείς». ¹⁶ Αυτό που τα ΜΜΕ παρουσιάζουν με το συγκεκριμένο τρόπο, οι εγκληματολογικές έρευνες προσπαθούν να αποδείξουν με δεδομένα, βασικές υποθέσεις και ποσοστά. Η βία, λοιπόν, και κυρίως η οικογενειακή βία αναπαράγεται, σύμφωνα με αυτές τις έρευνες, από γενιά σε γενιά. Τα ποσοστά αναφέρουν ότι:

«-75% των ανδρών που κακοποιούν τις γυναίκες τους ήταν οι ίδιοι μάρτυρες κακοποίησης της μητέρας τους από τον πατέρα τους.

-50% των ανηλίκων δραστών είναι παιδιά που βίωσαν οικογενειακή βία και

¹⁵ Τρωιάννου-Λουλά Α., ο.π.

¹⁶ Και τα δύο παραδείγματα στο: Σταθέα Γ., Η Βία στην Οικογένεια, Θυματολογικά, ο.π. σελ.20-1.

-η πλειονότητα των γονέων που κακοποιούν τα παιδιά τους είναι οι ίδιοι θύματα γονεϊκής κακοποίησης».¹⁷

Σε έρευνα επίσης της Hanna Malewska και του Vincent Peyre για την εγκληματικότητα των ανηλίκων επισημαίνεται ότι 49% των παραβατών στην Πολωνία τύγχανε κακοποίησης από την μητέρα και 68% από τον πατέρα, ενώ στο δείγμα ελέγχου τα ποσοστά ήταν 27% και 33% αντίστοιχα. Επίσης, σε έρευνα των Roger και Leunes σε κακοποιημένους μαθητές, σε σύγκριση με ομάδα ελέγχου μη κακοποιημένων, αποδεικνύεται το γεγονός ότι οι πρώτοι έχουν πολύ κακές σχέσεις με τον περίγυρό τους και χαμηλό βαθμό αυτοεκτίμησης.¹⁸ Σε έρευνα που έγινε σε στατιστικά στοιχεία που έχουν ληφθεί από την Εθνική Στατιστική Υπηρεσία, στα τέσσερα ιδρύματα αγωγής στην Ελλάδα, τις χρονιές 1980, 1981, 1982 και 1983 «καταδεικνύουν ότι ένα μεγάλο ποσοστό από τους τροφίμους των ιδρυμάτων προέρχονται από διαλελυμένες ή εν διαλύσει οικογένειες. Συγκεκριμένα: 1) το έτος 1980 από τους 152 συνολικά τροφίμους των ιδρυμάτων, οι 32 προέρχονται από διαλυμένες ή εν διαλύσει οικογένειες, 2) το έτος 1981 από 115 τροφίμους οι 16 ήσαν παιδιά των παραπάνω οικογενειών, 3) το έτος 1982 από 117 συνολικά τροφίμους οι 18 προήρχοντο από τέτοιες οικογένειες και 4) το έτος 1983 από 119 συνολικά τροφίμους οι 25 προήρχοντο επίσης από τέτοιες οικογένειες».¹⁹ Η εξήγηση που δίνεται είναι απλή: Όλοι αυτοί οι παράγοντες που συντελούν στο να υποφέρουν οι ανήλικοι, να διαστρέφονται οι χαρακτήρες τους και να αναζητούν τρόπους φυγής από το οικογενειακό τους περιβάλλον, μπορούν εύκολα να τους οδηγήσουν ακόμα και σε παραβάσεις των ποινικών διατάξεων».²⁰ Ή πιο απλά, «το παιδί που τρώει ξύλο σήμερα, θα δώσει ξύλο αύριο».

Σε έρευνες που έγιναν εκτός ελλαδικού χώρου είχαμε συχνά διαφορούμενα αποτελέσματα. Για παράδειγμα, η έρευνα της Elisabeth Elemer το 1977, η οποία δεν απέδειξε κάποια σημαντική διαφορά στα αποτελέσματα ελέγχου ως προς τυχόν συμπεριφορικές ανωμαλίες με ανεξάρτητη μεταβλητή μια προηγούμενη παιδική κακοποίηση. Η ομάδα που εξέτασε η Elemer, αφορούσε 17 παιδιά οκτώ χρονών που είχαν κακοποιηθεί και άλλες δύο ομάδες ελέγχου ανάλογης ηλικίας και αριθμού παιδιών, η πρώτη με διάφορα άλλα ατυχήματα και η δεύτερη χωρίς κανένα τραύμα. Οι Lewins και Shannock σε μια άλλη έρευνα την ίδια χρονιά συνέκριναν ένα γκρουπ 109 παραβατικών παιδιών με 109 μη παραβατικά στο New Haven. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι τα παραβατικά παιδιά είχαν σε μεγαλύτερο ποσοστό εισαγωγές σε

¹⁷ Department of Education, The Law Society of Upper Canada, For the Family Law Practitioner: How to Represent the Battered Client, Toronto 1986, pg. A-1, A-2.

¹⁸ Πανούση Γ., Βία στην Οικογένεια, Ψυματολογικά, ο.π. σελ.39.

¹⁹ Φραντζεσκάκη Ι., Το πρόβλημα των παιδιών-θυμάτων της βίας στην οικογένεια και προτεινόμενα μέτρα προς αντιμετώπισή του, Ψυματολογικά, ο.π. σελ.52-3.

²⁰ Σπινέλλη Κ., Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες; Ποιν. Χρονικά ΚΣΤ, σελ.793 και Αλεξιάδη Σ., Εγκληματικότητα ή παραβατικότητα των ανηλίκων; Ποιν. Χρονικά ΛΣΤ, σελ.113-επ.

νοσοκομεία, κυρίως στις ηλικίες 0-4 και 14-16, γεγονός που οδήγησε τους ερευνητές στην υπόθεση ότι τα τραύματά τους αυτά θα οφείλονταν σε τυχόν κακοποίηση. Οι υποθέσεις, όμως, αυτές παρέμειναν ανεπιβεβαιώτες.

Άλλες έρευνες στράφηκαν προς την άλλη πλευρά της σχέσης. Εξετάζοντας γονείς που κακοποίησαν τα παιδιά τους, οι Kempe, Steele και Pollock απέδειξαν ότι η βία αναπαράγεται από γενιά σε γενιά. Μάλιστα, στην τελευταία έρευνα των Steele και Pollock, η σχέση αυτή δεν περιοριζόταν μόνο σε μια γενιά αλλά αφορούσε και τη σχέση προγιαγιάς και γιαγιάς του κακοποιημένου εγγονού. Τέλος, όσον αφορά ειδικά την σεξουαλική κακοποίηση, σε έρευνα του Giarretto αναφέρεται ότι το 20% των ιερόδουλων στην Αμερική και ανάλογο ποσοστό των τοξικομανών είχαν κακοποιηθεί σεξουαλικά από τον πατέρα τους.²¹ Όλες οι προαναφερθείσες έρευνες έχουν διατυπωθεί σε επίσημο κείμενο του Συμβουλίου της Ευρώπης σχετικά με το πρόβλημα της ενδοοικογενειακής βίας.²²

Άλλες έρευνες, που αναφέρονται στην ξένη βιβλιογραφία και αφορούν τη συσχέτιση θυματοποίησης και παραβατικής συμπεριφοράς, σημειώνουν το κοινό δημογραφικό προφίλ θυτών και θυμάτων. Και αυτό αφορά το νεαρό της ηλικίας, το ανδρικό φύλο και το αστικό περιβάλλον όπου κατοικούν.²³ Οι Jensen και Brownfield ερευνούν το πως το «κυνήγι της διασκέδασης», όπως αναφέρουν σχετικά, μπορεί να οδηγήσει και στη θυματοποίηση και στην επικινδυνότητα του ατόμου, όπως συμβαίνει με την κατανάλωση αλκοόλ.²⁴ Τέλος, ενδεικτικά είναι και τα αποτελέσματα μιας έρευνας των Lauritsen, Sampson και Laub²⁵, που βασίστηκε στα στατιστικά δεδομένα του National Youth Survey (NYS) στις Η.Π.Α, τις χρονιές 1977-1981, σε ανήλικους 11-17 ετών, με τυχαίο δείγμα 1.725 ατόμων και με συμμετοχή όλων των φύλων και εθνικοτήτων. Τα ερευνητικά αποτελέσματα καταδεικνύουν μια μεγάλη διαφορά στα ποσοστά στις δύο ομάδες: των παραβατικών ανηλίκων και των μη παραβατικών. Πιο συγκεκριμένα, για τον πρώτο χρόνο το 1977 το 12% των μη παραβατικών και το 45% των παραβατικών ανέφεραν ότι ήταν θύματα βίαιης επίθεσης. Όμοια αποτελέσματα σημειώθηκαν και

²¹ Για τα παιδιά-θύματα σεξουαλικής επίθεσης ή ασελγών πράξεων, έρευνα που έγινε σε μεγάλα νοσοκομεία του Καναδά και αφορούσε 623 άτομα, στα πλαίσια του Rapport du Comité sur les infractions sexuelles à l'égard des enfants et des jeunes, Rapport Badgley (Μαγγανάς Α., Τα σεξουαλικά εγκλήματα κατά των παιδιών στον Καναδά, στο Αφιέρωμα στον Η. Δασκαλάκη, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1991, σελ.462), αποδεικνύει ότι «διατρέχουν μεγαλύτερο κίνδυνο να υποστούν ψυχολογικές και συναισθηματικές διαταραχές, παρά σωματικές βλάβες. Ακόμα και σε πολύ μικρά παιδιά δύο ή τριών χρονών μπορεί να υπάρξει μεγάλη διαταραχή συμπεριφοράς».

²² Council of Europe-Legal Affairs, Collected Studies in Criminological Research, Volume XVIII, Criminological Aspects of the ill-treatment of children in the family.

²³ Hindeland M.J., Criminal Victimization in Eight American Cities, Cambridge, Mass, Ballinger, 1976 και επίσης του ίδιου Variations in sex-race-age specific incidence rates of offending, American Sociological Review 46, 1981, pg.461-74.

²⁴ Jensen-Brownfield, οπ.

²⁵ Lauritsen L. Janet-Sampson J. Robert-Laub H. John, The Link between Offending and Victimization among adolescents, Criminology Volume 29, Number 2, 1991, pg.265-291.

όσον αφορά τα θύματα κλοπής και βανδαλισμού. Τις επόμενες τέσσερις περιόδους τα αποτελέσματα ήταν όμοια. Ο κίνδυνος θυματοποίησης ενός παρεκκλίνοντα νέου ήταν τουλάχιστον τριπλάσιος απ' ότι ενός μη παρεκκλίνοντα.

γ/Κριτική της Ερευνητικής Συσχέτισης.

Στα πλαίσια των θεωριών της Κριτικής Θυματολογίας ο αιτιολογικός συσχετισμός ανάμεσα στην παρεκκλίνουσα συμπεριφορά και σε εμπειρίες παιδικής κακοποίησης και παραμέλησης έχει κριθεί προβληματικός. Και μαζί και η εικόνα του προπαραβατικού ανηλίκου, που ήταν ή και είναι θύμα μορφών κακοποίησης, ή παραμέλησης έχει κριθεί ανέφικτο να αποδειχθεί ερευνητικά. Η κριτική στρέφεται κυρίως κατά των ερευνών, που αναφέρθηκαν προηγουμένως. Και δεν αφορά μόνο τη λειτουργία της στιγματιστικής διαδικασίας από τους φορείς του κοινωνικού ελέγχου, που παραφράζοντας τα ερευνητικά δεδομένα οδηγούνται στη λάθος εκτίμηση ότι ένα θύμα είναι ένοχο για την ζωή που ζει. Το δείγμα συχνά είναι μικρό και μη αντιπροσωπευτικό, η σημασία των κοινωνικών μεταβλητών συχνά παραμερίζεται, ενώ αρκετές φορές στο μεθοδολογικό επίπεδο επιτυγχάνεται μια αναδρομική ερμηνεία της παρέκκλισης. «Προσπαθούν να ερμηνεύσουν μια τωρινή συγκεκριμένη συμπεριφορά με βάση παρελθοντικά γεγονότα και να την ανάγουν σε προηγούμενη εμπειρία σεξουαλικής κακοποίησης....Εξάλλου στις περισσότερες 'αναδρομικές έρευνες' οι ερευνητές τείνουν να ανασκευάζουν το εμπειρικό υλικό τους».²⁶ Και μαζί ανασκευάζουν την πραγματικότητα του προπαραβατικού ανηλίκου, διαμορφώνοντας μια ανάλογη εικόνα-‘σημείο’ σε έρευνες και θεωρήσεις.

²⁶ Αρτινοπούλου Β., Η προβληματική του αιτιολογικού συσχετισμού ανάμεσα σε μορφές παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και εμπειρίες παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης, στο Αφιέρωμα στον Η.Δασκαλάκη, Πάντειο Πανεπιστήμιο, σελ.42

Πιο αναλυτικά στο Θυματολογία και Όψεις Θυματοποίησης, Θυματολογία-Σύγχρονες Προσεγγίσεις, ο.π.,σελ.40-επ., όπου αναφέρονται ως μεθοδολογικά προβλήματα των θυματολογικών ερευνών:

- Το εύρος και ο ορισμός των συμπεριφορών που περιλαμβάνονται στα ερωτηματολόγια των θυματολογικών ερευνών.
- Το δείγμα των θυματολογικών ερευνών δεν αντιπροσωπεύει την σύνθεση του γενικού πληθυσμού της χώρας όπου διεξάγεται η έρευνα.
- Η ασάφεια των απαντήσεων σχετικά με την περιγραφή της θυματοποίησης.
- Το χρονικό διάστημα που καλύπτουν οι έρευνες θυματοποίησης παλαιότερα ήταν τα δύο χρόνια, ενώ πιο πρόσφατα διερευνάται το διάστημα των τελευταίων έξη μηνών.
- Η παράλειψη συγκεκριμένων απαντήσεων ειδικότερα στα σεξουαλικά αδικήματα αποτελεί ένα άλλο μεθοδολογικό πρόβλημα.

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΟΥ
ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

**Α.ΤΟ ΘΕΣΜΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ ΤΗΣ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ
ΤΟΥ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ ΣΤΗΝ
ΕΛΛΑΔΑ**

1. Η ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΣΗΜΕΡΑ - ΜΙΑ ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Ο προπαραβατικός ανήλικος, στη σημερινή Ελλάδα, αντιμετωπίζεται θεσμικά μέσα από τον ιδεότυπο του «προτύπου πρόνοιας»¹. Σε γενικές γραμμές, αυτή η αντιμετώπιση περιλαμβάνει ένα ευρύ φάσμα μορφών συμπεριφοράς που εμπίπτουν στην αρμοδιότητα του. «Η διαδικασία που ακολουθείται, στο πρότυπο αυτό, αποκλίνει από τους ποινικούς - δικονομικούς κανόνες με σκοπό να δημιουργηθεί μία σχέση οιονεί γονική μεταξύ δικαστή (αν πρόκειται για δικαστήριο ανηλίκων) ή ιεραρχικά προϊσταμένου (αν πρόκειται για διοικητική επιτροπή πρόνοιας) και ανηλίκου»². Τα παραδείγματα ανά τον κόσμο που βασίζονται στο ίδιο πρότυπο αντιμετώπισης, αφορούν, με πρώτο ιστορικά το δικαστήριο στο Σικάγο το 1899 όπως προαναφέρθηκε, τις σκανδιναβικές επιτροπές παιδικής προστασίας και τα αγγλικά δικαστήρια ανηλίκων όταν δικάζουν ως πολιτικά δικαστήρια. Βέβαια όταν το αντικείμενο παρέμβασης είναι ο παραβατικός ανήλικος τότε το πρότυπο αντιμετώπισης είναι αυτό της «δικαιοσύνης».

Στην Ελλάδα προστασία και πρόνοια για τους ανηλίκους υπήρχε ήδη από τα τρία Συντάγματα της Επανάστασης του 1821. Το παρόν Σύνταγμα στο άρθρο 21 και στις παραγράφους 1 και 3 ιδρύει το κοινωνικό δικαίωμα προστασίας της παιδικής ηλικίας και της νεότητας. Οι τρόποι προστασίας του, άμεσα, μπορούν να πάρουν δύο μορφές. Θετικά με τη δημιουργία των κατάλληλων συνθηκών ανάπτυξης και αρνητικά με αστικές και ειδικές ποινικές διατάξεις με βασική πτυχή την έννοια της προφύλαξης από κινδύνους που τον απειλούν (προπαραβατικές καταστάσεις)³. Συμπερασματικά, η έννοια της αντιμετώπισης του ανηλίκου, περνάει από τα στάδια της σημειωτικής οριοθέτησης του προπαραβατικού ως θύματος καταστάσεων, ή ως επικίνδυνου ατόμου που πρέπει να πληρώσει για το κακό που θα προξενήσει. Και στις δύο όμως οπτικές, ο ανήλικος δεν έχει άποψη και ικανότητα να την εκφράζει. Δεν έχει δικαιώματα που πρέπει να προστατευτούν ρητώς. Γι' αυτό το λόγο, ακόμα και για προστασία του, τα μέτρα που λαμβάνονται είναι δεσμευτικά, πέρα και πάνω από τη θέλησή του. Παρατηρείται όμως τα τελευταία χρόνια, μια θεμελιώδης αλλαγή της στάσης του Δικαίου, καθώς αναγνωρίζεται στον ανήλικο ότι είναι κάτοχος μιας αυτόνομης προσωπικότητας με «ιδία βούληση και

¹ Για πιο αναλυτική αναφορά για τα πρότυπα παρέμβασης - αντεγκληματικής πολιτικής στο Mireille Delmas - Marty Πρότυπα και Τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής, Νομική Βιβλιοθήκη μτφ. Χ. Ζαραφωνίτου, (Χ·ΧΡ).

² Κ. Σπινέλλη, Πρότυπο Πρόνοιας, Πρότυπο Δικαιοσύνης και οι Κανόνες του Πεκίνου στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση ο.π. σελ. 173-181

³ Γ. Κρίππας, Η προστασία των ανηλίκων εν τω ποινικώ δικαίω, εκδ. Σάκκουλα 1979, σελ. 190 και Ν. Παρασκευόπουλος, Η διαπαιδαγώγηση ως προβληματικός στόχος των στερητικών της ελευθερίας μέσων του Ποινικού Δικαίου των ανηλίκων, ΝοΒ 1988, σελ. 732-737.

δικαίωμα σεβασμού της»⁴. Στα πλαίσια αυτά, και κάτω από την επίδραση των «Στοιχειωδών Κανόνων για την Απονομή της Δικαιοσύνης στους Νέους» τον ΟΗΕ και της Διακήρυξης των Δικαιωμάτων του Παιδιού, δημιουργείται ένας νέος καμβάς πάνω στον οποίο νέες προτάσεις και κατευθύνσεις παρέμβασης έχουν αρχίσει να σχεδιάζονται ή και να υλοποιούνται, οι οποίες και θα αναφερθούν στο επόμενο κεφάλαιο. Επί του παρόντος θα αναλυθούν οι ειδικοί νόμοι 2724/1940 και 2298/1995 και μέτρα του οικογενειακού δικαίου, καθώς και άλλες διατάξεις που αποτελούν το σύνολο της θεσμοθετημένης αντιμετώπισης της ελληνικής κοινωνίας για τους ανήλικους προπαραβατικούς. Έννοιες όπως «ανήλικοι σε κίνδυνο», ή «δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής» αποτελούν το αφετηριακό σημείο για παρεμβάσεις που έχουν ως απώτερο στόχο την αποτροπή εκδήλωσης στο μέλλον, εγκληματικής συμπεριφοράς. Και αυτές οι παρεμβάσεις, το σύνολο, δηλαδή των κανόνων που αναφέρονται στην προστασία και μεταχείριση ανηλίκων που βρίσκονται σε κίνδυνο, αφορούν το δίκαιο πρόνοιας των ανηλίκων, το «προνοιακό πρότυπο», στη χώρα μας.

Η αντιμετώπιση του προπαραβατικού στην Ελλάδα, πρωτοθεσμοθετήθηκε με τον Α.Ν. 2724/1940 (ΦΕΚ Α 449). Κάτω από τον τίτλο «Περί οργανώσεως και λειτουργίας αναμορφωτικών καταστημάτων ανηλίκων», στο άρθρο 1 αναφέρεται ότι «τα Αναμορφωτικά Καταστήματα Ανηλίκων ... προορίζονται δια τους ανηλίκους τους υπερβάντας το 7ον έτος της ηλικίας των, οίτινες λόγω κακών έξεων, τας οποίας απέκτησαν ένεκα της εγκατάλειψης, εις την οποίαν ευρίσκονται ή ένεκα άλλων λόγων, δίδουσιν αποδείξεις ηθικής παρεκτροπής ή υπέπεσαν εις αξιοποίνους πράξεις και εμφανίζονται ούτω έχοντες ανάγκην προς βελτίωσιν». Στην αιτιολογική έκθεση τονίζεται ότι οι «έχοντες ανάγκην βελτιώσεως ανήλικοι παρέχουν σοβαράς ενδείξεις ηθικού κινδύνου ή ηθικής παρεκτροπής»⁵. Το μοντέλο, δηλαδή, της αντιμετώπισης στηριζόταν στην εικόνα του προπαραβατικού ως επικίνδυνου, και παρεκτρέποντα. Η αντιμετώπισή του αυτή, ήταν ένα μέτρο ασφάλειας και όχι ποινή. Χωρίς να προϋποθέτει διάπραξη εγκλήματος, επιβάλλεται στον ανήλικο, που κρίνεται επικίνδυνος για τη δημόσια τάξη⁶. Τα αίτια της επικινδυνότητάς τους, αφορούσαν κοινωνικούς παράγοντες, όπως τις παρέες και την οικογένεια. Η αντιμετώπιση περιλάμβανε αρχικά μόνο τον εγκλεισμό σε αναμορφωτήριο (αργότερα ιδρύματα αγωγής), η οποία συντελείται με υπουργική απόφαση, (διοικητική ενέργεια), κατόπιν αιτήσεως γονέων, κηδεμόνων, φιλανθρωπικών Σωματείων, Εταιρειών Προστασίας Ανηλίκων, Αστυνομικών Αρχών ή Εισαγγελέως (άρθρο 2). Αργότερα με το Κανονιστικό Β.Δ. της 30-6-54 Περί οργανώσεως και λειτουργίας

⁴ Σ. Κουτσουμπίνας, Η συνταγματική θέση του ανηλίκου στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π. σελ. 139-153.

⁵ Α. Τρωιάννου - Λουλα, Η Ποινική νομοθεσία των ανηλίκων, Β' έκδοση, εκδ. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή 1995 σελ. 207 επ.

⁶ Στ. Αλεξιάδης, ο.π. σελ. 218.

Υπηρεσίας Επιμελητών στο άρθρο 2 παρ. γ' καθιερώθηκε η δικαστική επιμέλεια ενός τέτοιου ανηλίκου, από Επιμελητή Ανηλίκων. Το μέτρο αυτό έχει ευρεία εφαρμογή, και στην ουσία έχει αντικαταστήσει το μέτρο του εγκλεισμού, το οποίο ακριβώς επειδή γινόταν με διοικητική ενέργεια (απόφαση Υπουργού Δικαιοσύνης) έχει κριθεί από αρκετούς νομικούς επιστήμονες, ως αντισυνταγματικό⁷. Ο νόμος αυτός ίσχυσε, για 55 ακόμα χρόνια μέχρι την εφαρμογή του 2298/1995, ο οποίος και αντικατέστησε τα άρθρα του 2724 που αφορούσαν τον «ηθικό κίνδυνο». Πιο συγκεκριμένα στο άρθρο 17, στην παράγραφο 5 αναφέρεται ότι : «Στα Ιδρύματα Αγωγής Ανηλίκων εισάγονται επίσης ανήλικοι οι οποίοι διαβιώνουν σε κοινωνικό περιβάλλον ατόμων, τα οποία τελούν καθ' έξη ή κατ' επάγγελμα αξιόποινες πράξεις. Στην περίπτωση αυτή για την εισαγωγή είναι αναγκαία η υποβολή αίτησης των προσώπων που έχουν τη γονική μέριμνα του ανηλίκου ή εφόσον την αίτηση αυτή υποβάλλει οποιοσδήποτε τρίτος, ή γραπτή συναίνεσή τους. Η αίτηση υποβάλλεται στον εισαγγελέα πρωτοδικών ή στις αστυνομικές αρχές του τόπου κατοικίας του ανηλίκου και διαβιβάζεται στο Δικαστή Ανηλίκων. Ο τελευταίος αποφασίζει, αφού λάβει υπόψη την προσωπικότητα του ανηλίκου και τις κοινωνικές συνθήκες του περιβάλλοντος και μετά από γνωμάτευση του Επιμελητή Ανηλίκων». Με το νέο νόμο, επιχειρείται αρχικά να συγκεκριμενοποιηθεί η αόριστη έννοια του ηθικού κινδύνου και να περιοριστεί στην ύπαρξη ενός εγκληματογόνου περιβάλλοντος. Επίσης έχει καταργηθεί ο διοικητικός εγκλεισμός με απόφαση του υπουργού, και έχει αντικατασταθεί με τον εγκλεισμό με απόφαση δικαστή στα πλαίσια των διοικητικών αρμοδιοτήτων του. Άλλωστε δικαιοδοτικό όργανο στην ελληνική έννομη τάξη ορίζεται το δικαστήριο και όχι ο δικαστής ανηλίκων. Επίσης για να ισχύσει ο εγκλεισμός με βάση τις «δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής» απαιτείται έγγραφη αίτηση των γονέων ή συναίνεσή τους. Αφενός δηλαδή κατοχυρώνεται ως βασική αρχή η αυτονομία των γονέων για διαπαιδαγώγηση των παιδιών τους όπως ορίζεται και στο άρθρο 9 της Διεθνούς Σύμβασης για τα δικαιώματα του παιδιού. Αφετέρου, όμως, γεννιούνται νέα προβλήματα στην περίπτωση που το εγκληματογόνο κοινωνικό περιβάλλον είναι το οικογενειακό και όταν οι γονείς - θύτες αρνούνται να συναινέσουν για να αποκοπεί το παιδί - θύμα από την αρνητική επιρροή τους. Σ' αυτή την περίπτωση ενεργοποιούνται άλλες διατάξεις της θεσμικής αντιμετώπισης του ανηλίκου σε κίνδυνο.

Στον ίδιο νόμο και στο άρθρο 18 καθορίζεται θεσμικά η αντιμετώπιση των Εταιρειών Προστασίας Ανηλίκων για τους προπαραβατικούς ανηλίκους. Το πλέγμα όμως της παρέμβασης της

⁷ Πιο αναλυτικά για τις απόψεις για την αντισυνταγματικότητα του μέτρου στο Α.Χαϊδου Το θεωρητικό ο.π. σελ. 63 και επίσης Σ. Αλεξιάδη Εγκληματολογία εκδ. Σάκκουλας Θεσ/νίκη 1985 σελ. 231 και Ν. Παρασκευόπουλος ο.π. σελ. 736, Ι.Γ. Βεργόπουλου, Ζητήματα τινά εκ της εκτελέσεως των περί ανηλίκων μέτρων του Π.Κ., Ποιν. Χρον. 17 449-458 και Αγγελική Πιτσελά Η ποινική αντιμετώπιση της εγκληματικότητας των ανηλίκων εκδ. Σάκκουλα, Θεσ/νίκη, 1996 σελ. 13 υποσημείωση 36.

Πολιτείας δεν ολοκληρώνεται με τους δύο αυτούς νόμους. Ο νόμος 1729/1984 Περί καταπολέμησης της διάδοσης των ναρκωτικών, και το Β.Δ. 29/1971 (ΦΕΚ 21 Α) περί κωδικοποίησεως εις ενιαίον κείμενον των ισχυουσών διατάξεων περί τυχηρών και μη παιγνίων, επιχειρούν να προστατεύσουν τους νέους από κινδύνους όπως τα ναρκωτικά και τα τυχερά παίγνια. Ειδικά με το Β.Δ. 29/1971, ο ανήλικος τιμωρείται ως πραγματικά επικίνδυνος καθώς δεν παρουσιάζεται ως θύμα της παράβασης αλλά κατέχοντας αυξημένες ευθύνες^{8,9}. Στο ίδιο πλαίσιο, αστυνομικές διατάξεις προστατεύουν τον ανήλικο, τιμωρώντας τον για την κατανάλωση αλκοόλ (ΑΣΤΥΝ. Δ. 8/1971 ΦΕΚ Β' 992/13/2/1971), «για χρήση προσωπίδων καλυπτουσών εξ ολοκλήρου το πρόσωπον» από 12 χρονών και πάνω (ΑΣΤΥΝ.Δ 11/1972 άρθρο 2), ενώ ο νόμος 1597/1986 (ΦΕΚ 68 Α) «προστατεύει» τον ανήλικο σε κίνδυνο, από κινηματογραφικές ταινίες που κρίνονται από επιτροπή ακατάλληλες. Επίσης «προστασία» του ανηλίκου μπορεί να επιτευχθεί και με την άμεση ποινικοποίηση μιας συμπεριφοράς του που αποτελεί δείγμα μιας ευρύτερης αντικοινωνικής διαβίωσης. Κατά αυτόν τον τρόπο, τον προπαραβατικό, τον μετατρέπουμε σε παραβατικό, ακριβώς γιατί η συγκεκριμένη ποινικοποίηση θεωρείται ότι έχει «παιδαγωγική αξία». Το παράδοξο αυτό που συμβαίνει με το Νομικό διάταγμα 614/1977 εξηγείται, με το εξής σκεπτικό : «Τις περισσότερες φορές, η χρήση τροχοφόρων από ανηλίκους συνδέεται με κακή και αντικοινωνική συμπεριφορά : με εγκατάλειψη του σχολείου, με αποφυγή της εργασίας με την σύναψη επικινδύνων συναναστροφών με την επιλογή ενός τρόπου ζωής ανεύθυνου, επικίνδυνου, που ενέχει το στοιχείο, σαφώς, του ηθικού κινδύνου, καταστάσεις οι οποίες θα αποφεύγονταν κατά πάσα πιθανότητα εάν δεν παρεμβάλλονταν στη ζωή του ανηλίκου, το μηχανάκι, η μοτοσυκλέτα, το αυτοκίνητο. Με την παραπομπή του ανηλίκου στο Δικαστήριο, άρα με την άσκηση ποινικής δίωξης, δίνεται η δυνατότητα στην Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων να δράσει προληπτικά και να επιχειρήσει να τον αποσπάσει από μια κατάσταση επικίνδυνη γι' αυτόν. Οι περισσότεροι γονείς θεωρούν την παραπομπή του παιδιού τους στο δικαστήριο ανηλίκων, ως παραβάτη του ν.δ. 614/77 ... ευτύχημα διότι ελπίζουν ... (ότι παρέμβαση αυτή) ... θα έχει καλύτερα αποτελέσματα από τις δικές τους προσπάθειες, στην αντιμετώπιση της καταστάσεως»¹⁰.

Στον αντίποδα, ο ανήλικος σε κίνδυνο, αντιμετωπίζεται θεσμικά ως θύμα κυρίως μέσα από άρθρα του Π.Κ. 312 (σωματική βλάβη ανηλίκων), 349 (μαστροπεία), 409 (παραμέληση αποτροπής από επαιτεία ή αλητεία) καθώς και από κανόνες προνοιακού και προληπτικού χαρακτήρα στο οικογενειακό δίκαιο. Ο κύριος στόχος είναι

⁸ Α. Τρωϊάννου - Λουλά, ο.π. σελ. 328-9.

⁹ Πρόκειται για μια περίπτωση εγκλήματος status, όπως ορίζει η Α. Πισσά (ο.π.) δηλαδή παράβαση που όταν τελείται από ενήλικο δεν αποτελεί έγκλημα.

¹⁰ Π. Σκαρλάτου, Το Νομικό διάταγμα 614/77, οι σκέψεις για την αποποινικοποίησή του, στο Φωνές Συμπροσίου, ο.π. σελ. 72.

η ευημερία και το συμφέρον του παιδιού. Για την επίτευξη αυτού του σκοπού το δικαστήριο μπορεί να φτάσει μέχρι και την αφαίρεση της επιμέλειας των δύο γονιών, αν οι ίδιοι οι γονείς παραβαίνουν τα καθήκοντα που επιβάλλει το λειτούργημα της γονικής μέριμνας για την επιμέλεια του προσώπου του παιδιού τους (α'1532 ΑΚ). Τέτοιες περιπτώσεις μπορεί να είναι και όταν ένα παιδί είναι δυσπροσάρμοστο στο σχολείο και κάνει χρήση αλκοόλ ή τοξικών ουσιών. Τότε το δικαστήριο διορίζει ένα τρίτο πρόσωπο που δέχεται να αναλάβει την άσκηση της γονικής μέριμνας¹¹. Τέλος, μέτρο, στα πλαίσια της προνοιακής αντιμετώπισης του προπαραβατικού ανηλίκου, προβλέπεται να είναι και η τοποθέτησή του σε ανάδοχη οικογένεια (μέτρο που σπάνια ως ποτέ, εφαρμόζεται) και σε Κέντρα Παιδικής Μέριμνας, παιδουπόλεις του Εθνικού Οργανισμού Προνοίας, το ΠΙΚΠΑ και το παιδικό χωριό SOS της Βάρης, στα πλαίσια του ιατρικού μοντέλου αντιμετώπισης, του οποίου η εφαρμογή έχει αυξανόμενη απήχηση στην ελληνική πραγματικότητα.

¹¹ Ι. Δεληγιάννη, Ζητήματα από την ανώμαλη λειτουργία της γονικής μέριμνας, στο Εταιρεία Νομικών Βορείου Ελλάδος : θέματα γονικής μέριμνας (1989) σελ. 53-66, 125-127 Θεσ/νίκη.

2. ΦΟΡΕΙΣ ΕΠΙΣΗΜΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ

α. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ - ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΚΑΙ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Με τον 2724/1940, το Υπουργείο Δικαιοσύνης είχε τη δυνατότητα μετά από ανάλογη αίτηση, να κρίνει πότε ένας ανήλικος ήταν προπαραβατικός και να του επιβάλλει το μέτρο του εγκλεισμού σε ίδρυμα αγωγής (απόφαση Υπουργού Δικαιοσύνης). Αργότερα οι αρμοδιότητες του Υπουργείου Δικαιοσύνης επεκτάθηκαν και στο μέτρο της διοικητικής επιμέλειας σε Επιμελητή Ανηλίκων. Στην ουσία φορέας που δεν ήταν δικαιοδοτικό όργανο, ήταν ο υπεύθυνος για τη μεταχείριση ενός ανηλίκου σε κίνδυνο. Η «πρόνοια» δηλαδή, για έναν τέτοιο ανήλικο, βρισκόταν σε γραφειοκρατικά γρανάζια, στα χέρια, δηλαδή, υπαλλήλων δευτεροβάθμιας εκπαίδευσης ή στην καλύτερη περίπτωση ενός πολιτικού με νομικές σπουδές. Αυτό το συγκεκριμένο πρόβλημα προσπάθησε να διορθώσει ο νομοθέτης με το Προεδρικό Διάταγμα 278/1988 (ΦΕΚ Α' 126) όπου στο άρθρο 7 ιδρύει μια νέα αρχή, τη διεύθυνση Πρόληψης Εγκληματικότητας και Σωφρονιστικής Αγωγής Ανηλίκων, η οποία αποτελείται από δύο τμήματα. Το πρώτο τμήμα αφορά την Πρόληψη της Εγκληματικότητας και Αγωγής Ανηλίκων και έχει ως αρμοδιότητες : «Τη μελέτη και τη λήψη γενικών μέτρων πρόληψης και καταστολής εγκληματικότητας ανηλίκων και τη μέριμνα σε συνεργασία με άλλους αρμόδιους φορείς της υλοποίησης και εφαρμογής τους. Τη μελέτη και τη λήψη μέτρων για την εφαρμογή της κατάλληλης αγωγής στους ανηλικούς ... Τη μέριμνα για τη θέση, παρακολούθηση και άρση της διοικητικής επιμέλειας των ανηλίκων που βρίσκονται σε ηθικό κίνδυνο, κατ' εφαρμογή της κείμενης νομοθεσίας. Τη μέριμνα για τη συγκρότηση των Εταιριών Προστασίας Ανηλίκων και την εποπτεία της λειτουργίας των Υπηρεσιών τους. Τη μέριμνα για την οργάνωση και λειτουργία των Υπηρεσιών Επιμελητών Ανηλίκων και Δικαστηρίων Ανηλίκων. Τον έλεγχο της πορείας της αγωγής ανηλίκων που βρίσκονται στη φροντίδα Εταιριών Προστασίας Ανηλίκων». Σε επόμενο νόμο ορίζονταν ειδικά προσόντα του προϊσταμένου της διεύθυνσης (υπάλληλος ΠΕ κλάδου Σωφρονιστικής Αγωγής Ανηλίκων με πτυχίο Παντείου ή Νομικής). Το γράμμα, όμως του νόμου παρέμεινε ανενεργό. Ο Προϊστάμενος της διεύθυνσης, καθώς αλλάζει βάσει της επετηρίδας, δεν έχει κάποια επιστημονική ειδίκευση σε θέματα ανηλίκων, όπως ούτε και οι υπάλληλοι ο αριθμός των οποίων είναι μικρός για τα καθήκοντα που τους έχουν ανατεθεί¹.

¹ Στη σημερινή διεύθυνση, στο τμήμα πρόληψης υπηρετεί μόνο ένας υπάλληλος.

Με τον νόμο 2298/1995, αφαιρείται από τη Διεύθυνση του Υπουργείου Δικαιοσύνης, ο ρόλος του δικαιοδοτικού οργάνου στο θέμα του προπαραβατικού ανηλίκου. Παραμένει όμως η μέριμνα σε όλες τις υπηρεσίες που ασχολούνται με αυτά τα παιδιά, δηλαδή τις Υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων, τα Ιδρύματα Αγωγής, καθώς και τις Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων, οι οποίες μπορεί να είναι Νομικά Αυτοτελή Πρόσωπα, όμως τελούν υπό την εποπτεία της προϊστάμενης αρχής, αφού χρηματοδοτούνται, ελέγχονται, επανδρώνονται με προσωπικό και στην ουσία λειτουργούν με βάση τις κατευθύνσεις της Διεύθυνσης Πρόληψης του Εγκλήματος των Ανηλίκων του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Μάλιστα, η παρούσα Προϊσταμένη της Υπηρεσίας είναι και μέλος του Δ.Σ. της ΕΠΑ Αθηνών.

Παρόλη την γενικότερη μέριμνα όμως, δεν υπάρχει ένας οργανωμένος κεντρικός φορέας, ο οποίος να χαράσσει μακροπρόθεσμα την αντεγκληματική πολιτική, «να συνεργάζεται με ομόλογους φορείς του εξωτερικού και να προωθεί μέτρα ή θεσμούς προληπτικού χαρακτήρα συντονίζοντας μάλιστα τις αντίστοιχες πρωτοβουλίες φορέων οι οποίοι θα μπορούσαν να βοηθήσουν προς την κατεύθυνση αυτή όπως η τοπική αυτοδιοίκηση, η Εκκλησία, οι κοινωνικοί λειτουργοί και εθελοντικές ομάδες ευαισθητοποιημένων πολιτών»².

² Ν. Κουράκης, ο.π. σελ. 8.

Β. ΕΤΑΙΡΙΕΣ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Οι Ε.Π.Α. ιδρύθηκαν με τον νόμο 2724/1940. Ο νόμος αυτός που παρείχε το πλαίσιο λειτουργίας των Ε.Π.Α., αντικαταστάθηκε με τον νόμο 2298/1995 και ειδικότερα με το άρθρο 18. Σ' αυτό το άρθρο αναφέρεται ότι :

«1. Στην έδρα κάθε πρωτοδικείου λειτουργεί εταιρεία προστασίας ανηλίκων ως νομικό πρόσωπο δημοσίου δικαίου εποπτευόμενο από το Υπουργείο Δικαιοσύνης.

2. Οι εταιρίες προστασίας ανηλίκων έχουν ως σκοπό την παροχή υλικής και κοινωνικής στήριξης, επαγγελματικής κατάρτισης, εκπαίδευσης, πολιτιστικής καλλιέργειας, ψυχαγωγίας ή εφόσον τούτο είναι δυνατόν, και στέγης σε ανηλίκους : α) στους οποίους έχουν επιβληθεί αναμορφωτικά μέτρα β) οι οποίοι έχουν απολυθεί από Ίδρυμα Αγωγής Ανηλίκων ή από Σ.Κ.Α., γ) κατά των οποίων εκκρεμεί δίωξη για αξιόποινη πράξη, δ) οι οποίοι εμπίπτουν στην παράγραφο 5 του προηγούμενου άρθρου, αλλά η εισαγωγή τους σε Ι.Α. δεν κρίνεται αναγκαία ή δ) αντιμετωπίζουν σημαντικές δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής»³. Δηλαδή οι Ε.Π.Α. λειτουργούν και σε προληπτικό επίπεδο, αλλά και σε κατασταλτικό, ως ένα μέτρο αντιμετώπισης της προπαραβατικότητας, που μπορεί να επιλέξει ο Δικαστής ανηλίκων, μαζί με τον εγκλεισμό σε ίδρυμα αγωγής και την επιμέλεια από Ε.Α. Οι Ε.Π.Α. διοικούνται από 9μελές ή 11μελές Συμβούλιο (ανάλογα με το μέγεθος της πόλης όπου εδρεύει το Πρωτοδικείο)⁴. Έχουν δική τους περιουσία, η οποία προέρχεται από εισφορές μελών, κληροδοτήματα και φυσικά την επιχορήγηση του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Ανάμεσα στα καθήκοντα των Ε.Π.Α. είναι η οργάνωση διατάξεων, η συνεργασία με τις αστυνομικές αρχές, η μέριμνα για εξεύρεση εργασίας σε απόρους ανηλίκους, καθώς και η ίδρυση στεγών φιλοξενίας, όπου μέσα σε οικογενειακές συνθήκες, παρέχουν στέγη και υποστήριξη σε παιδιά. Παράλληλα, λαμβάνουν μέτρα επαγρύπνησης και επισήμανσης συγκεκριμένων περιπτώσεων ανηλίκων οι οποίοι ευρίσκονται σε ηθικό κίνδυνο (ερμηνευτική εγκύκλιος Υπουργείο Δικαιοσύνης 10-3-1978 αριθμ.πρωτ. 33579). Τέλος, παρέχουν ένα πρόγραμμα δικαστηριακής βοήθειας σε παιδιά ηλικίας ως 18 ετών, από εθελοντές δικηγόρους (στην Ε.Π.Α. Αθηνών). Το πρόγραμμα αυτό «ιδιαιτέρη ευαισθησία έχει στη νομιμοποίηση παιδιών εκτός γάμου και γενικά την ηθική και κοινωνική αποκατάσταση των εγκαταλειμμένων ανηλίκων. Φροντίζει ακόμη για διορθώσεις Ληξιαρχικών Πράξεων Γέννησης, προσβολή πατρότητας εξωγάμων, επιμέλειας ανηλίκων, διατροφές κ.λπ»⁵.

³ Α. Τρωϊάννου, Λουλά, ο.π. σελ. 750

⁴ Ι. Φαρσεδάκης, ο.π. σελ 165.

⁵ Ι. Παπάζογλου - Γαλετάκη (Προϊσταμένη το 1988 στην Ε.Π.Α. Αθηνών), Πρόληψη - Προστασία Ανηλίκων μέσα από τα προγράμματα της ΕΠΑ Αθηνών, στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π. σελ. 505.

Τα προγράμματα των Ε.Π.Α. στην αντιμετώπιση ενός προπαραβατικού ανηλίκου, έχουν κριθεί γενικά ως θετικά τόσο ως προς την αποτελεσματικότητα όσο και ως προς το γεγονός της έλλειψης στιγματισμού των φιλοξενούντων παιδιών σε Στέγες. Στην ουσία όμως, τα προγράμματα αυτά δεν επαρκούν, καθώς στην πράξη το άρθρο 18 είναι ανενεργό, γιατί οι περισσότερες ΕΠΑ, σ' όλη τη χώρα υπολειτουργούν. Από τις 63 ΕΠΑ όλης της Ελλάδας, μόνο 8 έχουν οργανισμούς λειτουργίας. Από αυτές οικήματα για στέγαση ανηλίκων έχουν μόνο οι ΕΠΑ, Αθήνας, Πειραιά, Ηρακλείου Κρήτης, Βόλου και Κοζάνης, λειτουργούν όμως μόνο στον Περισσό (ΕΠΑ Αθηνών) και στα Καμίνια (ΕΠΑ Πειραιά). Και αυτό παρά το γεγονός ότι οι περισσότερες ΕΠΑ έχουν δική τους, μεγάλη, περιουσία, ενώ όλες παίρνουν και τακτική επιχορήγηση από το Υπουργείο Δικαιοσύνης.

Ταυτόχρονα, ένα άλλο πρόβλημα είναι ο αριθμός του προσωπικού που υπηρετεί στις ΕΠΑ. Είναι μόνο 15 υπάλληλοι σε 63 ΕΠΑ, οι πιο πολλοί αποσπασμένοι από Ιδρύματα Αγωγής. Το 1996 το Τμήμα Πρόληψης Εγκληματικότητας Ανηλίκων του Υπουργείου Δικαιοσύνης προέβει σε προγραμματισμό προσλήψεων 18 υπαλλήλων που δεν ενέκρινε το Υπουργικό Συμβούλιο⁶. Όλα αυτά τα προβλήματα που συγκεντρώνουν οι ΕΠΑ και οι Στέγες Φιλοξενίας είναι αποτέλεσμα των ορίων της πρακτικής και της γραφειοκρατίας σ' ένα θεωρητικό μοντέλο αντιμετώπισης, που θα μπορούσε να θεωρηθεί ως ιδανικό.

⁶ Όλα τα στοιχεία αναφέρονται σε ενημερωτικό σημείωμα της προϊσταμένης του Τμήματος προς τον Υπουργό Δικαιοσύνης (ημερομηνία 13-1-97) που παρατίθεται στο παράρτημα.

Υ. ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑΣ / ΔΙΚΑΣΤΗΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Οι φορείς της δικαιοσύνης συμμετέχουν ενεργά στην παρέμβαση της πολιτείας για το θέμα της πρόληψης, της παραβατικότητας των ανηλίκων. Μάλιστα, με τον νόμο 2298/1995, ο δικαστής ανηλίκων είναι αυτός που θα αποφασίσει αν ένας ανήλικος σε κίνδυνο θα υποβληθεί στο μέτρο του εγκλεισμού σε ίδρυμα, ή στο μέτρο της επιμέλειας από επιμελητή ανηλίκων, κατόπιν αιτήσεως που θα του έχει διαβιβαστεί από τις αστυνομικές ή τις εισαγγελικές αρχές. Ακριβώς γιατί ο δικαστής ασκεί ένα σημαντικό ρόλο στην διαδικασία της αντιμετώπισης του προπαραβατικού ο νομοθέτης έχει κρίνει ότι θα πρέπει να έχει κάποια ειδικά προσόντα (ν. 1828/1989) «Εκτός από την (αυτονόητη) νομική κατάρτιση που είναι μεν αναγκαία, αλλά δεν επαρκεί, απαιτούνται γνώσεις της ειδικής νομοθεσίας ανηλίκων καθώς και άλλων επιστημονικών κλάδων όπως ψυχολογίας, βιολογίας, παιδαγωγικής, ψυχιατρικής κ.λπ.

Δεν είναι βέβαια δυνατή η εξειδίκευση σε όλους αυτούς τους κλάδους, αλλά επιβάλλεται τουλάχιστον ο δικαστής να κατανοεί και να αντιλαμβάνεται, να εκτιμάει και να αξιοποιεί με κάποια ενημέρωση τις προτάσεις των συμβούλων και συνεργατών του των άμεσων (επιμελητών ανηλίκων) και έμμεσων (ψυχιάτρων, ψυχολόγων, κοινωνικών λειτουργών). Το έργο του θεωρείται διεθνώς περισσότερο κοινωνικό παρά δικαστικό - νομικό»⁷.

Παράλληλα, ο δικαστής θα πρέπει να επικοινωνεί και να συνεργάζεται με τους καθηγητές σε περιπτώσεις παρεκτρεπομένων μαθητών έτσι ώστε να εξασφαλίζει πληροφορίες χρήσιμες περί της «εν γένει συμπεριφοράς και της προσωπικότητας του ανηλίκου αυτού» (Ερμηνευτική εγκύκλιος 19, Υπουργείο Δικαιοσύνης Αθήνα 3/4/1957, αριθμ.πρωτ. 31994).

Από την άλλη πλευρά, σημαντική είναι και η παρέμβαση του εισαγγελέα ανηλίκων, στο θέμα των παραβατικών ανηλίκων. Συχνά μάλιστα, ο εισαγγελέας είναι αυτός που έρχεται σε πρώτη επαφή με μια κατάσταση κρίσης, κατόπιν αίτησης γονέων, ή των Εταιριών Προστασίας Ανηλίκων ή αναφοράς άλλων ενδιαφερομένων. Η τυπική του υποχρέωση - καθιερωμένη με το άρθρο 43 ΚΠοινΔ, είναι να ασκήσει ποινική δίωξη κατόπιν μήνυσης ή αναφοράς. Όμως συχνά ο εισαγγελέας κρίνει ως αβάσιμη την αναφορά ή την μήνυση και τη θέτει στο αρχείο, γιατί αν και υπόκειται στην αρχή της νομιμότητας, ο νόμος μέσω της ανάλογης διάταξης (άρθρο 43 παρ. 1 αρ. 2 του ΚΠοινΔ) του παρέχει αυτή τη δυνατότητα. Η προληπτική παρέμβαση, όμως, του εισαγγελέα ανηλίκων, ξεκινάει ακριβώς εκείνη τη στιγμή. Αν διαπιστώσει ότι ο ανήλικος είναι σε κίνδυνο και ανεξάρτητα από τη βασιμότητα της μήνυσης ή της αναφοράς, κρίνει ότι ο ανήλικος έχει την ανάγκη βοήθειας, τότε τον προωθεί για αποκατάσταση, ενημερώνοντας τις

⁷ Τρωιάννου - Λουλά ο.π. σελ. 86-94 (ερμηνευτικά σχόλια στον Ν. 1868 της 10-10-89).

Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων, ή τις Υπηρεσίες Επιμελητών ανηλίκων. Σε σοβαρότερες περιπτώσεις, διαβιβάζει το φάκελο της υπόθεσης στον Δικαστή, ο οποίος είναι και ο αρμόδιος, σύμφωνα με τον νόμο, να αποφασίσει, στα πλαίσια των διοικητικών του αρμοδιοτήτων, την κατάλληλη αντιμετώπιση για τον παραβατικό ανήλικο. Επίσης, προληπτική πολιτική, μπορεί να ασκήσει ο εισαγγελέας, μέσα από τις νέες αρμοδιότητες του με τον Ν.1329/83 που αναμόρφωσε το οικογενειακό δίκαιο. Σύμφωνα με αυτές τις αρμοδιότητες ο εισαγγελέας ως φύλακας και προστάτης της παιδικής ηλικίας, μπορεί να παρίσταται στα αστικά δικαστήρια και να ζητά την αφαίρεση της γονικής μέριμνας και επιμέλειας από ακατάλληλους γονείς, ανακαλύπτοντας και επεμβαίνοντας προληπτικά σε περισσότερες περιπτώσεις ανηλίκων σε κίνδυνο απ' όσες του δίνει δυνατότητα ο ν.2298. Όμως αυτό έχει σαν συνέπεια «να κατακλύζονται οι Εισαγγελίες και ιδιαίτερα η Εισαγγελία ανηλίκων Αθηνών από πληθώρα αιτήσεων και παραπόνων για την αντιμετώπιση περιστατικών ανηλίκων που είτε κινδυνεύουν οι ίδιοι, είτε έχουν αντικοινωνική συμπεριφορά».⁸ Η κριτική που ασκείται στις παρεμβάσεις της εισαγγελίας, αλλά και των δικαστών, έχει ως αφετηρία, αυτόν τον όγκο των υποθέσεων, μηνύσεων και αιτήσεων. Αρκετές έρευνες έχουν ασχοληθεί με το ζήτημα αν η εισαγγελία και οι δικαστές ακολουθούν επιλεκτικά κριτήρια με βάση κυρίως κοινωνικές μεταβλητές (οικογενειακό και οικονομικό status) του αντικοινωνικού ανηλίκου. Η έρευνα των Η. Δασκαλάκη κ.ά.⁹, επιβεβαιώνει την υπόθεση καθώς διαπιστώθηκε ένας στατιστικός συσχετισμός ανάμεσα σε καταδίκες και ορισμένα χαρακτηριστικά, ενώ επιβεβαιώνονται κοινές θεωρίες για το κοινωνικό προφίλ του δικαστή (προερχόμενος από μέση τάξη, αποφεύγει τη ριζοσπαστική ερμηνεία του νόμου). Ειδικότερες έρευνες όμως για μια ανάλογη συσχέτιση μεταξύ των χαρακτηριστικών του ανηλίκου και της σοβαρότητας των προληπτικών μέτρων παρέμβασης που αποφασίζει ο δικαστής μετά τον 2298 ή των υποθέσεων που του μεταβιβάζει ο εισαγγελέας, δεν έχει γίνει ακόμα, σε Ελλάδα. Επίσης έχει κατακριθεί η ίδια η δομή των Δικαστηρίων Ανηλίκων, η οποία στηρίζεται στην «προπολεμική πατερναλιστική νοοτροπία για «αναμόρφωση» της προσωπικότητας» με αποτέλεσμα οι δυνατότητες κατά παρέκκλιση διαδικασιών που εφαρμόζονται σε άλλες χώρες (Γερμανία), να παραμένουν άγνωστες.¹⁰

⁸ Τ. Σαλκιτζόγλου ο.π. σελ. 511

⁹ Η. Δασκαλάκη, Α. Ανδρίτσου, Π. Παπαδοπούλου, Π. Παππά, Ι. Περαντζάκη, Δ. Τσαμπάρλη : Απονομή της ποινικής δικαιοσύνης σε Ελλάδα, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1983

¹⁰ Ν. Κουράκης, ο.π. σελ. 6-7

Δ. ΑΣΤΥΝΟΜΙΑ

Τα αστυνομικά όργανα και ο Εισαγγελέας, είναι οι πρώτοι που έρχονται σε επαφή με τον νέο με αντικοινωνική συμπεριφορά. Ακριβώς αυτή η πρώτη επαφή έχει θεωρηθεί ως η ιδεωδέστερη στιγμή για την άσκηση πρόληψης γι' αυτό και ο νομοθέτης με τον νόμο 2298/1995, δίνει την ευχέρεια στις αστυνομικές αρχές με αίτησή τους στο δικαστή ανηλίκων, να προωθήσουν μια περίπτωση προπαραβατικότητας που έχει υποπείσει στην αντίληψή τους. Η δυνατότητα να επιληφθούν υποθέσεων που αφορούν παιδιά με αντικοινωνική συμπεριφορά δεν είναι αποκλειστικό προνόμιο μόνο της Ελληνικής Αστυνομίας. Σε αρκετές, άλλες χώρες, όπως στην Ιαπωνία¹¹, η αστυνομία ασκεί και προληπτικό έργο, σε συνεργασία με την κοινότητα, εφαρμόζοντας ανάλογα προγράμματα.

Στη χώρα μας, το έργο της πρόληψης της παραβατικότητας των ανηλίκων έχει αναλάβει το τμήμα ανηλίκων, στη Διεύθυνση Ασφάλειας της Γενικής Αστυνομικής Διεύθυνσης Αττικής. Τα πρωτεύοντα καθήκοντα του τμήματος, αφορούν την επέμβαση σε πράξεις παραβατικότητας των νέων, για τις οποίες έχει ενημερωθεί, από τα κατά τόπους τμήματα ασφάλειας καθώς και τις άμεσες ενέργειες (δίωξη δράστη και παροχή βοήθειας σε θύμα) σε καταγγελλόμενες πράξεις θυματοποίησης ανηλίκων. Οι καταγγελίες προέρχονται είτε άμεσα από ενδιαφερόμενα πρόσωπα, είτε έμμεσα από τα τμήματα ασφαλείας και φορείς αρμόδιους για την προστασία του ανηλίκου. Επίσης ένα σημαντικό μέρος από τις δραστηριότητες του τμήματος Ανηλίκων αποτελούν οι μεταφορές ανηλίκων, δηλαδή οι μεταφορές από αστυνομικές αρχές προς τις Εισαγγελικές ή δικαστικές αρχές και ιδρύματα ή και αντίστροφα, καθώς και σε αναζητήσεις εξαφανισθέντων ή διωκωμένων.

Στον κυρίως προληπτικό τομέα, το Τμήμα Ανηλίκων διεξάγει περιπολίες, κάνει προσαγωγές υπόπτων, ελέγχει εισαγγελικές παραγγελίες για περιπτώσεις ενδοοικογενειακών διαφορών ενώ παράλληλα συνδράμει και στη διενέργεια κοινωνικών ερευνών. Πιο αναλυτικά¹², και όσον αφορά τις περιπολίες και τους ελέγχους, το 1991 διενεργήθηκαν 41 έλεγχοι σε πλατείες, αίθουσες ηλεκτρονικών παιχνιδιών, αίθουσες κινηματογράφων. Συνολικά οι αίθουσες που ελέγχθηκαν ήταν 160 περίπου. Από αυτές διαπιστώθηκαν 19 παραβάσεις (είσοδος ανηλίκων στις αίθουσες). Ταυτόχρονα την ίδια χρονιά έγιναν συνολικά 22 προσαγωγές ανηλίκων, οι οποίοι «προκάλεσαν με την συμπεριφορά τους την προσοχή των αστυνομικών». Τελικά 19 από αυτούς αφέθηκαν ελεύθεροι, δύο

¹¹ Α. Χαϊδου, Το θεωρητικό, ο.π. σελ. 36.

¹² Χ. Νόβα - Καλτσούνη, Παραβατικότητα Ανηλίκων, Στατιστική Επιθεώρηση του 3ου Τμήματος Ανηλίκων έτος 1990 και 1991, έκδοση Υπουργείου Δημόσιας Τάξης

οδηγήθηκαν σε ιδρύματα αγωγής από τα οποία είχαν διαφύγει και ένας τοποθετήθηκε σε στέγη φιλοξενίας. Επίσης το Τμήμα Ανηλίκων, το 1990, είχε ασχοληθεί με 101 περιπτώσεις ενδοοικογενειακών διαφορών, κατόπιν εισαγγελικής παραγγελίας, με γνώμονα την προστασία των ανηλίκων μελών της οικογένειας. Τέλος, πέρα από τις άλλες δραστηριότητες, το Τμήμα Ανηλίκων παρείχε τη συνδρομή του το 1991 σε 37 περιπτώσεις που αφορούσαν διακρίβωση συνθηκών διαβίωσης ανηλίκων κατόπιν εισαγγελικής παραγγελίας, αντικαθιστώντας το έργο των επιμελητών ανηλίκων ενώ συνδράμει με υπαλλήλους στη διενέργεια κοινωνικών ερευνών μετά από εντολή του Εισαγγελέα. Με όλες αυτές τις δραστηριότητες, τίθεται το ερώτημα, πόσο αποτελεσματική μπορεί να είναι η προληπτική αντιμετώπιση που ασκεί το Τ.Α., καθώς είναι δεδομένη και η συνδρομή του τμήματος στο έργο άλλων αστυνομικών υπηρεσιών.

Η κριτική όμως, που έχει ασκηθεί, δεν αφορά μόνο την αποτελεσματικότητα της παρέμβασης των αστυνομικών αρχών στο θέμα του προπαραβατικού ανηλίκου. Κατ' αρχήν στη διεθνή βιβλιογραφία, το βασικό επιχείρημα για την ασκούμενη κριτική, αφορά την επέμβαση της αστυνομίας στην θεατότητα του εγκλήματος, μέσω της διακριτικής της ευχέρειας στην άσκηση του κοινωνικού ελέγχου. Είναι εύκολο να υποθέσουμε ότι ανάλογα λειτουργεί η αστυνομία και στον τομέα της πρόγνωσης της επικινδυνότητας ενός ανηλίκου. Όταν οι αστυνομικές αρχές που έρχονται πρώτες σε επαφή με μια κατάσταση κρίσης, έχουν την δυνατότητα να κρίνουν και να ετικετοποιήσουν μια τέτοια κατάσταση ως «προπαραβατική» ή ως «ενδείξεις δυσχερειών κοινωνικής προσαρμογής» προκαλώντας την επέμβαση της δικαιοσύνης και της πολιτείας, σ' ένα δεύτερο βαθμό άσκησης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, τότε αμφισβητείται η αντικειμενικότητα της ίδιας της έννοιας του «ανηλίκου σε κίνδυνο». Υπάρχουν μάλιστα αναφορές, ότι η κρίση του διωκτικού οργάνου επηρεάζεται από αρκετούς παράγοντες, όπως η καλή οικογενειακή και ατομική εικόνα και η μη συμμετοχή σε ομάδα συνομηλίκων του. Σύμφωνα με έρευνα των Girault και Malewska - Peyre¹³, στο Παρίσι τα δύο τρίτα των περιπτώσεων ανηλίκων που προσάγονται στα αστυνομικά τμήματα μπαίνουν στο αρχείο, και οι παράγοντες που συντελούν στη δημιουργία ενός τέτοιου σκοτεινού αριθμού, είναι η καλή οικογενειακή κατάσταση και ο φόρτος εργασίας των αστυνομικών.

Επίσης κριτική έχουν δεχτεί και οι περιπολίες σε σχέση με την αποτελεσματικότητά τους αλλά και του γεγονότος ότι δεν αυξήθηκε το αίσθημα ασφάλειας του κοινού, όπως εκδηλώνεται σε ανάλογες έρευνες. Τέλος, η σημαντικότερη κριτική στις προληπτικές λειτουργίες της αστυνομίας αποκαλύπτεται σε έρευνες σχετικά με το κοινωνικό προφίλ και τις αξίες ενός αστυνομικού υπαλλήλου.

¹³ Τ. Σαλκιτζόγλου, Ο ρόλος της Εισαγγελίας στην πρόληψη της εγκληματικότητας των ανηλίκων στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π. σελ. 512

Πιο συγκεκριμένα¹⁴ αναφέρεται ότι για το κοινωνικό προφίλ των αστυνομικών διαπιστώνεται ότι πρόκειται για άτομα με χαμηλό μορφωτικό επίπεδο, τα οποία επιλέγουν το αστυνομικό επάγγελμα για λόγους οικονομικής ασφάλειας και κοινωνικής ανόδου, είναι ως προσωπικότητες αυταρχικοί, κυνικοί, συντηρητικοί, ανασφαλείς, εχθρικοί, επιθετικοί, φιλύποπτοι και ρατσιστές, μέλη της υποκουλτούρας της «μπλε κουρτίνας» με στοιχείο στρατιωτικής πειθαρχίας, που ενδιαφέρονται περισσότερο για την επίτευξη ιδιοτελών και λιγότερο κοινωνικών στόχων. Σαν αποτέλεσμα όλων αυτών αμφισβητείται έντονα τα τελευταία χρόνια, η αποτελεσματικότητα της αστυνομίας στην προσπάθεια περιορισμού της εγκληματικότητας. Και εφόσον «η αστυνομία έχει χάσει τον πόλεμο με το έγκλημα», όπως αναφέρεται σχετικά, κατά πόσο μπορεί να συμβάλλει αποτελεσματικά στην πρόληψη του εγκλήματος των ανηλίκων ; Στον αντίποδα, βέβαια, όλης αυτής της κριτικής, είναι έρευνες που επιβεβαιώνουν μια θετική αλλαγή στη σχέση του κοινού απέναντι στις αστυνομικές αρχές και το γεγονός ότι στην επαρχία κυρίως, τα αστυνομικά τμήματα αποτελούν στην ουσία τους μοναδικούς φορείς της Πολιτείας. Το κύρος τους και η αμεσότητα στην επικοινωνία, δίνει την ευχέρεια στα αστυνομικά όργανα να αντιμετωπίζουν καλύτερα σε προληπτικό επίπεδο, τις όποιες καταστάσεις κρίσης πριν την εκδήλωση παραβατικής συμπεριφοράς, και χωρίς την επέμβαση του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

¹⁴ Ε. Λαμπροπούλου, Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος II, Σημειώσεις, Πάντειο Πανεπιστήμιο 1992-3 σελ. 29-32. Ενδεικτική είναι η έρευνα σε δείγμα αστυνομικών που διενεργήθηκε το 1994 υπό την επίβλεψη των κ.Τσαλίκου, κ.Ζαραφονίτου, κ.Αρτινοπούλου, κ.Μαντόγλου (Οι Κοινωνικές Αναπαραστάσεις των Αστυνομικών για το Εγκληματικό Φαινόμενο) και στην οποία, η πλειοψηφία των αστυνομικών είναι πεπεισμένη ότι το κοινό έχει αρνητική εικόνα για το ρόλο και το έργο του αστυνομικού. Χαρακτηριστικά είναι τα λόγια ενός αστυνομικού: '...μας φοβούνται και δεν μας σέβονται...όταν θα'πρεπε να μας σέβονται και να μη μας φοβούνται...'

Ε. ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Για περίπου 40 χρόνια, η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων ασκεί ένα σημαντικό ρόλο στην πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα. Από το Β.Δ. της 30-6-54 μέχρι το Π.Δ. 49/1979 «Περί λειτουργίας της Υπηρεσίας Επιμελητών Ανηλίκων» και του Ν. 1868/1989, τα καθήκοντα των Ε.Α. αποτελούν, ίσως το στίγμα, του κυρίαρχου ίσως φορέα επισήμου κοινωνικού ελέγχου για την αντιμετώπιση του προπαραβατικού ανηλίκου. Λειτουργούν τόσο προληπτικά (ανακάλυψη ανηλίκων σε κίνδυνο), όσο και για την αντιμετώπιση τέτοιων καταστάσεων, στη διάρκεια της κρίσης και μετά (αποκατάσταση). Όταν, κατόπιν αιτήσεως των ενδιαφερομένων ή αναφοράς, γίνει γνωστή μια περίπτωση ενός παραπτωματικού ανηλίκου, ο Ε.Α. θα πρέπει σύμφωνα με το Π.Δ. 45/1579, του Ν. 1868/1989 αλλά και του 2298/1995 να διεξάγει κοινωνική έρευνα, δηλαδή να συλλέξει στοιχεία για τον τρόπο διαβίωσης, τη διεξαγωγή, τη προσωπικότητα, τις οικογενειακές, σχολικές και εργασιακές σχέσεις του ανηλίκου. Όταν μάλιστα προκύψει ανάγκη ψυχιατρικής ή ψυχολογικής εξέτασης του, ο Ε.Α. μεριμνά για την πραγματοποίηση της (Π.Δ. 49/1979 αρ.8 παρ. 3).

Μετά την κοινωνική έρευνα, παραδίδει τη γνωμάτευση του στον Δικαστή Ανηλίκων, για να αποφασίσει το κατάλληλο μέτρο για αυτόν τον ανήλικο.

Βέβαια οι Ε.Α. δεν ασχολούνται μόνο με τους ανηλικούς σε κίνδυνο, αλλά και με τους παραβατικούς. Και στις δύο περιπτώσεις οι εκθέσεις των Ε.Α. είναι απόρρητες, προορίζονται μόνο για το δικαστή ανηλίκων και δεν μπορούν να επισυναφθούν στη δικογραφία, (άρθρο 5 παρ. 1 ν. 378/76 και άρθρο 16 π.δ. 49/79). Για τα στοιχεία της έρευνας των Ε.Α. ενδεικτική είναι εγκύκλιος του Υπουργείου Δικαιοσύνης του 25 Ιουνίου 1962 με αριθμό πρωτοκόλλου 80117¹⁵ «Ο επιμελητής δέον να εξετάσῃ τας διαφόρους φάσεις της αναπτύξεως του ανηλίκου από της βρεφικής του ηλικίας και δη:

- 1) την υγεία του και την εν γένει σωματική του ανάπτυξη
- 2) την ψυχολογική και συναισθηματική του εξέλιξη
- 3) την θέση του εντός της οικογενειακής ομάδος
- 4) τας σχέσεις του με έναν έκαστον των γονέων και αδελφών του
- 5) την σχολική του εξέλιξη και την στάση του έναντι του σχολείου και των συμμαθητών του
- 6) την εξωτερική του εμφάνισιν και τα εν γένει συνηθείας του

¹⁵ Α. Τρωϊάννου - Λουλά, ο.π. σελ. 381-2

- 7) τας κοινωνικάς του σχέσεις και την στάσιν του έναντι των φίλων του
- 8) την επαγγελματικήν του εξέλιξιν και την στάσιν του έναντι της εργασίας του, του εργοδότη και των συναδέλφων του
- 9) τας κλίσεις και προτιμήσεις του
- 10) το είδος της ψυχαγωγίας το οποίο προτιμά
- 11) γεγονότα τα οποία επηρέασαν τον οικογενειακόν του βίον
- 12) το γενετήσιον πρόβλημα, ήτοι ποίαν θέσιν λαμβάνει ο ανήλικος έναντι του έτερου φύλου, την τυχόν εμπειρίαν του, την πιθανήν ύπαρξιν διαστροφής και πως ενεφανίσθη αύτη και εν γένει παν έτερον στοιχείον σχέσιν έχων με την θέσιν του ανηλίκου ως προς τας σχέσεις των δύο φύλλων».

Παρατηρούμε ότι τα στοιχεία που πίστευε το Υπουργείο Δικαιοσύνης στα 1962 ότι δομούν μια προπαραβατική προσωπικότητα ενός ανηλίκου, προσομοιάζουν στα στοιχεία που εγκληματολογικές θεωρίες (που τονίζουν ατομικούς και κοινωνικούς παράγοντες) αναπαραστούν έναν προεγκληματικά επικίνδυνο ανήλικο.

Ο Ε.Α., όμως επεμβαίνει και μετά την «αναγνώριση» ενός ανηλίκου σε κίνδυνο, μέσω του μέτρου της διοικητικής επιμέλειας. Τηρώντας ατομικό δελτίο εξέλιξης, ανά εξάμηνο συντάσσει έκθεση, που την υποβάλλει στον Προϊστάμενο της υπηρεσίας, ο οποίος ενημερώνει τον Δικαστή Ανηλίκων, ο οποίος είναι και ο υπεύθυνος μετά τον 2298, για να αποφασίσει, για παράταση ή άρση του μέτρου (Π.Δ. 4/1979 άρθρ. παρ. 3). Επίσης ασκεί προστατευτική επίβλεψη μετά το έξοδο του ανηλίκου από ίδρυμα αγωγής. Οι υπηρεσίες Επιμελητών Ανηλίκων, ασκούν, όμως και καθαρά προληπτικό ρόλο, αφού σύμφωνα με τον νόμο μπορούν να ασκήσουν έλεγχο σε κινηματογράφους και άλλα κέντρα ψυχαγωγίας για εξακρίβωση παρουσίας ανηλίκων, ενώ και στην πράξη, επιμελητές σ' όλη τη χώρα προγραμματίζουν και υλοποιούν ενημερωτικά σεμινάρια σε απλούς πολίτες, που ενδιαφέρονται να προσφέρουν στον τομέα της πρόληψης.

Τα άτομα αυτά έχουν συνεχή επαφή με τον επιμελητή «και του παρέχουν συνεχώς πληροφορίες για την εξέλιξη της συμπεριφοράς ενός αριθμού περιπτώσεων ανηλίκων... Ανά πάσα στιγμή ο μοναδικός, Ε.Α. μπορεί να έχει πλήρη εικόνα της εξέλιξης των περιπτώσεων στην ευρύτερη περιφέρεια της δικαιοδοσίας του και να επιλαμβάνεται άμεσα, προσωπικά ο ίδιος, των περιπτώσεων που εμφανίζουν ιδιαίτερα προβλήματα».¹⁶

¹⁶ Δ. Δημηνάς, Δυνατότητες συνεργασίας επιμελητών ανηλίκων και Ε.Π.Α. στα πλαίσια της γενικότερης πρόληψης της παραβατικότητας των ανηλίκων στο Φωνές Συμποσίου, ο.π. σελ. 74

Σ' όλα αυτά τα καθήκοντα των Ε.Α., ορθώνονται αρκετά ανυπέρβλητα εμπόδια, με άμεσο αποτέλεσμα να επηρεάζεται αρνητικά και ο προληπτικός τους ρόλος για την αντιμετώπιση της προπαραβατικότητας ανηλίκων. Το μεγαλύτερο πρόβλημα είναι ο ελάχιστος αριθμός των Επιμελητών. Σε αρκετές περιοχές δεν υπάρχει ούτε ένας, ενώ στην Αθήνα υπηρετούν μόνο 16 (από τους οποίους συνταξιοδοτούνται 4 το 1997) και στον Πειραιά 7. Σε σχετικό έγγραφο της Προϊσταμένης της Υπηρεσίας στην Αθήνα (παρατίθεται στο παράρτημα) τονίζεται ότι σε σύνολο 45 οργανικών θέσεων αυτή τη στιγμή υπηρετούν 16. Όπως αναφέρεται σχετικά το 1960 που η Αθήνα είχε 1.500.000 κατοίκους και 1500 περιπτώσεις ετησίως ανηλίκων που απασχολούσαν την υπηρεσία, υπηρετούσαν 45 επιμελητές (αναλογία 40 περιπτώσεις το χρόνο για έναν Ε.Α.). Τώρα με 4.500.000 κατοίκους, 4.507 πρωτοεισαχθείντες περιπτώσεις και 2.200 άλλες προηγούμενες, η αναλογία είναι 450 περιπτώσεις το χρόνο για έναν Ε.Α. Παράλληλα, ο επιμελητής αφιερώνει ένα πολύ μεγάλο μέρος του χρόνου του, μόνο για γραφικές δουλειές (μητρώα, καρτέλες, διαδικασία για υποβολή κ.α.).

Έτσι σαν αποτέλεσμα όλων αυτών «έχει παρατηρηθεί ότι πολλές υπηρεσίες επιμελητών περιορίζονται στις υποθέσεις καταστολής της εγκληματικότητας των ανηλίκων και δεν αναπτύσσουν δραστηριότητα στον τομέα της πρόληψης (περιπτώσεις ηθικού κινδύνου) (Εγκύκλιος Υπ. Δικαιοσύνης αριθ. πρωτ. 1217, 19-2-1981).¹⁷

Τέλος, κριτική έχει ασκηθεί και στα κριτήρια που χρησιμοποιούν οι Ε.Α. για να «χαρακτηρίσουν» έναν ανήλικό ως προπαραβατικό, στα ίδια πλαίσια που έχει ασκηθεί κριτική στις επιλεκτικές διαδικασίες των αστυνομικών, εισαγγελικών και δικαστικών αρχών. Το ποιά είναι αυτά τα κριτήρια, μπορεί να αποκαλυφθεί από τον εγκύκλιο αριθμ. 79 του 25/6/1962, που προαναφέρθηκε. Βέβαια έρευνες στον Ελλαδικό χώρο, για αποδειχθεί ένας ανάλογος στατιστικός συσχετισμός στην πράξη, δεν έχει γίνει.¹⁸

Άλλωστε οι εκθέσεις των Ε.Α είναι απόρρητες. Μια εικόνα όμως για το ποιοι είναι οι ανήλικοι, που ως προπαραβατικοί, απασχολούν την Υπηρεσία Επιμελητών ανηλίκων, δίνει η Ζ. Πλατή, επιμελήτρια ανηλίκων

¹⁷ Α. Τρωϊάνου - Λουλά, ο.π. σελ. 394-5

¹⁸ Εξαίρεση αποτελεί η έρευνα των Κ. Σπινέλη - Ζ. Λούτση για τα έτη 1985-1986 στην οποία όμως δεν υπάρχει διαχωρισμός για τα μέτρα της εισαγωγής και του εγκλεισμού. Τα πορίσματα της έρευνας, θα αναφερθούν στο κεφάλαιο για τα ιδρύματα αγωγής.

στο Πειραιά¹³: «Παρουσιάζουν παραμέληση, κακοποίηση, συναισθηματική παραμέληση, απόλυτη πολλές φορές εγκατάλειψη ... επίσης... συνεχής ανυπακοή, επαναστατικότητα, απουσία από το σχολείο, την εργασία, από το σπίτι, εγκατάλειψη σπιτιού περιοδική, χρήση ναρκωτικών και αλκοόλ, έλλειψη ικανότητας ... αδιακρίτως σεξουαλικές σχέσεις, δυσκολία αυτονόμησης... Επίσης οι γονεϊκές του συμπεριφορές μπορεί να αφορούν μια χρόνια ασθένεια ή αναπηρία ... κακές συζυγικές σχέσεις, αλκοολισμό, ναρκωτικά, εγκληματικότητα, χαμηλή αυτοεκτίμηση, κοινωνική απομόνωση, μοναξιά... είναι στερημένα άτομα με πολλά συναισθηματικά προβλήματα...» Αυτή είναι η εικόνα, προδομοιάζει στην εικόνα του προπαραβατικού ανηλίκου σύμφωνα με θεωρίες του περάσματος στην πράξη, αλλά και τις θεωρίες της θυματολογίας.

¹³ Ζ. Πλατή, Άσκηση αναμορφωτικών μέτρων, στο Πρόληψη Αντιμετώπιση, ο.π. σελ. 276-7

στ. ΙΔΡΥΜΑΤΑ ΑΓΩΓΗΣ

Μέχρι πριν από μερικά χρόνια, το κυριότερο μέτρο της θεσμικής αντιμετώπισης του προπαραβατικού ανηλίκου, στην Ελλάδα, ήταν ο αόριστος διάρκειας, ο εγκλεισμός του σε ίδρυμα αγωγής μαζί με άλλους παραβατικούς ανηλίκους. Η πράξη του εγκλεισμού του, γινόταν, πριν τον 2298/1995, με απόφαση του Υπουργού Δικαιοσύνης και μετέπειτα της Διεύθυνσης Πρόληψης του Εγκλήματος των ανηλίκων. Το παράδοξο είναι ότι αυτό το μέτρο, μέχρι την καθιέρωση της επιμέλειας από Ε.Α., ήταν και το μοναδικό (αν και αντισυνταγματικό), μέτρο που διέθετε η Πολιτεία για να «σωφρονίσει» τους ανηλίκους που έχουν αντικοινωνική συμπεριφορά και να προλάβει τυχόν μετάλλαξή της σε εγκληματική. Όλα αυτά άλλαξαν με την καθιέρωση του νόμου 2298. Ο εγκλεισμός σε Ι.Α. γίνεται με απόφαση δικαστή, ο οποίος θα μπορεί να εξαντλήσει πρώτα τις δυνατότητες να παρθούν τα μέτρα της επιμέλειας και της φιλοξενίας σε Στέγη Ανηλίκων. Επίσης με τον ίδιο νόμο, καθορίζονται και οι λειτουργίες των Ι.Α. αντικαθιστώντας άρθρα του α.ν.2724. Πιο συγκεκριμένα, αναφέρεται ότι : «Κατά την εισαγωγή του ανηλίκου στο Ι.Α. ερευνώνται από το προσωπικό του τελευταίου οι γραμματικές γνώσεις, οι δεξιότητες, οι κλίσεις και τα λοιπά στοιχεία της προσωπικότητάς του. Με βάση τα στοιχεία αυτά και τον εσωτερικό κανονισμό του Ι.Α. καταρτίζεται το πρόγραμμα αγωγής του, το οποίο περιλαμβάνει την εκπαίδευση, την επαγγελματική κατάρτιση, την πολιτιστική καλλιέργεια, τη φυσική αγωγή και τις ψυχαγωγικές δραστηριότητες ...» (άρθρο 17 παρ. 7 Ν. 2298/95). Επίσης «Για κάθε εισερχόμενο ανήλικο καταρτίζεται δελτίο αγωγής στο οποίο καταχωρίζονται τα σχετικά, με τις γραμματικές του γνώσεις, τις κλίσεις και τις σχέσεις του με την οικογένεια, στοιχεία, επιδόσεις του, κατά την παρακολούθηση του προγράμματος του Ιδρύματος και χαρακτηρισμοί της στάσης του απέναντι στο προσωπικό του Ιδρύματος και στους συντρόφους τους (παρ. 8). Τέλος, και όσον αφορά την απόλυση των ανηλίκων σε κίνδυνο, αυτή γίνεται οποτεδήποτε ανακληθεί η αίτηση ή συναίνεση των προσώπων που είχαν τη γονική μέριμνα του ανηλίκου, ή μετά από έκθεση του Διευθυντή του Ιδρύματος (παρ. 13, άρθρο 17)».

Στην ουσία, οι εγκλεισμοί για λόγους αντικοινωνικής συμπεριφοράς εν γένει, έχουν μειωθεί κατακόρυφα τα τελευταία χρόνια και γίνονται κυρίως μόνο στο Ίδρυμα Θηλέων στου Παπάγου, ελλείπει στέγης φιλοξενίας για μεγάλα σε ηλικία κορίτσια (πάνω από 14 χρονών). Αντίθετη, σ' αυτή την πρακτική εξασθένησης του ρόλου των Ι.Α. για την αντιμετώπιση του προπαραβατικού ανηλίκου ήταν η πολιτική ηγεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης, το 1989. Με εγκύκλιο (αριθμ. πρωτ. 11305) που στάλθηκε στα Δικαστήρια Ανηλίκων και τα Ιδρύματα Αγωγής (ημερομηνία 15/2/89), αφού κρίνεται ως αναποτελεσματικό το μέτρο της επιμέλειας από Ε.Α. τονίζεται ότι : «Κατόπιν των ανωτέρω για να έχουμε καλύτερα αποτελέσματα στην πρόληψη της εγκληματικότητας και στην

ομαλή κοινωνική ένταξη των ανηλίκων που βρίσκονται σε ηθικό κίνδυνο, παρακαλούμε να προτείνονται για εισαγωγή οι ανήλικοι πριν φθάσουν στα τελευταία στάδια της αντικοινωνικότητάς τους και που παρουσιάζουν τουλάχιστον μια κάποια στοιχειώδη υποδομή ώστε να μην είναι ανεπίδεκτοι αναμόρφωσης.²⁰

Οι αντιδράσεις, σ' αυτή την πρακτική αντιμετώπισης, είναι αρκετές και οι περισσότερες προέρχονται από άτομα που έχουν γνώση της λειτουργίας του χώρου. Το πρώτο επιχείρημα, αφορά το συγκεκριμένο περιβάλλον. Οι ανήλικοι δε μπορούν να βρουν κατανόηση και συναισθηματική κάλυψη, σ' ένα χώρο που έρχονται δίχως τη θέλησή τους, ακολουθούν το πρόγραμμα, δίχως να το έχουν οι ίδιοι επιλέξει, ζουν μια ζωή με χαμηλή αυτοεκτίμηση και με διάχυτη την αντίληψη ότι «τιμωρούνται» γιατί έκαναν κάτι κακό. Η παθητικότητα που τους προκαλεί ο εγκλεισμός σε Ι.Α. αλλά και το γεγονός της αβεβαιότητας μετά την έξοδό τους από αυτό, τους οδηγεί στο φαινόμενο της ιδρυματοποίησης. Έτσι, σίγουρα, θα οδηγηθούν σε παραβατική συμπεριφορά αφού στην ουσία αποδέχονται τον περιθωριακό ρόλο που τους απονέμει το κοινωνικό σύνολο και τελικά εντάσσονται σε περιθωριακές ομάδες.²¹

Παράλληλα αμφισβητείται όλη η αναμορφωτική πολιτική των Ιδρυμάτων. Είναι δεδομένο, ότι κύριο μέλημα είναι η πειθαρχία²², και μάλιστα, μια πειθαρχία που δεν περνά από την επιλογή, αλλά από τον καταναγκασμό. Σ' αυτή τη βάση το εκπαιδευτικό πρόγραμμα, η κατάρτιση και η ψυχαγωγία έχουν περισσότερο υποτακτική αποστολή, καθώς νοούνται ως διέξοδοι και όχι ως ανάπτυξη της δυναμικής του νέου. Το όλο πρόγραμμα της αγωγής έχει κατηγορηθεί ως τυποποιημένο που παραβλέπει τις ειδικές ατομικές ανάγκες. Ως αποτέλεσμα όλων αυτών, ο νέος σε κίνδυνο αναπτύσσει μηχανισμούς αντίστασης και παράλληλα αντικουλτούρα άρνησης και σύγκρουσης με άμεση συνέπεια να απενεργοποιούνται οι όποιες βάσεις ειδικής αναμορφωτικής αγωγής μπορεί να είχαν τεθεί²³. Κριτικές έχει δεχθεί, επίσης το θέμα του κατά πόσο το προσωπικό είναι επιστημονικά εξειδικευμένο, για να ασχοληθεί με τα προβλήματα των ανηλίκων σε κίνδυνο²⁴, όπως και επίσης το γεγονός ότι το προσωπικό είναι πολλαπλάσιο των τροφίμων.

Μια σημαντική έρευνα, η οποία προσπαθεί να επαληθεύσει την εικασία της κοινωνικής ανισότητας στις περιπτώσεις «ηθικής παρεκτροπής», πριν τον νόμο 2298, δηλαδή κατά πόσο ο νόμος 2724 και ο εγκλεισμός των ανηλίκων σε κίνδυνο προσφερόταν για ταξική

²⁰ Α. Τρωϊάννου - Λουλά ο.π. σελ. 447-8.

²¹ Ε. Λαμπροπούλου, ο.π. σελ. 67

²² Γ. Μόσχος, Παραμορφωτική αναμόρφωση : Αποχρώσεις του χαρακτήρα της αγωγής στα Ι.Α. Ανηλίκων στο Πρόληψη - Αντιμετώπιση, ο.π. σελ. 423-6.

²³ Για περισσότερα για τους μηχανισμούς αντίστασης στο Ε. Λαπαντζή, Αλληλοεπιδράσεις και αμυντικές αντιδράσεις των ομάδων στα κλειστά Κατατήματα Αγωγής στο πρόληψη ο.π. σελ. 281-7 και στην εκεί βιβλιογραφία.

²⁴ Δ. Δημηνάς, Η ανάγκη εκσυγχρονισμού της νομοθεσίας ανηλίκων, Αρμενόπουλος 1984 σελ. 342.

εφαρμογή, έχουν κάνει η Κ. Σπινέλλη και Ζ. Λούτση²⁵. Τα ερευνητικά δεδομένα παρουσιάζουν το προφίλ του προπαραβατικού ανηλίκου στην Αθήνα τα έτη 1985-1986. Δυστυχώς δεν υπάρχουν συγκεκριμένα στοιχεία για κάθε ένα από τα μέτρα αντιμετώπισης του προπαραβατικού, (επιμέλεια, εγκλεισμός) αν και τονίζεται ότι το μεγαλύτερο ποσοστό καταλαμβάνει το μέτρο της επιμέλειας. Για το προφίλ αυτό διαπιστώνεται ότι : οι ανήλικοι σε κίνδυνο είναι κυρίως 13-18 ετών, προέρχονται κατά 69,6% από οικογένειες που δεν μπορούν να θεωρηθούν ως πλήρεις, ο ένας στους πέντε πατέρες και η μία στις δύο μητέρες δεν έχουν τελειώσει ούτε το δημοτικό, το επάγγελμά τους κατά 70% αφορά χειρονακτική εργασία, κατοικούν στις υποβαθμισμένες βορειοδυτικές συνοικίες και στη ζώνη από το Μεταξουργείο ως το Περιστερί, ενώ οι συνθήκες της κατοικίας τους, κατά 80,6% δεν μπορούν να θεωρηθούν καλές. Καθώς στο δείγμα δεν βρέθηκαν γονείς που να ανήκουν επαγγελματικά στο ανώτερο επίπεδο, και το 60% των γονέων έχουν βγάλει μόνο το δημοτικό, οι ερευνήτριες αναρωτιούνται : «Είναι δύσκολο να πιστέψει κανείς ότι γονείς μεσαίου και ανωτέρου επαγγελματικού και μορφωτικού επιπέδου δεν αντιμετωπίζουν ανάλογα προβλήματα ... Μήπως αυτές οι περιπτώσεις δεν φθάνουν στην Υπηρεσία Επιμελητών; Μήπως ορισμένες φθάνουν αλλά λόγω της κοινωνικο - οικονομικής θέσης των γονέων δεν κρίνεται απαραίτητο, με βάση τη διαδικασία της επιλογής να ληφθούν τέτοια προληπτικά μέτρα;»²⁶

Το γεγονός, όμως ότι ολοένα και μειώνεται η χρησιμότητα του μέτρου του εγκλεισμού για την αντιμετώπιση του προπαραβατικού ανηλίκου, παραμένει. Το 1987,²⁷ εισήχθησαν στο Ι.Α. Κορυδαλλού 16 ανήλικοι, στο Ι.Α. Βόλου 3 και στο Ι.Α. Παπάγου 19. Μια δεκαετία μετά (1997) η Ειδική Νομοπαρασκευαστική Επιτροπή για την κωδικοποίηση της νομοθεσίας των ανηλίκων εισηγείται στον Υπουργό την άμεση διακοπή της λειτουργίας του. Πιο συγκεκριμένα αναφέρεται ότι²⁸ «Η ιδιότητα μας, μας έδωσε τη δυνατότητα να έχουμε άμεση γνώση της λειτουργίας των ... ιδρυμάτων έτσι ώστε να είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε με λύπη μας ότι δεν προσφέρουν έργο αποτελεσματικό (εκτιμώντας τους στόχους και το βαθμό προσέγγισής τους) και αποδοτικό (εκτιμώντας το κόστος λειτουργίας τους σε σχέση προς τα οφέλη που προσφέρουν)....Η Επιτροπή ομόφωνα προτείνει να ανασταλεί προσωρινά η λειτουργία τους με σκοπό την αναδιοργάνωσή τους και τον επαναπροσανατολισμό τους προς τις σύγχρονες επιστημονικές αντιλήψεις και ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας».

²⁵ Κ Σπινέλλη - Ζ. Λούτση ο.π. Τα ερευνητικά στοιχεία στις σελίδες 614-621

²⁶ Κ Σπινέλλη - Ζ. Λούτση ο.π. σελ. 623-4

²⁷ Φ. Τζέρμπη. Το έργο της πρόληψης και καταστολής της εγκληματικότητας των ανηλίκων από την αρμόδια Διεύθυνση και Υπηρεσίες του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Εισήγηση στο Σεμινάριο Επιμελητών Ανηλίκων, Πάντειο Πανεπιστήμιο 1989.

²⁸ Ολόκληρο το κείμενο της εισήγησης στο Παράρτημα.

Ζ. ΙΑΤΡΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ

Όταν ο ανήλικος είναι θύμα κακοποίησης ή παραμέλησης, χωρίς να έχει εκδηλώσει κάποια σημάδια παρεκτροπής, τότε η ενδεικνυόμενη αντιμετώπιση είναι η παρέμβαση ή και η φιλοξενία σε μονάδες του Εθνικού Οργανισμού Πρόνοιας ή σε Κέντρα Ιατροπαιδαγωγικά. Υπάρχουν όμως και παραδείγματα όπου νέοι με εκδηλωμένη παραπτωματική συμπεριφορά οριοθετούνται εννοιολογικά ως θύματα και αντιμετωπίζονται ως ασθενείς σε κέντρα Ψυχικής Υγιεινής ή άλλα προνοιακά ιδρύματα. Το μοντέλο αυτό που σε ξένες χώρες έχει γίνει ήδη κυρίαρχο ρεύμα, βρίσκει απήχηση και στον Ελληνικό χώρο μέσα από Πρότυπα Κέντρα όπως οι Παιδουπόλεις του Ε.Ο.Π., το ΠΙΚΠΑ και το Παιδικό χωριό SOS, στη Βάρη, ενώ δεν είναι λίγοι οι γονείς που ζητάνε τη βοήθεια του ειδικευμένου προσωπικού των Κέντρων Ψυχικής Υγιεινής καθώς και των ψυχιάτρων σε νοσοκομεία και Ιατρικά Κέντρα, για να «τιθασεύσουν» τα αγρίμια τους. Μάλιστα έχει παρατηρηθεί το φαινόμενο, αρκετοί γονείς να προσέρχονται σε ιατρικό-παιδαγωγικό κέντρο ζητώντας μια μαγική αλλαγή στη συμπεριφορά των παιδιών τους, χωρίς όμως να επιθυμούν τα παιδιά τους τη συμμετοχή σε προγράμματα, αλλά και αρνούμενοι τις δικές τους ευθύνες. Πάντως παραμένει γεγονός ότι ο εισαγγελέας ή ο δικαστής ανηλίκων στα πλαίσια των διοικητικών του αρμοδιοτήτων εισηγούνται κατόπιν αίτησης, τη φιλοξενία των δυσκοινωνικών νεαρών ατόμων σε παιδουπόλεις αντί ιδρυμάτων αγωγής ή επιμέλειας σε επιμελητή ανηλίκων.

Το προσωπικό των ιδρυμάτων πρόνοιας ως πιο εξειδικευμένο προσωπικό από τα ιδρύματα αγωγής, φροντίζουν για τις περιπτώσεις εκείνες που είναι αναγκαία η αποκοπή του ανηλίκου από το οικογενειακό του περιβάλλον (γονεϊκά υποκατάστατα). Ανάμεσα στα καθήκοντα τους είναι «το χτίσιμο» μιας δυνατής συναισθηματικής σχέσης μεταξύ των μελών της οικογένειας», «η βελτίωση της αυτοεκτίμησης και της αυτοπεποίθησης των εφήβων», «η αποφυγή ηθικολόγησης των συνεπειών της συμπεριφοράς των ανηλίκων» και «καλλιέργεια μιας ικανότητας για εμπιστοσύνη και ειλικρίνεια και η δίκαιη αλληλεπίδραση με άλλες ανθρώπινες υπάρξεις».²⁹ Επίσης παρέχεται, σ' αυτά τα Κέντρα, ειδική εκπαιδευτική βοήθεια μέσα από τμήματα μάθησης με ειδικούς παιδαγωγούς.

²⁹ Σ. Ζούκα, Δ. Παπαντωνίου, Αντιμετώπιση σε ιατροπαιδαγωγικό κέντρο των οικογενειών με παιδιά που εμφανίζουν παραπτωματική συμπεριφορά στο Πρόληψη-Αντιμετώπιση ο.π. σελ. 319-21

Όμως τα προβλήματα και αυτής της αντιμετώπισης, όπως τα αναφέρουν οι ίδιοι οι υπεύθυνοι, είναι αρκετά. Κατ' αρχήν, η έλλειψη κινήτρων για να αναπτυχθεί ένα συναίσθημα εμπιστοσύνης μεταξύ προσωπικού και φιλοξενούμενων παιδιών. Άλλωστε η φιλοξενία σε ίδρυμα, βιώνεται σαν τιμωρία και δημιουργούνται αισθήματα καταπίεσης από την υποχρέωση να μείνουν εκεί τα παιδιά, για κάποιο διάστημα.³⁰ Αλλά και η ίδια η στάση του προσωπικού σε ανηλίκους οι οποίοι σε κάποιο σημείο διαφοροποιούνται από τα άλλα παιδιά και αντιμετωπίζονται ως «αποδιοπομπαίοι τράγοι». Χαρακτηριστική είναι η παρουσίαση μιας περίπτωσης από τη ψυχολόγο Ελένη Φαρμάκη³¹ : «Η εμφάνιση της εφηβείας του θα αποτελέσει αντικείμενο πολλαπλών συζητήσεων για το προσωπικό. Κυρίως η σεξουαλική συμπεριφορά είναι κατακριτέα και την αναφέρουν σαν κάτι το μισητό και το κτηνώδες ... όταν αρχίζει να γίνεται επιθετικός, οι αναφορές του νοσηλευτικού προσωπικού που απειλείται άμεσα από τη συμπεριφορά του είναι αρκετές. Αναφέρουμε χαρακτηριστικά ένα απόσπασμα :

«.... η αντοχή μας έφθασε στα άκρα. Ζητάμε ΑΜΕΣΑ την απομάκρυνση του από το Ίδρυμα...» Για πρώτη φορά παρατηρείται μια τόσο αξιοθαύμαστη συνεργασία και ομοφωνία ανάμεσα στο προσωπικό. Συμφωνούν ότι υπάρχει δυσκολία για την ομαλή λειτουργία του Ιδρύματος, εντοπίζοντας την κυρίως στο «σύμπτωμα» δηλ. της δυσκοινωνικής συμπεριφοράς του Γιώργου και καταλήγουν στο συμπέρασμα πως αν υπάρχει λύση στο πρόβλημα του είναι πέρα από τις δικές τους επιτηδειότητες, είναι έξω από το Ίδρυμα».

Η αναφορά της συγκεκριμένης περίπτωσης, παρουσιάζει ανάγλυφα τα προβλήματα, αλλά και τα όρια του υπάρχοντος ιατρικού μοντέλου αντιμετώπισης του προπαραβατικού ανηλίκου στην Ελλάδα.

³⁰ Γ. Κούρος, Ψυχοθεραπεία στο Ίδρυμα, στο Πρόληψη ο.π. σελ. 439-443

³¹ Ε. Φαρμάκη, Προνοιακό Ίδρυμα και Ανήλικος παραβάτης στο Πρόληψη σελ. 419-22

**Β.ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΕΙΣ-ΝΕΕΣ ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ
ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΤΟΥ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ
ΑΝΗΛΙΚΟΥ**

1. ΚΡΙΤΙΚΗ ΤΟΥ ΘΕΣΜΙΚΟΥ ΠΛΑΙΣΙΟΥ **ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ**

Η αντεγκληματική πολιτική περιλαμβάνει και το πρόβλημα της πρόληψης στα πλαίσια του διαδικασιών, μέσα από τις οποίες ένα κοινωνικό σύνολο <<απαντάει>> στο έγκλημα και την παρέκκλιση. Ειδικά για το θέμα των ανηλίκων που βρίσκονται σε κίνδυνο να υιοθετήσουν παραβατική συμπεριφορά, η σύγχρονη κοινωνία οργανώνει τις <<απαντήσεις>> της σε δύο στάδια. Το πρώτο στάδιο αφορά τις προσπάθειες τροποποίησης των όρων του ευρύτερου περιβάλλοντος με την μορφή εφαρμογής μέτρων κοινωνικής πολιτικής. Σ' ένα δεύτερο στάδιο, ο ήδη εντοπισμένος προπαραβατικός ανήλικος αντιμετωπίζεται, με ειδικά μέτρα, που θα τον προστατεύσουν και θα τροποποιήσουν την αντικοινωνική του συμπεριφορά, με απώτερο στόχο να αποτραπεί η μετεξέλιξή του, σε παραβάτη. Στο δεύτερο στάδιο, εντάσσονται συχνά και οι αντιδράσεις της πολιτείας στην παραβατική πράξη του ανηλίκου. Το ίδιο συμβαίνει άλλωστε και στην Ελλάδα, όπου τα μέτρα της επιμέλειας σε επιμελητή και του εγκλεισμού σε ίδρυμα αγωγής, αποτελούν μορφές επίσημου κοινωνικού ελέγχου και για την παρέκκλιση και για το έγκλημα των ανηλίκων. Ο χαρακτήρας αυτών των μέτρων, αφορά τον εντοπισμό αρχικά, των αιτιών του εγκλήματος κυρίως στην ατομική παθολογία με σύμπραξη ενός εγκληματογόνου περιβάλλοντος, και στη συνέχεια, την κρατική παρέμβαση με σκοπό την μετάλλαξη της αντικοινωνικής συμπεριφοράς σε σύννομη.

Οι αντιδράσεις στη κρατική απάντηση της παρέκκλισης των ανηλίκων, είναι πολλές. Μπορούμε όμως, να τις συντάξουμε σε δύο μεγάλα πλάνα δράσης, ανάλογα με ποιο είναι το <<σημείο>> που κατέχει πρωτεύουσα σημασία, στην κριτική της υπάρχουσας αντεγκληματικής πολιτικής. Πιο συγκεκριμένα, η απάντηση στη παρέκκλιση των ανηλίκων έχει κατηγορηθεί για αναποτελεσματικότητα και βλαπτικότητα όσον αφορά τη μεταχείριση των νεαρών ατόμων που έχουν κατηγορηθεί ως προπαραβατικοί.

Στο πρώτο πλαίσιο της κριτικής, το πως οριοθετείται η έννοια της αναποτελεσματικότητας, εξηγείται παραστατικά από τον Α. Μηλιόπουλο, δικαστή ανηλίκων στη Θεσ/νίκη. <<Έτσι, όταν π.χ. επιβάλλαμε επίπληξη ή επιμέλεια γονέων (μέτρα που, όπως είναι γνωστό, επιβάλλονται συχνότερα απ' τα άλλα στην πράξη), αφού τελείωνε η δίκη και τα παιδιά έβγαιναν απ' την αίθουσα του δικαστηρίου, αναρωτιόταν ποια ήταν η <<ποινή>> που τους επεβλήθη... Σ' άλλες περιπτώσεις συνομήλικοι των κατηγορουμένων, στους οποίους είχε επιβληθεί κάποια φορά στο παρελθόν επίπληξη ή επιμέλεια γονέων (καμμιά φορά ακόμη και επιμέλεια υπηρεσίας) συμβούλευαν άλλους συνομηλίκους τους, που επρόκειτο να περάσουν απ' το Δικαστήριο στο μέλλον, να μην ανησυχούν γιατί <<δεν παθαίνεις τίποτε, θα σε συμβουλέψουν λίγο και

θα σ' αφήσουν να φύγεις>>¹. Παράλληλα, εκτός απ' την κατηγορία ότι αυτά τα μέτρα είναι κατ' όνομα αναμορφωτικά και παιδαγωγικά, αφού στην ουσία είναι ανύπαρκτα, έχουν κατηγορηθεί ότι δεν βρίσκονται σε αντιστοιχία με τις νέες κοινωνικές και οικονομικές κατακτήσεις και μεταβολές των τελευταίων ετών. Η κοινωνία μας, επιμένει στην κρατική απάντηση, την στιγμή που οι εξουσίες αποκεντρώνονται και αναδύονται ισχυρές κοινωνικές ομάδες που επιζητούν και κατακτούν αυτονομία και αυτοδιάθεση, απ' την κεντρική εξουσία. Παράλληλα, νέες επιστημονικές κατακτήσεις στο χώρο της πρόληψης του εγκλήματος, δεν γίνονται κτήμα των επισήμων μορφών κοινωνικού ελέγχου, ενώ αμφισβητείται και ο ίδιος ο θεσμός του ιδρύματος, με την έννοια ότι το εγκληματικό φαινόμενο θα πρέπει να αυτορυθμίζεται στο εσωτερικό της κοινότητας, ή θα πρέπει να είναι υπόθεση εργασίας ιδιωτικών φορέων κοινωνικού ελέγχου. Στο πλαίσιο αυτών των θεωρητικών προσεγγίσεων, έχουν σχεδιαστεί νέα μέτρα αντεγκληματικής πολιτικής, η υιοθέτηση των οποίων, από αρκετές χώρες, για τον ευαίσθητο τομέα της πρόληψης της παραβατικότητας των ανηλίκων, αρχίζει με μικρά αλλά σταθερά βήματα να γίνεται πραγματικότητα. Σαν τέτοια μέτρα αναφέρουμε, τον έλεγχο του DNA, την ηλεκτρονική παρακολούθηση με κάμερες (όσον αφορά τις νέες επιστημονικές κατακτήσεις), την αυστηρότερη μεταχείριση των ανηλίκων σε ομάδες κοινωνικοποίησης και διαπαιδαγώγησης, τις προσπάθειες επαναφοράς παλιότερων μεθόδων αντεγκληματικής πολιτικής, όπως χαστούκια και ραβδισμοί, και βέβαια την ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού ελέγχου, που αφορά ένα πλέγμα μέτρων από τις μεθόδους ατομικής προστασίας μέχρι και την ιδιωτική αστυνόμευση. Αυτά τα τελευταία μέτρα, έρχονται ως επιστέγασμα της κριτικής, στο ζήτημα του ποιος φορέας θα έχει την ευθύνη για την αντιμετώπιση της επικινδυνότητας των ανηλίκων. Το κράτος, άλλοι κοινωνικοί φορείς ή ιδιώτες, στα πλαίσια των δομών ενός φιλελεύθερου κοινωνικού συστήματος χωρίς την παρουσία του κράτους - δυνάστη.

Η θεωρητική προσέγγιση της κριτικής της αντεγκληματικής πολιτικής για τον προπαραβατικό ανήλικο, με πρωτεύοντα σημείο τη <<βλαπτικότητα>>, έχει ως κύριο πλαίσιο αναφοράς τους Στοιχειώδεις Κανόνες για την Απονομή της Δικαιοσύνης στους Νέους, που υιοθετήθηκαν από τη Γενική Συνέλευση του ΟΗΕ στις 29 Νοεμβρίου 1985. Στις γενικές αρχές των κανόνων, τονίζεται η ανάγκη να λαμβάνονται θετικά μέτρα για τους ανηλίκους μέσα από την κινητοποίηση φορέων όπως η οικογένεια, το σχολείο και η κοινότητα. Απώτερος στόχος είναι η προαγωγή της προσωπικής ευημερίας των νέων, η ανάπτυξη και καλλιέργεια καλύτερων κοινωνικών σχέσεων, η παροχή παιδείας, επαγγελματικής κατάρτισης, στήριξης και η προστασία των δικαιωμάτων τους. Θα πρέπει να αποφεύγεται η ανάγκη

¹ Α. Μηλιόπουλος. Η μεταχείριση των ανηλίκων παραβατών: Από το Αγγλικό Δίκαιο και ως αυτή μπορεί να βοηθήσει τους Έλληνες Δικαστές Ανηλίκων, στο Φωνές Συμποσίου, ο.π. σελ. 52.

παρέμβασης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, για να αποφευχθούν οι αρνητικές συνέπειες που θα είχε ο στιγματισμός. Όταν η κρατική παρέμβαση κρίνεται αναγκαία, θα πρέπει να εξασφαλιστεί η ζητούμενη ανθρωπιστικότερη μεταχείριση. Όπως αναφέρεται σχετικά σε σύσταση του Συμβουλίου της Ευρώπης για τις κοινωνικές αντιδράσεις στη νεανική παραβατικότητα², << όλα τα μέτρα που λαμβάνονται για τους νέους θα πρέπει να έχουν παιδευτικό χαρακτήρα ... οι κυβερνήσεις ... να βεβαιώνονται πως οι παρεμβάσεις επισυμβαίνουν, κατά προτίμηση στο φυσικό τους περιβάλλον>>.

Τα μέτρα που ακολουθούν αυτό το πλαίσιο κριτικής, είναι συνήθως τα μέτρα που αφορούν τις πρωτογενείς αντιδράσεις στην παρέκκλιση, μέτρα κοινωνικής, δηλαδή, πολιτικής, και ειδικής πολιτικής, προστασίας της νεότητας. Σε ένα, θεωρητικότερο πλάνο δράσης, όμως, έχει καταγραφεί ο σχεδιασμός ενός νέου μοντέλου αντεγκληματικής πολιτικής, που προωθεί τη λήψη μέτρων για την προστασία των δικαιωμάτων του ανήλικου, της μοναδικότητας και της διαφορετικότητας της νεότητας από <<απαντήσεις>> κρατικού ή κοινωνικού χαρακτήρα. Αμφισβητείται η έννοια της <<προπαραβατικότητας>> και υποστηρίζεται η αντεγκληματική πολιτική της μη παρέμβασης.

² Ι. Φαρσεδάκης. Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της, Νομική Βιβλιοθήκη, 1991, σελ. 134 - 5 (σύσταση Νο 2ο του 1987) και στο Σ. Αλεξιάδη - Ν. Κουράκη - Γ. Πανούση. Κείμενα αντεγκληματικής, Θεσ/νίκη 1993, Σάκουλα, σελ. 282-8

2.ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΣΤΗΝ “ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑ”

α. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΤΡΟΠΟΠΟΙΗΣΗΣ ΤΗΣ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑΣ

ι. Θεωρητικό Μοντέλο

Η παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων πηγάζει από παθολογίες βιολογικής ή ψυχολογικής υφής. Ένας προπαραβατικός ανήλικος, είναι ένας προεγκληματικά επικίνδυνος, στην βάση μιας <<ανώμαλης>> προσωπικότητας και συμπεριφοράς. Όπως, όμως, αυτή η συμπεριφορά μορφώνεται και παράγεται σε καλούπια ατομικής παθογένειας, μπορεί με ανάλογο τρόπο να τροποποιηθεί μέχρι να γίνει σύννομη. Η τροποποίηση αυτή, θα πρέπει να λαμβάνει υπόψη της τα πραγματικά αίτια του περάσματος στην πράξη, όπως αυτά <<αποκαλύπτονται>> με τη περαιτέρω ανάπτυξη της επιστήμης της ψυχολογίας, αλλά και την υιοθέτηση τεχνολογικών εφαρμογών - κατακτήσεων του ανθρώπινου πνεύματος, που καλούνται να περάσουν από τον <<αποστεωμένο>> χώρο των εργαστηρίων, στην ίδια την κοινωνική ζωή. Οι στρατηγικές που σχεδιάζονται και καθορίζουν και τα ανάλογα προγράμματα αντεγκληματικής πολιτικής, δεν έχουν γίνει ακόμη, κτήμα των προσώπων που σχεδιάζουν τις παρεμβάσεις για την πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων, στην Ελλάδα. Και στις Η.Π.Α. όμως, παραμένουν εφαρμογές σε εργαστηριακό επίπεδο οι περισσότερες. Άλλωστε, μόλις στις αρχές της δεκαετίας του 1950, η τροποποίηση της συμπεριφοράς, ως κλάδος επιστημονικής έρευνας και μελέτης, άρχισε να ξεχωρίζει. Από τότε βέβαια, μέχρι σήμερα, οι στρατηγικές αυτού του είδους έχουν διανύσει ένα μεγάλο δρόμο μέχρι την ενμέρει υιοθέτηση και εφαρμογή, σε στενά πλαίσια, αντεγκληματικών πολιτικών, όπως για παράδειγμα τα προγράμματα, CASE II, και BRP στη Τουσόν της Αριζόνα.

Εμπόδια για την υιοθέτηση από τη μεριά της πολιτείας τέτοιων προγραμμάτων, τίθενται από αρκετούς ερευνητές, με την μορφή νομικών και ηθικών προβλημάτων. Και πρώτα απ' όλα, το θέμα της καταπάτησης των συνταγματικών αρχών του πολίτη, της ελευθερίας, της ανεξαρτησίας, της προστασίας του ιδιωτικού βίου. Τέτοια ερωτήματα οδήγησαν στην εξεύρεση νέων κατευθύνσεων πρόληψης του εγκλήματος, με βάση την προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου. Στην προκειμένη περίπτωση όμως, και εφόσον έχει τεθεί από τους ερευνητές των προγραμμάτων τροποποίησης της συμπεριφοράς ως βασική αρχή η αποτελεσματικότητα, τα νομικά και ηθικά προβλήματα ξεπερνιούνται με αντίστοιχους προβληματισμούς. Για το <<περί δικαίου>> αίσθημα ευθύνης, θεωρείται αυτονόητο ότι τα προγράμματα θα έχουν πρωτεύοντα στόχο την πρόληψη του εγκλήματος και όχι την παροχή αποδείξεων ενοχής του παραβάτη. Όσο για τις αρχές της ελευθερίας και της προστασίας του ιδιωτικού χώρου, κάθε σύγκριση με τα αντίστοιχα προγράμματα ιδρυματικής μεταχείρισης, αποδεικνύουν το

προοδευτικότερο του μέτρου. Και βέβαια, το τελικό επιχείρημα περιλαμβάνει μια παραδοχή, αλλά και μια ευθύνη. Η παραδοχή, αφορά τη διαπίστωση ότι τα επιτεύγματα της επιστήμης και ιδιαίτερα αυτά που συνδέονται με προγράμματα τροποποίησης συμπεριφοράς, μπορούν να χρησιμοποιηθούν για λάθος σκοπό, με ανάλογους κινδύνους για την ανθρώπινη ζωή. Όμως, ήδη ζούμε στην εποχή της τεράστιας ανάπτυξης της επιστήμης. Και η ευθύνη που έχουμε, είναι να διαλέξουμε το σωστό δρόμο σ' ένα δίλημμα. Είτε κλείνουμε τα μάτια στα επιτεύγματα, οπισθοδρομούμε και σαμποτάρουμε την πρόοδο σε βάρος μιας καλύτερης κοινωνικής προοπτικής, είτε ακολουθούμε τον δρόμο που ανοίγει η νέα τεχνολογία. Έναν δρόμο που καλούμαστε να χαράξουμε εμείς, προς όφελος του κοινωνικού συνόλου. Στην ουσία, το μέγιστο επιχείρημα υπέρ των προγραμμάτων τροποποίησης της συμπεριφοράς, όπως το εκφράζουν οι μελετητές, είναι ότι εφόσον το ζητούμενο είναι η αποτελεσματικότητα, τότε η ανάπτυξη είναι μονόδρομος, αλλά όχι βέβαια και αυτοσκοπός.

Θα πρέπει επίσης, να τονίσουμε δύο ακόμη, στοιχεία. Πρώτα απ' όλα, η αναφορά σε μέτρα τροποποίησης της συμπεριφοράς, που θα γίνει στη συνέχεια, δεν είναι αποκλειστική για τους ανηλίκους, αλλά και ούτε εξαντλεί όλα τα σχεδιαζόμενα προγράμματα που κινούνται σ' αυτή την προοπτική. Τα περισσότερα μέτρα έχουν βέβαια, σχεδιαστεί για τον ευαίσθητο τομέα της πρόληψης της αντικοινωνικότητας του ανηλίκου, αλλά έχουν ως στόχο την πρόληψη του εγκλήματος στο σύνολο. Η αναφορά μας είναι επίσης ενδεικτική, δίνοντας πρωτεύουσα σημασία στα μέτρα που "αγγίζουν", λόγω Ευρωπαϊκής Ένωσης, την Ελλάδα (Σένγκεν, DNA, Μεταχείριση σοκ, Κάμερες), αλλά και σε μέτρα που ήδη έχουν εφαρμοστεί πειραματικά. (Τροποποίηση σε ειδικούς χώρους). Τα μέτρα αυτά, θα αναλυθούν σε δύο επίπεδα.. Το πρώτο επίπεδο, αφορά τις στρατηγικές που σχεδιάζονται για να υλοποιηθούν σε επίπεδο πολιτείας (Κρατική Παρέμβαση). Το δεύτερο επίπεδο αφορά κλειστά κοινωνικά σύνολα που παρεμβαίνουν για την πρόληψη της αντικοινωνικότητας των ανηλίκων, χωρίς βέβαια, αυτή η παρέμβαση να έρχεται σε σύγκρουση με το κρατικό μοντέλο, στα πλαίσια της θεωρητικής προσέγγισης της ιδιωτικοποίησης του κοινωνικού ελέγχου.

ii Κρατική Παρέμβαση

α) Σωματικές ποινές

Η ιδρυματική μεταχείριση έγινε μέρος της αντεγκληματικής πολιτικής στα πλαίσια μιας ανθρωπιστικότερης ενασχόλησης με το εγκληματικό φαινόμενο, με αντικατάσταση των συντηρητικών και απάνθρωπων σωματικών ποινών, με τις οποίες σωφρονιζόταν ένα αντικοινωνικό άτομο. Όταν το ίδρυμα ως θεσμός, διέρχεται μια κρίση, όπως η σημερινή, αρκετοί είναι αυτοί που επαναπροσδιορίζουν την κατεύθυνση της πρόληψης, με βάση τα πρότυπα που προϋπήρχαν. Τότε, η νέα προοπτική δεν είναι, παρά ένα αναμάρσημα αναχρονιστικών

μεθόδων πρόληψης, που όμως θεωρούνται ως “αποτελεσματικές”. Ενδεικτικό του γεγονότος αυτού, οι δύο τροπολογίες βουλευτών του Συντηρητικού Κόμματος στην Μ. Βρετανία, για επανακαθιέρωση του <<ξύλου με τον χάρακα>> στα σχολεία, που, όμως, απορρίφθηκαν από το σώμα των βουλευτών με ψήφους 376 κατά και 101 υπέρ¹. Στην Ισλαμική Ανατολή, άλλωστε, οι σωματικές ποινές και κυρίως οι ραβδισμοί, είναι χαρακτηριστικό της αντεγκληματικής πολιτικής για την πρόληψη της αντικοινωνικότητας των ανηλίκων.

Στις Η.Π.Α., οι ραβδισμοί σε αντικοινωνικούς ανηλίκους, αποτελούσαν, επίσημη ποινή μέχρι και το 1942 στο Ντελαγουέρ. Σύμφωνα μάλιστα με στοιχεία, 1302 άτομα ραβδίστηκαν τα χρόνια από το 1900 ως το 1942. Η εργαστηριακή έρευνα, βέβαια, έχει προχωρήσει πολύ πέρα από αυτή τη μέθοδο. Έχουν αναπτυχθεί μηχανήματα που προκαλούν ηλεκτρικό σοκ στα άτομα που διακρίνονται από μια “μη ομαλή” συμπεριφορά. Το θεωρητικό μοντέλο υποστήριξης αυτών των ερευνών, έγκειται στη διαπίστωση ότι το ξύλο <<δεν βγήκε μόνο από τον παράδεισο>>, αλλά είναι και αποτελεσματικό όταν είναι άμεση αντίδραση σε συμπεριφορά αρνητική. Τέτοιες εργαστηριακές συσκευές, έχουν αναπτυχθεί για την αποφυγή του εθισμού στο Ντεμιρόλ, και στο τσιγάρο (Powell και Azrin). Ειδικά για τους ανήλικους, και επειδή η πρόκληση σωματικού πόνου έχει κριθεί ως <<βάρβαρη>>, η τροποποίηση της συμπεριφοράς επιτυγχάνεται με σχεδόν ανώδυνα ηχητικά ή φωτεινά σήματα που μεταδίδει ένας θεραπευτής στον παρεκτρέποντα μαθητή, μέσω τηλεειδοποίησης ή μιας ειδικής ζώνης, που φοριέται κατά την ώρα του μαθήματος². Επίσης έχουν αναφερθεί ερευνητικά προγράμματα μεταχείρισης με ηλεκτρικό σοκ, σε τοξικομανείς και ομοφυλόφιλους. Το υποκείμενο δέχεται εικόνες σεξουαλικής διαστροφής ή καλείται να πάρει ναρκωτικά, ενώ ταυτόχρονα δέχεται το ισχυρό ηλεκτρικό σοκ. Συνδέει έτσι, το πρόβλημά του με πόνο, γεγονός που υποστηρίζεται, ότι θα τον οδηγήσει στην αποστροφή της αντικοινωνικής συμπεριφοράς του.

Οι αντιδράσεις σ’ αυτές τις στρατηγικές αφορούν δύο στοιχεία. Πρώτα απ’ όλα, την αποτελεσματικότητα των μέτρων, καθώς ανάλογες έρευνες, αλλά και η εμπειρία από τη σωματική ποινή στο Ντελαγουέρ των Η.Π.Α. έχουν αποδείξει ότι όταν αποσυρθεί ο πόνος και το παράγωγό του, τότε αυξάνεται η επικινδυνότητα του ατόμου. Τα θετικά αποτελέσματα δηλαδή, είναι παροδικά. Το δεύτερο αρνητικό είναι οι συνέπειες που προκαλεί η μέθοδος του πόνου στο άτομο, συνέπειες σε βάρος ακόμα και της ίδιας της ύπαρξης της ζωής του.

¹ Είδηση δημοσιευμένη στα ΝΕΑ, Πέμπτη 30-1-97, σελ. 40

² Αναλυτική αναφορά στα προγράμματα αυτά στο Ralph K. Schwitschgebel, Development and Legal Regulations of Coercive Behavior Modification Techniques With offenders, Washington: Publication No (HSM) 73-9015, 1971, pg 1, 5-21, 63-67

β) Μέθοδοι βραχείας μεταχείρισης

Από το 1966³, με απόφαση της Επιτροπής Υπουργών, καλούνται τα κράτη μέλη του Συμβουλίου της Ευρώπης να υιοθετήσουν μεθόδους μεταχείρισης βραχείας διάρκειας των νέων παραβατών. Το σκεπτικό της απόφασης είναι ότι ορισμένοι νεαροί εγκληματίες χρειάζονται μόνο μια μικρή περίοδο μεταχείρισης, ενώ η ποινή μπορεί να χρησιμοποιηθεί και ως φόβητρο για νεαρά άτομα που δεν έχουν ακόμη, περάσει στην παραβατική συμπεριφορά. Τα μέτρα μεταχείρισης σοκ, έχουν γίνει πραγματικότητα σε χώρες της Ε.Ε. όπως η Γερμανία (κράτηση το Σαββατοκύριακο) και η Αγγλία, ενώ η υιοθέτησή τους συζητείται και στον Ελλαδικό χώρο.

γ) Ο έλεγχος του DNA

Ως νέο σημαντικό όπλο της αστυνομίας κατά του εγκλήματος, έχει αναφερθεί ο έλεγχος του DNA για την αποτελεσματικότητα της δίωξης και τον εντοπισμό των δραστών. Το όπλο αυτό μάλιστα, έχει ήδη αρχίσει να λειτουργεί στη Μ. Βρετανία μέσω της πρώτης βάσης δεδομένων, ενός, δηλαδή, γενετικού φακελώματος. Ο πρώην Υπουργός Εσωτερικών της Αγγλίας, Μ.Χάουαρντ χαρακτήρισε αυτή την καινοτομία ως τη μεγαλύτερη εξέλιξη στην εγκληματολογία από την εποχή των αποτυπωμάτων⁴. Στην ουσία, συγκεντώνονται δείγματα DNA από άτομα στιγματισμένα ως βίαια και επικίνδυνα, βοηθώντας στη διαλεύκανση πολλών εγκλημάτων, συνδυάζοντας υπόπτους με αδικήματα. Η μέθοδος αυτή έχει θεωρηθεί ως επιστημονική, ακριβής και η χρησιμότητά της αφορά μόνο τη δίωξη και όχι την πρόληψη. Οι αντιδράσεις όμως, αφορούν κυρίως, αυτή τη διαπίστωση. Πρώτα απ' όλα το γεγονός ότι η αστυνομία μπορεί να ασκήσει βία για να εξαναγκάσει τον ύποπτο να δώσει δείγμα DNA, οδηγεί σε ανησυχία για καταπάτηση των ατομικών δικαιωμάτων. Επίσης αμφισβητείται η επιστημονικότητα της μεθόδου. Η μεθοδολογία του DNA είναι δαπανηρή, εισάγοντας έτσι, στην πράξη, μια ανισότητα. Όποιος έχει την οικονομική άνεση κάνει και τις καλύτερες εξετάσεις για να αποδείξει την αθωότητά του.

Η βασική όμως, αντίρρηση, προέρχεται από το φόβο χρησιμοποίησης αυτής της μεθόδου και στον τομέα της πρόληψης της παραβατικότητας. Σε συνδυασμό με αντίστοιχες εγκληματολογικές έρευνες του περάσματος στην πράξη, που υιοθετούν το στερεότυπο του

³ Ι. Φαρσεδάκης. Η κοινωνική αντίδραση, ο.π., σελ. 134 και Σ. Αλεξιάδη, ο.π., σελ. 27-8

⁴ ΝΕΑ, Πέμπτη 13 Απριλίου 1995, σελ. 55

γενετικού <<τέρας>> στη βάση γενετικών ανωμαλιών (π.χ. σύνδρομο klinefelter), μπορεί να οδηγηθούν μέσα από ένα γενετικό φακέλωμα, σε διαχωρισμό σε επικίνδυνους και ομαλούς ανθρώπους με έναν απλό έλεγχο του DNA τους. Όταν υπάρχει το θεωρητικό υπόβαθρο γενετικές διαφορές να μεταφραστούν σε κοινωνικές και μάλιστα να μετατραπούν σε προεγκληματικές καταστάσεις, τότε οι κίνδυνοι από την χρησιμοποίηση μεθόδων, όπως ο έλεγχος του DNA, είναι μεγάλοι, καθώς δεν θα μιλάμε για προσπάθεια τροποποίησης συμπεριφοράς, αλλά για έναν εξ αρχής στιγματισμό που κρέμεται ως πέλεκυς στους ανήλικους, που θα πρέπει να προσέξουν για να μην δώσουν ούτε την αφορμή, εκδηλώνοντας σημάδια προπαραβατικής συμπεριφοράς.

δ) Επεξεργασία δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα

Στα πλαίσια της Συμφωνίας του Σένγκεν που καλείται να επικυρώσει και η Ελλάδα, θα πρέπει να δημιουργηθεί ένας κεντρικός πυρήνας πληροφοριών ακόμη και προσωπικού χαρακτήρα, η επεξεργασία, η μετάδοση και η συλλογή των οποίων, δεν μπορεί να αφορά μια μόνο αρχή και μια χώρα. Άλλωστε, έχουμε ήδη μπει στην κοινωνία της πληροφορίας, και η ελεύθερη διακίνησή της πρέπει και μπορεί να γίνει μια πραγματικότητα. Οι χώρες μάλιστα, της Ε.Ε., καλούνται να αναπτύξουν μια κοινή αντεγκληματική πολιτική δίωξης και πρόληψης στη βάση μιας αρχής, EUROPOL, η οποία θα αξιοποιεί τα δεδομένα προσωπικού χαρακτήρα, που τις παρέχουν οι χώρες μέλη.

Όμως τότε, η προστασία του ατόμου από προσβολές της ιδιωτικής του ζωής γίνεται ακόμη ανεπαρκέστερη. Όταν νομιμοποιείται η ηλεκτρονική παρακολούθηση και καταστρατηγείται το σύνταγμα μας (άρθρο 9) που κατοχυρώνει το απαραβίαστο της ιδιωτικής ζωής, στη βάση διατυπώσεων αορίστων εννοιών όπως <<δημόσια τάξη>>, <<δημόσιο συμφέρον>>, <<εθνική ασφάλεια>>, οι στρατηγικές αυτές της πρόληψης, λειτουργούν ακριβώς όπως το γενετικό φακέλωμα. Δεν περιμένουν την εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς για να την τροποποιήσουν. Ο στιγματισμός σαν αποτέλεσμα της ροής πληροφοριών προσωπικού χαρακτήρα, έρχεται να προλάβει αυτή την εκδήλωση, με τον ίδιο τρόπο που ο νόμος 2724/1940 ορίζει ως αιτιολογία διοικητικού εγκλεισμού <<τα σημάδια ηθικής παρεκτροπής>>.

ε) Ηλεκτρονική Παρακολούθηση

εα) Με κάμερες

Όπως το γενετικό φακέλωμα και το αρχείο δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα, έτσι και η ηλεκτρονική παρακολούθηση

αποσκοπεί σε δύο πράγματα. Την βελτίωση των μηχανισμών δίωξης, αλλά και την πρόληψη του εγκλήματος. Αυτή επιτυγχάνεται λόγω του συνδυασμού της μεγάλης πιθανότητας, ένας παραβατικός να αποκαλυφθεί και να κατηγορηθεί, και του φόβου που επισύρει μια μεγάλη ποινή. Οι κάμερες δηλαδή, λειτουργούν ως φόβητρο, δηλώνοντας με την παρουσία τους ότι πρέπει να τροποποιηθεί μια αντικοινωνική συμπεριφορά πριν αυτή καταγραφεί από το <<μεγάλο άγρυπνο μάτι>> που πάντα караδοκεί. Στην ουσία, η ηλεκτρονική παρακολούθηση, το γενετικό <<φακέλωμα>> και το αρχείο δεδομένων προσωπικού χαρακτήρα αποτελούν συμπληρώματα των κρατικών παρεμβάσεων στον τομέα της πρόληψης της παραβατικότητας και όχι εναλλακτικά προγράμματα αντιμετώπισης. Η αναποτελεσματικότητα της ιδρυματικής μεταχείρισης δεν μας οδηγεί στη συγκεκριμένη περίπτωση σε σχεδιασμό μιας νέας πολιτικής, αλλά σε μια αφομοίωση των νέων τεχνολογικών και επιστημονικών επιτευγμάτων, που θα προκαλέσει τη ζητούμενη ευελιξία και αναπροσαρμογή της υπάρχουσας αντιμετώπισης. Δημιουργούμε κάτι νέο, κτίζοντας πάνω στο παλιό. Άλλωστε το “νέο” αυτό μοντέλο, δημιουργήθηκε “μέσα στο χώρο μιας αποκαλούμενης conservative criminology, συντηρητικής εγκληματολογίας, που ρίχνει το κύριο βάρος της σε βιοκοινωνικές έρευνες της εγκληματικής συμπεριφοράς, στη προδιάθεση και σε ιδιοσυστασίες ορισμένων ατόμων. (constitutional factors)⁵.

Το μέτρο της ηλεκτρονικής παρακολούθησης με κάμερες, έχει ήδη εφαρμοστεί στην Αγγλία. Πρωτοεγκαταστάθηκαν το 1992, ενώ μόλις τον Νοέμβριο του 1996 η κυβέρνηση της χώρας διέθεσε 15 εκατομμύρια λίρες για τη χρηματοδότηση 10.000 συστημάτων τηλεόρασης κλειστού κυκλώματος. Είναι τοποθετημένες, εκτός από καταστήματα και τράπεζες (όπως και στην Ελλάδα), σε εμπορικά κέντρα και πολυσύχναστους δρόμους. Οι κάμερες αυτές είναι τόσο ισχυρές, που λέγεται ότι μπορούν να διαβάσουν την προειδοποίηση του Υπουργείου Υγείας σ’ ένα πακέτο τσιγάρων, που κρατάει κάποιος σε απόσταση 100 μέτρων.

Παράλληλα, έχει αναπτυχθεί και το σύστημα ηλεκτρονικής αναγνώρισης προσώπου (CFR). Η κάμερα φωτογραφίζει τα “ταραχοποιά” στοιχεία, το CFR “σκανάρει” τα πρόσωπα με ρυθμό 20 το δευτερόλεπτο και στη συνέχεια γίνεται σύγκριση με τράπεζες δεδομένων. Όταν θα τελειοποιηθεί αυτό το σύστημα, ο εντοπισμός θα είναι πια εύκολος.

Τα αποτελέσματα που έχουν καταγραφεί από τα πρώτα χρόνια λειτουργίας του συστήματος ηλεκτρονικής παρακολούθησης με κάμερες, σύμφωνα με έρευνες, είναι ενθαρυντικά. Τα ποσοστά εγκληματικότητας έπεσαν κατά περίπου 15%, συμπέρασμα που οδηγεί στην διαπίστωση ότι αρκετοί νέοι τροποποίησαν την ενδεχόμενη, προπαραβατική συμπεριφορά τους. Παράλληλα, το αίσθημα της ασφάλειας των

⁵ Ε. Παπαθανασόπουλος. Κατ’ οίκον φυλάκιση με ηλεκτρονική επιτήρηση. Μετεξέλιξη του πανοπτικού σχήματος. Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας 5-10/1990 - 2, σελ. 226

πολιτών, στις περιοχές με κάμερες, έχει αυξηθεί. Άλλες έρευνες όμως, καταδεικνύουν μια άλλη πραγματικότητα. Η μείωση των ποσοστών έχει επιτευχθεί είτε με εφαρμογή παράλληλων προληπτικών μέτρων, είτε με μετατόπιση του προβλήματος. Δηλαδή, οι κάμερες δεν είναι αποτελεσματικές ως προς την τροποποίηση της συμπεριφοράς των ανηλίκων, δεν αποτρέπουν την υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς, απλώς μετατοπίζουν την εμφάνισή της σε άλλους χώρους. Τέλος, εκτός από την αναποτελεσματικότητα του μέτρου, οι κάμερες θέτουν σε κίνδυνο τα δικαιώματα του ατόμου περιορίζοντας την ελευθερία έκφρασής του. Και η καταστρατήγηση αυτών των δικαιωμάτων γίνεται συχνά από αρχές που παραμένουν ανεξέλεκτες. Το μεγάλο ερώτημα είναι ποιος ελέγχει τους ελέγχοντες. Όπως άλλωστε αναφέρει και ο Ε. Παπαθανασόπουλος (ο.π., σελ. 230) “Παραμένει ο κίνδυνος ν’ ανατεθούν τα προγράμματα αυτά σε ιδιωτικούς φορείς, σε όργανα κερδοσκοπικά, που θα εμφανίζουν στοιχεία μεγαλύτερου βαθμού κρατικής επιρροής και επομένως υπάρχει ο κίνδυνος του παραγκωνισμού ή της υποταγής του εθελοντικού τομέα σε κρατικές προδιαγραφές”.

Εβ) Ατομικός Εντοπισμός

1) Με φορητές ατομικές συσκευές⁶

Πρόσφατα δημοσιεύτηκε και στον ελληνικό τύπο μια είδηση που αφορά μια ακόμα <<ευρεσιτεχνία>> των Βρετανικών Αρχών για την πρόληψη της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Φορούν ειδικά

⁶ Συγκεκριμένα για την παρατήρηση με φορητές συσκευές ο Ε. Παπαθανασόπουλος διακρίνει τρεις μορφές «1) Η ενεργητική επιτήρηση “active” στην κατ’ οίκον φυλάκιση γίνεται μέσω ενός πομπού, που είναι εμφυτευμένος στον αστράγαλο του παραβάτη και εκπέμπει σε μια ακτίνα 60 μέτρων, ενώ ένας δέκτης που υπάρχει δίπλα στο τηλέφωνο, λαμβάνει το σήμα και το μεταφέρει μέσω της τηλεφωνικής γραμμής στον κεντρικό υπολογιστή. 2) Η παθητική επιτήρηση “passive” στηρίζεται πάλι σε ύπαρξη ενός τηλεφώνου. Ο κεντρικός υπολογιστής είναι προγραμματισμένος μ’ ένα σύστημα “random” να τηλεφωνεί τυχαίες ώρες και οι πληροφορίες γράφονται σε μια κασέτα και κατόπιν γίνεται έλεγχος με ένα εξακριβωτή φωνής για να διαπιστωθεί, αν τηρούνται οι όροι επιτήρησης. 3) Η ανιχνευτική “tracking” αναφέρεται σ’ ένα πομπό που βρίσκεται στο λαιμό ή κάτω από τα ρούχα και ο οποίος εκπέμπει συνέχεια σήματα, όσο ο υποβληθείς στο μέτρο βρίσκεται έξω από το σπίτι του, αλλά σε μια καθορισμένη επιτρεπόμενη περιμετρική ζώνη (cellular cells). Τα σήματα αυτά φθάνουν σ’ ένα υποδοχέα π.χ. στο αυτοκίνητο του επιτηρητή, που βρίσκεται στην περιοχή ο οποίος κατ’ αυτό τον τρόπο μπορεί να ελέγχει ανά πάσα στιγμή, αν το άτομο βρίσκεται μέσα ή όχι στην ζώνη ελέγχου. Η εφαρμογή της τρίτης προαναφερόμενης μορφής ηλεκτρονικής επιτήρησης συζητείται πολύ στην Αγγλία.

ηλεκτρονικά <<βραχιόλια>> σε ανήλικους με βίαιο παρελθόν, ώστε η Αστυνομία να παρακολουθεί τις κινήσεις τους και με αυτό το τρόπο να επιτυγχάνεται τροποποίηση της συμπεριφοράς τους. Η σύλληψή τους, που μοιάζει με τα ηλεκτρονικά περιλαίμια που φορούν ιδιοκτήτες σε κατοικίδια, έχει το αντίστοιχο θεωρητικό και ερευνητικό υπόβαθρο σε έρευνες στην Αμερική. Πιο συγκεκριμένα, θεωρήθηκε ότι η μεταχείριση των επικίνδυνων ατόμων και των ανηλίκων για να είναι αποτελεσματική, θα πρέπει να γίνεται στο φυσικό περιβάλλον και όχι σ' ένα ίδρυμα. Όμως, σε καθεστώς πλήρους ελευθερίας δεν μπορεί να επιτευχθεί πρόληψη, και γι' αυτό το λόγο, συσκευές που φοράει το άτομο, που εκπέμπουν σήματα, προσδιορίζοντας τη θέση του, και τις οποίες δεν μπορεί να τις αποβάλλει, του υπενθυμίζουν ότι είναι <<υπό έλεγχο>>.

Βέβαια, οι μέχρι τώρα εφαρμογές αυτού του προγράμματος (με εξαίρεση τα "βραχιόλια") δεν έχουν επεκταθεί στους προπαραβατικούς ανήλικους. Μάλιστα στην Αμερική, τέτοιες συσκευές έχουν χρησιμοποιηθεί μόνο σε ερευνητικά προγράμματα και για θεραπευτικούς σκοπούς. Οι πιο γνωστές είναι η συσκευή BT-R του καθηγητή R. Schwitzgebel στο Χάρβαρντ, η οποία φοριέται στη ζώνη και μεταδίδει στον δέκτη πληροφορίες ιατρικής φύσης του πομπού (σφυγμός, πίεση κ.ά.), μια ανάλογη συσκευή που εφαρμόζεται σε ανάλογο ερευνητικό πρόγραμμα του Πανεπιστημίου UCLA, με υπεύθυνο τον αδελφό του R. Schwitzgebel, Ralph, και μια μικροσυσκευή των Vreeland και Yeager που εφαρμόζεται στο κρανίο των επιληπτικών παιδιών του προγράμματος, παρέχοντας ενδείξεις για το E.E.C.^{7,8}

Ο φόβος όμως, από τυχόν εφαρμογή των προγραμμάτων και για τους προπαραβατικούς ανηλίκους, δεν είναι άκαιρος. Τη στιγμή μάλιστα, που μια τέτοια πιθανή εφαρμογή, ένα τέτοιο ορατό σύμβολο, θα κάνει τα παιδιά αυτά, να διακρίνονται και να απομονώνονται από τους συνομηλίκους τους. Και αυτό θα αποβεί μοιραίο για την αποφυγή υιοθέτησης παραβατικής συμπεριφοράς⁹.

⁷ B. L. Ingraham and G. W. Smith, The use of electronics in the observation and control of human behavior and its possible use in rehabilitation and parole, issues in Criminology, 7, No2 (fall 1972), 35-53

⁸ Περισσότερα για το EEC στις ατομικές μεταβλητές, στις θεωρίες του περάσματος στη πράξη, στη παρούσα εργασία.

⁹ Παράλληλα, άλλα προβλήματα αφορούν τους γενικότερους κινδύνους για προσβολές ατομικών ελευθεριών, αλλά και ζητήματα της επιτυχίας των προγραμμάτων και κόστους. Πιο συγκεκριμένα δεν υπάρχουν στοιχεία για το αν μπορούν να προλάβουν την εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς ή την υποτροπή. Επίσης, η πιθανή αποτυχία μπορεί να αυξήσει το κόστος στην περίπτωση που διακοπεί το πρόγραμμα και επιβληθεί η ποινή της φυλάκισης.

Τα ζητήματα αυτά, άλλωστε, απασχόλησαν το 9^ο και το 10^ο Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας στη Βιέννη (1983), και το Αμβούργο (1988) και το 9^ο Διεθνές Συνέδριο Ποινικού Δικαίου στη Βιέννη (1989).

εβ 2) Ενσωματωμένες στον οργανισμό συσκευές

Τέτοιες συσκευές έχουν αναπτυχθεί ήδη από την δεκαετία του '60, από τον Mackay¹⁰. Συνήθως είναι μικροί πομποί που ενσωματώνονται στον οργανισμό είτε με κατάποση είτε με εμφύτευση. Η λειτουργία τους αφορά ιατρικούς σκοπούς, αφού μετρούν και μεταδίδουν πληροφορίες για την πίεση, την θερμοκρασία, το επίπεδο οξυγόνου, το ευάλωτο στην ακτινοβολία κ.ά. Τα τελευταία χρόνια έχουν αναπτυχθεί επίσης, εργαστηριακά και συσκευές που ενσωματώνονται στον εγκέφαλο. Στην βάση των πορισμάτων των Ευρωπαίων φυσιολόγων του δεύτερου μισού του 19^{ου} αιώνα, Φρίτσκ και Χιτζινγκ, αυτές οι συσκευές αποσκοπούν στην τροποποίηση της συμπεριφοράς, μπλοκάροντας τις απαντήσεις του εγκεφάλου μέσα από την παραγωγή καταστάσεων φόβων, άγχους, έλλειψης προσανατολισμού, ακόμα και συνείδησης.

Και βέβαια και μόνο η απλή αναφορά αυτών των προγραμμάτων φοβίζει, πόσο περισσότερο αν τυχόν επιχειρηθεί το πέρασμα εφαρμογής τους από το εργαστήριο στη ζωή. Δεν είναι και λίγοι εκείνοι που εξομοιώνουν τέτοιου είδους προγράμματα τροποποίησης της συμπεριφοράς με ανάλογες ολοκληρωτικές πρακτικές των <<επιστημονικών πειραμάτων>> του ναζιστικού καθεστώτος στη Γερμανία.

στ) Τροποποίηση με φαρμακευτικές ουσίες

Ως προπαραβατικοί ανήλικοι έχουν θεωρηθεί και αυτοί που η συμπεριφορά τους διακρίνεται από ψυχικές και αντίστοιχες αντικοινωνικές συμπεριφορές, όπως ο αλκοολισμός και η ομοφυλοφυλία έχουν θεωρηθεί <<αρρώστιες>> που επιζητούν το κατάλληλο <<φάρμακο>>. Παράλληλα μελέτες, υποδηλώνουν ότι μπορεί να υπάρχει ένας βιολογικός μηχανισμός κοινός στα βίαια άτομα που εμπλέκονται σε παρορμητικές πράξεις. Και αυτός ο μηχανισμός είναι η σεροτονίνη, μια χημική ουσία του εγκεφάλου. Σε έρευνες του Ε. Κοκάρο και Τ. Ν. Χίνγκλυ¹¹, αποδεικνύεται ότι άτομα με διαταραχές προσωπικότητας είχαν χαμηλά επίπεδα του δείκτη για τη σεροτονίνη. Αυτού του είδους η βιοχημική ανωμαλία κάνει τους ανθρώπους επιρρεπείς στην ανάπτυξη παρορμητικών και βίαιων ξεσπασμάτων. Ως θεραπεία για αυτές τις ανωμαλίες και κατ' επέκταση για τις διαταραχές

¹⁰ Ο.π., σελ. 45

¹¹ Νέα, Τρίτη 27 Αυγούστου 1996, σελ. 34

της προσωπικότητας, έχει αναπτυχθεί η χορήγηση ενός νέου φαρμάκου του prozac, το οποίο ρυθμίζει τα εγκεφαλικά αυτά συστήματα¹².

Στα πλαίσια αυτά, έχουν αναπτυχθεί και άλλες φαρμακευτικές θεραπείες, για αντικοινωνικές δραστηριότητες, όπως ο αλκοολισμός και η ομοφυλοφιλία. Με πρώτιστο σκοπό να προκληθεί μια δυσάρεστη αντίδραση του ατόμου - αντικειμένου της θεραπείας, χορηγούνται στον ασθενή εμετικά και άλλες φαρμακευτικές ουσίες, όταν αυτός μυρίζει ή γεύεται αλκοόλ ή βλέπει εικόνες με γυμνούς άντρες. Η μέθοδος αυτή έχει κριθεί ως αποτελεσματική, όταν όμως η απειλή για τον οργανισμό, που προκαλείται με αυτές τις ουσίες, εξασθενήσει, το άτομο - ασθενής 'ξανακυλά' στην προηγούμενη αντικοινωνική του συμπεριφορά.

1) Τροποποίηση σε <<ειδικούς χώρους>>

Για τους προπαραβατικούς ανηλίκους ειδικά, έχουν σχεδιαστεί και υλοποιηθεί δύο προγράμματα τροποποίησης της συμπεριφοράς σε ειδικούς περιβαλλοντικούς χώρους, αποκομμένους από την υπόλοιπη κοινότητα¹³. Τα δύο, αυτά, προγράμματα, και τα υπόλοιπα που έχουν σχεδιαστεί αλλά δεν έχουν υλοποιηθεί ακόμη, βασίζονται στην αρχή του <<μαστιγίου και του καρότου>>.

Στο πρώτο πρόγραμμα το CASE II, αντικοινωνικά αγόρια κλείνονται σε ένα ειδικά σχεδιασμένο περιβάλλοντα χώρο. Αρχικά για 3 ως 5 μέρες μένουν στο δωμάτιό τους και δέχονται καλά γεύματα. Στην συνέχεια, θα πρέπει να πληρώσουν για το δωμάτιό τους και το φαγητό τους με πόντους που κερδίζουν όταν η συμπεριφορά τους είναι σύννομη. Παράλληλα, κερδίζουν και άλλα αγαθά, όπως περιοδικά, τηλεφωνικές κάρτες, απλά καθημερινά ρούχα, κινηματογραφικές προβολές ακόμη και ταξίδια εκτός περιβάλλοντος. Αν η συμπεριφορά τους παραμένει αντικοινωνική, τότε μένουν σε κοινόχρηστα υπνοδωμάτια, φορούν στολές, και τρώνε μετά το φαγητό των υπολοίπων. Τα αποτελέσματα μέσα στο περιβάλλοντα χώρο είναι θετικά. Δεν έχουν γίνει όμως, γνωστά, ακόμη τα αποτελέσματα και μετά την επιστροφή των παιδιών στο φυσικό τους περιβάλλον.

Το δεύτερο πρόγραμμα δεν περιλαμβάνει τη δημιουργία ενός <<ειδικού>> χωριού, έχει υλοποιηθεί όμως σε μια συγκεκριμένη πόλη της Αριζόνα, την Τουσόν. Οι βασικές αρχές του προγράμματος αυτού, δεν διαφέρουν από το προηγούμενο. Τα αποτελέσματα που έχουν αναφερθεί, είναι και σ' αυτή τη περίπτωση θετικά. Η όλη όμως πρακτική αυτών των προγραμμάτων, προσομοιάζει στην ιδρυματική μεταχείριση, η οποία έχει δεχτεί κριτική για το κόστος και την αναποτελεσματικότητά

¹² Το prozac χρησιμοποιείται και ως αντικαταθλιπτικό. Η χρήση του στις Η.Π.Α., έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις, σχεδόν μορφή επιδημίας σε κύκλους των γιάππης οι οποίοι δεν μπορούν να ανταπεξέλθουν στο άγχος της δουλειάς.

¹³ R. K. Schwitzgebel, ο.π., σελ. 10-15

της. Το ζητούμενο σ' αυτές τις κριτικές, είναι η μεταχείριση σε ανοιχτό περιβάλλον.

1). Τροποποίηση σε ανοιχτό περιβάλλον

Τα υλοποιημένα προγράμματα αντιμετώπισης του προπαραβατικού ανήλικου στις Η.Π.Α. σε ανοιχτό περιβάλλον, είναι σχεδιασμένα με βάση την αρχή της τροποποίησης της συμπεριφοράς, βρίσκονται όμως, παράλληλα, και σε άμεση συσχέτιση με την αρχή της προστασίας των δικαιωμάτων τους. Τέτοια προγράμματα παρέμβασης σε επίπεδο πολιτείας με την μορφή ποινών, είναι το Choice και το America Works, προγράμματα που ιδρύθηκαν από ιδιώτες, επιδοτούνται από το κράτος και τα οποία καλούνται να δώσουν τον άνεμο ανανέωσης, που επιδιώκει ένα ετοιμόροπο κράτος πρόνοιας.

Ως άλλοι κοινωνικοί λειτουργοί, ασκώντας το ρόλο του έλληνα επιμελητή ανήλικου, νεαρά άτομα, απόφοιτοι συνήθως, σχολών ανθρωπιστικών σπουδών, χωρίς να δουλεύουν ωράρια, αλλά και χωρίς να αμείβονται ως δημόσιοι υπάλληλοι, βρίσκονται σε επαφή με προπαραβατικά παιδιά σε όλες τις λειτουργίες της ζωής τους, 3 ως 5 φορές την ημέρα, ακόμη και μέσα στο σχολείο, <<παίζοντας>> τον ρόλο του μεγάλου αδελφού. Η φροντίδα, διαρκεί για 3 ως 6 μήνες, διάστημα που από έρευνες, έχει κριθεί ως ικανό για να μην κυλήσει ο ανήλικος σε αντικοινωνικές συμπεριφορές. Πράγματι, σύμφωνα με στοιχεία, το 73% των ανηλίκων που δέχθηκαν την καθημερινή φροντίδα των <<αδελφών>> τους από το Choice ή το America Works, δεν είχαν προβλήματα για έξι μήνες μετά την αποχώρησή τους από το πρόγραμμα. Τις βασικές αρχές αυτού του προγράμματος τις περιγράφει ένας νεαρός 'αδελφός'¹⁴ : <<Αυτά τα παιδιά δε γνωρίζουν τον φόβο. Χρειάζονται όρια. Χρειάζονται να μάθουν πως να συμπεριφέρονται στην πολιτισμένη κοινωνία. Χρειάζεται να τιμωρούνται όταν καταπατούν τους νόμους ... Με μια λέξη ... Χρειάζονται γονείς>>.

ii). Παρέμβαση από κοινωνικές ομάδες

Όταν η αντιμετώπιση ενός προπαραβατικού ανήλικου, δεν φθάνει σε επίπεδο πολιτείας, αυτό συμβαίνει γιατί έχουν αναπτυχθεί προγράμματα τροποποίησης της αντικοινωνικής του συμπεριφοράς μέσα στις κοινωνικές ομάδες που ζει και λειτουργεί, μέσα στους οικογενειακούς δεσμούς ή στο σχολείο που πηγαίνει. Τα παραδείγματα αντεγκληματικής πολιτικής στην Ιαπωνία και την Ελβετία, ακολουθούν αυτό το πρότυπο αντιμετώπισης¹⁵. Ο "σωφρονισμός" ενός παρεκτρέποντα ανήλικου διεξάγεται κυρίως στα πλαίσια μιας

¹⁴ Συνέντευξη στο Newsweek April 18, 1994 με τίτλο Shepherds of the Inner city, σελ. 29

¹⁵ Ε. Τριβιζας. Θέματα Συγκριτικής Εγκληματολογίας, Σημειώσεις, ΠΑΣΠΕ, Αθήνα 1989, σελ. 18-19 και 25

πατριαρχικής, αυταρχικής οικογένειας, στην Ιαπωνία. Στην ουσία, ασκείται από την ομάδα ισχυρή πίεση συμμόρφωσης και το άτομο αναγκάζεται να μη παρεκκλίνει και από αίσθημα ευθύνης για τις πιθανές επιπτώσεις της συμπεριφοράς του για την ομάδα. Και στην Ελβετία, το ίδιο πατριαρχικό οικογενειακό σύστημα, διαχειρίζεται κάθε περίπτωση παρέκκλισης των νεαρών μελών του. Το ίδιο ζητούμενο της πειθαρχίας, εφαρμόζεται και στο σχολείο για να αποτραπεί η υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς, που θα επισύρει προβλήματα για όλο το εκπαιδευτικό σύνολο.

Στα πλαίσια αυτά, νέες στρατηγικές έχουν αναπτυχθεί, καθορίζοντας, ως σημαντικούς παράγοντες πρόληψης της παραβατικότητας των ανηλίκων, την οικογένεια και το σχολείο. Μια σωστή πολιτική αντιμετώπιση των όποιων προβλημάτων παρουσιαστούν, έχει να κάνει με την επαύξηση της πειθαρχίας, και την ενδυνάμωση των κοινωνικών δεσμών. Η ενασχόληση με τις δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής θα γίνεται στους χώρους που πρωτοεμφανίζονται, η απάντηση θα είναι άμεση από ανθρώπους που γνωρίζουν τον ανήλικο και άρα αποτελεσματικές, ενώ θα αποφεύγεται και ο στιγματισμός ως αποτέλεσμα διαντίδρασης με φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Σ' αυτή τη βάση, γίνεται αναφορά και στην ευεργετική διαπαιδαγώγηση που παρέχεται στους προπαραβατικούς, αλλά και όλους τους ανήλικους από ομάδες - οργανώσεις με θρησκευτικό (π.χ. κατηχητικό) ή αλτρουιστικό χαρακτήρα (π.χ. πρόσκοποι).

Η αμφισβήτηση σ' αυτή τη στρατηγική αφορά δύο τομείς. Πρώτα απ' όλα αμφισβητείται η ικανότητα αυτών των φορέων να επιλύσουν τα σύνθετα προβλήματα της δυσπροσαρμοστικότητας των ανηλίκων, καθώς δεν κατέχουν την κατάλληλη επιστημονική εξειδίκευση. Το δεύτερο πρόβλημα προέρχεται από την αρχή της επαύξησης της πειθαρχίας. Η παιδαγωγική της αξία έχει αμφισβητηθεί. Ταυτόχρονα, ειδήσεις που έρχονται από την Ιαπωνία, για τη σχολική πειθαρχία, προκαλούν ρίγη σε όσους καλούνται να συζητήσουν επιστημονικά, την αποτελεσματικότητα αυτών των στρατηγικών: Σ' ένα σχολείο που είχε ειδικότητα στα "προβληματικά" παιδιά, ένας 14χρονος και μια 16χρονη, μαθητές, συνελήφθησαν να καπνίζουν η ποινή τους αφορούσε τον εγκλεισμό σ' ένα μεταλλικό κουτί, χωρίς παράθυρα, το οποίο είχε μόνο μια τρύπα για τουαλέτα. Την επόμενη μέρα, ο διευθυντής του σχολείου τους έφερε απλώς λίγο τσάϊ, ενώ μέλη της οικογένειάς τους, που πέρασαν από το σχολείο για να τα επισκεφθούν, αναφέρουν ότι άκουσαν την ασθενική τους φωνή να παρακαλά να τα αφήσουν ελεύθερα, διότι δεν μπορούσαν να αναπνεύσουν. Η θερμοκρασία στο κουτί υπολογίζεται ότι ήταν 50 βαθμοί Κελσίου. Την Δευτέρα δεν τους έδωσαν ούτε τσάϊ. Το ίδιο βράδυ βρέθηκαν λιπόθυμα, κι όταν μεταφέρθηκαν στο νοσοκομείο, διαπιστώθηκε ο θάνατός τους.

Β. ΙΔΙΩΤΙΚΟΠΟΙΗΣΗ ΤΟΥ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟΥ ΕΛΕΓΧΟΥ - ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΠΕΡΙΣΤΑΣΙΑΚΗΣ ΠΡΟΛΗΨΗΣ

1. Θεωρητικό Μοντέλο

Η έννοια της περιστασιακής πρόληψης και η έννοια της ιδιωτικής αστυνόμευσης, είναι άμεσα συνδεδεμένες με την έννοια των προεγκληματικών καταστάσεων. Στη βάση των θεωριών του Kinberg και του Cusson, όπως αναφέρθηκαν στο πρώτο μέρος της μελέτης, και με <<σημείο>> αιχμή την ευκαιρία και την επικαιρότητα της στιγμής, οι στρατηγικές της περιστασιακής πρόληψης έχουν ως στόχο να εμποδίσουν το πέρασμα στη πράξη, είτε καταργώντας την ευκαιρία, είτε κάνοντας την λιγότερο ενδιαφέρουσα¹⁶. Ο στόχος δηλαδή, αυτών των στρατηγικών, δεν είναι η τροποποίηση της συμπεριφοράς του δράστη, ούτε η αλλαγή των εγκληματολόγων συνθηκών, που τον περιβάλλουν. Η προσπάθεια επικεντρώνεται στην προστασία ενός <<ευάλωτου>> στόχου, ενδυναμώνοντας την αμυντική του ικανότητα (αυτοπροστασία), είτε προωθώντας την ανάπτυξη των κοινωνικών δεσμών ασφάλειας (κοινοτική επαγρύπνηση), είτε παραχωρώντας το δικαίωμα της επίβλεψης σε τρίτους (ιδιωτική αστυνόμευση). Η στρατηγική της περιστασιακής πρόληψης συνδέεται άμεσα με την έννοια της καταστολής. Η βεβαιότητα και η αυστηρότητα της ποινής, ενισχύουν την αποτελεσματικότητα των προγραμμάτων αυτών.

Τα προγράμματα περιστασιακής πρόληψης συνδέονται θεωρητικά, όμως και με το μοντέλο του κλασσικού ωφελιμισμού. <<Στοχεύουν, κατά συνέπεια, στην αύξηση του σχετικού κόστους και στη μείωση των ωφελειών από τις παραβατικές δραστηριότητες>>¹⁷. Οι επιδράσεις του μοντέλου της "New Right", δεν αφορούν μόνο το θεωρητικό προσανατολισμό των στρατηγικών αποτροπής. Ολόκληρο το πλέγμα, μέσα στο οποίο σχεδιάζονται και υλοποιούνται οι συγκεκριμένες στρατηγικές, έχει ως βασική αρχή την ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος.

Με αφετηρία την αρχή της ελεύθερης λειτουργίας της αγοράς και την ατομική πρωτοβουλία για την κάλυψη των αναγκών, οι νεοφιλελεύθεροι τάσσονταν ενάντια στο μικτό σύστημα οικονομίας και τις αρχές του κεϋνσιανικού μοντέλου. Στην περίοδο όμως της μεταπολεμικής συσσώρευσης, όταν ακόμα στην Αμερική είχε κερδίσει έδαφος η πίστη στην αναγκαιότητα της οργανωμένης κοινωνικής παρέμβασης του κράτους, τα επιχειρήματά τους φαίνονταν ξεπερασμένα. Με την καπιταλιστική κρίση του 1970, την ευφορία της <<χρυσής εποχής>> του κράτους πρόνοιας διαδέχτηκε η έντονη κριτική

¹⁶ Ε. Παπαθανασόπουλος, ο.π., σελ. 977 & Ν.Κουράκη, ο.π., σελ. 2

¹⁷ Ι. Φαρσεδάκης. Παραβατικότητα, ο.π., σελ. 135

και η αμφισβήτηση των επιτευγμάτων, αλλά και του εφικτού του στόχου. Η νεοσυντηρητική στάση, γνωστή ως <<Νέα Δεξιά>>, υιοθετώντας και αναπτύσσοντας τα φιλελεύθερα επιχειρήματα, προχώρησε στην εφαρμογή προγραμμάτων ιδιωτικοποίησης¹⁸.

Οι εκπρόσωποι του νεοφιλελευθερισμού βλέπουν δηλαδή, την ιδιωτικοποίηση ως την κύρια μέθοδο αντιμετώπισης της κρίσης. Κατ' αυτό το τρόπο, η απόδοση των κρατικών υπηρεσιών (σταδιακά ή μη) με πράξεις πώλησης, στον ιδιωτικό τομέα, η εφαρμογή μιας σειράς περικοπών στον προϋπολογισμό του κράτους και η υπογραφή συμβολαίων με ιδιωτικές επιχειρήσεις, αποτελούν τα όπλα των φιλελεύθερων, στην πάλη τους ενάντια στη μείωση των κρατικών εξόδων, στην κρατική υπερφόρτωση και στη γραφειοκρατία¹⁹, με δύο λόγια δηλαδή στην αναποτελεσματικότητα των κρατικών φορέων επίσημου κοινωνικού ελέγχου και για το θέμα της πρόληψης της παραβατικότητας των ανηλίκων.

Στα πλαίσια αυτά, με δύο τρόπους αλλάζει <<το παράδειγμα>> του κοινωνικού ελέγχου. Πρώτα απ' όλα με την εμπορευματοποίηση του ελέγχου του εγκλήματος. Η ιδιωτική ασφάλεια θεωρείται ως ένας τομέας της αγοράς, που λειτουργεί σύμφωνα με τον νόμο της αγοράς και της ζήτησης. Έτσι η ασφάλεια νοείται ως ένα εμπόρευμα, παρά ως αγαθό, ενώ γίνεται λόγος όχι για ιδιωτική ασφάλεια, αλλά για ιδιωτική αστυνόμευση²⁰.

Για να επικρατήσει όμως, η στρατηγική της ιδιωτικοποίησης του κοινωνικού ελέγχου, δεν αρκεί μόνο η αναφορά στο <<σημείο>> αναποτελεσματικότητα της κρατικής παρέμβασης. Η ανάπτυξη και επέκταση των δραστηριοτήτων εταιρειών ιδιωτικής αστυνόμευσης και προγραμμάτων περιστασιακής πρόληψης, στηρίζεται σε μεγάλο βαθμό και στο φόβο θυματοποίησης του πολίτη. Οι πολίτες που ανησυχούν για τη ζωή τους και την τύχη της περιουσίας τους, είναι αυτοί που θα εξοπλιστούν με όπλα (αυτοπροστασία), αυτοί που θα οργανώσουν ομάδες περιφρούρησης της γειτονιάς, (κοινοτική αστυνόμευση) και αυτοί που θα γίνουν πελάτες εταιρειών ιδιωτικής αστυνόμευσης. Και όλα αυτά, μπροστά στον κίνδυνο θυματοποίησής τους και από την αυξανόμενη παρέκκλιση των νέων, ή την συγκαλλυμένη επικινδυνότητα των παιδιών των φαναριών.

¹⁸ Κ. Κριτσωταλάκη. Ιδιωτικοποίηση των θεσμών κοινωνικού ελέγχου - ιδιωτική αστυνομία, αδημοσίευτη μελέτη στα πλαίσια του μεταπτυχιακού σεμιναρίου Εγκληματολογίας, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1994, σελ. 1

¹⁹ Ο. Στασινοπούλου. Κράτος Πρόνοιας, εκδ. Gutenberg, σελ. 79

²⁰ F. Ocqueteau, Legitimation of private security sector in France, European Journal of Criminal Policy and Research vol 1-4, pp108

ii. Αυτοπροστασία

Σύμφωνα με τον M. Cusson, η αυτοπροστασία μπορεί να χαρακτηριστεί σαν μια έννοια ρυθμιστική της εγκληματικότητας²¹. Υπάρχει μια προτροπή προς τους πολίτες να καταφύγουν σε μέτρα αυτοπροστασίας και αυτοάμυνας, ιδιαίτερα πολίτες που παρουσιάζουν και το μεγαλύτερο κίνδυνο θυματοποίησης (π.χ. γυναίκες από βιασμούς). Η βασική ιδέα είναι ότι η κρατική παρέμβαση δεν είναι αποτελεσματική στην αντιμετώπιση της μικρής εγκληματικότητας, όσο στην αντιμετώπιση του οργανωμένου εγκλήματος. Όταν ο στόχος είναι το ίδιο το άτομο, τότε η αυτοπροστασία συνίσταται στην ενδυνάμωση της αμυντικής του ικανότητας, μέσα από τη κατοχή όπλων ή δυνατοτήτων αυτοάμυνας. Όταν ο στόχος είναι η περιουσία του ατόμου, το σύστημα συναγερμού, η κατοχή σκύλων, ή οι πόρτες ασφαλείας, είναι τα προτεινόμενα μέτρα. Συνήθως όμως, η αυτοπροστασία συνίσταται στην πρόληψη της εγκληματικής ενέργειας, μέσα από μηχανισμούς ελέγχου και τιμωρίας πριν την πράξη. Έτσι, όταν ένα άτομο διακρίνει <<σημασιολογικά>> έναν προπαραβατικό ανήλικο, στη βάση χαρακτηριστικών που αναπτύχθηκαν στο πρώτο μέρος της μελέτης και <<νιώσει>> ως πιθανό θύμα, τότε είναι πιθανό να προχωρήσει σε αντι-πράξη τιμωρίας για να προλάβει την εκδήλωση της ενγένη <<αντικοινωνικής>> νοοτροπίας του. Παίρνει τον νόμο στα χέρια του, κρίνει, κατακρίνει και προλαμβάνει, εκδηλώνοντας ο ίδιος μια αντικοινωνική πράξη.

Η κριτική στα μέτρα αυτοπροστασίας, αφορά τον κίνδυνο καταπάτησης των δικαιωμάτων του άλλου, στην πιο πάνω προοπτική. Κριτική όμως, ασκείται και σε σχέση με την αναποτελεσματικότητα του μέτρου. Για το λόγο αυτό, έχουν αναπτυχθεί προγράμματα κοινοτικής αστυνόμευσης, ή αστυνόμευσης από μεγάλες ιδιωτικές εταιρείες.

iii. Προγράμματα κοινοτικής επιτήρησης

Οι περικοπές των κονδυλίων που διατίθενται από το κράτος στην αστυνομία, καθώς και η αύξηση του φόβου θυματοποίησης, οδήγησαν στην εμφάνιση της αστυνόμευσης από πολίτες. Πρόκειται για ένα τρόπο αντιμετώπισης της εγκληματικότητας, στα μεγάλα αστικά κέντρα, από απλούς πολίτες και επιχειρήσεις. Η ανησυχία και ο φόβος θυματοποίησης των πολιτών, σε συνδυασμό με την έλλειψη εμπιστοσύνης προς τις επίσημες αρχές για προστασία της ζωής και της περιουσίας τους, τους οδήγησαν στην ανάπτυξη πρωτοβουλιών για αυτοασφάλεια και αυτοπροστασία. Συγκροτούνται μ' αυτό το τρόπο, <<ομάδες επαγρύπνησης>> και κάνουν περιπολίες στους δρόμους, (όπου οι περιπολίες αστυνομικών είναι ανύπαρκτες) για να αντιμετωπίσουν, ανάμεσα στα άλλα, και τους επικίνδυνους,

²¹ Ε. Παπαθανασόπουλος, ο.π., σελ. 978

προεγκληματικά ανηλίκους. Είναι δυνατό επίσης, να συνεργαστούν με την αστυνομία είτε με το να της παρέχουν πληροφορίες τηλεφωνικώς (crime stoppers), είτε με το να παρακολουθούν τη ζωή της κοινότητας και να αναφέρουν στην αστυνομία τα εγκλήματα που περιέπεσαν στην αντίληψή τους (Neighborhood watch)²².

Σχετικά με τη συμμετοχή πολιτών στην άσκηση της αντεγκληματικής πολιτικής, συστήθηκε ειδική επιτροπή εμπειρογνομόνων το 1979, προκειμένου να μελετήσει τα προβλήματα που ανακύπτουν σε αναφορά με αυτό το θέμα. Η εν λόγω επιτροπή, υπέβαλε σχέδιο σύστασης που υιοθετήθηκε από την Επιτροπή Υπουργών (23 Ιουνίου 1983) ως Σύσταση R(83)7 για την <<συμμετοχή του κοινού στην αντεγκληματική πολιτική>>. Η σύσταση αυτή, τονίζει τη σημασία της συμμετοχής του κοινού στη διαμόρφωση και εφαρμογή της αντεγκληματικής πολιτικής και προτρέπει τις Κυβερνήσεις των κρατών μελών της Ε.Ε., να την προωθήσουν μέσω της σωστής ενημέρωσης των πολιτών. Προτείνει την κατάρτιση ενός καταλόγου των στοιχειωδών προφυλάξεων (αυτοπροστασία) και των τεχνικών μέτρων, που πρέπει να λαμβάνονται για την πρόληψη των ευκαιριών για τέλεση εγκλήματος²³.

Ένα μοντέλο κοινοτικής αστυνόμευσης, λειτουργεί εδώ και αρκετά χρόνια, στην Ιαπωνία²⁴. Σύμφωνα με αυτό το μοντέλο, υπάρχουν, στην κοινότητα, επιτροπές συνεργασίας και συνεργαζόμενα συμβούλια. Τα 2.000 συνεργαζόμενα συμβούλια, απαρτίζονται από αντιπροσώπους της αστυνομίας, της κοινότητας, υπεύθυνους στέγασης, δημοτικούς συμβούλους και τοπικούς επιχειρηματίες. Η επιτήρηση της κάθε γειτονιάς γίνεται με 685.000 περίπου, συνεργαζόμενα νοικοκυριά, που λειτουργούν σαν σύνδεσμοι της αστυνομίας και των κατοίκων, σε προγράμματα πρόληψης του εγκλήματος.

Τα προγράμματα κοινοτικής επιτήρησης έχουν κριθεί θετικά από την πλειοψηφία των ερευνών, τόσο όσον αφορά την αποτελεσματικότητά τους, όσο και τη προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου, με αποφυγή της διαντίδρασης με επίσημους μηχανισμούς απονομής του στίγματος του <<αντικοινωνικού>>²⁵. Παράλληλα όμως,

²² Κ. Κριτσωταλάκη, ο.π., σελ. 10

²³ Σ. Αλεξιάδης. Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής, Σάκουλας, σελ. 188-193

²⁴ Ε. Τριβιζάς, ο.π., σελ. 20

²⁵ Όπως αναφέρει σχετικά ο M. Cusson στο *Croissance et décroissance du crime*, Paris, P.U.F., 1990 «ο παραδοσιακός κοινωνικός έλεγχος που ασκείται στις δύο αυτές κοινωνίες, (Ιαπωνία, Ελβετία), αποτελεί αντίβαρο στις εγκληματογενείς πιέσεις που ασκούνται από μια απότομη εισροή των νέων στην κοινωνία ... Στην Ιαπωνία ... καθώς η μορφή με την οικογένεια και το εργασιακό περιβάλλον είναι σημαντική και η απλή αποδοκιμασία μιας συμπεριφοράς είναι αρκετή για να οδηγήσει το παραβάτη στο να μην επαναλάβει την πράξη του ... Η ελβετική κοινωνία χαρακτηρίζεται ... από έναν σεβασμό των τύπων, των κανόνων και

άλλες έρευνες έχουν διατυπώσει αρνητικές κρίσεις για αυτά τα προγράμματα αντιμετώπισης της παρέκκλισης. Πρώτα απ' όλα και όσον αφορά την αποτελεσματικότητα, έχει αναφερθεί ότι τα προγράμματα συμμετοχής του κοινού, με τη μορφή επιτήρησης της γειτονιάς, μπορούν να εγκατασταθούν σε γειτονιές που δεν έχουν ιδιαίτερα προβλήματα κοινωνικο-οικονομικά, όπου οι κάτοικοι έχουν ένα αίσθημα μονιμότητας, παρά προσωρινότητας, άρα σε περιοχές προνομιούχες και όχι προβληματικές. Επίσης, υποστηρίζεται ότι οι προσπάθειες της κοινότητας διπλασιάζουν τον κοινωνικό έλεγχο και αποτελούν, μάλλον μετατόπιση παρά αποτελεσματική πανάκεια²⁶.

Υπάρχουν επίσης περιπτώσεις, που και η πιο απλή μορφή ιδιωτικής αστυνόμευσης μπορεί υπό την επήρεια του φόβου, να αποβεί προβληματική. Έχουν αναφερθεί ορισμένα γεγονότα στις Η.Π.Α., όπου πολίτες, που ήταν μέλη ομάδων επαγρύπνησης, πήραν το νόμο στα χέρια τους και πυροβολούσαν άλλους ανθρώπους, που θεωρούσαν επικίνδυνους²⁷. Ο μεγαλύτερος όμως, κίνδυνος, επέρχεται από το γεγονός της εκμετάλευσης της ανάγκης των πολιτών για αυτοασφάλεια και αυτοπροστασία, όταν αυτή καθοδηγείται από αρχηγούς που υποστηρίζουν την πολιτικοποίηση των αποτυχιών του συστήματος της ποινικής δικαιοσύνης²⁸.

ΙV. Ιδιωτική αστυνόμευση από μεγάλες εταιρείες

Πρόκειται για την πιο διαδεδομένη μορφή ιδιωτικής αστυνόμευσης. Αυτές οι εταιρείες, που διεθνώς αναπτύχθηκαν με τόσο ταχύ ρυθμό, ώστε να γίνεται λόγος για <<βιομηχανία ιδιωτικής προστασίας>>, έχουν τα εξής χαρακτηριστικά :

1. Προσφέρουν υπηρεσίες με μορφή σύμβασης έργου.
2. Διαθέτουν ειδικό προσωπικό ασφάλειας, στο οποίο καλλιεργείται στρατοκρατικό πνεύμα (ειδική εκπαίδευση, ομοιόμορφη στολή, καπέλο κ.ά.).
3. Διαθέτουν επίσης, σύγχρονο τεχνολογικό και μηχανικό εξοπλισμό²⁹.

Όπως θεωρούσε ο Βέμπερ, το κράτος διεκδικεί το μονοπώλιο της νόμιμης χρήσης φυσικής βίας, εκτός δεδομένου εδάφους. Ωστόσο, σε ορισμένες περιόδους το ανώτατο, πολιτικά όργανο, παραχωρούσε την

των παραδοσιακών αξιών. Οι άνθρωποι δείχνουν μια μεγάλη αυτοπειθαρχία πράγμα που απονοβεί τις διαμάχες», στο Α. Μαγγανά, ο.π., σελ. 319

²⁶ L. Klein, J. Luxenburg, M. King, "Perceived Neighbourhood Crime and the impact of Private Security", Crime and Delinquency, Vol 35, No 3, July 1989, pg 366

²⁷ Σ. Αλεξιάδης. Εγκληματολογία, εκδ. Σάκκουλα 1989, Κεφάλαιο "Ο ρόλος της αστυνομίας στην πρόληψη του εγκλήματος - ιδιωτική αστυνομία, σελ. 372, 375 υποσημείωση 3

²⁸ L. Klein, et al. pg 366

²⁹ Κ. Κριτωταλάκη, ο.π., σελ. 11

αστυνομική εξουσία, σε φορείς με τοπικό χαρακτήρα. Έτσι, στην Αγγλία το 1825, εκτός από τον Chief constable, υπάρχει και ο petty constable, που είναι αρχηγός των 10 οικογενειών. Και πιο πριν όμως, το 1798, η Εμπορική Ναυτική Εταιρεία των Δυτικών Ινδιών, δημιούργησε ένα σώμα Αστυνομικής Ασφάλειας για τα πλοία που έφταναν στον Τάμεση, σχηματίζοντας τον πρώτο πυρήνα της Αγγλικής Μητροπολιτικής Αστυνομίας του Robert Peels τους <<μπόμπιδες>>³⁰.

Μελετητές όπως οι Hoogenboon και Morre τονίζουν ότι η ιδιωτική αστυνομία στις Η.Π.Α. προπορεύτηκε της δημόσιας. Άλλωστε, τόσο στην Αμερική, όσο και στην Ευρώπη, η δημόσια αστυνομία δεν οργανώθηκε με συνέπεια παρά μόνο από το 19^ο και 20^ο αιώνα³¹. Σ' αυτό οφείλεται και το γεγονός ότι στις Η.Π.Α., η βιομηχανία ιδιωτικής αστυνομίας αποτελεί έναν από τους δυναμικότερους και ταχύτερα αναπτυσσόμενους τομείς της αγοράς, όπου μόνο το 1991 είχαν επενδυθεί 52 δισ. δολάρια σε σχέση με τα 30 δισ. δολάρια, που επενδύθηκαν στην κρατική αστυνομία. Επίσης, υπάρχουν 1,5 εκατομμύριο εργαζόμενοι ως έμμισθοι υπάλληλοι των εταιρειών security, έναντι 554.000 κρατικών αστυνομικών, σε μια χώρα όπου από τις 50 πολιτείες μόνο οι 17 διαθέτουν νομοθετικό πλαίσιο λειτουργίας αυτών των εταιρειών. Οι εταιρείες αυτές, δεδομένης της περιορισμένης επιχορήγησης και των προβλημάτων που αντιμετωπίζει η κρατική αστυνομία, αναλαμβάνουν έναν ολοένα σημαντικότερο ρόλο στην προστασία, αλλά και στην πρόληψη γενικότερα της εγκληματικότητας, συμπεριλαμβανομένη, αυτής των ανηλίκων και στην Ευρώπη, όπως προβλέπεται να γίνει και σε λίγα χρόνια και στην Ελλάδα.

Εξετάζοντας αυτό το φαινόμενο το Συμβούλιο της Ευρώπης, κάνει λόγο για μια "ήσυχη επανάσταση" που θέτει όμως, σε κίνδυνο την αυτονομία του κράτους³². Στις απόψεις αυτές αντιτίθεται η θεωρία του Junior Partner. Η θεωρία αυτή, βλέπει την ιδιωτική αστυνόμευση σαν συμπληρωματική στη δημόσια. Θεωρεί ότι η λειτουργία του ιδιωτικού τομέα εστιάζεται στην προληπτική δράση. Άλλωστε, η ανάπτυξη της ιδιωτικής αστυνόμευσης, οφείλεται στην οικονομική κρίση του κράτους και καλύπτει τα οικονομικά κενά και τα κενά οργάνωσης που δημιουργεί η δημόσια αστυνομία.

Το μεγαλύτερο όμως πρόβλημα αυτής της μορφής ιδιωτικής αστυνόμευσης, είναι ο ίδιος ο χαρακτήρας της που στηρίζεται στις αποφάσεις ενός ιδιωτικού φορέα, με γνώμονα το οικονομικό όφελος και

³⁰ Δ. Γ. Κατσιμαγκλής. Η ανέλιξης του αστυνομικού θεσμού και η αστυνομική επιστήμη εν Ελλάδι, σελ. 18

³¹ A. B. Hoogenboon et L. Morre, "Des paradoxes du controle d'etat sur l'industrie de la securite privee : la legimation et la naissance d'un complex d'organismes policiers?" Deviance et Societe, 1988, Vol 12, No 4, pg 392

³² Uriel Rosenthal, Bod Hoogenboom, Privatisation of crime control, 18th Criminological Research Conference, Council of Europe, pg 12

όχι το κοινωνικό <<καλό>>. Η προσφυγή στην ιδιωτική αστυνομία άλλωστε, δημιουργεί κοινωνικές αδικίες ανάμεσα σε προνομιούχους και μη προνομιούχους απροστάτευτους, στους οποίους και μετακυλά η εγκληματικότητα. Η αποτελεσματικότητα είναι αμφίβολη, τη στιγμή που εμφανίζονται και στην Ελλάδα εταιρείες - "μαϊμούδες" που υπόσχονται υπηρεσίες σε καλή τιμή και κλείνουν σε μια νύχτα και εταιρείες - εκβιαστές που <<προσφέρουν>> προστασία με τη βία. Το πρόβλημα όμως, παίρνει μεγάλες διαστάσεις, όταν αναφερόμαστε σε στρατηγικές πρόληψης της παραβατικότητας των ανηλίκων. Χωρίς νομοθετικό πλαίσιο δράσης, χωρίς εξειδικευμένη παρέμβαση (από άτομα που άλλωστε όχι μόνο δεν φημίζονται για την μόρφωσή τους, αλλά και ούτε για το λευκό ποινικό τους μητρώο), και με μόνο κριτήριο το οικονομικό κέρδος, σε βάρος των πρωτογενών παρεμβάσεων για την πρόληψη της παραβατικότητας και της προστασίας των δικαιωμάτων του ανήλικου, η ιδιωτική αστυνόμευση από μεγάλες εταιρείες, μόνο προβλήματα βάζει στις όποιες προσπάθειες κάνει το κοινωνικό σύνολο, για να χειριστεί το θέμα της προπαραβατικότητας των ανηλίκων.

3. ΤΟ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΝ ΣΤΗ ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ: **ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΚΑΙ** **ΠΡΟΣΤΑΣΙΑΣ**

α. Προγράμματα Περιβαλλοντικού Σχεδιασμού

Ως απάντηση στις θεωρίες που τονίζουν την εγκληματογόνο επίδραση του περιβάλλοντος για το πέρασμα στην εγκληματική πράξη, έχουν αναπτυχθεί, κυρίως στην Η.Π.Α., προγράμματα περιβαντολλογικού σχεδιασμού. Το βασικό θεωρητικό έρεισμα αυτών των προγραμμάτων αντιμετώπισης, βρίσκεται στα πορίσματα της οικολογικής σχολής του Σικάγου. Οι σύγχρονοι επιστήμονες που σχεδιάζουν και υποστηρίζουν την υλοποίηση ανάλογων προγραμμάτων στην Αμερική, είναι αρκετοί, με εξέχοντες δύο τον Ray Jeffery (Crime Prevention Through Environmental Design, 1971), και τον Oscar Newman (Defensible Space), ο οποίος αν και δεν είναι εγκληματολόγος, είναι αυτός που έχει προχωρήσει από τη θεωρία στη πράξη.

Στον Ευρωπαϊκό χώρο μπορεί να μην έχει διαμορφωθεί μια ανάλογη θεωρητική σχολή, αλλά παρατηρούνται ανάλογες ενδείξεις, το αποκορύφωμα των οποίων είναι μια Έκθεση της Επιτροπής Πολιτικών Ελευθεριών και Εσωτερικών Υποθέσεων σχετικά με την μικρή εγκληματικότητα στα πληθυσμιακά κέντρα και τη σύνδεση της με το οργανωμένο έγκλημα, στο Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο. Σχετικά τονίζεται, στις συνιστώσες μιας μελλοντικής πολιτικής για την καταπολέμηση της εγκληματικότητας, ανάμεσα στα άλλα ότι πρέπει να βελτιωθεί και η κατάσταση στο στεγαστικό τομέα. <<Στόχος της πολεοδομίας πρέπει να είναι η αποτροπή της γκετοποίησης των διαφόρων τομέων δραστηριοτήτων. Πρέπει να παύσει ο διαχωρισμός ανάμεσα σε γειτονίες κατοικιών, γραφείων, καταστημάτων και πολιτιστικών δραστηριοτήτων. Σε μικρή απόσταση από τις γειτονίες κατοικιών πρέπει να υπάρχουν πεζόδρομοι με έντονη εμπορική κίνηση και ζωηρό ενδιαφέρον, παιδικές χαρές, ζώνες αναψυχής για τα παιδιά, τους νέους και τους ενήλικες. Οι κάτοικοι πρέπει να συμμετέχουν περισσότερο στο σχεδιασμό νέων καταστάσεων και αναμορφώσεων της γειτονιάς τους>>³³.

Τα προγράμματα περιβαντολλογικού σχεδιασμού, με μια πρώτη προσέγγιση, χωρίζονται σε δύο μεγάλες κατηγορίες. Η πρώτη, έχει ως βασικό στόχο τη δημιουργία μίας ανοιχτής, ελεύθερης κοινότητας. Εναντία στην γκετοποίηση και τον στιγματισμό, και με γνώμονα την προστασία των δικαιωμάτων του ατόμου, σχεδιάζεται ένα περιβάλλον φιλικό, αναβαθμισμένο, φιλόξενο. Ειδικά για τους ανήλικους, το ζητούμενο είναι περισσότεροι χώροι πράσινου και παιδικής χαράς, μικρότεροι δρόμοι, με χαμηλότερα όρια ταχύτητας, εύκολη πρόσβαση σε

³³ Ευρωπαϊκό Κοινοβούλιο, έγγραφο συνεδρίασης, 14 Οκτωμβρίου 1992, Α3-0289/93, έκδοση στην Ελληνική Γλώσσα, σελ. 14

χώρους αναψυχής και αθλητικών δραστηριοτήτων, καλύτερο περιβάλλον, περισσότερα δέντρα και λιγότερη ηχορύπανση και καυσαέρια. Και σε αναφορά με το ρυμοτομικό σχέδιο, λιγότερες πολυκατοικίες, περισσότερες μονοκατοικίες με αυλές, παιδικές χαρές σε κάθε γειτονιά, πεζόδρομοι, πάρκα και εύκολη και ακίνδυνη πρόσβαση σε κάθε γωνιά της πόλης. Γειτονιές φωτισμένες και φιλικές από κάθε άποψη. Πάνω απ' όλα όμως, η σχεδιασμένη με αυτά τα πρότυπα, πόλη θα είναι μια πόλη ανοιχτή, χωρίς γκέτο όπου δεν θα μπορούν να καλλιεργηθούν υποκουλτούρες προεγκληματικές.

Η δεύτερη κατηγορία σχεδιαζόμενων προγραμμάτων, ξεκινάει από την ίδια θεώρηση, αλλά καταλήγει σ' ένα εντελώς διαφορετικό μοντέλο, γιατί το <<σημείο>> όπου δίνεται ιδιαίτερη έμφαση δεν είναι η προστασία των ανηλίκων και των δικαιωμάτων τους, αλλά η προστασία του κοινού από τον κίνδυνο θυματοποίησής του. Το έγκλημα, σύμφωνα με τις θεωρίες που υποστηρίζουν την υλοποίηση τέτοιων προγραμμάτων, ανθεί μέσα στις πόλεις, στα βιομηχανικά και εμπορικά κέντρα και στα γκέτο των μεγαλουπόλεων. Οι ανήλικοι που ζουν σε τέτοια περιβάλλοντα, είναι στιγματισμένοι ως προπαραβατικοί.

Ταυτόχρονα, και επειδή η πόλη παραμένει ενιαία και η πρόσβαση ελεύθερη, τα προπαραβατικά παιδιά έρχονται σε άμεση επαφή και επικοινωνία με τα παιδιά των <<καλών>> συνοικιών, αλλά και η πρόσβαση των <<καλών>> ανηλίκων σε χώρους όπου ανθούν οι εγκληματικές δραστηριότητες δημιουργούν, άμεσα, κινδύνους ηθικής διαφθοράς η οποία θα οδηγήσει σε υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς. Σε μεγάλες πόλεις, τα σχέδια συνολικής αναβάθμισης και ποιοτικής βελτίωσης των συνθηκών έχουν μεγάλο οικονομικό κόστος και αμφίβολη αποτελεσματικότητα. Έτσι προτείνεται η <<ποιοτική αναβάθμιση>> ζωνών μικρής επικινδυνότητας σε μεγαλουπόλεις ή μικρών πόλεων, που θα αποτελούν <<πρότυπα>>. Παράλληλα, προτείνεται και η εφαρμογή μέτρων προστασίας αυτών των περιοχών - προτύπων, με την προσπάθεια αποδέσμευσης από το ευρύτερο εγκληματογόνο περιβάλλον στο οποίο εντάσσονται. Δηλαδή, προτείνεται η δημιουργία νέων γκέτο, όχι όμως υποπολιτισμών σύγκρουσης και παρέκκλισης, αλλά της μεσοαστικής άρχουσας κοινωνικής τάξης, τα τέκνα της οποίας κινδυνεύουν να διαφθαρούν ή και να θυματοποιηθούν στην ανοιχτή, συνολική κοινότητα, στην οποία <<βασιλεύουν>> οι συνθήκες που καλλιεργούν τις παραβατικές νεανικές υπό-κουλτούρες ή και αντι-κουλτούρες.

Το δεύτερο αυτό μοντέλο, το οποίο υποστηρίζεται επιστημονικά από μελέτες στον Αμερικάνικο χώρο, βασίζεται σε δύο έννοιες - κλειδιά. Την αίσθηση του <<ιδιωτικού χώρου>> και την <<υπεράσπισή>> του. Σε έρευνες μάλιστα, έχει αποδειχτεί ότι παιδιά που ζουν σε ψηλά κτίρια έχουν ελλιπώς ανεπτυγμένη εικόνα για τον <<προσωπικό χώρο>> και ταυτοχρόνως μικρότερο σεβασμό στην ιδέα της υπεράσπισής του, κάτι που δεν ισχύει για τα παιδιά που προέρχονται από τα μεσοαστικά στρώματα και ζουν σε ιδιόκτητες μονοκατοικίες. Αυτή ακριβώς η

σημειωτική διαφοροποίηση της ιδέας του υπερασπίσιμου ιδιωτικού χώρου, είναι από τους παράγοντες που οδηγούν στην εμφάνιση παραβατικής συμπεριφοράς³⁴, ειδικά όσον αφορά τη κτητική εγκληματικότητα. Παράλληλα, ο <<υπερασπίσιμος χώρος>> απειλείται από την εμφάνιση ενός <<ξένου³⁵>> και γι' αυτό, το ζητούμενο της υλοποίησης τέτοιων προγραμμάτων είναι η δημιουργία μιας κλειστής κοινότητας, απαραβίαστης από εξωτερικούς παράγοντες, στηριζόμενη στην αυτοδιαχείριση των κοινωνικών της προβλημάτων. Ως ιδανικό, φαντάζει η δημιουργία πολλών τέτοιων <<κυψελών>> υπερασπίσιμων χώρων, ως κοινότητες <<αποστειρωμένες σε γυάλες>>. Ο κίνδυνος όμως, δημιουργίας πόλεων - κάστρων, όπου οι λίγοι και δυνατοί θα διαμένουν, κατέχοντας τις οάσεις της ασφάλειας, και ορίζοντας την τύχη του υπόλοιπου κόσμου που ζει <<στην έρημο της εγκληματικότητας>>, αν και φαντάζει σενάριο επιστημονικής φαντασίας, θεωρητικώς, δεν μπορεί να αποκλειστεί. Στον ευρωπαϊκό χώρο, αυτό το μοντέλο προγραμμάτων, δεν μπορεί να βρει εύκολα, ερευνητικό αντίκρουσμα, σε κοινωνικές συνθήκες που διαφέρουν από αυτές της αμερικανικής κοινωνίας, σε συνθήκες που ενισχύουν, αντί να αποδυναμώσουν την κεντρική πολιτειακή ρύθμιση μέσα από την δημιουργία διακρατικών οργανισμών.

Στις Η.Π.Α., έχουν επενδυθεί πολλά δισεκατομμύρια δολάρια στην εκπόνηση προγραμμάτων περιβαντολογικού σχεδιασμού. Το αποτέλεσμα όμως δεν ήταν το αναμενόμενο, συχνά μάλιστα η δημιουργία <<προστατεύσιμων συγκροτημάτων>> όπως το Pruitt - Igoe και το Columbus, κατέληγε σε πλήρη αποτυχία, ενώ τα ερευνητικά αποτελέσματα της μελέτης του Newman στο St. Louis πως τα μικρά αδιέξοδα ή ιδιωτικά δρομάκια, οι φράκτες και οι αυλές των σπιτιών, προσέφεραν στους κατοίκους την αίσθηση της κοινότητας και του απαραβίαστου, ίσχυαν μόνο σε εύπορους οικισμούς, στα προάστεια. Τα τελευταία όμως χρόνια, παρατηρείται μια αλλαγή μοντέλου στην υλοποίηση των προγραμμάτων. Σαν επιστέγασμα αυτής της αλλαγής ο πολεοδόμος και καθηγητής της Αρχιτεκτονικής στο Πανεπιστήμιο Ουάσιγκτον του St. Louis, Oscar Newman, σχεδίασε και υλοποίησε ένα σχέδιο σε μια υποβαθμισμένη γειτονιά στο Ντέϊτον του Οχάιο, το Φαϊβ Οκς. Βασικός στόχος αυτού του προγράμματος, ήταν η δημιουργία ενός υπερασπίσιμου χώρου με ποιοτική αναβάθμιση των συνθηκών και όχι απομόνωση. Το σχέδιο,³⁶ η εφαρμογή του οποίου κόστισε περίπου 170 εκατομμύρια δραχμές, συνίστατο στην δημιουργία αδιέξοδων παρόδων,

³⁴ Oscar Newman, Defensible Space as a crime preventive measure, στο Architectural Design for Crime Prevention, Washington, National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, 1971, pg 3-19

³⁵ Η σκέψη του Ζίμμελ βρίσκει απήχηση στον σχεδιασμό και την υλοποίηση αυτών των μοντέλων.

³⁶ <<Τα ΝΕΑ>>, Παρασκευή 5 Αυγούστου 1994, σελ. 36

κοινών αυλών, μικρότερων γειτονιών με παράλληλη τοποθέτηση υψωμάτων στους δρόμους (τα λεγόμενα <<σαμαράκια>>) για να μειωθεί η ταχύτητα των αυτοκινήτων. Το αποτέλεσμα ήταν η μείωση της κυκλοφορίας των αυτοκινήτων κατά 67%, του συνόλου των εγκλημάτων κατά 26% και των βίαιων εγκλημάτων κατά 50%. Όπως τονίζει ο Newman, η εγκληματικότητα μπορεί να προληφθεί με την αναβίωση της γειτονιάς και την ενεργοποίηση της κοινότητας, αποθαρύνοντας τους <<ξένους>> να περιπλανώνται στην περιοχή. Το <<ενισχυμένο>> όμως, αυτό μοντέλο περιβαντολλογικού σχεδιασμού, βρίσκεται σε άμεση συσχέτιση με σχεδιασμένα προγράμματα παρέμβασης για την αντιμετώπιση του προβλήματος της προπαραβατικότητας των ανηλίκων σε τοπικό επίπεδο με αρχή την αυτοδιαχείριση, τα οποία θα εξεταστούν σε επόμενο κεφάλαιο.

β. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗΣ ΚΑΤΑΡΤΙΣΗΣ ΚΑΙ ΑΠΑΣΧΟΛΗΣΗΣ

Τα τελευταία χρόνια, αρκετές ερευνητικές προσπάθειες καταλήγουν στο συμπέρασμα ότι η μετάβαση από το σχολείο στις επαγγελματικές υποχρεώσεις, είναι το σημείο αιχμής στην εμφάνιση των προβληματικών καταστάσεων που χαρακτηρίζουν έναν ανήλικο, ειδικά όταν αυτός έχει εγκαταλείψει πρόωρα τις σχολικές του υποχρεώσεις. Όταν στη σύγχρονη κοινωνία το μεγαλύτερο κοινωνικό πρόβλημα που μαστίζει τους νέους είναι η ανεργία, οι θεωρίες που τονίζουν την επίδρασή της στην ανάπτυξη παραβατικής συμπεριφοράς ενός ανηλίκου, αναπτύσσουν μια δυναμική που έχουν οδηγήσει στην ανάπτυξη μοντέλων πρόληψης της παραβατικότητας, στη βάση εφαρμογής προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και απασχόλησης.

Όταν λείπουν οι αναγκαίοι οικονομικοί πόροι, ο ανήλικος για να πετύχει τους σκοπούς που έχει θέσει, θα αναγκαστεί να καταφύγει στην ανομία (Μέρτον). Οι σκοποί άλλωστε αυτοί, προσδιορίζονται από το γενικότερο μοντέλο της καταναλωτικής κοινωνίας και αφορούν τη διεκδίκηση ενός καλύτερου status, μέσω απόκτησης υλικών αγαθών. Όταν ο ανήλικος, ευάλωτος στη διαφήμιση αλλά και στα ανάλογα κοινωνικά πρότυπα που επικρατούν, δεν διαθέτει τα κατάλληλα εισοδήματα, τότε θα στραφεί σε παραβατικές δραστηριότητες, οι οποίες και θα του παράσχουν αυτό που αναζητά.

Κατά την περίοδο της ανάπτυξης του κράτους πρόνοιας, αναπτύχθηκαν προγράμματα παροχής στοιχειωδών εισοδημάτων σε νέους και στις οικογένειές τους, καθώς και οικονομικών διευκολύνσεων, που θα επέτρεπαν στο νέο, να πραγματοποιήσει τους καταναλωτικούς και αξιακούς σκοπούς του, αποτρέποντάς τον από το <<κατρακύλισμα>> σε ανομικές καταστάσεις. Τα οικογενειακά

επιδόματα, οι επιχορηγήσεις σε νέους και οι ενισχύσεις με χαμηλότοκα δάνεια, καθώς και οι οικονομικές και φορολογικές διευκολύνσεις, αποτελούσαν ένα μοντέλο, μάλλον επιτυχημένο, αλλά όχι αρκετά ανεπτυγμένο, ώστε να αποτελέσει, πραγματικό αντίβαρο στην εκδήλωση ανομικής, παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς³⁷.

Τα τελευταία χρόνια διεθνώς αλλά και στην Ελλάδα, επικρατεί το κοινωνικό μοντέλο της ανάπτυξης, αντί των παροχών. Σ' αυτά τα πλαίσια, δημιουργούνται προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και απασχόλησης, τα οποία πιστεύεται ότι θα παρέχουν στους νέους τα κίνητρα για να αναπτύξουν μια σύννομη συμπεριφορά, εφόσον θα πραγματοποιούνται οικονομικά έσοδα, αλλά και γιατί ο ίδιος ο χαρακτήρας της εργασίας, θεωρείται παιδαγωγικός.

Στην Ελλάδα έχουν αναπτυχθεί προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης από φορείς όπως ο ΟΑΕΔ και οι ΝΕΛΕ, καθώς και προγράμματα για χορήγηση κινήτρων σε εργοδότες. Προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης όμως, δεν εκπονούν μόνο κρατικοί φορείς αλλά και ιδιωτικές εθελοντικές οργανώσεις μη κερδοσκοπικού χαρακτήρα, όπως είναι στην Ελλάδα η 'ΑΡΣΙΣ'. Στην Μεγάλη Βρετανία, σημαντικός είναι ο ρόλος μιας άλλης εθελοντικής οργάνωσης, της 'NACRO'. Όπως αναφέρεται σχετικά: << Η NACRO λειτουργεί πάνω από 40 κέντρα επαγγελματικής κατάρτισης στην Αγγλία και Ουαλία και προσφέρει κατάρτιση και βοήθεια στην εργασία σε συνολικό αριθμό 7.000 νέων. Κάθε χρόνο παρακολουθούν τα προγράμματα αυτά περίπου 20.000 άτομα. Σε αυτούς περιλαμβάνονται παραβάτες, αποφυλακισμένοι και άλλες κατηγορίες κοινωνικά μειονεκτούντων ατόμων. Ο ετήσιος προϋπολογισμός των προγραμμάτων αυτών ανέρχεται σε 20 εκατομμύρια λίρες.

Παρέχουμε επίσης συμβουλευτική σε θέματα εκπαίδευσης και προγράμματα επαγγελματικού προσανατολισμού που απευθύνονται σε νέους παραβάτες και νέους που βρίσκονται σε κίνδυνο να εκδηλώσουν παραβατική συμπεριφορά, που έχουν σαν στόχο να ενημερώσουν τους νέους αυτούς για τις δυνατότητες εκπαίδευσης και κατάρτισης μέσα στην κοινότητα>>³⁸.

Από την πλευρά της 'ΑΡΣΙΣ' εκπονούνται ανάλογα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης, όπως η <<Πλώρη>> (Εκπαιδευτικό Ξυλουργικό Εργαστήριο) και το <<Μοτο-μαθήματα>>.

³⁷ Βέβαια υπάρχει και η αντίθετη άποψη σύμφωνα με την οποία, με την χορήγηση τέτοιων βοηθημάτων <<χωρίς να είναι βέβαιο ότι αντιμετωπίζονται τα προβλήματα ... δημιουργούνται συνθήκες ανισότητας σε σχέση με τους άλλους πολίτες ... και επιπλέον συντηρείται η απρόσφορη νοοτροπία ότι ο πολίτης πρέπει να στηρίζεται λιγότερο στις δικές του δυνάμεις και περισσότερο στις δυνάμεις των άλλων και του κράτους (Ν. Κουράκης, ο.π., σελ. 3)

³⁸ Mike Stewart. Δραστηριότητες και μοντέλο παρέμβασης της NACRO, στο ΑΡΣΙΣ-NACRO "Νεανική Παραβατικότητα και Επαγγελματική Ένταξη", 1995, σελ. 88

Όμως, σε όλα αυτά τα προγράμματα, το πλαίσιο δράσης καθορίζεται από το εργατικό δίκαιο των ανηλίκων και κυρίως με τον νόμο 1837/1989 “για την προστασία των ανηλίκων κατά την απασχόληση και άλλες διατάξεις”. Σ’ αυτό το νόμο ορίζεται ότι ανήλικοι που δεν έχουν συμπληρώσει το 15^ο έτος της ηλικίας τους απαγορεύεται να απασχοληθούν σε οποιαδήποτε εργασία (άρθρο 2, παράγραφος 1), και μάλιστα οι ανήλικοι πριν απασχοληθούν σε οποιαδήποτε εργασία, πρέπει να παρακολουθήσουν πρόγραμμα εξωσχολικού επαγγελματικού προσανατολισμού, (άρθρο 4). Επίσης, απαγορεύεται η υπερωριακή απασχόληση (άρθρο 5, παράγραφος 5), όπως και η νυχτερινή (άρθρο 5, παράγραφος 2). Μοναδική εξαίρεση, στον κανόνα οι καλλιτεχνικές ή παρεμφερείς δραστηριότητες. Τα κενά όμως, αυτού του νόμου είναι αρκετά σημαντικά, γιατί δεν λαμβάνεται μέριμνα για νέους κάτω των 15 ετών, οι οποίοι έχουν παρατήσει το σχολείο και βρίσκονται στο έλεος εκμεταλλευτών, ή και αρκετοί από αυτούς απασχολούνται σε επιχειρήσεις που χρειάζονται υπερωριακή προσφορά εργασίας σε συγκεκριμένες περιόδους (κέντρα διασκέδασης, εστιατόρια)³⁹.

Κατά συνέπεια, τα όποια προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και απασχόλησης για ανηλίκους που σχεδιάζονται και εκπονούνται στα πλαίσια της πρόληψης της παραβατικότητας, συχνά αντιβαίνουν στις προστατευτικές διατάξεις του εργατικού δικαίου των ανηλίκων, αλλά και στην εργατική πραγματικότητα. Η ανεργία, η αεργία, η υποαπασχόληση, αλλά και οι άσχημες εργασιακές συνθήκες είναι φαινόμενα που συνδέονται με την παραβατικότητα των ανηλίκων, όπως έχει αποδειχτεί ερευνητικά. Κοινωνική ένταξη, χωρίς επαγγελματική αποκατάσταση δεν γίνεται, ειδικά για τα παιδιά εκείνα που έχουν παρατήσει το σχολείο, και που οι οικογένειές τους δεν διαθέτουν αρκετά μέσα για τη συντήρησή τους. Όμως, συχνά η εφαρμογή προγραμμάτων κατάρτισης και παροχής κινήτρων σε εργοδότες, δεν είναι αποτελεσματική, όπως άλλωστε συμβαίνει και στον Ελλαδικό χώρο, παρά τις φιλότιμες προσπάθειες, φορέων που τα εκπονούν. Μια λύση προσφέρει η συνδυασμένη δράση. <<Θά’πρεπε λ.χ. να χρησιμοποιηθούν συνδυασμένες στρατηγικές παροχής στους νέους, δυνατότητες για μη παραβατικές δραστηριότητες, εκπαίδευσης για την απόκτηση ειδικών γνώσεων, ανάπτυξη ρόλων με την παροχή ευκαιριών και δυνατοτήτων συμμετοχής των νέων στη λήψη αποφάσεων στα θύματα που τους αφορούσαν >>⁴⁰. Σ’ αυτή τη δράση, η επαγγελματική

³⁹ Γ. Βλάχος. Παρατηρήσεις και Σκέψεις στο εργατικό δίκαιο των ανηλίκων, στο Φωνές Συμποσίου, ο.π., σελ. 94-7

⁴⁰ Ι. Φαρσεδάκης, ο.π., σελ. 130

κατάρτιση και η απασχόληση κατέχουν πρωτεύοντα ρόλο, στην προσπάθεια ομαλής ένταξης ενός ανηλίκου στην κοινωνική ζωή⁴¹.

Το μοντέλο που υποστηρίζει την εφαρμογή προγραμμάτων επαγγελματικής κατάρτισης και απασχόλησης, δε στηρίζεται μόνο στην αρχή της παροχής των οικονομικών διευκολύνσεων για την επίτευξη των σκοπών, που έχει θέσει ο ανήλικος. Σ' ένα δεύτερο πλαίσιο αναφοράς τονίζεται ο παιδαγωγικός χαρακτήρας της εργασίας, η οποία μπορεί να αποτρέψει τον ανήλικο από μια πιθανή αντιπαραγωγική δραστηριότητα. Για το σκοπό αυτό, έχουν αναπτυχθεί και προγράμματα κοινωνικής εργασίας, τα οποία είτε παίρνουν τη μορφή αναμορφωτικής ποινής σε παραβατικούς ανηλίκους, είτε σχεδιάζονται και υλοποιούνται για ανηλίκους με σημάδια αντικοινωνικής συμπεριφοράς, οι οποίοι όμως δεν έχουν ακόμη εμπλακεί με φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Στην Αγγλία, η υπηρεσία στην κοινότητα (Community Service Order), με τη <<μορφή πραγματοποίησης άμισθης εργασίας σε υπηρεσίες, ιδρύματα, ανέγερση παιχνιδότοπων, επισκευή παιχνιδιών για παιδιά με ειδικές ανάγκες, διακόσμηση και περιποίηση σπιτιών ηλικιωμένων και ανάπηρων, επίβλεψη δραστηριοτήτων ατόμων με ειδικές ανάγκες>>⁴², είναι μια από τις ποινές που επιβάλλει το Δικαστήριο Ανηλίκων, όπως και σε άλλες χώρες. Στην Ελλάδα, ο δήμος Χαϊδαρίου είναι ο πρώτος δήμος που εφάρμοσε στα τέλη του 1996, πρόγραμμα κοινωνικής εργασίας για ανηλίκους σε τοπικούς φορείς⁴³. Τα συγκεκριμένα προγράμματα κοινωνικής εργασίας, μπορεί να στοχεύουν σε κοινωνική επανένταξη, ανηλίκων παραβατών, αποτελούν, όμως παράλληλα, έναν προπομπό εκπόνησης αναλόγων προγραμμάτων για νεαρά άτομα, στα πλαίσια της πρόληψης μιας πιθανής αντικοινωνικής συμπεριφοράς, ή αντιμετώπισης ήδη εκδηλωμένων σημαδιών παρεκτροπής τους. Όταν τέτοια προγράμματα κοινωνικής εργασίας δεν θεωρούνται ότι αποτελούν κύρωση, τότε δικαιολογείται και ο χαρακτήρας της πρόληψης, στη βάση της οποίας σχεδιάζονται. Αναγκαίες είναι όμως δύο συνθήκες. Πρώτα απ' όλα, θα πρέπει να

⁴¹ Αν και όπως τονίζεται αρκετά συχνά <<όσο αφορά τους νέους είμαστε ήδη αρκετά πεισμένοι ότι η επαγγελματική αποκατάσταση δεν είναι ο πρώτος άμεσος στόχος, παρά η κατάλληλη προετοιμασία τους για την είσοδο στην αγορά εργασίας και ανάπτυξη της ικανότητας για κοινωνική συμμετοχή [με τρόπο που θα είναι κοινωνικά αποδεκτός]. Η εξεύρεση εργασίας και η προσαρμογή στο εργασιακό περιβάλλον είναι μάλλον δευτερογενείς στόχοι όσον αφορά τους περιθωριοποιημένους νέους που αντιμετωπίζουν ιδιαίτερα προβλήματα κοινωνικής φύσεως.>>

(Γ. Μόσχος. Νέες προοπτικές για την κοινωνική υποστήριξη περιθωριοποιημένων νέων στην Ελλάδα. Αποκεντρωμένες δράσεις σε συνεργασία με την τοπική κοινότητα, στο ΑΡΣΙΣ - NACRO, ο.π., σελ. 136)

⁴² Α. Μηλιόπουλος, ο.π., σελ. 59

⁴³ "Το Χαϊδάρι μας" Μηνιαία έκδοση του Δήμου Χαϊδαρίου, Οκτώβριος 1996, σελ. 3

εκλείπει ο καταναγκαστικός χαρακτήρας των προγραμμάτων, δηλαδή θα πρέπει ο ανήλικος να συμμετέχει κατόπιν συναίνεσής του⁴⁴. Παράλληλα, θα πρέπει να ελεγχθεί αν η συγκεκριμένη κοινωνική εργασία ευνοεί τη συγκρότηση μιας παραγωγικής και σύννομης προσωπικότητας. Το θεωρητικό μοντέλο υπογραμμίζει ότι <<η εργασία στην κοινότητα αποβλέπει στο να τον κάνει να ζήσει μια εποικοδομητική εμπειρία, στη διάρκεια της οποίας, μέσα σε ευνοϊκές συνθήκες και απολαμβάνοντας μια ψυχοκοινωνική βοήθεια, θα βρισκόταν (ο ανήλικος) ενταγμένος σ' ένα επαγγελματικό δεσμό, μ' ότι αυτό συνεπάγεται>>⁴⁵. Ο βασικός χαρακτήρας δηλαδή, της κοινωνικής εργασίας είναι η ανάπτυξη της "υπευθυνοποίησης" του νέου.

χ. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΕΙΔΙΚΗΣ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ ΓΙΑ ΝΕΟΥΣ **(ΠΡΟΣΤΑΣΙΑ ΤΗΣ ΝΕΟΤΗΤΑΣ)**

Τα προγράμματα ειδικής προληπτικής πολιτικής για την νεότητα που σχεδιάζονται και εκπονούνται, εκπορεύονται από τα θεωρητικά μοντέλα που σκιαγραφούν τον προπαραβατικό ανήλικο, είτε ως δέσμιο κοινωνικών σχέσεων που ευνοούν την υιοθέτηση παραβατικής συμπεριφοράς, είτε ως ευάλωτο δέκτη μηνυμάτων της ευρύτερης κοινωνίας και ειδικά των αρνητικών προτύπων συμπεριφοράς που τα σύγχρονα Μ.Μ.Ε. προβάλλουν. Ως αποτέλεσμα αυτής της θεώρησης, τα προγράμματα προστασίας της νεότητας που υλοποιούνται διακρίνονται σε τρεις κατηγορίες:

- α. Στρατηγικές που στοχεύουν στον περιορισμό της επίδρασης των αρνητικών κοινωνικών σχέσεων που έχουν αναπτυχθεί, με δημιουργία ειδικών χώρων, όπου ο νέος μπορεί να αξιοποιήσει δημιουργικά τον ελεύθερο χρόνο του. Αθλητικές και πολιτιστικές δραστηριότητες έχουν θεωρηθεί ότι μπορούν να αποτελέσουν τα αντι-πρότυπα, που έχει ανάγκη ο νέος για να μην ενσωματωθεί σε υποπολιτισμικές εγκληματικές ομάδες. Η δημιουργική ενασχόληση και αξιοποίηση του χρόνου, θα αποθαρρύνει τους νέους από την διάπραξη παραβατικών πράξεων. Η αργία είναι μητέρα <<πάσης κακίας>>, γι' αυτό η πολιτεία, καλείται να δημιουργήσει πολυδύναμα κέντρα νεότητας, αξιοποιώντας την ενεργητικότητα το δυναμισμό των νέων, στρέφοντάς τα προς θετικότερες, για το κοινωνικό σύνολο, πρακτικές.
- β. Στρατηγικές που αποσκοπούν στο να προστατεύσουν τον ευάλωτο νέο, από τα αρνητικά μηνύματα και πρότυπα που προβάλλονται από τα Μ.Μ.Ε. Σ' αυτό το πλαίσιο, απαιτείται η

⁴⁴ Το ίδιο ισχύει βέβαια και στα άλλα, προαναφερθέντα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης για τα οποία αναγκαία είναι η συμμετοχή και αφοσίωση των νέων που μετέχουν.

⁴⁵ Christian Debuyst. Η συνειδητοποίηση της ευθύνης στο πλαίσιο της μεταχείρισης των νεαρών παραβατών στην Ελληνική Επιθεώρηση Εγκληματολογίας, 5-10/1990-1992, σελ. 26

δημιουργία ενός πλέγματος νομικής προστασίας του ανηλίκου και κυρώσεων προς τα Μέσα που ξεπερνούν τα όρια της νομιμότητας. Η ευαισθητοποίηση του κοινού είναι δεδομένη σε θέματα προστασίας των νέων από τα εγκληματογόνα μηνύματα, γι' αυτό το λόγο ασκείται έντονη κοινωνική πίεση στη πολιτεία για την λήψη τέτοιων μέτρων. Τα Μ.Μ.Ε. μπορούν να διαδραματίσουν έναν ρόλο παιδευτικό, τη στιγμή μάλιστα που είναι ένας σημαντικός φορέας κοινωνικοποίησης στη σύγχρονη κοινωνία. Θα πρέπει όμως πρώτα, να εξαλειφθούν οι βλαπτικές επιδράσεις που ασκούν ορισμένα από αυτά και σε ορισμένες περιόδους. Μέτρα, όπως ο θεσμός του Εθνικού Ραδιοτηλεοπτικού Συμβουλίου και η εισαγωγή του μηχανισμού φραγμού σε τηλεοπτικές σειρές και ταινίες ακατάλληλες, που προβλέπεται να γίνει πραγματικότητα σύντομα στην Ελλάδα, μπορούν να συμβάλλουν αποτελεσματικά στην επίτευξη αυτού του σκοπού, με παράλληλη ενδυνάμωση των ήδη υπάρχουσων αναλόγων διατάξεων για τις κινηματογραφικές ταινίες και τα άσεμνα δημοσιεύματα στον τύπο, οι οποίες με τις παρούσες συνθήκες, παραμένουν κενό γράμμα του νόμου. Ταυτόχρονα, σε νέα μέσα επικοινωνίας, όπως το INTERNET, θα πρέπει να ληφθούν ανάλογα μέτρα (σύμφωνα με αυτή τη στρατηγική), ώστε να αποφευχθούν οι αρνητικές επιδράσεις της ελεύθερης πρόσβασης σε μη ελεγχόμενο υλικό.

γ. Όταν ο νέος είναι ευάλωτος σε βαθμό που να μην μπορεί να ελέγξει το περιβάλλον του, τότε μπορεί να παρασυρθεί σε εγκληματικές συμπεριφορές. Σε αντίθεση με τις θεωρίες που τονίζουν ότι νέοι με ισχύ και αυτονομία της προσωπικότητάς τους μπορούν να ελέγξουν το περιβάλλον τους και να στραφούν σε εγκληματικές δραστηριότητες κατόπιν επιλογής τους, οι στρατηγικές ειδικής πολιτικής για τους νέους, στοχεύουν και στην ενίσχυση της ισχύος και των δυνατοτήτων τους, ώστε να υιοθετήσουν έναν ρόλο ενεργητικό ως προς τον καθορισμό των συνθηκών που τους περιβάλλουν. Οι πολιτικές αυτές αφορούν θεσμικές ρυθμίσεις κατοχύρωσης της ισχύος του ρόλου των νέων στο κοινωνικό γίγνεσθαι, είτε με την νομοθετική επέκταση των δικαιωμάτων τους, είτε με ρύθμιση της συμμετοχής τους στην λειτουργία των μηχανισμών που εντάσσονται, είτε με τον χαρακτήρα της δημιουργίας θεσμοθετημένων ομάδων πίεσης, που μπορεί και να περιλαμβάνουν τις πολιτικές νεολαίες.

δ. ΠΡΟΓΡΑΜΜΑΤΑ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ ΣΤΗ ΤΟΠΙΚΗ ΚΟΙΝΟΤΗΤΑ

Στα πλαίσια της πολιτικής προστασίας του <<ευάλωτου>> ανηλίκου, βασικός στόχος θα πρέπει να είναι η όσο το δυνατόν λιγότερη <<επταφή>> του αντικοινωνικού ανηλίκου με τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, ακόμη και με θεσμούς στα πλαίσια του ιατρικού μοντέλου (π.χ. νοσοκομεία, κέντρα ψυχικής υγιεινής), ώστε να αποφευχθεί ο στιγματισμός του. Οι θεωρίες που υποστηρίζουν την υλοποίηση κοινοτικών προγραμμάτων αντιμετώπισης της προπαραβατικότητας του ανηλίκου, έχουν ως βάση δύο διαπιστώσεις:

Πρώτα απ' όλα, όταν ένας ανήλικος εμπλέκεται με κρατικούς φορείς κοινωνικού ελέγχου, αυτό αποβαίνει σε βάρος του. <<Ετικετάρεται>> ως αντικοινωνικός (ή "επίσημα" προπαραβατικός, όπως συνέβαινε με το 2724/1940) και αντιμετωπίζεται ανάλογα. Οι θεωρίες της Κοινωνικής αντίδρασης περιγράφουν αναλυτικά τη διαδικασία, πως ένας στιγματισμένος ανήλικος, γίνεται εν τέλει παραβατικός, γιατί είναι το <<προϊόν>> του συστήματος του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Αλλά και οι θεωρίες της κοινωνικής εκμάθησης σημειώνουν τις ελλειπείς δυνατότητες που έχει ένας ήδη στιγματισμένος ανήλικος, να ξεφύγει <<απ' τη μοίρα του>>, να αναπτύξει <<αντισώματα>> στην παρεκκλίνουσα επίδραση της ομάδας των ατόμων που το επίσημο στίγμα τον έχει εντάξει. Το ζητούμενο και στις δύο περιπτώσεις, είναι μια <<άλλη>> αντιμετώπιση, λιγότερο επίσημη, στα πλαίσια της τοπικής κοινότητας του ανηλίκου, με αρχές τη φροντίδα και τη στήριξή του, η οποία θα γίνεται σε εξειδικευμένα κέντρα, από εξειδικευμένους φορείς είτε με σκοπό θεραπευτικό, είτε με σκοπό, απλώς, εκτόνωσης μιας υποβόσκουσας, αλλά παροδικής, κρίσης. Η αστυνομία, η δικαιοσύνη, το ίδιο το κράτος δεν είναι αναγκαίο να παρέμβει για μια υπόθεση προστασίας ενός ανηλίκου ευάλωτου, σε καταστάσεις που μπορεί να τον ωθήσουν σε αντικοινωνική συμπεριφορά. Η αυτοδιαχείριση των κοινωνικών προβλημάτων, είναι ο καμβάς, πάνω στον οποίο, οικοδομείται μια ανάλογη αντιμετώπιση.

Αλλωστε <<οι τρόποι με τους οποίους οι τοπικές κοινότητες μπορούν να παρέχουν στους νέους ευκαιρίες για συμμετοχή στις δραστηριότητές τους είναι πολλοί. Οι εμπειρικές έρευνες, όμως, μας έχουν υποδείξει ότι οι ευκαιρίες για συμμετοχή στην οικονομική ζωή της κοινότητας είναι οι πιο σημαντικές. Σύμφωνα δηλαδή με τα ερευνητικά δεδομένα, οι νέοι έχουν πολύ λιγότερες πιθανότητες να εκδηλώσουν παραβατική συμπεριφορά όταν τους δίνεται η δυνατότητα οικονομικής συμμετοχής στη ζωή της κοινότητας μέσα από την εργασία, την επαγγελματική κατάρτιση ή μικρά παραγωγικά εργαστήρια>>⁴⁶.

⁴⁶ G. Burns. Μελλοντικές κατευθύνσεις και προοπτικές της NACRO στη Μ. Βρετανία στο ΑΡΣΙΣ - NACRO, ο.π., σελ. 129

Η δεύτερη διαπίστωση, έχει να κάνει με μια γενικότερη αντίληψη για τη λειτουργία του κοινωνικού συνόλου στη σύγχρονη εποχή. Ξεκινώντας από την ίδια διαπίστωση με το ρεύμα που υποστηρίζει την ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού ελέγχου περί κρίσης του κεντρικού κράτους πρόνοιας, οδηγούμαστε σ' ένα νέο δρόμο κοινωνικού σχεδιασμού. Τον <<κοινοτισμό>>. Με βασικές αρχές την αποκέντρωση - απόκλιση, και ανάπτυξη της περιφέρειας σε βάρος του κρατικού μηχανισμού της <<πρωτεύουσας - χώρας>>, ο <<κοινοτισμός>> έχει κριθεί ότι μπορεί να παράσχει τη δυναμική που αναζητά η κοινωνική πρόνοια, ώστε να αντισταθεί στη λαίλαπα της άκρατης ιδιωτικοποίησης και του φιλελευθερισμού. Θεωρητικές αναζητήσεις και ανάλογες διαπιστώσεις γίνονται σ' όλο το κόσμο, με αποτέλεσμα να έχει γίνει εξέχον θέμα μελέτης για όλους τους κοινωνικούς επιστήμονες το αν το <<κοινωνικό περιφερειακό κράτος ή ιδιωτική κοινωνία>, θα είναι αυτή που θα διαδεχθεί το κεντρικό κράτος, στα πλαίσια κυρίως της Ευρώπης.

Εδώ βέβαια, θα πρέπει να εξηγηθεί η διαφορά μεταξύ των προγραμμάτων κοινοτικής επιτήρησης (ιδιωτικοποίηση κοινωνικού ελέγχου) και παρέμβαση από κοινωνικές ομάδες (τροποποίηση συμπεριφοράς), σε σχέση με τα προγράμματα αντιμετώπισης σε τοπικό επίπεδο. Το βασικό στοιχείο που διακρίνει αυτά τα προγράμματα, είναι ότι η όποια παρέμβαση, επιτυγχάνεται στα πλαίσια ενός κλειστού κοινωνικού συνόλου, με αντιμετώπιση <<εν των έδω>> και χωρίς την δημιουργία νέων θεσμών και τον σχεδιασμό πρωτότυπων πρακτικών, όπως συμβαίνει με τα προγράμματα αντιμετώπισης σε τοπικό επίπεδο, που έχουν ως σκοπό την προστασία των ανηλίκων και των δικαιωμάτων τους. Πιο συγκεκριμένα, στα πλαίσια αυτής της αντιμετώπισης, δημιουργούνται συχνά και με την βοήθεια του κράτους, (το οποίο βοηθάει αλλά δεν παρεμβαίνει), εξειδικευμένα κέντρα κοινοτικά ή ειδικό συμβουλευτικοί σταθμοί ή κοινωνικές υπηρεσίες, που αναλαμβάνουν να έρθουν σε επαφή με τον σε κίνδυνο, ανήλικο και να προλάβουν την όποια εκδήλωση αντικοινωνικής συμπεριφοράς⁴⁷. Τέτοια προγράμματα

⁴⁷ <<Μια αποτελεσματική πρόληψη κοινωνικού χαρακτήρα, πρέπει να εστιάσει τη δράση της στην οργάνωση των δομών της πόλης και την αναβάθμιση του τρόπου ζωής σ' αυτήν. Οι διοικητικές δομές θα βελτιωθούν στη βάση των παραπάνω, μέσα από την αναβάθμιση του ρόλου των δημοτικών αρχών, την αυτοτέλεια των δημών και την αποκέντρωση των δραστηριοτήτων. Οι κοινωνικές δομές θα αποκατασταθούν μέσα από τη βελτιωμένη οργάνωση και λειτουργία των κέντρων πολιτισμού και αθλητισμού των συνοικιών της πόλης.

Για την αναβάθμιση του τρόπου ζωής των κατοίκων της πόλης, απαραίτητη προϋπόθεση είναι η αποκατάσταση της επικοινωνίας μεταξύ τους και η μείωση των συλλογικών προβλημάτων, που απορρέουν από τη μόλυνση του περιβάλλοντος, την καταστροφή των πράσινων περιοχών και των ελεύθερων χώρων συνάντησης, το λειτουργικά και αισθητικά χαμηλό επίπεδο στέγασης, τους θορύβους της πόλης κλπ., παράγοντες άρρηκτα συνδεδεμένους με την υποβάθμιση της ποιότητας ζωής στην πόλη>>.

έχουν υλοποιηθεί εδώ και αρκετά χρόνια στις Η.Π.Α.^{48, 49}. Τα περισσότερα έχουν σχεδιαστεί για την αντιμετώπιση τοπικών προβλημάτων των νέων, ενώ αρκετά χρησιμοποιούν ως βάση το σύστημα των <<θεραπευτικών οικογενειών>> Browdale⁵⁰. Στόχος των Κοινοτικών Κέντρων είναι να αποκτήσουν τα παιδιά τις <<απαραίτητες κατάλληλες κοινωνικές διαπροσωπικές, εκπαιδευτικές, επαγγελματικές δεξιότητες και ικανότητα αυτοεξυπηρέτησης, μέσω της ενίσχυσης και της

(Ι. Φαρσεδάκης. Μερικές σκέψεις για την πρόληψη της παραβατικότητας σε επίπεδο κοινότητας, στο Δήμο Καλλιθέας, ο.π., σελ. 37)

⁴⁸ Στο Χ. Δημόπουλος, ο.π., σελ. 236 - 240, έχουμε μια αναλυτική αναφορά σε τέτοια προγράμματα. Ενδεικτικά σημειώνουμε: α) το σχέδιο της περιοχής του Chicago με θεμελιώδη ιδέα την κοινωνική συμμετοχή και αυτοκυβέρνηση, όπου οι κάτοικοι της κοινότητας, αναλαμβάνουν την ευθύνη της σύνταξης οικονομικών προγραμμάτων αλλά και της εφαρμογής τους.

β) Το σχέδιο HARYOU - ACT ειδικά για νέους : στο Manhattan, το οποίο συνδέει το πρόβλημα της πολιτικής με τη κοινωνική δομή της κοινότητας, βεβαιώνοντας την ανάγκη για κινητοποίηση των τοπικών δυνάμεων.

γ) Το Cambridge - Somerville Youth Project, που αποτελεί μέθοδο κοινωνικής εργασίας, που επιβάλλεται ως άμεση δράση πάνω στις ληστοσυμμορίες νέων, μέτρο το οποίο στοχεύει στην εγκαθίδρυση μιας <<δημοκρατίας των παιδιών>>.

δ) Το Mobilisation for Youth, στη Νέα Υόρκη, το οποίο έχοντας ως βασική αρχή την προσφορά οικονομικών δυνατοτήτων στους νέους για να προλάβει την εκδήλωση παραβατικότητας, καταπολεμάει τη φτώχεια προσπαθώντας να δημιουργήσει θέσεις εργασίας.

⁴⁹ Όμοια και στη Γαλλία με την επιτροπή Peyrefitte και η λειτουργία περιφερειακών συμβουλίων, όπως και στην Αγγλία με το πρόγραμμα Safer Cities Program... (SCP)

⁵⁰ Το σύστημα των Browdale εφαρμόζεται εδώ και δεκαετίες στον Καναδά και σε επαρχίες στην Β. Αμερική. Στο Γ. Θάνου, Αναμορφωτική μεταχείριση των εγκληματιών και των σε <<ηθικό κίνδυνο>> ανηλίκων στην Γαλλία, Επιθεώρηση Κοινωνικών Ερευνών β' και γ' τετράμηνο 1978, σελ. 411-2, περιγράφεται ως ένα σύστημα <<κατ' οίκον>> με τα εξής χαρακτηριστικά: Κάθε <<οικογένεια>> αποτελείται από 3-4 παιδαγωγούς που παίρνουν το όνομα <<γονείς>> και από 2-6 παιδιά. Επί πλέον υπάρχει βοηθητικό προσωπικό και μια ομάδα νυκτός. Διαμένουν σε σπίτια μέσα στην πόλη στο χώρο ζωής των παιδιών. Οι <<γονείς>> είναι νέοι 18-25 ετών, οι οποίοι και καταρτίζονται μέσα στις <<οικογένειες>>. Η μέθοδος στο Browdale, στηρίζεται σε μια αρχή <<αναγκών>>, όπου οι αποφάσεις που αφορούν αυτές τις ανάγκες, παίρνονται σ' οποιαδήποτε στιγμή, χωρίς να υπόκεινται σε προκαθορισμένη προθεσμία. Υιοθετείται ένα σύστημα όλο και λιγότερο ψυχιατρικό, ιατρικό, που λαμβάνει ιδίως υπ' όψη τις θετικές δυνατότητες του παιδιού.

καθοδήγησης>>⁵¹. Ο στόχος αυτός επιτυγχάνεται με την παροχή συγκεκριμένων κινήτρων, με το σύστημα αυτοδιοίκησης που ισχύει, με ένα σύνθετο πρόγραμμα εκπαίδευσης και με τη σχέση των ανηλίκων με τους <<γονείς>> του σπιτιού που είναι εκπαιδευτική και όχι αυταρχική. Πάνω απ' όλα, όμως, τα προγράμματα αυτά βασίζονται στην ψυχοκοινωνική υποστήριξη του παιδιού σε κίνδυνο, την υποβοήθηση για την επίλυση πρακτικών προβλημάτων, την αύξηση επιθυμητών μορφών συμπεριφοράς και όχι την καταστολή και βέβαια την σταδιακή επαφή του ανηλίκου με το κοινωνικό περιβάλλον που ζει, ώστε να επιτευχθεί η ομαλή του ένταξη. Με παρέμβαση των επιστήμων φορέων του κοινωνικού ελέγχου, θα γίνει πραγματικότητα η αποκοπή του νέου από το χώρο ζωής του και η ένταξη σ' ένα νέο σύνολο που θα του επικαθορίζει τις αξίες κοινωνικοποίησής του. Αυτή η διαδικασία, αποφεύγεται με την παρουσία του ανηλίκου σε ειδικά κέντρα της Κοινότητας, στα οποία ο νέος μπορεί να διαμένει συνεχίζοντας να πηγαίνει σχολείο και να επισκέπτεται τακτικά την οικογένειά του, είτε να πηγαίνει μόνο μερικές ώρες την ημέρα για παροχή στήριξης και θετικής εκμετάλλευσης του ελεύθερου του χρόνου (συμβουλευτικοί σταθμοί, κοινωνικές υπηρεσίες, πολιτιστικά εργαστήρια), είτε να διαμένει πρωί και βράδυ για σύντομο χρονικό διάστημα θέλοντας να ξεφύγει από ένα κακό οικογενειακό περιβάλλον, μέχρι να εκτονωθεί η κρίση⁵².

Παράλληλα, μπορεί να εκπονούνται και άλλα προγράμματα, που στοχεύουν στην προστασία του ανηλίκου, από φορείς της τοπικής αυτοδιοίκησης. Τέτοια μπορεί να είναι προγράμματα κατάρτισης, επαγγελματικής αποκατάστασης⁵³ (με επιδότηση του Δήμου για τέτοιες προσλήψεις), προγράμματα ερασιτεχνικής δημιουργίας, <<ανοικτά>> σχολεία ή και <<δημοτικές κατοικίες>>⁵⁴.

⁵¹ Γ. Παπαδάτος. Η επανεκπαίδευση και η ένταξη των ανηλίκων στο κοινωνικό σύνολο, στο Πρόληψη, ο.π., σελ. 293

⁵² Ο C. Debuyss αναφέρει (ο.π., σελ. 18-9), ότι πρόκειται για κέντρα για περιορισμένη χρονική διάρκεια φιλοξενίας (10-15 μέρες), όπως η <<Κόκκινη Πόρτα>> των Βρυξελλών (F. Digneffe, La Porte Rouge, Recherches Sociologiques, 1980,2, 195-212), τα οποία απευθύνονται σε νέους κάτω των 22 χρονών, που βρίσκονται σε ρήξη με το περιβάλλον και διαλέγουν ελεύθερα να διαμείνουν εκεί, οικιοθελώς και όχι κατόπιν εντολής δικαστή.

⁵³ Στην περίπτωση της εθελοντικής οργάνωσης NACRO, έχουμε το παράδειγμα εκπόνησης προγραμμάτων κατάρτισης και στήριξης από ιδιώτες στην τοπική κοινότητα. Όπως αναφέρεται σχετικά στο Mike Stewart, ο.π., σελ. 89 και στο A. Hraboweckyj. Η επανένταξη των νέων παραβατών στην αγορά εργασίας στη Μ. Βρετανία στο ΑΡΣΙΣ - NACRO, ο.π., σελ. 71-79, λειτουργούν 12 κέντρα Νεανικών Δραστηριοτήτων, ενώ και τα υπόλοιπα προγράμματα τα οποία εκπονούνται ελέγχονται από τοπικά Συμβούλια Κατάρτισης και Επιχειρηματικότητας

⁵⁴ Μ. Τιλσίζογλου. Η κοινωνική επανένταξη των ανηλίκων και ο ρόλος της τοπικής αυτοδιοίκησης, στο Πρόληψη, ο.π., σελ. 433-5

Ένα παράδειγμα ενός τέτοιου προγράμματος, αρκετά επιτυχημένου, είναι το <<achievement place>> στο Κάνσας⁵⁵. Η επιτυχία του δεν κρίνεται μόνο από το γεγονός ότι οι προπαραβατικοί νέοι δεν έγιναν τελικά παραβατικοί, σε ένα μεγάλο ποσοστό. Παρατηρήθηκαν αλλαγές προς μια θετικότερη αυτοεκτίμηση των νέων αυτών, η οποία και είναι υπεύθυνη για την αλλαγή στάσης προς τις υποκοουλτούρες της σύγκρουσης (ως αποτέλεσμα έλλειψης ευκαιριών για επίτευξη σκοπών με νόμιμο τρόπο). Αρκετοί σύγχρονοι όμως, μελετητές, δεν κρίνουν τέτοια προγράμματα μόνο όσον αφορά την αποτελεσματικότητα του μέτρου και την μείωση του κόστους σε σχέση με μέτρα ιδρυματικής μεταχείρισης. Κινούμενοι στα πλαίσια του ρεύματος του κοινοτισμού (που άλλωστε ενυπάρχει ως ιδεολογία στην Αμερική από τον 18^ο αιώνα), υπογραμίζουν ότι τέτοια προγράμματα δικαιολογούνται με βάση τον ζητούμενο εξανθρωπισμό της μεταχείρισης, μέσα από την φροντίδα για τον συνάνθρωπό μας, χωρίς να επιδιώκεται άμεσα, η πρόληψη του εγκλήματος⁵⁶.

Συχνά, οι προσπάθειες δημιουργίας προγραμμάτων αντιμετώπισης, του προπαραβατικού ανηλίκου, σε τοπικό επίπεδο, υποστηρίζονται με ανάλογα νομοθετήματα του κράτους, που θέλει για την προστασία της νεότητας του Quebec στον Καναδά⁵⁷. Τονίζεται

⁵⁵ Για το "achievement place" στο Γ. Παπαδάκης, ο.π., και στα "Phillips, E.L., Achievement Place. token reinforcement procedures in a home - style rehabilitation setting for predelinquent boys, Journal of Appl. Beh. Anal. 1, 1968, pp 213-223 and "Wolf, M. M., Phillips E.L. and Fixsen, D.L., Achievement place Final Report. Dept. of Human Development, University of Kansas (1975)

⁵⁶ Diane Vaughan, The Halfway House, στο συλλογικό τόμο, S. Dinitz, R. R. Dynes, A. C. Clarke, Deviance, Studies in definition management and treatment, second edition, Oxford University Press 1975, pp. 565-572

⁵⁷ Α. Μαγγανάς. Η νομοθεσία για τους ανηλίκους στο Κεμπέκ του Καναδά: Πρόληψη και Καταστολή. (υποδημοσίευση). Επίσης για το νόμο των Κεμπέκ, δες και στο Α. Μαγγανά, Παιδιά πρωταγωνιστές μιας νέας μορφής, βίας: θύτες ή θύματα, στο Θυματολογία και όψεις Θυματοποίησης, ο.π., σελ. 128-129 και 142-3, όπως αναφέρεται ότι:

<< Ο Νόμος περιλαμβάνει διάφορες περιπτώσεις που, αν δεν διορθωθούν γρήγορα, μπορεί ν' απειλήσουν την ασφάλεια ή την αρμονική ανάπτυξη του παιδιού. Τέτοιες περιπτώσεις είναι: τα εγκαταλελειμένα παιδιά ή στα πρόθυρα της εγκατάλειψης. Εκείνα που κρατούνται σε απομόνωση ή είναι θύματα βαρειάς συναισθηματικής παραμέλησης. Τα παιδιά που στερούνται φροντίδων ή υφίστανται κακή μεταχείριση, ή στερούνται επαρκών υλικών μέσων διαβίωσης. Τα σεξουαλικά κακοποιημένα ή θύματα εκμετάλλευσης ή αναγκασμένα να κάνουν μία εργασία δυσανάλογη προς τις δυνατότητές τους και τέλος εκείνα που παρουσιάζουν σοβαρά προβλήματα συμπεριφοράς και των οποίων οι γονείς έχασαν τον έλεγχο της κατάστασης.

σχετικά ότι το πλαίσιο πρόληψης της παραβατικότητας των ανηλίκων, μπορεί να καθορίζεται σε επαρχιακό και όχι σε κεντρικό επίπεδο. Οι οργανισμοί που ασχολούνται με την προστασία της νεότητας είναι η Επιτροπή Δικαιωμάτων (Ε.Δ.) και ο Διευθυντής Προστασίας της Νεότητας (Δ.Π.Ν.). Ειδικά για τον ΔΠΝ, είναι ο πιο σημαντικός θεσμός που δημιουργήθηκε από την νομοθεσία. Αυτός είναι ο τελικός υπεύθυνος που ελέγχει, συντονίζει, είναι το κλειδί για κάθε παρέμβαση κοντά σ' ένα παιδί που διατρέχει κίνδυνο. Ο ΔΠΝ ορίζεται σ' όλα τα ιδρύματα που διαθέτουν Κέντρο παροχής υπηρεσιών για παιδιά και νέους, σ' όλους τους τόπους όπου προβλέπεται να δημιουργηθούν κέντρα προστασίας της Νεότητας, με διαθέσιμες υπηρεσίες όλη τη βδομάδα, κάθε ώρα της ημέρας. Δημιουργείται έτσι με την κρατική βοήθεια και υποστήριξη, ένας αποκεντρωμένος, τοπικός και ευέλικτος θεσμός, με εξειδικευμένη λειτουργία, που θα κρίνει, θα σχεδιάζει και θα υλοποιεί τις παρεμβάσεις για την προστασία ενός ανηλίκου σε κίνδυνο

Κάθε διδάσκων και κάθε ειδικός που γίνεται γνώστης μιας από τις καταστάσεις οι οποίες μπορεί να θέσουν σε κίνδυνο την ασφάλεια ή την ανάπτυξη ενός παιδιού είναι υποχρεωμένος (και το υπογραμμίζω αυτό) να ειδοποιήσει το Δ.Π.Ν. (Διευθυντή Προστασίας της Νεότητας). Ο νόμος εγγυάται στο πρόσωπο που προβαίνει στην καταγγελία τον εμπιστευτικό χαρακτήρα των διαδικασιών, δηλαδή ότι σε καμία περίπτωση δεν θα αποκαλυφθεί η ταυτότητά του.

Μόλις δεχθεί μία καταγγελία ο Δ.Π.Ν. βεβαιώνεται κατ' αρχάς για το βάσιμο της καταγγελίας. Αν κρίνει ότι η ασφάλεια ή η ανάπτυξη του παιδιού απειλούνται, θα λάβει τα απαραίτητα μέτρα για να εξασφαλίσει την προστασία του παιδιού. Τα μέτρα λαμβάνονται:

- είτε συνανητικά, με μία συμφωνία όπου απαιτείται η συνεργασία των γονέων, και με στόχο να επιτραπεί στην οικογένεια να ξαναπάρει την κατάσταση στα χέρια της με τη βοήθεια των ειδικών.
- είτε σε δικαστικό πλαίσιο με την προσφυγή στο δικαστήριο της νεότητας, αν οι γονείς ή τα παιδιά άνω των 14 ετών αρνούνται να δεχτούν τα μέτρα που πρότεινε ο Δ.Π.Ν.

Ο Διευθυντής μπορεί να πάρει επείγοντα μέτρα αν το απαιτεί η κατάσταση όπως για παράδειγμα να αποφασίσει την άμεση αφαίρεση του παιδιού από το περιβάλλον στο οποίο ζει. Στη συνέχεια οφείλει να υποβάλει την περίπτωση στο Δικαστήριο το συντομότερο δυνατό και στην περίπτωση που οι γονείς ή το παιδί αντιτίθεται στο μέτρο».

Ο καθηγητής Μαγγανάς καταλήγει:<< Είναι άραγε ουτοπικό να ζητήσουμε αυτές τις βελτιώσεις στο υπάρχον σύστημα των ελληνικών ιδρυμάτων αγωγής; Θα αντιπαραθέσω τα συμπεράσματα μιας έρευνας που έγινε στο Κεμπέκ μια χώρα που έχει παράδοση στη μεταχείριση των ανηλίκων. Η έρευνα αφορούσε 167 περιπτώσεις παιδιών που έγιναν δεκτά στο ειδικό ίδρυμα (Centre d' Accueil) μετά από δικαστική απόφαση.

Το συμπέρασμα των ερευνών είναι: Το σύστημα προστασίας πετυχαίνει όταν βάζει στους ώμους των παιδιών την ευθύνη να διορθώσουν μία κρίσιμη κατάσταση και όχι στους γονείς>>.

σε τοπικό επίπεδο, χωρίς την παρέμβαση επισήμων κεντρικών μηχανισμών κοινωνικού ελέγχου, μόνο με την υψηλή εποπτεία από ένα όργανο που θα είναι αρμόδιο για την προστασία των δικαιωμάτων των ανηλίκων (Ε.Δ.).

Το συγκεκριμένο σχέδιο έχει κριθεί ως αποτελεσματικό και ως ανθρωπινότερο ως προς την προσέγγιση στο θέμα της προπαραβατικότητας ενός ανηλίκου, ενώ θεωρείται και ως μοντέλο για τον σχεδιασμό ανάλογων προγραμμάτων σ' άλλες επαρχίες και χώρες⁵⁸. Παρόλα αυτά όμως έχει δεχτεί και αρκετές κριτικές. <<Η προσφυγή σε εξω-δικαστική παρέμβαση ... δεν συγκεκριμενοποιούσε τη διαδικασία και τα κριτήρια λήψης της σχετικής απόφασης και σε συνδυασμό με τη διεύρυνση της έννοιας των «παιδιών σε κίνδυνο» που πραγματοποιήθηκε, οδήγησε στη διαπίστωση των παρακάτω προβλημάτων:

- α) Η σύγχυση μεταξύ προστασίας των ανηλίκων και παραβατικότητας.
- β) Η μη διαλεύκανση των στόχων της αποδικαστικοποίησης.
- γ) Η απουσία κριτηρίων λήψης αποφάσεων και οι δυσχέρειες επίτευξης του στόχου αυτού.
- δ) Η προστασία των δικαιωμάτων των ανηλίκων>>⁵⁹.

Αλλά και το σύνολο των προγραμμάτων παρέμβασης σε τοπικό επίπεδο έχουν δεχτεί κριτική, κυρίως όσον αφορά τη διεύρυνση του δικτύου κοινωνικού ελέγχου και την μη αποτροπή του στιγματισμού. <<Τα μέτρα χρησιμοποιήθηκαν προσθετικά και όχι εναλλακτικά στα ήδη υπάρχοντα, οι υπεύθυνοι έγιναν πιο επιρρεπείς στο να επιβάλλουν κάποιο μέτρο, κάτι που δεν συνέβαινε όταν δεν λειτουργούσαν τα προγράμματα. Για παράδειγμα, ενώ οι αστυνομικοί, όταν δεν υπήρχαν οι κατά παρέκκλιση διαδικασίες, μπορεί να περιορίζονταν σε συστάσεις, υποδείξεις, συμβουλές και να άφηναν ελεύθερο τον νεαρό, τώρα προτείνουν οπωσδήποτε την εισαγωγή του σε κάποιο πρόγραμμα>>⁶⁰.

Θα πρέπει, βέβαια, να υπογραμμιστεί ότι οι κριτικές αυτές, θεωρητικά, φαίνονται ορθές. Στην πράξη όμως, όταν γνωρίζουμε τα προβλήματα και τις ελλείψεις που παρουσιάζει ο άτυπος κοινωνικός έλεγχος (οικογένεια, σχολείο)⁶¹, τότε κλείνουμε σαφώς, υπέρ μιας οργανωμένης απάντησης, όπως η παραπάνω.

⁵⁸ The Gazette, Montreal, Monday April 8, 1996, pg A5

⁵⁹ Χ. Ζαραφωνίτου. Εμπειρική Εγκληματολογία II, Σημειώσεις, Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1993, σελ. 54-5

⁶⁰ Ε. Λαμπροπούλου, ο.π., σελ. 6

⁶¹ Ελλείψεις, που άλλωστε έχουν καταδειχθεί και σε προηγούμενο κεφάλαιο "Παρέμβαση από κοινωνικές ομάδες"

4. ΜΙΑ ΑΛΛΗ ΠΡΟΤΑΣΗ ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗΣ

Η κοινωνική αναπαράσταση ενός προπαραβατικού ανηλίκου και η αντιμετώπισή του, στην Ελλάδα, όπως και σε άλλες χώρες της Δυτικής Ευρώπης, έχει περάσει από τρεις, ιστορικές περιόδους. Στην πρώτη, το παιδί ήταν ένα απλό “εξάρτημα” της οικογένειάς του, υποκείμενο της γονικής μέριμνας και της πατρικής εξουσίας. Η αντικοινωνική συμπεριφορά, που τυχόν θα εκδήλωνε, αντιμετωπιζόταν στα στενά πλαίσια, που άλλωστε καθόριζαν και την ίδια του, την ύπαρξη.

Ως αποτέλεσμα κοινωνικών και οικονομικών αλλαγών, αλλά και της εμφάνισης του κράτους-πρόνοιας, η κοινωνία αναγνωρίζει την αυθύπαρκτη προσωπικότητα του παιδιού. Με την παρακμή των παραδοσιακών φορέων κοινωνικοποίησης, ανάμεσα στους οποίους και της οικογένειας, η πολιτεία στο πλαίσιο της πολιτικής “προστασίας”, αναγνωρίζει στον ανήλικο δικαιώματα, αλλά και υποχρεώσεις, η μη τήρηση των οποίων επιφέρει κυρώσεις. Όμως, το παιδί είναι μόνο δικαιούχος των δικαιωμάτων αυτών και όχι φορέας τους, με αποτέλεσμα να κυριαρχεί στην σκέψη και πρακτική, η εικόνα του ως θύμα.

Κομίζοντας μια ιστορική αλλαγή στον τρόπο που η κοινωνία αναπαριστά και αντιμετωπίζει έναν προπαραβατικό ανήλικό-, οι διεθνές συμβάσεις για τα δικαιώματα των ανηλίκων¹, αλλά και οι κοινωνικές αλλαγές, μας βοηθούν να οριοθετήσουμε, σε γενικές γραμμές, μια διαφοροποίηση του θεωρητικού “μοντέλου”², η οποία ακόμη είναι <<εν τη γενέσει>>. Ξεπερνώντας την προβληματική περί κριτικής του κράτους πρόνοιας για τον ανήλικό, που συνετέλεσε, στην ανάδυση μεθόδων αντιμετώπισης που εντάσσονται στο θεωρητικό μοντέλο της ‘New Right’, ορίζουμε τις βασικές μας θέσεις:” Πρώτιστα, ο ανήλικος δεν είναι μόνο δικαιούχος, αλλά και φορέας των δικαιωμάτων, όπως αυτά έχουν καθοριστεί, τα οποία μπορεί και πρέπει να ασκήσει, ανεξάρτητα από τη θέληση των νομίμων εκπροσώπων του και τις κοινωνικές επιταγές. Αυτό συνεπάγεται την ανάγκη να επανακαθοριστεί η πολιτική της αντιμετώπισης των κοινωνικών προβλημάτων των νέων, από την πλευρά, τουλάχιστον, του επίσημου ελέγχου, με άξονα τα ανθρώπινα

¹ Για τις διεθνές συμβάσεις για τα δικαιώματα των ανηλίκων δες στο : Ιδρυμα Μαραγκοπούλου για τα δικαιώματα του ανθρώπου, Στέρηση της ελευθερίας στο Ποινικό Σύστημα και τα Δικαιώματα του Ανθρώπου, 4^ο Διεθνές Σεμινάριο Εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1991, τα κείμενα D. Kalogeropoulos L' ensemble des Regles minima des Nations Unies «concernant l' administration de la justice des mineurs (ou Regles de Beijing) en contexte de Criminologie, pp 313-364

& U. Gutti La protection specifique des mineurs et des jeunes delinquants privés de liberte, pp 369-382

² Όπως το σκιαγράφουμε στο παρόν κεφάλαιο.

δικαιώματα. << Η έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων επιτελεί, σ' αυτή τη περίπτωση, διπλή λειτουργία. Αφ' ενός με μια αρνητική λειτουργία, η οποία αφορά τα όρια της ποινικής παρέμβασης. Αφ' ετέρου, μια θετική σε σχέση με τον προσδιορισμό του πιθανού αλλά όχι αναγκαίου αντικειμένου της ποινικής προστασίας. Και στις δύο τις λειτουργίες, μια ιστορικο-κοινωνική έννοια των ανθρωπίνων δικαιωμάτων παρέχει το πλέον κατάλληλο θεωρητικό εργαλείο για μια στρατηγική μέγιστου περιορισμού της ποινικής, η οποία αποτελεί σήμερα το πρωταρχικό σημείο μιας εναλλακτικής πολιτικής κοινωνικού ελέγχου>>, ^{3,4,5}

³ A. Baratta, Αρχές της ελάχιστης ποινικής παρέμβασης: Για μια θεωρία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων τους ο.π. σελ.10.

⁴ Όπως σημειώνει ο Ν. Κουράκης στο "Η πρόληψη της παραβατικότητας ...", ο.π., 2 "σε μια δικαιοκρατική κοινωνία, ο περιορισμός της εγκληματικότητας και ιδίως της παραβατικότητας των ανηλίκων δεν μπορεί να επιδιώκεται <<πάση θυσίας>>. Ως όριο αυτών των επιδιώξεων και προσπάθειών τίθεται, ασφαλώς, ο σεβασμός της αξίας και της προσωπικότητας του ανθρώπου

⁵ Όπως επίσης αναφέρει ο Ν. Κουράκης:

<<κύριος άξονας των νέων τάσεων στο θέμα των ανήλικων παραβατών είναι, σύμφωνα με τη διδασκαλία της <<ριζικής μη παρεμβασης>> (radical nonintervention), για μεν τις ελαφρότερες ή μέσης σημασίας περιπτώσεις παραβάσεων η εφαρμογή προγραμμάτων αρωγής του τονώνουν το αίσθημα ευθύνης χωρίς να προϋποθέτουν εγκλεισμό σε ίδρυμα (π.χ. παροχή υπηρεσιών σε κοινωφελή ιδρύματα)>>(Ν. Κουράκης, Εγκληματολογικοί ορίζοντες, Α', ο.π., σελ. 65)

Αυτό, βέβαια συνεπάγεται ότι για κάθε ποινή θα πρέπει να υπάρχει ακυρωτικός έλεγχος από το Συμβούλιο της Επικρατείας. Άλλωστε, αυτό, έγινε δεκτό με την απόφαση (ολ. ΣΤΕ 1821/198) για ποινές σε μαθητές σχολείου. Την απόφαση αυτή την αναφέρει ο Ν. Κουράκης (ο.π., σελ. 68-9, υποσημείωση 53).

<< Το ενδιαφέρον σημείο αυτής της απόφασης έχει ως εξής: "... Οι πράξεις των αρμόδιων σχολικών οργάνων με τις οποίες επιβάλλονται σε μαθητές οι ποινές που προβλέπονται στο άρθρο 27 του π.δ. 107/1979, εκτός από την ποινή της αλλαγής του σχολικού περιβάλλοντος, αποσκοπούν στη διατήρηση της αναγκαιότητας στο σχολείο πειθαρχίας και γενικώς στην ομαλή λειτουργία του και συνιστούν μέτρα εσωτερικής τάξεως, τα οποία στερούνται εκτελεστού χαρακτήρα και δεν προσβάλλονται παραδεκτώς με αίτηση ακυρώσεως. Αντιθέτως, οι πράξεις με τις οποίες επιβάλλεται η ποινή της αλλαγής του σχολικού περιβάλλοντος αποτελούν, λόγω της σημασίας τους και των δυσμενών συνεπειών που συνεπάγονται σε βάρος των πμωρημένων μαθητών, εκτελεστές διοικητικές πράξεις και παραδεκτώς προσβάλλονται με το ένδικο βοήθημα της αίτησης ακυρώσεως. Αν και κατά τη γνώμη ενός μέλους του δικαστηρίου με αποφασιστική ψήφο, οι πράξεις των αρμόδιων σχολικών οργάνων, με τις οποίες επιβάλλονται σε μαθητές πειθαρχικές ποινές που μπορεί να κλιμακωθούν μέχρι και την αλλαγή του σχολικού περιβάλλοντος συνιστούν, ανεξάρτητα από

Αλλά και στον τομέα της εννοιολογικής οριοθέτησης ενός προπαραβατικού ανηλίκου θα πρέπει να υπάρξει μια αλλαγή, καθώς εκτός από την αποδοχή των δικαιωμάτων του παιδιού στο σύνολό τους, θα πρέπει να κατανοηθεί και το δικαίωμα στη <<διαφορά>>, σε μια κοινωνία που την χαρακτηρίζει η πολυδιάστατη και δυναμική της λειτουργία⁶. <<Πρέπει σε κάθε περίπτωση να δούμε τη <<διαφορετική>> συμπεριφορά των νέων, κάτω από ένα επεξηγηματικό πρίσμα, δηλαδή να συνδέσουμε την εξελεκτική πορεία των κοινωνιών με τις διαδικασίες κοινωνικοποίησης, όπου ο καθένας αναζητάει το δικό του στίγμα σ' ένα κόσμο όπου <<νιώθει μέλος μιας κοινωνίας και ταυτόχρονα ένας διαφορετικός άνθρωπος ... Το κοινωνικό σώμα πρέπει να αναμορφωθεί κατά τέτοιο τρόπο ώστε αποδεχόμενο το <<δικαίωμα στη διαφορά>>, ούτε θα γεννάει την απόκλιση - περιθωριοποιώντας τους αποκλίνοντες - ούτε θα τιμωρεί επιλεκτικά και αυθαίρετα τα θύματα των κοινωνικών δυσλειτουργιών. Διαφορετικά θα κινούμαστε σε αιώνια φαύλο κύκλο, όπου με μέτρο (ηθικής) αναμόρφωσης και (κοινωνικής) επανένταξης, θα επιχειρούμε το αδύνατο: να ομογενοποιήσουμε μια πολυδιασπασμένη και ανολοκλήρωτη κοινωνία>>⁷.

Ταυτόχρονα, θα πρέπει να υποστηριχθεί η αναγκαιότητα προστασίας των δικαιωμάτων αυτών που παρεκκλίνουν, και από μια άλλη οπτική γωνία. Καμμία κοινωνία δεν μπορεί να <<παραμελήσει>>

τη βαρύτητα της ποινής που επιβάλλεται, εκτελεστές διοικητικές πράξεις, οι οποίες προσβάλλονται παραδεκτώς με αίτηση ακυρώσεως">>.

Σε γενικές γραμμές το συμπέρασμα είναι ότι:<<Στο σύγχρονο δίκαιο των ανηλίκων ωρισμένων χωρών μεταξύ των οποίων και η Ελλάδα τείνει να πρυτανεύσει η αρχή της συνυπάρξεως του κοινωνικο-προνοιακού χαρακτήρα και της διαφυλάξεως ορισμένων από τα συνταγματικά κατοχυρωμένα δικαιώματα του κατηγ/νου, δηλαδή ακολουθείται μερικά μεν το <<πρότυπο πρόνοιας>> του δικαστηρίου ανηλίκων και μερικά το <<πρότυπο δικαιοσύνης>>. Ο συγκεκριασμός των δύο προτύπων είναι και ένας από τους στόχους των στοιχειωδών κανόνων για την απονομή της δικαιοσύνης στους νέους>>.(Σχόλιο των Κ. Δ. Σπινέλλη - Α. Τρωιάννου, στο Ποιν. Χρ. ΛΘ' 1989, 538-541, για την απόφαση υπ' αριθμό 14/1987 του Τριμελούς Εφετείου Ανηλίκων Αθηνών, στο Ν. Κουράκης, ο.π., σελ. 71)

⁶ Όπως άλλωστε ανάλογα αναφέρει ο Ν. Κουράκης για το έγκλημα της "αλητείας",

<<Η αλητεία δεν είναι πράξη κατά την έννοια περί εγκλήματος του ά. 14 ΠΚ' είναι απλώς μια μορφή διαβιώσεως, ένας τρόπος ζωής. Δεν έχει, επομένως κατ' αρχήν καμιά θέση η ποινικοποίηση αυτού του τρόπου ζωής μέσα σ' ένα δίκαιο φιλελεύθερο και ορθολογικό, προσανατολισμένο όχι στον εγκληματία, αλλά στην αξιόποινη πράξη (Tatstrafrecht) και μάλιστα σε πράξεις που προσβάλλουν συγκεκριμένα έννομα αγαθά ή, έστω, αξίες συστατικές για την ανθρωπινή συμβίωση.(Ν. Κουράκης, Εγκληματολογικοί ορίζοντες, Α' ο.π., στο ΙΧ. Το έγκλημα της "αλητείας", σελ. 173)

⁷ Γ. Πανούσης. Παραβάτες και παραβιάζοντες, άρθρο δημοσιευμένο στα "Νέα, Τρίτη 30 Αυγούστου 1994, σελ. 6

τους λιγότερο <<επιθυμητούς>> και αδύνατους πολίτες της, χωρίς να προκαλέσει <<κακό>> στα υπόλοιπα μέλη καθώς <<το να κάνεις λιγότερα γι' αυτά τα άτομα, θέτεις σε κίνδυνο τους υπόλοιπους>>⁸.

Η όλη προβληματική για το σεβασμό στα ατομικά δικαιώματα, έχει τις ρίζες της στα ανάλογα κινήματα της δεκαετίας του 1960. Η κληρονομιά αυτών των κινήματων είναι οι διάφορες εθελοντικές οργανώσεις, οι οποίες στόχο έχουν να αλλάξουν τα <<κανονιστικά>> ισχύοντα, έτσι ώστε να επιτευχθεί σταδιακά η αποπεριθωριοποίηση και ο αποστιγματισμός των παρεκκλινόντων^{9 10}.

Έχοντας, αυτά, ως, σταθερές, προσπαθούμε να σχεδιάσουμε μια νέα αντιμετώπιση, των <<δυσχερειών κοινωνικής προσαρμογής>> των νέων, στην Ελλάδα, σήμερα. Πρώτα απ' όλα όμως, θα πρέπει να ασκηθεί κριτική στο τιμωρητικό σύστημα και τη βία, που η σύγχρονη κοινωνία, χρησιμοποιεί ως μεθόδους αντιμετώπισης της επικινδυνότητας των ανηλίκων. <<Το τιμωρητικό σύστημα δεν παρουσιάζεται σαν μια άσκοπη βία, αλλά σαν μια βία σκόπιμη από την άποψη της αυτοαναπαραγωγής του υπάρχοντος κοινωνικού συστήματος και, κατά συνέπεια, των συμφερόντων των κυρίαρχων ομάδων, σοφά χρησιμοποιούμενη από τους κατέχοντες την εξουσία για τη διατήρηση των σχέσεων ανισότητας στην παραγωγή και κατανομή των αγαθών. Γι' αυτό, το τιμωρητικό σύστημα, σε μια επιστημονική ανάλυση, εμφανίζεται ως ένα σημαντικό στήριγμα της δομικής βίας ... Ο αγώνας για τον περιορισμό της δομικής βίας είναι ο ίδιος αγώνας για την επιβεβαίωση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων>>¹¹.

Μια λύση στο συγκεκριμένο ζήτημα, μπορεί να δοθεί από την θεσμοθέτηση ενός <<ombudsman>>¹² για την προστασία των

⁸ D. E. J. Mac Namara and J. J. Sullivan, Making the victim whole, στο Urban Review, 6, No 3, 1976, pp 592

⁹ Για μια πιο αναλυτική αναφορά στις εθελοντικές οργανώσεις στο E. Sagarin, Voluntary Associations among social deviants, στο Criminologia V (May 1967), pp. 8-22, και στο Dwarfs: Little people with big problems του ίδιου, στο βιβλίο του Odd Man in, 1969, Franklin Watts inc.

¹⁰ Στο χώρο της λογοτεχνίας, το κίνημα των μπίτνικ(Κέρουακ, Γκινσμπεργκ, Μπαρόουζ), αποτέλεσε μια από τις παραμέτρους ενίσχυσης και υποστήριξης αυτών των κινήματων στην Αμερική. Στην Ελλάδα, λογοτεχνικό στήριγμα της "ύμνησης των απόκληρων" υπήρχε από την δεκαετία του 1920 κάτω από την επίδραση των γνωστών ξένων λογοτεχνών Κνουτ Χάμσουν και Μαξίμ Γκόρκι, αλλά και λόγω των γνωστών οικονομικοκοινωνικών αλλά και πολιτικών εξελίξεων. Το 1922 ο Βάρναλης γράφει τους <<Μοιραίους>>

¹¹ A. Baratta, ο.π., σελ. 12

¹² Το θεωρητικό μοντέλο αυτού του <<ombudsman>> αναλύεται στο R. C. Allen, Legal Rights of the disabled and disadvantaged, Washington: U. S. Department of Health, Education and Welfare, 1969 και ειδικά στις σελίδες 79-97. Στην Ελλάδα νομοθετήθηκε

δικαιωμάτων των ανηλίκων. Ο καναδικός νόμος για την προστασία της νεότητας, στο Κεμπέκ, έχει δημιουργήσει δύο επιτυχημένους θεσμούς. Την Επιτροπή για τα δικαιώματα του Ανηλίκου και τον Διευθυντή Προστασίας της Νεότητας. Μια ομάδα επιστημόνων όμως, παρά τις αγαθές προθέσεις, δεν μπορεί να λειτουργήσει αποτελεσματικά, όταν το νομικό πλαίσιο της αντιμετώπισης του επίσημου κοινωνικού ελέγχου, για τους “επικίνδυνους” ανηλίκους, παραμένει αναλλοίωτο, σε γενικές γραμμές, όπως συμβαίνει στην Ελλάδα¹³. Άλλωστε τα κατασταλτικά μέσα

πρόσφατα με τον Ν.2477/97 και αφορά όλη τη δημόσια διοίκηση. Η ανάγκη θεσμοθέτησης ενός «συνήγορου» του παιδιού, όμως παραμένει καθώς το ευρύ πεδίο δράσης του «συνήγορου του πολίτη», όπως σκιαγραφείται στις διατάξεις του νόμου, μειώνει την αποτελεσματικότητα της παροχής εξειδικευμένων υπηρεσιών που θα στοχεύουν στην προστασία των δικαιωμάτων των ανηλίκων.

¹³ Όπως πολύ σωστά, αναφέρει ο κ. Μαγγανάς: << Στην πράξη, η κατάσταση, στην Ελλάδα, για τους ανηλίκους παραβάτες ή τα παιδιά που διατρέχουν ηθικό κίνδυνο είναι εξαιρετικά δύσκολη και χρειάζεται μία γενναία και εκ βάθρων μεταρρύθμιση. Οι κυριώτεροι λόγοι της κατάστασης αυτής είναι:

α) Η ανυπαρξία μιας ειδικής νομοθεσίας για την προστασία της νεότητας η οποία να ρυθμίζει και τις δύο κατηγορίες που προαναφέραμε.

β) Η απουσία δικτύου κοινωνικών υπηρεσιών στελεχωμένων από τους κατάλληλους επιστήμονες.

γ) Η απουσία συντονισμού των ενεργειών των μηχανισμών και φορέων που δρουν στον τομέα της προστασίας της νεότητας>>.

Ακολουθώντας την σκέψη του, δεν μπορούμε παρά να δεχθούμε τις προτάσεις του:

<< Τι χρειάζεται για την Ελλάδα;

α) Δημιουργία ειδικής νομοθεσίας για τη νεότητα που θα αντιμετωπίζει συνολικά τους νέους και ως θύματα και ως θύτες εγκληματικών πράξεων.

β) Δημιουργία μιας Κεντρικής Διεύθυνσης προστασίας της Νεότητας με επί μέρους περιφερειακά γραφεία σε επίπεδο δήμων. Με τον τρόπο αυτό επιτυγχάνονται ταυτόχρονα οι στόχοι της συγκέντρωσης και της αποκέντρωσης.

γ) Στελέχωση των υπηρεσιών που ασχολούνται με τους νέους με τους κατάλληλους επιστήμονες (γιατρούς, νομικούς, κοινωνιολόγους, ψυχολόγους, κοινωνικούς λειτουργούς).

δ) Κατάλληλη πληροφόρηση παιδιών και γονέων για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι νέοι.

ε) Συντονισμός ενεργειών των ειδικών επιστημόνων που εμπλέκονται στον τομέα της προστασίας των παιδιών.

Οι γιατροί ειδικότερα καλούνται να παίξουν ένα εξαιρετικά σημαντικό ρόλο είτε εντοπίζοντας έγκαιρα προβληματικές καταστάσεις είτε προσπαθώντας εκ των υστέρων να περιορίσουν, κατά το δυνατό, τη ζημιά που έχει γίνει σε κάθε παιδί. Πρέπει, επιτέλους, να γίνει συνείδηση όλων μας ότι, προσέχοντας τους νέους, κάνουμε μια σίγουρη επένδυση για μία

κοινωνικού ελέγχου (είτε κρατικά είτε ελεγχόμενα από το κράτος), είναι επιζήμια για την ανάπτυξη μιας δίκαιης κοινωνικής τάξης, στη βάση της προστασίας των ατομικών δικαιωμάτων. Αναγκαία, λοιπόν, είναι η εφαρμογή μιας «καταργητικής» πολιτικής.

Η καταργητική αυτή, πολιτική, ξεκινάει από τη βάση της θεώρησης του ποινικού δικαίου, ως όπλο στα χέρια των κρατούντων. Εν συνέχεια, διαχωρίζεται σε ρεαλιστική και ιδεατή καταργητική πολιτική. Η πρώτη, τονίζει την αναγκαιότητα της κατάργησης ορισμένων θεσμών της αντεγκληματικής πολιτικής, χωρίς να τίθεται θέμα συνολικής κατάργησης των μέσων του κοινωνικού ελέγχου του εγκλήματος¹⁴. Οι πρακτικές που εντάσσονται σ' αυτή τη πολιτική είναι η κατάργηση της στερητικής της ελευθερίας ποινής, η κατάργηση των κλειστών ιδρυμάτων και η απάλειψη του τιμωρητικού ρόλου του ποινικού συστήματος. Η δεύτερη αφορά, σύμφωνα με τον Scheerer, μια <<μη προσωποκεντρική πολιτική δομών>>. <<Δεν θα επικεντρώνεται εφεξής στην κλινική εικόνα του εγκληματία, αλλά θα αποβλέπει στη συνολική αντιμετώπιση ... στοχεύοντας στην εκρίζωση των αιτιών του εγκλήματος, μέσα από μια γενική αντικατάσταση της παραδοσιακής αντεγκληματικής πολιτικής, από μια σύγχρονη πολιτική (δομικών) αλλαγών στο ποινικό σύστημα>>¹⁵.

Σ' αυτά τα πλαίσια μπορούμε να εντάξουμε και το σχεδιασμό μιας νέας αντιμετώπισης των ανηλίκων που βρίσκονται <<σε κίνδυνο>>. Μια νέα αντιμετώπιση, που θα εμπεριέχει στοιχεία αποκέντρωσης, κοινωνικοποίησης, παρεμβάσεων κοινωνικής πολιτικής μέχρι και

καλύτερη κοινωνία. Οι νέοι χρειάζονται αντιμετώπιση με υπευθυνότητα και σοβαρότητα, πάντοτε όμως έχοντας στο μυαλό ότι μπροστά μας έχουμε μία ευαίσθητη και εύθραυστη ύπαρξη γεμάτη ενθουσιασμό, δυναμικότητα και αυθορμητισμό που πρέπει να αντιμετωπίσουμε με αγάπη, φροντίδα και σεβασμό. (Α. Μαγγανάς, στο Παιδιά πρωταγωνιστές μιας νέας μορφής βίας, Θύτες ή Θύματα, ο.π., σελ. 139,144)

¹⁴ Χ. Δημόπουλος, Abolitionismus, εκδ. Αντ. Σάκκουλα, Αθήνα - Κομοτηνή 1990, σελ. 36

¹⁵ Χ. Δημόπουλος, ο.π., σελ. 39. Άλλωστε οι καταργητισμοί πρεσβεύουν την καθιέρωση της αρνητικής αντεγκληματικής πολιτικής ως κριτική απάντηση στη θετικιστική εγκληματολογική πολιτική. <<Η αρνητική αντεγκληματική πολιτική αποτελεί την εγκληματολογική απόδοση της αρνητικής διαλεκτικής, η οποία συνιστά μια έννοια - κλειδί στην κριτική φιλοσοφική σκέψη. Συγκεκριμένα η έννοια της αρνητικής διαλεκτικής αποτελεί το βασικό μεθοδολογικό αξίωμα της κριτικής θεωρίας με τον οποίο επιδιώκεται, η αποκρυπτογράφηση της πραγματικότητας και η άρση όλων των εμποδίων που εγκλωβίζουν την αυθεντική γνώση. Τόσο ο Αποτόμο, όσο κι ο Horkheimer, πιστεύουν ότι η αρνητική διαλεκτική - και κατ' επέκταση η κριτική θεωρία - είναι μια πολιορκητική μηχανή που αποβλέπει στην υπερνίκηση κάθε κλειστού συστήματος ιδεών, το οποίο διεκδικεί το ρόλο της προνομιάς ερμηνείας του κόσμου>> (Χ. Δημόπουλος, ο.π., σελ. 14)

κατάργηση των ταξικών κοινωνικών σχέσεων (Mathiesen)¹⁶. Τα όργανα του επίσημου κοινωνικού ελέγχου μπορεί να είναι, όπως τα όρισε ο Christie, λαϊκά συμβούλια με μη νομικούς. Με αυτό το τρόπο θα ξεπεραστεί η δυσλειτουργία του συστήματος του κοινωνικού ελέγχου που δεν λειτουργεί, σύμφωνα με τον Hulsman, με βάση τις κοινωνικές εντολές που είχε λάβει και δεν τροφοδοτείται από την «κοινωνική νομιμοποίησή» του, αλλά έχει αυτονομηθεί από την κοινωνία¹⁷. Εδώ όμως τίθεται από τον Hulsman, μια αναγκαία προϋπόθεση για να εφαρμοστεί η καταργητική πολιτική, όπως έχει σχεδιαστεί. Θα πρέπει να απορριφθεί η οντολογική έννοια του εγκλήματος και της επικινδυνότητας¹⁸. Η υιοθέτηση μιας νέας εγκληματολογικής γλώσσας απαιτείται για την ερμηνεία του κοινωνικού φαινομένου, που, άλλοτε, αποκαλούνταν εγκληματικότητα^{19, 20}. Αναγκαία είναι η «απογύμνωση» των παλιών όρων από το σημασιακό τους περιεχόμενο, η οποία θα

¹⁶ Ο Mathiesen, άλλωστε πρεσβεύει ότι κατάργηση του ποινικού συστήματος χωρίς κατάργηση του κοινωνικού συστήματος δεν αποτελεί κατάργηση, αφού το κατασταλτικό κοινωνικό σύστημα μπορεί να αναζητήσει νέες και διαφορετικές μορφές ποινικής καταστολής (Χ. Δημόπουλος, ο.π., σελ. 119)

¹⁷ Δεν θα πρέπει όμως, να παραγράψουμε και τις κριτικές που έχει δεχθεί το συγκεκριμένο μέτρο. Προβλήματα που απορρέουν από αυτή τη πολιτική είναι η διεύρυνση του κοινωνικού ελέγχου, οι πιθανές αρνητικότερες επεμβάσεις στη ζωή των παραβατών, αλλά και η αυθαίρετη οριοθέτηση της παραβατικότητας.

¹⁸ Το θέμα του προσδιορισμού της έννοιας της επικινδυνότητας εγείρει αρκετούς προβληματισμούς. Υπάρχουν τρεις προβληματικές. Σύμφωνα με την πρώτη, η επικινδυνότητα ορίζεται ως οντολογικό στοιχείο. Αποτελεί ψυχοκοινωνικό φαινόμενο προσδιορισμένο αιποκρατικά από εξωτερικούς και εσωτερικούς παράγοντες. η δεύτερη προβληματική ορίζει την επικινδυνότητα ως αξιολογικό στοιχείο με οντολογική βάση, μια κρίση δηλαδή, που στηρίζεται σε ενδείξεις που αντιστοιχούν σ'ένα άτομο. Η Τρίτη προβληματική που βρίσκει και την έκφρασή της στο παρόν κείμενο, υπογραμμίζει ότι « η έννοια της επικινδυνότητας όχι μόνο δεν μπορεί να οριστεί με ακρίβεια, αλλά αποτελεί ένα στοιχείο πλαστό, χωρίς πραγματικό υπόβαθρο, δημιούργημα της ποινικής επιστήμης». (Για περισσότερα στο Χ. Δημόπουλος, Η προεγκληματική επικινδυνότητα..., ο.π., σελ.32-επ.).

¹⁹ Χ. Δημόπουλος, Abolitionismus, ο.π., σελ. 96

²⁰ Σ' αυτό το σημείο εντοπίζει ο Stanly Cohen την διαφορά ανάμεσα στον καταργησμό και την κριτική εγκληματολογία (στην εκδοτική εισαγωγή του, στο τεύχος για τον καταργησμό του Contemporary Crises, τομ. 1ο (1986) αρ. 1, σελ. 3-4): <<προσλαμβάνει τον σχετικισμό της θεωρίας της επικέτας και από τις αλληλεπιδραστικές ερωτήσεις για το στίγμα και την ταυτότητα σε μια ιστορικά εμπλουτισμένη έννοια του <<εγκλήματος>> ως μοναδικής μορφής κοινωνικού ελέγχου. Οικειοποιείται την επίθεση της κριτικής σχολής απέναντι στη συμβατική εγκληματολογία και την εναλλακτική θεωρία της για το νόμο και το κράτος, αλλά αντί να αναζητήσει μια σοσιαλιστική εγκληματολογία και αντεγκληματική πολιτική (...) οραματίζεται την ενδεχόμενη εγκατάλειψη του εγκλήματος και της εγκληματολογίας των βιώσιμων κατασκευών>>. (μετάφραση δημοσιευμένη, στο Υπεράσπιση, 1992, "Διεθνής Ποινική Κίνηση" στο κείμενο του Rene Van Swaaningen, ο καταργησιμός στις κάτω χώρες, Ιστορίες θρησκευτικής ποικιλίας και ανθρωπιστικής ανοχής, σελ. 775)

επιτευχθεί με την αποκρυπτογράφηση τους, στο πλαίσιο κοινωνικής έρευνας, έτσι ώστε να καθιερωθεί, κατά τον Hulsman μια <<άλλη γραμματική>>.

Στο ίδιο πλαίσιο, άλλωστε, κινείται και η σύγχρονη σημειωτική θεωρία. Η γλώσσα έχει κεντρική σημασία ως μηχανισμός καταστολής ή και ακόμη για τη δημιουργία πραγματικότητας²¹. Έτσι ο Hulsman καθιερώνει τον όρο «προβληματική κατάσταση». Ταυτόχρονα όμως δέχεται την ύπαρξη τέτοιων «προβληματικών καταστάσεων», σε μια

²¹ Η θεωρία του Habermas για την επικοινωνία έχει παίξει σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση της συγκεκριμένης προβληματικής. Ο Habermas ασκεί κριτική στις θεωρίες του παραδοσιακού τρόπου σκέψης και ειδικά στις θέσεις ότι οι ατομικές συμπεριφορές εναρμονίζονται προς τις κοινωνικές προσδοκίες, οι ατομικοί ρόλοι ταυτίζονται με τους κοινωνικά προσδιορισμένους ρόλους και οι κοινωνικοί έλεγχοι προσιδιάζουν απόλυτα στους ισχύοντες κοινωνικούς κανόνες. Ο Habermas αντίθετα σημειώνει ότι: <<α) Η κοινωνική αρμονία δεν υπάρχει στην πραγματικότητα κι ούτε πραγματοποιείται με τη βούληση του υποκειμένου, με την έννοια - δηλαδή της εκούσιας ενσωμάτωσης του ατόμου στο κοινωνικό σύστημα. Αντιθέτως, μάλιστα, η κοινωνία προσπαθεί να ενσωματώσει το υποκείμενο με την καταπίεσή του. Απ' αυτό, προκύπτει λοιπόν, ότι οι σχέσεις ατόμου - κοινωνίας, είναι σχέσεις σύγκρουσης κι όχι συναίνεσης κι ότι ο δικαϊκός καταναγκασμός είναι εκείνος που επιβάλλει την <<συναίνεση>> β) Ανάμεσα στους κοινωνικούς κανόνες και στα άτομα, δεν υπάρχει ταύτιση ερμηνειών. Αντιθέτως, μάλιστα, οι κοινωνικοί κανόνες προσλαμβάνονται διαφορετικά από τα κοινωνικά μέλη, γεγονός που οδηγεί σε κοινωνικές διαφοροποιήσεις και συγκρούσεις. Το έγκλημα λοιπόν, θα μπορούσε ν' αποδοθεί με την θεωρία των διαφορετικών ερμηνειών των κανόνων δικαίου. Έτσι, το έγκλημα πιστοποιεί την ατομική παρέκκλιση, η οποία οφείλεται στη <<σημασιακή>> απόκλιση του εννοιολογικού περιεχομένου του ποινικού κανόνα. Οι διαφορετικά εννοηματοωμένες κοινωνικές σχέσεις οδηγούν στις κοινωνικές συγκρούσεις και στο έγκλημα γ) Οι κοινωνικοί ρόλοι δεν εσωτερικεύονται απόλυτα κι οπωσδήποτε, από τα υποκείμενα. Κατά κανόνα μάλιστα, η εσωτερίκευση των ρόλων, προϋποθέτει την μεσολάβηση της ατομικής συνείδησης κι ως προς τούτο - θα μπορούσαμε να πούμε ότι - υπάρχει μια ελεύθερη υιοθέτηση ρόλων.

Από τα παραπάνω προκύπτει λοιπόν, ότι οι έλεγχοι της συμπεριφοράς μέσω του ποινικού συστήματος, δεν αντιστοιχούν σε μια βιωμένη κοινωνική ανάγκη, δηλαδή δεν είναι συνυφασμένοι με την καταπολέμηση του εγκλήματος. Όπως το έγκλημα <<εκφράζει>> την αποτυχία της δικαϊκής - κι όχι μόνον - επικοινωνίας, έτσι και το ποινικό σύστημα απηχεί την αποτυχία της σημασιακά παραδεκτής αντιμετώπισης του εγκληματικού φαινομένου. Ό,τι πλησιάζει περισσότερο στην ανθρώπινη έννοια της επικοινωνίας είναι και κοινωνικά παραδεκτό. Ο καταργησιμός του Habermas λοιπόν, συνίσταται στην κατάργηση του ποινικού συστήματος - ή εκείνων των πτυχών του - που δεν ανταποκρίνονται στην έννοια της αλληλεπίδρασης και της κοινωνικά αποδεκτής αλληλοκατανόησης». (Habermas σύμφωνα με τον Χ. Δημόπουλο ο.π. σελ.62-3)

κοινωνία που άλλωστε διακρίνεται από συγκρουσιακές σχέσεις. Αυτές οι "προβληματικές καταστάσεις", θα πρέπει να εντοπιστούν, αυτό όμως δεν θα γίνει με την αποτύπωσή τους στο κενό γράμμα του νόμου, αλλά μέσα από την ερμηνεία που θα δώσουν οι κοινωνοί στην κατάσταση-πρόβλημα. Δεν αρκεί, η φυσική ερμηνεία. <<Προαπαιτείται η κοινωνική του ερμηνεία, δηλαδή η αξιολόγηση της προβληματικής κατάστασης από το κοινωνικό σύνολο. Η κοινωνική ερμηνεία θα δώσει απάντηση και στο ζήτημα της κοινωνικής αντίδρασης στην προβληματική κατάσταση κι αυτή- η ερμηνεία - που θα επικρατήσει, πρέπει και να θεσμοποιηθεί>>²².

Ακολουθώντας αυτό το θεωρητικό μοντέλο, χτίζουμε τη βασική υπόθεση εργασίας της παρούσας μελέτης. Πρωταρχικός σκοπός είναι ο σχεδιασμός μιας νέας αντιμετώπισης για το «κοινωνικό πρόβλημα» των ανηλίκων με δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής, βασισμένης στην κατανόηση και τη προστασία των δικαιωμάτων τους, όπως αυτά έχουν διατυπωθεί και κυρωθεί με διεθνείς συμβάσεις. Πρώτα απ' όλα όμως, ακολουθώντας τις επιταγές του Hulsman, θα πρέπει να αποσημασιολογήσουμε την εννοιολογική οριοθέτηση ενός προπαραβατικού ανηλίκου και της αντιμετώπισης του, όπως αυτή υφίσταται στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία, προσθέτωντας και τις νέες προοπτικές, που αυτή ενδέχεται να πάρει, ακολουθώντας τα μοντέλα που κυριαρχούν στο Δυτικό κόσμο.

Αυτή την αποσημασιολόγηση, προσπαθήσαμε να καταγράψουμε, μέσα από την αποκρυπτογράφηση εννοιών και μοντέλων που η εγκληματολογική θεωρία, παλιότερη και σύγχρονη, διατύπωσε και καθιέρωσε. Αυτές οι έννοιες και τα μοντέλα, βρίσκουν απήχηση στην αξιολόγηση της συγκεκριμένης προβληματικής κατάστασης από το κοινωνικό σύνολο. Ανάλογα λειτουργεί και η αξιολόγηση των μεθόδων αντιμετώπισης για αυτή τη κατάσταση, υπάρχουσών ή προτεινόμενων.

Γι' αυτό το λόγο, στο πρώτο μέρος της μελέτης, επιχειρήσαμε να αποκωδικοποιήσουμε την εννοιολογική οριοθέτηση ενός <<προπαραβατικού>> ανηλίκου, στη βάση εγκληματολογικών θεωριών του περάσματος στη πράξη και θεωριών της κοινωνικής αντίδρασης και της θυματολογικής προσέγγισης. Με τη βοήθεια της κοινωνιοσημειωτικής μεθόδου, που χρησιμοποιεί η επιστήμη της σημειωτικής, αναδόμησαμε το πορτραίτο ενός τέτοιου ανηλίκου, όπως αποτυπώνεται σε θεωρίες που τονίζουν ατομικούς ή κοινωνικούς παράγοντες ή σύνολο παραγόντων που δημιουργούν τις προεγκληματικές καταστάσεις ή στοιχεία όπως το <<ευάλωτο>> στο στίγμα ή <<το να είναι θύμα κακοποίησης ή παραμέλησης>>.

Στο δεύτερο μέρος, καταγράψαμε την αντιμετώπιση ενός τέτοιου ανηλίκου, όπως τον οριοθετήσαμε προηγουμένως, σύμφωνα με το μοντέλο που ισχύει σήμερα στην Ελλάδα, ενώ υπάρχει αναφορά και στις νέες κατευθύνσεις της ανάλογης αντιμετώπισης σε ξένες χώρες, οι

²² Χ. Δημόπουλος, ο.π., σελ. 101

οποίες, ενδέχεται, ή έχουν ήδη επηρεάσει τα ισχύοντα <<εν Ελλάδι>>. Είναι εύκολα κατανοητό, ότι το δεύτερο μέρος συνδέεται άμεσα με το πρώτο, καθώς συγκεκριμένες μέθοδοι αντεγκληματικής πολιτικής, βασίζονται σε συγκεκριμένες εννοιολογικές οριοθετήσεις του προπαραβατικού ανήλικου και ειδικά των παραγόντων που τον οδηγούν σε μια τέτοια κατάσταση.

Αυτές οι βασικές θέσεις συνδέονται με το τρίτο μέρος όπου επιχειρείται η καταγραφή της <<κοινωνικής ερμηνείας>> για την προβληματική κατάσταση και την αντιμετώπιση που αυτή τυγχάνει, ή προβλέπεται να τύχει. Η <<κοινωνική ερμηνεία>> κωδικοποιείται με τις έννοιες - "σημεία" που έχουμε οριοθετήσει στα προηγούμενα μέρη. Ταυτόχρονα, σημειώνεται και ο φόβος του κοινού για το <<γεγονός>> της αυξανόμενης εγκληματικότητας καθώς και οι στάσεις του κοινού με έναν τέτοιο ανήλικο. Τα αποτελέσματα της έρευνας, έχουν ιδιαίτερη βαρύτητα ως προς τον σχεδιασμό μιας νέας αντεγκληματικής πολιτικής. Αξιοσημείωτες είναι και οι απαντήσεις των φορέων επίσημου κοινωνικού ελέγχου, που έρχονται σε πρώτη επαφή με έναν <<προπαραβατικό>> ανήλικο (επιμελητές ανηλίκων, αστυνομικοί), καθώς και οι απαντήσεις των φοιτητών εγκληματολογικών μαθημάτων, οι οποίοι, λόγω των γνώσεων και της κριτικής σκέψης, καλούνται να αποτυπώσουν τις βασικές αρχές της ζητούμενης νέας πολιτικής, σαν ένα είδος ομάδας ελέγχου.

Η παρούσα μελέτη όμως δεν μπορεί παρά να είναι το πρώτο από πολλά βήματα που πρέπει να ακολουθήσουμε για τον σχεδιασμό μιας <<άλλης>> αντιμετώπισης. <<Η αμφισβήτηση του ποινικού συστήματος αποτελεί μια επιβεβλημένη προσπάθεια διερεύνησης δυνατοτήτων εξόδου απ' τη σημερινή κατάσταση>>²³.

²³ Γ. Νικολόπουλος, στην εισαγωγή του Louk Hulsman, J.B.de Celis, Άστοχες Ποινές, εκδ. Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα 1997, σελ. 24, <<επειδή η αμφισβήτηση μας βοηθά στη ζωή και την επιστήμη>>

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

**ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΗ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΗ ΤΟΥ ΘΕΜΑΤΟΣ
ΤΟΥ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ**

[illegible]

111111

1174

Α. ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΜΟΝΤΕΛΟ- ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ ΕΡΓΑΣΙΑΣ

Η έρευνα με ερωτηματολόγιο είναι αναπόσπαστο κομμάτι της παρούσας μελέτης. Είναι βασική μας θέση, άλλωστε, ότι ο σχεδιασμός μιας 'άλλης' αντιμετώπισης προϋποθέτει την αποκρυπτογράφηση της «κοινωνικής ερμηνείας» για την προβληματική κατάσταση του προπαραβατικού ανηλίκου. Οι ειδικές πληθυσμιακές ομάδες- στόχοι (επιμελητές ανηλίκων, αστυνομικοί, δικαστές), είναι αυτοί που πρώτοι θα έρθουν σε επαφή με τον ανήλικο που αντιμετωπίζει δυσχέρειες προσαρμογής. Η 'ερμηνεία' τους για τα αίτια και την αντιμετώπιση ενός τέτοιου ανηλίκου, καθώς και ο φόβος θυματοποίησης τους και η στάση τους απέναντι του, παίζουν μέγιστο ρόλο στον σχεδιασμό μιας αντεγκληματικής πολιτικής πρόληψης, αλλά και του περάσματος στις διαδικασίες ποινικής καταστολής. Αν και το δείγμα μας περιορίζεται στο πλαίσιο του νόμου Αττικής (για τους επιμελητές) και της Σχολής Αξιωματικών (για τους αστυνομικούς), έτσι ώστε δεν μπορούμε να πούμε ότι αντιπροσωπεύει το σύνολο των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου για την πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα, τα πορίσματα είναι ενδεικτικά ώστε να μπορέσουν να βοηθήσουν στη λήψη συγκεκριμένων αποφάσεων αντεγκληματικής πολιτικής.

Όσον αφορά την έρευνα σχετικά με το δείγμα του πληθυσμού, βασική μας υπόθεση εργασίας είναι ότι το κοινό αυτό, μέσα από την 'ερμηνεία' του, συμμετέχει ενεργά στην άσκηση προληπτικής πολιτικής, αλλά και στην διαδικασία επανένταξης. Άλλωστε «ο προσανατολισμός της αντεγκληματικής πολιτικής είναι συχνά συνάρτηση των στάσεων και (ανα)παραστάσεων του κοινού, όπως προβάλλονται μέσα από την «κοινή γνώμη»¹. Το ίδιο το εγκληματικό φαινόμενο και η προεγκληματική επικινδυνότητα οργανώνονται μέσα στο κοινωνικό σύνολο. Άρα το ίδιο το κοινωνικό σύνολο έχει τις δυνατότητες να τα αναδιοργανώσει, και να προλάβει τις ευκαιρίες εκδήλωσης ενός εγκλήματος². Οι απόψεις, που θα «αποκαλυφθούν» θα δώσουν το γενικότερο περίγραμμα, στο οποίο κινείται ή πρόκειται να κινηθεί στο μέλλον, η εννοιολόγηση και η αντιμετώπιση του προπαραβατικού ανηλίκου, υπό την πίεση της «κοινής γνώμης», την οποία πρέπει να λάβουν υπόψη τους, οι επίσημοι φορείς σχεδίασης της κατάλληλης αντεγκληματικής πολιτικής, για να μην βρεθούν σε αναντιστοιχία με το κοινωνικό σύνολο³, με αποτέλεσμα, η

¹ Χ.Ζαραφώνιου, Οι (ανα)παραστάσεις του κοινού για το εγκληματικό φαινόμενο στο Αφιέρωμα στον

Η.Δασκαλάκη ο.π. σελ.203. Επίσης αναφέρεται ότι «Οι (ανα)παραστάσεις του κοινού για το εγκληματικό φαινόμενο στο σύνολό του είναι καθοριστικές και για τη στάση του απέναντι σ' αυτό... Ο «σκοτεινός αριθμός» που αντιπροσωπεύει το αδήλωτο ποσοστό της εγκληματικότητας, εξαρτάται σε μεγάλο μέρος από τη συμπεριφορά του κοινού» (σελ.214).

² Στ.Αλεξιάδης, ο.π. σελ.214.

³ Στο ερώτημα αν δίκαιο και κοινή γνώμη βρίσκονται ή είναι σκόπιμο να βρίσκονται σε αντιστοιχία υπάρχουν αντιρρήσεις. Αν και η θέση μας είναι ότι πρέπει να βρίσκονται σε αντιστοιχία, χρέος μας είναι να εκφέρουμε τα επιχειρήματα αυτών που επικαλούνται προβλήματα στην αξιοποίηση των αποτελεσμάτων ερευνών για τις απόψεις της κοινής γνώμης στο σχεδιασμό και στην εφαρμογή

όποια, επίσημα οργανωμένα, απάντηση μετατραπεί σε κενό γράμμα του νόμου.

Για την αποκάλυψη, της «κοινωνικής ερμηνείας» θα πρέπει να λάβουμε υπόψη μας το γεγονός ότι από το κοινωνικό σύνολο προέρχονται και τα θύματα, άρα το «κοινό» μπορεί να ταυτιστεί με το σύνολο των υποψηφίων θυμάτων, και άρα διακατέχεται από αυξημένο φόβο θυματοποίησης, ανεξάρτητα από το αν αντιμετωπίζει αυξημένους κινδύνους θυματοποίησης ή όχι. Αρκετοί μελετητές πιστεύουν, ότι αυτός ο φόβος, συνδέεται με το ιδεολογικό ρεύμα του νεοσυντηρητισμού και την «απήχηση του αιτήματος για αυστηρότερες ποινές και ποινικοποίηση συμπεριφορών»⁴. Βασική υπόθεση εργασίας μας, είναι ότι αυτή η συσχέτιση δεν ισχύει για το θέμα του προπαραβατικού ανηλίκου και αυτό γιατί παρεμβάλλεται η εννοιολόγησή του, από το κοινωνικό σύνολο, ως 'ευάλωτο' σε συνθήκες και κοινωνικούς παράγοντες, που το ίδιο το παιδί δεν μπορεί να διαμορφώσει και να ελέγξει.

Τέλος, στις παραπάνω κοινωνικές έρευνες, έχουμε προσθέσει και μία αντίστοιχη έρευνα σε δείγμα φοιτητών με εγκληματολογική μόρφωση. Η συσχέτιση των πορισμάτων, αυτής της κατηγορίας με τις άλλες, θα μας αποκαλύψει, μια 'ερμηνεία', πιο κοντά στην αντιμετώπιση που προτείνουμε. Το νεαρό της ηλικίας, η άμεση επαφή με τον προπαραβατικό ανήλικο, αλλά και η ανάλογη μόρφωση που βοηθά στην καλύτερη κατανόηση της προβληματικής κατάστασης, είναι οι παράγοντες εκείνοι που μπορούν να διαμορφώσουν αυτή την ζητούμενη «ερμηνεία» και τις ανάλογες στάσεις.

μέτρων αντεγκληματικής πολιτικής. Στο κεφάλαιο «Δικαιοπολιτικές Συνέπειες», αναφερόμαστε πιο αναλυτικά σ'αυτά τα επιχειρήματα.

⁴ Β.Αρτινοπούλου, ο.π. σελ.58

B ΓΕΝΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ

1. Διατύπωση Ερωτηματολογίου-Εκπόνηση έρευνας

Το ερωτηματολόγιο, σχεδιάστηκε το καλοκαίρι του 1996. Περιλαμβάνει έξι σελίδες (όπως φαίνεται και από τους πίνακες 1-6). Στη πρώτη σελίδα (πίνακας 1) δίνονται επεξηγήσεις για το θέμα του ερωτηματολογίου, καθώς και η κλίμακα που χρησιμοποιούμε (κλίμακα LIKERT 1-5). Η δεύτερη σελίδα (πίνακας 2) αναφέρεται στο φόβο θυματοποίησης του κοινού από την αυξανόμενη εγκληματικότητα γενικά και ειδικά των νέων. Η τρίτη σελίδα (πίνακας 3) έχει τίτλο «Χαρακτηριστικά στοιχεία των προπαραβατικών ανηλίκων». Στο πρώτο μέρος ο ερωτώμενος καλείται να κρίνει τις προτάσεις σχετικά με τα χαρακτηριστικά στοιχεία που μπορεί να διαθέτει ένας προπαραβατικός ανήλικος, όπως έχει συναχθεί από το θεωρητικό μας μέρος και κυρίως από τις θεωρίες του περάσματος στη πράξη και τις θυματολογικές προσεγγίσεις. Η ερώτηση 33 έρχεται ως ασφαλιστική δικλίδα για να κρίνει τις απαντήσεις στις ερωτήσεις 7-32 και για να εκφράσει τις θέσεις των απαντητών εκείνων που υιοθετούν μια αλλαγή στο θεωρητικό μοντέλο και διαφωνία με τις προηγούμενες θεωρίες. Οι ερωτήσεις 34-44 του τρίτου μέρους συγκεντρώνουν στερεοτυπικά τις προηγούμενες απόψεις.

Η τέταρτη σελίδα (πίνακας 4), αναφέρεται στις κρίσεις για την υπάρχουσα και προτεινόμενη αντιμετώπιση, όπως την εκθέσαμε στο αντίστοιχο κείμενο. Περιλαμβάνει τόσο προτάσεις ιδιωτικοποίησης του κοινωνικού ελέγχου, όσο και προτάσεις κοινωνικής αλλά και καταργητικής πολιτικής.

Η πέμπτη σελίδα (πίνακας 5), περιλαμβάνει τρία μέρη. Το πρώτο μέρος αναφέρεται στις πηγές συγκρότησης των απόψεων των απαντητών. Το δεύτερο μέρος, το οποίο είναι και το σημαντικότερο κομμάτι της ερευνητικής προσέγγισης αφού συνδέεται άμεσα με τη θεωρητική μας πρόταση για μια «άλλη αντιμετώπιση», αναφέρεται στις στάσεις του κοινού απέναντι σ'έναν προπαραβατικό ανήλικο. Το τρίτο μέρος (ερωτ.85-89) δηλώνεται μια γενικότερη πολιτικοκοινωνική τοποθέτησής του ερωτώμενου. Τέλος, στην έκτη σελίδα (πίνακας 6) έχουμε συμπεριλάβει τα δημογραφικά στοιχεία σύμφωνα με τα οποία προσπαθήσαμε να φτιάξουμε ένα αναλογικό, σύμφωνα με την απογραφή του 1991, δείγμα πληθυσμού.

Στις αρχές φθινοπώρου του 1996 δόθηκε σε μικρό αριθμό φοιτητών(10) και γενικού πληθυσμού(25) ως προέρευνα για να διαπιστωθούν τυχόν κενά και παραλείψεις, και να καταγραφεί ο βαθμός κατανόησης, αλλά και η χρονική διάρκεια συμπλήρωσης του ερωτηματολογίου.

Αφού διορθώθηκαν ορισμένα σημεία που προβλημάτισαν το απαντητικό δείγμα της προέρευνας, και καταγράφηκε ως χρόνος συμπλήρωσης το διάστημα 10-25 λεπτών, τον Δεκέμβριο του ίδιου χρόνου, διενεργήθηκε η έρευνα.

ι/ 1-20 Δεκεμβρίου στο σύνολο των επιμελητών ανηλίκων Αθηνών και Πειραιώς. Θα πρέπει να σημειωθεί ότι για το δείγμα των επιμελητών ανηλίκων,

ζητήσαμε την άδεια της Γενικής Διεύθυνσης Σωφρονιστικής Πολιτικής του Υπουργείου Δικαιοσύνης και τη βοήθεια των προϊσταμένων των Υπηρεσιών Αθηνών και Πειραιώς. Λόγω φόρτου εργασίας όμως, από τους 23 συνολικά επιμελητές, δέχθηκαν να μας απαντήσουν οι 13 (5 από τις 8 στον Πειραιά, 8 από τους 15 στην Αθήνα), αν και παρατείναμε το χρονικό διάστημα παράδοσης των ερωτηματολογίων μέχρι τις 20 Δεκεμβρίου. Το δείγμα αυτό αποτελείται από 12 γυναίκες και έναν άνδρα.

ii/ Την πρώτη εβδομάδα του Δεκεμβρίου, σε 181 φοιτητές, στο μάθημα 'Εισαγωγή στην Εγκληματολογία' του καθηγητή κ. Φαρσεδάκη, με συμπληρωματική έρευνα (για να δημιουργηθεί ένα σχεδόν, ισορροπημένο, στους ατομικούς παράγοντες φύλο και τόπος καταγωγής, δείγμα) στο μάθημα 'Αντεγκληματική Πολιτική' του καθηγητή κ. Μαγγανά, την επόμενη εβδομάδα. Για το δείγμα των φοιτητών προτιμήθηκαν φοιτητές εγκληματολογικών μαθημάτων, ίδιας περίπου ηλικίας, που να αντιπροσωπεύουν το σύνολο, στα άλλα γενικά χαρακτηριστικά, του φοιτητικού πληθυσμού.

iii/ Επίσης την πρώτη εβδομάδα του Δεκεμβρίου, σε δείγμα 50 αστυνομικών, από την Αστυνομική Ακαδημία¹. Με τη βοήθεια του διοικητή της Σχολής, από το σύνολο των φοιτούντων στη Σχολή το δείγμα που επιλέχθηκε, αντιπροσωπεύει πλήρως το σύνολο, στα χαρακτηριστικά του φύλου, της οικογενειακής κατάστασης, της ηλικίας², του τόπου καταγωγής, ενώ και η επιλογή έγινε τυχαία και στα τρία έτη φοίτησης.

iv/ Το χρονικό διάστημα 15 Δεκεμβρίου ως και 15 Ιανουαρίου, διενεργήθηκε η έρευνα σε δείγμα γενικού πληθυσμού. Με τη βοήθεια φοιτητών, στο μάθημα 'Αντεγκληματική Πολιτική' του καθηγητή κ. Μαγγανά, το ερωτηματολόγιο δόθηκε σε δείγμα 587 ατόμων απ' όλη την Ελλάδα, από τους οποίους μερικώς απάντησαν όλοι, ενώ οι 561 απάντησαν σε όλες τις ερωτήσεις³. Η μέθοδος με την οποία συγκεντρώθηκε αυτό το δείγμα είναι απλή. Καταρχήν, επιλέχθηκαν οι φοιτητές⁴ με βάση τον τόπο διαμονής τους, τόσο στην Αθήνα όσο και στην επαρχία. Σ' ένα δεύτερο στάδιο, οι φοιτητές ανέλαβαν να φέρουν σε πέρας την συμπλήρωση 16 (ή και παραπάνω όσοι ήθελαν) ερωτηματολογίων, από δείγμα πληθυσμού στους τόπους διαμονής τους, σε όλες τις περιοχές της Αθήνας αλλά και στην επαρχία (την περίοδο εκείνη υπήρχαν οι διακοπές για τις εορτές των Χριστουγέννων). Οι οδηγίες αφορούσαν την ισορροπημένη συμμετοχή στη συμπλήρωση, ατόμων διαφορετικού φύλου, ηλικίας, μόρφωσης και επαγγέλματος. Με αυτό τον τρόπο επιτεύχθηκε η διεξαγωγή της έρευνας σε δείγμα πληθυσμού αντιπροσωπευτικό όλων των κοινωνικών κατηγοριών.

¹ Με την έγγραφη άδεια του Υπουργείου Δημόσιας Τάξης.

² Οι αστυνομικοί που φοιτούν στη σχολή χωρίζονται σε δύο ηλικίες κατηγορίες. Η πρώτη αφορά τους νέους, οι οποίοι έχουν πετύχει στις Γενικές Εξετάσεις. Η δεύτερη αφορά τους κατώτερους αστυνομικούς οι οποίοι επιθυμούν να γίνουν αξιωματικοί. Το πρώτο έτος περιλαμβάνει αποκλειστικά την πρώτη κατηγορία. Το δεύτερο είναι μεικτό και το τρίτο, αποκλειστικά την δεύτερη κατηγορία. Το δείγμα μας περιλαμβάνει 15 του πρώτου έτους, 20 του δεύτερου (10+10) και 15 του τρίτου.

³ Η περιγραφή του δείγματος γίνεται στο αντίστοιχο κεφάλαιο παρουσίασης των αποτελεσμάτων.

⁴ Τα ονόματα των φοιτητών στο παράρτημα

ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟ

ΕΡΕΥΝΑ ΜΕ ΘΕΜΑ:

ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Το ακόλουθο ερωτηματολόγιο θα μας βοηθήσει να μελετήσουμε τις απόψεις που έχει ο κόσμος για την κατηγορία των Προπαραβατικών ανηλίκων, οι οποίοι σύμφωνα με τον νόμο βρίσκονται σε “ηθικό κίνδυνο” και παρουσιάζουν “σημάδια ηθικής παρεκτροπής”. Οι απαντήσεις θα είναι ανώνυμες. Η συμμετοχή σας δεν είναι υποχρεωτική - ελπίζουμε όμως ότι θα μας βοηθήσετε στην ολοκλήρωση της έρευνας.

Σας ευχαριστούμε εκ των προτέρων για την πολύτιμη για μας συνεργασία σας.

ΣΤΡΑΤΟΣ ΓΕΩΡΓΟΥΛΑΣ
ΥΠΟΨΗΦΙΟΣ ΔΙΔΑΚΤΟΡΑΣ
ΠΑΝΤΕΙΟΥ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟΥ

Το μεγαλύτερο μέρος του ερωτηματολογίου παρουσιάζεται ως εξής:
Σε μια κλίμακα πέντε σημείων (απ' το 1 ως το 5) καλείσθε να απαντήσετε κυκλώνοντας κάθε φορά τον αριθμό (μόνο έναν) που εκφράζει καλύτερα την προσωπική σας γνώμη.

Παράδειγμα:

Συμφωνώ 1 2 3 4 5 Διαφωνώ

Το 1 αντιστοιχεί στο συμφωνώ απόλυτα

Το 2 αντιστοιχεί στο μάλλον συμφωνώ

Το 3 αντιστοιχεί στο ούτε συμφωνώ ούτε διαφωνώ - δεν ξέρω

Το 4 αντιστοιχεί στο μάλλον διαφωνώ

Το 5 αντιστοιχεί στο διαφωνώ απόλυτα

Στις περιπτώσεις όπου η πενταβάθμια κλίμακα δε σας προτείνεται, θα σας παρουσιάζουμε τον τρόπο με τον οποίο μπορείτε να απαντήσετε.

Όταν το κενό των ανοιχτών ερωτήσεων δεν είναι αρκετό, συμπληρώσετε στο πίσω μέρος της σελίδας.

ΜΕΡΟΣ ΠΡΩΤΟΓΕΝΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ
ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑA. ΓΕΝΙΚΑ

ΣΥΜΦΩΝΩ ΔΙΑΦΩΝΩ

1. Υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας	1	2	3	4	5
2. Υπάρχει κρίση ηθικών αξιών	1	2	3	4	5
3. Υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας των νέων	1	2	3	4	5
4. Υπάρχει αυξημένος αριθμός νέων που ακολουθούν παρεκκλίνοντα τρόπο ζωής (εμφάνιση, συμπεριφορά κ.ά.)	1	2	3	4	5

B. ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΗΣΥΧΙΑ

5. Υπάρχει ανησυχία στον κόσμο για την αυξανόμενη παρέκκλιση των νέων	1	2	3	4	5
6. Δικαιολογείται μια τέτοια ανησυχία	1	2	3	4	5

ΜΕΡΟΣ ΔΕΥΤΕΡΟ
ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΩΝ
ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Α. Ποιά χαρακτηριστικά πιστεύετε ότι διαθέτει ένας προπαραβατικός ανήλικος, που τον διακρίνουν απ' το σύνολο των ανηλίκων:

	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΔΙΑΦΩΝΩ
7. Είναι αγόρι	1	2 3 4 5
8. Είναι κορίτσι	1	2 3 4 5
9. Επηρεάζεται εύκολα απ' τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης	1	2 3 4 5
10. Φοράει μη συμβατικά ρούχα	1	2 3 4 5
11. Έχει παρατήσει το σχολείο	1	2 3 4 5
12. Έχει μαθησιακές δυσκολίες	1	2 3 4 5
13. Επιδιχνύει έλλειψη υποταγής στην πολιτική νομιμότητα	1	2 3 4 5
14. Προέρχεται από διαλυμένη οικογένεια	1	2 3 4 5
15. Προέρχεται από άπορη οικογένεια	1	2 3 4 5
16. Κάνει κακές παρέες	1	2 3 4 5
17. Έχει έλλειψη φίλων	1	2 3 4 5
18. Έχει γονείς εγκληματίες	1	2 3 4 5
19. Είναι παιδί φυλετικής - εθνικής μειονότητας	1	2 3 4 5
20. Είναι ομοφυλόφιλο	1	2 3 4 5
21. Καπνίζει τσιγάρα	1	2 3 4 5
22. Έχει συχνή σεξουαλική δραστηριότητα	1	2 3 4 5
23. Κάνει χρήση αλκοόλ	1	2 3 4 5
24. Κάνει χρήση τοξικών ουσιών	1	2 3 4 5
25. Ακούει ξένη, δυνατή μουσική (χέβυ μέταλ, ρέιβ)	1	2 3 4 5
26. Έχει ψυχική ασθένεια	1	2 3 4 5
27. Κατοικεί σε υποβαθμισμένη περιοχή	1	2 3 4 5
28. Είναι θύμα παραμέλησης	1	2 3 4 5
29. Είναι θύμα κακοποίησης	1	2 3 4 5
30. Έχει βιολογικές και φυσιογνωμικές μειονεξίες	1	2 3 4 5
31. Ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη	1	2 3 4 5
32. ΑΛΛΟ		

Β. 33. Δεν έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά
 ώστε να διακρίνεται από ένα φυσιολογικό ανήλικο

Γ. Ποιες από τις παρακάτω εκφράσεις πιστεύετε ότι χαρακτηρίζει καλύτερα τον προπαραβατικό ανήλικο

	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΔΙΑΦΩΝΩ
34. Ανώριμο	1	2 3 4 5
35. Ανήθικο	1	2 3 4 5
36. Ιδιότροπο	1	2 3 4 5
37. Ένα παιδί σαν όλα τα άλλα	1	2 3 4 5
38. Ευάλωτο	1	2 3 4 5
39. Επικίνδυνο για την κοινωνία	1	2 3 4 5
40. Ήρωας	1	2 3 4 5
41. Αναρχικός	1	2 3 4 5
42. Θύμα του κοινωνικού του περιβάλλοντος	1	2 3 4 5
43. Αλήτης	1	2 3 4 5
44. ΑΛΛΟ		

ΜΕΡΟΣ ΤΡΙΤΟ

III. ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

A. Ένας προπαραβατικός ανήλικος που μόλις περιγράψατε, για να αντιμετωπιστεί καλύτερα η κατάστασή του πρέπει:

ΣΥΜΦΩΝΩ ΔΙΑΦΩΝΩ

45. Να δίνεται για επιμέλεια σε επιμελητή ανηλίκων	1	2	3	4	5
46. Να ασχολούνται μαζί του οι Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων	1	2	3	4	5
47. Να τηρεί κάποιους όρους στον τρόπο ζωής του, που του έχει θέσει ο Δικαστής Ανηλίκων	1	2	3	4	5
48. Να κλείνεται σε ίδρυμα αγωγής (Καρδιάλης-Πανάγου)	1	2	3	4	5
49. Να αντιμετωπίζεται σε ειδικά θεραπευτικά, ιδρύματα	1	2	3	4	5
50. Να ενταχθεί σε κρατικά ή τοπικά προγράμματα προστασίας της νεότητας (ΛΕΣΧΕΣ ΝΕΩΝ)	1	2	3	4	5
51. Να αναβαθμιστούν οι περιοχές που διακρίνονται από έντονη αντικοινωνική συμπεριφορά ανηλίκων	1	2	3	4	5
52. Να δημιουργηθούν χώροι οργανωμένου αθλητισμού	1	2	3	4	5
53. Να υπάρχει ηλεκτρονική παρακολούθηση απ' την αστυνομία, στο περιβάλλον που ζει, ώστε να προληφθεί κάθε εκδήλωση παραβατικότητάς του.	1	2	3	4	5
54. Να ελέγχεται το DNA του, πριν εκδηλώσει συμπτώματα παραβατικότητας λόγω κληρονομικότητας.	1	2	3	4	5
55. Αν αυτός είναι νεαρός μετανάστης, να απελαθεί.	1	2	3	4	5
56. Να μπορεί, με δική του πρωτοβουλία, να διαμένει σε ειδικά σπίτια της κοινότητας, όταν παρουσιάζεται κρίση στην οικογένεια	1	2	3	4	5
57. Να μπαίνει σε προγράμματα κατάρτισης και εργασίας	1	2	3	4	5
58. Να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα στο χώρο της οικογένειας	1	2	3	4	5
59. Να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα στο χώρο του σχολείου	1	2	3	4	5
60. Να παρακολουθεί μαθήματα του κατηχητικού ή σωματείων με συναφή χαρακτήρα	1	2	3	4	5
61. Να καταργηθεί κάθε μορφή παρέμβασης στη ζωή του παιδιού.	1	2	3	4	5
B 62. Είμαστε πιθανά θύματα των συμπτωμάτων παρεκτροπής του και καθώς το κράτος αδιαφορεί, η μόνη λύση είναι η αυτοπροστασία	1	2	3	4	5
63. Όμοια η μόνη λύση είναι η ιδιωτική αστυνομία	1	2	3	4	5
64. Όμοια η μόνη λύση είναι η ρύθμιση στο εσωτερικό της κοινότητας /συννοικίας	1	2	3	4	5

ΜΕΡΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟ**ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΟΙΝΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ**

Α. Πιστεύετε ότι για την συγκρότηση των παραπάνω άποψεών σας σημαντικό ρόλο έπαιξαν:

	ΣΥΜΦΩΝΩ	ΔΙΑΦΩΝΩ
65. Προσωπική γνωριμία	1	2 3 4 5
66. Λόγια τρίτων	1	2 3 4 5
67. Ρεπορτάζ - τηλεόραση, περιοδικά, εφημερίδες	1	2 3 4 5
68. Οι απόψεις της εκκλησίας	1	2 3 4 5
69. Οι αντιλήψεις της πολιτείας	1	2 3 4 5
70. Η οικογένεια μου	1	2 3 4 5
71. Το σχολείο	1	2 3 4 5
72. Η ιδεολογία μου	1	2 3 4 5
73. ΆΛΛΟ		

Β. Σε ποιο βαθμό θα δεχόσασταν να κάνετε τα παρακάτω με τον Προπαραβατικό Ανήλικο:

74. Να συγκατοικήσετε στην ίδια περιοχή	1	2 3 4 5
75. Να γίνετε φίλοι	1	2 3 4 5
76. Να τον (την) δεχτείτε στο σπίτι σας	1	2 3 4 5
77. Να τον (την) προσλάβετε στη δουλειά σας	1	2 3 4 5
78. Να τον (την) υιοθετήσετε	1	2 3 4 5
79. Να σχετιστεί με κάποιο απ' τα παιδιά σας	1	2 3 4 5

Γ. Ο ανήλικος αυτός (αυτή) όταν μεγαλώσει μπορεί :

80. Να έχει πολιτικά δικαιώματα	1 2	3 4 5
81. Να έχει άδεια οδήγησης	1 2	3 4 5
82. Να προσληφθεί στο δημόσιο	1 2	3 4 5
83. Να κάνει οικογένεια	1 2	3 4 5
84. Να εκλεγεί σε μια υπεύθυνη θέση του κράτους (διοικητής οργανισμού, βουλευτής, δήμαρχος κ.ά.)	1 2	3 4 5

ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΕΣ ΑΠΟΨΕΙΣ ΓΙΑ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΑ

Είστε υπέρ ή κατά :

	ΥΠΕΡ	ΚΑΤΑ
85. Μίας οικογένειας με αυστηρές παραδοσιακές αξίες	1 2	3 4 5
86. Ενός πιο αυστηρού εκπαιδευτικού συστήματος	1 2	3 4 5
87. Μικρότερο ρόλο για την εκκλησία στην κοινωνία	1 2	3 4 5
88. Αυστηρότεροι νόμοι και μεγαλύτερη αστυνόμευση	1 2	3 4 5
89. Να μην υπάρχει περιορισμός του αριθμού των ξένων στην Ελλάδα	1 2	3 4 5

ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ
(Κυκλώστε αριθμό ή συμπληρώστε τα κενά)

90-91. Έτος Γέννησης 19..... 92 Φύλο : 1. Άνδρας 2. Γυναίκα

93 ΟΙΚ. ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

1. ΑΓΑΜΟΣ 2. ΕΓΓΑΜΟΣ 3. ΔΙΑΖΕΥΓΜΕΝΟΣ 4. ΧΗΡΟΣ

94 ΑΡΙΘΜΟΣ ΠΑΙΔΙΩΝ

95 ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ

96 ΤΡΟΠΟΣ ΠΟΥ ΖΗΣΑΤΕ ΤΟ ΠΕΡΙΣΣΟΤΕΡΟ ΧΡΟΝΟ ΤΗΣ ΖΩΗΣ ΣΑΣ

97 ΜΟΡΦΩΣΗ

1. 1 - 6 τάξεις Δημοτικού

2. Από 1 - 6 τάξεις εξατάξιου Γυμνασίου - Λυκείου

3. Ανώτερη - Ανώτατη Μόρφωση (ΑΕΙ - ΤΕΙ)

4. Άλλο (προσδιορίσατε)

98 ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ

2. Περιγραφή διαδικασίας στατιστικής ανάλυσης

Το Φλεβάρη του 1997 ξεκίνησε η διαδικασία στατιστικής ανάλυσης των ερωτηματολογίων με το στατιστικό πακέτο SPSS,(SPSS for windows 6.0). Η ανάλυση για κάθε μεταβλητή-ερώτηση, περιλαμβάνει αριθμητικό μέσο, σταθερή απόκλιση, καθώς και τον απόλυτο αριθμό των απαντήσεων(N). Οι απαντήσεις στις ανοιχτές ερωτήσεις, απλώς θα καταγράφονται και δεν θα κωδικοποιούνται.

Ταυτόχρονα, δημιουργήσαμε καινούργιες μεταβλητές για την καλύτερη σύγκριση των αποτελεσμάτων, μεταξύ των ομάδων-κατηγοριών

Η πρώτη είναι η μεταβλητή 'POLITIK' (Πολιτική θέση) με συνδυασμό των μεταβλητών 85-89(βλ πίνακα 5), αντιστροφή στις μεταβλητές 87 και 89 ώστε να πάρουν την αρνητική χροιά των υπολοίπων. Με τις εντολές COMPUTE και RECODE, οι κατηγορίες στην μεταβλητή 'POLITIK', έγιναν τρεις. Η κατηγορία με κωδικό '1' καταγράφει τις 'συντηρητικές' απόψεις για την κοινωνία, η '2' τις 'μετριοπαθείς' και η '3' τις 'προοδευτικές'. Η μεταβλητή 'POLITIK', ασκεί και το ρόλο της ανεξάρτητης μεταβλητής στο δείγμα του γενικού πληθυσμού.

Όμοια, από τις μεταβλητές 1-6(βλ. πίνακα 2) δημιουργήθηκε η μεταβλητή 'WORRIES'(Ανησυχίες) για να καταγράψει τις κοινωνικές ανησυχίες για την εγκληματικότητα και την παρεκτροπή των ανηλίκων(με τρεις κατηγορίες).

Η μεταβλητή LABELS (Ετικέτες) προήλθε από τη σύνθεση των μεταβλητών 34-43(βλ. πίνακα 3). Πιο συγκεκριμένα με αντιστροφή των μεταβλητών 37, 38, 40, 42, ώστε να πάρουν την αρνητική χροιά των υπολοίπων και με τις εντολές COMPUTE και RECODE, οι κατηγορίες στη νέα μεταβλητή έγιναν τρεις. Το «1» εκφράζει τις γνώμες με αρνητική χροιά και το «3» τις γνώμες με θετική χροιά. Το «2» εκφράζει απόψεις ανάμεσα στις δύο ακραίες θέσεις.

Επίσης από τις μεταβλητές 74-84(βλ. πίνακα 5) δημιουργήθηκε μια καινούργια μεταβλητή η 'REACTION'(Αντιδράσεις), για να καταγραφούν στο σύνολο τους, οι στάσεις των ομάδων στόχων, για τον προπαραβατικό ανήλικο, όμοια με τρεις κατηγορίες όπου το «1» εκφράζει τις θετικές αντιδράσεις και το «3», τις αρνητικές.

Θα πρέπει επίσης να αναφερθεί, ότι εκτός από την απλή παρουσίαση των αποτελεσμάτων στις μεταβλητές που υπάρχουν στο ερωτηματολόγιο και στις μεταβλητές που δημιουργήσαμε, έχουμε κάνει διμεταβλητή ανάλυση στο δείγμα γενικού πληθυσμού μεταξύ της ανεξάρτητης 'POLITIK' και των μεταβλητών 'WORRIES', 'LABELS' και 'REACTION', με σκοπό να δούμε αν υπάρχουν στατιστικά αξιόπιστες διαφορές ποσοστών σε άτομα διαφορετικής πολιτικοκοινωνικής θέσης. Ανάλογη διμεταβλητή ανάλυση δυστυχώς, δεν θα ήταν στατιστικά αξιόπιστη για τις άλλες κατηγορίες, λόγω των μικρών δειγμάτων.

Γ/ ΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΩΝ¹

1) ΟΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Το δείγμα των επιμελητών, αφορά 13 άτομα (από το σύνολο των 23). Σε ορισμένες, όμως, ερωτήσεις, απάντησαν λιγότερα άτομα.
Τα αποτελέσματα είναι τα εξής(πίνακες 7-10):

¹ Να σημειωθεί ότι ο αριθμός 1 εκφράζει την απόλυτη συμφωνία και ο αριθμός 5 την απόλυτη διαφωνία. Έτσι, ανάλογα κρίνεται ο μέσος όρος, όπως τον παρουσιάζουμε.

ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ.ΑΠΟΚΛ.-Ν

Α.ΓΕΝΙΚΑ

1. Υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας-----	1,42----	0,51 ----	12
2. Υπάρχει κρίση ηθικών αξιών-----	1,25----	0,45-----	12
3. Υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας των νέων---	1,64----	0,67-----	11
4. Υπάρχει αυξημένος αριθμός νέων που ακολουθούν παρεκκλίνοντα τρόπο ζωής-----	1,85----	1,34-----	13

Β.ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΗΣΥΧΙΑ

5. Υπάρχει ανησυχία στον κόσμο για την αυξανόμενη παρέκκλιση των νέων-----	1,58----	0,51-----	12
6. Δικαιολογείται μια τέτοια ανησυχία -----	2,00----	1,15-----	13

ΠΙΝΑΚΑΣ 8

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Α. Ποιά χαρακτηριστικά πιστεύετε ότι διαθέτει ένας προπαραβατικός ανήλικος, που τον διακρίνουν απ' το σύνολο των ανηλίκων:

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ.ΑΠΟΚΛ.-Ν

7. Είναι αγόρι-----	2,38-----	1,77-----	10
8. Είναι κορίτσι-----	3,75-----	1,28-----	8
9. Επηρεάζεται εύκολα απ' τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης-----	1,30-----	0,48-----	10
10. Φοράει μη συμβατικά ρούχα-----	2,89-----	1,17-----	9
11. Έχει παρατήσει το σχολείο-----	1,75-----	0,62-----	12
12. Έχει μαθησιακές δυσκολίες-----	2,10-----	0,88-----	10
13. Επιδεικνύει έλλειψη υποταγής στην πολιτική νομιμότητα-----	3,44-----	1,42-----	9
14. Προέρχεται από διαλυμένη οικογένεια -----	2,25-----	1,22-----	12
15. Προέρχεται από άπορη οικογένεια-----	2,80-----	1,23-----	10
16. Κάνει κακές παρέες -----	1,45-----	0,52-----	11
17. Έχει έλλειψη φίλων -----	3,00-----	1,66-----	9
18. Έχει γονείς εγκληματίες -----	4,22-----	1,09-----	9
19. Είναι παιδί φυλετικής - εθνικής μειονότητας-----	4,11-----	0,78-----	9
20. Είναι ομοφυλόφιλο-----	4,56-----	1,01-----	9
21. Καπνίζει τσιγάρα -----	3,33-----	1,80-----	9
22. Έχει συχνή σεξουαλική δραστηριότητα-----	3,22-----	1,56-----	9
23. Κάνει χρήση αλκοόλ-----	2,40-----	1,77-----	10
24. Κάνει χρήση τοξικών ουσιών-----	2,00-----	1,34-----	11
25. Ακούει ξένη, δυνατή μουσική (χέβυ μέταλ, ρέιβ)-----	2,90-----	1,29-----	10
26. Έχει ψυχική ασθένεια-----	2,75-----	1,49-----	8
27. Κατοικεί σε υποβαθμισμένη περιοχή-----	2,30-----	0,82-----	10
28. Είναι θύμα παραμέλησης-----	1,67-----	0,78-----	12
29. Είναι θύμα κακοποίησης -----	2,18-----	1,40-----	11
30. Έχει βιολογικές και φυσιολογικές μειονεξίες-----	4,00-----	1,07-----	8
31. Ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη-----	3,40-----	1,07-----	10
32. ΑΛΛΟ			
Β. 33. Δεν έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ώστε να διακρίνεται από ένα φυσιολογικό ανήλικο-----	3,13-----	1,36-----	8
Γ. Ποιες από τις παρακάτω εκφράσεις πιστεύετε ότι χαρακτηρίζει καλύτερα τον προπαραβατικό ανήλικο			
34. Ανόριστο-----	1,00-----	0,00-----	12
35. Ανήθικο-----	4,00-----	0,93-----	8
36. Ιδιότροπο-----	3,33-----	0,87-----	9
37. Ένα παιδί σαν όλα τα άλλα-----	2,38-----	1,77-----	8
38. Ευάλωτο-----	1,15-----	0,38-----	13
39. Επικίνδυνο για την κοινωνία-----	4,13-----	0,83-----	8
40. Ηρώας-----	3,88-----	1,25-----	8
41. Αναρχικός-----	3,75-----	1,39-----	8
42. Θύμα του κοινωνικού του περιβάλλοντος -----	1,56-----	0,73-----	9
43. Αλήτης-----	3,40-----	1,58-----	10

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Α. Ένας προπαραβατικός ανήλικος που μόλις περιγράψατε, για να αντιμετωπιστεί καλύτερα η κατάστασή του πρέπει: **ΜΕΣΟΣ-ΣΤ.ΑΠΟΚΛ.-Ν**

45. Να δίνεται για επιμέλεια σε επιμελητή ανηλίκων-----1,33-----0,65-----12
 46. Να ασχολούνται μαζί του οι Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων-2,30-----1,57-----10
 47. Να τηρεί κάποιους όρους στον τρόπο ζωής του που του έχει θέσει ο Δικαστής Ανηλίκων.-----1,50-----0,85-----10
 48. Να κλείνεται σε ίδρυμα αγωγής-----3,78-----1,48-----9
 49. Να αντιμετωπίζεται σε ειδικά θεραπευτικά ιδρύματα-----3,00-----1,60-----8
50. Να ενταχθεί σε κρατικά ή τοπικά προγράμματα προστασίας της νεότητας(ΛΕΣΧΕΣ ΝΕΩΝ)-----1,25-----0,45-----12
 51. Να αναβαθμιστούν οι περιοχές που διακρίνονται από έντονη αντικοινωνική συμπεριφορά ανηλίκων-----1,08-----0,29-----12
 52. Να δημιουργηθούν χώροι οργανωμένου αθλητισμού-----1,08-----0,28-----13
 53. Να υπάρχει ηλεκτρονική παρακολούθηση από την αστυνομία στο περιβάλλον που ζει ώστε να προληφθεί κάθε εκδήλωση παραβατικότητάς του-----4,40-----1,26-----10
 54. Να ελέγχεται το DNA του, πριν εκδηλώσει συμπτώματα παραβατικότητας λόγω κληρονομικότητας-----3,30-----1,42-----10
 55. Αν αυτός είναι νεαρός μετανάστης, να απελαθεί-----3,08-----1,80-----13
 56. Να μπορεί, με δική του πρωτοβουλία, να διαμένει σε ειδικά σπίτια στην κοινότητα, όταν παρουσιάζεται κρίση στην οικογένεια-----2,20-----1,75-----10
 57. Να μπαίνει σε προγράμματα κατάρτισης και εργασίας-----1,00-----0,00-----13
58. Να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα στο χώρο της οικογένειας-----2,45-----1,44-----11
 59. Να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα στο χώρο του σχολείου-----2,60-----1,35-----10
 60. Να παρακολουθεί μαθήματα του κατηχητικού ή σωματείων με συναφή χαρακτήρα-----3,10-----1,60-----10
61. Να καταργηθεί κάθε μορφή παρέμβασης στη ζωή του παιδιού-----4,00-----1,41-----10

Β.Είμαστε πιθανά θύματα των συμπτωμάτων παρεκτροπής του και καθώς το κράτος αδιαφορεί

62. Η μόνη λύση είναι η αυτοπροστασία -----4,40-----0,97-----10
 63. Η μόνη λύση είναι η ιδιωτική αστυνομία-----4,44-----0,88-----9
 64. Η μόνη λύση είναι η ρύθμιση στο εσωτερικό της κοινότητας-----2,30-----1,42-----10

ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΟΙΝΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

A. Πιστεύετε ότι για την συγκρότηση των παραπάνω άποψεών σας σημαντικό ρόλο έπαιξαν:

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ ΑΠΟΚΛ.-Ν

65. Προσωπική γνωριμία-----	1,90	1,66	10
66. Λόγια τρίτων-----	4,57	0,53	7-
67. Ρεπορτάζ - τηλεόραση, περιοδικά, εφημερίδες-----	3,67	1,32	9
68. Οι απόψεις της εκκλησίας -----	4,33	1,12	9-
69. Οι αντιλήψεις της πολιτείας -----	3,89	1,54	9
70. Η οικογένεια μου-----	3,00	1,58	9
71. Το σχολείο-----	2,20	1,48	10
72. Η ιδεολογία μου -----	1,17	0,41	6
73. ΑΛΛΟ			

B. Σε ποιο βαθμό θα δεχόσασταν να κάνετε τα παρακάτω με τον Προπαραβατικό Ανήλικο:

74. Να συγκατοικήσετε στην ίδια περιοχή -----	2,11	1,76	9
75. Να γίνετε φίλοι-----	2,08	1,38	12
76. Να τον (την) δεχτείτε στο σπίτι σας -----	2,70	1,70	10
77. Να τον (την) προσλάβετε στη δουλειά σας-----	2,00	1,33	10
78. Να τον (την) υιοθετήσετε -----	3,50	1,96	10
79. Να σχετιστεί με κάποιο απ' τα παιδιά σας -----	2,82	1,72	11

Γ. Ο ανήλικος αυτός (αυτή) όταν μεγαλώσει μπορεί :

80. Να έχει πολιτικά δικαιώματα -----	1,25	0,62	12
81. Να έχει άδεια οδήγησης-----	1,00	0,00	11
82. Να προσληφθεί στο δημόσιο-----	1,50	0,80	12
83. Να κάνει οικογένεια-----	1,33	0,65	12
84. Να εκλεγεί σε μια υπεύθυνη θέση του κράτους (διοικητής οργανισμού, βουλευτής, δήμαρχος κ.ά.)-----	1,90	1,10	10

Συμπέρασμα

Από την έρευνα διαπιστώθηκαν τα εξής ποσοστά σχετικά με την μεταβλητή WORRIES:

Έντονη ανησυχία: 69,2%

Λιγότερη ανησυχία: 15,4%

δεν απάντησαν : 10,4%

Το συμπέρασμα για την 'εικόνα' του προπαραβατικού ανηλίκου είναι ότι αυτή αφορά: το ανδρικό φύλο(διαφορά 1,37 στον Μέσο) και μια θετική σχέση με επιρροή από τα ΜΜΕ, προβλήματα στον ρόλο του μαθητή, διαλυμένη οικογένεια, κακές παρέες, χρήση αλκοόλ και τοξικών ουσιών, θύμα παραμέλησης και κακοποίησης. Ο χαρακτηρισμός που συμφωνούν όλοι οι επιμελητές είναι «ανώριμο»(οι 12 στους 12), αλλά και «ευάλωτο».

Αντίθετα, δεν επιβεβαιώνονται ερευνητικά, τα στερεότυπα του ομοφυλόφιλου, εγκληματικού οικογενειακού περιβάλλοντος, του φυσιογνωμικά και βιολογικά μειονεκτικού, που έχει ψυχική ασθένεια, άστατη σεξουαλική ζωή, και να ακούει μουσική ρεϊβ ή χέβυ μέταλ. Το παιδί αυτό δεν είναι ανήθικο, ούτε επικίνδυνο για την κοινωνία, όπως δεν είναι ούτε ήρωας. Η παρέκκλιση του δεν συνδέεται με στοιχεία πολιτικής συμπεριφοράς. Ταυτόχρονα, οι επιμελητές κατά μέσο όρο, ούτε συμφωνούν, ούτε διαφωνούν με την άποψη ότι το παιδί αυτό έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, που τον διακρίνουν, από ένα φυσιολογικό ανήλικο.

Επίσης για την μεταβλητή 'LABELS' έχουμε:

Αρνητικοί χαρακτηρισμοί: 0%

Ουδέτεροι χαρακτηρισμοί: 46,2%

Θετικοί χαρακτηρισμοί : 7,7%

Δεν απάντησαν : 46,2%

Όσον αφορά τις μεθόδους αντιμετώπισης της προπαραβατικότητας του ανηλίκου οι επιμελητές έχουν θετική στάση για να μπαίνει σε προγράμματα κατάρτισης και εργασίας, να ενταχθεί σε προγράμματα προστασίας της κοινότητας, να αναβαθμιστούν οι περιοχές που ζει, να δημιουργηθούν χώροι οργανωμένου αθλητισμού, να μπορεί να διαμένει σε σπίτια της κοινότητας. Επίσης θετικά, κρίνουν την επιμέλεια σε επιμελητή, τις εργασίες των Εταιρειών Προστασίας Ανηλίκων, την παρέμβαση του Δικαστή, αλλά μάλλον διαφωνούν με τον εγκλεισμό σε ίδρυμα, αν και δεν παίρνουν θέση για τα ειδικά θεραπευτικά ιδρύματα.

Για την ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού ελέγχου, υποστηρίζουν την αυστηρότητα στην οικογένεια και το σχολείο και τη ρύθμιση στο εσωτερικό της κοινότητας, αλλά αντιδρούν στην αυτοπροστασία και την ιδιωτική αστυνομία. Τέλος, έχουν ουδέτερη στάση στην απέλαση και τον έλεγχο του DNA και διαφωνούν με την ηλεκτρονική παρακολούθηση. Ως επιστέγασμα όλων αυτών, διαφωνούν με την κατάργηση κάθε μορφής παρέμβασης στη ζωή αυτού του παιδιού.

Οι απόψεις που καταγράφησαν, συγκροτήθηκαν κυρίως από την ιδεολογία, την προσωπική επαφή και το σχολείο και όχι από τις θέσεις της

Εκκλησίας, της Πολιτείας, των ΜΜΕ και τα λόγια τρίτων. Οι αντιδράσεις των επιμελητών καταγράφονται στην πλειοψηφία τους ως θετικές. Είναι ενδεικτικό ότι για τη μεταβλητή 'REACTION' έχουμε:

Θετικές στάσεις : 46,2%

Ουδέτερες » : 23,1%

Αρνητικές » : 0%

Δεν απάντησαν : 30,8%

Κανένας επιμελητής ανηλίκων δεν είχε απόλυτα αρνητικές στάσεις απέναντι σ'έναν τέτοιο ανήλικο. Για τις μεταβλητές 74-84 οι μέσοι όροι βρίσκονται μέσα στα ποσοστά της συμφωνίας (απόλυτη συμφωνία και για άδεια οδήγησης, αν και το μεγαλύτερο ποσοστό περιπτώσεων που απασχολούν την υπηρεσία είναι για παραβάσεις του Κώδικα Οδικής Κυκλοφορίας). Εξαίρεση αποτελεί μόνο η μεταβλητή «να τον(την) υιοθετήσετε». Τα αποτελέσματα που αφορούν τις στάσεις, (όπως θα δούμε παρακάτω-κεφάλαιο δικαιοπολιτικές συνέπειες) και για όλες τις κατηγορίες δειγμάτων της έρευνας μας, έχουν μεγάλη σημασία σε σχέση με την αντιμετώπιση που εμείς προτείνουμε.

Τέλος, για την μεταβλητή 'POLITIK' έχουμε:

Συντηρητικοί: 30,8%

Μετριοπαθείς: 15,4%

Προοδευτικοί : 30,8%

2) ΟΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΩΝ-ΦΟΙΤΗΤΩΝ ΑΣΤΥΝ.ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ

Το δείγμα των αστυνομικών, καθορίστηκε σε ποσοστά στη βάση κοινωνικών χαρακτηριστικών, ώστε να αντιπροσωπεύει το γενικό σύνολο των φοιτητών της Αστυνομικής Ακαδημίας και επιλέχθηκε τυχαία και από τα τρία έτη της σχολής. Το δείγμα αυτό, αποτελείται από 64% άνδρες($n=32$) και 34% γυναίκες($n=17$) (ένα ερωτηματολόγιο ήταν κενό), 48% ανήκοντες στη πρώτη ηλικιακή κατηγορία¹($n=24$) και 52% στη δεύτερη($n=26$), 68% ανύπαντρους($n=34$) και 32% παντρεμένους($n=16$), 44% καταγόμενους από την Αττική($n=22$), 34% από λοιπές αστικές και ημιαστικές περιοχές($n=17$) και 22% από αγροτικές περιοχές($n=11$).

Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι(πίνακες11-14):

¹ Η πρώτη ηλικιακή κατηγορία αφορά εκείνους που μπήκαν στην Ακαδημία με πανελλήνιες εξετάσεις και η δεύτερη κατηγορία εκείνους που έχουν χρόνια υπηρεσία ως αστυφύλακες.

ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ.ΑΠΟΚΛ.-Ν

Α.ΓΕΝΙΚΑ

1. Υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας-----	1,28	0,57	50
2. Υπάρχει κρίση ηθικών αξιών-----	1,38	0,73	50
3. Υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας των νέων---	1,38	0,60	50
4. Υπάρχει αυξημένος αριθμός νέων που ακολουθούν παρεκκλίνοντα τρόπο ζωής-----	1,66	0,92	50

Β.ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΗΣΥΧΙΑ

5. Υπάρχει ανησυχία στον κόσμο για την αυξανόμενη παρέκκλιση των νέων-----	1,90	0,91	50
6. Δικαιολογείται μια τέτοια ανησυχία-----	1,48	0,71	50

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΩΝ
ΑΝΗΛΙΚΩΝ

A. Ποιά χαρακτηριστικά πιστεύετε ότι διαθέτει ένας προπαραβατικός ανήλικος, που τον διακρίνουν απ' το σύνολο των ανηλίκων:

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ.ΑΠΟΚΛ.-N

7. Είναι αγόρι-----	2,46-----	1,43-----	50
8. Είναι κορίτσι-----	3,20-----	1,21-----	50
9. Επηρεάζεται εύκολα απ' τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης-----	1,96-----	1,09-----	50
10. Φοράει μη συμβατικά ρούχα-----	2,36-----	0,98-----	50
11. Έχει παρατήσει το σχολείο-----	2,46-----	1,07-----	50
12. Έχει μαθησιακές δυσκολίες-----	3,18-----	1,16-----	50
13. Επιδεικνύει έλλειψη υποταγής στην πολιτική νομιμότητα-----	2,15-----	0,95-----	48
14. Προέρχεται από διαλυμένη οικογένεια -----	2,40-----	0,95-----	50
15. Προέρχεται από άπορη οικογένεια-----	3,02-----	1,08-----	50
16. Κάνει κακές παρέες -----	1,48-----	0,65-----	50
17. Έχει έλλειψη φίλων -----	2,90-----	1,18-----	50
18. Έχει γονείς εγκληματίες -----	3,20-----	1,12-----	50
19. Είναι παιδί φυλετικής - εθνικής μειονότητας-----	3,42-----	1,16-----	50
20. Είναι ομοφυλόφιλο-----	3,84-----	1,18-----	50
21. Καπνίζει τσιγάρα -----	3,14-----	1,41-----	50
22. Έχει συχνή σεξουαλική δραστηριότητα-----	3,42-----	1,21-----	50
23. Κάνει χρήση αλκοόλ-----	2,40-----	1,16-----	50
24. Κάνει χρήση τοξικών ουσιών-----	2,16-----	1,00-----	50
25. Ακούει ξένη, δυνατή μουσική (χέβυ μέταλ, ρέιβ)-----	2,69-----	1,25-----	49
26. Έχει ψυχική ασθένεια-----	3,08-----	1,18-----	50
27. Κατοικεί σε υποβαθμισμένη περιοχή-----	2,88-----	1,06-----	50
28. Είναι θύμα παραμέλησης-----	2,08-----	0,92-----	50
29. Είναι θύμα κακοποίησης -----	2,48-----	1,01-----	50
30. Έχει βιολογικές και φυσιολογικές μειονεξίες-----	3,24-----	1,08-----	50
31. Ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη-----	3,53-----	1,08-----	49
B. 33. Δεν έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά ώστε να διακρίνεται από ένα φυσιολογικό ανήλικο-----	3,55-----	1,32-----	47
Γ. Ποιες από τις παρακάτω εκφράσεις πιστεύετε ότι χαρακτηρίζει καλύτερα τον προπαραβατικό ανήλικο			
34. Ανώριμο-----	2,06-----	1,17-----	50
35. Ανήθικο-----	2,86-----	1,26-----	50
36. Ιδιότροπο-----	2,40-----	1,07-----	50
37. Ένα παιδί σαν όλα τα άλλα-----	3,80-----	1,03-----	50
38. Ευάλωτο-----	2,24-----	1,08-----	50
39. Επικίνδυνο για την κοινωνία-----	2,74-----	1,05-----	50
40. Ήρωας-----	4,78-----	0,46-----	50
41. Αναρχικός-----	2,84-----	1,25-----	50
42. Θύμα του κοινωνικού του περιβάλλοντος -----	2,18-----	0,98-----	50
43. Αλήτης-----	3,02-----	1,03-----	49

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

A. Ένας προπαραβατικός ανήλικος που μόλις περιγράψατε, για να αντιμετωπιστεί καλύτερα η κατάσταση του πρέπει:

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ.ΑΠΟΚΛ.-Ν

45. Να δίνεται για επιμέλεια σε επιμελητή ανηλίκων-----3,06-----1,27-----50
 46. Να ασχολούνται μαζί του οι Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων-2,74-----1,27-----50
 47. Να τηρεί κάποιους όρους στον τρόπο ζωής του που του έχει
 θέσει ο Δικαστής Ανηλίκων.-----2,78-----1,28-----50
 48. Να κλείνεται σε ίδρυμα αγωγής-----4,10-----1,16-----50
 49. Να αντιμετωπίζεται σε ειδικά θεραπευτικά ιδρύματα-----2,65-----1,41-----49
50. Να ενταχθεί σε κρατικά ή τοπικά προγράμματα προστασίας
 της νεότητας(ΛΕΣΧΕΣ ΝΕΩΝ)-----1,74-----0,99-----50
 51. Να αναβαθμιστούν οι περιοχές που διακρίνονται από
 έντονη αντικοινωνική συμπεριφορά ανηλίκων-----1,36-----0,75-----50
 52. Να δημιουργηθούν χώροι οργανωμένου αθλητισμού-----1,24-----0,69-----50
 53. Να υπάρχει ηλεκτρονική παρακολούθηση από την
 αστυνομία στο περιβάλλον που ζει ώστε να προληφθεί
 κάθε εκδήλωση παραβατικότητάς του-----3,18-----1,16-----50
 54. Να ελέγχεται το DNA του, πριν εκδηλώσει συμπτώματα
 παραβατικότητας λόγω κληρονομικότητας-----4,02-----1,06-----50
 55. Αν αυτός είναι νεαρός μετανάστης, να απελαθεί-----3,16-----1,43-----49
 56. Να μπορεί, με δική του πρωτοβουλία, να διαμένει σε ειδικά
 σπίτια στην κοινότητα, όταν παρουσιάζεται κρίση στην
 οικογένεια-----2,29-----1,27-----49
 57. Να μπαίνει σε προγράμματα κατάρτισης και εργασίας-----1,28-----0,64-----50
58. Να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα στο χώρο της οικογένειας-----2,60-----1,25-----50
 59. Να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα στο χώρο του σχολείου-----3,00-----1,32-----50
 60. Να παρακολουθεί μαθήματα του κατηχητικού ή σωματείων
 με συναφή χαρακτήρα-----2,78-----1,07-----50
61. Να καταργηθεί κάθε μορφή παρέμβασης στη ζωή του παιδιού-----4,40-----0,90-----50
- B.Είμαστε πιθανά θύματα των συμπτωμάτων παρεκτροπής του και
 καθώς το κράτος αδιαφορεί
62. Η μόνη λύση είναι η αυτοπροστασία -----3,30-----1,30-----50
 63. Η μόνη λύση είναι η ιδιωτική αστυνομία-----4,48-----0,84-----50
 64. Η μόνη λύση είναι η ρύθμιση στο εσωτερικό της κοινότητας-----3,14-----1,28-----50

ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΟΙΝΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Α. Πιστεύετε ότι για την συγκρότηση των παραπάνω άποψεών σας σημαντικό ρόλο έπαιξαν:

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ ΑΠΟΚΛ.-Ν

65. Προσωπική γνωριμία-----	2,55-----	1,35-----	49
66..Λόγια τρίτων-----	3,02-----	1,36-----	50.
67.Ρεπορτάζ - τηλεόραση, περιοδικά, εφημερίδες-----	2,12-----	1,17-----	50
68. Οι απόψεις της εκκλησίας -----	3,28-----	1,21-----	50-
69. Οι αντιλήψεις της πολιτείας -----	2,84-----	1,27-----	50
70. Η οικογένεια μου-----	1,82-----	1,02-----	50
71. Το σχολείο-----	2,04-----	1,05-----	50
72. Η ιδεολογία μου -----	1,80-----	1,23-----	50
73. ΑΛΛΟ			

Β. Σε ποιο βαθμό θα δεχόσασταν να κάνετε τα παρακάτω με τον Προπαραβατικό Ανήλικο:

74. Να συγκατοικήσετε στην ίδια περιοχή -----	2,28-----	1,25-----	50
75. Να γίνετε φίλοι-----	2,64-----	1,32-----	50
76. Να τον (την) δεχτείτε στο σπίτι σας -----	2,84-----	1,27-----	50
77. Να τον (την) προσλάβετε στη δουλειά σας-----	2,80-----	1,20-----	50
78. Να τον (την) υιοθετήσετε -----	3,76-----	1,13-----	50
79. Να σχετιστεί με κάποιο απ' τα παιδιά σας -----	3,94-----	1,15-----	50

Γ. Ο ανήλικος αυτός (αυτή) όταν μεγαλώσει μπορεί :

80. Να έχει πολιτικά δικαιώματα -----	1,52-----	0,91-----	50
81. Να έχει άδεια οδήγησης-----	1,44-----	0,88-----	50
82. Να προσληφθεί στο δημόσιο-----	2,10-----	1,33-----	50
83. Να κάνει οικογένεια-----	1,64-----	1,01-----	50
84. Να εκλεγεί σε μια υπεύθυνη θέση του κράτους (διοικητής οργανισμού, βουλευτής, δήμαρχος κ.ά.)-----	3,06-----	1,70-----	50

Συνόψιση

Ως προς την μεταβλητή WORRIES έχουμε:

Έντονη ανησυχία 96%

Λιγότερη » 2%

Καθόλου » 2%

Για την εικόνα του ανηλίκου στους αστυνομικούς βλέπουμε ότι αυτός, συνήθως είναι αγόρι, ευάλωτο στα μηνύματα των ΜΜΕ, έχει παρατήρει το σχολείο, κάνει κακές παρέες, χρήση αλκοόλ και τοξικών ουσιών, ακούει ρέιβ ή χέβυ μέταλ μουσική, κατοικεί σε υποβαθμισμένη περιοχή, είναι θύμα κακοποίησης και παραμέλησης και επιδεικνύει έλλειψη υποταγής στη πολιτική νομιμότητα. Αντίθετα, δεν επιβεβαιώνονται οι αναπαραστάσεις του μειονοτικού παιδιού, του ομοφυλόφιλου, της άστατης σεξουαλικής ζωής, των βιολογικών μειονεξιών και της κατώτερης κοινωνικής τάξης. Σε γενικές, πάντως, γραμμές, οι κοινωνικοί παράγοντες έχουν τύχει μεγαλύτερης αποδοχής σε σχέση με τους ατομικούς, όπως άλλωστε αποδοχή έχει και η θυματολογική οπτική του προβλήματος.

Για τη μεταβλητή LABELS τα αποτελέσματα έχουν ως εξής:

Αρνητικές γνώμες 20%

Ουδέτερες » 76%

Θετικές » 2%

Δεν απάντησαν 2%

Στην αντιμετώπιση ενός τέτοιου ανηλίκου, παρατηρείται ότι υπάρχει μια θετική άποψη για τα υπάρχον μέτρα με εξαίρεση τον εγκλεισμό σε ίδρυμα. Επικρατούν και εδώ, τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής. Αξιοσημείωτη είναι η αποδοχή των μέτρων της αντιμετώπισης μέσα στο χώρο της οικογένειας και σε σωματεία «διαπαιδαγώγησης». Την άρνηση των αστυνομικών έχουν δεχθεί τα μέτρα της ιδιωτικής αστυνομίας, του ελέγχου του DNA και του «καταργητισμού».

Για τη διαμόρφωση των απόψεων των αστυνομικών πρωτεύοντα ρόλο έπαιξαν η οικογένεια, η ιδεολογία, το σχολείο και τα ΜΜΕ.

Οι στάσεις των αστυνομικών κρίνονται γενικά, ως θετικές, όχι όμως σε μεγάλο βαθμό. Η μεταβλητή REACTION μας δίνει το εξής αποτέλεσμα:

Θετικές αντιδράσεις 46%

Ουδέτερες » 40%

Αρνητικές » 14%

Ταυτόχρονα όμως, και εδώ παρατηρείται το φαινόμενο της έντονης διαφοροποίησης του αποτελέσματος, όταν οι σχέσεις αφορούν τα δικαιώματα του ανηλίκου σε σχέση με αυτές σε προσωπικό επίπεδο(πιο αρνητικές). Είναι ενδεικτικό ότι οι αστυνομικοί αντιδρούν αρνητικά στο να υιοθετηθεί από αυτούς ένας τέτοιος ανήλικος ή να αναπτύξει σχέσεις με κάποιο από τα παιδιά τους .

Τέλος, για τη μεταβλητή POLITIK τα αποτελέσματα είναι τα εξής:

Συντηρητικοί 54%

Μετριοπαθείς 44%

Προοδευτικοί 2% .

3) ΟΙ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΤΩΝ ΦΟΙΤΗΤΩΝ

Το δείγμα των φοιτητών αποτελείται αποκλειστικά από 181 φοιτητές Κοινωνιολογίας που παρακολούθησαν μαθήματα Εγκληματολογίας. Το 40,3% των φοιτητών είναι άνδρες($n=73$) και το 59,7% γυναίκες($n=108$). Επίσης, το 48,1% του δείγματος έχουν τόπο καταγωγής το νομό Αττικής($n=87$), το 23,2% μεγάλωσε σε λοιπές αστικές και ημιαστικές περιοχές($n=42$), το 24.9% στα χωριά της ελληνικής επαρχίας($n=45$), ενώ το 3,9% μεγάλωσε στην Κύπρο($n=7$).

Τα αποτελέσματα, όπως παρουσιάζονται με τον αριθμητικό μέσο, τη σταθερή απόκλιση και τον αριθμό(N) του δείγματος, είναι τα εξής (πίνακες 15-18):

ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ.ΑΠΟΚΛ.-Ν

Α.ΓΕΝΙΚΑ

1. Υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας-----	1,56----	0,80 ----	181
2. Υπάρχει κρίση ηθικών αξιών-----	1,71----	0,95-----	180
3. Υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας των νέων---	1,73----	0,92-----	180
4. Υπάρχει αυξημένος αριθμός νέων που ακολουθούν
παρεκκλίνοντα τρόπο ζωής-----	2,20----	1,14-----	180

Β.ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΗΣΥΧΙΑ

5. Υπάρχει ανησυχία στον κόσμο για την
αυξανόμενη παρέκκλιση των νέων-----	2,13----	1,05-----	181
6. Δικαιολογείται μια τέτοια ανησυχία -----	2,02----	1,23-----	178

ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Α. Ποιά χαρακτηριστικά πιστεύετε ότι διαθέτει ένας προπαραβατικός ανήλικος, που τον διακρίνουν απ' το σύνολο των ανηλίκων:

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ. ΑΠΟΚΛ.-Ν

7. Είναι αγόρι-----	2,88	1,51	180
8. Είναι κορίτσι-----	3,41	1,23	179
9. Επηρεάζεται εύκολα απ' τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης-----	2,03	1,06	180
10. Φοράει μη συμβατικά ρούχα-----	3,31	1,32	180
11. Έχει παρατήσει το σχολείο-----	2,95	1,26	181
12. Έχει μαθησιακές δυσκολίες-----	3,39	1,18	180
13. Επιδεικνύει έλλειψη υποταγής στην πολιτική νομιμότητα-----	2,44	1,15	180
14. Προέρχεται από διαλυμένη οικογένεια -----	2,72	1,26	181
15. Προέρχεται από άπορη οικογένεια-----	3,22	1,15	181
16. Κάνει κακές παρέες -----	2,00	1,13	180
17. Έχει έλλειψη φίλων -----	2,95	1,30	181
18. Έχει γονείς εγκληματίες -----	3,27	1,24	181
19. Είναι παιδί φυλετικής - εθνικής μειονότητας-----	3,60	1,07	181
20. Είναι ομοφυλόφιλο-----	4,10	0,99	181
21. Καπνίζει τσιγάρα -----	3,96	1,39	181
22. Έχει συχνή σεξουαλική δραστηριότητα-----	4,03	1,17	179
23. Κάνει χρήση αλκοόλ-----	2,94	1,25	181
24. Κάνει χρήση τοξικών ουσιών-----	2,30	1,19	181
25. Ακούει ξένη, δυνατή μουσική (χέβυ μέταλ, ρέιβ)-----	3,54	1,36	180
26. Έχει ψυχική ασθένεια-----	2,70	1,20	181
27. Κατοικεί σε υποβαθμισμένη περιοχή-----	3,25	1,18	181
28. Είναι θύμα παραμέλησης-----	2,24	1,01	181
29. Είναι θύμα κακοποίησης -----	2,44	1,00	181
30. Έχει βιολογικές και φυσιογνωμικές μειονεξίες-----	3,35	1,11	180
31. Ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη-----	3,41	1,22	180

Β. 33. Δεν έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά

ώστε να διακρίνεται από ένα φυσιολογικό ανήλικο-----2,89-----1,32-----174

Γ. Ποιες από τις παρακάτω εκφράσεις πιστεύετε ότι χαρακτηρίζει καλύτερα τον προπαραβατικό ανήλικο

34. Ανώριμο-----	2,25	1,31	179
35. Ανήθικο-----	2,62	1,19	178
36. Ιδιότροπο-----	3,08	1,28	178
37. Ένα παιδί σαν όλα τα άλλα-----	3,48	1,31	178
38. Ευάλωτο-----	2,18	1,16	178
39. Επικίνδυνο για την κοινωνία-----	2,92	1,23	178
40. Ηρωας-----	4,46	0,84	178
41. Αναρχικός-----	3,08	1,29	177
42. Θύμα του κοινωνικού του περιβάλλοντος -----	2,28	1,12	180
43. Αλήτης-----	3,40	1,27	178

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Α. Ένας προπαραβατικός ανήλικος που μόλις περιγράψατε, για να αντιμετωπιστεί καλύτερα η κατάστασή του πρέπει: **ΜΕΣΟΣ-ΣΤ.ΑΠΟΚΛ.-Ν**

45. Να δίνεται για επιμέλεια σε επιμελητή ανηλίκων-----2,81-----1,34-----179
 46. Να ασχολούνται μαζί του οι Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων-2,08-----1,02-----180
 47. Να τηρεί κάποιους όρους στον τρόπο ζωής του που του έχει θέσει ο Δικαστής Ανηλίκων.-----2,70-----1,21-----179
 48. Να κλείνεται σε ίδρυμα αγωγής-----4,54-----0,82-----180
 49. Να αντιμετωπίζεται σε ειδικά θεραπευτικά ιδρύματα-----2,50-----1,40-----179
50. Να ενταχθεί σε κρατικά ή τοπικά προγράμματα προστασίας της νεότητας(ΛΕΣΧΕΣ ΝΕΩΝ)-----1,61-----0,89-----180
 51. Να αναβαθμιστούν οι περιοχές που διακρίνονται από έντονη αντικοινωνική συμπεριφορά ανηλίκων-----1,55-----0,75-----180
 52. Να δημιουργηθούν χώροι οργανωμένου αθλητισμού-----1,26-----0,61-----180
 53. Να υπάρχει ηλεκτρονική παρακολούθηση από την αστυνομία στο περιβάλλον που ζει ώστε να προληφθεί κάθε εκδήλωση παραβατικότητάς του-----3,69-----1,24-----178
 54. Να ελέγχεται το DNA του, πριν εκδηλώσει συμπτώματα παραβατικότητας λόγω κληρονομικότητας-----3,93-----1,12-----180
 55. Αν αυτός είναι νεαρός μετανάστης, να απελαθεί-----3,96-----1,21-----180
 56. Να μπορεί, με δική του πρωτοβουλία, να διαμένει σε ειδικά σπίτια στην κοινότητα, όταν παρουσιάζεται κρίση στην οικογένεια-----1,99-----1,10-----178
 57. Να μπαίνει σε προγράμματα κατάρτισης και εργασίας-----1,33-----0,63-----180
58. Να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα στο χώρο της οικογένειας-----3,45-----1,30-----180
 59. Να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα στο χώρο του σχολείου-----3,80-----1,16-----179
 60. Να παρακολουθεί μαθήματα του κατηχητικού ή σωματείων με συναφή χαρακτήρα-----3,72-----1,20-----180
61. Να καταργηθεί κάθε μορφή παρέμβασης στη ζωή του παιδιού-----3,87-----1,11-----180
- Β.Είμαστε πιθανά θύματα των συμπτωμάτων παρεκτροπής του και καθώς το κράτος αδιαφορεί
62. Η μόνη λύση είναι η αυτοπροστασία -----2,95-----1,33-----178
 63. Η μόνη λύση είναι η ιδιωτική αστυνομία-----4,10-----0,96-----178
 64. Η μόνη λύση είναι η ρύθμιση στο εσωτερικό της κοινότητας-----2,60-----1,11-----176

ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΟΙΝΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Α. Πιστεύετε ότι για την συγκρότηση των παραπάνω άποψεών σας σημαντικό ρόλο έπαιξαν:

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ ΑΠΟΚΛ.-Ν

65. Προσωπική γνωριμία-----	3,17-----	1,53-----	179
66..Λόγια τρίτων-----	3,51-----	1,37-----	178.
67.Ρεπορτάζ - τηλεόραση, περιοδικά, εφημερίδες-----	2,30-----	1,36-----	179
68. Οι απόψεις της εκκλησίας -----	3,89-----	1,18-----	179-
69. Οι αντιλήψεις της πολιτείας -----	3,27-----	1,34-----	179
70. Η οικογένεια μου-----	2,23-----	1,29-----	179
71. Το σχολείο-----	2,37-----	1,34-----	179
72. Η ιδεολογία μου -----	1,65-----	1,09-----	168
73. ΑΛΛΟ			

Β. Σε ποιο βαθμό θα δεχόσασταν να κάνετε τα παρακάτω με τον Προπαραβατικό Ανήλικο:

74. Να συγκατοικήσετε στην ίδια περιοχή -----	2,13-----	1,07-----	180
75. Να γίνετε φίλοι-----	2,39-----	1,21-----	180
76. Να τον (την) δεχτείτε στο σπίτι σας -----	2,52-----	1,14-----	180
77. Να τον (την) προσλάβετε στη δουλειά σας-----	2,59-----	1,15-----	180
78. Να τον (την) υιοθετήσετε -----	3,28-----	1,26-----	180
79. Να σχετιστεί με κάποιο απ' τα παιδιά σας -----	3,33-----	1,23-----	180

Γ. Ο ανήλικος αυτός (αυτή) όταν μεγαλώσει μπορεί :

80. Να έχει πολιτικά δικαιώματα -----	1,44-----	0,62-----	179
81. Να έχει άδεια οδήγησης-----	1,69-----	0,84-----	179
82. Να προσληφθεί στο δημόσιο-----	1,92-----	0,95-----	179
83. Να κάνει οικογένεια-----	1,59-----	0,86-----	179
84. Να εκλεγεί σε μια υπεύθυνη θέση του κράτους (διοικητής οργανισμού, βουλευτής, δήμαρχος κ.ά.)-----	2,92-----	1,30-----	179

Συνοψιση

Για την μεταβλητή WORRIES έχουμε τα εξής αποτελέσματα:

Έντονη ανησυχία	74,6%
Λιγότερη »	21,0%
Καθόλου »	2,8%
Δεν απάντησαν	1,7%

Σύμφωνα με τα αποτελέσματα για τα χαρακτηριστικά στοιχεία, ο προπαραβατικός ανήλικος είναι αγόρι, ευάλωτο στα μηνύματα των ΜΜΕ έχει κακές παρέες και κάνει χρήση τοξικών ουσιών, είναι θύμα παραμέλησης και κακοποίησης. Για την μεταβλητή LABELS έχουμε:

Αρνητικές γνώμες	19,9%
Ουδέτερες »	68%
Θετικές »	10,5%
Δεν απάντησαν	1,7%

Για τις μεθόδους αντιμετώπισης, επικρατούν τα προγράμματα προστασίας, ενώ υπάρχει και μια αποδοχή στην υπάρχουσα εξωιδρυματική μεταχείριση. Δεν υπάρχει αποδοχή των μέτρων ελέγχου DNA, ηλεκτρονικής παρακολούθησης, απέλασης, αντιμετώπισης σε κοινωνικές ομάδες και ιδιωτικής αστυνόμευσης.

Οι φοιτητές επηρεάστηκαν για τις απόψεις τους αυτές, κυρίως από ρεπορτάζ των ΜΜΕ, το σχολείο και την ιδεολογία. Δεν δέχονται να υιοθετήσουν ένα τέτοιο παιδί, να σχετιστεί με κάποιο από τα παιδιά τους ή να εκλεγεί σε μια υπεύθυνη θέση του κράτους. Παράλληλα, παρατηρείται έντονη διαφοροποίηση στις στάσεις που ενέχουν το προσωπικό στοιχείο (74-79) και των δικαιωμάτων του (80-84), καθώς οι πρώτες είναι πιο αρνητικές.

Για τη REACTION έχουμε τα εξής: Θετική αντίδραση 47%

Ουδέτερη »	48,1%
Αρνητική »	3,3%
Δεν απάντησαν	1,1%

Για τη POLITIK έχουμε:

Συντηρητικοί	17,7%
Μετριοπαθείς	63%
Προοδευτικοί	17,1%
Δεν απάντησαν	2,2%

4) ΤΑ ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΕΡΕΥΝΑΣ ΣΤΟ ΠΛΗΘΥΣΜΟ

Το χρονικό διάστημα 15 Δεκεμβρίου 1996 - 15 Ιανουαρίου 1997, διενεργήθηκε έρευνα σε δείγμα πληθυσμού από όλη την Ελλάδα, αντιπροσωπευτικό της απογραφής του 1991. Τα 587 άτομα που απάντησαν το ερωτηματολόγιο (όλοι δέχθηκαν να απαντήσουν), ανήκαν στις ηλικίες 15-64 ετών. Το δείγμα ήταν το εξής.

ΠΙΝΑΚΑΣ 19

		Δ Ε Ι Γ Μ Α		ΑΠΟΓΡΑΦΗ	
ΦΥΛΟ	ΑΝΔΡΕΣ	289	49,2%	49,75%	
	ΓΥΝΑΙΚΕΣ	298	50,8%	50,25%	
ΗΛΙΚΙΑ	64-50 ΕΤΩΝ	174	29,6%	28,45%	
	49-30	217	37%	38,42%	
	29-15	196	33,4%	33,13%	
Οικογενειακή Κατάσταση	ΑΓΑΜΟΣ	182	31%	30,12%	
	ΕΓΓΑΜΟΣ	376	64,1%	65,41%	
	ΔΙΑΖΕΥΓΜ.	12	2%	1,77%	
	ΧΗΡΟΣ	15	2,6%	2,74%	
		2	0,3%		
ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ	Περιφέρεια πρωτεύουσας	184	31,3%	30,8%	
	Άλλες αστικές-ημιαστικές	242	41,2%	42,07%	
	Αγροτικές περιοχές	161	27,4%	27,13%	

Για τη συγκεκριμένη μεταβλητή θα πρέπει να σημειωθεί ότι δεν κατορθώσαμε να έχουμε αναλογική αντιπροσώπηση από όλους τους νομούς της χώρας. Στο δείγμα μας δεν εκπροσωπήθηκαν οι νομοί Καστοριάς, Πέλλας, Πρεβέζης, Κέρκυρας, Αρκαδίας, Ροδόπης, Κιλκίς, Χίου, Σάμου και Κεφαλληνίας. Το αίτιο της μη εκπροσώπησης έγκειται στο γεγονός ότι οι βοηθοί ερευνητές δεν κατάγονταν από αυτές τις περιοχές. Η αναζήτηση των κατάλληλων ερευνητών δεν έγινε εφικτή, καθώς το κόστος σε χρόνο και το οικονομικό, θα ήταν μεγάλο. Τα ποσοστά της απογραφής αφορούν την επίσημη απογραφή του 1991 και μόνο τις ηλικίες 15-64.

ΠΙΝΑΚΑΣ 20

ΜΟΡΦΩΣΗ	1-6 τάξεις Δημοτικού	242	41,2%	43,4%
	1-6 τάξεις Γυμνασίου (Λυκείου)	233	39,7%	38,1%
	Ανώτερη-Ανώτατη	84	14,3%	14,3% ¹
	Άλλο	27	4,6%	4,1% ²
		1	0,2%	

¹ Το 14,3% περιλαμβάνει τους απόφοιτους, αλλά και τους φοιτητές-σπουδαστές ΑΕΙ-ΤΕΙ.

² Το ποσοστό αυτό αφορά τους «αγράμματους».

Στη συγκεκριμένη μεταβλητή τοποθετήσαμε τη κατηγορία ΑΛΛΟ για να συμπεριλάβουμε τους αγράμματους. Αν και τα ποσοστά συμπίπτουν, σχεδόν, με αυτά του πληθυσμού, δεν μπορούμε να είμαστε σίγουροι αν το ΑΛΛΟ κατανοήθηκε ως ένας τρόπος να δηλωθεί η έλλειψη μόρφωσης. Αντίθετα, θα πρέπει να δεχθούμε την υποψία ότι στο δείγμα μας δεν εκπροσωπήθηκαν οι αγράμματοι και αυτό γιατί σε πολύ λίγες περιπτώσεις(11) αναφέρθηκαν από βοηθούς ερευνητές ότι τους ζητήθηκε η βοήθεια για την κατανόηση των ερωτήσεων.

ΠΙΝΑΚΑΣ 21

Επάγγελμα³	Οικιακά	56	9,5%	
	Αγρότες-Εργάτες-Τεχνίτες-Παροχή	225	38,3%	45,1%
	Υπηρεσιών			
	Υπάλληλοι-Πωλητές	139	23,7%	31,3%
	Ανώτερα Στελέχη-Επιστήμονες	63	10,7%	14,4%
	Φοιτητές-Μαθητές	57	9,7%	
	Συνταξιούχοι	16	2,7%	
	Άνεργοι	28	4,8%	
		3	0,5%	

Τα αποτελέσματα της έρευνας είναι τα εξής(πίνακες22-25):

³ Η απογραφή του 1991 δεν περιλαμβάνει, για τα επαγγέλματα το σύνολο του πληθυσμού, αλλά μόνο του εργατικού δυναμικού. Καθώς η ερώτηση ήταν ανοιχτή, οι απαντήσεις ΟΙΚΙΑΚΑ-ΦΟΙΤΗΤΕΣ-ΣΥΝΤΑΞΙΟΥΧΟΙ έπρεπε να κωδικοποιηθούν. Ο σχεδιασμός ενός αντιπροσωπευτικού δείγματος στη κατηγορία επάγγελμα αποδείχθηκε δυσκολότερος από τις άλλες μεταβλητές με αποτέλεσμα τις διαφορές στα ποσοστά, όπως φαίνεται. Στην επίσημη απογραφή υπάρχει και μια κατηγορία ΑΛΛΟ με ποσοστό 9,2%.

ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ.ΑΠΟΚΛ.-Ν

Α.ΓΕΝΙΚΑ

1. Υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας-----	1,39	0,70	587
2. Υπάρχει κρίση ηθικών αξιών-----	1,71	0,94	587
3. Υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας των νέων---	1,75	0,91	587
4. Υπάρχει αυξημένος αριθμός νέων που ακολουθούν παρεκκλίνοντα τρόπο ζωής-----	1,97	1,06	587

Β.ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΗΣΥΧΙΑ

5. Υπάρχει ανησυχία στον κόσμο για την αυξανόμενη παρέκκλιση των νέων-----	1,99	1,02	587
6. Δικαιολογείται μια τέτοια ανησυχία -----	2,10	1,22	587

**ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΩΝ
ΑΝΗΛΙΚΩΝ**

Α. Ποιά χαρακτηριστικά πιστεύετε ότι διαθέτει ένας προπαραβατικός ανήλικος, που τον διακρίνουν απ' το σύνολο των ανηλίκων:

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ. ΑΠΟΚΛ.-Ν

7. Είναι αγόρι-----	2,57	1,37	573
8. Είναι κορίτσι-----	3,32	1,16	571
9. Επηρεάζεται εύκολα απ' τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης-----	1,89	1,31	578
10. Φοράει μη συμβατικά ρούχα-----	2,67	1,27	580
11. Έχει παρατήσει το σχολείο-----	2,74	1,22	583
12. Έχει μαθησιακές δυσκολίες-----	3,07	1,27	582
13. Επιδεικνύει έλλειψη υποταγής στην πολιτική νομιμότητα-----	2,21	1,17	577
14. Προέρχεται από διαλυμένη οικογένεια -----	2,48	1,20	582
15. Προέρχεται από άπορη οικογένεια-----	3,29	1,17	581
16. Κάνει κακές παρέες -----	1,84	0,97	583
17. Έχει έλλειψη φίλων -----	2,88	1,28	581
18. Έχει γονείς εγκληματίες -----	3,21	1,28	578
19. Είναι παιδί φυλετικής - εθνικής μειονότητας-----	3,49	1,19	582
20. Είναι ομοφυλόφιλο-----	3,92	1,04	584
21. Καπνίζει τσιγάρα -----	3,43	1,48	580
22. Έχει συχνή σεξουαλική δραστηριότητα-----	3,70	1,17	582
23. Κάνει χρήση αλκοόλ-----	2,53	1,18	580
24. Κάνει χρήση τοξικών ουσιών-----	2,26	2,03	582
25. Ακούει ξένη, δυνατή μουσική (χέβυ μέταλ, ρέιβ)-----	3,01	1,85	580
26. Έχει ψυχική ασθένεια-----	2,78	1,28	579
27. Κατοικεί σε υποβαθμισμένη περιοχή-----	3,22	1,24	581
28. Είναι θύμα παραμέλησης-----	2,14	1,08	583
29. Είναι θύμα κακοποίησης -----	2,44	1,11	583
30. Έχει βιολογικές και φυσιογνωμικές μειονεξίες-----	3,37	1,20	580
31. Ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη-----	3,42	1,25	578

**Β. 33. Δεν έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά
ώστε να διακρίνεται από ένα φυσιολογικό ανήλικο-----**

2,87-----1,37----561

**Γ. Ποιες από τις παρακάτω εκφράσεις πιστεύετε ότι χαρακτηρίζει καλύτερα τον
προπαραβατικό ανήλικο**

34. Ανάριμο-----	2,13	1,24	587
35. Ανήθικο-----	2,66	1,29	587
36. Ιδιότροπο-----	2,81	1,23	587
37. Ένα παιδί σαν όλα τα άλλα-----	3,32	1,39	587
38. Ευάλωτο-----	2,16	1,17	587
39. Επικίνδυνο για την κοινωνία-----	2,90	1,30	587
40. Ήρωας-----	4,48	0,90	587
41. Αναρχικός-----	2,92	1,38	586
42. Θύμα του κοινωνικού του περιβάλλοντος -----	2,16	1,07	587
43. Αλήτης-----	3,02	1,33	587

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Α. Ένας προπαραραβατικός ανήλικος που μόλις περιγράψατε, για να αντιμετωπιστεί καλύτερα η κατάσταση του πρέπει:

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ.ΑΠΟΚΛ.-Ν

45. Να δίνεται για επιμέλεια σε επιμελητή ανηλίκων-----2,63-----1,46-----585
46. Να ασχολούνται μαζί του οι Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων-2,41-----1,37-----581
47. Να τηρεί κάποιους όρους στον τρόπο ζωής του που του έχει
θέσει ο Δικαστής Ανηλίκων.-----2,75-----1,35-----584
48. Να κλείνεται σε ίδρυμα αγωγής-----4,34-----1,05-----586
49. Να αντιμετωπίζεται σε ειδικά θεραπευτικά ιδρύματα-----2,60-----1,46-----581
50. Να ενταχθεί σε κρατικά ή τοπικά προγράμματα προστασίας
της νεότητας(ΛΕΣΧΕΣ ΝΕΩΝ)-----1,61-----1,22-----585
51. Να αναβαθμιστούν οι περιοχές που διακρίνονται από
έντονη αντικοινωνική συμπεριφορά ανηλίκων-----1,46-----0,76-----586
52. Να δημιουργηθούν χώροι οργανωμένου αθλητισμού-----1,26-----0,71-----587
53. Να υπάρχει ηλεκτρονική παρακολούθηση από την
αστυνομία στο περιβάλλον που ζει ώστε να προληφθεί
κάθε εκδήλωση παραβατικότητας του-----3,53-----1,41-----580
54. Να ελέγχεται το DNA του, πριν εκδηλώσει συμπτώματα
παραβατικότητας λόγω κληρονομικότητας-----3,60-----1,42-----583
55. Αν αυτός είναι νεαρός μετανάστης, να απελαθεί-----3,29-----1,48-----584
56. Να μπορεί, με δική του πρωτοβουλία, να διαμένει σε ειδικά
σπίτια στην κοινότητα, όταν παρουσιάζεται κρίση στην
οικογένεια-----1,74-----0,95-----575
57. Να μπαίνει σε προγράμματα κατάρτισης και εργασίας-----1,32-----0,62-----586
58. Να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα στο χώρο της οικογένειας-----3,36-----1,57-----584
59. Να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα στο χώρο του σχολείου-----3,66-----2,12-----584
60. Να παρακολουθεί μαθήματα του κατηχητικού ή σωματείων
με συναφή χαρακτήρα-----3,36-----1,35-----587

61. Να καταργηθεί κάθε μορφή παρέμβασης στη ζωή του παιδιού-----3,75-----1,23-----586

Β.Είμαστε πιθανά θύματα των συμπτωμάτων παρεκτροπής του και
καθώς το κράτος αδιαφορεί

62. Η μόνη λύση είναι η αυτοπροστασία -----2,73-----1,40-----584
63. Η μόνη λύση είναι η ιδιωτική αστυνομία-----3,84-----1,19-----584
64. Η μόνη λύση είναι η ρύθμιση στο εσωτερικό της κοινότητας-----2,53-----1,19-----583

ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΟΙΝΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

Α. Πιστεύετε ότι για την συγκρότηση των παραπάνω άποψεών σας σημαντικό ρόλο έπαιξαν:

ΜΕΣΟΣ-ΣΤ ΑΠΟΚΛ.-Ν

65. Προσωπική γνωριμία-----	2,98-----	1,58-----	580
66..Λόγια τρίτων-----	3,23-----	1,43-----	581.
67.Ρεπορτάζ - τηλεόραση, περιοδικά, εφημερίδες-----	2,07-----	1,24-----	581
68. Οι απόψεις της εκκλησίας -----	3,69-----	1,37-----	580-
69. Οι αντιλήψεις της πολιτείας -----	3,23-----	1,39-----	581
70. Η οικογένεια μου-----	2,32-----	2,56-----	580
71. Το σχολείο-----	2,44-----	1,37-----	581
72. Η ιδεολογία μου -----	1,52-----	0,98-----	565
73. ΑΛΛΟ			

Β. Σε ποιο βαθμό θα δεχόσασταν να κάνετε τα παρακάτω με τον Προπαραβατικό Ανήλικο:

74. Να συγκατοικήσετε στην ίδια περιοχή -----	2,14-----	1,21-----	585
75. Να γίνετε φίλοι-----	2,45-----	1,29-----	585
76. Να τον (την) δεχτείτε στο σπίτι σας -----	2,69-----	1,82-----	585
77. Να τον (την) προσλάβετε στη δουλειά σας-----	2,75-----	1,30-----	585
78. Να τον (την) υιοθετήσετε -----	3,58-----	1,21-----	585
79. Να σχετιστεί με κάποιο απ' τα παιδιά σας -----	3,52-----	1,26-----	585

Γ. Ο ανήλικος αυτός (αυτή) όταν μεγαλώσει μπορεί :

80. Να έχει πολιτικά δικαιώματα -----	1,52-----	0,89-----	585
81. Να έχει άδεια οδήγησης-----	1,70-----	1,04-----	585
82. Να προσληφθεί στο δημόσιο-----	2,03-----	1,18-----	585
83. Να κάνει οικογένεια-----	1,87-----	1,20-----	585
84. Να εκλεγεί σε μια υπεύθυνη θέση του κράτους (διοικητής οργανισμού, βουλευτής, δήμαρχος κ.ά.)-----	3,07-----	1,49-----	585

Για την μεταβλητή WORRIES έχουμε τα εξής αποτελέσματα:

Έντονη ανησυχία 77,5%
Λιγότερη » 21,6%
Καθόλου » 0,9%

Σε γενικές γραμμές, ο γενικός πληθυσμός «σημειολογεί» έναν προπαραβατικό ανήλικο ως εξής. Είναι αγόρι, ευάλωτο στα μηνύματα των ΜΜΕ, επιδεικνύει έλλειψη υποταγής στη πολιτική νομιμότητα, προέρχεται από διαλυμένη οικογένεια, κάνει κακές παρέες και χρήση τοξικών ουσιών, είναι θύμα παραμέλησης και κακοποίησης.

Για την μεταβλητή LABELS έχουμε:

Αρνητικές Γνώμες 19,1%
Ουδέτερες » 71,7%
Θετικές » 9,2%

Ο εγκλεισμός σε ίδρυμα αγωγής προκαλεί αρνητικές γνώμες στο πληθυσμό, όπως και τα μέτρα της τροποποίησης της συμπεριφοράς, της ιδιωτικοποίησης του ελέγχου, αλλά και της μη παρέμβασης. Αντίθετα, η έρευνα έδειξε ότι ο πληθυσμός αποδέχεται τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής.

Η ιδεολογία, τα ΜΜΕ, η οικογένεια και το σχολείο αποτελούν τις πηγές από τις οποίες ο πληθυσμός συγκρότησε τις απόψεις του.

Το σημαντικότερο όμως, αποτέλεσμα της έρευνάς μας για την κοινή γνώμη, αφορά τις στάσεις του κοινού απέναντι στον προπαραβατικό ανήλικο.

Για την μεταβλητή REACTION συνάγονται τα εξής αποτελέσματα:

Θετική αντιμετώπιση 47,7%
Ουδέτερη » 42,8%
Αρνητική » 9,2%
Δεν απάντησαν 0,3%

Είναι ενδεικτικό ότι μόνο το 9,2% του δείγματος του πληθυσμού, τον αντιμετωπίζει αρνητικά. Επίσης αν δούμε τους μέσους όρους στις μεταβλητές 80-83 που αφορούν τα ατομικά δικαιώματα, θα δούμε ότι κυμαίνονται μεταξύ 1,52 και 2,03, δηλαδή βρίσκονται μέσα στα όρια της συμφωνίας. Εξαίρεση αποτελεί η μεταβλητή 84 (εκλογή σε μια υπεύθυνη θέση του κράτους), την οποία δεν δέχεται αλλά ούτε απορρίπτει η «κοινωνική ερμηνεία». Όμοια εικόνα παρουσιάζουν και οι μεταβλητές που αφορούν την ανάπτυξη κοινωνικών σχέσεων με τον ανήλικο (74-79), με εξαίρεση τις προτάσεις «περί υιοθεσίας»(μετ.78) και «να σχετιστεί με κάποιο από τα παιδιά σας»(μετ.79).

Τα αποτελέσματα στις στάσεις συνδέονται άμεσα με τον σχεδιασμό και την εφαρμογή της «άλλης αντιμετώπισης» που προτείνουμε στο θεωρητικό μας μοντέλο (όπως θα δούμε στο κεφάλαιο Δικαιοπολιτικές Συνέπειες).

Τέλος, για τη μεταβλητή POLITIK έχουμε τα εξής αποτελέσματα:

Συντηρητικοί 29,1%
Μετριοπαθείς 55,2%
Προοδευτικοί 15,3%
Δεν απάντησαν 0,3%

Λαμβάνοντας υπόψη ως ανεξάρτητη μεταβλητή την POLITIK αποδεικνύεται (σύμφωνα και με τους παρακάτω πίνακες 26-28) ότι οι συντηρητικοί ανησυχούν περισσότερο, υιοθετούν πιο αρνητικούς χαρακτηρισμούς και έχουν αρνητικότερες στάσεις για το προπαραβατικό ανήλικο, από τους μετριοπαθείς και τους προοδευτικούς.

ΠΙΝΑΚΑΣ 26 WORRIES/POLITIK⁵

	ΣΥΝΤΗΡΗΤΙΚΟΙ	ΜΕΤΡΙΟΠΑΘΕΙΣ	ΠΡΟΟΔΕΥΤΙΚΟΙ
ΕΝΤΟΝΗ ΑΝΗΣΥΧΙΑ	157—91,8%	238—73,5%	58—64,4%
ΛΙΓΟΤΕΡΗ ΑΝΗΣΥΧΙΑ	14—8,2%	85—26,2%	28—31,1%
ΚΑΘΟΛΟΥ ΑΝΗΣΥΧΙΑ	0	1—0,3%	4—4,4%

ΠΙΝΑΚΑΣ 27 LABELS/POLITIK⁶

ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΓΝΩΜΕΣ	55—32,2%	46—14,2%	11—12,2%
ΟΥΔΕΤΕΡΕΣ ΓΝΩΜΕΣ	111—64,9%	250—77,2%	58—64,4%
ΘΕΤΙΚΕΣ ΓΝΩΜΕΣ	5—2,9%	28—8,6%	21—23,3%

ΠΙΝΑΚΑΣ 28 REACTION/POLITIK⁷

ΘΕΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ	41—24%	168—51,9%	71—78,9%
ΟΥΔΕΤΕΡΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ	98—57,3%	135—41,7%	18—20%
ΑΡΝΗΤΙΚΕΣ ΑΝΤΙΔΡΑΣΕΙΣ	32—18,7%	21—6,5%	1—1,1%

⁵ Chi-square	Value	DF
Pearson	44,47301	4
Likelihood Ratio	43,24476	4
Mantel-Haenszel test		
for linear association	34,14927	1
Mini mum Expected Frequency	- 0,769	

⁶ Chi-square	Value	DF
Pearson	51,52435	4
Likelihood Ratio	46,58021	4
Mantel-Haenszel test		
for linear association	39,40423	1
Mini mum Expected Frequency	- 8,308	

⁷ Chi-square	Value	DF
Pearson	84,69138	4
Likelihood Ratio	88,65314	4
Mantel-Haenszel test		
for linear association	80,72826	1
Mini mum Expected Frequency	- 8,308	

5. Η ΕΡΕΥΝΑ ΣΤΟΥΣ ΔΙΚΑΣΤΕΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ¹

i. Γενικά στοιχεία

Ο ρόλος των δικαστών είναι σημαντικός στα πλαίσια της άσκησης του επίσημου κοινωνικού έλεγχου για τους προπαραβατικούς ανηλίκους, όπως άλλωστε δηλώνεται ρητά με το νόμο 2298 του 1995.

Η αποτύπωση των απόψεων τους, κατά συνέπεια, θα πρέπει να αποτελέσει αναπόσπαστο κομμάτι της ερευνητικής καταγραφής της κοινωνικής αναπαράστασης για τους ανηλίκους με δυσχέρειες κοινωνικής προσαρμογής. Προβλήματα όμως, όπως το μικρό δείγμα, αλλά και το κόστος για την αναζήτηση των δικαστών ανηλίκων που υπηρετούν στο σύνολο των πρωτοδικείων και των εφετείων όλης της χώρας, μας οδήγησαν σε αναπροσαρμογή του δείγματος και εκ νέου σχεδιασμό ενός ερωτηματολογίου με 11 ανοιχτές ερωτήσεις, στο οποίο οι δικαστές μπορούσαν να απαντήσουν και μονολεκτικά. Το δείγμα προσαρμόστηκε σε 18 πρώην και νυν δικαστές ανηλίκων, οι οποίοι υπηρετούν σήμερα, ή κατοικούν στην ευρύτερη περιοχή της Αττικής, από έναν κατάλογο με 22 ονόματα που μας παραχώρησε η αρμόδια υπηρεσία του Υπουργείου Δικαιοσύνης (τέσσερα άτομα στάθηκε αδύνατο να τα εντοπίσουμε, ενώ δεν υπήρχε καμιά άρνηση συμμετοχής στην έρευνα).

Οι απαντήσεις λήφθηκαν με προσωπική (τηλεφωνική ή άμεση) συνέντευξη, στο χρονικό διάστημα μιας εβδομάδας και χωρίς να υπάρχει εκ των προτέρων συνεννόηση μεταξύ συνεντευτή και συνεντευξιζόμενου ή και μεταξύ συνεντευξιζόμενων, εφόσον η συνέντευξη γινόταν κατ' ιδίαν και χωρίς προηγούμενη ενημέρωση, στα προσωπικά γραφεία ή στις οικίες των δικαστών. Κατά παράκληση των δικαστών, οι απαντήσεις που έδωσαν είναι ανώνυμες.

ii. Παρουσίαση των αποτελεσμάτων

Οι περισσότεροι δικαστές απάντησαν τυποποιημένα. Οι απαντήσεις τους που έχουν κάποια ιδιαιτερότητα και δεν ήταν δυνατόν να τυποποιηθούν, αναφέρονται αμέσως μετά την κάθε ερώτηση.

¹ Η έρευνα σχεδιάστηκε και εκπονήθηκε μετά τη διεξαγωγή των υπολοίπων ερευνών, τον Ιούνιο του 1997. Το ερωτηματολόγιο που χρησιμοποιήσαμε δεν είναι όμοιο με των υπολοίπων κατηγοριών και άρα επειδή δεν είναι δυνατή η άμεση συσχέτιση και αξιολόγηση των αποτελεσμάτων, θεωρήσαμε ότι πρέπει να προχωρήσουμε σε συγκεκριμένη αξιολόγηση στα πλαίσια του παρόντος.

ΕΡΩΤΗΣΕΙΣ:

Δείγμα : 18 (100%)

1. Υπάρχει αυξημένος αριθμός νέων που ακολουθούν παρεκκλίνοντα τρόπο ζωής ;
Ναι 14(77,7%) Μάλλον Ναι 4 (22,2%)
2. Αν ναι, ανησυχείτε για την αυξανόμενη παρέκκλιση ; Ναι 18 (100%)
3. Ένας προπαραβατικός ανήλικος έχει ατομικές ιδιαιτερότητες ;
Ναι : 7 (38,8%), Δεν ξέρω : 3 (16,6%), Μάλλον Όχι : 6 (33,3%)
Όχι : 2 (11,1%)
4. Ζει και επηρεάζεται από άσχημα περιβάλλοντα ; Ναι :18 (100%)
5. Είναι θύμα κακοποίησης και παραμέλησης ;
Όλοι οι δικαστές, διέκριναν τις δύο έννοιες δίνοντας διαφορετικές απαντήσεις.
Έτσι για την κακοποίηση έχουμε : Μάλλον Ναι : 1 (5,5%)
Μάλλον Όχι : 14 (77,7%),
Όχι : 3 (16,6%)
για τη παραμέληση : Ναι : 18 (100%)
6. Ποιο χαρακτηρισμό θα αποδίδατε στον ανήλικο αυτό ;
Ανώριμο : 7 (38,8 %)
Ευάλωτο : 9 (50%)
Θύμα : 7 (38,8%)
Παραμελημένο : 1 (5,5%)
Αδιαπαιδαγώγητο: 1 (5,5%)
Απροσάρμοστο : 1 (5,5%)

Στη συγκεκριμένη ερώτηση, τα ποσοστά ξεπερνούν το 100%, γιατί ορισμένοι δικαστές έδωσαν παραπάνω από έναν χαρακτηρισμούς.

7. Πιστεύετε ότι η υπάρχουσα με τον ν. 2298/95 αντιμετώπιση είναι επαρκής ;
Μάλλον Ναι : 6 (33,3%),	Δεν ξέρω : 2 (11,1%),
Μάλλον Όχι : 7 (38,8 %)	
Όχι : 3 (16,6%)	Από τα 3 όχι, ο ένας το δικαιολόγησε γιατί «ο 2298/95 είναι πολύ επιεικής γι' αυτά τα παιδιά»
8. Η αντιμετώπιση του μπορεί να γίνει με προγράμματα κοινωνικής πολιτικής.
-	
--
Ναι : 15 (83,3%)
Μάλλον Ναι : 3 (16,6%) από τους οποίους ο ένας το δικαιολόγησε λέγοντας ότι «πρακτικά είναι πρόβλημα».

9. Συμφωνείτε με τις νέες μεθόδους :

α) Ηλεκτρ. Παρακολούθησης : Μάλλον Ναι : 4 (22,2%)
 Δεν ξέρω : 2 (11,1%)
 Μάλλον Όχι : 9 (50%)
 Όχι : 3 (16,6,%)

β) Ιδιωτ. αστυνόμευσης : Μάλλον Ναι : 2 (11,1%)
 Δεν ξέρω : 4 (22,2%)
 Μάλλον Όχι : 2 (11,1%)
 Όχι : 10 (55,5,%)

**10. Συμφωνείτε με την άποψη να καταργηθεί
 κάθε μορφή παρέμβασης στη ζωή
 αυτού του παιδιού ;**

Όχι : 18 (100%)

**11. Ποιος παράγοντας σας επηρέασε στη συγκρότηση
 των απόψεων**

προσωπική γνωριμία : 10 (55,5%) οικογένεια : 5 (27,7%)
 επιστημονική κατάρτιση : 3 (16,6%) εκκλησία : 3 (16,6%)
 σχολείο : 2 (11,1%) ιδεολογία : 6 (33,3%)

Τα ποσοστά υπερβαίνουν το 100% γιατί οι δικαστές απάντησαν αναφέροντας, μερικές φορές, δύο παράγοντες. Ένας, ανέφερε όλους τους παράγοντες που του θέσαμε υπόψη (όλοι οι παραπάνω και επίσης, τα ΜΜΕ, η Πολιτεία, λόγια τρίτων)

iii. Αξιολόγηση των αποτελεσμάτων

Αν και οι ερωτήσεις του ερωτηματολογίου για τους δικαστές, έχουν προέλθει από το κοινό ερωτηματολόγιο για τις υπόλοιπες ομάδες (επιμελητές, αστυνομικοί, φοιτητές, πληθυσμός), το γεγονός ότι οι απαντήσεις δόθηκαν περιφραστικά (ΝΑΙ - ΟΧΙ κ.ο.κ.) και όχι αριθμητικά στα πλαίσια πενταβάθμιας κλίμακας, μας αναγκάζει να μετατρέψουμε, αυτές τις απαντήσεις σε αριθμούς, δίνοντας τον μέσο όρο, ώστε η σύγκριση των αποτελεσμάτων να γίνει εφικτή. Ο τύπος της μετατροπής δίνεται ως εξής :

ΝΑΙ : 1 ΔΕΝ ΞΕΡΩ : 3 ΟΧΙ : 5
 ΜΑΛΛΟΝ ΝΑΙ : 2 ΜΑΛΛΟΝ ΟΧΙ : 4

Τα αποτελέσματα καταγράφονται ως εξής:

Ερωτήσεις		Μέσος όρος
1		1,27
2		1
3		2,77
4		1
5	α) 4,1	β) 1
7		3,38
8		1,16
9	α) 3,61	β) 4,1
10		5

Σε γενικές γραμμές, οι δικαστές ανηλίκων ανησυχούν για την αυξανόμενη παρέκκλιση των νέων, οι οποίοι είναι ευάλωτοι σε αρνητικά περιβάλλοντα και θύματα παραμέλησης. Δεν επιβεβαιώνονται τυχόν ατομικές ιδιαιτερότητες, ενώ σαφώς δεν είναι θύματα κακοποίησης. Οι χαρακτηρισμοί που επικρατούν είναι «θύμα», «ευάλωτο» αλλά και «ανώριμο».

Η υπάρχουσα με το νόμο 2298/95, αντιμετώπιση, μάλλον δεν είναι επαρκής. Αντίθετα, οι δικαστές επιδοκιμάζουν τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής. Δεν συμφωνούν με τις μεθόδους ηλεκτρονικής παρακολούθησης, ιδιωτικής αστυνόμευσης, αλλά και με την ιδέα της κατάργησης κάθε παρέμβασης στη ζωή του παιδιού. Η προσωπική γνωριμία, η ιδεολογία και η οικογένεια τους επηρέασαν, κυρίως, στη συγκρότηση των παραπάνω απόψεων.

Σε σύγκριση με τις υπόλοιπες κατηγορίες που προσεγγίσαμε ερευνητικά, συνάγονται τα εξής συμπεράσματα.

α. Οι δικαστές ανηλίκων ανησυχούν περισσότερο για την αυξανόμενη παρέκκλιση των νέων από τον γενικό πληθυσμό, προσεγγίζοντας τα ποσοστά των υπολοίπων φορέων επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

β. Σε σχέση με την κυριαρχία των ατομικών ή κοινωνικών παραγόντων εγκληματογένεσης, τα ποσοστά προσομοιάζουν με αυτά των αστυνομικών και όχι με αυτά του γενικού πληθυσμού.

γ. Ως προς την υπάρχουσα αντιμετώπιση, διαφοροποιούνται από όλες τις υπόλοιπες ομάδες, κρίνοντας αρνητικά στο σύνολο τα προβλεπόμενα μέτρα. Το συγκεκριμένο συμπέρασμα έχει και τη μεγαλύτερη βαρύτητα, γιατί οι δικαστές ανηλίκων είναι οι υπεύθυνοι για την κρίση και τη λήψη απόφασης για το πιο κατάλληλο μέτρο αντιμετώπισης της προεγκληματικής επικινδυνότητας του ανηλίκου.

δ. Σε συνέχεια του προηγούμενου συμπεράσματος, οι δικαστές ανηλίκων, αποδέχονται τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής, με ποσοστά όμοια των υπολοίπων κατηγοριών.

ε. Για την ηλεκτρονική παρακολούθηση και την ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού ελέγχου, τα ποσοστά άρνησης προσεγγίζουν αυτά της πιο «συντηρητικής» ομάδας, των αστυνομικών, όπως συμβαίνει και για την

πρόταση της κατάργησης κάθε μορφής παρέμβασης στη ζωή του παιδιού.

στ. Η προσωπική γνωριμία και η ιδεολογία επικρατούν ως πηγές συγκρότησης των παραπάνω απόψεων για τους δικαστές, όπως και για τους επιμελητές ανηλίκων και όχι τα ΜΜΕ που επηρεάζουν την τρίτη ομάδα επίσημου κοινωνικού ελέγχου, τους αστυνομικούς.

Θα πρέπει, όμως, να σημειώσουμε ότι το εγχείρημα της συσχέτισης των αποτελεσμάτων διακρίνεται από μια σχετικότητα και αυτό λόγω της διαφορετικότητας των ερευνητικών μεθόδων του ερωτηματολογίου και της συνέντευξης. Αυτό φαίνεται εύκολα και ως προς την ερώτηση για τον «χαρακτηρισμό που θα αποδίδετε στον ανήλικο», και γι' αυτό για τη συγκεκριμένη μεταβλητή δεν επιχειρήσαμε ανάλογο συσχετισμό. Ένα γενικό συμπέρασμα όμως, που θα μπορούσε να συναχθεί είναι ότι οι κοινωνικές αναπαραστάσεις των δικαστών ανηλίκων δεν ξεφεύγουν από τα όρια του γενικού συμπεράσματος που θα εκθέσουμε παρακάτω. Ταυτόχρονα, αν και σε μια σειρά από ερωτήσεις, η ομάδα των δικαστών ανηλίκων ακολουθεί στα ποσοστά τη «συντηρητικότερη» ομάδα των αστυνομικών, εν τούτοις σε δύο κρίσιμα ερωτήματα, οι δικαστές εκφράζουν τη δυνατότερη προοδευτική αναπαράσταση. Στο ζήτημα της κριτικής για την υπάρχουσα αντιμετώπιση, και στο ζήτημα της αποδοχής των μέτρων κοινωνικής πολιτικής. Οι συγκεκριμένες απόψεις ταυτίζονται και με τις απαντήσεις για το χαρακτηρισμό (επικρατούν το «ευάλωτο» και «θύμα») καθώς και με τις απαντήσεις για την πηγή συγκρότησης των απόψεων (η ιδεολογία και η προσωπική γνωριμία δεν βρίσκονται στις πρώτες θέσεις προτιμήσεις για τους «συντηρητικούς» αστυνομικούς).

Δ.ΣΥΓΚΡΙΣΗ ΤΩΝ ΑΠΟΦΕΩΝ ΤΩΝ ΟΜΑΔΩΝ ΤΟΥ ΔΕΙΓΜΑΤΟΣ

1. Η χρησιμότητα της ερευνητικής προσέγγισης, έγκειται, όπως εξηγήσαμε και στην εισαγωγή, στην αποκάλυψη της «κοινωνικής ερμηνείας» μέσω της οποίας θα προσπαθήσουμε να υποστηρίξουμε και να αποδείξουμε τις βασικές υποθέσεις εργασίας που δομούν το θεωρητικό μοντέλο της «άλλης» αντιμετώπισης, που προτείνουμε.

Στα πλαίσια αυτά, βασικός μας στόχος είναι η κωδικοποίηση των αποτελεσμάτων που έχουν παρουσιαστεί προηγουμένως στη βάση των συγκεκριμένων υποθέσεων εργασίας, καθώς και η σύγκριση των αποτελεσμάτων μεταξύ γενικού πληθυσμού και φορέων επίσημου κοινωνικού ελέγχου.

Έτσι, το πρώτο συμπέρασμα, αφορά μια γενικότερη ανησυχία (WORRIES) στον γενικό πληθυσμό και στους επίσημους φορείς του κοινωνικού ελέγχου. Τα ποσοστά την επαληθεύουν (77,5% για τον γενικό πληθυσμό), παράλληλα όμως αποδεικνύουν και μια έντονη διαφοροποίηση, μεταξύ των αστυνομικών (96%) και όλων των άλλων κατηγοριών. Το συμπέρασμα που συνάγεται από αυτά τα αποτελέσματα είναι ότι ο φόβος θυματοποίησης με δράστη ανήλικο είναι υπαρκτός. Όμως αυτό δεν σημαίνει ότι προωθείται ταυτόχρονα και μια αρνητική αξιολόγηση της εικόνας του ανηλίκου, όπως και μια, παράλληλη υποστήριξη μέτρων αντεγκληματικής πολιτικής που υποστηρίζει η «New Right» Εγκληματολογία. Η βασική υπόθεση της εργασίας μας, επαληθεύεται άλλωστε από το γεγονός ότι υπάρχει μια ευρεία αποδοχή των μέτρων κοινωνικής προστασίας, απ' όλες τις ομάδες πληθυσμού. Πάντως, οι αστυνομικοί ανησυχούν σε πολύ μεγάλο βαθμό, ενώ αποδέχονται πιο θετικά από τις άλλες κατηγορίες τις εξής προτάσεις :

- υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας των νέων (1,28 έναντι 1,39 γενικού πληθυσμού)¹
- υπάρχει αυξημένος αριθμός νέων που ακολουθούν παρεκκλίνοντα τρόπο ζωής (1,38 έναντι 1,75 γενικού πληθυσμού)
- δικαιολογείται η ανησυχία για την παρέκκλιση (1,48 έναντι 2,10 γενικού πληθυσμού)

Για τις ίδιες μεταβλητές θα πρέπει να σημειώσουμε ότι οι επιμελητές ανηλίκων, σε γενικές γραμμές, προσεγγίζουν τα ποσοστά των αστυνομικών και μάλιστα αποδεικνύονται θετικότεροι στις προτάσεις «υπάρχει κρίση ηθικών αξιών» και «υπάρχει ανησυχία στον κόσμο για την αυξανόμενη παρέκκλιση των νέων». Οι δικαστές ανησυχούν και αυτοί για την αυξανόμενη παρέκκλιση των νέων. Είναι

¹ Στην πενταβάθμια κλίμακα, όπου το 1 αντιπροσωπεύει την απόλυτη συμφωνία.

ενδεικτικό ότι το 77,7% απαντά ανεπιφύλακτα ΝΑΙ στην αντίστοιχη ερώτηση, ενώ όλοι (100%) δηλώνουν ότι ανησυχούν.

Θετική απάντηση δίνουν και οι φοιτητές και ο γενικός πληθυσμός, αν και τα ποσοστά δεν φθάνουν το μέγεθος εκείνων των φορέων του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Για παράδειγμα, στην ερώτηση «υπάρχει κρίση ηθικών αξιών» ο μέσος των δύο αυτών κατηγοριών είναι 1,71, ενώ για τους αστυνομικούς και τους επιμελητές είναι 1,38 και 1,25 αντίστοιχα.

Πιο αναλυτικά, ο πίνακας σύγκρισης των μεταβλητών 1-6 έχει ως εξής(πίνακας29):

ΓΕΝΙΚΟΤΕΡΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ

πληθ.- επιμ- αστυν- φοιτ

Α.ΓΕΝΙΚΑ

1. Υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας----- 1,39-1,42 -1,28-1,56
2. Υπάρχει κρίση ηθικών αξιών-----1,71-1,25--1,38-1,71
3. Υπάρχει αύξηση εγκληματικότητας των νέων--1,75-1,64-1,38-1,75
- 4.Υπάρχει αυξημένος αριθμός νέων που ακολουθούν
παρεκκλίνοντα τρόπο ζωής----- 1,97-1,85--1,66-1,97

Β.ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΑΝΗΣΥΧΙΑ

5. Υπάρχει ανησυχία στον κόσμο για την
αυξανόμενη παρέκκλιση των νέων-----1,99-1,58-1,90-2,13
6. Δικαιολογείται μια τέτοια ανησυχία -----2,10-2,00-1,48-2,02

2. Ως προς τα χαρακτηριστικά στοιχεία του προπαραβατικού ανηλίκου τα αποτελέσματα έδειξαν τα εξής(πίνακας 30) :

**ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΩΝ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΩΝ
ΑΝΗΛΙΚΩΝ**

Α. Ποιά χαρακτηριστικά πιστεύετε ότι διαθέτει ένας προπαραβατικός ανήλικος, που τον διακρίνουν απ' το σύνολο των ανηλίκων:

	<u>πληθ.-</u>	<u>επιμ-</u>	<u>αστυν-</u>	<u>φοιτ.</u>
7. Είναι αγόρι-----	2,57	2,38	2,46	2,88
8. Είναι κορίτσι-----	3,32	3,75	3,20	3,41
9. Επηρεάζεται εύκολα απ' τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης-----	1,89	1,30	1,90	2,03
10. Φοράει μη συμβατικά ρούχα-----	2,67	2,89	2,36	3,31
11. Έχει παρατήσει το σχολείο-----	2,74	1,75	2,46	2,95
12. Έχει μαθησιακές δυσκολίες-----	3,07	2,10	3,18	3,39
13. Επιδεικνύει έλλειψη υποταγής στην πολιτική νομιμότητα-----	2,21	3,44	2,15	2,44
14. Προέρχεται από διαλυμένη οικογένεια -----	2,48	2,25	2,40	2,72
15. Προέρχεται από άπορη οικογένεια-----	3,29	2,80	3,02	3,22
16. Κάνει κακές παρέες -----	1,84	1,45	1,48	2,00
17. Έχει έλλειψη φίλων -----	2,88	3,00	2,90	2,95
18. Έχει γονείς εγκληματίες -----	3,21	4,22	3,20	3,27
19. Είναι παιδί φυλετικής - εθνικής μειονότητας-----	3,49	4,11	3,42	3,60
20. Είναι ομοφυλόφιλο-----	3,92	4,56	3,84	4,10
21. Καπνίζει τσιγάρα -----	3,43	3,33	3,14	3,96
22. Έχει συχνή σεξουαλική δραστηριότητα-----	3,70	3,22	3,42	4,03
23. Κάνει χρήση αλκοόλ-----	2,53	2,40	2,40	2,94
24. Κάνει χρήση τοξικών ουσιών-----	2,26	2,00	2,16	2,30
25. Ακούει ξένη, δυνατή μουσική (χέβυ μέταλ, ρέϊβ)-----	3,01	2,90	2,69	3,54
26. Έχει ψυχική ασθένεια-----	2,78	2,75	3,08	2,70
27. Κατοικεί σε υποβαθμισμένη περιοχή-----	3,22	2,30	2,88	3,25
28. Είναι θύμα παραμέλησης-----	2,14	1,67	2,08	2,24
29. Είναι θύμα κακοποίησης -----	2,44	2,18	2,48	2,44
30. Έχει βιολογικές και φυσιολογικές μειονεξίες-----	3,37	4,00	3,24	3,35
31. Ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη-----	3,42	3,40	3,53	3,41

Β. 33. Δεν έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά

ώστε να διακρίνεται από ένα φυσιολογικό ανήλικο--2,87--3,13--3,55 2,89

Γ. Ποιες από τις παρακάτω εκφράσεις πιστεύετε ότι χαρακτηρίζει καλύτερα τον προπαραβατικό ανήλικο

34. Ανώριμο-----	2,13	1,00	2,08	2,25
35. Ανήθικο-----	2,66	4,00	2,86	2,62
36. Ιδιότροπο-----	2,81	3,33	2,40	3,08
37. Ένα παιδί σαν όλα τα άλλα-----	3,32	2,38	3,80	3,48
38. Ευάλωτο-----	2,16	1,15	2,24	2,18
39. Επικίνδυνο για την κοινωνία-----	2,90	4,13	2,74	2,92
40. Ήρωας-----	4,48	3,88	4,78	4,46
41. Αναρχικός-----	2,92	3,75	2,84	3,08
42. Θύμα του κοινωνικού του περιβάλλοντος -----	2,16	1,56	2,18	2,28
43. Αλήτης-----	3,02	3,40	3,02	3,40

Συνοψίζοντας ως προς τις μεταβλητές 7-43:

α. Ως προς τον παράγοντα φύλο, όλες οι κατηγορίες συμφωνούν στην αυξημένη επικινδυνότητα του αγοριού σε βάρος του κοριτσιού με μια μεγαλύτερη αποδοχή, κυρίως, από τους επιμελητές 2,38-3,75 έναντι γενικού πληθυσμού 2,57-3,32 (αστυνομικοί 2,46-3,20, φοιτητές 2,88-3,41), ενώ ο πληθυσμός έχει μέσο 1,89.

β. «Επηρεάζεται εύκολα από τα ΜΜΕ», με συμφωνία όλων των κατηγοριών και πιο έντονη αποδοχή από τους επιμελητές (1,30 έναντι 2,03 φοιτητών και 1,96 από του αστυνομικούς)

γ. Η πρόταση «φοράει μη συμβατικά ρούχα», έχει μέσους που κυμαίνονται από 2,36 μέχρι 3,31. Θετικοί είναι οι αστυνομικοί και ο πληθυσμός, διαφωνούν όμως οι φοιτητές.

δ. Έχει εγκαταλείψει το σχολείο, όπως δηλώνουν κυρίως οι επιμελητές. Όμοιες εκτιμήσεις, χωρίς όμως να φθάνουν τα ποσοστά συμφωνίας των επιμελητών και από τις υπόλοιπες ομάδες.

ε. Επιδεικνύει έλλειψη υποταγής στην πολιτική νομιμότητα, με αποδοχή της πρότασης από τα δείγματα του πληθυσμού(2,21), των αστυνομικών(2,15) και των φοιτητών(2,44). Το χαρακτηριστικό αυτό όμως, δεν το αποδέχονται οι επιμελητές(3,44).

στ. Προέρχεται από διαλυμένη οικογένεια. Τα ποσοστά κυμαίνονται για όλες τις ομάδες από 2,25 ως 2,72.

ζ. Οι κακές παρέες είναι ένα άλλο χαρακτηριστικό που συγκεντρώνει ο προπαραβατικός ανήλικος(μέσοι που κυμαίνονται από 1,45 ως 2,00 για όλες τις κατηγορίες).

η. Όμοια αποτελέσματα για τις προτάσεις «κάνει χρήση αλκοόλ», «κάνει χρήση τοξικών ουσιών», με αποδοχή από όλες τις ομάδες.

θ. Είναι πιθανό να έχει ψυχική ασθένεια, όπως πιστεύει ο πληθυσμός(2,78), οι επιμελητές(2,75), οι φοιτητές(2,70), όχι όμως και οι αστυνομικοί(3,08).

ι. Ο παράγοντας «κατοικεί σε υποβαθμισμένη περιοχή» γίνεται αποδεκτός μόνο από τους επίσημους φορείς του κοινωνικού ελέγχου (επιμελητές 2,30, αστυνομικοί 2,88), όχι όμως από το δείγμα πληθυσμού(3,22) και τους φοιτητές(3,25).

ια. Είναι πιθανό θύμα παραμέλησης, όπως αποδέχονται όλες οι κατηγορίες της «κοινωνικής ερμηνείας»(μέσοι από 1,67 ως 2,24).

ιβ. Είναι, επίσης πιθανό θύμα κακοποίησης, με αποδοχή από όλες τις ομάδες(μέσοι από 2,18 ως 2,48).

Παράλληλα δεν υπάρχει αποδοχή από όλες τις ομάδες για τις προτάσεις :

α. Έχει μαθησιακές δυσκολίες (με έντονη τη διαφοροποίηση όμως, των επιμελητών οι οποίοι συμφωνούν)

β. Έχει γονείς εγκληματίες

γ. Είναι παιδί μειονότητας

- δ. Είναι ομοφυλόφιλο
- ε. Καπνίζει τσιγάρα
- στ. Έχει συχνή σεξουαλική δραστηριότητα
- ζ. Έχει βιολογικές και φυσιολογικές μειονεξίες

Πρέπει να σημειωθεί ότι για τις παραπάνω προτάσεις οι αστυνομικοί έχουν το μικρότερο βαθμό διαφωνίας(μέσους πλησιέστερους στο 1), από τις άλλες κατηγορίες.

Το γενικό συμπέρασμα το συνοψίζει η πρόταση «δεν έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ώστε να διακρίνεται από ένα φυσιολογικό ανήλικο». Εδώ γενικός πληθυσμός και φοιτητές παρουσιάζουν ποσοστά συμφωνίας (2,87 και 2,89 αντίστοιχα), επιμελητές και κυρίως αστυνομικοί διαφοροποιούνται ποιοτικά (3,13 και 3,55 αντίστοιχα). Άλλωστε, όπως συνάγεται και από τα παραπάνω συμπεράσματα, οι φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου και κυρίως οι αστυνομικοί συνθέτουν την εικόνα του προπαραβατικού ανηλίκου στη βάση ύπαρξης κάποιων ιδιαίτερων χαρακτηριστικών, ως αποτέλεσμα κοινωνικών αιτιών εγκληματικότητας. Αντίθετα, για τον γενικό πληθυσμό, ο προπαραβατικός ανήλικος είναι κυρίως ευάλωτος και θύμα κακοποίησης—παραμέλησης και κακών συναναστροφών. Όμοια και τα αποτελέσματα στη συγκεκριμένη μεταβλητή για τους δικαστές. Ενώ μόνο το 38,8% των απαντήσεων ήταν θετικές ως προς το ερώτημα «ένας προπαραβατικός ανήλικος έχει ατομικές ιδιαιτερότητες», το ερώτημα «ζει και επηρεάζεται από άσχημα περιβάλλοντα», είχε την πλήρη αποδοχή(100%).

Ως προς τις εκφράσεις αυτές που παρουσιάζουν αποδοχή είναι οι :«ανώριμο», «ανήθικο» (πλην επιμελητών), «θύμα του κοινωνικού περιβάλλοντος» και «ευάλωτο». Αξιοσημείωτη είναι η διαφοροποίηση στις εκφράσεις «ιδιότροπο» (όπου οι αστυνομικοί παρουσιάζουν μεγαλύτερο βαθμό αποδοχής), «ένα παιδί σαν όλα τα άλλα (όπου οι επιμελητές είναι οι μόνοι που συμφωνούν, ενώ οι αστυνομικοί διαφωνούν σε μεγαλύτερο βαθμό), «επικίνδυνο για την κοινωνία» (μεγαλύτερη συμφωνία αστυνομικών, διαφωνία επιμελητών), «αναρχικό» (όμοια), «ήρωας (μεγαλύτερη διαφωνία αστυνομικών, μικρότερη επιμελητών). Στην αντίστοιχη ανοιχτή ερώτηση για τους δικαστές οι χαρακτηρισμοί «ανώριμο», «ευάλωτο» και «θύμα» γίνονται ευρύτερα αποδεκτοί, ενώ μόνο δύο απαντήσεις περιλάμβαναν τους αρνητικούς χαρακτηρισμούς «αδιαπαιδαγώγητο» και «απροσάρμοστο».

Σε γενικές γραμμές ως προς τη σημειολόγηση ενός προπαραβατικού ανηλίκου, παρατηρούμε μια αυστηροποίηση στις απόψεις των αστυνομικών σε σύγκριση με την ομάδα ελέγχου (φοιτητές). Αντίθετα, ο γενικός πληθυσμός πλησιάζει τις απόψεις της ομάδας ελέγχου και διαφοροποιείται έντονα σε σχέση με τους αστυνομικούς. Για τον πληθυσμό, ο προπαραβατικός ανήλικος δεν έχει αρνητική εικόνα, δεν έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, δεν είναι πολύ επικίνδυνος για την κοινωνία. Είναι θύμα κάποιων κοινωνικών καταστάσεων, ένας «ευάλωτος».

3. Για το κεφάλαιο της αντιμετώπισης της προπαραβατικότητας των ανηλίκων τα βασικά συμπεράσματα που συνάγονται από τα ερευνητικά δεδομένα, είναι τα εξής(πίνακας 31) :

ΑΝΤΙΜΕΤΩΠΙΣΗ ΤΗΣ ΠΡΟΠΑΡΑΒΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Α. Ένας προπαραβατικός ανήλικος που μόλις περιγράψατε, για να αντιμετωπιστεί καλύτερα η κατάστασή του πρέπει:

πληθ-επιμ-αστυν-φοιτ.

45. Να δίνεται για επιμέλεια σε επιμελητή ανηλίκων-----2,63---1,33--3,06- 2,81
 46. Να ασχολούνται μαζί του οι Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων 2,41-2,30--2,74-2,08
 47. Να τηρεί κάποιους όρους στον τρόπο ζωής του που του έχει
 θέσει ο Δικαστής Ανηλίκων.-----2,75--1,50---2,78-2,70
 48. Να κλείνεται σε ίδρυμα αγωγής-----4,34--3,78---4,10-4,54
 49. Να αντιμετωπίζεται σε ειδικά θεραπευτικά ιδρύματα-----2,60--3,00---2,65-2,50
 50. Να ενταχθεί σε κρατικά ή τοπικά προγράμματα προστασίας
 της νεότητας(ΛΕΣΧΕΣ ΝΕΩΝ)-----1,61--1,25---1,74-1,61
 51. Να αναβαθμιστούν οι περιοχές που διακρίνονται από
 έντονη αντικοινωνική συμπεριφορά ανηλίκων-----1,46--1,08---1,36- 1,55
 52. Να δημιουργηθούν χώροι οργανωμένου αθλητισμού-----1,26--1,08---1,24- 1,26
 53. Να υπάρχει ηλεκτρονική παρακολούθηση από την
 αστυνομία στο περιβάλλον που ζει ώστε να προληφθεί
 κάθε εκδήλωση παραβατικότητάς του-----3,53---4,40---3,18- 3,69
 54. Να ελέγχεται το DNA του, πριν εκδηλώσει συμπτώματα
 παραβατικότητας λόγω κληρονομικότητας-----3,60---3,30---4,02- 3,93
 55. Αν αυτός είναι νεαρός μετανάστης, να απελαθεί-----3,29--3,08---3,16- 3,96
 56. Να μπορεί, με δική του πρωτοβουλία, να διαμένει σε ειδικά
 σπίτια στην κοινότητα, όταν παρουσιάζεται κρίση στην
 οικογένεια-----1,74---2,20---2,29- 1,99
 57. Να μπαίνει σε προγράμματα κατάρτισης και εργασίας-----1,32---1,00---1,28- 1,33
 58. Να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα στο χώρο της οικογένειας-3,36-2,45--2,60- 3,45
 59. Να αντιμετωπίζεται αυστηρότερα στο χώρο του σχολείου---3,66--2,60--3,00- 3,80
 60. Να παρακολουθεί μαθήματα του κατηχητικού ή σωματείων
 με συναφή χαρακτήρα-----3,36---3,10--2,78- 3,72

61. Να καταργηθεί κάθε μορφή παρέμβασης στη ζωή του παιδιού 3,75-4,00-4,40- 3,87

Β. Είμαστε πιθανά θύματα των συμπτωμάτων παρεκτροπής του και
 καθώς το κράτος αδιαφορεί

62. Η μόνη λύση είναι η αυτοπροστασία ----- 2,73---4,40--3,30- 2,95
 63. Η μόνη λύση είναι η ιδιωτική αστυνομία----- 3,84---4,44--4,48- 4,10
 64. Η μόνη λύση είναι η ρύθμιση στο εσωτερικό της κοινότητας-2,53-2,30--3,14 2,60

Συνοψίζοντας

α. Ως προς την υπάρχουσα αντιμετώπιση(μεταβλητές 45-48) :

Με εξαίρεση τον εγκλεισμό σε ίδρυμα αγωγής, όπου υπάρχει μια έντονη δυσφορία (λιγότερο έντονη στους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου), τα υπόλοιπα μέτρα παρουσιάζουν αποδοχή, όχι όμως τόσο έντονη. Για τον πληθυσμό, θετικά κρίνονται τα μέτρα της επιμέλειας(2,63), της φροντίδας από τις Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων(2,41) και από τον δικαστή(2,75). Όμοια οι φοιτητές κρίνουν θετικά τα ίδια μέτρα με παρόμοια ποσοστά(2,81-2,08-2,70 αντίστοιχα). Θετικότερα κρίνουν τα εξωιδρυματικά μέτρα οι επιμελητές(1,33-2,30-1,50 αντίστοιχα). Είναι ενδεικτικό, όμως, ότι οι αστυνομικοί συμφωνούν σε μικρότερο βαθμό από τις άλλες κατηγορίες για τα εξωιδρυματικά μέτρα της υπάρχουσας αντιμετώπισης, και αυτό, ίσως συνδέεται με τα πορίσματα για την εικόνα του προπαραβατικού. Οι δικαστές αντίθετα, παρουσιάζουν μια αξιοσημείωτη διαφοροποίηση σε αυτό το ερώτημα. Μόνο το 33,3% των ερωτηθέντων κρίνει μάλλον επαρκή την υπάρχουσα αντιμετώπιση(ιδρυματική και εξωιδρυματική), ενώ το 55,4% την κατακρίνει.

β.Ως προς τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής (μεταβλητές 50-52,56-57).

Σε όλες τις κοινωνικές κατηγορίες, τα μέτρα αυτά έχουν τον μεγαλύτερο βαθμό αποδοχής, από όλα τα άλλα. Είναι ενδεικτικό, μάλιστα, ότι είναι η μόνη κατηγορία μέτρων που η αποδοχή τους πλησιάζει την απόλυτη συμφωνία (κάτω από 2,00 μέσο όρο), με μόνη διαφοροποίηση την διαμονή σε ειδικά σπίτια της κοινότητας, σε περιόδους κρίσης και μόνο για τους φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου. Ως προς τον γενικό πληθυσμό, αυτός, για τις μεταβλητές 50, 51, 52, 56, 57 έχει ποσοστά όμοια με το δείγμα των φοιτητών, και σε αρκετές περιπτώσεις μεγαλύτερο βαθμό αποδοχής (π.χ. για τα ειδικά σπίτια, πληθυσμός 1,74, φοιτητές 1,99). Σχεδόν απόλυτη αποδοχή έχουν τα μέτρα κοινωνικής πολιτικής και από τους δικαστές. Το 83,3% κρίνει πως η αντιμετώπιση ενός τέτοιου ανηλίκου, σίγουρα μπορεί να γίνει με ανάλογα προγράμματα, ενώ και το υπόλοιπο 16,6% απαντά «μάλλον ναι».

γ. Ως προς τα μέτρα τροποποίησης της συμπεριφοράς (μεταβλητές 53, 54, 58, 59, 60).

Για όλα αυτά τα μέτρα υπάρχει διαφωνία από τον γενικό πληθυσμό και τους φοιτητές με μικρές αποκλίσεις στα ποσοστά. Ως προς την παρέμβαση από ειδικές κοινωνικές ομάδες (οικογένεια, σχολεία, «σωματεία»), ενώ γενικός πληθυσμός και φοιτητές δεν τα αποδέχονται επιμελητές και αστυνομικοί δεν τα απορρίπτουν (ποσοστά από 2,45 έως 3,10 για επιμελητές και 2,60 έως 3,00 για τους

αστυνομικούς). Είναι ενδεικτικό ότι η μέθοδος της ηλεκτρονικής παρακολούθησης δεν γίνεται αποδεκτή και από το 66,6% των δικαστών.

δ. Ως προς τα μέτρα ιδιωτικοποίησης ελέγχου (μεταβλητές 62, 63, 64)

Με εξαίρεση την ιδιωτική αστυνομία, η οποία και συγκεντρώνει αρνητικές γνώμες από όλες τις κατηγορίες (εντονότερες από αστυνομικούς, λιγότερο έντονες από γενικό πληθυσμό), η αυτοπροστασία και η ρύθμιση στο εσωτερικό της κοινότητας, γίνονται αποδεκτές από τον γενικό πληθυσμό και φοιτητές, αλλά όχι από τους επίσημους φορείς του κοινωνικού ελέγχου (με εξαίρεση για την ρύθμιση στο εσωτερικό της κοινότητας από τους επιμελητές). Η μέθοδος της ιδιωτικής αστυνόμευσης δέχεται και τις αρνητικές γνώμες του 66,6% των δικαστών του δείγματός μας.

ε. Ως προς την πρόταση της κατάργησης κάθε μορφής παρέμβασης στη ζωή του παιδιού, όλες οι κατηγορίες διαφωνούν, πιο έντονα οι αστυνομικοί, λιγότερο έντονα ο γενικός πληθυσμός (3,75 σε σύγκριση με 3,87 των φοιτητών). Το σύνολο των δικαστών διαφωνεί απόλυτα (100%) με αυτή τη πρόταση.

Σε γενικές γραμμές, ως προς τα μέτρα αντιμετώπισης, η συντηρητικοποίηση των απόψεων των φορέων του κοινωνικού ελέγχου συνεχίζεται και βρίσκεται σε αναντιστοιχία με τις απόψεις του γενικού πληθυσμού, απόψεις που είναι όμοιες με τις απόψεις της ομάδας ελέγχου (φοιτητές). Το γεγονός, όμως, που υποσκελίζει τα υπόλοιπα συμπεράσματα είναι η ευρεία αποδοχή των μέτρων κοινωνικής πολιτικής απ' όλες τις κατηγορίες του πληθυσμού.

4. Όσον αφορά τη πηγή συγκρότησης των απόψεων και τις στάσεις του κοινού έχουμε τα εξής συνολικά αποτελέσματα(πίνακας32) :

ΣΤΑΣΕΙΣ ΚΟΙΝΟΥ ΚΑΙ ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ

A. Πιστεύετε ότι για την συγκρότηση των παραπάνω άποψεών σας σημαντικό ρόλο έπαιξαν:

πληθ- επιμ- αστυν- φοιτ

65. Προσωπική γνωριμία-----2,,98---1,90--2,55---3,17
 66..Λόγια τρίτων----- 3,23 4,57 3,02 3,51
 67.Ρεπορτάζ - τηλεόραση, περιοδικά, εφημερίδες-----2,07---3,67---2,12 2,30
 68. Οι απόψεις της εκκλησίας ----- 3,69---4,33 3,28 3,89
 -69. Οι αντιλήψεις της πολιτείας -----3,23---3,89---2,84 3,27
 70. Η οικογένεια μου-----2,32---3,00---1,82 2,23
 71. Το σχολείο-----2,44---2,20---2,04 2,37
 72. Η ιδεολογία μου -----1,52---1,17 - 1,80 1,65
 73. ΑΛΛΟ

B. Σε ποιο βαθμό θα δεχόσασταν να κάνετε τα παρακάτω με τον Προπαραβατικό Ανήλικο:

74. Να συγκατοικήσετε στην ίδια περιοχή -----2,14---2,11--2,28 2,13
 75. Να γίνετε φίλοι-----2,45---2,08--2,64 2,39
 76.Να τον (την) δεχτείτε στο σπίτι σας ----- 2,69---2,70 ---2,84 2,52
 77. Να τον (την) προσλάβετε στη δουλειά σας-----2,75---2,00--2,80 2,59
 78. Να τον (την) υιοθετήσετε -----3,58---3,50--3,76 3,28
 79. Να σχετιστεί με κάποιο απ' τα παιδιά σας -----3,52---2,82--3,94 3,33

Γ. Ο ανήλικος αυτός (αυτή) όταν μεγαλώσει μπορεί :

80. Να έχει πολιτικά δικαιώματα -----1,52---1,25- 1,52 1,44
 81. Να έχει άδεια οδήγησης-----1,70---1,00--1,44 1,69
 82. Να προσληφθεί στο δημόσιο-----2,03---1,50--2,10 1,92
 83. Να κάνει οικογένεια-----1,87---1,33--1,64 1,59
 84. Να εκλεγεί σε μια υπεύθυνη θέση του κράτους
 (διοικητής οργανισμού, βουλευτής, δήμαρχος κ.ά.)-----3,07---1,90--3,02 2,92

Συνοψίζοντας

α. Ως προς τους παράγοντες που έπαιξαν σημαντικό ρόλο για τη συγκρότηση των απόψεων των δειγμάτων της έρευνας : Η ιδεολογία είναι πηγή συγκρότησης για όλες τις κατηγορίες. Πέρα από αυτήν η προσωπική γνωριμία και το σχολείο επηρεάζουν τους επιμελητές. Τα ΜΜΕ, επηρεάζουν αστυνομικούς, πληθυσμό και φοιτητές σε μεγάλο βαθμό, όπως και οι απόψεις της οικογένειας και του σχολείου. Οι απόψεις της πολιτείας επηρεάζουν μόνο τους αστυνομικούς, οι οποίοι επηρεάζονται περισσότερο από τις άλλες κατηγορίες και από τις απόψεις της εκκλησίας, (αν και τα ποσοστά δείχνουν μικρότερη επιρροή για το συγκεκριμένο παράγοντα). Το τρίπτυχο πολιτεία, εκκλησία και ΜΜΕ, ευθύνονται για την συντηρητική διαφοροποίηση των απόψεων των αστυνομικών σε σχέση με τις άλλες κατηγορίες. Στην αντίστοιχη ανοιχτή ερώτηση για τους δικαστές οι πηγές που «επικρατούν» είναι η προσωπική γνωριμία, η οικογένεια και η ιδεολογία.

β. Ως προς τις κοινωνικές στάσεις

Τα αποτελέσματα της μεταβλητής REACTION είναι ενδεικτικά. Αν και ως προς την κατηγορία θετικές στάσεις, υπάρχουν όμοια ποσοστά, ως προς την κατηγορία αρνητικές στάσεις, υπάρχει έντονη διαφοροποίηση στα ποσοστά, υπέρ των αστυνομικών (14% έναντι 9,2% γενικού πληθυσμού, 3,3% φοιτητών, 0% επιμελητών).

Ως προς τις προτάσεις, είναι ενδεικτικό ότι οι αστυνομικοί παρουσιάζουν τον μικρότερο βαθμό αποδοχής για όλες τις μεταβλητές. Η πρόταση «να τον (την) υιοθετήσετε» δεν γίνεται αποδεκτή από καμία κατηγορία, ούτε και οι προτάσεις «να σχετιστεί με κάποιο από τα παιδιά σας» και «να εκλέγει σε μια υπεύθυνη θέση του κράτους», με διαφοροποίηση όμως των επιμελητών, οι οποίοι παρουσιάζουν εντονότερη αποδοχή ακόμα και από την ομάδα ελέγχου, τους φοιτητές. Αυτό οφείλεται στο ότι οι επιμελητές έχουν άμεση επαφή με τον ίδιο τον ανήλικο.

Επίσης ένα άλλο συμπέρασμα, αφορά τη συσχέτιση των αποτελεσμάτων των προτάσεων 74—79 που αφορούν τις προσωπικές σχέσεις και των προτάσεων 80—84 που αφορούν τα δικαιώματα του ανηλίκου. Η έρευνα απέδειξε ότι σ' όλες τις κοινωνικές κατηγορίες οι προτάσεις 80—84 παρουσιάζουν μεγαλύτερο βαθμό αποδοχής από τις προτάσεις 74—79.

Τέλος, ως προς την μεταβλητή POLITIK(Πολιτική θέση), τα ερευνητικά αποτελέσματα έδειξαν ότι το πλέον συντηρητικό τμήμα είναι οι αστυνομικοί, γεγονός που εξηγεί και την διαφοροποίηση σ' όλες τις προηγούμενες απόψεις, όπως άλλωστε αποδεικνύεται και από την διμεταβλητή ανάλυση POLITIK με τις WORRIES(Ανησυχίες), LABELS(Ετικέτες), REACTION(Αντιδράσεις) για τον πληθυσμό.

Στον επόμενο πίνακα(33) παρουσιάζουμε τα συγκεντρωτικά στοιχεία σύγκρισης για όλες τις κατηγορίες στις μεταβλητές που εμείς δημιουργήσαμε. Σε αυτά τα πλαίσια ξεχωρίζει ως ποσοστό το 96% έντονης ανησυχίας των αστυνομικών συγκρινόμενο με το 69,2%, το 74,6% και το 77,5% των επιμελητών, φοιτητών και πληθυσμού αντίστοιχα. Παράλληλα, παρατηρούμε μια ομοιότητα στα ποσοστά στο δείγμα του πληθυσμού με το δείγμα των φοιτητών στις μεταβλητές WORRIES, LABELS, REACTION και γενικά όχι στατιστικά μεγάλες διαφορές σ'όλες τις κατηγορίες(επιμελητές, αστυνομικοί, φοιτητές, πληθυσμός), για όλες τις νέες μεταβλητές.

ΡΟΛΙΤΙΚ	ΕΠΙΜΕΛΗΤΕΣ	ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΟΙ	ΦΟΙΤΗΤΕΣ	ΠΛΗΘΥΣΜΟΣ
συντηρητικοί	30,8%	54%	17,7%	29,1%
μετριοπαθείς	15,4%	44%	63%	55,2%
προοδευτικοί	30,8%	2%	17,1%	15,3%

WORRIES

έντονη ανησυχία	69,2%	96%	74,6%	77,5%
λιγότερη »	15,4%	2%	21%	21,6%
καθόλου »	-----	2%	2,8%	0,9%

LABELS

αρνητικές γνώμες	-----	20%	19,9%	19,1%
ουδέτερες »	46,2%	76%	68%	71,7%
θετικές »	7,7%	2%	10,5%	9,2%

REACTION

θετικές αντιδράσεις	46,2%	46%	47%	47,7%
ουδέτερες »	23,1%	40%	48,1%	42,8%
αρνητικές »	-----	14%	3,3%	9,2%

Οι μικρές διαφορές στα ποσοστά και τους μέσους, όπως καταγράφηκαν στις προηγούμενες σελίδες μας επιτρέπουν να μιλήσουμε για ένα γενικό συμπέρασμα της «κοινωνικής ερμηνείας». Έτσι σύμφωνα με τα αποτελέσματα της έρευνας φαίνεται ότι ο προπαραβατικός ανήλικος δεν έχει κάποιες ατομικές ιδιαιτερότητες που να τον διακρίνουν από τα άλλα παιδιά. Συνήθως, είναι θύμα του κοινωνικού του περιβάλλοντος, «ευάλωτο» στις κακές παρέες, στα ΜΜΕ, θύμα παραμέλησης. Ο εγκλεισμός σε ίδρυμα αγωγής δεν θεωρείται ότι αποδίδει, όπως αποδίδουν η επιμέλεια και η προστασία από τις Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων. Η καλύτερη όμως, αντιμετώπιση είναι τα προγράμματα κοινωνικής πολιτικής. Το δείγμα γενικού πληθυσμού ανησυχεί για την αυξανόμενη παρεκκλίνουσα συμπεριφορά των νέων, δεν τους αντιμετωπίζει όμως αρνητικά και αυτό γιατί δέχεται ότι οι ανήλικοι αυτοί δεν είναι επικίνδυνοι από τη φύση τους, αλλά θύματα που χρειάζονται προστασία. Αντιμέτωπη με προστασία των δικαιωμάτων τους. Έχουν την ανάγκη παρέμβασης από την πολιτεία, αλλά και από την ίδια την κοινότητα στην οποία ζουν.

Τα παραπάνω συνθέτουν την «κοινωνική ερμηνεία» όπως αποκαλύφθηκε μέσα από την έρευνά μας.

Όπως σημειώσαμε στην εισαγωγή, σεβόμενοι ένα πόρισμα της καταργητικής σχολής, η αποκάλυψη της «κοινωνικής ερμηνείας» στοχεύει στη στήριξη ή απόρριψη του θεωρητικού μας μοντέλου αντεγκληματικής πολιτικής, όπως το καταγράψαμε στο κεφάλαιο «Μια άλλη αντιμετώπιση». Τα ζητούμενα της ερευνητικής μας προσέγγισης, αφορούσαν :

α) Την αποκάλυψη της «κοινωνικής ερμηνείας» για την εννοιολογική οριοθέτηση του προπαραβατικού ανηλίκου, μέσα από την αποδοχή ή απόρριψη των «σημείων» των θεωριών και των «ετικετών» που αυτές προσδίδουν σε έναν τέτοιο ανήλικο.

Έτσι, όσον αφορά τις θεωρίες του περάσματος στην πράξη και ειδικά τις θεωρίες που τονίζουν τους ατομικούς παράγοντες :

i. Για τον παράγοντα φύλο, με εξαίρεση την κατηγορία των επιμελητών, υπάρχει μια στατιστική διαφορά η οποία όμως δεν είναι σημαντική (κάτω από μία ποσοστιαία μονάδα)

ii. Για τον παράγοντα φυσιογνωμία και άλλοι βιολογικοί παράγοντες : Η «κοινωνική ερμηνεία» τον απορρίπτει.

iii. Για τον παράγοντα ψυχική υγεία : Η «κοινωνική ερμηνεία» δεν τον υιοθετεί.

iv. Για τα στοιχεία αντικοινωνικής προσωπικότητας : Η ετικέτα «ανώριμο» τυγχάνει αποδοχής από όλο το φάσμα της κοινωνικής ερμηνείας.

Για τις θεωρίες που τονίζουν τους κοινωνικούς παράγοντες :

i. Για τον παράγοντα οικογένεια : Η «κοινωνική ερμηνεία» δέχεται ότι ο ανήλικος μπορεί να προέρχεται από διαλυμένη οικογένεια, οι

παράγοντες όμως «προέρχεται από άπορη οικογένεια» και «έχει γονείς εγκληματίες» δεν τυγχάνουν αποδοχής.

ii. Για τον παράγοντα παιδεία, σχολείο και μαθησιακές δυσκολίες : Ο προπαραβατικός ανήλικος σύμφωνα με την κοινωνική ερμηνεία, είναι πιθανόν να έχει παρατήσει το σχολείο. Η πρόταση «έχει μαθησιακές δυσκολίες» γίνεται αποδεκτή μόνο από τους επιμελητές και όχι από το γενικό πληθυσμό.

iii. Για τον παράγοντα, φίλοι - συμμορίες: Η κοινωνική ερμηνεία δέχεται το ότι «κάνει κακές παρέες» και αντίθετα δεν δέχεται ότι μπορεί να «έχει έλλειψη φίλων».

iv. Για τις οικολογικές προσέγγισεις : Επιμελητές και αστυνομικοί πιστεύουν ότι ο προπαραβατικός κατοικεί σε υποβαθμισμένες περιοχές. Δεν το δέχεται το δείγμα γενικού πληθυσμού.

v. Σύγχρονα μέσα επικοινωνίας και πρότυπα συμπεριφοράς: Πλήρη αποδοχή έχει η θέση ότι ο ανήλικος «επηρεάζεται από τα ΜΜΕ». Παράλληλα, φοράει «μη συμβατικά ρούχα», «κάνει χρήση αλκοόλ και τοξικών ουσιών». Η χέβυ μέταλ μουσική και το κάπνισμα τσιγάρων δεν τυγχάνουν πλήρους αποδοχής.

vi. Κοινωνική τάξη - Πολιτικό status : Ο ανήλικος δεν ανήκει σε κατώτερη κοινωνική τάξη, επιδεικνύει όμως έλλειψη υποταγής στην πολιτική νομιμότητα, όχι όμως τόσο, όσο να χαρακτηρίζεται «αναρχικός».

vii. Πολιτιστική διαφορετικότητα : Η κοινωνική ερμηνεία απορρίπτει αυτό το στερεότυπο.

Για τα πορίσματα της Εγκληματολογίας της Κοινωνικής Αντίδρασης :

Η κοινωνική ερμηνεία αποδέχεται τη θέση ότι ο προπαραβατικός ανήλικος έχει κάποια ιδιαίτερα χαρακτηριστικά, ώστε να διακρίνεται από ένα φυσιολογικό ανήλικο, ενώ παράλληλα δέχεται την έκφραση «ευάλωτο».

Για τα πορίσματα της Θυματολογίας : Η κοινωνική ερμηνεία δέχεται ότι ο προπαραβατικός ανήλικος είναι θύμα παραμέλησης (κυρίως) και κακοποίησης.

β) Την απόρριψη ή αποδοχή της υπάρχουσας και προτεινόμενης αντεγκληματικής πολιτικής.

Όσον αφορά την υπάρχουσα αντιμετώπιση :

i. Η εξωιδρυματική μεταχείριση: (μέτρα δικαστή, επιμέλεια, Εταιρείες Προστασίας Ανηλίκων). Αυτή η μορφή αντιμετώπισης, γίνεται αποδεκτή.

ii. Τα Ιδρύματα Αγωγής : Η «κοινωνική ερμηνεία» απορρίπτει αυτή τη μέθοδο αντιμετώπισης. Αντίθετα, δεν είναι αρνητική στη δημιουργία ειδικών θεραπευτικών ιδρυμάτων.

iii. Τα Κέντρα Πρόνοιας : Έχουν το μεγαλύτερο βαθμό αποδοχής από όλες τις πληθυσμιακές ομάδες.

Για τις νέες προτάσεις αντιμετώπισης :

i. Για τα προγράμματα τροποποίησης της συμπεριφοράς : Η ηλεκτρονική παρακολούθηση και ο έλεγχος του DNA απορρίπτεται από την κοινωνική ερμηνεία. Όσον αφορά την παρέμβαση από κοινωνικές ομάδες, ο γενικός πληθυσμός δεν τη δέχεται.

Αντίθετη άποψη έχουν οι φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου οι οποίες συμφωνούν με την αυστηρότητα στην οικογένεια, στο σχολείο και τα μαθήματα κατηχητικού.

ii. Για την ιδιωτικοποίηση του κοινωνικού ελέγχου : Η ιδιωτική αστυνόμευση απορρίπτεται όχι όμως και η αυτοπροστασία και η ρύθμιση στο εσωτερικό της κοινότητας. Για την αυτοπροστασία, αρνητική γνώμη έχουν οι επιμελητές και οι αστυνομικοί.

iii. Για τα προγράμματα κοινωνικής πολιτικής :

Τα προγράμματα περιβαλλοντικού σχεδιασμού γίνονται αποδεκτά. Το ίδιο και τα προγράμματα επαγγελματικής κατάρτισης και απασχόλησης, και τα προγράμματα ειδικής πολιτικής προστασίας της νεότητας. Είναι ενδεικτικό ότι οι βαθμοί αποδοχής των συγκεκριμένων προγραμμάτων, είναι οι μεγαλύτεροι (πλησιέστεροι στο 1) από τους βαθμούς αποδοχής για τα υπόλοιπα προγράμματα αντεγκληματικής πολιτικής.

iv. Για την κατάργηση κάθε μορφής παρέμβασης στη ζωή του παιδιού : Η πρόταση αυτή δεν γίνεται αποδεκτή από την κοινωνική ερμηνεία.

γ) Τον «φόβο θυματοποίησης» και τις κοινωνικές στάσεις απέναντι σε έναν τέτοιο ανήλικο.

Είναι ενδεικτικό ότι ο δείκτης έντονης ανησυχίας σε όλες τις κοινωνικές κατηγορίες κυμαίνεται σε όλες τις κοινωνικές κατηγορίες κυμαίνεται από 69,2% έως 96%. Η ύπαρξη όμως αυτού του μεγάλου βαθμού στο φόβο και τις ανησυχίες της κοινωνικής ερμηνείας δεν συνεπάγεται την υιοθέτηση αυστηρότερων μέτρων αντεγκληματικής πολιτικής. Αυτό φαίνεται και από τις κοινωνικές στάσεις που υιοθετεί η κοινωνική ερμηνεία. Ποσοστά ανάμεσα στο 47,7% και το 46% όλων των πληθυσμιακών ομάδων υιοθετούν θετικές στάσεις για τον προπαραβατικό ανήλικο.

Με εξαίρεση τις προτάσεις «να τον υιοθετήσετε», «να σχετιστεί με κάποιον από τα παιδιά σας» (προτάσεις - στάσεις μεγάλης οικειότητας), η κοινωνική ερμηνεία δέχεται, τη συγκατοίκηση, τη φιλία, τη συνύπαρξη στο ίδιο σπίτι και την εργασιακή σχέση με έναν προπαραβατικό ανήλικο. Παράλληλα, η κοινωνική ερμηνεία υποστηρίζει όλα τα δικαιώματα ενός τέτοιου ανηλίκου (πολιτικά, άδεια οδήγησης, να προσληφθεί στο δημόσιο, να κάνει οικογένεια) με εξαίρεση τη δυνατότητα εκλογής σε μια υπεύθυνη θέση του κράτους.

Ε. ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ-ΔΙΚΑΙΟΠΟΛΙΤΙΚΕΣ ΣΥΝΕΠΕΙΕΣ

Η «κοινωνική ερμηνεία» αποκαλύπτει ότι ο κόσμος δέχεται και αναζητά, για το πρόβλημα της επικινδυνότητας των ανηλίκων, μια λύση που θα συνδυάζει την κοινωνική πολιτική με την προστασία των δικαιωμάτων τους(επαληθεύοντας την αμηχανία χειρισμού για το πρόβλημα όπως έχει αποδειχθεί ερευνητικά και για τους παραβατικούς). Η έρευνα στο δείγμα πληθυσμού ήταν αποκαλυπτική, ως προς αυτό το σημείο.. Σ'αυτό συμφωνούν τόσο ο πληθυσμός, όσο και οι φορείς του επίσημου κοινωνικού ελέγχου(αν και οι αστυνομικοί δείχνουν να φοβούνται περισσότερο και να αντιμετωπίζουν πιο αρνητικά από τις άλλες κατηγορίες, τους προπαραβατικούς ανηλίκους).

Σχετικά με το δείγμα των φοιτητών,σε γενικές γραμμές βαδίζει στα χνάρια του γενικού πληθυσμού, χωρίς να παρουσιάζει δείγματα «εξτρεμισμού» ή «επαναστατικότητας». Το συμπέρασμα αυτό, όμως, επιδέχεται και μια άλλη ανάγνωση. Ο γενικός πληθυσμός είναι ώριμος τόσο όσο και οι ενημερωμένοι σε εγκληματολογικά ζητήματα, φοιτητές, ως προς την κατανόηση του ζητήματος, αλλά και τις προτάσεις για την αντιμετώπιση ενός προπαραβατικού ανηλίκου.

Τα αποτελέσματα της ερευνητικής προσέγγισης συνδέονται άμεσα με την εφαρμογή της «άλλης αντιμετώπισης» που προτείναμε στο θεωρητικό μας μοντέλο. Τα βασικά χαρακτηριστικά αυτής της αντιμετώπισης είναι τα εξής:

α) Ο ανήλικος δεν είναι μόνο δικαιούχος αλλά και φορέας των δικαιωμάτων του.

Στην έρευνά μας, η «κοινωνική ερμηνεία» κρίνει θετικά τις προτάσεις:

Θα δεχόσασταν να κάνετε με τον προπαραβατικό ανήλικο

- 1.Να συγκατοικήσετε στην ίδια περιοχή
 - 2.Να γίνετε φίλοι
 - 3.Να τον(την) δεχθείτε σπίτι σας
 - 4.Να τον(την) προσλάβετε στη δουλειά σας
- Ο ανήλικος αυτός μπορεί

- 1.Να έχει πολιτικά δικαιώματα
- 2.Να έχει άδεια οδήγησης
- 3.Να προσληφθεί στο δημόσιο
- 4.Να κάνει οικογένεια

Επίσης, για την μεταβλητή REACTION για όλες τις κατηγορίες οι θετικές αντιδράσεις έχουν ποσοστά από 46 ως 47,7%.

β) Η αμφισβήτηση της τιμωρητικής δομής του ποινικού συστήματος

Στην έρευνά μας το μέτρο του εγκλεισμού κρίνεται αρνητικά από όλες τις ομάδες του δείγματος. Αντίθετα τα εξωιδρυματικά μέτρα πρόνοιας(επιμέλεια, κέντρα πρόνοιας, κ.λ.π.) γίνονται αποδεκτά.

γ) Η νέα αντιμετώπιση θα πρέπει να εμπεριέχει στοιχεία αποκέντρωσης, κοινωνικοποίησης και παρεμβάσεων κοινωνικής πολιτικής.

Είναι ενδεικτικό ότι στην έρευνα τα συγκεκριμένα μέτρα ήταν τα μόνα που είχαν ποσοστά αποδοχής που πλησίαζαν την απόλυτη συμφωνία (μέσους κάτω από 2). Αυτά τα μέτρα είναι:

1. Να ενταχθεί σε κρατικά ή τοπικά προγράμματα προστασίας της νεότητας
2. Να αναβαθμιστούν οι περιοχές που διακρίνονται από έντονη αντικοινωνική συμπεριφορά ανηλίκων
3. Να δημιουργηθούν χώροι οργανωμένου αθλητισμού
4. Να διαμένει(ο ανήλικος) σε ειδικά σπίτια-κρίσης στην κοινότητα
5. Να μπαίνει σε προγράμματα κατάρτισης και εργασίας

Τα συμπεράσματά μας είναι απαντήσεις σε υποθετικές κατασκευές που εμείς δημιουργήσαμε με το θεωρητικό μας μοντέλο. Άλλωστε οι απόψεις και οι στάσεις του πληθυσμού απέναντι στο δίκαιο και το εγκληματικό φαινόμενο είναι σαφές ότι συχνά χαρακτηρίζονται από ασάφεια και σύγχυση. Δεν μπορούν να δωθούν συγκεκριμένες απαντήσεις για να διευκολυνθεί ο νομοθέτης. Αυτό, όμως είναι η δουλειά του ερευνητή. Η κωδικοποίηση των συμπερασμάτων δοσμένη βέβαια μέσα από την δική του οπτική γωνιά, είναι το όριο, αλλά και η συμβολή ταυτόχρονα κάθε ερευνητή.

INDEX

11

12

ΣΕΛΙΔΑ

Abolitionismus	193
achievement place	185
America Works	163
ante delictum	2
atavus	25
Browdale	183
BRP	153
CASE II	162
Choise	163
drift	105
EEC-ηλεκτροεγκεφαλογράφημα	160
hackers	100
hooligans	98
junior partner	170
Patria Potestas	2
punks	100
slackers	101
slums	74
tabula rasa	9
yiappies	101

αιμομιξία	65
ανάδοξη οικογένεια	130
ανειδίκευτη εργασία	87
ανήθικος	19
ανομία	92
αντιπολιτισμοί	93
άσεμνη λογοτεχνία	79
βιομηχανία ιδιωτικής προστασίας	169
γενετικό φακέλωμα	156
γκέτο	173
γραφή κακώσεως	2
δείκτης νοημοσύνης	38
δελτίο αγωγής	140
δερμική αγωγιμότητα	30
Δήμος Χαϊδαρίου	178
διαφήμιση	79
διαφορικός συγχρωτισμός	96
Διευθυντής Προστασίας της Νεότητας	186
εγκεφαλικές αλλοιώσεις	30
εγκεφαλοτονικός τύπος	24
Εθνικό Ραδιοτηλεοπτικό Συμβούλιο	180
ενδομορφικός	24

εξωμορφικός	24
επικαιρότητα της στιγμής	165
Επιτροπή Δικαιωμάτων	186
έρευνες αυτοομολογούμενης παραβατικότητας	112
ηβηφρενική σχιζοφρένεια	35
ηθική παραφροσύνη	32
ηλεκτρονικά βραχιόλια	160
θερμικός νόμος	74
θετό παιδί	63
ιδρυματοποίηση	145
κλασσική παιδεία	69
κοινωνική έρευνα επιμελητή	140
κοινωνική ερμηνεία	6
Κριτική Θυματολογία	123
μαθησιακές δυσκολίες	66
μεσομορφικός	25
μετανάστης	88
μεταψυχοβιολογία	119
μοναχοπαίδι	65
μονοζυγωτικά δίδυμα	28
νόμοι της μίμησης	61
οικογενειακά επιδόματα	176
ορφανός	61
παιδί διαζευγμένων γονιών	61
παιδιά των φαναριών	87
παιδουπόλεις	147
πίνακες εγκληματικής πρόγνωσης	106
πολύτεκνη οικογένεια	61
προγράμματα κοινωνικής εργασίας	178
προστατεύσιμα συγκροτήματα	174
πρότυπο πρόνοιας	126
πυκνόμορφοι	23
ρατσισμός	88
ροκ	83
σεροτονίνη-prozac	162
σπλαχνοτονικός τύπος	24
σταυροφόροι της ηθικής	111
σύνδρομο Klinefelter	28
συσκευή BT-R	160
σύστημα ηλεκτρονικής αναγνώρισης προσώπου	158
σχολική απροσαρμοστικότητα	70
σωματική αγωγή	68
τύπος αθλητικής δομής	23
τύπος ασθενικής δομής	23
τύπος διαπλαστικής δομής	23
υπεάρρενες	28

υπευθυνοποίηση	179
υπογλυκαιμία	30
υποκουλτούρα της μπλε κουρτίνας	139
υστερότοκο	65
φόβος θυματοποίησης	166
φυσιογνωμικό ρεύμα	22

INDEX ΠΙΝΑΚΩΝ

	ΣΕΛΙΔΑ
ΠΙΝΑΚΑΣ 1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ	203
ΠΙΝΑΚΑΣ 2 ΜΕΡΟΣ Α' »	204
ΠΙΝΑΚΑΣ 3 ΜΕΡΟΣ Β' »	205
ΠΙΝΑΚΑΣ 4 ΜΕΡΟΣ Γ' »	206
ΠΙΝΑΚΑΣ 5 ΜΕΡΟΣ Δ' »	207
ΠΙΝΑΚΑΣ 6 ΔΗΜΟΓΡΑΦΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	208
ΠΙΝΑΚΑΣ 7 ΜΕΡΟΣ Α' ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ-ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ	211
ΠΙΝΑΚΑΣ 8 ΜΕΡΟΣ Β' » »	212
ΠΙΝΑΚΑΣ 9 ΜΕΡΟΣ Γ' » »	213
ΠΙΝΑΚΑΣ 10 ΜΕΡΟΣ Δ' » »	214
ΠΙΝΑΚΑΣ 11 ΜΕΡΟΣ Α' » ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΑΣΤΥΝΟΜΙΚΩΝ	218
ΠΙΝΑΚΑΣ 12 ΜΕΡΟΣ Β' » »	219
ΠΙΝΑΚΑΣ 13 ΜΕΡΟΣ Γ' » »	220
ΠΙΝΑΚΑΣ 14 ΜΕΡΟΣ Δ' » »	221
ΠΙΝΑΚΑΣ 15 ΜΕΡΟΣ Α' » ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΦΟΙΤΗΤΩΝ	224
ΠΙΝΑΚΑΣ 16 ΜΕΡΟΣ Β' » »	225
ΠΙΝΑΚΑΣ 17 ΜΕΡΟΣ Γ' » »	226
ΠΙΝΑΚΑΣ 18 ΜΕΡΟΣ Δ' » »	227
ΠΙΝΑΚΑΣ 19 ΔΕΙΓΜΑ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ-ΦΥΛΟ, ΗΛΙΚΙΑ, ΟΙΚΟΓ. ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ, ΤΟΠΟΣ ΔΙΑΜΟΝΗΣ	229
ΠΙΝΑΚΑΣ 20 ΔΕΙΓΜΑ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ-ΜΟΡΦΩΣΗ	229
ΠΙΝΑΚΑΣ 21 ΔΕΙΓΜΑ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ-ΕΠΑΓΓΕΛΜΑ	230
ΠΙΝΑΚΑΣ 22 ΜΕΡΟΣ Α' ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΠΛΗΘΥΣΜΟΥ	231
ΠΙΝΑΚΑΣ 23 ΜΕΡΟΣ Β' » »	232
ΠΙΝΑΚΑΣ 24 ΜΕΡΟΣ Γ' » »	233
ΠΙΝΑΚΑΣ 25 ΜΕΡΟΣ Δ' » »	234
ΠΙΝΑΚΑΣ 26 ΔΙΜΕΤΑΒΑΝΤΗ ΑΝΑΛΥΣΗ POLITIK/WORRIES	236
ΠΙΝΑΚΑΣ 27 » POLITIK/LABELS	236
ΠΙΝΑΚΑΣ 28 » POLITIK/REACTION	236
ΠΙΝΑΚΑΣ 29 ΜΕΡΟΣ Α' ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΟΥ- ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	244
ΠΙΝΑΚΑΣ 30 ΜΕΡΟΣ Β' » »	246
ΠΙΝΑΚΑΣ 31 ΜΕΡΟΣ Γ' » »	250
ΠΙΝΑΚΑΣ 32 ΜΕΡΟΣ Δ' » »	253
ΠΙΝΑΚΑΣ 33 ΜΕΤΑΒΑΝΤΕΣ POLITIK/WORRIES/LABELS/REACTION ΣΥΓΚΡΙΤΙΚΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ	256

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

11-11-11

Α.ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Σ.ΑΛΕΞΙΑΔΗΣ** *Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής, Σάκκουλας, Θεσ/νίκη, 1991
 *Εγκληματολογία, Σάκκουλας, Θεσ/νίκη, 1989
 *Εγκληματικότητα ή παραβατικότητα ανηλίκων, ΠοινΧρ. 1986, σελ 113-120
 *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Σάκκουλας, Θεσ/νίκη, 1996
 *Η εγκληματικότητα των ανηλίκων εν Θεσσαλονίκη από του μέχρι του 1965. Εταιρεία Κοινωνικής Αγωγής Εφήβων. Δημοσιεύματα Κέντρου Ερεύνης των προβλημάτων Ανηλίκων, τ2 Θεσ/νίκη, 1966
 *Ανθρώπινα δικαιώματα-ποινική καταστολή, Σάκκουλας, Θεσ/νίκη 1990
 * **Ν.ΚΟΥΡΑΚΗΣ-Γ.ΠΑΝΟΥΣΗΣ** Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής Σάκκουλας, Θεσ/νίκη, 1993
- Α.Α.ΑΛΤΙΚΟΥΛΑΤΣΗ** *Ο «τεντυμποϊσμός» (Η θρασύτης των ανηλίκων)
 Ν.Δ.400/1959 Θεσ/νίκη: Εταιρεία Κοινωνικής Αγωγής Εφήβων 1965 Δημοσιεύματα Κέντρου Ερεύνης των προβλημάτων των ανηλίκων
- Μ.ΑΝΔΡΙΑΝΑΚΗΣ** *Το έγκλημα απροσάρμοστη διαγωγή, 1979
 *Η επίδραση της ηλικίας στην εγκληματική παρεκτροπή Α,Β,Αθήνα, 1982
- Β.ΑΡΤΙΝΟΠΟΥΛΟΥ** *Η προβληματική του αιτιολογικού συσχετισμού ανάμεσα σε μορφές παρεκκλίνουσας συμπεριφοράς και εμπειρίες παιδικής σεξουαλικής κακοποίησης, στο Αφιέρωμα στον Η.Δασκαλάκη Πάντειο Πανεπιστήμιο, 1991
 * **Α.ΜΑΓΓΑΝΑΣ** Θυματολογία και όψεις θυματοποίησης, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996
- Μ.ΑΡΧΙΜΑΝΔΡΙΤΟΥ** *Γλώσσα και επικοινωνία στα σωφρονιστικά καταστήματα, στο Ειδικά ζητήματα έκτισης των ποινών, 1994 σελ.1-48 Θεσ/νίκη, Σάκκουλας
- Μ.ΑΤΣΑΛΑΚΗ** *Φυλάκιση των ανηλίκων παραβατών του νόμου ή κοινωνική υποστήριξη και επανένταξη; Καταστολή ή πρόληψη Μανδραγόρας, τ.10-11, XXII, 1996
- Α.ΒΑΛΛΗΝΔΡΑΣ** *Η εγκληματολογική σημασία των κινήτρων
- Ι.ΒΕΡΓΟΠΟΥΛΟΣ** *Αι περί ανηλίκων ποινικαί διατάξεις Ποιν.Χρ. 1952 σελ.550-9
- Κ.ΒΟΥΓΓΙΟΥΚΑ** *Κοινωνική πρόνοια υπέρ ανηλίκων, Δημ. Ε.Π.Α. Θεσ/νίκη, 1956
 *Η εν Βέλγιο οργάνωσις της εγκληματικοπροληπτικής εις τον τομέα των ανηλίκων, Δημ.Ε.Π.Α. Θεσ/νίκη 1956
 *Εγκληματούντες και ανώμαλοι ανήλικοι Αρμενόπουλος 1962 σελ.241-253
 *Αναμορφωτικά καταστήματα και ανήλικοι ΠοινΧρ 1954 σελ.517-επ.
 *Το εν Ελλάδι ισχύον επί ανηλίκων. Ουσιαστικόν και Δικονομικόν Ποινικόν Δίκαιο 1969
 *Συγκριτική έρευνα επί του Ποινικού Δικαίου των Ανηλίκων Δημ.Ε.Π.Α Θεσ/νίκη 1956
 *Ο δικαστής ανηλίκων και αι παρ'αυτώ βοηθητικά υπηρεσία του ιατρού, του επιμελητού και του παιδαγωγού. Εταιρεία Προστασίας Αποφυλακισζομένων, τ.22. Θεσ/νίκη
 *Η αστυνομία ως παράγων πρόληψεως της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Στο ΑΠΘ Επιστημονική Επετηρίς Σχολής Νομικών και Οικονομικών Επιστημών. Τιμητικός τόμος υπέρ Ηλία Γ,

- Κυριακόπουλου. Τόμος ΙΓ-Β (817-848), Θεσ/νίκη.
- ΒΟΥΛΗ ΤΩΝ ΕΛΛΗΝΩΝ** Διακομματική Κοινοβουλευτική Επιτροπή για την εξέταση του σωφρονιστικού συστήματος της χώρας και των συνθηκών διαβίωσης των κρατουμένων: Έκθεση για την κατάσταση στις ελληνικές φυλακές και τις δυνατότητες βελτίωσης του σωφρονιστικού συστήματος Αθήνα 1994
- Κ.ΓΑΡΔΙΚΑ** *Οι ανήλικοι εγκληματίες ΠοινΧρ 1951 (265-280)
- Ο.ΓΑΡΔΙΚΗ κ.α.** *Νέοι: Διάθεση χρόνου-Διαπροσωπικές σχέσεις. Μέρος Β Αθήνα 1987 ΕΚΚΕ.
- Α.ΓΩΤΟΠΟΥΛΟΥ-ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ** *Εγχειρίδιο Εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη 1984
- Η. ΔΑΣΚΑΛΑΚΗ** *Η μεταχείριση του ανήλικου εγκληματία, Εκλογή, 50, 1979, 3-11
* Η μεταχείριση του εγκληματία, Σάκκουλας, 1985
*Η εγκληματολογία της κοινωνικής αντίδρασης, Σάκκουλας, 1985
- Χ. ΔΕΔΕ** *Δογματικά προβλήματα του δικαίου ανηλίκων ΝοΒ 1976, 241-επ.
- Ι. ΔΕΛΗΓΙΑΝΝΗ** *Ζητήματα από την ανώμαλη λειτουργία της γονικής μέριμνας, στο Εταιρία Νομικών Βορείου Ελλάδος: Θέματα γονικής μέριμνας, 1989, Θεσ/νίκη.
- Α.ΔΗΜΗΝΑΣ** *Η ανάγκη εκσυγχρονισμού της νομοθεσίας ανηλίκων, Αρμενόπουλος 1984, 339-349.
*Αναγκαίες μεταρρυθμίσεις και βελτιώσεις στην ισχύουσα περί ανηλίκων νομοθεσία, ΠΧ 39, σελ. 585-596.
- Ξ.ΔΗΜΗΤΡΙΟΥ** *Ειδικά καταστήματα κρατήσεως νέων και ιδρύματα αγωγής, στο Εταιρεία Ελλήνων Δικαστικών Λειτουργών για τη Δημοκρατία και τις Ελευθερίες. Β' Συνέδριο σελ. 69-83.
- ΔΗΜΟΣ ΚΑΛΛΙΘΕΑΣ-ΠΑΝΤΕΙΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ** Ημερίδα για την αντιμετώπιση και πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων 9 Ιουνίου 1993.
- Χ.ΔΗΜΟΠΟΥΛΟΣ** *Η προεγκληματική επικινδυνότητα και τα μέτρα για την αντιμετώπισή της, Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 1988.
*Η επανακοινωνικοποίηση των κρατουμένων. Συμβολή στην ερμηνεία του α'1 του ν. 1851/89, Χρονικά τ. 1ος, 75-102.
*Abolitionismus, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1990.
- Μ.ΔΡΟΣΙΝΟΥ** *Η βία στο σχολικό χώρο, Σύγχρονη εκπαίδευση τ. 85, 76-79.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗΣ ΠΑΙΔΙΑΤΡΙΚΗΣ ΚΑΙ ΠΡΟΑΓΩΓΗΣ ΤΗΣ ΥΓΙΕΙΑΣ** Εφηβεία (Πρακτικά) Ε. Πετρίδου-Μ. Ντάβου (επιμ.), Αθήνα, 1994.
- ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΣΗΜΕΙΩΤΙΚΗ ΕΤΑΙΡΙΑ** Η δυναμική των σημείων, Οδυσσέας, 1986.
- ΕΠΙΘΕΩΡΗΣΗ ΚΟΙΝΩΝΙΚΩΝ ΕΡΕΥΝΩΝ** Αφιέρωμα στον Η. Δασκαλάκη, ΕΚΚΕ, Αθήνα 1988.
- ΕΤΑΙΡΙΑ ΕΛΛΗΝΩΝ ΔΙΚΑΣΤΙΚΩΝ ΛΕΙΤΟΥΡΓΩΝ ΓΙΑ ΤΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΕΛΕΥΘΕΡΙΕΣ** Οι ελληνικές φυλακές. Από το νόμο στη πραγματικότητα Β' Συνέδριο Αθήνα-Κομοτηνή Σάκκουλας 1994.
- Ι. ΖΑΓΚΑΡΟΛΑΣ** *Ο χαρακτηρισμός των υπό των ανηλίκων διαπραττομένων εγκλημάτων ως πλημμελημάτων. ΠΧ 11, 231-233.
- Χ. ΖΑΡΑΦΩΝΤΟΥ** *Οι αναπαραστάσεις του κοινού για το εγκληματικό φαινόμενο στο Αφιέρωμα στον Η. Δασκαλάκη Πάντειο Πανεπιστήμιο 1991.
*Εμπειρική Εγκληματολογία Νομική Βιβλιοθήκη Αθήνα 1995.
- Ε. ΖΑΦΕΙΡΙΟΥ** *Η παιδική εγκληματικότητα ΝοΒ 27, 1541-1545. 1979
- Α. Ν. ΖΙΑΚΑ** *Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής. Η θανατική ποινή και οι ανήλικοι παραβάτες. Μανδαγόρας τ. 10-11, XXV-XXVI, 1996
- Γ. ΘΑΝΟΥ** *Αναμορφωτική μεταχείριση των εγκληματιών και σε ηθικό κίνδυνο

ανηλίκων στη Γαλλία. Επιθ. Κοιν. Ερευνών, 9, 1978, 383-411.

ΘΥΜΑΤΟΛΟΓΙΚΑ εκδ. της Ελληνικής Εταιρίας Θυματολογίας, αρ. 1, Αθήνα 1990
ΙΔΡΥΜΑ ΕΡΕΥΝΩΝ ΓΙΑ ΤΟ ΠΑΙΔΙ *Εφηβεία, Προσδοκίες και αναζητήσεις,
 Θ. Δραγώνα-Μ. Ντάβου(επιμ.), Παπαζήσης, Αθήνα, 1991.

ΙΔΡΥΜΑ ΜΑΡΑΓΚΟΠΟΥΛΟΥ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΟΥ ΑΝΘΡΩΠΟΥ *Η
 στέρηση της ελευθερίας στο ποινικό σύστημα και τα δικαιώματα του ανθρώπου. 42ο
 Διεθνές Συνέδριο Εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991.

ΙΝΣΤΙΤΟΥΤΟ ΥΓΙΕΙΑΣ ΠΑΙΔΙΟΥ Κακοποίηση-Παραμέληση παιδιών, Αθήνα 1991.

Ν. ΙΝΤΖΕΣΙΛΟΓΛΟΥ *Η κοινωνικοποίηση του ατόμου. Θεσ/νίκη, Παρατηρητής.

Γ. ΚΑΒΑΤΖΗ, Μ. ΠΑΠΑΛΑΖΑΡΟΥ *Κακοποίηση των παιδιών- Παιδική
 εγκληματικότητα. Μια αμφίδρομη σχέση. Σύγχρονη
 Εκπαίδευση, 16, τ. 85, 1995, 62-70.

Δ. ΚΑΛΟΓΕΡΟΠΟΥΛΟΣ *Επιλογές επιστημολογικές θεωρητικές και μεθοδολογικές
 στην Εγκληματολογία, Σημειώσεις, ΠΑΣΠΕ, 1988-9.

Γ. ΚΑΝΑΤΣΙΟΥ *Η υφ' όρον απόλυσις των εφήβων στο Χαρμόσυνον Δ. Ι. Καρανίκα
 Τ. ΙΔ' τ. Γ' (289-323). Α. Π. Θ. 1969.

Δ. Ι. ΚΑΡΑΝΙΚΑ *Οι επικίνδυνοι ανήλικοι Δημοσιεύματα Ε. Π. Α. Θεσ/νίκης τ. 1 1949

Ε. ΚΟΚΟΛΑΚΗ *Συντελεσताί εις την εγκληματικότητα των ανηλίκων, Δικαιοσύνη
 1972, σελ. 578-επ.

Α. ΚΟΡΩΝΑΙΟΥ * Νέοι και Μ. Μ. Ε. Οδυσσέας 1992.

Σ. ΚΟΥΚΟΥΛΗ-ΣΠΗΛΙΩΤΟΠΟΥΛΟΥ *Η ρύθμιση της εργασίας των ανηλίκων.
 Εκλογή, 52-3, 1980, σελ. 67-80 και 127-157.

Α. ΚΟΥΚΟΥΤΣΑΚΗ *Σύγχρονες τάσεις στη σωφρονιστική μεταχείριση νεαρών
 ενήλικων εγκληματιών, ΠΧ, 29, 1979, 732-738.

*Κριτική Εγκληματολογία, Σημειώσεις, ΠΑΣΠΕ, 1984.

Ν. ΚΟΥΛΟΥΡΗΣ *Probation, Δελτ. Εγκλημ. Ενημ. 3, 1986, 12-20.

Ε. ΚΟΥΝΟΥΓΕΡΗ-ΜΑΝΩΛΕΔΑΚΗ *Οικογενειακό Δίκαιο Τ' ΙΙβ'. Σχέσεις γονέων
 και παιδιών. Υιοθεσία. Σάκκουλας, Θεσ/νίκη, 1990.

Ν. Ε. ΚΟΥΡΑΚΗΣ *Ανήλικοι παραβάτες και ποινική δικαιοσύνη ΝοΒ 1986 175-9.

*Εγκληματολογικοί ορίζοντες Α'. Θεωρία και πρακτική της
 ποινικής καταστολής, Σάκκουλας Αθήνα-Κομοτηνή, 1991.

*Η πρόληψη της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα.

Εισήγηση στο Σεμινάριο του ΙΜΔΑ 27/3/96 (υπό δημοσίευση).

*Θεμελιώδεις αξίες, θεσμοί και παραβατικότητα των νέων.

Ανακοίνωση στο 5ο Διεθνές Συνέδριο Διεθνούς Ένωσης

Γαλλοφώνων Εγκληματολόγων 16/5/96.

*κ.ά. Έρευνα στις ελληνικές φυλακές Α'. Τα σωφρονιστικά
 καταστήματα ανηλίκων Κορυδαλλού και Κασσαβέτειας,
 Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1995.

Γ. ΚΡΗΠΙΑΣ *Η προστασία των ανηλίκων εν τω ποινικώ δικαίω, Σάκκουλας. 1979.

*Η επίδραση των άσεμνων αντικειμένων επί της εγκληματικότητας,
 Δελτ. Εγκλημ. Ενημ. τ. 3, σελ. 2-επ.

Ε. ΛΑΜΠΡΟΠΟΥΛΟΥ *Κοινωνικός έλεγχος του εγκλήματος Ι και ΙΙ, Σημειώσεις
 ΠΑΣΠΕ, 1992-3.

* Συμβολή στις ιστορικές και ιδεολογικές συνιστώσες του
 όρου «μεταχείριση» του Σχεδίου Βασικών Κανόνων για την
 Μεταχείριση των Κρατουμένων, ΠΧ, 18, 1988, 161-172.

*Η «αντιμετώπιση» του σωφρονιστικού προβλήματος από την
 ελληνική σωφρονιστική πολιτική: More of the same or the
 same is different? Ελλην. Επιθ. Εγκλημ. 5-10, 117-153.

Γ. ΛΗΞΟΥΡΙΩΤΗΣ *Κοινωνικές και νομικές αντιλήψεις για το παιδί τον πρώτο αιώνα

του Νεοελληνικού κράτους, Δωδώνη, 1986.

Α.ΜΑΓΓΑΝΑΣ *Ειδικά θέματα που αφορούν την κακοποίηση παιδιών, Σάκκουλας, Αθήνα, 1996.

*Τα σεξουαλικά εγκλήματα κατά των παιδιών στον Καναδά, στο Αφιέρωμα στην μνήμη Η.Δασκαλάκη, 457-464.

*Η νομοθεσία για τους ανηλίκους στο Κεμπέκ του Καναδά (υπό δημοσίευση).

ΜΑΝΕΣΗΣ Α.Ι. *Η πραγμάτωση της συνταγματικής προστασίας της ανήλικης νεότητας στο ισχύον δίκαιο. Στην Επιστημονική Επετηρίδα του Τμήματος Νομικής Σχολής ΝΟΕ του ΑΠΘ. Χαριστήρια στον Ιωάννη Δεληγιάννη. Τέταρτο Μέρος (209-243). Θεσσαλονίκη: ΑΠΘ. (1992)

Ι.ΜΑΝΩΛΕΛΑΚΗΣ. *Η παιδική ηλικία ως αυτοτελές έννομο αγαθό στο Ποινικό δίκαιο ΝοΒ,32,1984 1105-1114

ΜΗΛΙΟΠΟΥΛΟΥ.Α. *Τα ιστορικά θεμέλια του δικαίου των ανηλίκων στο αγγλικό δίκαιο. Αρμενόπουλος. Επιστημονική Επετηρίδα 10,49-54.1989
* (1990): Συγκρότηση, αρμοδιότητα και λειτουργία των δικαστηρίων ανηλίκων στην Αγγλία και Ουαλλία. Μια διαφορετική προοπτική και μία πρόκληση στα ηπειρωτικά ευρωπαϊκά συστήματα δικαίου. Νομικό Βήμα 38,190-196.

Ι. ΜΑΡΚΑΝΤΩΝΗ. *Ψυχοσωματική ανάπτυξης του παιδιού, Αθήνα 1968.

ΜΟΣΧΟΥ.Γ* *Ποιός θα στηρίξει τον Πέτρο; Ή χαμένη τιμή της νεότητας αντιμέτωπη με την χαμένη τιμή της αναμόρφωσης'. Μανδαγόρας, τ.10-11, XXIII-XXIV. (1996)

Σ.ΜΟΣΧΟΥ-ΣΑΚΚΟΡΑΦΟΥ. *Το παιδί και ο έφηβος, Αθήνα 1981

Μ. ΜΠΑΚΑΤΣΟΥΛΑΣ. *Η διάπλασις τς προσωπικότητας του ανήλικου. Χαρακτηριστικά τινές περιπτώσεις, στο ΜΝΗΜΗ ΙΙ, Τομέας Ποινικών Επιστημών, Τμήματος Νομικής Πανεπιστημίου Αθηνών, εκδ.Α. Σάκκουλας.

Α.ΜΠΕΖΕ. *Εγκληματικότητα και κρίση ταυτότητας στην εφηβεία. Έγκλημα και Κοινωνία, 1987 22-32

*Ανήλικοι παραβάτες. Μελέτη 20 περιπτώσεων. Αθήνα, Κομοτηνή: Α.Ν. Σάκκουλα. (1985).

* Δυσκοινωνικότητα των νέων και δυσκολία προσαρμογής του αναμορφωτικού συστήματος. Στο: Α.Μπεζέ(Επιμ.), 29-38. (1990). Πρόληψη και αντιμετώπιση ης εγκληματικότητας των ανηλίκων. Αθήνα, Κομοτηνή: Α.Ν.Σάκκουλα.

ΜΠΛΕΚΑΤΣΗ Ε. *Η μεταχείριση των ανηλίκων εγκληματιών στο γαλλικό και στο ελληνικό δίκαιο, Αρμενόπουλος, 5, 1984, 125-140.

ΝΑΣΚΟΥ-ΠΕΡΡΑΚΗ Π. *Η Σύμβαση των Ηνωμένων Εθνών για τα Δικαιώματα του Παιδιού, στην Επιστημονική Επετηρίδα του τμήματος Νομικής της Σχολής ΝΟΕ του ΑΠΘ. Χαριστήρια στον Ι.Δεληγιάννη. Δ' μέρος 1992, 489-513.

ΝΟΒΑ-ΚΑΛΤΣΟΥΝΗ Χ. *Παραβατικότητα ανηλίκων, Στατιστική Επιθεώρηση του 3ου τμήματος Ανηλίκων, έτη 1990-1, Υπουργείο Δημ.Τάξης,

*Σχολική κοινωνικοποίηση και αποκλίνουσα συμπεριφορά, Χρονικά 6, 1993, 1-30.

ΠΑΝΑΓΟΥ Ν.ΤΑΒΟΥΛΑΡΗ Μ. ΤΣΟΛΚΑ Σ. *Ερευνα για την κρατούσα κατάσταση και βελτίωση στα ιδρύματα αγωγής ανηλίκων και το ΣΚΑ Κορυδαλλού, στο Αφιέρωμα στον Η.Δασκαλάκη ο.π., 497-539.

- ΠΑΝΟΥΣΗ Γ.** *Αντιλήψεις για τη βία στον αθλητισμό, Σάκκουλας, Αθήνα Κομοτηνή, 1990.
 *Αυτο-ομολογούμενη εγκληματικότητα ανηλίκων: Άλλη ανάγνωση των δεδομένων μιας έρευνας, στο 'Μήνυμα στην εγκληματολογία' του ίδιου, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1995, 405-20.
 *Προβλήματα στη ψυχική ισορροπία των παιδιών και εγκληματογένεση, 'Κοινωνική Εργασία', έτος 2, τ.7, 1987, 181-9.
- ΠΑΠΑΓΕΩΡΓΙΟΥ Ι.** *Η κοινωνική προστασία του παιδιού εις την ελληνική νομοθεσία, ΕΚΚΕ, 1972.
- ΠΑΠΑΔΗΜΗΤΡΙΟΥ Ζ.** *Προβλήματα κοινωνικής ένταξης των νέων στην Ελλάδα, στο Εταιρία Μακεδονικών Σπουδών ΔΣΘ, Αφιέρωμα εις τον Κωνσταντίνον Βαβούσκον Τ. Δ', Σάκκουλας, Θεσ/νίκη 1991, 521-534.
- ΠΑΠΑΖΑΧΑΡΙΟΥ Ι.** *Αναμορφωτική αγωγή ανηλίκων εγκληματιών υπό το κράτος του Ελληνικού Ποινικού Κώδικος έτους 1950, Αστυνομικά Χρονικά, 1956, 14-επ.
 *Μελέται εκ του δικαίου των ανηλίκων, 1963.
 *Ανηλικοί Εγκληματίες, 1970.
- ΠΑΡΑΣΚΕΥΟΠΟΥΛΟΣ Ν.** *Η διαπαιδαγώγηση ως προβληματικός στόχος των στερητικών της ελευθερίας μέσων του ποινικού δικαίου των ανηλίκων, ΝοΒ, 1988, 732-737.
- ΠΑΥΛΟΥ Σ.Κ.** *Το θεσμικό πλαίσιο της ποινικής καταστολής της εγκληματικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα κατά τον 19ο Αι.(1834-1911), στο Αφιέρωμα ο.π., 237-247.
- ΠΙΠΙΝΕΛΗ-ΠΟΤΑΜΙΑΝΟΥ Α.** Τα αίτια της αντικοινωνικής συμπεριφοράς, Αθήνα
- ΠΙΤΣΕΛΑ Α.** *Κείμενα αντεγκληματικής πολιτικής Β". Δίκαιο Ανηλίκων, Σάκκουλας, Θεσ/νίκη, 1995
 * Διεθνές Συνέδριο με θέμα 'Εξελικτικές τάσεις και στρατηγικές μεταρρύθμισης του ποινικού δικαίου ανηλίκων σε διεθνή σύγκριση', Υπεράσπιση 1, 1996, 195-206.
- ΠΟΘΟΥ Μ.** * Εγκληματικά περιοχά και συμμορίες ανηλίκων, ΕΚΚΕ, Αθήνα, 1971.
- ΠΡΟΚΟΠΛΗΣ Χ.** *Κτίρια αναμορφωτικών ιδρυμάτων, Σωφρ. Επιθ., 1952, 10-16.
- ΣΑΜΟΥΡΙΔΗ Κ.** *Ο ρόλος του επιμελητή ανηλίκων στην ποινική μεταχείριση των ανηλίκων, Δελτίο Εγκληματολογικής Ενημέρωσης, 1, 1986, 15-9.
- ΣΠΑΝΟΥ Ε.** *Η σωφρονιστική αγωγή των ανηλίκων, ΠΧ, 1952, 217-288.
 *Το αγγλικό σωφρονιστικό σύστημα Borstal, ΠΧ, 1961, 305-17, 369-84.
- ΣΠΙΝΕΛΛΗ Κ.** *Ανήλικοι εγκληματίες ή νεαροί παραβάτες, ΠΧ, ΚΣΤ, 785-επ.
 *και ΛΟΥΤΣΗ Ζ. Κοινωνική ανισότητα και 'Ηθική Παρεκτροπή' ανηλίκων, στο Αφιέρωμα στον Η. Δασκαλάκη ο.π.
 *και ΤΡΩΙΑΝΟΥ Α. Δίκαιο Ανηλίκων, Σάκκουλας, 1987.
 *Juvenile delinquency and Juveniles at social risk, International Review on Social Policy, 39-40, United Nations, 1990.
 *Ελληνικό δίκαιο ανηλίκων δραστών και θυμάτων. Ένας κλάδος υπό διαμόρφωση, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1992.
 *Η γενική πρόληψη των εγκλημάτων. Θεωρητική και εμπειρική διερεύνηση μορφών κοινωνικού ελέγχου. Σάκκουλας, Αθήνα - Κομοτηνή, 1982.
- ΣΠΙΝΕΛΛΗ Κ. ΑΠΟΣΠΟΡΗ Ε.** *Εργαζόμενη μητέρα και παραβατικότητα ανηλίκων: Μύθος ή πραγματικότητα, Εκλογή, 1994, 260-71.
- ΣΤΑΘΟΠΟΥΛΟΥ Α.** *Η δικονομική και εν γένει ποινική μεταχείρισις των εγκληματούντων παιδιών, Δικαιοσύνη, 11, 1970, 409-12.

ΤΖΑΝΕΤΗ Γ. *Η επίπληξις Ανηλίκου, ΝοΒ, 1985, 85-επ.

ΤΖΕΡΜΠΗ Φ. *Το έργο της πρόληψης και καταστολής της εγκληματικότητας των ανηλίκων από την αρμόδια Διεύθυνση και Υπηρεσίες του Υπουργείου Δικαιοσύνης, Εισήγηση στο σεμινάριο Επιμελητών Ανηλίκων, Πάντειο Πανεπιστήμιο 1989.

ΤΡΙΒΙΖΑΣ Ε. *Θέματα Συγκριτικής Εγκληματολογίας, Σημειώσεις ΠΑΣΠΕ, 1989.

ΤΡΩΙΑΝΝΟΥ-ΛΟΥΛΑ Α. *Η Ποινική Νομοθεσία Ανηλίκων, Σάκκουλας, 1987.

*Ο ανήλικος παραβάτης και η δίκη του ΝοΒ, 30, 1982, 377-89.

*Η εισαγωγή ανηλίκου σε ιδρύματα αγωγής και άσκηση της αστικής επιμέλειάς του, ΠοινΧρ, 1979, 193-212.

*Σκέψεις και προβληματισμοί για τη μη θυματοποίηση των νέων, Ελλην.Επιθ.Εγκληματ., 5-10, 1990-2.

*Η ποινική νομοθεσία των ανηλίκων, Β' έκδοση, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή, 1995.

*Η υπηρεσία επιμελητών των δικαστηρίων ανηλίκων εν Ελλάδα (διδασκ. διατριβή), Αθήνα, 1977.

ΤΣΑΟΥΣΗ Α.-ΚΟΡΡΕ Σ. *Η εγκληματικότητα των ανηλίκων εις τη περιφέρεια της πρωτεύουσας, ΕΚΚΕ, 1974.

ΤΣΑΟΥΣΗΣ Α. *Χρηστικό Λεξικό Κοινωνιολογίας, Gutenberg, 1989.

ΤΣΕΒΑ Δ. *Πρόληψις της εγκληματικότητας των ανηλίκων. Συμβολή εταιριών προστασίας ανηλίκων εις ταύτην, Δικαιοσύνη, 18, 1977, 281-291.

ΤΣΟΥΡΑΜΑΝΗΣ Χ. *Η συμπεριφορά των Hooligans, Σάκκουλας, Αθήνα-Κομοτηνή 1988.

ΦΑΡΣΕΛΑΚΗΣ Ι. *Ανακριτική-Δικαιώματα του ανθρώπου και εγκληματογένεση, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1984.

*Παραβατικότητα και κοινωνικός έλεγχος ανηλίκων, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1986.

*Η κοινωνική αντίδραση στο έγκλημα και τα όριά της, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1991.

*Στοιχεία Εγκληματολογίας, Νομική Βιβλιοθήκη, Αθήνα, 1996.

ΦΡΑΓΚΟΥΔΑΚΗ Α. *Γλώσσα και ιδεολογία, Δ' έκδοση, Οδυσσέας, 1987.

ΦΡΑΤΖΕΣΚΑΚΗΣ Ι. * Αντικοινωνική συμπεριφορά των νέων, Σάκκουλας, 1987.

ΦΡΟΝΙΜΟΥ Ε. *Προβλήματα εκ της εγκληματικότητας των ανηλίκων, Ελληνική Δικαιοσύνη 5, 1964, 366-369.

ΦΩΝΕΣ ΣΥΜΠΟΣΙΟΥ Β' Πανελλήνιο Συμπόσιο Επιμελητών Δικαστηρίων Ανηλίκων, Βέροια-Παναγία Σουμελά, 4-6/9/92.

ΦΩΤΑΚΗΣ Ν. *Ψυχολογικές απόψεις για την εγκληματικότητα των νέων στη σύγχρονη κοινωνία, Αρμενόπουλος, 32, 1978.

ΧΑΙΔΟΥ Α. * Το θεωρητικό και θεσμικό πλαίσιο του κοινωνικού ελέγχου ανηλίκων Νομική Βιβλιοθήκη, 1989.

*Η ιδρυματική και εξωιδρυματική μεταχείριση ανηλίκων στην Ελλάδα και στο εξωτερικό, Νομική Βιβλιοθήκη, 1991.

*Θετικιστική Εγκληματολογία. Αιτιολογικές προσεγγίσεις του εγκληματικού φαινομένου, Νομική Βιβλιοθήκη, 1996.

*Η μεταχείριση των ανηλίκων σύμφωνα με το σχέδιο του 'Κώδικα βασικών κανόνων για τη μεταχείριση των κρατουμένων' και το νομοσχέδιο περί 'Μονάδων μέριμνας και αγωγής νεότητας', στο Πρόληψη.. ο.π., 183-186.

*Εγκληματικότητα ή παραπτωματοτικότητα Ανηλίκων; Νομική και εγκληματολογική προσέγγιση, στο Εφηβεία. Προσδοκίες... ο.π. 153-75.

B. ΞΕΝΟΓΛΩΣΣΗ ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

- Agnew, Robert***"Why do they do it? " An examination of the intervening mechanisms between 'social control' variables and delinquency" *Journal of Research in Crime and Delinquency* 30(3):245-266,1993
 *Adolescents resources and delinquency, *Criminology* Volume 28, No 4, 1990 pp. 535-565
 * Delinquency as a creative enterprise, *Criminal Justice and Behavior* 16 (1989) pp98-113
- Allen R.C.**, *Legal Rights of the disabled and disadvantaged, Washington: U.S.Department of Health,education and Welfare, 1969
- Armstrong, Troy L.ed.** *Intensive interventions with High-risk youths- promising approaches in juvenile probation and parole, Monsey, NY: Criminal Justice Press 1991
- Baird, Christopher; Wagner, Dennis; Neuenfeldt, Deborah.***Using risk assessment to structure decisions about services. *Protecting Children: The Michigan model* San Francisco, CA: National Council on Crime and delinquency, 1992
- Balland B.**, * Fighting Crime; The problem of Adolescents. *The Journal of Criminal Law and Criminology*, 71, 1980, page 94-97-
- Bandura A.** * Social Foundation of Thought and Action: A social Cognitive Theory, Englewood Cliffs. N.J. (1986) Prentice-Hall
- Bartels J. Drake R. E., Wallach, M.** (1991) *"Characteristic hostility in schizophrenic outpatients" *Schizophrenia bulletin*, vol 17 pp 163-171
- Bass, Debra; Whiting, Lella; Richards, Doreta; and others.** *Helping vulnerable youths: runaway and homeless youths in the U.S. Washington, DC; National Association of Social Workers Press, 1992
- Baudrillard Jean.** *Η έκσταση της επικοινωνίας, εκδ. Καρδαμίτσα, 1991
- Becker H.S.***Outsiders, London, Mac Millan, The Free Press, 1963
- Bell, Nancy J, Bell, Robert W.** *Adolescent risk taking. Newbury Park, CA: Sage 1993
- Berger,P/ Luckmann T** *The Social Constuction of Reality. An Essay in the Sociology of Knowledge, Garden City, N.Y., 1966.
- Bernard, D** *Juvenile Delinquency detention and prevention. P.O. Box 1486, Paso Robles, CA 93447: Lantern Light Books, 1988
- Bishop, Ruth:** *Points of neutrality in social attitudes of delinquents and non-delinquents *Psychometrica*, 1940, 5, 35-45
- Black Donald J.***Crime as social control, *American sociological Review*,48, 34-45
- Booth, Tum, ed***Juvenile justice in the new Europe. Sheffield, U.K. :Joint Unit for SocialServices research, Sheffield University, 1991
- Bottomore, T.B.** *Κοινωνιολογία, Gutenberg, Αθήνα, 1990.
- Brake M.***The Sociology of Youth Culture and Youth Subcultures, London 1980
- Bronner Healy,** *Delinquents and Criminals. Their Making and Unmaking, New York, 1926
- Brown, Joel H., Horowitz J***"Deviance and deviants: Why adolensent substance use prevention programs do not work. "Evaluation Review 17(5): 529-555, 1993
- Brown, Wain K.** *"Recognizing delinquents who may need special help to avoid criminal conviction in adult life". *Juvenile and Family Court Journal* 42(4): 35-40,199

- Brunnon J.M.-Williams D.**, *The Effectiveness of the "Child Behavior Check-list" in identifying the Behavioral Patterns and Security Requirements of Juvenile Offenders Int..S. of offender Therapy and Comparative Criminology, vol 30, no 3, 195-201
- Buchard, John D, Buchard Sara N eds.** *Prevention of delinquent behavior
Newbury Park CA: Sage 1987
- Buikhusen W. and Pisksterhuis F.** *Delinquency and Stigmatization British Journal of Criminology, 1971, 11,2 185-7
- Burgess, Ann Wolbert***Youth at risk: understanding runaway and exploited youth
Washington DC: National Center for Missing and Exploited Children, 1986
- Bursik, R. J.:*** The Dynamics of specialization in Juvenile offenders Social Forces, 1980,58,851-864
- Butts, Teffrey A.; De Muro Paul.** *Risk assesment of adjudicated delinquents Ann Arbor, MI: center for the Study of Youth Policy, Univ. of Michigan, 1989
- Canter, R.J.:** *"Sex Differences in Self-Report Delinquency", Criminology, 1982, 20,373-393
- Carlebach J.** *Caring for Children in Trouble. London, Routledge and Kegan Paul, 1970
- Cavan R.S** *The concepts of Tolerance and Contraculture as Applied to delinquency Reading in Juvenile delinquency 2nd ed, 1969
* Juvenile Delinquency, Philadelphia: Lipponocott, 1975. T.N Ferdinand
- Cernkovish, S.A.** *"A Comparative Analysis of Male and female Delinquency " P.C. Giordano, :Sociological Quarterly, 1979, 20, 131-145
- Chambliss, W.** :*The Saints and the Roughnecks", Society, 1973, 11, 24-31
- Chesney-Lind, Meda** *"Girls in jails "Crime and Delinquency, 34(2):150-168 1988
- Clark J.P., Wenninger E.** *Socioeconomic Class and Area as Correlates of Illegal Behavior among Juveniles, Amer. Soc. Rev., 27,826-834
- Clinard M.B.:** *The sociology of deviant behaviour, 3rd ed. New York, Hall Reinhard and Winston Inc. 1968
- Cohen, A.K.** *Deliquent boys, Glencoe: the Free Press, 1955
- Coleman J.** *The Adolescent Society, New York, 1961 , Free Press
- Cook, R and others** *National juvenile Firesetter/Arson Control and Prevention Program: assesment report-executive summary. Washington DC. Institute for Social Analysis 1989
- Cooley, C. H.** *Social Organisation, Glencoe Hill, 1956
*Human Nature and the Social Order, N.Y., 1964
- Cowie J.,V.Cowie:** *Delinquency in Girls, London: Heinemann, 1968
- Cressey, D.R.:***Delinquency, Crime and Differential Association, The Hauge: M. Nijhoff, 1964
- Davidson, William S.; Redner Pobin; Amdur, Richard L***Alternative treatments for troubled youths: the Case of diversion from the justice system. New York NY Plenum 1990
- Debuyst C***Η συνειδητοποίηση της ευθύνης στο πλαίσιο της μεταχείρισης των νεαρών παραβατών στο Ελληνική επιθεώρηση Εγκληματολογίας 5-10/1990-2
- Dembo, Richard; Williams, Linda; Schmeidler, James and others** *Recidivism among High risk youths: a 2,5 year follow up of a cohort of juvenile detainee, International Journal of the Addictions 26(11) 1197-1221,1991
- Department of Education**,*The law Society of Upper Canada, for the Family Law Practitioner: How to Represent the Battered Client, Toronto, 1986

- Doob A.N and Chan J.B.L***Factors affecting Police Decisions to take Juveniles to Court, Canadian Journal of Criminology, 1982 page 25-38
- Durea, M.A.*** An experimental study of attitudes towards juvenile delinquency, Journal of Applied Psychology, 1933,17,522-534
- Eco U.** *Κήνσορες και Θεράποντες, Β' έκδοση, εκδ. Γνώση, 1987
- Elliott Delbert, D. Huizinga and SS. Ageton**, *Explaining delinquency and drug use, Beverly Hills, Calif. (1985), Sage.
- Ely, Peter; Stanley, Chris*** The French alternative: delinquency prevention and child protection in France 169 Clapham Road, London UK SW9 0PU: National Foundation for the Care and Resettlement of Offenders, 1990
- English, C.J.** *"Leaving Home: A Typology of Runaways" Society 1973, 10,22-24
- Esbensen, Finn-Aage; Huizinga, David** *"Juvenile victimization and delinquency" Youth and Society 23(2):202-228, 1991
- Farnworth, Margaret and others** *Social background and the early onset of delinquency: exploring the utility of various indicators of social class background Albany, NY: Hindelang Criminal Justice Research Center, State University of New York 1990
- Farrington D.P** *The effects of public labelling, British Journal of Criminology 1977, 17,2,112-125.
* Early predictors of adolescent aggression, Violence and Victims 4(2) 79-100 1989
*Prediction in Criminology, State Univ. of New York Press 1985
- Feld, Barny***"Juvenile (in) justice and the criminal court alternative" Crime and Delinquency 39(4):403-424,1993
- Ferguson J.**, *The Young Delinquent in his Social Setting, Oxford Pr. (1952)
- Finkelhor, David; Hotelling, Gerald; Sedlak, Andrea.** * Missing, abducted, runaway and throwaway children in America. Washington, DC: US office of Juvenile Justice and Delinquency prevention, 1990
- Foucault M.**, *Επιτήρηση και τιμωρία, Η γέννηση της φυλακής εκδ.Ράππα Αθήνα 1989
- Garabedian, P.G.& D.C. Gibbons***Becoming Delinquent, Chicago: Aldien, 1970.
- Garbarino, James, Dubrow, Nancy; Kostelny, Kathleen and others** *Children in danger: coping with the consequences of community violence San Francisco CA: Jassay-Bass, 1992
- Gelsnone, Loruine** *"The differential treatment of males and females in the criminal justice system" In: Sex, gender and care Work, ed. By Gordon Horobin. Aberdeen UK: Department of Social Work, Univ. of Aberdeen 1987
- Giallombardo, R.** : *Juvenile Delinquency: A Book of Readings, New York:(Ed) Willey, 1966
- Gibbs JP** *Conceptions of Deviant Behavior: Old and New, Pacific Sociological Review 9-15, 1966
- Glueck S.**, *Predicting Delinquency and crime, Harvard Univ. 1959
- Glueck S and E**, *One thousand Juvenile Delinquents. Their treatment by court and Clinic, Harvard- Cambridge, Massach.
- Gold, M.** *Status Forces in Delinquent Boys, Ann Arbor: Institute for Social Research, university of Michigan, 1963
- Good, Amanda L.** *"Alternatives for girls: a community development model for homeless and high risk girls and young women." Children

and Youth services review 237-252, 1992

Gottfredson Michael R. *On the etiology of criminal victimization, Journal of Criminal Law and Criminology 1981, 72, pp 714-26

Gould, L.C. : *Juvenile entrepreneurs", American Journal, of Sociology, 1969, 74, 710-719

Gould, Martin *Undetected delinquent behaviour, The Journal of Research in Crime and Delinquency, 1966, 3 p 27 ff

Greenberg D., *Delinquency and the age structure, Contemporary Crisis 1 (1977) pp 66-86

Hale, Donna and others *Juvenile justice: History and Policy "Crime and Delinquency 37(2) 163-299, 1991

Harris R. and Times N *The lost key: Secure Accommodation and Juvenile crime, an English and Welsh Perspective. Aust. and NZ Journal of Criminology Dec. 1993 219-231

Haskell, M.R. & L. Yablonsky: *Juvenile Delinquency, Boston: Houghton Mifflin, 1982.

Hawkins J David and others *"Delinquency prevention through parent training results and issues from work in progress" In: Children to Citizens Voll. 111 Families, Schools and Delinquency Prevention, ed by J.Q. Wilson G.C. Loury, New York NY: Springer-Varlay, 1987

Hendrich, Dianne and others *"Early indicators of future delinquency" Forum of Corrections Research 3(3):17-35, 1991

Henry, Bill, Moffitt, Terrie, Robins, Lee and others "Early family predictors of child and adolescent antisocial Behavior: Who are the mothers of delinquents "Criminal behaviour and Mental Health 3(2) 97-118, 1993

Hepburn, J.R.: * "The Impact of Police Intervention Upon Juvenile Delinquents", Criminology, 1977, 15, 235-262

Hepburn, J.R.: * "Testing Alternative Models of Delinquency Causation" Journal of Criminal Law and Criminology, 1977, 67, 450-460

Hertig-Viernstein, * Untersuchungen uber den luzest, Heidelberg Winter 1925

Herzlich, C. *Sante et maladie. Analyse d' une representation sociale, Paris, Mouton, 1969.

Hindeland M.T., * Criminal Victimization in Eight American Cities, Cambridge, Mass. Ballinger 1976

Hindelang, Michael J.: * The commitment of delinquents to their misdeeds; Do delinquents drift? Social Problems, 1970, 17, 502-9

Hirschi T. *Causes of delinquency, Univ. Of California press

*"Labeling Teory and Juvenile Delinquency", in W.R. Gove (Ed), The Labeling of Deciance, Beverly Hills, Cal: Sage, 1980, 271-302

*Causes of Delinquency, Berkeley: University of California Press, 1969.

Hoffman J.A., * Psychological separation of late Adolescents from their parents, Journal of Counseling Psychology 31 (1984) pp 170-178

Home office Children in Trouble, London HMSO 1968 (Cmnd. 3601), para 33

Ingraham B.L. and G.W. Smith, * The use of electronics in the observation and control of human behavior and its possible use in rehabilitation and parole, Issues in Criminology, 7, No2 (fall 1972) pp 35-53

Jeffery Ray C. *Crime prevention through environmental design. Sage publications, London 1977

Jeffords, Charles; Lindsey, Jan; McNitt, Scott. *Over representation of minorities in the juvenile justice system. Department of Research and Planning, Texas Youth Commission, 1993

- Jenkins, R.L.** :*"The Runaway reaction", American Journal of Psychiatry, 1971, 128, 168-173
- Jensen, G.F.(Ed)** :*Sociology of Delinquency, Beverly Hills Cal: Sage, 1981
- Jensen, Gary Fand, David Brownfield**, *Gender, lifestyles and victimization: beyond routine activity theory σto Violence and Victims, 1986, 1:85-99
- Kellens, George** *"Justice and Troubled children: an examination-the Belgian experience" In euro-criminology vol 3 ed. By Bruno Holyst. Warsaw, dol: Poliish Scientific Publilshers, 1990 pp 103-133
- Kelly, Delos H. and Winslow, Dobert W** *Seriousness of delinquent behaviour. An alternative perspective, British Journal of Criminology, 1970, 10, 124-135
- Kingsley, Ronald F** *"A peer connection program: an in-school resource for High-risk, delinquency-prone students" Juvenile and Family Court Journal 40(3):25-8, 1989
- Kipnis D.** *The Power holder, in J. T. Tedeschi (ed.) Perspectives on Social Power, Chicago (1974)
- Kitsuse J.** *Societal reaction to Deviant Behavior, Social Problems, 9, 1962, 247-256
- Klein L., J. Luxenburg, M. King.** *Perceived Neighborhood Crime and the impact of Private Security, Crime and Delinquency, Vol 35, No 3, July 1989
- Klein, M.** *Labeling, Deterrence, and Recidivism", Social Problems, 1974, 22, 292-303
- Kohn, Marvin D.** *"The web of conformity: a network approach to the explanation of deliquent behaviour" Social Problems (Berkeley, CA) 33(6):581-593, 1986
- Kornhauser R.,** *Social Sources of Dellinquency, Chicago 1978, University of Chicago Press
- Kowal, Loretta W and others** *"Characteristics of families at risk of problems in parenting findings from a home-based secondary prevention program" Child Welfare 68(5):529-538, 1989
- Lauritsen, Janet L; Sampson, Robert J; Laub, John H.** *"The link between offending and victimization among adolescents" Criminology 29(2):265-292, 1991
- Leger R.G.,** *Labelling and its Consequences in a Closed Social System, The British-Journal of Criminology, 21, 1981 109-122
- Lemert, Edwin M:** *Human deviance, social problems and social control, New Jersey: Prentice-Hall 1967
- Lerman, P.** :*"Delinquents without crimes", in A.S. Blumber (Ed), Law and Order, New Brunswick, N.J.: Transaction Books, 1973, 241-269
- *Counting youth in trouble in institutions: bringing the U.S. up to date" Crime and Delinquency 37(4):465-480, 1991
- Lerner, Stere** *The good news about juvenile justice: the movememnt away from large institutions and toward community-based service Balinas, CA: Common Knowledge Press, 1990
- Leung, Kwok; Lau, Sing** :*Effects of self-concept and disapproval of delinquent behavior in school children. "Journal of Youth and Adolescence 18(4):345-359, 1989
- Liazos, A** *"School, Alienation and Delinquence", Crime and Delinquency, 1978, 24, 355-370
- Link B.B., Andrews, H et Cullen F.T. (1992).** * The violent and illegal behavior of mental patients reconsidered, American Sociological Review vol. 57 pp 275-292

- Lipsitt, P. :*"The Juvenile Offender's Perception", Crime and Delinquency, 98. 1968, 14, 49-62
- Liska, A.E. :*"Aspirations, Expectations, and Delinquency: Stress and Additive Models", Sociological Quarterly, 1971, 12, 99-107.
- Mac Namara D.E.J. and J.J. Sullivan, *Making the victim whole, στο The Urban Review, 6, No3 1976
- MacCarthy, Bill; Hagan, John :*"Mean streets: Theoretical significance of situational delinquency among homeless youths :American Journal of Sociology 98(3) 597-627, 1992
- MacCiver M.P *The prevention and control of delinquency, Atherton press NY 1967
- Mahoney, A.R. :*"The Effect of Labeling upon Youth in the Juvenile Justice System", Law and Society Review, 1974, 8, 583-614.
- Matza D. and G. M. Sykes. *Juvenile delinquency and subterranean values στο American Sociological Review 26 (1961) pp. 713-719
- Matza, David: *Delinquency and drift, N.Y: John Wiley, 1964
- Mc Intyre J.: *Public attitudes toward crime and law enforcement. The Annals of the American Academy of Political and Social Science, 1967, 374 (November) 34-46
- McCord, Joan; Trembloy, Richard E, eds *Preventing antisocial behaviour: interventions from birth through adolescence NY and London Guilford Press, 1992
- Mead, G.H. *Mind, Self and Society, Morris C., Chicago, 1934.
- Meade, A.C. :*"The labeling approach to Delinquency: State of the Theory as a function of Method", Social Forces, 1974 53, 83-91.
- Milland Frederic, *Troubles mentaux et violence στοCriminologie Vol XXIX No 1, 1996 pp 7-23
- Mireille-Delmas-Marty: *Πρότυπα και Τάσεις Αντεγκληματικής Πολιτικής, Νομική Βιβλιοθήκη, μτμ Χ. Ζαραφωνίτου.
- Morris A. *Changing concepts of crime, in: W.C. Branham and S.B. Kutash (Ed) Encyclopedia of Criminology, New York: Philosophical Library, 1949, p47-55
- Moscovici, S. *La psychanalyse, son image et son public, Paris, Presses Universitaires de France, 1961.
- National Council on Crime and Delinquency. Development of risk prediction scales for the California youthfull offender parole board based on assessment of 1981-82 release, San Francisco, CA 1990
- National Research Council, Commission on Behavioral and Social Sciences and education Losing generations; adolescents in high-risk settings. Washington, DC: National Academy Press, 1993
- Netter, Gwynn: *Good men, bad men and perception of reality Sociometry, 1961 24, 279-294
- New York State. Legislative Commission on Expenditure Review. Special Delinquency Prevention Program. Albany, NY, 1988
- Newman Oscar*Defensible Space as a crime preventive measure στο Architectural Design for Crime Prevention, 1971 Washington, National Institute of Law Enforcement and Criminal Justice, 19-71.
- Nye, F.I. :*Family Relationships and Delinquency Behaviour, New York: Wiley, 1958.
- Orcutt, J.D. :*"Self-Concept and Insulation against Delinquency: Some Critical Notes", Sociological Quarterly, 1970, 2, 381-390.

- Parsons, T. *Theories of Society, Foundations of Modern Sociological Theory, N. Y., Free Press, 1965
- Penell, Susan; Curtis, Christine; Scheck, Dennis . *"Controlling juvenile delinquency, an evaluation of an interagency strategy. "Crime and Delinquency 36(2):257-715, 1990
- Peters, Ernest L. *Public school attitudes toward juvenile delinquents Journal of Research on Crime and Delinquency, 1969, 6, 56-62
- Phillops, J.C. & D.H. Kelly : *Scholl Failure and Delinquency: Which Causes Which", Criminology, 1978, 17.
- Polk, D. : *"Class, Strain and Rebellion among Adolescents", Social Problems, 1969, 17, 214-217.
- Polk, K. & W.B. Schafer, (Ed): *School and Delinquency, Englewood Cliffs, N.J.: Prentice-Hall, 1972.
- Poreda T.G* The image of the criminal: Antique of crime and delinquency theories issues in Criminology, 1970, 5, (1), 59-84
- Powers, Jane Levine; Eckenrode, John; Jaklitsch, Barbara . *Maltreatment among runaway and homeless youth, Child abuse and Neglect 14(1): 87-98, 1990
- Quay, Herbert C. *Patterns of delinquent behaviour. In: Handbook of Juvenile Delinquency, edited by Herbert c. Quay New York, NY: John Wiley and Sons, 1987 pp 118-138
- Racine A. . *La delinquance juvenile en Belgique de 1939 a 1957 , Brys. 1959
- Rains, Prue; Teram, Eri *Normal bad boys public policies, institutions, and the politics of client recruitment. Quebec City, Can: Mc Gill-Queen's Univ. Press 1992
- Ratchiffe T *"Children in Trouble "The Criminologist, 1968, 3(10) 90-6
- Reckless, W.C. & S. Dinitz : *The Prevention of Juvenile Delinquency, Ohio State Universtiy Press, 1972.
- Reis, a. J. & S. L. Rhodes . *"Status Deprivation and Delinquent Behaviour", Sociological Quarterly, 1963, 4, 135-149.
- Riley, D. *"Time and crime: the link between teenager lifestyle and delinquency "Journal of Quantitative Criminology (New York) 3(4); 339-354, 1987
- Robins, D. * Sport as prevention: the role of sport in crime prevention programmes aimed at young people. Oxford, UK Center for Criminological Research Univ. of Oxford, 1990
- Rosen, L. & K. Neilson : *"The Broken Home and Delinquency", in L.D. Savitz and N. Johnston (Eds), Crime in Society, New York: Wiley, 1978, 406-415.
- Rosenberg, M. : *Society and the Adolescent Self-Image, Princeton University Press, 1965.
- Ross C.E. and J. Mirowsky , *Normlessness, powerlessness and trouble with the law, Criminology, 25, 1987 pp.278- 287
- Rutter M. and H. Giller . *Juvenile Delinquency Penguin Books, Harmondsworth, 1983
- Sagarin E. , *Voluntary Associations among social deviants Criminologia (May 1967)
- *Dwarfs: Little people with big problems to Odd Man In, 1969, franklin Watts Inc
- Sakheim, G.A; Osborn, E; Abraams, D: *Toward a cleaner differentiation of High risk from Low-risk firesetters. Child Welfare 79(4):489-503 1991

- Sandberg, D.N. *The child abuse-delinquency connection. Lexington, MA: Lexington Books 1989
- Sandra, W.B. : *Juvenile Delinquency, New York: Holt, Rinehart and Winston, 1974.
- Schar E. *Radical non-intervention, N.J. 1973
- Scholte; Evert M. *"Prevention and treatment of juvenile problem behavior. A proposal for a socio-ecological approach." Journal of Abnormal Child Psychology 20(3):247-262, 1992
- Schutz, A. *Collected Papers: 1) The Problem of Social Reality. Matamson, The Hague, 1962.
2) Studies in Social Theory, Brodersen, The Hague, 1964.
- Schwartz I.M; Kerbs J. J; Hogston, D. M and others. *Combatting juvenile crime. What the public really wants. Ann Arbor, MI: Center for the study of youth Policy, Univ. of Michigan, 1992
- Schweinhart, L. J *Can preschool programs help prevent delinquency? "In From Children to Citizens vol. 111 Families, Schools and Delinquency Prevention, ed by J.Q Wilson and G. C Loury NY: Springer-Verlag, 1987
- Schwitzgebel Ralph K. *Development and Legal Regulations of Coercive Behavior Modification Techniques with offenders, Washington: DHEW Publication No (HSM)
- Sege, I. *Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία, Μπουκουμάνης, Γ' έκδοση, Αθήνα, 1977
- Sellin, T. & M.E. Wolfgang (Eds) : *Delinquency: Selected Studies, New York, Wiley, 1969.
- Sharp, Ray; Moore, Eugene Arthur : *The Early Offender Project: a community based program for High-risk youth. J. Juvenile Family Court Journal (Reno, NY) 39(1):13-20, 1988
- Shaw/H. McKay *Μια οικολογική προσέγγιση της παραβατικότητας ανηλίκων I. Φαρσεδάκης ο.π. σελ. 419-27 μτφ. Β. Αρτινόπουλου
- Shepherds of the Inner City, Newsweek April 18, 1994
- Shichor, D; Bartollas C. *Private and public juvenile placements: is there a deference? "Crime and Delinquency 36(2):286-299 1990
- Shover, N Norland, J. James. & W.E. Thornton : "Gender Roles and Delinquency", Social Forces, 1979, 58, 162-175.
- Siegel, L.J. & J.J. Senna : *Juvenile Delinquency, St, Paul, Min. : West, 1981.
- Singer S. *Homogeneous victim-offender populations: A review and some research implications. Journal of Criminal law and Criminology 72, (1981) pp. 779-788
- Singer, S.I; Levine M; Jous, S: *"Heavy metal, music preference, delinquent friends social control and delinquency" Journal of Research in Crime and Delinquency 30(3):317-329, 1993
- Snyder J; Patterson, G: *Family interaction and delinquent behavior "In: Handbook of Juvenile Delinquency ed by H.C. Quay NY John Wiley and Sons, 1987
- Sontheimer H; Goodstein, L: *An evaluation of juvenile intensive aftercare probation: aftercare versus system response effects. Justice Quarterly 10(2):197-227, 1993
- Sparks Richard F. *Research on Victims of Crime, Washington D.C. Government Printing Office, 1982
- Stattin, H; Magnusson D: *The role of early aggressive behavior in the frequency,

- seriousness and types of later crime. *Journal of Consulting and Clinical Psychology* 57(6):710-8, 1989
- Stinchcombe, A.L. : *Rebellion in a High School, Chicago: Quandrangle, 1964.
- Swaaningen Rene van, *Ο καταργητισμός στις Κάτω Χώρες, Ιστορίες
Θρησκευτικής ποικιλίας και ανθρωπιστικής ανοχής,
Υπεράσπιση 1992
- Tappan P. *Juvenile Delinquency, NY, Mc Grow-Hill, 1969
- Thurstone L.L. *Influence of motion pictures on children's attitudes, *Journal of Social Psychology*, 1931, 291-305
- Tokuoka, H; Cohen A.K. * "Japanese society and delinquency" *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice* Wichita 11(1):13-22, 1987
- Towberman, D.B. * "A national survey of juvenile risk assessment." *Juvenile and Family Court Journal* 43(1):61-7, 1992
- Tremblay, R.E * "The prediction of delinquent behavior from childhood behavior: personality theory revisited" In : *Advances in Criminological Theory* vol. 3 ed. By J. McCord. New Brunswick N.J: Transaction, 1992
- Troia, Nina : *An evaluation of the SPRITE program. Madison, WI: Wisconsin Department of Health and Social Services, 1991
- U.S. Department of Justice, Juvenile Justice : *Before and after the onset of Delinquency, U.S. Discussion paper for the sixth U.N Congress on the Prevention of Crime and the Treatment of Offenders.
- Vogel, Ron; Champion, Dean J. eds *Perspectives on juvenile delinquency. *Journal of Contemporary Criminal Justice* 9(2) 81-167, 1993
- Waldo, G.P and Hall, N.E : *Delinquency potential and attitudes toward the criminal justice system, *Social Forces*, 1970, 49, 291-298
- Wellford, C.E * "Delinquency prevention and labelling". In *From Children to Citizens* vol III families, schools, and delinquency prevention ed. By J.Q. Wilson and G.C. Loury NY: Springer-Verlag, 1987
- West D.J. *Delinquency: Roots, Careers and Prospects, London, 1982
- Wheeler, S. & L.S. Cottrell, : *Juvenile Delinquency: Its Prevention and control, New York: Russell Sage Foundation, 1966.
- White, H.R. * "Early problem behavior and later drug problems" *Journal of Research in Crime and Delinquency* 29(4):412-429, 1992
- White, J.L and others * "How early can we tell? Predictors of childhood conduct disorder and adolescent delinquency" *Criminology* 28(4):507-533, 1990
- Whiting J-W, R. Khuchohn, A. Antony, * La fonction des ceremonies, d' initiation de males a la puberte στο A. Levy, *Psychologie Sociale. Textes fondamentaux anglais et americains*, Paris 1965,
- Whyte, W.F. : *Street Corner Society, University of Chicago Press, 1955.
- Wilkinson, K. : * "The Broken Home and Juvenile Delinquency :Scientific Explanation or Ideology" *Social Problems*, 1974, 21, 726-739.
- Williams, J.R. & M. Gold, : *From Delinquency Behaviour to Official Delinquency, *Social Problems*, 1972, 20, 209-229
- Wolf M.M., e.L. Phillips and D.L. Fixsen, *Achievemental Place, Final report, Dept. of Human Development, Univ. of Kansas 1975
- Wolfgang, M.E. L.Savitz & N Johnston (Eds) : * *Sociology of Crime and Delinquency*, New York: Wilwey, 1970.
- Wootton B. * "White paper on Children in trouble" *Criminal Law Review* 1968,

465-473

Yotopoulos-Marangopoulos Alice*Marangopoulos foundation for human rights.

The peculiarities of female criminality and their causes,

A human rights perspective 1992 Esperia Publications ltd.

Zingler, E *Early childhood intervention: a promising alternative for juvenile delinquency. American Psychologist 47(8):997-1006 1992

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΟΝΟΜΑΤΑ ΦΟΙΤΗΤΩΝ-ΕΡΕΥΝΗΤΩΝ

Κυριακάκης Ζαχαρίας
 Τσίγγου Δήμητρα
 Ζησιμοπούλου Γιώτα
 Λούγκου Στέλλα
 Κωνσταντινάκη Σωτηρία
 Γκουγκούφκα Στέλλα
 Χριστοδούλου Μαρία
 Ασημάκη Γεωργία
 Παπαδοκωνσταντάκη Ελευθερία
 Κουτουβάλα Ελένη
 Τσάμη Κωνσταντία
 Γιαννοπούλου Ζωή
 Βαρδή Πολυξένη
 Μάνιου Κωνσταντίνα
 Μπουρτζόγλου Ιωάννα
 Δρυ Μαρία
 Παπαγεώργη Χριστίνα
 Αναγνωστοπούλου Παναγιώτα
 Αλεξανδρίδου Ανθούλα
 Κατσαρού Ελένη
 Γιαντσίδου Αθηνά
 Μαυρεδάκη Ελπινίκη
 Χατζηάστρου Βασιλική
 Ζήκου Ελένη
 Προδρομίδου Άννα-Σοφία
 Μπούκη Έλλη
 Καραβασίλη Ευγενία
 Ανυφαντή Ειρήνη
 Μέστρος Χάρης
 Τσιούμη Χαρίκλεια
 Πάσχου Κωνσταντίνα
 Αντωνοπούλου Κυριακή
 Καπαρελιώτη Αλεξάνδρα-Φραντζέσκα
 Καλώτα Ελευθερία
 Περματζίη Ελένη
 Γάτσιου Έλσα
 Παπαπέτρου Κώστας
 Σκαλτσογιάννη Ευαγγελία
 Λάππα Χρυσούλα

)

11

12

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ

Αθήνα 28/11/96

19

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΗΛΙΚΩΝ ΑΘΗΝΑΣ

Αριθ. πρωτ. 4383

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ
ΤΜΗΜΑ ΔΙΟΙΚΗΤΙΚΟΠΡΟΣ: Τον κ. ΥΠΟΥΡΓΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
Μεσογείων 96
11527 ΑΘΗΝΑ

Ταχ. Δ/ση Σταδίου 65

Ταχ. Κώδικας 10551

TELEX

TELEFAX 3244728

Πληροφορίες κ. ΙΩΑΝ ΑΚΡΙΒΟΥ

Τηλέφωνο 3244463

ΚΟΙΝ.:

ΘΕΜΑ: Άμεση ενίσχυση προσωπικού.

ΣΧΕΤ: 1) το αριθμ. 194/14.3.91 έγγραφό μας
2) " 171/28.2.94 "
3) " 764/13.12.94 "
4) " 145/21.2.95 "
5) " 935/26.9.95 "
6) " 478/9.5.96 "

Σε συνέχεια των ανωτέρω σχετικών εγγράφων μας, σας αναφέρο-
με, εκ νέου, τα ακόλουθα:

Εξακολουθεί να είναι άμεση και επιτακτική ανάγκη, να καλυφθούν οι
κενές οργανικές θέσεις της Υπηρεσίας μας, δεδομένου ότι ο αριθμός
των Επιμελητών Ανηλίκων έχει μειωθεί τα τελευταία χρόνια σε επικίν-
δυνο σημείο, λόγω συνταξιοδότησης πολλών απ' αυτούς. Θα πρέπει εδώ να
αναφέρουμε ότι σε σύνολο 45 οργανικών θέσεων αυτή την στιγμή υπηρε-
τούν μόνο 16, ενώ τον επόμενο χρόνο θα συνταξιοδοτηθούν 4 ακόμη. Επί-
σης ο φόρτος εργασίας των Επιμελητών Ανηλίκων παρουσιάζει σημαντική
αύξηση. Καθημερινά έρχονται στην Υπηρεσία μας ανήλικοι-κυρίως μαθητές
Γυμνασίων και Λυκείων-χρήστες χασίς και άλλων ναρκωτικών ουσιών, οι
οποίοι χρειάζονται άμεση βοήθεια και υποστήριξη, όπως και οι γονείς
τους. Ακόμα έχουν αυξηθεί και τα άλλα αδιήματα (ληστείες, κλοπές, σω-
ματικές βλάβες κ.ά).

Σας παραθέτουμε, εν συνεχεία πίνακες του Δικαστικού έτους 1994-
1995 σε σύγκριση με το Δικαστικό έτος 1995-1996 και του Δικαστικού
έτους 1990-1991 σε σύγκριση με το Δικαστικό έτος 1995-1996 και παρα-
τηρούμε τα κατωτέρω:

ΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΕΤΟΣ 1994-1995 σε σύγκριση με το 1995-1996

		ΜΟΝΟΜΕΛΕΣ		ΤΡΙΜΕΛΕΣ	
1.	ΔΗΜΟΣΙΕΥΘΕΙΣΕΣ ΑΠΟΦΑΣΕΙΣ	ΑΥΞΗΣΗ	17%	ΑΥΞΗΣΗ	39%
2.	ΚΑΤΑΔΙΚΑΣΤΙΚΕΣ	"	52%	"	52%
3.	ΑΞΙΟΠΟΙΝΕΣ ΠΡΑΞΕΙΣ				
	α. Κλοπές	"	227%	"	600%
	β. Φθορά ξένης ιδιοκτησίας	"	164%	"	0%
	γ. Σωματικές βλάβες	"	550%	"	100%
	δ. Ναρκωτικά	"	633%	"	0%
	ε. Ληστείες	ΜΕΙΩΣΗ	700%	"	0,2%
	στ. Παρ.Ν.1646/86	"	200%	"	0%

1. Στις αξιόποινες πράξεις που εκφράζουν βία (γενικά), παρατηρούμε αύξηση κατά 154%.
2. Στον εμπρησμό από αμέλεια επίσης παρατηρούμε αύξηση κατά 1450%
3. Ως προς τα επιβληθέντα Αναμορφωτικά μέτρα και ιδιαίτερα τον Ποινικό Σωφρονισμό και την Εισαγωγή στα Ιδρύματα Αγωγής Ανηλίκων παρατηρούμε τα εξής:
 - α) Από τους καταδικασθέντες ανηλίκους σε Ποινικό Σωφρονισμό ποσοστό 65% είναι Αλλοδαποί υπήκοοι και κυρίως Αλβανοί.
 - β) Από τους καταδικασθέντες ανηλίκους σε Εισαγωγή στα Ιδρύματα Αγωγής Ανηλίκων ποσοστό 90% είναι Αλλοδαποί υπήκοοι και κυρίως Αλβανοί.

ΔΙΚΑΣΤΙΚΟ ΕΤΟΣ 1990-1991 σε σύγκριση με το 1995-1996

1. Παρατηρούμε ΑΥΞΗΣΗ στις δημοσιευθείσες αποφάσεις κατά 25% στο Μονομελές και κατά 362,5% στο Τριμελές.
2. Παρατηρούμε ΜΕΙΩΣΗ στις καταδικαστικές αποφάσεις κατά 3% στο Μονομελές και ΑΥΞΗΣΗ κατά 169% στο Τριμελές.
3. Παρατηρούμε τα κατωτέρω ως προς τις αξιόποινες πράξεις:

		ΜΟΝΟΜΕΛΕΣ			ΤΡΙΜΕΛΕΣ
		-----			-----
α) Κλοπές	ΑΥΞΗΣΗ	63%	ΑΥΞΗΣΗ		600%
β) Ναρκωτικά	"	2200%	"		400%
γ) Παρ. Ν 1646/86	ΜΕΙΩΣΗ	25%			
δ) Φθορά Ξένης ιδ/σίας	ΑΥΞΗΣΗ	311%			
ε) Σωματικές βλάβες	"	160%	"		100%
στ) Ληστείες	"	300%	"		133%

Στο σημείο αυτό και μετά από τα παρατεθέντα στοιχεία πρέπει να επισημάνουμε ακόμα τα εξής:

Το 1960 που η Αθήνα είχε 1.500.000 κατοίκους, υπηρετούσαν στην Υπηρεσία μας 45 Επιμελητές Ανηλίκων, οι οποίοι χειρίζοντο 1500 περιπτώσεις ανηλίκων ετησίως (δηλαδή αναλογούσαν 40 περιπτώσεις σε κάθε Επιμελητή Ανηλίκων ολόκληρο τον χρόνο). Τώρα που η Αθήνα έχει 4.500.000 κατοίκους, η Υπηρεσία Επιμελητών Ανηλίκων έχει 4.507 πρωτοεισαχθείσες περιπτώσεις ανηλίκων που χειρίζονται 16 Επιμελητές Ανηλίκων, ισοδυναμούν δε στον καθένα 281 περιπτώσεις πρωτοείσακτες συν 150 (υπότροποι, αναβλητικές και τρέχουσες) ήτοι σε σύνολο 450 περίπου ετησίως.

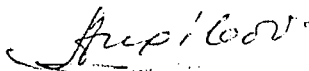
Εδώ θα πρέπει να αναφερθεί ότι ο ελάχιστος αριθμός των 16 ατόμων χειρίζεται με επιτυχία τον μεγαλύτερο αριθμό υποθέσεων και συμβάλλει τοιούτο-τρόπως στον περιορισμό του αριθμού της Εισαγωγής των Ανηλίκων στα Ιδρύματα Αγωγής, αφού το 1995-1996 επί 120 αποφάσεων εισαγωγών σε Ιδρύματα Αγωγής μόνο σε 11 Έλληνες επεβλήθη το Αναμορφωτικό μέτρο της Εισαγωγής, ενώ οι υπόλοιποι ήταν Αλβανοί αγνώστου διεύθυνσεως ή απελαθέντες στην πατρίδα τους. Αυτό οφείλεται στις υπεράνθρωπες προσπάθειες των 16 ατόμων, που σε βάρος της προσωπικής τους ζωής, εργάζονται πολλές φορές και πέραν του ωραρίου τους.

Η αντιμετώπιση όμως αυτού του είδους εργασίας από τους Επιμελητές Ανηλίκων και η μείωση του αριθμού λόγω συνταξιοδότησής τους, όπως προαναφέραμε, αποβαίνει δυστυχώς, σε βάρος του ουσιαστικού τους έργου και της ομαλής λειτουργίας της Υπηρεσίας μας.

Κατόπιν των ανωτέρω κ. Υπουργέ και Γενικέ Γραμματέα, Εσείς που έχετε δείξει τόση ευαισθησία στα θέματα της νοσούσας νεότητας, θα πρέπει το ταχύτερον δυνατό και κατ'εξαίρεση να προκηρύξετε Πανελλήνιο Διαγωνισμό, για την πρόσληψη 100 τουλάχιστον Επιμελητών Ανηλίκων προκειμένου να καλύψουν τα ήδη υπάρχοντα κενά σε όλη της Ελλάδα, αφού προηγουμένως εκπαιδευθούν από τα λίγα εναπομείναντα παλαιά στελέχη γιατί σε λίγα χρόνια η Υπηρεσία θα είναι άδεια.

ρεσία αυτή, που τόσα έχει προσφέρει στους παραβατικούς ανηλίκους
θα παύσει να υπάρχει.

Η Προϊσταμένη της Διεύθυνσης

ΙΩΑΝΝΑ ΑΚΡΙΒΟΥ

ΚΟΙΝΟΠΟΙΗΣΗ

1. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΔΙΕΥΘΥΝΣΗ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

ΤΜΗΜΑ ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΥ

2. ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ

ΓΕΝ Δ/ΝΣΗ ΣΩΦΡ ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ

Δ/ΝΣΗ ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΑΣ

& ΣΩΦΡ ΑΓΩΓΗΣ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Μεσογείων 96

11527 ΑΘΗΝΑ

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
ΕΙΔΙΚΗ ΝΟΜΟΔΑΡ/ΚΗ ΕΠΙΤΡΟΠΗ
ΓΙΑ ΤΟΝ ΕΚΣΥΓΧΡΟΝΙΣΜΟ ΤΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ
ΤΩΝ ΑΝΗΛΙΚΩΝ

Αθήνα, 17 Ιανουαρίου 1997

Προς

- 1) Τον ~~ε~~ Υπουργό Δικαιοσύνης
- 2) Τον κ. Γενικό Γραμματέα του
Υπ. Δικαιοσύνης

ΘΕΜΑ : Η σημερινή κατάσταση των Ιδρυμάτων Αγωγής ανηλίκων και ο σύγχρονος ρόλος τους.

Σύμφωνα με το ισχύον Δίκαιο, η Πολιτεία αντιμετωπίζει τη νεανική παραβατικότητα με μέτρα παιδαγωγικής πρόνοιας.

Έτσι, δίνει τη δυνατότητα στο νεαρό παραβάτη ή σε αυτόν που βρίσκεται σε κίνδυνο να επωφεληθεί από ορισμένα μέτρα που συμβάλλουν στη διαπαιδαγώγηση του.

Ένα από αυτά τα μέτρα είναι και η εισαγωγή σε Ίδρυμα Αγωγής. Είναι μέτρο - ορόσημο για τον ανήλικο παραβάτη, αφού περιορίζει το ύψιστο αγαθό της ελευθερίας του και αφού, δυστυχώς συχνά, το επόμενο στάδιο, σε περίπτωση νέας παράβασης, είναι πλέον ο εγκλεισμός του στο σωφρονιστικό κατάστημα, δηλαδή η ποινική του μεταχείριση.

Επομένως, το Ίδρυμα Αγωγής διαδραματίζει καταλυτικό ρόλο στην εξέλιξη ή μη της παραβατικής συμπεριφοράς του ανηλίκου. Γι' αυτό το Ίδρυμα Αγωγής πρέπει να έχει ως σκοπό, τόσο την ορθή διαπαιδαγώγηση του ανηλίκου στο ηθικό και ψυχολογικό πεδίο, όσο και την επαγγελματική του κατάρτιση.

Στη χώρα μας λειτουργούν σήμερα τρία Ιδρύματα Αγωγής : ένα θηλέων στου Παπάγου, ένα αρρένων στον Κορυδαλλό και ένα αρρένων στο Βόλο. Σε κάθε Ίδρυμα φιλοξενούνται περίπου δέκα παιδιά. Η ιδιότητα μας, μας έδωσε τη δυνατότητα να έχουμε άμεση γνώση της λειτουργίας των δύο πρώτων Ιδρυμάτων (Παπάγου-Κορυδαλλού) έτσι ώστε να είμαστε σε θέση να διαπιστώσουμε με λύπη μας ότι δεν προσφέρουν έργο αποτελεσματικό (εκτιμώντας τους στόχους τους και το βαθμό προσέγγισής τους) και αποδοτικό (εκτιμώντας το κόστος λειτουργίας τους σε σχέση προς τα οφέλη που προσφέρουν).

Συγκεκριμένα επισημαίνουμε :

- α) Τον ελάχιστο αριθμό παιδιών που φιλοξενείται στα Ιδρύματα, σε σχέση με την κτιριολογική υποδομή και τον αριθμό του προσωπικού.
- β) Την υπολειτουργία των υπηρεσιών τους, λόγω έλλειψης κατάλληλου επιστημονικού προσωπικού.
- γ) Τον τρόπο λειτουργίας και γενικά, το περιβάλλον των Ιδρυμάτων, που σε καμία περίπτωση δεν αναπληρώνει το ανύπαρκτο οικογενειακό περιβάλλον των παιδιών αυτών, καθώς και την έλλειψη εποπτείας και επαρκούς ψυχοκοινωνικής στήριξης.

Επειδή οι σημερινές ανάγκες της κοινωνίας απαιτούν τα Ιδρύματα για ανηλίκους να λειτουργούν ως κέντρα πρόληψης της παραβατικότητας, διαπαιδαγώγησης και αντιμετώπισης ανηλίκων σε κίνδυνο και ουδόλως αυτές οι ανάγκες καλύπτονται από τις υπάρχουσες δομές των Ιδρυμάτων Αγωγής.

Επειδή κρίνεται αναγκαία η λειτουργία διαγνωστικών και θεραπευτικών Μονάδων για την πρόληψη ψυχολογικών δυσλειτουργιών, εθισμού και για την έγκαιρη αποκατάσταση της ψυχικής υγείας των ανηλίκων.

Επειδή οι ραγδαίες κοινωνικές μεταβολές οδηγούν στην αποδυνάμωση ιδίως των κοινωνικοποιητικών θεσμών (οικογένεια, γειτονιά, σχολείο, εκκλησία) και κατά συνέπεια, στην αύξηση της παραβατικής συμπεριφοράς των ανηλίκων.

Επειδή απαιτείται η λειτουργία διαφοροποιημένων Μονάδων Μέριμνας για τους ανηλίκους (Κέντρα παρατήρησης και θεραπείας – Στέγες φιλοξενείας – Μονάδες κοινωνικής αποκατάστασης).

Επειδή πρέπει να δοθεί έμφαση στην πρόληψη της παραβατικής συμπεριφοράς και της θυματοποίησης των ανηλίκων, στην αντιμετώπιση των ανηλίκων σε κίνδυνο, στη διαπαιδαγώγησή τους γενικά, καθώς και στην προστασία των δικαιωμάτων τους.

Επειδή κρίνεται αναγκαία η εκπαίδευση, η επαγγελματική κατάρτιση και αποκατάσταση των ανηλίκων.

Επειδή η στέρηση της ελευθερίας των ανηλίκων με οποιοδήποτε δικαιολογητικό πρέπει, σύμφωνα με συστάσεις του Συμβουλίου της Ευρώπης και των Ηνωμένων Εθνών, να αποτελεί το ULTIMUM REFUGIUM.

Για όλους αυτούς τους λόγους η Επιτροπή ομόφωνα προτείνει να ανασταλεί προσωρινά η λειτουργία των δύο Ιδρυμάτων Αγωγής (θηλέων Παπάγου και αρρένων Κορυδαλλού) με σκοπό την αναδιοργάνωσή τους και τον επαναπροσανατολισμό τους προς τις σύγχρονες επιστημονικές αντιλήψεις και ανάγκες της ελληνικής κοινωνίας.

Η Πρόεδρος

Καλλιόπη Σπινέλη - Καθηγήτρια Παν/μίου

Τα Μέλη

1. Μαρία Βασιλάκη

Πρόεδρος Πρωτοδικών

2. Ξένη Δημητρίου

Εισαγγελέας Πρωτοδικών

3. Ασπασία Μαγιάκου

Πρόεδρος Πρωτοδικών

4. Ελένη Βουγιούκα

Πρωτοδίκης

5. Αγγελική Σγουράκη

Αντιεισαγγελέας Πρωτοδικών

6. Κυριακή Μπαρδάνη

Προϊσταμένη Σωφρ. Δ/σης Ανηλίκων

7. Ιωάννα Ακρίβου

Προϊσταμένη Υπηρεσ. Επιμελητών Ανηλίκων

8. Αδαμαντία Βρουλάκη

Προϊσταμένη Κοιν. Υπηρεσ. ΙΑΑΑΚ

9. Σπυρίδωνας Κοκκινάκης

Δρ. Κοιν. Επιστημών-Τμηματάρχης Υπ. Υγείας-Πρόνοιας

10. Γεώργιος Βλάχος

Σχολικός Σύμβουλος - Εκπαιδευτικός Δευτεροβάθμιας Εκπαιδ.

11. Παναγιώτης Σαλκιτζόγλου

Δικηγόρος - τ. Επιμελητής ανηλίκων

12. Αικατερίνη Τζέλη

Δικηγόρος

13. Ευστράτιος Γεωργούλας

Κοινωνιολόγος - Εγκληματολόγος

1
252

ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
ΓΕΝ. Δ/ΝΣΗ ΣΩΦΡΟΝ. ΠΟΛΙΤΙΚΗΣ
Δ/ΝΣΗ: Ε
ΤΜΗΜΑ: ΠΡΟΛΗΨΗΣ ΕΓΚΛΗΜΑΤΙΚΟΤΗΤΟΣ
ΑΝΗΛΙΚΩΝ

ΕΝΗΜΕΡΩΤΙΚΟ ΣΗΜΕΙΩΜΑ
για τον κ. Υπουργό Δικαιοσύνης

ΘΕΜΑ: Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων.

Οι Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων λειτουργούν στην έδρα κάθε Πρωτοδικείου ως Ν.Π.Δ.Δ. εποπτευόμενα από τον Υπουργό Δικαιοσύνης (63 Εταιρίες σε όλη τη χώρα), με σκοπό την πρόληψη της εγκληματικότητας των ανηλίκων, οι οποίοι βρίσκονται σε ηθικό κίνδυνο λόγω ακαταλλήλου ή ανύπαρκτου οικογενειακού περιβάλλοντος ή άλλων κοινωνικών συνθηκών και αιτίων.

Οι Εταιρίες διοικούνται από Συμβούλιο, τα μέλη του οποίου προσφέρουν τις υπηρεσίες τους χωρίς μισθό. Το Διοικητικό Συμβούλιο διορίζει ο Υπουργός Δικαιοσύνης. Έχουν δική τους περιουσία, η οποία προέρχεται από εισφορές μελών, δωρεές, κληροδοτήματα κ.λ.π., καθώς και επιχορήγηση του Υπουργείου Δικαιοσύνης. Όταν εξασφαλίσουν τους αναγκαίους πόρους ιδρύουν στέγες φιλοξενίας ανηλίκων, όπου μέσα σε οικογενειακές συνθήκες παρέχουν στέγη και πολύπλευρη υποστήριξη στα παιδιά που προστατεύουν.

Υπάρχουσα κατάσταση.

Η εικόνα που εμφανίζεται αυτή τη στιγμή στις Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων πρέπει να ομολογήσουμε ότι είναι αποκαρδιωτική. Τα αίτια είναι πολλά.

Κατ' αρχάς, και παρά την ανησυχητική έξαρση φαινομένων αντικοινωνικής και παραβατικής συμπεριφοράς ανήλικων παιδιών, δεν έχει δοθεί η πρέπει σημασία στον τομέα "Πρόληψη εγκληματικότητας ανηλίκων" τόσο από το Υπουργείο Δικαιοσύνης, όσο και από τους εμπλεκόμενους με το θέμα συναρμόδιους φορείς όπως, Υπουργείο Παιδείας, κοινωνικές υπηρεσίες, συλλόγους γονέων και κηδεμόνων, τοπική αυτοδιοίκηση, αστυνομία ανηλίκων κ.λ.π. (θέμα το οποίο πρέπει ίσως να αποτελέσει αντικείμενο ευρύτερου προβληματισμού και μελέτης).

Οι περισσότερες Εταιρίες σήμερα υπολειτουργούν, γεγονός που οφείλεται στην έλλειψη σύγχρονης νομοθεσίας (λειτουργούν με νόμο του 1940), στην οξύτατη έως παντελή έλλειψη προσωπικού, στην ανυπαρξία Οργανισμών λειτουργίας τους κ.λ.π. Αυτή τη στιγμή Οργανισμό διαθέτουν οι οκτώ (8) από τις εξήντα τρεις (63) Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων και οι υπηρετούντες υπάλληλοι στο σύνολο των Εταιριών ανέρχονται σε δεκαπέντε (15).

-2-

Ετσι οι ελάχιστες Εταιρίες που λειτουργούν σωστά βασίζονται κυρίως στην ιδιωτική πρωτοβουλία.

Στέγες φιλοξενίας ανηλίκων, με επίμονες και φιλότιμες προσπάθειες των Διοικητικών τους Συμβουλίων και παρά την οξύτατη έλλειψη προσωπικού, λειτουργούν οι Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων της Αθήνας και του Πειραιά. Οικήματα για τη στέγαση ανηλίκων διαθέτουν οι Ε.Π.Α. Ηρακλείου Κρήτης, Βόλου, Κοζάνης, τα οποία όμως δεν λειτουργούν ως Στέγες λόγω παντελούς ελλείψεως προσωπικού. Αξιοσημείωτο είναι το παρεχόμενο έργο στον τομέα της πρόληψης εγκληματικότητας ανηλίκων από τις ΕΠΑ, Θεσσαλονίκης, Αλεξανδρούπολης, Καρδίτσας, Ναυπλίου.

Σκέψεις προς υλοποίηση.

Με γνώμονα την αρχή ότι είναι προτιμότερο να προλαμβάνει κανείς το κακό παρά να το θεραπεύει πρέπει να δώσουμε ιδιαίτερη σημασία στον τομέα "πρόληψη εγκληματικότητας ανηλίκων", έργο το οποίο επιτελούν κυρίως οι Εταιρίες Προστασίας Ανηλίκων. Για το λόγο αυτό πιστεύουμε ότι πρέπει να επιδιώξουμε, όσο το επιτρέπουν και οι δημοσιονομικές συνθήκες την οργάνωση, τον εκσυγχρονισμό και την αναμόρφωσή τους, ώστε να συμβάλουν αποφασιστικά στην καταπολέμηση της παιδικής παραβατικότητας, με τη βεβαιότητα ότι το κέρδος που θα προκύψει θα είναι όχι μόνο κοινωνικό, αλλά και οικονομικό, αφού η μείωση της εγκληματικότητας συνεπάγεται και οικονομικά οφέλη.

Ηδη τα πρώτα και κυριότερα βήματα προς την κατεύθυνση αυτή έχουν ξεκινήσει.

1. Όπως γνωρίζετε αυτή τη στιγμή λειτουργεί ειδική νομοπαρασκευαστική επιτροπή με σκοπό την αναμόρφωση του δικαίου των ανηλίκων, η οποία θα στηρίζεται σε σύγχρονες αντιλήψεις για τη μεταχείριση και αγωγή των ανηλίκων, καθώς και για τον τρόπο οργάνωσης και λειτουργίας διαφόρων μονάδων στις οποίες θα φιλοξενοούνται ανήλικοι.

2. Η υπηρεσία μας κατήρτισε σχέδιο Ενιαίου Οργανισμού για όλες τις Ε.Π.Α. δυστυχώς όμως το Υπουργείο Δικαιοσύνης δεν διαθέτει την απαιτούμενη πίστωση για την προκαλούμενη δαπάνη, με φόβο να μην προχωρήσει το Προεδρικό Διάταγμα.

3. Αναφορικά με την έλλειψη προσωπικού, η υπηρεσία μας προέβη κατά το προηγούμενο έτος σε προγραμματισμό προσλήψεων ελαχίστων υπαλλήλων (18 συνολικά) για τις Ε.Π.Α., δυστυχώς όμως το Υπουργικό Συμβούλιο δεν τις ενέκρινε. Θα επιδιωχθεί νέος προγραμματισμός για το έτος 1997, ο οποίος βέβαια σε καμία περίπτωση δεν θα λύσει το πρόβλημα.

Αθήνα, 13 Ιανουαρίου 1997
Η Προϊσταμένη του Τμήματος

Μ. Λάγιου

lagiu/gk

ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΔΗΜΟΚΡΑΤΙΑ
ΥΠΟΥΡΓΕΙΟ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ
ΔΙΚΑΣΤΗΡΙΟ ΑΝΙΛΗΚΩΝ

Αριθμ. _____

ΥΠΗΡΕΣΙΑ ΕΠΙΜΕΛΗΤΩΝ

ΑΤΟΜΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ
ΤΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

Αριθ.

Δικάσιμη

ΑΤΟΜΙΚΟ ΔΕΛΤΙΟ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

I. ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΑΥΤΟΤΗΤΑΣ

Όνοματεπώνυμο Όνομα πατέρα

Ψευδώνυμο ή παρώνυμο

Ημερομηνία γεννήσεως Τόπος γεννήσεως

Θρησκεία Εθνικότητα Επάγγελμα (ιδιότητα)

Διεύθυνση : Πόλη.....οδόςαριθ..... Αστυν. Τμήμα.....

Συνοικία

II. ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΠΡΑΞΗ

Πράξη για την οποία κατηγορείται (χαρακτηρισμός)

Χρόνος και τόπος τέλεσης της πράξης

Υπαρξη συνενόχων

Δέχεται ότι τέλεσε την πράξη

Περιγραφή της πράξης από τον ίδιο

III. ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ

Στοιχεία για τα μέλη της οικογένειας του ανήλικου

	Όνομα	Ηλικία	Μόρφωση	Επάγγελμα	Αποδοχές	Διεύθυνση
Πατέρας						
Πατριός						
Μητέρα						
Μητριά						
Κηδεμόνας						
Αδελφοί						

Γάμος Γονέων : Από συνοικέσιο-από αίσθημα-με εξαναγκασμό.

Συμβίωση : Γονέων : νόμιμη-αρμονική-όχι αρμονική-διάσταση-διάζευξη.

Μέλη που συμβιών με τον ανήλικο.

ΗΘΙΚΟ ΚΑΙ ΠΝΕΥΜΑΤΙΚΟ ΕΠΙΠΕΔΟ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

ΣΧΕΣΕΙΣ ΑΝΑΜΕΣΑ ΣΤΑ ΜΕΛΗ ΤΗΣ - ΠΩΣ ΑΝΑΤΡΑΦΗΚΕ Ο ΑΝΗΛΙΚΟΣ

ΥΓΕΙΑ ΚΑΙ ΙΔΙΑΙΤΕΡΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΩΝ ΜΕΛΩΝ ΤΗΣ ΟΙΚΟΓΕΝΕΙΑΣ

Σωματική υγεία

Ψυχοδιαφορητική υγεία

Χαρακτήρας

ΕΚΤΑΚΤΑ ΣΟΒΑΡΑ ΓΕΓΟΝΟΤΑ

Θάνατοι, διάσπαση γονέων, πτώχευση, καταστροφές, ανεργία κλπ.

ΙΥ. ΚΑΤΟΙΚΙΑ

Είδος κατοικίας (περιγραφή της, αριθμός δωματίων κλπ.) :

Ιδιόκτητη-με ενοίκιο (ποσό ενοικίου)-κατά παράκληση :

Άτομα κατά δωμάτιο :

Άτομα κατά κλίνη (ιδιαίτερα για τον ανήλικο) :

Κατάσταση του εσωτερικού της κατοικίας (τάξη, καθαριότητα, επίπλωση) :

Υγιεινή κατάσταση της κατοικίας :

Υ. ΠΡΟΣΩΠΙΚΟΤΗΤΑ ΤΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

ΑΤΟΜΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΤΟΥ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

Νόμιμο, εξώγαμο, υιοθετημένο κτλ.

Περίοδος κυοφορίας, γέννηση και στάση των γονέων απέναντι στο νήπιο.

Εμφάνιση ήβης και επίδραση της στον ανήλικο. Σχέση με το άλλο φύλο κτλ.

ΑΝΘΡΩΠΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ

Σώμα : ύψοςβάρος

Κορμός (ασυμμετρίες, τριχωτός) :

Άνω και κάτω άκρα (ολικό, μήκος, ασυμμετρία) :

Οργανικές μειονεκτικότητες (μυωπία, βαρηχοτα, ραχίτιδα, ατροφία, αριστεροχειρία, στραβισμός, τραυλισμός κτλ.).

Ιδιαίτερα χαρακτηριστικά. Στίγματα εκφυλιστικά. Διαστίξεις.

Μορφολογικός τύπος (αθλητικός ή λεπτόσωμος ή πυκνικός ή δυσπλαστικός).

ΙΑΤΡΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ

Νοσήματα (λοιμώδη και μή, σπασμοί, γαγγλιακές διηθήσεις, επιληψία, μηνιγγίτιδα, τύφος) :

Πλευρίτιδα, πυματίωση, αφροδίσια νοσήματα, τραυματισμοί, άλλα σοβαρά νοσήματα.

Όραση :

Αλκοολισμός, χρήση νικοτίνης ή άλλων τοξικών ουσιών :

Γενετήσιο ένστικτο (αυνανισμός, γενετήσιες σχέσεις, διαστροφές) :

Ειδικά για κορίτσια : (παρθενικός υμένας, μηνιαία ρύση, τοκετοί, αποβολές, εκτρώσεις) :

Πόρισμα ιατρικής εξέτασης :

ΨΥΧΙΑΤΡΙΚΗ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΚΗ ΕΞΕΤΑΣΗ

ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΑ ΑΝΗΛΙΚΟΥ :

Εξέλιξη ανηλίκου κατά τη νηπιακή ηλικία (φυσιολογική ή μη ανάπτυξη κτλ.) :

Συμπεριφορά προς την οικογένεια :

Συμπεριφορά έξω από την οικογένεια (σχολείο, εργασία, συνοικία) :

Κακές έξεις (χρήση οиноπνευματωδών, καπνού κτλ.) :

Συναναστροφές (σχέσεις με συμμαθητές και φίλους γενικά) :

Ιδιαίτερες κλίσεις ή ασχολίες κατά τις ελεύθερες ώρες :

Ενδιαφέροντα του ανηλίκου (είδος ψυχαγωγίας, αναγνώσματα, αθλητισμός, κινηματογράφος).

Θρησκευτικό συναίσθημα :

Χαρακτήρας (κοινωνικός, εργατικός, φιλότιμος, ευέξαπτος, εγωϊστής, φιλόδοξος, επιπόλαιος, ευφάνταστος κτλ.).

ΥΙ. ΒΑΘΜΟΣ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

ΓΡΑΜΜΑΤΙΚΕΣ ΓΝΩΣΕΙΣ

Τάξη και Σχολείο (ημερήσιο ή νυκτερινό, δημόσιο ή ιδιωτικό) :

Φοίτηση στο σχολείο (τακτική ή όχι επιτυχής ή όχι και γιατί) :

Σε ποιά ηλικία άρχισε η στοιχειώδης εκπαίδευση και σε ποιά τελείωσε ;

Επίδοση κατά τη σχολική περίοδο :

ΕΠΑΓΓΕΛΜΑΤΙΚΗ ΜΟΡΦΩΣΗ

Φοίτηση σε τεχνική σχολή :

Πρακτικές τεχνικές γνώσεις :

Επαγγελματική επίδοση :

Αλλαγή θέσεων ή επαγγελμάτων : Σημειώστε το χρόνο κατά τον οποίο εργάστηκε για πρώτη φορά ο ανήλικος).

ΠΕΡΙΟΥΣΙΑΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΑΝΗΛΙΚΟΥ

Απολαυές από εργασία (πως τις διαθέτει)

Άλλα περιουσιακά στοιχεία (ιδιοκτησία, κληρονομικά δικαιώματα, εισοδήματα, σύνταξη, οφειλές κτλ.) :

ΥΠ. ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΑΝΤΙΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΔΡΑΣΗ

ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΗ ΕΙΣΑΓΩΓΗ ΣΕ ΑΝΑΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ

Ημερομηνία εισαγωγής και αιτία :

Ποιός ζήτησε την εισαγωγή του :

Ημερομηνία εξόδου του ανηλίκου και αποκατάστασής του (να σημειωθεί αν αποδόθηκε στους γονείς του και αν αποκαταστάθηκε επαγγελματικά με δοκιμαστική άδεια ή οριστική απόλυση.

Συμπεριφορά ανηλίκου μετά την έξοδό του από το αναμορφωτικό κατάστημα.

ΑΛΛΟ ΑΝΑΜΟΡΦΩΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ ΠΟΥ ΊΣΩΣ ΛΗΦΘΗΚΕ

ΠΡΟΗΓΟΥΜΕΝΟ ΣΩΦΡΟΝΙΣΤΙΚΟ ΜΕΤΡΟ Ή ΑΛΛΗ ΚΑΤΑΔΙΚΗ

Ποίος ο χρόνος παραμονής του ανηλίκου σε Σωφρονιστικό κατάστημα και ποία η μετασωφρονιστική του συμπεριφορά).

ΥΙΙ. ΓΕΝΙΚΕΣ ΠΑΡΑΤΗΡΗΣΕΙΣ ΚΑΙ ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

ΙΧ. ΝΕΑ ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΠΡΟΚΥΨΑΝΤΑ ΚΑΤΑ ΤΗ ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ

Χ. ΑΠΟΦΑΣΗ

Ποιό μέτρο επιβλήθηκε

Μεταβολή ή άρση του μέτρου

ΧΙ. ΕΞΕΛΙΞΗ